

ЕЖЕЛГІ ДӘУІР ӘДЕБИЕТІМІЗ АНТОЛОГИЯСЫ

Алтын Орда дәуіріндегі әдеби жәдігерлер
(діни-дидактикалық шығармалар)

3

ТОМ

«Ұлы дала жауһарлары» сериясы
Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті –
Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры»
еңбегінде көтерген бастамасымен «Рухани жаңғыру»
мемлекеттік бағдарламасының аясында жүзеге асырылды

**«ҰЛЫ ДАЛА ЖАУҒАРЛАРЫ» СЕРИЯСЫНЫҢ
РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚАСЫ**

Көшербаев Қ.Е., кеңес төрағасы

Әлібекұлы А.

Дербісәлі Ә.Б.

Қалиева А.Қ.

Қасқабасов С.А.

Қирабаев С.С.

Қорабай С.С.

Қыдыр Т.Е.

Матғыжанов К.І.

Сағындықұлы Б.

Хамраев А.Т.

Ыбыраев Ш.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
М.О.ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ ӘДЕБИЕТ ЖӘНЕ ӨНЕР ИНСТИТУТЫ

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы

БЕС ТОМДЫҚ

АЛТЫМ ОРДА ДӘУІРІНДЕГІ ӘДЕБИ ЖӘДІГЕРЛЕР (ДІНИ-ДИДАКТИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАР)

3 - том

Алматы, 2020

УДК 821.512.122

ББК 84(5Қаз)

Ұ 46

**Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Ғылым комитетінің тапсырысы бойынша шығарылды**

М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының
Ғылыми кеңесі ұсынған

Томның редакция алқасы:

К.І.Матыжанов (жалпы редакциясын басқарған),
С.С.Қорабай (жауапты редактор), Т.Е.Қыдыр (жауапты шығарушы),
А.Жұматаева (редактор).

Пікір жазғандар:

Филология ғылымдарының докторы, профессор Х.Миннегулов
Филология ғылымдарының кандидаты, доцент А.Әлібекұлы

«Ұлы дала жауһарлары» сериясы. «Ежелгі дәуір әдебиетінің антология-
Ұ 46 сы»: Бес томдық. – / Томды құрастырып, баспаға дайындаған: Т.Е.Қыдыр.
– Алматы: Evo Press, 2020.

ISBN 978-601-7588-23-6

Т.3: Алтын Орда дәуіріндегі әдеби жәдігерлер (діни-дидактикалық шығармалар). - 2020. - 576 б.

ISBN 978-601-255-218-8

«Ұлы дала жауһарлары» сериясы. «Ежелгі дәуір әдебиеті» антологиясының 3-томына Алтын Орда дәуірінде жазылған діни-дидактикалық шығармалар еніп отыр.

Кітаптың электронды нұсқасын көрсетілген QR код арқылы танымал порталдар мен сайттардан жүктеп алуға болады.

Антология мектеп оқушыларына, жоғары және арнаулы оқу орындарының студенттеріне, әдеби мұраны қастерлейтін қалың оқырман қауымға арналған.

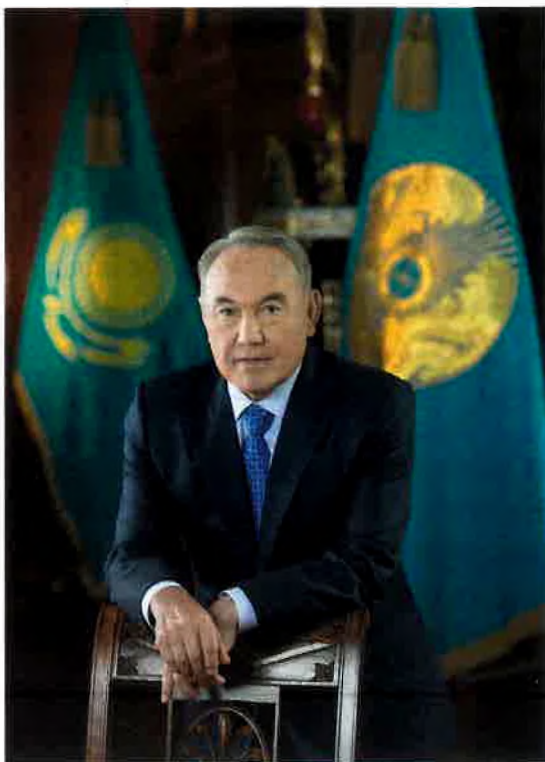
УДК 821.512.122

ББК 84(5Қаз)

ISBN 978-601-7588-23-6

ISBN 978-601-255-218-8

© М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, 2020

Ұлы дала әл-Фараби мен Ясауи, Күлтегін мен Бейбарыс, әз-Тәуке мен Абылай, Кенесары мен Абай және басқа да көптеген ұлы тұлғалар шоғырын дүниеге әкелді.

Сондықтан біз, біріншіден, атақты тарихи тұлғаларымыз бен олардың жетістіктерінің құрметіне ашық аспан астында ескерткіш-мүсіндер қойылатын «Ұлы даланың ұлы есімдері» атты оқу-ағарту энциклопедиялық саябағын ашуымыз керек.

Екіншіден, мақсатты мемлекеттік тапсырыс ұйымдастыру арқылы қазіргі әдебиеттегі, музыка мен театр саласындағы және бейнелеу өнеріндегі ұлы ойшылдар, ақындар және ел билеген тұлғалар бейнесінің маңызды галереясын жасауды қолға алу қажет...

Үшіншіден, еліміздің тарихи кезеңдерін кеңінен қамти отырып, «Ұлы Дала тұлғалары» атты ғылыми-көпшілік серияларды шығарып, тарату жұмыстарын жүйелендіру және жандандыру қажет.

*Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы
Н.Ә.Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласынан*

МАЗМҰНЫ

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚАДАН	8
НАСИРУДДИН БҰРҢАНУДДИН РАБҒҰЗИ	
«Қиссасул-әнбия» («Пайғамбарлар қиссасы»).....	14
Аудармасы	18
Транскрипциясы.....	75
Факсимилесі	128
МАХМУД КЕРДЕРІ	
«Нәһжүл-фәрадис» («Жұмақтардың ашық жолы»).....	133
Аудармасы	137
Транскрипциясы.....	193
Факсимилесі	245
ИСЛАМ	
«Мұғинул-мүрид» («Мүридке көмекші»).....	250
Аудармасы	254
Транскрипциясы.....	314
Факсимилесі	369
ХУСАМ КӘТІП	
«Жұмжұма сұлтан».....	374
Аудармасы	376
Транскрипциясы.....	396
Факсимилесі	417
«КЕСІКБАС КІТАБЫ»	
Аудармасы	424
Транскрипциясы.....	436
Факсимилесі	446

М.С.Р.

«СИРАЖУЛ-КУЛУБ»	451
Аудармасы	453
Транскрипциясы.....	473
Факсимилесі	490
«КИТӘБИ МУҚӘДДИМӘИ ӘБУ ЛӘЙС-СӘМӘРҚАНДИ»	
(Әбу Ләйс Самарқандидың кіріспе кітабы).....	495
Аудармасы	496
Транскрипциясы.....	504
Факсимилесі	511
КЕЙБІР ДІНИ ТЕРМИНДЕР МЕН ҰҒЫМДАРДЫҢ СӨЗДІГІ	516
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР	562
РЕЗЮМЕ	565
ABSTRACT	571

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚАДАН

М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің «Ежелгі, ортағасыр кезеңіндегі жазба әдеби ескерткіштерді өңдеу және зерттеу, ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясын дайындау» мемлекеттік тапсырысы шеңберінде орындалатын бес томдық «Ұлы дала жауһарлары» сериясының аясында «Ежелгі дәуір әдебиеті антологиясын» дайындап жарыққа шығаруды жалғастыруда.

Елімізде алғаш рет жүйелі түрде іске асырылып отырған «Ұлы дала жауһарлары» сериясының басты мақсаты – ұлы даланың ежелгі заманнан бергі жазба мұралары мен әдеби жәдігерлерін жинақтап, жүйелеп, зерттеп жас ұрпақ назарына ұсыну, түркі халықтарына ортақ ежелгі және орта ғасыр әдеби ескерткіштерін неғұрлым толық жарыққа шығару. Антологияда: а) осы кезге дейін кітап болып басылған әдеби жәдігерлер; ә) қолжазба күйінде сақталған мұралар; б) мүлдем жарияланбай келген жазба әдеби ескерткіштер; в) түрлі себептермен тыйым салынып, осы күнге дейін ғылыми айналымға түспеген шығармалар барынша молынан жинақталады.

«Ұлы дала жауһарлары» сериясының басты ерекшелігі – ежелгі және орта ғасырларда түркі тілінде жазылған әдеби жәдігерлердің біраз бөлігі алғаш рет қазақ тіліне аударылып беріліп отыр. Әдеби жәдігерлердің мәтіндері қолжазба күйінде болсын, баспа бетінде жарық көрген күйінде болсын, түпнұсқа табиғаты барынша сақталып, ғылыми дәлдікті сақтап аударылады және еркін редакторлық өңдеуге жол берілмейді.

Оқырман қауымға ұсынылып отырған «Ұлы дала жауһарлары» сериясы «Ежелгі дәуір әдебиеті антологиясының» үшінші томына Алтын Орда тұсындағы әдеби жәдігерлер – діни-дидактикалық шығармалар беріліп отыр.

Алтын Орда тұсында дүниеге келген сондай шығармалардың бірі – XIII ғасырдың соңы мен XIV ғасырдың басында өмір сүрген түркі ақыны, жазушы Насируддин Бұрхануддин Рабғұзидың «Қиссасул-әнбия» («Пайғамбарлар қиссасы») атты шығармасы. Адам атадан Мұхаммед пайғамбарға дейінгі барша пайғамбарлардың өмір тарихынан мол мәлімет беретін бұл құнды шығарма һижри жыл санағы бойынша осылайша 710 жылы (яғни 1309–1310 жж.) жазылған. Халық арасына бұл еңбек «Қиссасул-әнбия» («Пайғамбарлар қиссасы»), «Қиссасул-әнбие Рабғузи» («Рабғұзидың пайғамбарлар қиссасы»), «Қиссасул-әнбия 'әлэйһи әс-сәләм» («Пайғамбарлар қиссасы (ғ.с.)») және «Қиссаи Рабғузи» («Рабғұзи қиссасы») деген атпен кең тараған.

XIV ғасырда дүниеге келген бұл әдеби жәдігерге деген қызығушылық әріден басталды. Шығарманы әр жылдары П.М.Мелиоранский, А.В.Ерофеев,

С.Е.Малов, Н.П.Остроумов, Н.Ф.Катанов, В.В.Радлов, Н.И.Ильминский, В.Р.Розен, М.М.Габдерәхимов, Ғ.Х.Арифған, Ә.Н.Нәжіп, Ә.Р.Тенишев, Г.Г.Фитрат, Н.Маллаев, Э.Фазылов, И.Остонакулов, Х.Сафарова және Н.Хажиева секілді түркітанушылармен бірге, I.Jalil, S.Cagatay, K.Gronbech, J.Schinkewitsch, J.Thuri, F.Köprülü, Н.Е.Boeschoten, M.V.Damme сияқты Батыс ориенталистері мен түрік ғалымдары зерттеді. Сондай-ақ, Б.Кенжебаев, Х.Сүйіншәлиев, А.Қыраубаева, Н.Келімбетов, Ғ.Айдаров, Ә.Құрышжанов, Н.Сағындықов, Т.Қыдыр секілді қазақ ғалымдары да Рабғұзи мұрасын әдеби һәм тілдік тұрғыдан зерттеуде өз үлестерін қосты.

Рабғұзи шығармасының ең көне қолжазбасы Лондондағы Британия музейінің кітапханасында сақтаулы тұр. Осы нұсқа XV ғасырда жазылған болып, бүгінгі ғылымға белгілі ең толық әрі көне нұсқа болып саналады. XVI ғасырда көшірілген нұсқасы Санкт-Петербургтағы М.Е.Салтыков-Щедрин атындағы көпшілік кітапханасында сақтаулы. Сондай-ақ, XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында Қазандағы Шамсуддин Хусаинов пен Ташкенттегі Хасан Арифджанов баспаханаларында да бірнеше рет жарық көрген.

Осы аталған нұсқалардың ішіндегі ең көнесі әрі толық сақталғаны – Лондон нұсқасы. Шығыстанушы К.Гренбектің Лондон нұсқасының көшірмесін (факсимилесін) жариялауы (1948 ж.) бұл салаға үлкен қозғау салды. Осы нұсқаның негізінде УзССР ФА Х.Сулайманов атындағы Қолжазбалар институты 1991 жылы мәтінді жарияласа, 1997 жылы Түркиядағы Ататүрік атындағы Тіл академиясы Рабғұзи шығармасының көшірме мәтінімен бірге транскрипциясын жарыққа шығарды.

Соңғы жылдары Н.Сағындықовтың аударған «Рабғұзи қиссасынан» жекелеген үзінділер «Ежелгі дәуір әдебиеті» атты хрестоматияға енгізілсе, жазушы Р.Мұқанованың жасаған тәржімасы «Қисса-сул-Әнбия-и Адам-атадан Мұхаммед ғалайһи - уәссәләмға дейін» деген атпен жарияланды.

«Рабғұзи қиссасының» тематикасы, идеялық бағыты негізінен діни сипатта болғанымен де, шығармада автор тарапынан қосылған аңыз-әпсаналар, хикаялар да жиі кездеседі.

Алтын Орда жазба мұрасынан саналатын Махмуд ибн Ғали әл-Булғари әс-Сараи әл-Кердерінің «Нәһжул-фәрадис» («Жұмақтардың ашық жолы») атты шығармасы 1358 жылы жазылған.

Құнды шығарманы әр жылдары А.Самойлович, Ш.Марджани, Ш.Абилов, Э.Наджип, Б.Яфаров, Я.Кемаль, Э.Фазылов, Ф.Нуриева, С.Вахиди секілді түркітанушыларымен бірге, Я.Экман, З.Уәлиди, Е.Блоше, Ф.Көпрүлү, У.Киуаметдин сияқты Батыс және түрік ғалымдары да бұл әдеби жәдігерді зерттеуде өз үлестерін қосты.

XIV ғасырда, анығы 1358 жылы соңғы нүктесі қойылған бұл шығарма біздің күнімізге дейін бірнеше нұсқада жетіп келді. Бүгінде бұл шығарманың қолжазбалары Санкт-Петербург (бір), Уфа (бір), Ульянов (бір), Астрахан (бір), Қазан (жеті), Стамбул секілді қалалардағы кітапханаларда сақталған.

«Нәһжүл-фәрадістін» композициялық құрылымы негізінен үлкен төрт баптан тұрады. Әр бапта он бөлім бар. Әр бап белгілі бір тақырыпты көтерген. Ішкі бөлімдерде сол тақырыптың мазмұны ашылған. Бұл туралы Махмуд әл-Кердери: «Осы хадиске сүйеніп, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) хадистерінен сенімді кітаптардан қырық хадисті топтастырды. Және осы хадистерге лайықты хикаяларды пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) ахуалынан, тағы әділ халифтар жағдайынан, ғұлама және машайық ахуалынан құрастырып, бұл кітапты төрт бапқа бөлдік. Және әр бапты он бөлімге бөлдік және әр бөлімнің басына бір хадисті келтірдік. (Осылайша) пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) хадистерінен жиынтығы қырық хадис болады. Алғашқы бабы – Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) қасиеттері туралы болады; Екінші бабы – әділ халифтар, әһлі бәйт және төрт имамның ерекшеліктері туралы болады; Үшінші бабы – Хақ Тағаланың құзыретіне жақындатар игі амалдар туралы болады; Төртінші бабы – Хақ Тағаланың құзыретінен алшақтатар жауыз амалдар туралы болады», – деп шығарманың басты мазмұнымен таныстырып шығады.

Жоғарыда айтылғандай, әр бөлім Мұхаммед пайғамбардың бір хадисімен басталып отырған. Автор сол бөлімде пайғамбар өсиетінің хақтығын сахаба, табиндер мен әулие-әнбиелердің даналық сөздерімен, сондай-ақ олардың өмірлеріне қатысты қызықты хикаяларымен жеткізуге тырысқан. Бір бөлім бір тақырыпқа ғана арналғандықтан автордың айтар ойы тиянақты, жинақы берілген. Ахлақ, тәлім-тәрбие секілді адами асыл қасиеттерден тұратын бұл еңбегін жазарда Махмуд әл-Кердери Ислам әлеміне танымал болған мұхаддис, фақиһ ғалымдардың еңбегін көптеп пайдаланған. Шығарманың соңында автор өзі қараған бірнеше еңбектің атын атайды.

Алтын Орда тұсында жазылған діни шығармалардың бірі – «Мұғинул-мүрид» («Мүридке көмекші»). Ислам дінінің негізгі ұстындары мен сопылықтың сырлы әлемі өлең сөзбен өрнектелген бұл шығарма XIV ғасырда Хорезм аймағында дүниеге келген. Ғылымға белгілі жалғыз нұсқа Бұрсадағы Жазба және баспа ескі шығармалар кітапханасында сақталған. Шығарманы әр жылдары З.У.Тоған, Ф.Көпрулу, Ж.Екман, А.Бодроглети, А.Караманоглы, Н.Халимов, Ч.Гөкленов, Р.Топарлы, М.Аргуншаһ секілді ғалымдар зерттеп, өз пікірлерін білдірген.

Шығарма һижри жыл санағы бойынша 713-ші жылы (1313 ж.) Рамазан айында хатқа түскен және бастан-аяқ төрттаған өлең формасымен жазылған. Жәдігердің ұйқасы аруз өлшеміне құрылған. Шығарма авторы Исламның рүкіндері мен

шариғаттың негізгі шарттарын өлең сөзбен жеткізуге тырысқандықтан да, оны қарапайым ұйқаспен беруге тырысқан. Шығарма 407 төрттағаннан тұрады, яғни 1628 жол, сондай-ақ, негізгі төрт бөлімнің аясында қарастыруға болады. Алғашқы бөлімде Алла мен елшісіне мадақ айтылған (1–48 жолға дейін), екінші жартысында шариғат шарттары сөз болса (49–1064 жолға дейін), үшінші жартысында сопылықтың сырлы әлемі өлең сөзбен өрнектелген (1065–1508 жолға дейін), соңғы жағында Аллаға шүкіршілік етіліп, кітаптың жазылу тарихы мен себебі ашып айтылған (1509–1628 жолға дейін).

«Мүридке көмекші» шығармасы негізінен шариғат пен тариқат мәселелерін қамтиды. Бастан-аяқ бір ұйқаспен жазылып шыққан бұл жыр жолдарында Исламның негізгі ұстындары иман, намаз, ораза, зекет мәселелері кеңінен қамтылған, сонымен бірге әрбір мұсылман үшін маңызды болып табылатын аң аулау, сауда-саттық, сыйлық беру, ұйықтау және әдеп мәселелері де жеке-жеке талданған. Шығарманың екінші бөлімі бүтіндей сопылыққа арналып, онда тариқат пен хақиқат мәселелері, кемелдікке жету жолындағы жүрек пен нәпсінің орны, сондай-ақ тариқатта жүру әдебі де көтерілген. Шығарманың аты айтып тұрғандай-ақ, бұл жәдігерді әрбір жеке тұлғаның әдеп кітабы десек те болады.

Алтын Орда тұсында дүниеге келген шығармалардың бірі – «Жұмжұма». Иса пайғамбар мен бас сүйек арасындағы қызықты оқиға суреттелген бұл дастан һижри жыл санағы бойынша 770 жылы (1369–1370 жж.) жазылған. Авторы – Хусам Кәтіп. Автордың бұдан басқа қандай еңбектер жазғандығы туралы мәлімет жоқ. Бұл шығарма біздің заманымызға дейін бірнеше қолжазбада жетіп келді (Қазан, Санкт-Петербург және т.б.). Бас сүйек (Жұмжұма – парсы тілінде бас сүйек дегенді білдіреді) дастанының сюжеті қызық болғандықтан бұл тақырып төңірегінде қалам тербеген ақындар аз болған жоқ. Бергін келе ел арасына «Кесікбас» ретінде тараған дастанның негізгі сюжеттері «Жұмжұмамен» астарласып жатқандығын аңғару қиын емес. Орта Азия түркілерін айтпағанның өзінде, Кіші Азиядағы түркілер тарапынан да қызығушылық артып, османлы түркішесімен де осы сарындас бірнеше дастандар жазылған. Парсы ақыны Аттар шығармашылығынан бастау алған бұл сюжет (кейбір деректерде сюжеттің генезисін Аттардан таратады), орта ғасырда Хусам Кәтіп тарапынан «Жұмжұма» деген атпен дүниеге келген де, бергін келе халықтың өңдеуінен өтіп, жекелеген өзгерістерге ұшырап, «Кесікбас» деген атпен кең тараған. Хаттатар мен кәтіптер тарапынан біздің заманымызға дейін жетіп келген нұсқалар 1910 жылы Қазандағы В.Л.Домбровский типографиясынан «Қиссә-е Жумжумә» яғни «Жұмжұма қиссасы» деген атпен жарық көрді.

Алтын Орда тұсында жазылған шығарманың бірі – «Кесікбас кітабы». Осы дастанды жіті зерттеген Я.С.Ахметгалиеваның жазуы бойынша, бұл дастан XIII–XIV ғғ. жазылған. Өкінішке қарай, бұл шығарманың анық қай жылдары жазылғандығы, әрі оның нақты авторы кім болғандығы туралы ғылымда әлі күнге дейін ортақ пікір қалыптасқан жоқ. Кейбір зерттеушілер Алтын Орда тұсында дүниеге келген бұл жәдігерді Мәуләнә Тәбризиге телісе, енді бір ғалымдар дастанның авторы ретінде Кірдечі Әли деп көрсетеді.

Бұл авторлар тек қолжазбаны көшіруші не баспаға ұсынушы ғана болып, оның шынайы авторы тарих қойнауына сіңіп, тіптен басқа шайыр болып шықпасына ешкім де кепілдік бере алмаса керек. Ең бастысы, шығарманың орта ғасырда Алтын Орда тұсында барша түркі халықтарына түсінікті түркі жазба тілінде жазылып, бергін келе бірнеше хаттат тарапынан біздің заманымызға дейін жетуі дер едік. Себебі біздегі бар деректерге қарағанда, «Кесікбас кітабы» дастанымен тіркелген қолжазбалар Бакуде (1 нұсқа), Санкт-Петербургде (10), Қазанда (жалпы саны 30) бар екен. Сондай-ақ XX ғасырдың басында Қазан баспаханасында басылып, қалың оқырманға жол тартқанына қарап, бұл дастанның қашан да оқырмандар тарапынан сұранысқа ие болғанын аңғаруға болады.

Алтын Орда тұсында дүниеге келген діни жәдігерлердің бірі – «Сиражул-қулуб» («Көңілдер шырағы»). Таухид пен ақидаға қатысты мәселелер сұрақ-жауап түрінде берілген бұл жазба ескерткіштің авторы туралы нақты дерек жоқ. Түркі жазба тілінде жазылған бұл жәдігердің араб және ұйғыр әріптерімен көшірілген нұсқалары бар. Араб әріпімен жазылған нұсқасында (Мәскеу нұсқасы) еңбектің һижри жыл санағы бойынша 961 жылы (1554 ж.) жумадил-ахир айында көшіріліп жазылғандығы айтылған. Алайда осы қолжазбаны алғаш рет ғылым әлеміне таныстырған Ә.Нәжіп шығармадағы сөздер мен сөз тіркестерінің қолданылу ерекшеліктеріне талдау жасай отырып, ескерткіштің XIII ғасырдың соңы мен XIV ғасырдың басында жазылу мүмкіндігін алға тартқан. Түркі жазба тілінде жазылған бұл еңбекті әр жылдары Ә.Нәжіп, А.Щербак, М.Глаусон, З.У.Тоған, Е.Фазилов, М.Гайнетдинов, Р.Топарлы секілді ғалымдар зерттеп, өзі пікірлерін білдірген.

Әуел баста араб тілінде жазылған еңбек бергін келе ажам (парсы, түркі) халықтарының тілдеріне аударыла бастаған. Орта ғасырда бір еңбекке бірнеше ғалымның қатар қалам тартқанын ескерсек, онда бұл еңбектің сол заманда қандай сұранысқа ие болғандығын аңғаруға болады. Шығарманың түркі жазба тілінде араб һәм ұйғыр әріптерімен қатар жазылғандығы соны меңзейді.

Діндегі ең негізгі мәселе – таухид пен ақида. Діни көзқарас пен таным мәселелерін толық игермейінше шынайы кемелдену болмайды. Шарифат амалдары қаншалықты толық атқарылып жатса да діни көзқарас ақиқатқа

негізделмейінше, аласу көп болатындығын ғалымдар жарыса отырып жазған. Сондықтан да сұрақ-жауап түрінде берілген бұл еңбекте әлемнің жаратылысынан бастап, пенденің алдындағы міндеттерге дейін толық қамтылған.

Алтын Орда тұсындағы мәмлүк-қыпшақтар жазба ескерткіштерінің бірі – «Китәби мукәддимәи Әбә Ләйс Сәмәрқанди» («Әбу Ләйс Самарқандидың кіріспе кітабы»). Әбу Ханифа фикһтық мектебінің ғалымы, фақиһ Әбу Ләйс Самарқандидың дәрет пен намазға қатысты еңбегі түркі жазба тіліне тәржімаланып, мәмлүктердің соңғы сұлтаны Әбу Нәсір Кансу әл-Гауриге (1500–1517 жж.) тарту ретінде ұсынылған. Дәрет пен намаздың парыз, уәжібінен бастап, сүннет, әдептеріне дейін толық қамтыған бұл еңбектің Имам Ағзам мәзһабында алатын орны ерекше. Сондықтан да Ханафи құқықтық мектебін берік ұстанған мәмлүк-қыпшақтары араб тіліндегі бұл еңбекті өз тілдеріне аударып, ел бірлігі мен тұрақтылығының кепілі ретінде сұлтан әл-Гауриге ұсынған. Бұл ескерткіштің ғылымға белгілі бірнеше нұсқалары бар (Париж, Стамбул). Сол қолжазбалардың бірінде кәтіптің (қолжазбаны көшіруші) Есенбай ибн Садун екендігі айтылған. Алайда бұл, тек қана, көшірушінің аты ма, әлде аудармашының өзі ме, ол жағы белгісіз.

Мәмлүктер билігі тұсында дүниеге келген бұл еңбекті әр жылдары А.Заянчковский, К.Менгес, Я.Экман, Х.Кун, Р.Топарлы, Ә.Құрышжанов, М.Сабыр секілді ғалымдар зерттеп, шығарманың тілі мен мәдени құндылығына қатысты өз пікірлерін білдірген.

«Китәби мукәддимәи Әбә Ләйс Сәмәрқанди» – араб тілінен жолма-жол аударылған. 47 беттен тұратын қолжазбаның әр бетінде 12 жол орын алған. Әуелі арабшасы жазылып, астына түркі тілінде беріліп, жоласты тәржімаланған. Еңбекте намаз бен дәретке қатысты мәселелер ғана қамтылған.

Жәдігерлерді түпнұсқадан қазақ тіліне аударып, томға дайындаған – филология ғылымдарының кандидаты Төрәлі Қыдыр.

Том соңында берілген ғылыми қосымша жинаққа енген көне түркі әдеби жәдігерлеріне жазылған түсініктемелерді және орыс, ағылшын тілдеріндегі түйіндемелерді қамтиды.

НАСИРУДДИН БҰРҒАНУДДИН РАБҒҰЗИ **«Қиссасул-әнбия» («Пайғамбарлар қиссасы»)**

Алтын Орда тұсында дүниеге келген шығармалардың бірі – Насируддин Бұрхануддин Рабғұзидың «Қиссасул-әнбия» атты туындысы. Халық арасына бұл еңбек «Қиссасул-әнбия» («Пайғамбарлар қиссасы»), «Қиссасул-әнбие Рабғузи» («Рабғұзидың пайғамбарлар қиссасы»), «Қиссасул-әнбия 'әләйһи әс-сәләм» («Пайғамбарлар қиссасы (ғ.с.)») және «Қиссаи Рабғузи» («Рабғұзи қиссасы») деген атпен кең тараған. Бұл әдеби жәдігердің әртүрлі аталуына басты себеп – мұсылман халықтарында пайғамбарлар тарихына арналған діни-танымдық еңбектер өте көп болғандықтан да, шығарманы авторымен қоса айту белең алған. Оған түрткі болған автордың «...іздегенге оңай, тілекишіге сүйеніш болсын деп «Қиссаси әр-Рабғұзи» (деп) ат қойдық¹» деген жолдары, сондай-ақ туындының ең көне нұсқасын (бұл нұсқа ХҮ ғасырға тиесілі) хатқа түсіруші Мұхаммед Уәзири деген кәтибтің «Ұлы Жаратушы патша әлемнің қолдауымен «Рабғұзи қиссасы» қасиетті айдың жиырма жетінші (27) күні сәске уақытта Алланың мейірімінен үміт етуші әлсіз қажы... Мұхаммед Уәзиридің қолымен тамам болды²», деп жазуы себеп болса керек. Сонымен қатар, ХІХ–ХХ ғасырларда Қазан және Ташкент баспаханаларында бірнеше рет жарық көрген бұл еңбек ел арасына осындай әртүрлі атпен кең тараған.

ХІV ғасырда дүниеге келген бұл әдеби жәдігерге деген қызығушылық әріден басталды. Шығарманы әр жылдары П.М.Мелиоранский, А.В.Ерофеев, С.Е.Малов, Н.П.Остроумов, Н.Ф.Катанов, В.В.Радлов, Н.И.Ильминский, В.Р.Розен, М.М.Габдерәхимов, Ғ.Х.Арифған, Ә.Н.Нәжіп, Ә.Р.Тенишев, Г.Г.Фитрат, Н.Маллаев, Э.Фазылов секілді түркітанушылармен бірге, I.Jalil, S.Sagatay, K.Gronbech, J.Schinkewitsch, J.Thuri, F.Köprülü, H.E.Boeschoten, M.V.Damme сияқты Батыс ориенталистері мен түрік ғалымдары зерттеді. Сондай-ақ, Б.Кенжебаев, Х.Сүйіншіәлиев, А.Қыраубаева, Н.Келімбетов, Ғ.Айдаров, Ә.Құрышжанов, Н.Сағындықов секілді қазақ ғалымдары да Рабғұзи мұрасын әдеби һәм тілдік тұрғыдан зерттеуде өз үлестерін қосты. Әсіресе, әдебиеттанушы А.Қыраубаеваның «Ғасырлар мұрасы» (1988 ж.) атты кітабында бұл шығарма көркемдік жағынан зерделенгенін ерекше атап өткен жөн.

¹ Әдеби жәдігерлер. 20 томдық. Насируддин Бұрхануддин Рабғұзи. Пайғамбарлар қиссасы. 8 том. Алматы: Таймас, 2008. 480 б. 12 бетте.

² Бұл да сонда, 452 бетте.

Сондай-ақ, соңғы жылдары бауырлас түркі тілдес ғалымдардың Рабғұзи мұрасын ұлттық дүниетаным тұрғысынан қайта қарастыруға ден қойғаны байқалады. И.Остонақұлов, Х.Сафарова және Н.Хажиева³ секілді жас ғалымдардың осы салада кандидаттық диссертация жазғаны соны меңзейді.

Рабғұзи шығармасының ең көне қолжазбасы Лондондағы Британия музейінің кітапханасында сақтаулы тұр. Осы нұсқа XV ғасырда жазылған болып, бүгінгі ғылымға белгілі ең толық әрі көне нұсқа болып саналады. XVI ғасырда көшірілген нұсқасы Санкт-Петербургтағы М.Е.Салтыков-Щедрин атындағы көпшілік кітапханасында сақталған. Қолда бар мәліметтерге қарағанда, осы кітапханада Рабғұзидың шығармасына қатысты 6 қолжазба, Швецияда 2 қолжазба, Париж бен Бакуде бір-бір қолжазбадан сақталған. Түркітанушы К.Гренбек Лондон нұсқасын 1948 жылы Копенгагенде бастырып шығарған. Кейінірек келесі бір мәтін Н.И.Ильминскийдің атсалысуымен 1859 жылы Қазанда басылды. Жекелеген үзінділерін 1897 жылы М.Мелиоранский, 1930 жылы С.Малов жарыққа шығарды. Сонымен бірге, Л.Будагов пен В.Радловтың белгілі сөздіктерінде де бұл жәдігердің лексикалық материалдары берілген. Сондай-ақ, «Пайғамбарлар қиссасының» кейбір үзінділері Н.П.Остроумовтың (1874), Н.Ф.Катановтың (1894) зерттеулерінде де қамтылған⁴.

Бұлардан басқа XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында Қазандағы Шамсуддин Хусаинов пен Ташкенттегі Хасан Арифджанов баспаханаларында да бірнеше рет жарық көрген⁵. Пайғамбарлар тарихын егжей-тегжейлі талдап берген бұл кітапқа оқырмандар әрқашан қызығушылық танытып отырған. Сондықтан да бұл шығарманың құрастырушысы да, бастырушысы да көп болған. Мысалы, 1907 жылы Қазан шаһарында Исмайыл Намсуддиновтің баспасында басылған «Қисасул-әнбияны» шығарушы Ахмеджан Жалмұхамедов болса, 479 беттен тұратын 1914 жылы Қазандағы Каримовтар баспасында жарық көрген нұсқаны дайындаған Имамолла Салахбан молла Шәріп «Қазақтары» деген азамат⁶.

³ Остонақұлов И. Қисас ар-Рабғузий – адабий асар: Автореферат (кандид.). Тошкент, 1993; Сафарова Х. Рабғузийнинг «Қиссаи Юсуф Сиддик алайхис-салом: Автореферат (кандид.). Самарқанд, 2001; Насыева Н. Näsirəddin Rəbquzinin Qisəsül-ənbiya əsəri və dili (nam. diss. avtoref.) Bakı, 1992.

⁴ Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. Алматы: Мектеп, 1988. – 19 бетте.

⁵ Айдаров Ғ., Құрышжанов Ә., Томанов М. Көне түркі жазба ескерткіштерінің тілі. Алматы: Мектеп, 1971. – 34 бетте.; Елеуқенов Ш., Шалғынбаева Ж. Қазақ кітабының тарихы. Алматы: Санат, 1999. - 192 б.

⁶ Кенжебаев Б. Әдебиет белестері. Алматы: Жазушы, 1986. – 19 бетте.

Осы аталған нұсқалардың ішіндегі ең көнесі әрі толық сақталғаны – Лондон нұсқасы. Ал, Ресей Ғылым Академиясы Шығыстану институтының Ленинград бөлімінде С-245 нөмірмен сақтаулы тұрған нұсқаның алғашқы және соңғы беттері жоғалғандықтан, кейінірек басқа мәтіндер негізінде қайта толықтырылған. Соның өзінде де бір нұсқамен екінші мәтіннің арасындағы айырмашылықтар кездесіп отырады. XIX–XX ғғ. Қазан және Ташкентте басылған литографиялар мағына жағынан бір-бірінен онша ашақ кете қоймағанымен де, кейбір өлең жолдары мен хикаялардың өзгеріске ұшырағанын жоққа шығаруға болмайды.

Шығыстанушы К.Гренбектің Лондон нұсқасының көшірмесін (факсимилесін) жариялауы (1948 ж.) бұл салаға үлкен қозғау салды. Осы нұсқаның негізінде УзССР ФА Х.Сулайманов атындағы Қолжазбалар институты 1991 жылы мәтінді жарияласа, 1997 жылы Түркиядағы Ататүрік атындағы Тіл академиясы Рабғұзи шығармасының көшірме мәтінімен бірге транскрипциясын жарыққа шығарды.

Соңғы жылдары Н.Сағындықовтың аударған «Рабғұзи қиссасынан» жеке-леген үзінділер «Ежелгі дәуір әдебиеті» атты христоматияға енгізілсе⁷, жазушы Р.Мұқанованың жасаған тәржімасы «Қиссасул-Әнбия-и Адам-атадан Мұхаммед ғалайһи - уәссәләмға дейін» деген атпен жарияланды.

ҚР «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында «Әдеби жәдігерлер» сериясының сегізінші томы Рабғұзи мұрасына арналды. «Насируддин Бурхануддин Рабғұзи. «Пайғамбарлар қиссасы» деген айдармен жарыққа шыққан бұл басылымның басты ерекшелігі – ғылымға белгілі ең көне қолжазба саналатын Лондон нұсқасы негізінде дайындалған болатын⁸.

Сондай-ақ, Түркістан облысы (бұрынғы Оңтүстік Қазақстан облысы) әкімшілігі тарапынан қолға алынған «Қазыналы Оңтүстік» көптомдықтары аясында да Рабғұзидың бұл әдеби мұрасы жарық көрді.

Шығарма авторының қай жылдары өмір сүргендігі, бұдан басқа қандай еңбектер жазғандығы туралы толық мәлімет сақталмаған. Тек туындының бас жағында: «...бұл кітапты жазған, құлшылық жолында төзген, күнәһарлық даласын кезген, азығы жоқ, күнәсі көп Рабат оғзызының қазысы Бұрхан ұлы Насируддин ұрнағы, (Сатараллаһу 'әйбиһи уә нәууәра қалбәһу⁹)¹⁰» деген мәлімет

⁷ Ежелгі дәуір әдебиеті (Құрастырған және өмірбаяндық деректерді жазған А.Қыраубаева). Алматы: Ана тілі, 1991. – 280 б.

⁸ Әдеби жәдігерлер. 20 томдық. Насируддин Бурхануддин Рабғұзи. Пайғамбарлар қиссасы. 8 том. Алматы: Таймас, 2008. 480 б.

⁹ Оның айыбын Алла жапсын және жүрегін нұрландырсын

¹⁰ Бұл да сонда, 10 бетте.

келтірілген. Бұл жолдардан шығарма авторының толық аты-жөні Насируддин Бұрхануддин Рабғұзи екендігі, әрі Рабат оғызының қазысы болғандығы белгілі болады. Ал шығарманың соңғы жағында: «Қожамыз раббани ілімдердің галымы, дін ілімінің білгір ұстазы, мәселелерді шешуші, гажайыптардың кілті, имамдардың имамы, шаригаттың сүйеніші, хас пен тобырдың қарайтын қайнар бұлағы, халал мен харамды ажыратып беруші – Насируддин Рабғұзи¹¹» деп кәтіп тарапынан жазылған жолдардан Рабғұзидың өз заманының белді оқымыстыларының бірі болғанын аңғарамыз. Егер Рабғұзи терең білімді дін гұламасы болмағанда, сол заманның ел билеушілері оған пайгамбарлар тарихын жазып бер деп өтінбейтіні және оның өзі мұндай үлкен еңбекті жазуға батылы барып, қол ұрмайтыны белгілі.

Шығарма негізінен ірі қиссалардан тұрады. Әр қисса белгілі бір пайгамбардың өмір тарихына арналған. Сондай-ақ шығарманың соңғы бөлігінде Әбубәкір, Омар, Оспан, Әли және Хасан, Хусеиннің соңғы өмірін суреттеген қисса бар. Әр қиссада сол баяндалушы пайгамбардың өміріне қатысты қызықты тәмсіл-мысалдар қысқа хикаялармен толықтырылып отырған. Сондай-ақ, ішінара пайда, андату, риуаят, сұрақ-жауап секілді қысқа-қысқа әңгімелер де орын алған.

Антологияға гылымда Гренбек нұсқасы аталып кеткен Лондондағы ең көне қолжазба пайдаланылып, әдеби жәдігердің алғашқы қиссалары аударылып берілді.

¹¹ Бұл да сонда, 450 бетте.

АУДАРМАСЫ

Сансыз хәмді сәнәлар, барша мактауларға ие ол мейірімді Алла Тағала күдіретімен бізді адам (етіп) жаратты, мал (етіп) жаратпады. «Уә ләқад кәррәмнә бәни Әдәмә» («Расында біз Адам балаларын ардақты еттік»).

Жаратқаннан кейін ерекше мейірімімен ер жаратты, әйел жаратпады. «Әләйһиннә дәрәжәтун» («Әйелдерге қарағанда олардың дәрежелері артық») және тағы бізді тура жолға салды. Тура жолмен сүйіншілеп, жаман жолдан қайтарды. «Уә иннә һазә сирати мустақимән фәттәби'уһу» («Әрине, бұл менің жолым, тура етіп қойылған, бұл жолға кіріңдер»). Содан соң әуелгі жақсылығымен біз әлсіздерге Мұхаммед Мұстафа (с.ғ.с.) ны пайғамбар етті. «Ләқад жәәкум расулун мин әнфусиқум» («Расында сендерге өздеріңнен болған елші келді»), яғни мұндыларды Мұхаммед Мұстафаға үммет қылды. Өзге үмметтерден бізді артық қылды. «Кунтум хәйра умматин ухрижәт линнәс» («Сендер адамдар үшін жаратылған ең жақсы үмметсіңдер»). Сондай кереметпен бізді барша жаратылыстан көрікті (етіп) жаратты. «Уә суәракум фә әхсәнә суәракум уә әл-хәмду лилләһи 'әлә мә әулә фә ни'мә әр-раббу уә ни'мә әл-мәулә» («Алла Тағала айтады: Ол сендерді көрікті етті және көріктеріңді көркем етті. Берген нәрсесі үшін Аллаға шүкір. Ол сондай жақсы жаратушы, сондай жақсы дос»).

Мадақ пен тахият, салауат пен ғибадат әділ сөзді, сұлу жүзді, «Ләәмрукә» («Сенің өміріңмен ант етемін») тәжді (тәжін кигенге), «Ләу ләкә ләмә халақту әл-әфләк» («Егер сен болмағаныңда, әлемді жаратпаған болар едім») сыйлы, «Субхәнә әлләзи әсра» («Оны) түнде алып жүрген сол Алла пәк») миғражды (болған Мұхаммед (ғ.с.) ға болсын).

Ол (Мұхаммед пайғамбар) – өзі мойынсұнғыш, зікірі мәртебелі, үмметіне шапағатшы «Уаллаһу йә'симукә мин ән-нәс» («Және Алла сені адамдардан сақтайды») хош иісті, «Уә иннәкә лә' әлә хулуқин 'әзимин» («Әрине, сен ұлы мінезді адамсың») мінез-құлықты, «Лә тәмши фил әрзи мәрахан» («Сен жерде керіліп жүрме») жүруші, «Уә изә сәләкә 'ибәди әнни фә инни қариб» («Және егер пенделерім сенен мені сұраса, мен өте жақынмын») деуші, «Уә әммәс-сәилә фә лә тәнхәр» («Және алайда қайырышыға жекіме») қаһарлы, «Мә зәғәл бәсру уә мә тәғә» («Көз тоймады және шектен аспады») жігерлі, «Уә кәнә қабә қаусәйни әу 'әднә» («Екі жебе аралығындай жақындады немесе одан да жақынырақ») көтерілуші, «Уә ләсәуфә йу'тикә раббука фәтәрза» («Және тез уақытта жаратушың берер саған және сен одан разы боларсың») шапағатшы, «Әт-тәибунә уә әл-'әбидунә уә әл-хәмидунә» («Олар тәубе етушілер, құлшылық қылушылар және шүкір етушілер») үмметті,

«Уә мин әл-лэйли фәтәхәжжәд биһи нәфиләтән» («Түннің бір жартысында Құранмен (оқумен) ояу отыр, (бұл) саған нәпіл») намазды, «Фә әухә илә 'әбдиһи мә әухә» («Алла пендесіне айтқан сырын айтты немесе берген уахыын берді») сырлы, «Лә ухси сәнәән 'әлэйкә» («Саған деген мадақты айтып тауыса алмаймын») жалынышты, «Қум әл-лэйлә илә қалилән» («Түнімен тұрып тұр (намаз оқы.), тек аз бөлімінде») тұрушы, «Лишләфи қурайшин» («Жақындастырмақ үшін Құрайыш (тайпасын)») туысты, «Әс-сабиринә әс-садиқин» («Сабырлылар мен шынайы берілгендер...») қолдаулы, «Уә жи'нә бикә әлә хәуләи шәһидән» («Біз сені оларға куә етіп жібердік») айғақты, «'Әсә ән йәб'әсәкә раббука» («Мүмкін, саған жаратушың жіберер (ұлы мақамды)») бақытты, «Әлэйсә Аллаһу бикәфин 'әбдуһу» («Алла пендесіне кепілдік етуші емес пе?!») ілтипат етуші, «Уә иннәкә ләтәһди илә сиратин мустақимин» («Әрине, Сен тура жолға бастайсың») тура жолға жетелеуші, «Шәһру рамазән әлләзи унзилә фиһи әл-Қурәнү» («Рамазан айы сондай бір ай, ол айда Құран түсірілген») аятты, «Иқтәрабәту әс-сә'әту уә ән-ниәққә әл-қамәру» («Қиямет жақындады және ай екіге бөлінді») ишаратты, «Иннә әрсәлнәкә шәһидән уә мубәшишрән» («Әрине, біз сені куәлік беруші және сүйіншілеуші үшін жібердік») сүйіншілеуші, пайғамбарлар туысы, сопылар жетекшісі Мұхаммед Мұстафа (с.ғ.с).

Дін шарифат амалын биік қылған Мұстафа,
 Күпір, зұлмат тауларын жерге көмген Мұстафа.
 Ол ата-анасын арттырып үммет үшін,
 Жалынып Хақтан шапағат сұрап алған Мұстафа.
 Қауымы назын көтере алмай көкке ұшқан Иса ол,
 Үмметіне болысып жерде қалған Мұстафа.
 Ол жиырма үш жыл еңбектеніп, көрмеді күні-күн ұйқысын,
 Күнәһар үммет күнәсін Хақтан сұраған Мұстафа.
 Ол қиямет күнінде, шапағат қаруын бойға асып,
 Жалбарына тұрып, жалына күнәлі болған Мұстафа.
 Елшілер миғраж түнінде Бәйт Мақдисқа келіп,
 Әр шапағат өтерде басшы болған Мұстафа.
 Түсер екен Мұстафаны қолынан тұтып Жебірейіл,
 Жоқтағанда Жебірейілді жолда салған Мұстафа.

Төрт досыңа, тоғыз әйеліңе, екі немере ағаңа, бақыт иесі хәм жәннәт тұрғыны болған ұлдарыңа жалынды сәлем болсын. «Уә сәллиму тәслимән кәсиран».

Әммә бә'д (сонымен), бұл кітапты жазған, құлшылық жолында төзген, күнәһарлық даласын кезген, азығы жоқ, күнәсі көп Рабат оғызының қазысы Бұрхан ұлы Насируддин ұрпағы, (*Сатараллаһу 'әләйһи әссаләмәтә уә рахимә шиябәһу*) былай дейді. (*Әжәлл ут-таж ул-'умара уә мухиббул-'улама*) бектер ұрпағы, жігіттер сардары, ұлы атты, құтты затты, ізгі мінезді, ислам сауытты, моғол текті, мұсылман дінді, адамзат сүйеніші, мүміндер қуанышы, беделі ұлы, ақылы теңіз бегіміз Насируддин Тоқбұға *саббатуллаһу 'әлә динил-исләм уә сәләмуһу*.

Насируддин Тоқбұғабектің мадағы:

Дұрыс арман, тура қылық,
 Пәк, таза шектен аса
 Көктен ұлырақ беделі.
 Мұрасы бектік дінінде,
 Сұрар оны ұстап жаға,
 Қуанышы ақырет мүлкі.
 Әсілі моғол екен текті,
 Ислам үшін тұтты жаға,
 Болды Расулдың үмметі.
 Құлшылық етер түн-күндізі,
 Алар сабақ мұсхафқа қарап,
 Құран оқу әдеті.
 Тәспі тартарда қуанып,
 Інжу болар жасы ағып,
 Есітілсе Құран аяты.
 Еретін шексіз барша,
 Тура сөйлер сөзді ұға,
 Артық қажетті жолы.
 Раббыдан сый болып оған,
 Хақ береді құтты баға,
 Көрікті сұлу бейнесі.
 Ізгі амалмен жүріп,
 Дос қызығар, дұшпан қарап,
 Артар баршадан құрметі.
 Күндіз оқыр, түнде тұрар,
 Құлшылық етер кірер мешітке,
 Арыстан жүзді сәулеті.

Жасы кіші, жолы ұлы,
 Заты анық бек Токбұға
 Ол Насируддин көниясы.
 Ел билесін, жүз жасасын,
 Болып бағынышты Жаратушысына,
 Бұдан артар жақындығы.

Тарих жүз елуге кірген алғашқы жылдары хат-хабар тасушы жетіп: «Пайғамбарлар киссаларына шексіз ықыласым бар. Әр жерде кейбірі тура, кейбірі қате, біразы анық, біразы шала, бірінің сөзі аз, енді бірінің мақсаты қысқа екені баршаға белгілі. Енді сенің қолыңнан шыққан, қаламыңнан дүниеге келген, сенің кітабың, сенің туындың болған бізге «Қисас ул-әнбия» болса, оқуға керек, үйренбекке ыңғайлы болар еді» деген ұсыныс-тілек болды. Өзімді қаншалықты бұл іске әлсіз, мұндай амалға лайық еместігімді жақсы білсем де, өзімді зорлап, уақыт болсын деп бұл ауыр іске қол ұрдым. Алла Тағаладан соңына дейін медет сұрап, кітапты бастадық. Мұндағы мақсат пайғамбарлар киссасы еді, алайда Адам (ата) нан бұрынырақ жаратылған (зағтар) бар болғандықтан, содан бастауымыздың пайдасы артығырақ болсын деп, тәртіп бойынша жаратылғаннан бастадық. Іздегенге оңай, тілекшіге сүйеніш болсын деп «Қисаси әр-Рабғузи» (деп) ат қойдық. «*Уаллаһу әл-муәффақу әл-итмәмә уә һуә уәлиһу әл-ин'әм уә әл-икрам*». «*Қалә Расулүллаһи саллаллаһу 'әләйһи уә сәлләм: кунту кәнзән хафийән фә хәләқту хәлқә*» («Алланың елшісі (с.ғ.с.): «Алла: Мен бір жасырылған қазына едім, мені танысын деп халықты жараттым» деген», – деді»). Мұхаммед Мұстафа (с.ғ.с) айтты: Хақ Сұбхану уә Тағала былай деп жарлық етті: Мен бір жасырын қазына едім, менің Тәңірлігімді білуші ешкім жоқ еді, менен пайда алсын деп болмысты жараттым. Мен олардан пайда алайын деп жаратпадым.

КӨК ПЕН ЖЕРДІҢ ЖАРАТЫЛУЫ ЖАЙЛЫ

Хабарда былай келеді: Алла Тағала баршадан бұрын бір гауһар жаратты. Ол гауһарды жаратқан соң, сол гауһарға айбатпен қарап еді, гауһар еріді. Су болған соң, содан кейін желді жаратты. Судың үстіне түскен соң көбіктенді. Ол көбіктен түтін шықты, ол түтіннен аспанды жаратты. «*Йәумә тәти әс-сәмәу бидуханин мубинин*» («Аспан анық бір түтін келтірген күні...»). Ол су Алла Тағаланың айбатынан қайнап қоюланды. Ол көбіктен Қағба орнындай жер жаратты. Содан кейін көкті жаратқалы кірісті. «*Суммә истәуә илә әс-сәмәи фә сәуәхуннә сәб'ә сәмәүәтин*» («Сосын аспан жаққа қарады және оларды жеті қабат аспан етіп жаратты»). Көкті жаратып болғаннан кейін, ол жаратылған

жерді батыстан шығысқа дейін созып, кең етті. «Уә әл-әрза бә'дә зәликә дәхәһә» («Және жерді содан соң төседі»). Бұл жерлер мен көктер бір қабат еді, күдіреті бірлө көкті жерден айырды, әрқайсысы жеті қабат болды. «Аллаһу әлләзи хәләқә сәб'ә сәмәуәтин уә мин әл-әрзи мисләһуннә» («Алла сондай, Ол жеті аспанды жаратты және жерді де сонша (етіп жаратты)»). Бұл жеті жер су үстіне жаратылғанда көркеймеді, теңселе бастады. Оны көркейту үшін тауларды оның үстіне қазық қылып жаратты. «Әләм нәж'әл әл-әрза миһәдән» («Әлде біз жерді төсек қылып бермедік пе?!»). Және Алла Тағала барша әлемді алты күнде жаратты. «Уә ләқад хәләқнә әс-сәмәуәти уә әл-әрза уә мә бәйнәһумә фи ситтәти әйһәмин» («Расында біз аспандарды, жерді және ортасындағы барлық нәрселерді алты күнде жараттық»).

Хабарда былай келеді: Жексенбі күні көктерді жаратты. Дүйсенбі күні аспанда айды, күнді, жұлдыздарды жаратты. Сейсенбі күні әлем ішінде құс-құрттарды, періштелерді жаратты. Сәрсенбі күні суды жаратты, желді, бұлттарды шығарды, ағаштарды, жем-шөптерді жаратты, өсірді. Несібелерді үлестірді. Бейсенбі күні жұмақ пен тамұқты, мейірім мен азаб періштелерін жаратты, хорларды (хор қыздарын) жаратты. Жұма күні Адамды жаратты. Сенбі күні еш нәрсе жаратпады. Бұл барша нәрселерді, тағы мыңдаған заттарды көзді ашып-жұмғанша жаратуға күдіреті бар еді.

Алты күнде жарату себебі – Мен күдіретіммен үй, шаруа қылмаймын, сендер әлсіздіктеріңнен асықпастан, бірте-бірте жасаңдар деп құлдарына тәлім берді. «Қала Расулұллаһи (с.ғ.с.): Әл-әжжәләту мин әш-шәйтән уә әттәни мин әр-Рахмән» («Алланың елшісі деді: Асығыс шайтанның ісі, асықпау Рахманның (Алланың) ісі»).

АСПАНДАРДЫҢ СИПАТЫ

Алғашқы қабат көк (аспан) жасыл зүмірредтен жасалған. Аты – Рафик. Періштелер өз бейнесінде, үлкендерінің аты – Исмайыл. Екінші қабат көк күмістен жасалған. Аты – Рукға. Періштелер бүркіт бейнесінде, үлкендерінің аты – Рақабил. Үшінші қабат көк жақұттан жасалған. Аты – Қайдам. Періштелері сиыр бейнесінде, үлкендерінің аты – Кукәбил. Төртінші қабат ақ інжуден жасалған. Аты – Мағун. Үлкендерінің аты – Нубяйыл. Бесінші қабат көк алтыннан жасалған. Аты – Ратқа. Періштелері хор бейнесінде, үлкендерінің аты – Сифтбайыл. Алтыншы қабат көк, сары жақұттан жасалған. Аты – Заха. Періштелері қызметкер бейнесінде, үлкендерінің аты – Рағбайыл. Жетінші қабат көк нұрдан жасалған. Аты – Ариба. Періштелері адам бейнесінде, үлкендерінің аты – Нурбайыл.

ЖЕРЛЕРДІҢ СИПАТЫ

Алғашқы кабат жердің аты – Рамка. Ақым атты жел үстінде жетпіс мың мұрындықпен. Әрбір мұрындығы жетпіс мың періштенің қолында. Екінші кабат жер аты – Жулза. Оның ішінде тамұқ шаяндары бар, кара түйе секілді, құйрықтары найза сияқты. Әрбірінде алты жүз алпыс арқа, әрбір арқасында алты жүз алпыс бас, әрбір баста алты жүз алпыс улы алма. Соның біреуін бұ дүниеге берсе, барша әлем халқы өлетін еді. Үшінші кабат жер – Арқа. Оның ішінде тамұқ өрмекшілері (бар), әрбіреуі Қаф тауынан да үлкен. Төртінші кабат жердің аты – Харна. Оның ішінде тамұқ жыландары бар. Әрбір жыланның мың тісі бар. Әрбір тісі құрма ағашы секілді, әрбір тістің түбінде у тола он сегіз алма бар. Бесінші кабат жердің аты – Малса. Іші толған тамұқ тастары. Алтыншы кабат жердің аты – Сижжин. Оның ішінде тамұқтағылардың жаны бар. Жетінші кабат жердің аты – Ажиба. Ібіліс сонда тұрады. Әр жылы бір шығып, қайта кіреді. Әрбір күннің қалыңдығы (ұзақтығы) бес жүз жылдық жер, арасы да сонша. Және қалыңдығы да сондай, арасы да сонша.

(Ей, адам баласы), «*Әл-қаулу фи халқи әл-мәләикәти уә әл-жинни уә әл-инси*» («*періштелер, жындар және адамдардың жаратылуы туралы сөз*») Алла Тағала періштелерді оттың нұрынан, перілерді оттың жалынынан жаратқанын біл. Тегі бір болғанымен де, үш жағдаймен айырмашылығы бар. Біріншісі, періштелер нұрдан, перілер оттан жаралды. Екінші, періштелер мәләк (періште) атанды, перілер жын атанды. Үшінші, періштелер орны жоғарғы көкте, перілер жерде болды.

Хабарда былай келеді: Алла Тағала тамұқ ішінде екі халық жаратты, бірі – еркек арыстан бейнелі, аты Жаблит, және бірі – сырты бөріге ұқсайды, аты Таблит. Жаблиттің құйрығы жылан секілді, Таблиттің құйрығы шаян сияқты. Жаратушы Алланың жарлығымен ол екеуінің құйрығы тамұққа түсті. Тамұқ ішіндегі жыланның бәрі Жаблиттің құйрығынан болса, шаянның бәрі Таблиттің құйрығынан (жаратылған).

Таблитті некелеп Жаблитке бер деген жарлық Жебірейілге болды. Барша мақұлықтардың ішінде алғаш болып некелескен солар еді, олардан бұрын некелесу болған жоқ. Жаблит пен Таблит екеуі қосылған соң, екі-екіден балалары туылды. Бірі ұл, бірі қыз. Жаблит ол қызды бірге туған ұлға бертін. Жетінші кабат балалары туылғанда, ол ұлға Харис деген ат қойды. Бұл Харис өте аяр еді. Жаблит ол қызды Харисқа берейін дегенде, Алла Тағаладан: «Бұдан кейін бірге туған ұлға бермегін. Оңынан және солынан туғанға бергін» деген жарлық болды. Ол үкімді орындады. Жаблит Хариспен бірге туған қызды басқа ұлға берді, Харис өкпелеп, басқа қызды алмады. Тамұқтың бір бұрышында отырып,

құлшылыққа бел байлады. Неше жылдар құлшылық қылған соң, Алла Тағала (оны) бесінші қабаттағы жерге шығарды. Онда да көп құлшылық қылған соң, алтыншы қабаттағы жерге шығарды. Осылайша әрбір жерде құлшылық қыла берген соң, бұ дүниеге шығарды. Бұ дүниеде (де) соншалықты құлшылық қылды, тіпті Шығыстан Батысқа дейін ол Харис сәжде қылмаған бір қарыс жер қалмады. Одан кейін Алла Тағала Харисты көкке шығарды. Осылайша жетінші қабат көкке (де) жетті. Және жұмаққа кірген соң, жұмақта өз еркі өзінде болып, періштелерге ұстаз болды. Харис атын өзгертіп, Өзәзіл деп ат қойды. Қаласа жұмаққа кіретін, қаласа көкке шығатын еді. Анадан туылғалы бері үш мың жыл жасады. Басқа ғалымдар айтады: «Өзәзіл періште еді. *«Уә из қалә раббукә лилмәләикәти усжудули Әдәмә фә сәждеду иллә Иблис» («Сол уақытта жаратушың періштелерге: Адамға сәжде қылыңдар, – деді. Бәрі сәжде қылды, алайда Ібіліс сәжде жасамады»)*. Бұл жарлықта Өзәзіл бар еді. Тағы басқа ғалымдар: «Өзәзіл Жанн ұрпағы еді», – дейді. *«Әл-Иблису кәнә мин әл-жинни» («Ібіліс жынндардан еді»)*.

Содан кейін жер бетінде оттан Жанн атты топ жаратты. *«Уә әл-жәәнә хәләқнәһу мин қаблу мин нәри әс-сәмуми» («Және одан ілгері біз жалындап тұрған оттан жынндарды жараттық»)*.

Қалбидің риуаят етуінше, дүниені жетпіс мың жыл солар ұстаған. Абдолла ибн Аббастың риуаятынша, он сегіз мың жыл ұстаған.

Жаратқанға қарсы шыққанда, оларды қуатын. Жан ибн әл-Жан атты халыққа берді. Он сегіз мың жыл өмір сүрді. Және күнәһарлық жасағанда оларды қуып, періштелерге берді. Жетпіс мың жыл періште түсті. Өзәзіл солармен бірге еді. Жеті мың жыл билікті ұстады. Дүниеге көңіл берген соң, Жаратушы оларды қаламады. «Менен басқаға көңіл қойдындар, сендерді жіберемін, басқа халық жаратамын, бұл патшалықты соларға беремін», деді. *«Инни жә'илун фи әл-әрзи хәлифәтән» («Әрине, мен жер бетінде халифа (орынбасар) жаратпақшымын»)* деген (Алладан) жарлық келді.

Тағы (бір) хабарда былай келеді: Жаратушы Алла дүниені жаратқан уақытта жер патшалығын құстарға берді. (Жерді) жеті мың жыл құстар тұрды. Одан кейін Жин ибн әл-Жанға берді, жеті мың жыл тағы олар тұрды. Қылмыс, күнә көп қылды. Қан төккен соң, олардан алып періштелерге берді. Жеті мың жыл өткен соң, олардың да уақыты бітіп, «Мен жер бетіне халифа (орынбасар) жаратамын» деген жарлық келді. *«Инни жә'илун фи әл-әрзи хәлифәтән» («Әрине, мен жер бетінде халифа (орынбасар) жаратпақшымын»)*.

Періштелер бұл жарлықты естіген соң қатты қайғыға батып: «Тәңірім, жер бетінде бұзық, қан төгушілерді жаратасың, біз тәспі, тәһлил және құлшылық қылғандардан алып, жер патшалығын оларға бересің бе?» – деді. *«Инни ә'ләму мәлә тә'ләмун» («Менің білгенімді, сендер білмейсіңдер»)* деген жарлық келді.

САУАЛ: Періштелер Адам мен оның ұлдарын көрмеген еді, (бірақ) бұзықтық қылатынын, қан төгетінін қайдан білді?

ЖАУАП: Адамды көрмеген еді, алайда Жин ибн әл-Жанды көрген еді, күнәларын білетін. Солармен салыстыра отырып айтты.

САУАЛ: Жаратушы Тағаланың *«Инни ә'ләму мә лә тә'ләмун»* («Менің білгенімді сендер білмейсіңдер») деп айтуында қандай мағына бар еді?

ЖАУАП: Мен Мұхаммед Мұстафаның Адам ұлдарының бірі болатындығын, бұ әлем мен о дүниені, айды, күнді, барша нәрселерді соны сүйгенім үшін жаратқанымды білемін. Достың кім екенін мен білемін, сендер білмейсіңдер.

Басқа ЖАУАБЫ мынау, Алла Тағала айтар: *«Инни ә'ләму әннә 'ибәдәтәкүм мәшубун биәл-'ужби из құлтум нәхну уә фәсәдуһум мәшубун бил-'узри уә әл-фәсәду бил-'узри әхәббу иләйиә мин әл-'ибәдәти мә'ә әл-'ужби»* («Мен сендердің құлшылықтарыңның өзімішлдікпен араласқанын білемін. Себебі сендер «біз» дедіңдер. Және олардың күнәлары кешіріммен араласқан. Кешірімді күнә менің алдымда өзімішлдік құлшылықтан артық»).

Мағынасы мынау: Сендердің құлшылықтарың өзімішлдікпен байланысты. «Нәхну» деп өздерің айттыңдар. Алайда Адам ұлдарының бұзықтығы кешірімге негізделген. Кешірімге негізделген бұзықтық менің құзыретімде өзімішлдікке негізделген құлшылықтан артық тұрады.

АДАМ САФИ (Ғ.С.) ҚИССАСЫ

Ол – топырақтан жаратқан, құдіретпен жан берген, биік көкке көтерген, жұмақ ішіне кірген, Хауадай жұп берілген, Ібілістің арбауына ілінген, жарық жұмақтан қуылған, қараңғы дүниеге енген, *«Раббәнә заләмнә әнфусәнә»* («Ей, Жаратушымыз, біз өзімізге өзіміз зұлымдық жасадық») деп үш жүз жыл жылаған, *«Уә лә тәқрабә һәзиһи әш-шәжәратә»* («Және мына ағашқа жолама») жарлығын естіген, *«Суммә ижтәбәху раббуһу»* («Кейін Жаратушысы оны таңдап алды») тәжін басына қойған, *«Инна-ллаһә истәфә Әдәмә»* («Расында Алла Адамды таңдап алды») шапанын киген, *«Усәсуду ли Әдәмә»* («Адамға сәәжде қылыңдар») құрметімен мейірімге бөленген, *«Уә 'әлләмә Әдәмә әл-әсмә-ә кулләһә»* («Және үйретті Алла Адамға барша заттардың аттарын») шарапатына ие болған – АДАМ САФИ, ОЛ – ХАЛИФӘИ УӘФИЙ (КӘМІЛ ХАЛИФА).

Хақ жаратты таңсық Адамды өзгеше жер көркінен,
Өзге бейне берді солай әлем ішінде қолынан.
Тағын көтеріп періште жұмақ ішіне кіргізіп,
Айналғанда шықпады әсте оның еркінен.

Шықты Хауамен бірге болып, хош нығметке бөленді,
 Ішті олар жұмақ шарабын, жеді ет еркімен.
 Білді есімдер ілімін, етіп берді белгілі,
 Барша тілде сөйлер арабша, парсыша, түркиден.
 Өткізді бес жүз жыл онда жұбымен қуанып,
 Ішті шәрбәт сусынын, жеді нығмет тәркіден.
 Мінді жұмақ пырағын, кезді оның төңірегін,
 Киім киді бойына һәм басқа ұрды бөркінен.
 Азды Ібіліс айласымен берер еді жалғзын,
 Екі бидай жеді, шықты сегіз жұмақ мүлкінен.

«Қалә Расулуллаһи саллаллаһу 'әләйһи уә сәлләм: Мән әрадә ән йәнзура 'әжәибә әд-дунья фәл-йәнзур илә қиссәти Әдәмә 'әләйһи әс-сәлләм» («Алланың елшісі (с.ғ.с.): «Кімде-кім дүние гәжайыптарын көрмекші болса, Адам (ғ.с.) қиссасына қарасын», – деді»).

Алла Тағала Адамды жаратпақшы болған уақытта Жебірейілге: «Барып, жер бетінен бір уыс топырақ алып кел», – деп бұйрық берді. Жебірейіл келіп алғалы тұрған уақытта жер (Жебірейілге): «Менен топырақ алма», – деп өтінді. Жебірейіл өтінішін алып (қабылдап), топырақ алмады. Исафилді жіберді, одан да өтінді, ол да топырақ алмады. Кейін Микәилді жіберді, одан да өтінді, ол да топырақ алмады. Кейін Әзірейілді жіберді, одан да өтінді. Әзірейіл: «Сенің өтінішіңнен маған Алла Тағаланың бұйрығы артық», – деді. Кең жер бетінен бір уыс топырақ алды. Шығыстан Батысқа дейінгі қырық қари (қол ұшынан шынтаққа дейінгі өлшеу бірлігі) жер құрғақ еді. Құзыреттен (Жаратушыдан): «Ей, Әзірейіл, көңілің қатты екен. Тағдырды солай еттім, барша жаны бардың жанын саған алдыртамын», – деген жарлық келді.

Ол топырақта суы тынық, ақ, қара, тәтті, ащы, сары, жасыл, қызыл, көк, қатты, жұмсақ және таза, топан – бәрі бар еді. Сол себепті де Адам ұлдары бір-біріне ұқсамайды, бірі таза, бірі лас, бірі ауру, бірі сау, бірі ақ, бірі қара, бірі сары, бірі қызыл, бірі жақсы, бірі ессіз, бірі шырын сөзді, бірі ащы сөзді, бірі қатты көңілді, бірі жұмсақ көңілді (болып жаратылды). Әзірейіл жаңағы топырақты Мекке мен Тайф арасындағы Дахна деген жерге қойды. Қырық жыл сол топыраққа жаңбыр жауды, отыз тоғыз жыл қайғы жаңбыры жауды да, бір жыл қуаныш жаңбыры жауды. Сондықтан Адамға қуаныштан қайғы артық болды. Қырық жылдан кейін (Алла) құдіретімен топырақтан басы Тайфқа ұқсайтын, аяғы Мекке секілді бейне жасады.

САУАЛ: Мекке Тайфтан артық. Адамның басы Тайф секілді, аяғы Мекке сияқты болуында не хикмет бар?

ЖАУАП: Алла Тағала Адам (ғ.с.) сүйсе, беті Меккеге қарай болсын деп қалады.

МӘСЕЛЕ: Шарифатта осы сияқты бір мәселе бар. Ол мәселе мынау: Біздің мәсәпта жатып намаз оқитын болса, аяғын Мекке жаққа созып жатады. Себебі, егер намаз ішінде жазылып кететін болса, отырып намаз қылады. (сонда) сүйсе жүзі құбыла жақта болады.

САУАЛ: Адамды топырақтан жаратпақта қандай хикмет бар?

ЖАУАП: Алла Тағала Адамды жаратамын деп үндеу салғанында, барлық заттар бас көтеріп: «Адамды менен жарат», – деп таласты. Тау: «Мен үлкенмін», – деді, теңіз: «Мен айбаттымын», – деді, алтын: «Мен құрметтімін», – деді, аспан: «Мен биікпін», – деді. Барша нәрселер бас көтеріп өздерін мақтады. Сол кезде жер өзін кішіпейіл ұстап: «Мен баршадан әлсізбін, аяқ астындамын, менде мақтанатын нәрсе жоқ», – дегенінде, «Мен Адамды топырақтан жаратамын», – деген жарлық келді. Адамды топырақтан жаратты.

Хабарда былай келеді: Бір күні Ібіліс жетпіс мың періштемен көктен Адам топырағына келді, қолымен Адамның ішін қағып, ішінің бос екенін көрді. Періштелерге: «Мұны жолдан азғыру онай болады», – деді. Және: «Егер Алла Тағала сендерге ерік берсе, не істейсіңдер?» – деді. Баршасы: «Мойынсұнамыз», – деді. Ібіліс: «*Уаллаһи ләйн салләтһу ләсәйтһуһу уә ин салләтәни 'әләйһи ләхләктһуһу*» («Алла атымен ант етемін, егер Алла оны менің үстімнен басшы етіп қойса, мен оған мойынсұнбаймын, егер мені оның үстінен басшы етіп қойса, оны өлтіремін»), – деді.

Оның мағынасы мынау: Жаратушы Алла оны маған басшы етсе, мойынсұнбаймын, мені оның үстінен басшы етсе, (оны) өлтіремін. (Осы сөзді айтысымен-ақ) сол мезетте кәпір болды. «*Уә кәнә ми әл-кәфирин*») («Кәпірлерден болды») делінеді. Тағы қырық жылдан кейін жанға Адамның тәніне кіргін деген жарлық болды. Жан Адам басының үстінде тұрып, кіруді қаламады. «Мен биікпін, төменге қалай кірейін?!» – деді. Жебірейіл (ғ.с.) келіп: «Ей, әзіз жан, Алла Тағаланың атымен кіргін», – деді. Жан Жаратушының атын есітісімен кірді.

Тағы бір риуаятта былайша келеді: Жан Адамның басына кіріп, екі жүз жыл айналды. Содан кейін көзіне кіргенінде, көздеріне жан бітіп, өзінің қара топырақтан жаратылғанын көрді. Жаратушы құдіретін көрмек үшін көз жаратты. Мұрнына келгенінде бір түшкірді. Жебірейілге: «Адамның мұрнынан шыққан мақтанышын аманат сақта», – деген жарлық болды. Содан тоқтамастан аузына келді. Илхәм болып: «*Әл-хәмду лилләһи рабби әл-әләминә*» («Екі әлемнің Раббысы Аллаға шүкір»), – деді. Алла Тағала: «*Йәрхәмүкә раббүкә уә лизәлікә халәктүкә*» («Жаратушың саған мейірім етсін, мен сені сол үшін жараттым»), – деп жарылқайды.

Оның мағынасы мынау: Жаратушы саған мейірім кылсын, мен сені сол үшін жараттым. Содан кейін жан көкейіне келді. Ғашықты сүймекке тырысты, сүйе алмады. Сол жолдан Алла Тағала: *«Уә хуликә әл-инсәну әжулән»* («Адам асығушы етіп жаратылды»), – деді. Содан кейін қарнына келгенінде, қарны тамақ сұрады. Жан ішіне жайылды. Сүйек, ет, тері, тамыр, сіңірлер пайда болды. Қозғала бастады. Адамның терісі сондай әдемі еді. Күн санап көркейе берді.

Қорлықты білдіргісі келгенде, терісі солды және тері білдірді. Ол терінің белгісі саусақтар ұшында қалды. Бұл тырнақтар содан болды.

САУАЛ: Жан кірерде бір сағатта кірді, шығарда қиыншылықпен шығар, оның хикметі неде?

ЖАУАП: Кірерде Алла Тағаладан *«Ярхәмкә рабби»* («Раббым мейірім етсін») жарлығын есіткендіктен оңай болды. Шығарда тағы мейірім қуанышын есітпейінше шықпаймын дейді. Көрмейсің бе, кімде-кімнің бағы бар болса, *«Уә әбиширу биәл-жәннәти әл-ләти кунтум ту'әдун»* («Сендерге уәде етілген жәннәт сүйіншіленсін»), қуанышын есітіп оңай шығады, (егер) кімде-кімнің соры бес елі болса, жаны қиналып шығады. *«Нә'uzu билләһи мин зәликә»* («Мұндайдан Аллаға сыйынамын»).

Адам Сафи онда жеті күн отырды. Содан кейін Алла Тағала қызыл алтыннан жаратылған, гауһармен безелген бір тақ берді. Сондай киімдермен киіндірді. Басына алтын тәж берді. Ол таққа отырды. Жеті жүз мың періштелер Алла Тағаланың жарлығымен Адамның төңірегіне келіп қызметінде болды. Ол тақ «Мәсжид ул-Харам» секілді еді. Тақтың үстінде Қағба сияқты бір күрсі бар еді. Он иғаштай (шамамен 9 км келетін қашықтық бірлігі) жер «Харам» деп аталды. Алла Тағала Адамды барша әдеміліктермен безендірді. Тістерінен көздің нұры секілді нұр шашырайтын. Мұхаммед әл-Мұстафаның нұры Адамның алдында толған айдай толысатын еді. Адам ол нұрдың жарқырағанын көріп, бұл нұрды мен бір көрсем деп армандағанында, Алла Тағаланың әмірімен ол нұр Адамның алдынан оң жағына өтті. Және желкесіне қонды, кейін Адам қолына. Қолын ол нұрға соза берді. Нұр одан көтеріліп, шаһадат саусағының ұшына қонды. Адам саусағын жоғары көтеріп, оған тамсана қарап: *«Лә иләһә иллаллаһу Мухәммәдун Расулуллаһи»* («Алладан басқа тәңір жоқ, Мұхаммед Алланың елшісі»), – деді. Алғаш рет саусақты көтеріп шаһадат кәлимасын (қуәлік сөзін) айту Адам ұлдарына сүннет болды. Одан кейін әмір болды. Періштелер Адамды көкке көтерді. Жебірейіл Мәймун атты бір ат әкелді. Жұпардан жаратылған еді. Адам мінді. Жебірейіл тізгінін, Микәйіл оңынан, Исрафил солынан ұстап көктерді аралатты. Періштелер жолыққанда Адам: *«Әссәләму 'әләйкә йә, мәләикәтуллаһи»* («Ассалаумағалайкүм, ей, Алланың періштелері»), – деп сәлемдесетін еді. Періштелер: *«'Әләйкүм-сәләму уә рахматуллаһи уә бәрақәтуһу»* («Сізге де

Алланың сәлемі, мейірім және берекесі жаусын»), – деп жауап беретін. Алла Тағала: «Бұл сенің тәхиятын болады және қияметке дейін сенің мұсылман ұлдарынның тахияты болады», – деп әмір берді. Адамды жұмаққа кіргізген уақытта (ол) нығметін, хорларын, сарайларын көрді. Алайда, өзі секілді ешкім болмағандықтан, көңілі толмаған киіктей болып жұмақта жүретін. Жаратушы Алла Адамға ұйқы берді. Ұйқылы-ояу жатқан Адамның қабырғасының оң жағынан Хауаны жаратты.

САУАЛ: Хауаны Адамның ұйқылы-ояу жатқанында жаратқанында қандай хикмет бар?

ЖАУАП: Адам ояу болса, қабырғасы ауыратын еді. Сол себептен Хауаны дұшпан білетін. Егер ұйқыда болса, өзінен жаратылғанын білмесе, оны жақсы көрмейтін еді. Осылай ол сүйікті болар. Алла Тағала Хауаны қисық сүйектен жаратты. Сол үшін «Әйелдер түзелмес қисық сүйек» деген сөз халық арасында мақалға айналды. Адам Хауаның өзінен жаратылғанын көрген соң, Адамның махаббаты оянды. Хауа өте сұлу еді.

Хабарда былай келеді: Алла Тағала сұлулықты жүзге бөлді. Токсан тоғызын Хауаға берді. Бір үлесін барша адамзатқа берді. Ол бір үлесті және онға бөлді. Тоғызын Жүсіпке, бір үлесін адамзатқа берді. Адам Хауаны өзі секілді бейнеде көргенінде қызығушылығы оянып: «Маған жақын кел», – деп шақырды. Хауа: «Мені қаласаң, сен (өзің) келгін», – деді. Адам шыдай алмай Хауаға келді. Егер бір сағат сабыр қылғанында, Хауа келетін еді. Сол себепті ердің әйелге баруы сүннет болды. Алайда, жұмаққа кірген уақытта әйелдер күйеулеріне келеді. Адам Хауаға келгенінде, Жебірейіл (ғ.с.): «Ей, Адам, Хауа сенікі, некелеспейінше дұрыс болмас», – деді. Мәулә Тағала өз пәк затымен Адам мен Хауаның некесіне құтпа оқыды. Сол құтпа мынау:

«Әл-хәмду сәнәий Аллаһу исмий әр-рахмәну мифтәху хәзәиний әр-рахим мифтәху тәжәуузий 'әни әл-'усәти уә әл-музнибин әл-'әзамәту изарий уәл-кибрйәу ридәий әл-'иззу уә әл-жуду мәхәий уә әл-жәмәлу уә әл-жәләлу сәнәий уә әл-халқу куллиһум 'әбиди уә мәий уә әл-әнбийәу уә әр-расулу әнбийәи уә әсфийәи уә Мухәммәдун хәбиби уә нәби уә уммәтуһу хайру әл-умәми уә ахиббәий инни қад зәууәжсту әл-әшйә лийәстәдиллу биһә 'әлә уәхдәнийәти әшһиду мәләикәти уә хәмәлту 'арши уә суккәну сәмәуәти инни зәууәжсту Хәууә әмәти Әдәмә бәди'ә фтирәти уә сун'ә қудрати би садақи тәсбиһи уә тәһлили уә билә саллә бәни (Әдәмә) йә Әдәму удхул жәннәти уә кул мин сәмәрәти уә лә тәқрабә һәзиһиш-шәжәрәтә. Әссәләму 'әләйкүмә уә рахмәти уә әл-хәмду лилләһи раббил 'әләмин» («Хәмді менің мақтауым, менің есімім Алла, Рахман – менің қазыналарымның кілті, Рахым – күнәһарларымның күнәсін кешу кілті. Ұлылық менің қажетім, ұлықтық менің киімім, әзіздік және жомарттық менің сұлулығым, сұлулық

және ұлылық менің мәртебем. Адамдардың бәрі менің құлдарым, пайғамбарлар менің елшілерім және таңдаған пенделерім. Мұхаммед менің сүйіктім және пайғамбарым және оның үмметі үмметтердің жақсысы және менің сүйген достарым. Мен, расында, менің бірлігіме дәлел болсын деп (салыстыра отырып) барлық заттарды жұбымен жараттым. Менің періштелерім, менің арсымды көтеріп тұрушылар және менің аспанымдағы жасаушылар, куә болыңдар, Мен, шынымен, құлым Хауаны құдіретімнің өрнегі және жаратқандарымның азжайыбы болған Адамға қостым. Маған тәспі айту («Сұбханаллаһ» деп) және тәһлил айту («Лә иләһә илаллаһ» деп) тағы адам балаларының намаз оқуы мәһір болды. Ей, Адам, жаннатыма кір, жемістерімді же. Мына ағашқа жақындамаңдар. Екеуіңе менің сәлемім және кеңшілігім болсын. Адамдардың жаратушысы болған Аллаға шүкір»).

Хабарда былай келеді: Адамнан сұрады: «Не үшін Адам аталдың?». Жауап берді: «*Лиэнни хулиқту мин әдими әл-әрзи*» («Себебі мен жер жынысынан жаратылдым»). Араб тілінде оны «адим» деп атайды. Хауадан: «Не үшін Хауа аталдың?» – деп сұрады. «*Лиәннәһә хулиқат мин әл-хәйин*» («Себебі мен тіриден жаратылдым»), – деп жауап берді. Араб тілінде тірі жанды «хәй» деп атайды.

Кейбіреулер: «Адам топырақтан жаратылды. Топырақ тұрған сайын әдемі болады. Және Хауа еттен жаратылды. Ет ұзақ тұрса сасиды. Сол себепті әйел қартайса сұрықсыз болады», – дейді.

Адам мен Хауа некелескенде: «*Йә Әдәмә усқун әнтә уә зәужукә әл-жәннәтә уә кулә минһә рағадән хайсу шитумә уә лә тәқрабә һәзиһи ши-шәжәратә фә тәкунә мин әз-залимин*» («Ей, Адам, сен және әйелің екеуің осы жаннатта тұрыңдар және ондағы жемістерден қалағандарыңша жеңдер және мына ағашқа жақындамаңдар. (Егер жақындасаңдар) залымдардан боласыңдар»), – деген жарлық келді.

Мағынасы мынау: Ей, Адам, жұбыңмен жұмаққа кіріңдер, нығметтерін жеңдер. Мына ағашқа жоламаңдар, залым боласындар.

Сенімді деректерде ол ағаштың бидай ағашы екендігі айтылады. Алайда, Хауаның жер бетінде не жұмақта жаратылғандығы туралы ғұламалар арасында тартыс бар.

Ол кезде Өзәзіл жұмақта еркін (жүретін) еді. Барша періштелерге ілім үйрететін. Бір күні «Ләухул махфузда» періштелердің бірі малғұн болатындығын көрді. Оны білген періштелердің бәрі қорықты. Өзәзілге келіп: «Сен ұстазымызсың, біз қатты қорқып жатырмыз, дұға қыл, Алла Тағала бізді қарғысынан сақтасын», – деп айтты. Өзәзіл дұға жасады, періштелер «әмин» деді. Алла Тағала оның дұғасымен барша періштелерді лағынеттен құтқарды, өзі лағынетке кірді. «Періштелер иығында Адамды нұрдан жасалған тақ үстіне отырғызып алып,

жұмақтың ішін аралатады», – деген жарлық келді. Себебі Адам жаратылғанға дейін, «Адам ұлдары бұзықтық қылады, қан төгеді», – деп ғайбаттады. «Біз тәспі және құлшылық қыламыз» деп өздерін ақтады. Алла олардан мұндай сөзді күтпеді. «Сендер Адамды ғайбаттадыңдар, сауаптарын ауысты», – деп үкім берді. Ол сауаптар Адам ұлдарына берілді. Ол ғайбаттың жазасы сол болар. Бір күні барша періштелерге: «Адам тағын көтеріп, қызметтеріңе кірісіндер», – деген жарлық болды. Содан кейін Алла Тағала «Әсмә ілімін» («Есімдер ілімін») Адамға үйретті. Барлық нәрсені періштелерге көрсетіп: «Егер рас сөйлесендер, мыналардың аты не екенін айтып беріңдер», – деді. «*Уә 'әлләмә Әдәмә әл-әсмәә кулләһә суммә аразәһум 'әлә әл-мәләикәти фә қалә әнбиуни биәсмәи һәәуләәи ин кунтум садиқинә*» («Және Адамға барлық заттың атын үйретті, кейін оларды періштелерге көрсетті және «Егер сендер рас сөйлесендер, мына заттардың атын маған айтып беріңдер», – деді)).

Періштелер әлсіздік танытып: «*Қалу субхәнәкә лә 'илмә ләнә иллә мә 'әлләмтәнә*» («Сен үйреткеннен артық білмейміз»), – деді.

Және Адамға: «*Йә, Әдәму әнбиуһум би әсмәиһим*» («Ей, Адам, мыналарға мына заттардың атын айтып бер») деген жарлық болды.

Адам: «Мынау ағаш, мынау тас, мынау су», – деп аттарын айтып берді. Барша заттың атын барлық тілде баяндады. «*Әләм әқул ләқум инни ә'ләму мә лә тә'ләмуна*» («Ей, періштелер, мен білгенді сендер білмейсіңдер демедім бе?!»), – деген жарлық келді.

Адам – ғалым, сендер – құл (құлшылық қылушы) екендіктерің енді сендерге белгілі болды. Менің құзырымда мың құлдан (құлшылық қылушыдан) бір ғалым артық. Құл қайда болса да, ғалымға қызмет қылуы керек. Ол махдум (қызмет қылуға лайық жан), сендер қызметші болыңдар. Ол мешіт, сендер сәжде етуші болыңдар. Адамға сәжде қылыңдар. «*Усжуду ли Әдәмә*» («Адамға сәжде етіңдер»). Барлық періштелер сәжде қылды. «*Фә сәжәдә әл-мәләикәту куллуһум әжмә 'унә*» («Періштелердің бәрі бірдей сәжде жасады»).

САУАЛ: «*Фә сәжәдә әл-мәләикәту*» («Періштелер сәжде жасады...»), – деді. Тағы «*куллуһум*» және «*әжмә'ин*» деді. Бұлардан қандай пайда бар?

ЖАУАП: Пайдасы сол, «*мәләикә*» деп «*куллуһум*»-ді қоса айтпағанда, «періштелердің біразы сәжде қылды, біразы сәжде жасамады» деген мағына шығатын. «*Фә сәжәдә әл-мәләикәту куллуһум*», яғни періштелердің бәрі сәжде жасады. Пайдасы сол, «*әжмә'ин*» дегенде, періштелердің онды-солды сәжде қылу мүмкіндігі болар еді. Періштелердің бәрі бір рет – бірден сәжде қылды, (тек) жалғыз Әзәзіл сәжде жасамады. «*Иллә Иблисә әбә уә истәкбәра уә кәнә мин әл-кәфирин*» («Тек Ібіліс тәкаппарланып сәжде жасамастан, кәпірлерден болды»).

Мойынсұнбады, (өзін) жоғары ұстады, кәпірлер санатынан болды. Періштелер сәжде қылғанында, Ібілістің сәжде жасамастан тік тұрғанын көріп, шүкіршілік етіп қуанғанынан және бір сәжде қылды. Бүгін намаздағы екі рет сәжде жасау содан қалды.

Хабарда былай келеді: Жұмақ ішінде жарты күн қалды. Ол жаһанның бір күні мен бұ әлемнің жылымен бес жүз жыл (айырмашылық) бар. Топырақтан жаратылғаннан жұмаққа дейін барғанша мың екі жүз қырық жыл бар. Әзәзіл сәжде жасамағанда, «Не үшін сәжде жасамадың?» – деген дауыс келді. *«Мә мәнә'әкә» («Неңдей нәрсе бөгет болды?»)*. Ібіліс: «Мен одан артықпын», – деді. *«Хәләқтәни мин нәрин уә хәләқтәһу мин тин» («Мені оттан жараттың, оны қара топырақтан жараттың»)*. Әзәзіл бұл сөзді айтқанында, оның «Әзәзіл» аты өшіп, «Ібіліс» деген ат берілді. Мағынасы «үмітсіз» деген. Қарғысқа ұшыраған Ібіліс отты топырақтан артық санады. Топырақтың оттан артық екенін білмеді. Оның дәлелі от – ұры, не нәрсені отқа берсе, (күйдіріп) жоқ қылады, қайтармайды.

Алайда, топыраққа бір уыс салсаң, онды жүз есе қылып қайтарады.

ПАЙДА: Ібіліс (оған Алланың лағынеті болсын) отпен мақтанды. Алланың сөзі: *«Хәләқтәни мин нәрин» («Мені оттан жараттың»)* деп. Сондықтан отта жанатын болды. Адам Жаратушыға арқа сүйеді, сол себепті барар жағы Алла болды. *«Мән ифтәхәра бишәйин 'уқибә биһи» («Кімде-кім бірер нәрсемен мақтанса, сол нәрсемен азапталады»)*. «Кім не нәрсемен қуанса, сонымен қуанады», – деді. Ібіліс айтты: «Тәңірім, жүз мың жыл құлшылық қылдым, соның қайтарымын маған бергін». «Не қалайсың?», – деген дауыс келді. Ібіліс қияметке дейін ұзақ өмір сұрады. *«Рабби фәнзирни илә йәуми йуб'әсунә» («Ей, Жаратушым, олар тірілетін күнге дейін маған уақыт бер»)*.

Муфәссирлер айтады: Ол сормандай, Алла құзыретінде қулық қылды, қияметке дейін өмір сұрады. Өлілер тірілгенге дейін өмір сүрсем, маған кейін өлім келмейді деген оның мақсаты еді. Алла Тағала оның сырын біліп қойып: *«Фәиннәкә мин әл-мунзәринә илә уәйми әл-уәқти әл-мә'луми» («Әрине, сен белгілі мерзімге дейін уақыт берілгендерденсің»)*. «Біз саған белгілі күнге дейін өмір бердік, (алайда) сен қалаған уақытқа дейін бермедім», – деді.

Тағы бір қасиетті тәпсірде былайша баяндалады: *«Илә йәуми йуб'әсунә» («Белгілі күндерге дейін...»)* деудегі мақсаты мынау еді: Бүгін Тәңірі періштелері мықты. Олармен күресуге шамам жоқ. Өлілер тірілгенге дейін өмірім болса, оған дейін Жебірейіл, Исафил, Әзірейіл тағы басқа періштелердің бәрі өлетін болса, Тәңірі жалғыз қалған уақытқа онымен соғысатын едім деген ниеті бар еді.

САУАЛ: Ібіліс қарғысқа ұшыраған соң, жұмаққа кіруіне не себеп болды?

ЖАУАП: Алла Тағала: «Саған Адам ұлдарының үстінен жеңіс бердім», – деді. Расул (ғ.с.) ның: *«Иннәш-шәйтәнә тәжри фи бәни Әдәмә кәмә тәжри*

әд-дәму» (яғни) «Қан адамның тәнінде қалай жүрсе, шайтан да солай жүреді» дегенін көрмейсің бе?!

САУАЛ: Адам мен Хауаның бидай ағашынан жегенінде қандай хикмет бар?

ЖАУАП: Алла Тағала Адамды жаратқанға дейін жер бетінде халифа (орын-басар) жаратамын «*Инни жә'илун фи әл-әрзи хәлифәтән*» деді. Бидайдан жеудегі мақсат (жұмақтан) шығуға себеп еді.

Тағы бір ЖАУАП: Алла Тағала тағдырды жазды. Дүниеде адамның азығы бидай болуын қалады. Барлық нығметтерді жеңдер, бидай жемендер (деді). Үлкендердің алдында бермегенін жеу күнә болады.

САУАЛ: Адамды жұмаққа кіргізуде қандай хикмет бар?

ЖАУАП: Жұмаққа кіргізгенде Адам ұлдары Адам (ата) ның белінде еді.

САУАЛ: Егер мүміндер өз орындарын көру үшін жұмаққа кірсе, кәпірлер де Адамның белінде болатын. Олардың кірмегінде қандай хикмет бар?

ЖАУАП: Мүміндер орындарын (барар жерін) көрсін, дүниеге келгенінде құлшылықтары одан әрі көбейтсін, ал кәпірлер тозаққа барғанында жұмақта көрген нығметтер үшін іші күйсін деген (хикмет жатыр).

Тағы бір ХИКМЕТ: Жұмаққа кірмектегі хикмет мынау еді: Тәңір Тағала мұсылмандардың тәнін, малын саудаға салып жұмақ беретінін ежелде үкім етті. (Алайда) шарифатта көрмеген нәрсені саудаға салу дұрыс болмағандықтан, жұмаққа кіргізді. Және делдалын көрсетті. Сауда мен келісім дұрыс болуы үшін жұмаққа кіргізді. «*Инналаһа иштәра мин әл-мумининә әнфусәһум уә әмуәләһум биәһнә ләһум әл-жәһнәтә*» («Әрине, Алла Тағала мүміндерден жандары мен малдарын оларға жаннан беріп сатып алды»).

Кәмә қалә әш-шә'иру:

Нәфсут тука әл-муштәра
Уә әл-муштәри Раббу әл-'уәра
Уә жинәнуһу әсмануһу
Уәл Мустафа диләлуһу
Ләкин сәккәһу Тәурату
Инжилу, Забуру, Фурқануһу.

Шайыр айтқанындай:

Сатылатын нәрсе – діндардың жаны,
Оның сатып алушысы – адамзаттың Жаратушысы.
Оның бағасы – Алланың жаннаты,
Оның дәлелі – Алланың сенімді елшісі.
Айғақтаған оны Тәурат,
Инжіл, Забур және Құран.

Сатқан Алла Тағала, алған Алла Тағала, сатылған мүмін (мұсылман). Оның тәні мен малының бағасы, делдалы – Мұхаммед әл-Мұстафа.

Ғұламалардың арасында Адам ұрпағы белінен шығарғанында қайда еді деген мәселеде тартыс бар. Кейбірі: «Жұмакқа кіргенге дейін еді», – дейді. Біразы: «Жұмакқа» десе, енді бірі: «Жұмактан шыққанда», – дейді. Алла Тағала Адам ұлдарын адам бейнесінде шымал секілді майда етіп белінен шығарды. Бәрі ақылды да емес, мұсылман да емес, кәпір де емес еді. Жаратушыдан: *«Мен сендердің Жаратушыларың емеспін бе?»* (яғни) *«Әләсту бираббикум?»* деген сауал келді. Бәрі: «Йя», – деді. *«Қалу бәлә»*. Адам оларды көргенінде: «Тәңірім, бұлар кімдер?» – деді. «Бұлар сенің қияметке дейінгі ұлдарың, ұрпақтарың» деген жауап келді. Адам олардың бәрін көргенінде: «Тәңірім, бұлар жер бетіне қалай сияды?» – деді. «Ей, Адам, оларды төрт ұлыс қыламын. Бір ұлысы аталардың белінде, бір ұлысы аналардың ішінде, бір ұлысы жер бетінде, бір ұлысы жер қойнында» деген жауап келді. Адам оларға қарағанында бірін соқыр, бірін ақсақ, бірін ауру, бірін сал көрді. «Тәңірім, бұларды неге бірдей жаратпадың?» – деді. «Ей, Адам, маған шүкір қылсын деп, жұмақты оған кірушілер үшін жараттым, тозақты оған кірушілер үшін жараттым. Соқыр жаратпасам, көзі саулар шүкір қылмайтын еді» деген жауап келді. Біразын жұмақтың оң жағына, біразын тозақтың сол жағына тұрғызды. *«Һәуләйи фи әл-жәннәти уә лә убәли уә һәуләйи фи ән-нәри уә лә убәли»* (*«Әне олар жаннатта және мен назар аудармаймын, әне олар тозақта және мен назар аудармаймын»*) деген дауыс келді.

Тағы бір риуаятта былай айтылады: Дүниені көріп келіндер деп, бәрін дүниеге жіберді. Келді, дүниені көрді. Біразы сонда қалып, қалғаны қайтып келді. «Басқалар қайда?», – деген дауыс келді. Олар: «Дүниені көрді, көңілдері дүниені қалады, сонда қалды», – деді. «Жұмакқа барып, жұмақтың не нәрсе екенін көріңдер», – деген жарлық келді. Барды, жұмақты көрді, олардың көпшілігі сонда қалды. «Басқалар қайда?», – деген жарлық келді. «Тәңірім, олар жұмақты қалады, сонда қалды», – деді.

«Дүниеде қалғандар кәпірлер еді, жұмақтар қалғандар мүміндердің сауатсызы еді», – дейді. Жұмақта қалмастан құзыретке келгендері хас құлдар еді. «Дүниеге көңіл қоймадыңдар, жұмақты қаламадыңдар, енді не тілейсіндер?» – деген жарлық келді. «Тәңірім, бізге дүние қажет емес, ақырет керек емес, бізге Сен керексің», – деді. «Кімде-кім мені қаласа, менің қазынамда қандай ауыр қиыншылық болса, сол ауыртпалықты соған беремін», – деген жарлық келді. «Ол қиыншылық бергенінде Сен бізбен бірге боласың ба?» – деп сұрады. «Боламын», – деді. «Тәңірім, қиыншылық келгенінде Сен бізбен бірге болсаң, қандай ауыртпашылық жіберсең де, қабылдаймыз», – деді. (Пайғамбар) (ғ.с.) айтады: *«Иннә әшәддә әл-бәләйй 'әлә әл-әнбиййәи суммә 'әлә әл-әулиййәи суммә 'әлә*

әл-әмсәл...» («Расында, қиыншылықтың ең үлкені пайғамбарларға, одан кейін әулиелерге келеді және одан кейін тәртібімен...»).

Хабарда былай келеді: Шайкы Шибли дүниеден өткенінде, түсінде «хәлің қалай?» деп сұрады. (Ол төмендегіше) жауап берді: «Мені көмгеннен кейін Мүнкір-Нәнкір (ғ.с.) келіп: «Тәңірің кім?» – деп сұрады. «Менің Тәңірім сол – атамыз Адамды нұрлы такка отырғызып, көк періштелерін атамыздың қарсысында сәжде қылдырды, Жебірейіл, Микәйіл, Исрафил, Әзірейіл бірге еді. Сендер сәжде қылғандарыңда мен барша бауырларыммен бірге сендерге карап тұрған едім». Олар бір-біріне карап: «Бұл баршаның сөзін айтып тұр, жалғыз өзінің сөзін сөйлемеді, жүріндер кетейік», – деді. *«Лау райтәһүмә кәйфә йәхрабәни минни» («Егер ол екеуінің менен қандай қашқанын көргеніңде еді»).* Егер сәл кідіріп тұрғандарыңда оларды ұстап: «Сендердің Тәңірлерің кім?» – деп сұрар едім. Қандай жауап берсе де, оларды дәлелмен ұстар едім».

Және мақсатқа (өз сөзімізге) қайтайық. Ібіліс қарғысқа ұшырағанында, жаннаттан қуылып, қайта кірмес болды. Адам мен Хауаның дұшпандығы көңілінде қайнады. Қулық-сұмдықпен жұмақтан шығармаққа бел байлады. Ол кезде жылан көрікті әдемі түйеге ұқсайтын еді. Қызыл, жасыл және түрлі түсті канаттары бар еді. Хауа (Алла одан разы болсын) жыланның көрікті бейнесіне қызығып, онымен сөйлесетін еді. Ібіліс оны біліп, жыланнан: «Мені жұмаққа кіргізгін, Хауамен сөйлессейін», – деп өтінді. Жылан қорқып, көнбеді. Ібіліс: «Аузыңды аш, мен кірейін», – деді. Жылан аузын ашты. Ібіліс жылан тілінің астына жасырынды. Жұмаққа кірді. Жылан Адам мен Хауаның тағының алдына қарсы тұрып, тілінің астынан Ібіліс сөйледі. Адам жылан сөзін тыңдамаған соң, Хауаға бұрылды. «Әйел көңілі жұмсақ болар» деп Хауаға: «Бұл бидай ағашынан Тәңір сендерді не үшін тыйғанын білесің бе?» – деді.

Хауа: «Білмеймін», – деді.

Ібіліс: «Бұл ағаштан жесе жұмақта мәңгі қалады, өлмейді және жұмақ мүлкінен айрылмайды деп тыйым салды», – деді. *«Һәл 'әдуллукә 'әлә шәжәрати әл-хұлди уә мүлкін лә йәблә» («(Ей, Адам), саған жемісін жесе мәңгі бақи қалатын ағашты және таусылмайтын патшалықты көрсетейін бе?»).*

Хауаның ол сөзге көңілі ауып, (орнынан) тұрды. Он қадам ағашқа жақындады. Бір бұтақ сындырып, Адамға әкелді де : «Мына бұтақ тәтті екен, мен жедім – зиян болмады, сен де же», – деді. Адам сол сәтте келісімді ұмытты. *«Фә нәсийә уә ләм нәжид ләһу 'әзмән» («Сонымен ол (Адам) ұмытты және одан ұқыптылық таппадық»).* Ол дәнді аузына салды, шайнады, жұтқыншаққа келгенінде баяғы уәдені есіне алды. Ішіне қарай жұтпады, сыртқа шығара алмады. (Ішке) кірмесін деп қолымен тамағын ұстады. Ол дән тамағында домалақ болып қалды. Сол

себепті ерлердің тамағында сол домалак бар, әйелдерде жоқ. Бұл қорлық белгілі болғанында бастарынан тәж құлады.

ХИКМЕТ: Яхия ибн Мааз әл-Рази айтады: Қажылыққа жол алдым. Жалғыз өзім аңғар ішінде қаранғы түнде шаршап-шалдығып келе жатқанымда (бір) дауыс естідім. Дауыс шыққан жаққа қарадым, тікен арасында бір қарияның қатты жылап отырғанын көрдім. «Не болды, неге жылайсың?» – деп сұрадым. «Қалай жыламайың, періштелерге мұғалім болдым, жұмақта ерікті едім. Жер мен көкте көп құлшылық қылдым. Ақыры қарғысқа лайық болдым», – деді. Ібіліс екенін білдім. «Бір сәжде неге жасамадың?» – дедім.

(Ібіліс): «Маған сәжде қыл деді, қылмадым. Адамға бидай жеме деді, жеді. Ақырет болса екеумізге керек, кешірсе, екеумізді де кешіруі керек еді. Адамды кешірді, кешірімін қабыл алды. «*Фә нәсийә уә ләм нәжид ләһу 'әзмән*» («Сонымен ол (Адам) ұмытты және одан ұқыптылық таппадық»). Мені кешірмеді, қарабет қылды. «*Уәстәкбәра уә кәнә мин әл-кәфирин*» («Ол тәкаппарланды және кәпірлерден болды»), – деді.

«Адамды кешіріп, сені кешірмеуінде қандай хикмет бар», – деп сұрадым. «Ежелде Адам туралы ілтипат бар еді, оны кешірді. Мен туралы ілтипаты жоқ еді, мені қуды», – деп жауап берді. Сондықтан да «*Инайәту әл-әзәли кифәйәту әл-әбәди*» («Ежелде болған ілтипат мәңгілікке жарайды») деп, босқа айтпаса керек.

ХИКМЕТ: Хауа бидай ағашын жеген уақытта, сол ағаш жылады. Қан секілді нәрсе ақты. Сондай жағдай Хауада пайда болды. Қияметке дейін әйелдерге хайыз мирас болды.

САУАЛ: Хайыздың мерзімі он күн болуында қандай хикмет бар?

ЖАУАП: Бидай алуға барып келгенше он қадам болды. Сол үшін он күн болды.

САУАЛ: Ұзағы он күн, кемі үш күн болуында қандай хикмет бар?

ЖАУАП: Ол бидай үш нәрсемен іске асты. Аяқпен барды, қолымен алды, аузымен жеді. Сол үшін кемі үш күн болды.

САУАЛ: Истихаза деген не?

ЖАУАП: Адам Хауаның тәубелері қабыл болғанынша асығып жылағаны хайыз болды. Тәубеден соң жылады, жылағаны истихаза болды, тазалық берді.

САУАЛ: Нифас деген не?

ЖАУАП: Хауа бидай ағашын алып келгенше қырық дем алды. Әрбір дем сайын бір күн лас болды.

Және мақсатқа (өз сөзімізге) қайтайық. Адам мен Хауаға қорлық болғанында тәжден, киімнен (айрылып) жалаңаш қалды. Қолдарымен әуреттерін жауып, ағаштан-ағашқа жапырақ іздеп жүгіре бастады. Қай ағашқа барса да, жапырақ бермеді. «*Уә тәфиқа йәхсифәни 'әләйһә мин уәрақи әл-жәннәти*» («Және олар

жаннат ағаштарының жапырақтарынан оның (әуреттерінің) үстін жаба бастады»).

Адам жүгіріп бара жатқанда жиде ағашы сынып, Адамның шашын ұстап: «Қайда барасың?» – деді. «Жібермеймін», – деді. «Жіберсем, Аллаға күнәһар боламын», – деді. Сол себептен Адам ұлдары ағаштарды екенде, сусыз қалсын деп, жиде ағашын судан алысқа екті.

ХИКМЕТ: Барлық ағашта от бар. «*Фи калли шәжәратин нәрун. Уәис тәжмәраһу... уә әл-ғәффар*» («Әрбір ағашта от бар. Ғәффар (Алла) оны жалынды қылған»). Ағаш су ішпесе, от оны өлтіреді. Алла Тағала өлмесін деп, жиденің отын өшірді. Сол үшін де тоқушылар киім жанбасын деп, киім тоқуды содан жасайды.

«Ей, Адам, менен қашып жүрсің бе?» деген жарлық келді.

(Адам ата): «Тәңірім, ұялғанымнан Сенен Саған қашып жүрмін», – деді. Жәбірейіл Адамның қолынан ұстап құзыретке алып келді. «Ей, Адам, сені топырақтан жаратпадым ба, мағрифатпен құрметтемедім бе, көрікті бейнеде жасамадым ба, періштелерге көтертпедім бе, жұмаққа кіргізбедім бе, нығметтерді бермедім бе, Хауаны саған жұп қылмадым ба, бидай ағашын жемендер демедім бе, шайтанды сендерге дұшпан деп айтпадым ба?!» – деген жарлық болды. «*Иннәш-шәйтәнә ләкумә 'әдәуун мубинун*» («Расында шайтан сен екеуіңе ашық дұшпан»). «Не үшін бидай жедің?»

(Адам ата): «Тәңірім, ол үкімді кім шығарды, ол тағдырды кім белгіледі?» – деді.

«Мен белгіледім, мен тағдыр еттім. Алайда, менің тағдырым, үкімім, қазам ғайып болар, бұйрығым, жарлығым ашық болар. Ашықты қойып ғайыпқа не үшін араластың?» – деген жарлық келді.

(Адам ата): «Тәңірім, солай үкім шығардың, тағдырды белгіледің, мені кешіргін, мені жарылқағын», – деді.

«Сені кешірдім, сенен кейін ұрпақтарың осылай кешірім сұраса, оларды да жарылқаймын. Енді жұмақтан шық», – деген жарлық келді.

Хабарда былай келеді: Әнжір ағашы Адам мен Хауаға бес жапырақ берді, денелерін жасырды. Таң атқан соң сол бес жапырақтың бірін киік жеді, жұпар болды, бірін сиыр жеді, әнбар болды, бірін ара жеді, бал болды, бірін құрт жеді, жібек болды, бірін Адам жерге екті, жүн болды. Қияметке дейін ұрпақтарына кебін болды.

НҮКТЕ: Алла Тағала Адамға жапырақ беру үшін әнжір ағашын дайындады. Барлық жеміс (көкөніс, жеміс-жидек) үш түрлі болады: алма, алмұрт секілді бірінің сырты (ғана) желінеді; бірінің іші желініп, сырты желінбейді жаңғақ, бадам секілді; бірінің іші де желінбес (мұнда ішіндегі дәннің айтып отырған бо-

лар. – Т.К.), қабығы да желінбес қауын, қарбыз секілді. Алайда, әнжірдің сырты да, іші де желінер.

Адамға, Хауаға, Ібіліске, тауысқа және жыланға жұмактан шығуға жарлық келді. *«Кулнәһи битуминзә жәми'ән. Раббәнә заләмнә әнфусәнә уә ин ләм тәғфир ләнә уә тәрхәмнә ләнәкунәннә мин әл-хасиринә»* («Бұл жерден бәрің де түсіңдер дедік. Ей, Жаратушымыз, біз өзімізге зұлымдық қылдық, егер сен біздің күнәмізді кешірмесең және бізге мейірімің келмесе, онда зиян шегушілерден болып қаламыз»). Адам мен Хауа зорлықпен жалына-жалбарына (жұмактан) шықты.

Адам Үндістанда Анжалус атты жердегі Сарандиб тауына, Хауа Жиддә тауына түсті. Ібіліс Басраға түсті, сондықтан онда жөйттер көп болды. Жылан Исфахан жеріне түсті, сондықтан да исфаһандық сараң болады. Тауыс Мишанға түсті. Бәрінің жағдайлары қиындады. Адам, Хауа жалғыз қалды. Ібіліс малғұн болды, жыланның әдемі бейнесі өзгерді, осылайша жорғалап жүретін, ащы топырақ жейтін болды. Адам түскен жерінде көп жылады. Жүз иғаштық жерде көз жасынан ағаштар өсті, жолдар, бұлақтар пайда болды. Адамның көз жасы тамған жерден жем-шөп, ащы-тәтті дәрілер шықты. Хауаның көз жасы тамған жерден алоэ, қалампырмоншақ, сүмбіл, қына, оспа өсті. Адам ұрпағына қияметке дейін мирас болып қалды. Сонда Ібіліс жер бетіндегі аң-құстарды жиып: «Жер бетіне кім келсе де, сендерге ұқсамайды. Сендерді тұқымдарыңмен бірге құртады, бәрің жиылып оны өлтіріңдер. Өлтірмесендер тыныштық жоқ», – деді. Бәрі жиылып келді. Бірінші болып сича (құс аты) Адамның басына қонып, шашын жұла бастады. Сол үшін де Адам ұрпағы сичаны ұстап, жүнін жұлып, пісіреді. Адам аң-құстарды көріп қорықты. «Ей, Адам, олардың біреуін шақырып, қолыңмен басын сипа», – деген жарлық келді. Адам итті шақырды. Ит Адамға үйреніп, аң-құстардың бәрін қуды. Сол күннен бастап ит Адам ұрпағымен бірге қалды. Басқа мықтылармен қас болды. «Ей, Адам, саған кешірім керек болса, Меккеге бар. Мен үшін бір үй тұрғыз», – деген тағы жарлық болды.

(Адам): «Тәңірім, ол жерді мен білмеймін, қайда?» – деді. Алла Тағала бір құсты жолбасшы етіп берді. Аты араб тілінде Ахял еді, түркі тілінде көкқарға. Ол ұшып, Адам артынан жүріп отырды.

Хабарда былай келеді: Расул (ғ.с.): «Алты құсты өлтірмендер: біріншісі – Адамға жолбасшы болғаны үшін көкқарғаны, екіншісі – Сүлейменге кеңес бергені үшін қарынжаны, үшіншісі – «Хашыр» сүресінің соңын оқығаны үшін қарлығашты, (кейбіреулер «Бәйт әл-Муқаддас» шабуылға ұшырағанда жылағаны үшін. Сондықтан да мойны ақ болды дейді), төртіншісі – Сүлейменге елші болғаны үшін хұдхұдты, бесіншісі – Намруд отына су әкелгені үшін су бақасын, алтыншысы – бал арасы. Онда адамзатқа шипа көп», – деді.

Адам Мекке жеріне келіп, бір үй тұрғызды. Биіктігі... Сурах деген, белгілісі «Бәйт әл-Мә'мур» атты (яғни осы атпен белгілі болды). Ол үйдің айналасында тауаф қылды. Алла Адамнан (дұғасын) қабыл қылып, күнәсін кешірді. Нұх топаны басқан кезде Алла Тағаланың жарлығымен Жебірейіл ол үйді көтеріп, төртінші қабат көкке алып шықты. Адам Үндістанға нығметтерінің көптігі үшін қайтып барды. Хауаның қолын ұстап, екеуі барды. Алла Тағала сегіз қой берді. Оның жетеуі саулық, біреуі қошқар (еді). Хауа ол қойлардың жүнін иірді. Адам тоқыды. Екеуі киім тігіп киді. Жер бетінде қойдан берекелі басқа жануар жоқ дейді.

Расул (ғ.с.): «*Әш-шәту бәрақәтун уә әш-шәтани бәрақәтәни уә сәләсу шийа-хин кәнзун*», яғни «*Бір қой – береке, екі қой – екі береке, үш қой – қазына*», – деді.

Адамның қатты қарны ашты. Жебірейіл Алланың жарлығымен жаннаттан бірі қызыл, бірі қара екі сиыр әкелді. Жебірейіл жұмақтан үш уыс бидай алып келді, үшке бөлді. «Екеуі саған, біреуі Хауаға», – деді. Әр уыс жүз мың сиыр еді. Ол сиырлар жұмақтан шыққанында (қатты) жылады, көздері жастан істі. Ілгері салғаны ноқат шықты, кейінгі салғаны ясмиқ (дұққакты өсімдік) өсті. Жебірейіл үш уыс бидайды алып келгенінде, Адам мен Хауа бәрін екті. Адамның еккені бидай болды да, Хауаның еккенінен арпа шықты. Сол сәтте бірдей өсті. Адам: «Жейін бе?» – деді. Жебірейіл: «Жоқ, ексін», – деді. Екті. «Жейін бе?» – деді. «Ұр», – деді. Ұрды. «Жейін бе?» – деді. «Ез», – деді. Езді. «Жейін бе?» – деді. «Суыр», – деді. Суырды. «Жейін бе?» – деді. «Үгіт», – деді. Үгітті. «Жейін бе?» – деді. «Иле», – деді. Иледі. «Жейін бе?» – деді. «Пісір», – деді. «Жейін бе?» – деді. «Ей, Адам, күннің екі үлесі бар еді, бір үлесі қалды. Сабыр қыл, күн батсын. Бір күн ораза ұста. Ол күн Ашура күні еді. Мен сенімен үш іс қылайын, сенен разы болайын, күнәнді жарылқайын, жұмаққа кіргізейін» деген жарлық келді. Адам ол жеуге пісірілген нанды жемекші болғанында, Жебірейіл келді. Екі үлесін Адамға, бір үлесін Хауаға берді. Сол үшін де ер кісіге екі үлес, әйелге бір үлес тиетін болды. Адам өз үлесінің бәрін жеді, Хауа жартысын жеп, қалғанын алып қойды. Жебірейіл келіп: «Ей, Адам, сенің жегеніңдей Хауа да жегенінде ұрпағың қияметке дейін құрғақшылық көрмейтін», – еді деді. Адам ол жерде пісірілген нанды жегенінде іші ауырды. Жебірейіл Адам қолын ұстап, тысқа алып шықты. Адам босады. Жаман (сасық) иіс шықты. «Ей, Жебірейіл, бұл не?» – деп сұрады. Жебірейіл: «Ол сенің қорлығыңның (күнәнің) салдары», – деді. Содан кейін Жебірейіл Адамның басынан ұрды. Адамның басы жетпіс қари қысқарды, оған дейін басы көкке жететін еді. Хауа Жиддә тауында қарны ашқанында, теңіз жағасына келіп, балық аулап, от үстінде пісіріп жейтін. Адам екі жүз жыл жылады. Екі жүз жылдан кейін екеуі Арафат тауында кездесті. Адамнан жүкті болды, жүгі жеңіл (болды) «*Хәмәләт хәмлән хәфифән*» («*Оған (ол әйелге) жеңіл бір*

жүк пайда болды»). Ауыр болғанында «*Фә ләмлә әсқаләт дә'әуә-ллаһа*» («Сол жүктілік ауырлағанда екеуі де Аллаға жалынды...»).

Ібіліс Хауаға келіп: «Ішінде не бар?» – деді.

(Хауа): «Білмеймін», – деді.

Ібіліс: «Ішіндегі сиыр, жылқы (мал) болады ма?» – деді. Хауа бұ сөзге ашыланды. Ібіліс: «Мен пәк, сенімді адаммын, Алла Тағаланың алдында құрметім бар, ішіндегі нәресте сен секілді пәк азамат болып тұса, менің атымды қоясың ба, дұға қылайың?» – деді.

Хауа: «Сенің атың кім?» – деп сұрады.

(Ібіліс): «Менің атым Харис», – деді. Ол нәресте туылғанында атын Харис деп қойды. Хауа сол сәтте-ақ қайтыс болды.

Ша'бий (Алла одан разы болсын) риуаят етеді: Ібілістің көзі шала, шала аяғында кебісі бар. Пайғамбар (ғ.с.) дүниеден өткенінде, Әли (кәррамаллаһу уәжһәһу) тақтай үстіне қойып жумақшы болғанында, көктен: «*Йә 'Әли лә тәғсилу Мұххәмәдән фә иннәһу тахирун мутаххарун*» («Ей, Әли, Мұхаммедті жумандар, себебі ол пәк әрі тазаланған»), яғни «Мұхаммедті жумандар, Мұхаммед пәк» деген дауыс келді. Әли: «Осылай болу керек екен деп, менің басым қатты. «Мұхаммедті жууға тыйым салатын сен кімсің? Жуу сүннетін Мұхаммедтің өзі тағайындаған», – деп сұрадым. «Йә, Әли, оны айтқан Ібіліс еді. Мұхаммедті көре алмайды, сен жу» деген ғайыптан тағы дауыс келді. Әли оған жақсы дұға қылды. «*Жәзәкә-ллаһу хәйран кәсиран*», яғни «Ібілістен маған хабар бергенің үшін Алла Тағала саған көп жақсылық берсін» (деді). «Сен кімсің», – деп сұрады. «Мен Мұхаммедтің жаназасына келген Қызырмын», – деді.

Хабарда келеді: Хауа бір ұл, бір қыздан егіз жетпіс құрсақ бала көтерді. Алайда Қабыл ұрпағы жеті мың ер-әйел, Әбіл ұрпағы қырық жеті мың болды. Адам жыл сайын құрбандық шалатын еді. Қайсы құрбан қабыл болса, көктен от келіп, соны өртейтін. Қабыл болмаса от келмейтін еді. Адам нан жейтін еді, нан азайды. «Барып, құс аула» деген жарлық келді. Аулап, бір қырғауыл және бір бүркіт ұстады. Оларды бауыздап, отқа пісірді. Қырғауыл пісті, бүркіт піспеді. Адамның ашуы келді. Бүркітті отқа көмді, бәрі жанып кетті. Адам қырғауыл маған тура келмес деп қайғырды. Қырғауыл Хауа атына, ал бүркіт Адам атына еді. Қырғауылдан Хауаға бергенінде ол қайғырды. Жебірейіл келіп: «Ей, Адам, қайғырма, бұл құстың орнына басқа құс берейін. Бұл құс саған және сенің ұрпағыңа қияметке дейін харам болды», – деді. Адам осылайша құрбандық шалатын еді, от келіп күйдіретін еді. Барша пайғамбарлар шарифатында құрбаны отқа жағу еді. Біздің пайғамбар Мұхаммед әл-Мұстафаға келгенінде, бұл шарифатта құрбандықты өртеу харам болды, жеу халал болды.

САУАЛ: Құрбанды жағу неге харам болды?

ЖАУАП: Бұрынғы үмметтердің құрбаны қабыл болса, күйетін еді, қабыл болмаса, күймейтін еді. Халық арасында алауыздық пайда болатын. Ей, Мұхаммед, үмметтеріңнің арасында алауыздық тумасын деп, сенің шарифатыңда құрбандықты өртеуді харам қылдым.

ПАЙДА: Бүгін бұ дүниеде Мұхаммед үмметінің алауыздықта болуын қаламадым, ертеңгі күні қияметте ғарасат алаңында алдыңғы және кейінгі халық арасында мүмінді арандатпаса, ғажап болар еді!

Тағы бір ПАЙДА: Бүгін бұ дүниеде мұсылманның құрбандығын өртеуді харам қылды. Йә, Раббы, ақыретте мүміннің тәнін тамұқ отына харам қылса, таңданатын еш нәрсесі де жоқ.

Адам ерте тұрып, бидай теріп жүргенінде сиырды бір ұрды. Сиыр жүзін Адамға бұрып: «Ей, Адам, мені неге ұрасың? Кім күнә қылса, соны ұрғын», – деді. Адам оның қайдан сөйлеп тұрғанын білді. «Е, ғажап, таңданыспен періштелеріңе сәжде қылатын еді. Кетейік, мына сиыр менімен сөз жарыстырып отыр», – деп Адам ұзақ жылады.

ҚАБЫЛ МЕН ӘБІЛ ҚИССАСЫ

«Уәтлу 'алайһим нәбәә ибнәй Әдәмә из қаррабә құрбәнән фә ту куббилә мин әхәдиһимә» («Сен оларға Адамның екі ұлының оқиғасын ақиқат етіп оқып бер. Ол екеуі құрбандық шалғанында, олардың тек біреуінің құрбандығы қабылданды...»), яғни Алла: «Ей, Мұхаммед, оларға Адамның екі ұлының сөзін сол кездегі құрбандығы туралы айтып бер. Біреуінің құрбандығы қабыл болды, екіншісінікі қабыл болмады. Енді мен сені өлтіремін», – деді. Ол қисса мынау: Адамның кейін туған ұлдарының бірін Әбдулмуғис, қызын Әмәт ул-Муғиса деп атады. Бұл екеуі туылғанда Адамның ұрпағы қырық мың бәнд болған еді «Уә әл-бәнду фи әл-луғати ... 'әшәрату әлфә ражулин» («Бәнд сөзі он мың ер (адам) деген мағына береді»). Қабыл туылғанда онымен бірге өте сұлу бір қыз туылды. Аты Иқлима еді. Екі жылдан кейін Әбіл туылды. Онымен бірге туылған Әбуда атты қыз өте сұрықсыз еді. Адам өз шарифаты бойынша Қабылмен туылған қызды Әбілге беретін болды. Әбілмен бірге туылған қызды Қабылға бермекші болғанда, Қабыл көнбеді. «Менімен бірге туылған қызды аламын», – деді.

Адам: «Шарифатта олай болмайды», – деді.

Қабыл: «Бұл маған қарындас болса, ол да маған қарындас болады», – деп дауласқанда, Адам: «Олай болса екеуің құрбандық шалындар, қайсыңның құрбандығын қабыл болса, Иқлиманы сол алсын», – деді.

Әбіл қой бағатын еді, (ол) семіз қой әкеліп, аяқтарын байлап, құрбандық шалатын жерге қойды. Көктен от келіп, Әбілдің құрбандығын өртеді. Қабылдың

төңірегіне жоламады. Ібіліс Қабылға келіп: «Әбілдің құрбандығының қабыл болуының себебі Алла Тағаланың құзыретінде оның ізет-құрметі бар. Әкең Адам да оны жақсы көреді әрі Адамның бұл жер халифалығын Әбілге берсе деген арманы бар», – деді.

Қабыл ашуланып: «Мен Әбілді өлтірейін. Қыз да, халифалық та маған қалсын», – деді. Қабыл Әбілді өлтірмекке бел байлады. Қалай өлтірерін білмейтін еді. Бір күні далада Ібілісті көрді. Адам бейнесінде бір құсты алып барады екен. Бір тас қойды. Құсты тастың үстіне қойып, екінші бір таспен ұрды. Қабыл соны көріп өлтіруді үйренді. Қабыл Әбілге: «Мен сені өлтіремін», – деді. Әбіл: «Мен саған қарсы шықпаймын, Алла Тағаладан қорқамын», – деді.

«Ләин бәсәттә иләйһә йәдәкә литәқтуләни мән әнә бибәситин йәдийә иләйкә лиәқтуләкә инни әхафуллаһа раббу әл-'әләминә» («Егер сен мені өлтіру үшін қол созсаң, мен сені өлтіруге талпынбаймын. Әрине, мен адамдардың жаратушысы Алладан қорқамын»). Әбіл құм үстінде ұйықтап жатқанында бір таспен ұрып өлтірді. Қияметке дейін адам өлтіру, қан төгу Қабылдан қалды.

Хабарда былай келеді: Пайғамбарымыз Мұхаммед Мұстафа (ғ.с.): *«Мән сәннә суннәтән хәсәнәтән фә ләһу әжруһә уә әжру мән 'әмилә биһә илә йәуми әл-қиямәти уә мән сәннә суннәтән сәйийәтән фәләһу уизруһә уә уизру мән 'әмилә биһә илә йәуми әл-қиямәти» («Кімде-кім жақсы әдет шығарса, соған сол әдеттің сауабы қияметке дейін болады әрі сол жақсы әдетке амал еткендердің де сауабы соған болады. Және кімде-кім бір жаман әдетті шығарса, соған сол әдеттің күнәсі қияметке дейін болады әрі сол жаман әдетке амал еткендердің де күнәсі сол адамға болады»)*, – деген.

Қабыл Әбілді өлтіргенде жиырма жаста еді. Аң-құстар Әбілге жол алды. Қабыл Әбілді қапқа салып көтеріп жүретін еді. Сол кезде Тәңір жарлығымен екі қарға келіп, бір-бірімен шұқысып, біреуі өлді. Тірі қалған қарға тұмсығымен жерді қазып, өлген қарғаны көмді. Қабыл оны көріп: «Менің қарғадай да ақылым жоқ екен», – деп өкінді. Алла Тағала үш жағдай туралы Мұхаммед Мұстафа (ғ.с.) ға хабар берді. *«Фә бә'әсаллаһу ғурабән йәбхәсу фи әл-әрзи лийурийәһу кәйфә йуәри сәу'әтә әхиһи қала йә уәйләтә ә'әжәзту ән әкунә мислә һәзәл ғураби фә уәрийә сәу'әтә әхи фә әсбәхә мин ән-нәдиминә» («Кейін Алла Тағала бір қарғаны жіберді. Ол (қарға) туысының денесін қалай жерлеу керектігін көрсету үшін жерді қазды. Ол «Аһ, мен бауырымның денесін көмуде осы қарға секілді де бола алмадым» деді де, өкінушілерден болды»).*

Ғұламалар айтады: «Қабыл Әбілді өлтіргеніне өкінген жоқ. Өлтіргеніне өкінсе, тәубеге келіп, кәпір болмайтын еді. Ол өлікті жерге көметінін білмейтіндігіне өкінді. Арқалап жүргені үшін өкінді. Адам қажылыққа баратын кезде «мен кел-

генше сакта» деп Әбилді көкке тапсырып еді, кабылдамады. Жерге өтініп еді, кабылдамады, таулар (да) кабылдамады. Кабыл кабылдап, аманатка киянат кылды, өлтірді. «*Килгә зәликә иннә аразнә әл-әмәнәтә әллә әс-сәмәуәти уә әл-әрзи уә әл-жибали...*» («Расында біз (алыңдар деп) аманатты аспанға, жерге және тауларға көрсеттік»).

Кабыл Әбилді өлтірген күні барша жер-көк қайғырды. Әбилдің қаны жерге судай сінді. Және (Адам) қажылықтын қайтып келгенінде ұлдарының бәрі күтіп алды. Әбилді көрмеді, Кабылдан: «Әбил қайда?» – деп сұрады. Кабыл: «Әбилдің қойлары менің егініме кіріп еді, содан өкініп келмейтін болар», – деді.

Адам: «Сен бұлай дейсін, алайда Әбилдің қаны жерде еңіреп тұрғой», – деді.

Кабыл: «*Әнә қаталтуһу*» («Мен оны өлтірдім»), – деді.

Адам: «Әбилдің қаны төгілген жер бүгін сыртқа шығармаса Тәңірдің лағынеті болсын», – деді. Әбилдің қаны жер бетіне қайнап шықты. Сол күннен бастап қан жерге сінбейтін болды. Сол жерден ақ тікен мен бұта өсті, ажырау болды. Ағайын-туыста мейірім қалмады деп, даланың аң-құстары қашып, тауларға шықты. Адам мен Хауа көп жылады. Адам аза тұтып, мына өлеңді шығарды. Жер бетінде алғаш өлең айтқан Адам еді, сол өлең мынау:

Тағаййәрат ул биләду уә мән 'әләйһә,
Уә уәжһу әл-әрзи му'әйирун Мәсиху
Фә әжәбәһу Иблис лә'нәтуллаһи 'әләйһә
Тағаййәра кулли зи-ләунин уә тә'мин
Уә қад бәшәшти әл-уәжһи әл-мәлиһу
Би қатли Қабилин һабилин әхәһу
Фә йә әсәфә 'әлә әл-уәжһи әс-сәбиһи
Уә бәдәләти әл-әрзу әслән уә хәмтән
Уә фи әл-Фирдәуси әнхәрун сәбиһун
Фә хәл әнә мин хәйәти мустәрихун
Уә йә әсәфә 'әлә һабилин иннәни
Қатилән қад тәзәмәннәһу әз-зариһу
Тәнхә 'әлә әл-биләди уә сәкиниһә
Фә фи әл-Фирдәуси зақә бикә әл-фәсиху
Уә қалбукә мин әзәд-дунийә мурихун
Уә әжәбәку Хәууәу разияллаһу 'әнһә
Туннәжи фә иннәкә шәйтанун ләинун
Йәфизу әл-уәжһу мәл'унун қабихун
Тәуәлли дахри күнтә ләнә 'әдууән
Ләинән лә йәмуту фә тәсмәриху.

Риуаятта былай келеді: Қабыл Әбілді өлтіргенінде, Ібіліс келіп Қабылға: «Алла Тағала не үшін сенін құрбандығыңды қабыл қылмады? Себебі сен отқа табынбайсың, бұтқа сыйынбайсың, арақ ішпейсің, ән айтпайсың», – деді. Қабыл бұл істердің бәрін істеді. Содан кейін Қабыл арақ ішті, бұтқа сыйынды, отқа табынды, ән айта бастады. Адам (одан хабар) білген соң Қабылды істерінен тоқтату үшін қырық мың адам жіберді. Келіп Қабылды көрді, ол дауысты есітіп, баршасы діннен шықты. Қабылмен солай қалды. Бүгіннен қияметке дейінгі барша күнәлі істер Қабылдан қалды. Қиямет күні болған кезде Алла тозақтықтарды тозаққа кіргізсе, өз жағдайларын көрген соң, Алла Тағалаға жалынып: *«(Хәбәран 'әнһум) Раббәнә әринә әлләзәйни әзәлләнә мин әл-жинни уә әл-инси нәжж'әлһумә тәхтә әқдиминә лийәкунә мин әл-әсфәлин»* («(Олардың тілімен) ей, Раббымыз, жындардан және адамдардан, біздерді тура жолдан тайдырғандарды біздерге көрсет, біз оларды аяғымыздың астына алайық, олар ең жаман қорланғандардан болсын»). Ол екеуі Ібіліс пен Қабыл. Сол кезде: «Ей, Ібіліс, тамұқтағы(лар) сені қалап жатыр» деген дауыс келер. Ібіліс: «Мен де оларды қалаймын» дер. Алла Тағала тамұқ ішінде бір мінбе тұрғызады. Ібіліс сол мінбеге шығып: *«Иини кәфәрту бимә әширактумуни мин қабул...»* («Әрине, мен бұдан алдын маған серік қосқан нәрселеріңізден бездім...»), – дер айқайлап. Тамұқтықтар оған қалай жауап беретінін білмейді, баршасы үмітсіз болады.

(Кейбіреулер) Қабыл Әбілді өлтіргеннен кейін Иқлиманың қолынан ұстап Иемен жаққа барып, отқа табына бастады дейді. Адам ұрпағынан кімде-кім өтер болса, (оларға) бір тас лақтыратын. Бір баласы соқыр болды. Оның да бір ұлы бар еді. Қабылдың қасына келді. Ол бала соқыр әкесіне: «Сенің бауырыңды осы өлтірді», – деді. Соқыр бір тас алып, Қабылды ұрып өлтірді. Бала: «Әкенді қалай өлтірдің» дегенінде, оны да бір соқты. Ол бала да өлді. Оны көріп жылай бастады.

Қабыл ұлдарының көбі нәпсі жолында қайтыс болды. Бәрі бұзықтық жасағандар, арақ ішкендер, ән айтқандар, отқа табынғандар.

Тағы бір хабарда былай айтылады: Адам Алладан «Жер менің еркімде болсын» деп сұрады. «Адам не десе, соны істе» деген жерге жарлық болды. Адам: *«Йә, әрзу, хузиһи»* (яғни) *«Ей, жер, жұт»*, – деді. Қабылды тобығына дейін жұтты.

Қабыл қорқып: «Ей, әке, мейірім жаса», – деді.

(Әкесі): «Сен бауырыңа мейірім жасамадың, мен саған қалай мейірім жасайын?» – деді. Және: *«Йә, әрзу, хузиһи»*, – деді. Жер Қабылды тізесіне дейін жұтты.

(Қабыл): «Ей, әке, сен жұмақта күнә жасағаныңда жалындың, Алла сені кешірді. Мені де кешіруін сұрашы», – деді жалынып.

Адам: «Мен бидай жедім, сен қан төктің, қалай кешіреді?» – деді де: *«Йә, әрзу, хузиһи»*, – деді және. Жер Қабылды беліне дейін жұтты.

(Қабыл): «Ей, әке, сен Алланың жүз мың мейірімі бар деп айтар едің, тоқсан тоғызы барша әлемдегі мұсылмандарға тиесілі, біреуі барша тірі жандыларға деген едің. Сұрашы, маған сол бір үлестен берсін», – деді.

Адам: «Сен бауырыңа мейірім жасамадың, ол мейірімнен саған үлес берілмейді», – деп айтты да және: «*Йә, әрзу, хузиһи*», – деді. Жер Қабылды тамағына дейін жұтты. Қабыл Адамнан үмітін үзді. Қабыл: «Тәңірім, әкемнен сенің Рахман, Рахым деген екі атын бар екенін естідім. Ол рахмандығыңмен (мейірімінмен) мені бұл азаптан құтқар. Құтқармасаң, Рахман атыңды өзіннен өшір», – деді. «Ей, Қабыл, мен баршаны азаптан құтқарамын. Рахман атымды өшірмеймін», – деген дауыс келді. Жерге «Қабылды жібер» деген жарлық келді. Жаратушының жарлығымен жіберді. Бір періште келіп, Тәңірдің жарлығымен Қабылдың аяғын ұстап, жеті жол шығыстан батысқа дейін сүйреді, есінен танды, қайтыс болды.

ШИС (Ғ.С.) ҚИССАСЫ

Қабылдан кейін жүз отыз жыл өтті. Шис туды. Шис сарбани тілінде «Хибатуллаһ», яғни «Тәңір әкесі» деген мағына береді. «Әбілді алғаныммен, орнына Шисты бердім», – деді. Мұстафаның нұры Адам белінен Хауа мейіріміне барды. Шис туылғанда ол нұр Шис беліне барды. Адам Шисты қатты жақсы көретін. «Ей, Шис, бұл нұр – сүйіктім Мұхаммед Мұстафаның нұры. Ұлдарыңа өсиет қыл, жұптарымен некелессін», – деді. Алла Тағала Адамға мың өнер үйретіп еді. Шиска барлық өнерлердің ішіндегі оңайы деп тоқымашылықты «Үй ішінде көлгеде отырып істегін» деді. Өзге бауырлары: «Шис үйде отырып жұмыс істейді, біз далада қыс, жаз демей еңбектенеміз. Біз де тоқымашылық үйренейік», – деді. Адам оны есітіп: «Тәңірім, тоқымашылықты бұлардың көңіліне жау етіп бергін», – деп дұға жасады. Алла Тағала бәрінің көңіліне жау етті. Тағы: «Тоқымашылықтың берекесі жоқ. Сол үшін тоқымашылар Зәмзәм суына дәрет сындырды», – деді. Және: «Амалдары жаман болғаны үшін берекесіз», – деді.

Былай хикая етеді: Біреу Расул (ғ.с.) ға келіп: «Ей, Расулұлла, менің малым көбейді. Азайсын деп тырысып, жаман еңбектенудемін. Біреуге беруді көңілім қаламайды, не істейін?» – деді. Расул (ғ.с.): «Барып ағаштың көзінен таяқ ұста», – деді. Солай істеп еді, малы таусылды.

Тағы (бір деректе), Мәриям ана (Алла одан разы болсын) жөйттерден қашқанында тоқымашылардан жол сұрады делінеді. (Олар) теріс жолға бағытады. Тікенді жерге түсті. Оларды қарғады.

Тағы (бір деректе) кешіп өткенінде денесін көрейік деп, терең суға жіберді дейді. Мәриям: «Тәңірім, өнерлерінен берекесін ал», – деп дұға жасады.

Тағы (бір деректе) Салих пайғамбардың інгенін тоқымашылар өлтірді дейді.

«Уә кәнә фи әл-мәдинәти тис'әту рахтин» («Ол қалада тоғыз ер адам бар еді, олар...»).

Тағы (біреулер) тоқымашылық ізгі өнер (дейді). Барша өлі мен тіріге жарайды дейді.

Хабарда келеді: Расул (ғ.с.): «*Ни'мә әл-әмәлу әл-ғәзлу лисәи уммәти уә ни'мә әл-әмәлу әл-хийәтәту лирижәли уммәти ләй лә әл-кизбу фиһим*» («Әйел үмметтеріме тоқыма қандай жақсы өнер, ер үмметтеріме тігіңшілік қандай жақсы өнер, егер де оларда өтірік болмаса»).

Тағы (біреулер) тоқымашыда алты ерекшелік бар: бірінші – бәрі де өнерпаз, екінші – жомарт, үшінші – шынайы дос, төртінші – кішіпейіл, бесінші – өлі-тірі (бәрі) оларға мұқтаж, алтыншы – бәрінің жолы болғыш дейді.

Тағы (біреулер) Балх патшалығында бір шынайы діндар ғалым бар еді дейді. Шайқы Шақиқ (Алла одан разы болсын) оны тоқымашы екенін есітіп, көргелі барды. Шайқының алдынан шықты. Ғалым: «Ей, шайқы, келуіңмен бізге қуаныш сыйладың», – деді.

Шайқы: «Қалай?» – деді.

Тоқымашы ғалым: «Сенің келуің Алла тағдыры еді. Алла тағдыры сүйікті болар», – деді.

Шайқы Шақиқ тоқымашының үйіне кіргенінде қазық көрді. «Бұл не?» – деп сұрады.

Тоқымашы: «*Уәтәд ул-истиқамат* («Төзімділік қазығы») дейді», – деді. «*Иннә әл-ләзинә қалу раббуналлаһу суммә истақаму*» («Ол адамдар айтады: «Алла біздің жаратушымыз», кейін (істері) жақсы болды»).

Шайқы Шақиқ және: «Мынау ненің ізі?» – деп сұрады.

Тоқымашы: «Бұл «*Хәблүллаһи*» («Алланың жібі»), – деді. «*Уә и'тәсиму би хәблилләһи жәми'ән*» («Бәріңіз бірдей Алла Тағаланың туралық жібін берік ұстаңдар»).

Шайқы Шақиқ: «Мына жерге жайып қойған бөзің қандай бөз?» – деп тағы сұрады.

Тоқымашы: «Бұл тіршілігім», – деді.

Шайқы Шақиқ: «Мынау не қылған қамыс?» – деп сұрады.

Тоқымашы: «Бұл сенім, онымен өзімді дүниеден алыстатамын», – деді.

Шайқы Шақиқ: «Мынау қандай құс?» – деп сұрады.

Тоқымашы: «Бұл менің құлшылығым мен қайратым», – деді.

Шайқы Шақиқ: «Мынау қандай ілгіш?» – деп сұрады.

Тоқымашы: «Бұнымен ықылас, амалымды бекітемін», – деді.

Шайқы Шақиқ: «Мына бесік тұсында ілінген не?» – деп сұрады.

Тоқымашы: «Бұл түн-күн», – деді.

Шайқы Шакик: «Мына аяғындағы аяққап қандай ағаш», – деп сұрады.

Тоқымашы: «Бұл қауіп пен ержүректік, біраз қауіптенемін, біраз ержүректікке сүйенемін», – деді.

Шайқы Шакик: «Бұл істі қылғаныңа неше жыл болды?» – деп сұрады.

Тоқымашы: «Отыз жыл болды», – деді.

Шайқы Шакик (Алла одан разы болсын): «Берік бол, бұ істі қойма, сені жұмаққа жетелейді», – деді.

ХИКАЯ: Омар Хаттаб (Алла одан разы болсын) бір мешітке кірді. Бір қауға сақал малдас құрып отырғанын көрді. Омар (Алла одан разы болсын): «Қайдан келдің?» – деді.

Ол: «Ирак елінен, яғни Ирактан келдім», – деді.

Омар Хаттаб: «Қандай өнерің бар?» – деп сұрады.

Ол: «Хабикпін», – деді. Араб тілінде тоқымашы деген мағына береді.

Омар Хаттаб: «Не үшін келдің?» – деп сұрады.

Ол: «Үйренгелі келдім, яғни ілім үйренгелі келдім», – деді.

Омар (Алла одан разы болсын) жолдастарына бұрылып: «Расул (ғ.с.) ның қашан тоқымашы көрсеңдер, қашыңдар дегенін естімедіңдер ме?» – деді. Бәрі қауға сақалдан қашты.

ХИКАЯ: Имам Шайқы Жуйбари (Алла одан разы болсын) бір күні шәкірттерімен отыр еді. Біреу айбаттана есікті қақты. Бұл кім болса да мына төртеудің бірі: не қауға сақал, не тоқымашы, не мұғалім, не жағымсыз хабар әкелген біреу. Көрді, расында солай екен.

Хабарда былай келеді: Адам Сафидің өмірі мың жыл уәделі еді. Мисак күнінде бастарында нұр шашырайтын бір қауымды көрді. «Ей, Раббым, бұлар кімдер?» – деді.

«Бұлар сенің ұрпағыңның ішіндегі пайғамбарлар», – деді Ол (Алла). Олардың арасында біреуді көрді, бәрінен оның нұры артық еді.

Адам ата: «Тәңірім, бұл кім?» – деді.

«Дәуіт пайғамбар (ғ.с.)», – деді Ол.

Адам ата: «Тәңірім, мұның жасы қанша болады?» – деді.

«Алпыс жыл» деген жарлық келді.

Адам ата: «Жаратушым, мұның жасын ұзарт» деп дұға қылды.

«Тағдыры солай, қалам сонша жазды» деген жарлық келді.

Адам: «Тәңірім, менің өмірім мың жыл. Қырық жылын Дәуітке бердім», – деді. Жарлық болды, бұл сөз куәмен хатқа түсті. Әзірейіл жанын алғалы келгенінде Адам: «Асықпа, тағы қырық жыл өмірім бар», – деді.

Әзірейіл: «Ол қырық жылды Дәуітке бердің», – деді. Адам оны ұмытып еді, есіне түсті. Алла Тағала ол келісімді періштелер куәлігінде жарылқады. Дәуіттің

жүз жылы аяқталды. Адам дүниеден өтті. Жеті жылдан кейін Хауаның да өмірі бітті. Осы секілді келісімдер қияметке дейін мирас (болып) қалды. Жебірейіл жұмақтан Адамға кебін кигізді. «Әкенді жу», – деді Шиска. Шис жуды.

Кебінге орады, Жебірейілге: «Намаз оқы», – деді. Жебірейіл: «Сен намаз оқы, халифа сенсің», – деді. Үш тәкпірмен сауап артық болсын деп, төрт тәкпірмен намаз оқыды. Содан кейін бұл сүннет: кебіндеу, намаз оқу, жерге көму қияметке дейін сүннет болып қалды. Адамнан кейін қырық бес жылдан соң Шиска пайғамбарлық келді. Екі жүз жетпіс жыл халықты үгіттеді. Содан соң дүниеден өтті. Одан кейін жұрттың бәрі бұтқа табынушы болды.

Хабарда былай келеді: Шис дүниеден өткен соң, ешкім шарифат сөзін айтушы болмады. Барша шарифатты қойды. Бәрі надан болды. Жаратушыға қалай құлшылық етуді білмеді. Бір күні бір мешітте Адам суретін салып, соған табына бастады. Әркім қалағанынша пұт жасады. Біреу ағаштан, біреу тастан, біреу алтыннан, біреу күмістен. Үш жүз жыл осылайша жасады. Содан кейін Алла Тағала оларға Ыдырыс пайғамбар (ғ.с.) ды жіберді. Бұл қисса мынау.

МЫНАУ ЫДЫРЫС (Ғ.С.) ҚИССАСЫ

Ыдырыс пайғамбар (ғ.с.) – өмірі ұзақ, дидары қайратты, Әзірейілмен тартысқан, Ризуанмен бетпе-бет келген, дүниеден құстай ұшқан, тамұққа кіріп шыққан, Сираттан жылдам өткен, жұмақ есігін ашқан, өзі әзіз, *«Иннәһу кәнә сиддиқан нәбийән уә рафә'нәһу мәканән 'әлийән»* («Расында ол шыншыл пайғамбар еді және біз оларды биік мәртебеге көтердік»), орны ұлық, пәк затты Ахнух есімді – Ыдырыс пайғамбар (ғ.с.).

Айтайын Ыдырыс пайғамбар сөздерін,
 Ақылды ер жан-тәнімен оны тыңдайды.
 Ілімі артық ғалым еді құшшылықта екінші,
 Даналықпен ұлы ғалым ілімді тез алады.
 Ілім, даналық, діндарлық, пәктік пен амал сабағы,
 Құлшылығына барша әлем біл мұны әркез таңдайды.
 Өзі білген ілімін өзге ешкім білмеді,
 Көп құлшылық қылғанын тек халық тыңдайды.
 Өліп-тірілді, тамұққа кірді, шықты ол және,
 Жұмаққа кірді, қалды бір күн онда, мұңаяр.

Аты Ахнух еді, көп сабақ оқығаны үшін аталды. Өзі тірі еді, ең алғаш киім киген сол еді. Әрбір ине қадағанда тәспі айтатын. Бәрінің құлшылығы

М.С.С.

қандай болса, оның құлшылығы да соншалықты еді. Барлық періштелер оның құлшылығын таңдайтын. Періштелердің бірі Ыдырысты көруге құштар еді. Кейбір ғалымдардың айтуынша, (ол періште) Әзірейіл еді. Кейбірі басқа періште екенін айтады. Алла Тағаладан Ыдырысты көруге рұқсат сұрады. Ыдырысты келіп көрді. Ыдырыс ораза ұстап жүр еді. Ауыз ашатын уақытта жұмақтан несібе келді.

Ыдырыс: «Кел, тамақ же», – деді.

(Періште): «Жемеймін», – деді. Періште екенін білмеді. Төрт күн Ыдырыспен тұрды, еш нәрсе жемеді. Ыдырыс: «Далаға шығайық, көңілің ашылсын», – деп, далаға шығып, егін екті. Періште: «Мына егіннен егейік», – деді. «Субханаллаһи, халалға кел дедім келмедің, неге мені харамға үгіттейсің». Одан өтті. Бір жүзім көрді. Періште: «Үзіп алып жесем бола ма?» – деді. Ыдырыс жаңағы жауапты айтты. Содан кейін бір семіз қойды көрді. Періште жаңағы сөзді айтты. Ыдырыс (тағы) солай жауап берді. Ыдырыс оның адамзат баласы емес екенін біліп: «Адамсың ба әлде періштемісің?» – деп сұрады.

«Періштемін, сені қалап едім, Алла Тағаладан сені көруге рұқсат сұрадым», – деді.

Ыдырыс: «Бұл кереметің құрметі үшін мені өзіңмен бірге көкке алып шық, сондағы ғажайыптарды көрейін, тағы да құлшылығым көбейсін», – деді.

Періште: «Бұған шамам жоқ, Жаратушыдан рұқсат сұрайын», – деді. Жарлық (рұқсат) келді. Төртінші қабат көкке келді. Әзірейілді сонда көріп: «Ей, Әзірейіл, жан беру ащылығын есітіп едім, менің жанымды ал, жан берудің ащылығының қандай болатынын біліп, соған лайықты құлшылық етейін», – деді.

Әзірейіл: «Бұл менің құзырымдағы іс емес. Жаратушыдан сұрап көрейін», – деді. Жарлық келді (рұқсат болды). Ыдырыстың жанын алды. Кейін Алла Тағалаға: «Менің махаббатым үшін Ыдырысты тірілт», – деп қатты жалынды. Алла Тағала Ыдырысты тірілтті. Және Әзірейілге: «Мені тамұққа кіргіз, ондағы қорқынышты азаптарды көрейін», – деді. Әзірейіл: «Бұл менің қолымда емес», – деді. Жаратушыдан жарлық болды, тамұққа кірді. Тамұқтың азаптарын көрді. Тағы: «Мені жұмаққа кіргіз, нығметтерін көрейін», – деді. Әзірейіл: «Ол менің құзырымдағы іс емес», – деді. Жаратушыдан жарлық келді, жұмақ есігінің алдына келгенде Әзірейіл: «Кір, бірақ қайта шығатын бол», – деді. Ыдырыс (шартын) қабылдады, нығметтерін көргенінде шығуды қаламады. Шарттың бұзылуын лайық деп тапастан, қулыққа көшті. Аяғындағы кебісін бір ағаштың түбіне қалдырды. Содан кейін шықты. Кейін «Кебісімді қалдырыппын» деп өкінді. Айламен қайта кірді. Әзірейіл бір сағат, екі сағат күтті. Қайтып шықпады.

Әзірейіл: «Неге шықпайсың?» – деді.

Ыдырыс: «Сөзімде тұрып шықтым, енді шықпаймын», – деді. Бір ағашты ұстап, Әзірейілмен сөз жарыстырды. Тағы бір періште келіп: «Ей, Ыдырыс, кіруге әлі уақыт болған жоқ», – деді.

Ыдырыс: «Маған уақыт келді, себебі *«Құлду нәфсин зәйқату әл-мәути»* («Барлық жаны бар нәрсе өлім татиды (өледі»)). Мен өлдім *«Уә ин минкум иллә уәридуһә»* («Сендердің әрқайсысың, әрине, оның (тозақтың) алдына келесіңдер») мен де кірдім». Тағы айтты. Және басқа жерде: *«Уә мәһум минһә бимухражсин»* («Олар ол жерден шығарылмайды»), – деген. «Кірдім, шықпаймын», – деді. Жұмақ ішінен: *«Садақа ʻәбди хәллу бәйни йә бәйнәһу фи әл-жәһәннәти»* («Менің пендем дұрыс айтады, оны тыныш қойыңдар, менің мейіріміммен жаннатқа кірсін»), яғни «Менің құлым рас сөйледі. Қойыңдар, жұмақта қалсын. Менің жарлығыммен кірді» деген дауыс естілді. Ыдырыс бүгін де жұмақта (тұрады). Кейбір ғалымдардың айтуынша, ол төртінші қабат көкте екен.

Хабарда былай келеді: Төрт пайғамбар тірі. Екеуі көкте – Иса мен Ыдырыс, екеуі жерде – Қызыр мен Илияс (ғ.с.). Алайда, бұл төртеуінің үшеуі қайтыс болады, (тек) Ыдырыс өлмейді. Себебі ол бір рет өліп, жұмақта қалды. *«Лимән әл-мулку әл-йәуми лилләһи әл-уәхиди әл-қәһһари»* («Бүгін үкім кімнің қолында. Жалғыз Алланың қолында») күніне дейін.

Тағы айтады: Жұмақ халқына өлім жоқ, сондай-ақ тамұқ халқына да өлім жоқ. Өсу мен үрейдің бәрі бар. Алайда, сол үшін жұмақ халқына сауап жоқ. Тамұқ халқына азап жоқ. Хорлар (қыздары) мен Ыдырысқа өсу мен үрей жоқ. *«Уаллаһу ә'ләму»* («Алла біледі»).

Қабылдың соқыр баласы бар еді. Сол баласының бір жас ұлы бар еді. Ол да соқыр еді. Әкесі қолын ұстап жүргенде Қабылмен кездесіп қалды. Жас бала әкесіне: «Мына кісі менің немере ағамды өлтірген», – деді. Соқыр таспен Қабылды ұрды. Қабыл өлді. Жас бала: «Әкеңді не үшін өлтірдің» дегенде, тағы бір тас алып, жас баланы (өз баласын) да таспен ұрып өлтірді. Сол кезде періштелер: «Тәңірім, біз Адамды жаратудан бұрын Адам ұрпағы Жин ибн әл-Жан(н) секілді қан төгетінін айтпадық па?» – деді.

«Адам ұлдарын айыптамаңдар. Сендер жер бетінде болсаңдар, солар секілді жаратылғандарыңда сендер солай істер едіңдер» деген жарлық келді.

Періштелер: «Алла сақтасын, біз олай істемейміз», – деді.

«Ей, періштелер, сендердің ішінде кім ғалым әрі діндар болса, (бері) әкеліңдер», – деген жарлық келді. Үш періштені таңдады. Бірінің аты – Узза, екіншісі – Узая, үшінші – Өзасыл еді. Олардың нәпсісін алған Алла Тағала нәпсісін қайтарғанда, олар бұрынғы хәліне қайта келді. Ол екеуі жерде қалды. «Дүниеге барып, маған құлшылық етіңдер, күнәдан қашыңдар, халық арасында туралықты жайыңдар» деген жарлық берді.

«Күш жұмсамаңдар, зина жасамаңдар, қан төкпендер, арақ ішпендер, қиянат жасамаңдар. Күндіз осы істермен болыңдар (өздерінді тыйыңдар), түнде қиянат жасамаңдар. Күндіз осы істермен болып, түнде көкке көтеріліңдер. Таң атқанша маған құлшылық етіңдер», – деп айтты.

Қолдарында жүзік бар еді. Бір күні бір әйел күйеуімен ұрысып, Узаға келді. Уза ол әйелдің сұлу екенін аңғарды. Ол әйелге жылы шыраймен: «Ей, әйел, сен адасып жүрсің, менімен бірге бол. Мен сенің көңіліңдегідей жасайын», – деді. Әйел де: «Жарайды», – деді. Күйеуі солай істерін білген соң, Узаға барды. Уза солай деді. Әйел тағы да уәде берді. Келіскен жерге келгенінде уәделескендер жасырмастан, бір-біріне айта бастады. Әйелге кезек келгенінде әйел: «Үш істің бірін жасамасандар, сендерге мойынсұнбаймын. Не күйеуімді өлтіресіңдер, не арақ ішесіңдер, не боламаса пұтқа табынасыңдар, немесе қолдарыңдағы жүзікті бересіңдер», – деді. Олар кеңесе келе, егер жүзік берсек, көкке шыға алмай қаламыз, ең оңайы арақ ішу деп шешті. Мас болды. Күйеуін өлтірді, зина да жасады, әйел жүзікті алып, көкке ұшты. Періштелерге пәрмен болды, ол әйелді өлтірді, өзге бейнеге ауысты. Араб тілінде атын Зухра дейтін, парсы тілінде Нахид, ибрит тілінде Бидхут, түркі тілінде Сақит. Жарлық болып, періштелерге аспан есігі ашылып: «Ғалым мен діндарларға қараңдар», – деді. Бәрі тәубеге келді. «Тәңірім, сен бізден артық білесің», – деді. Уза мен Узамастығы тараған соң қолдарыңдағы қанды көрді, зина жасағандарын, арақ ішкендерін, жүзіктен айрылғандарын білді. «Құзыретте қаражүзді болдық» деп қайғырып жылады. Алла Тағала бізді бес нәрседен қайтарды: қан төгуден, өсім жеуден, зина жасаудан, күш көрсетуден (зорлық жасаудан), арақ ішуден. Бұл істерді жасадық деп, Адам ұрпағы үшін кешірім сұрады: *«Әлләзинә йәхмилиунә әл-’әршә уә мән хәуләһу йусәббихунә бихәмди раббихим уә йуминунә биһи уә йәстәғфирунә лилләзинә әмәну»* («Арсыны көтеріп тұрғандар және оның айналасындағылар Жаратушының мадағы мен тәспісін айтып тұрады және Оған (Аллаға) иман келтіреді және мүміндердің күнәларының кешірілуін сұрайды»). Оған дейін кешірім сұрамайтын еді. «Біз көкте кезімізде жер бетіндегі бір құлдың құлшылығын көкке шығаратын еді. Барша жер халқының құлшылығымен бірдей болатын. Ол кім еді?» – деп сұрады. Ол – Ыдырыс пайғамбар (ғ.с.) еді. Оған барып: «Бізді шапағат ет, бізді Алла Тағала жарылқасын», – деді. Ыдырыс дұға жасады. «Ей, Ыдырыс, оларға айт: дүние азабын қалай ма әлде ақырет азабын (қалай ма)?», – деген жарлық келді. Ыдырыс осы сөзді айтқанында: «Ей, Ыдырыс, барша азабын қабылдайық, айтып бер», – деді. Ыдырыс: «Ақырет азабы мәңгілік, дүние азабын қалаңдар», – деді. Жебірейіл келіп оларды Бабыл құдығына алып барды. Қылмен асып қойды. Екінті намазынан кейін күн шапағы батқанша қинайды. Кейбіреулер: «Таң атқанша арпалысар дейді. Ол жерден

Бізге өкініш еңбек ішінде қалмады еш төзімі.
«Уәснә' ал-фулкә» («Кеме жаса») әмірімен жасады үш
 кабатты бір кеме,
 Оны мінді халыққа жеткенде топан судың айбаты.
 Жауды жаңбыр, соқты жел, астан-кестен алты ай,
 Көрсө осылай бұдан артық Жаратушымыздың құдіреті.
 Өзі қалды, үш ұл һәм үш келін жетегі,
 Барша өлді, сап тыйылды күпір, жамандық, зұлматы.

Ыдырыс ұлы Мәнусалық Мәлік ұлы Нұх (ғ.с.). Анасының аты Шамха бинт Анурш еді. Адам (ата) ға дейін он ата еді, бәрі мұсылман болатын. (Шын) есімі Яшқир, қайғырып жылай берген соң Нұх аталды. Қайғыруына мынандай жағдай себеп болғандығы айтылады: Бір күні Ібіліс: «Ей, Нұх, мен туралы іс қылдың. Егер істерім, жолдастарым, серігім жиылып келсе де, бұл жерде білмес еді», – деді. Нұх: «Қалай ол...?» – деді. Ібіліс: «Сен дұға жасадың, қауымың опат болды. Бәрі тозақта менімен жолдас болды. Сабыр қылғанында біреуі иман келтіріп, саған еретін еді», – деді. Нұх (ғ.с.) күні-түн қайғырды. «Е..., сабыр қылғанымда, біреуі иман келтіретін еді, маған мұншалықты ауыр тимейтін еді», – деп өкінді.

Нұх батыстан шығысқа дейін барша халыққа пайғамбар еді. (Жер бетінде) халықтан бос бір қарыс та орын жоқ еді. Бір кесек жерден үш жүз жүк бидай шығатын еді, жүз батпан бидай бір жылға азық болатын.

Хикая қылады: Шығыстан батысқа дейін үздіксіз үй еді, шатырдан-шатырға (жүріп) шығыстан батысқа дейін барса болатын. Жер бетінде астық, диқаншылықтан (бос) жер қалмады. Қара малға топырақ артып, биік таулардың басына төгіп, егін егетін.

Хикаяда былай келеді: Шығыстан батысқа дейін қай жерге таяқ тастаса да, адамның басына түсетін. (Егер) мысық шатырдан-шатырға секіріп жүрсө жүз иғаш (шамамен 6 км келетін өлшем бірлігі) жүретіндігі тағы бір деректе айтылады. Гүлденгені соншалық, жалғыз Алланың бірлігін мойындамады. Нұх уақытындағы гүлдену қияметке дейін болмайды.

(Тағы бір деректе) айтылады: Жебірейіл (Нұхқа) пайғамбарлық әкелді. Нұх: «Дүние өте кең, кәпірлер көп. Мен қайда барып Сенің бірлігіңді айтайын», – деді. «Ей, Нұх, сенен айту, Менен естірту» деген жарлық келді. Нұх иманға шақырды. Нұхтың күнде шығып: «Иман етіндер, Жаратушының бірлігін мойындандар, менің пайғамбарлығыма сеніндер», – деген сөзін жел шығыстан батысқа дейін жеткізетін. Кәпірлер Нұхты ұра бастады. Қатты ұрғаны соншалық, сүйектері сынды. Қанар ішінде бөздей қақсағанындай, сүйектері тері ішінде солай қақсайтын. Жамбастаса түнде Алла Тағала шипа беретін. Күнде Жебірейіл келіп: «Ей, Нұх,

кәпірлерге барып *«Лә иләһә иллаллаһу Нухун расулуллаһты»* («Алладан басқа тәңірі жоқ, Нұх Алланың елшісі») айт» дейтін. Барып айтатын, олар ұратын. Нұх: «Тәңірім, күндіз-түні сенің жарлығыңды айттым, тыңдамады, ашық айттым, есітпеді. Сыр ішінде кеңес бердім (астарлап айттым), қабылдамады. *«Рабби шини дә'әуту қауми ләйлән уә нәһаран фә ләм йәзидһум ду'әий иллә фираран»* («Ей, Жаратушым, мен қауымымды күндіз-түні (дінге) шақырдым, алайда менің үгіт-насихатым олардың ашуын одан әрі арттырды»).

Елу мыннан аз жыл үгіттеді, сексен адам мұсылман болып, иман келтірді. Жартысы ер адам, жартысы әйел кісіден басқа ешкім мұсылман болмады. Күн сайын еңбегі ауырлай берді. Нұхтың әйелі кәпір еді. Бір күні бір қария бір баласын жетектеп Нұхқа келді. Нұхтың жүзіне түкіріп, тілімен балағаттады. Ол баласына қарап: «Мына Нұх жынды. Аталарымыз мұның сөзін тыңдамады. Бүгін мен қалай істесем, сен де менен кейін солай істе», – деп өсиет қылды. Нұх оны көрді, сөзін есітті, үмітін бүгіндей үзді. Намысқа тиді, дұға қылып: «Тәңірім, бірде-бір кәпірді жер бетінде тірі қалдырма», – деді. *«Рабби лә тәзәр 'әлә әл-әрзи мин әл-кәфирина дәийәран»* («Ей, Раббым, жер бетінде бірде-бір кәпірді қалдырма»). Алла Тағала қырық жыл жаңбыр бермеді, жерден өнім шығармады, әйелге ұл-қыз туғызбады. Қара малдың бәрі өлді, мүмкіндіктері жойылды.

Хабарда былай келеді: Ауж ибн Ұнұқ топанда опат болмады. Себебі «дәийәр» тобында болмады. Дәийәр – тұрғын, ғимарат деген мағына береді. Ауждың үйі – баспанасы жоқ еді, теңіз жағасында тұратын. Топан су тізеден аспады. Сонда Нұхқа: «Дұғанды қабыл алдым, барып шынар ағашын ек», – деген дауыс келді. Терек ағашын да деді. Нұх ағаш отырғызды. Қырық жылда үш ағаш өсті. Ағашты кесті, ешкім әкеле алмады. Аужды жұмсады. Ол ағашты сүйреп алып келді. Жебірейіл Нұхқа үйретті. Ағашты балтамен жарды. Суда жүзіп жүрген үйректі көрсетті. Соған ұқсаған кеме жасай бастады. Кәпірлер оны көріп күлетін еді. *«Сиртә нәжжәран бә'дә мән кунтә нәбийән»* («Сен пайғамбар едің, енді ұста болып қалдың»). (Олар): «Осы күнге дейін пайғамбар едің, енді ұста болдың ба? Мұны не істейсің?» – деп сұраса: «Кеме жасаймын, үстіне мініп суда жүземін» (деп жауап беретін). Кәпірлер: «Ер жасап жатсын ба? Әуелі есек ал», – деп күлетін еді. Алла Тағала: *«Уә кулләмә мәрра 'әләйһи мәләун мин қаумиһи сәхиру минһу»* («Оның қасынан қауымының басшылары өтсе, оны келемеждейтін»), – дейді. Нұх: «Сендер бізді келемеждейсіңдер, Алланың азабы келгенде біз сендерді келемеждейміз», – деп жауап беретін. *«Қалә ин тәсхәру миннә фә иннә нәсхәру минкум кәмә тәсхәрунә фә сәуфә тә'ләмуна»* («Ол (Нұх): «Егер сендер бізді келемеждесеңдер, біздер де сендер келемеждегендей келемеждейміз. Өте жақын арада білесіңдер (кімнің хақ

екендігін))». Нұх: «Топан уәдесі қашан болады?» – деп сұрады. «Қашан сенің тандырыңның ішінде су пайда болса, сонда азапты жіберемін» деген жарлық келді.

Кеме үш қабат еді: бірінші қабат – кара мал, екінші қабат – Нұх қауымы, үшінші қабат – аң-құстар үшін. Нұхтың Сам, Хам, Яфес және Кенан атты төрт ұлы бар еді. Кеме жасады. Ұзындығы үш жүз қари, екі жүз қари еді. Кейбіреулер ұзындығы мың екі жүз қари, ені алты жүз қари, биіктігі алты жүз қари еді дейді. Жүз жиырма төрт мың темір бау (қазық) жасады. Әрбір бауда бір пайғамбардың аты жазулы еді. «Мухәммедун Расуллуллаһи» аты жазылған темір бауды Ібіліс ұрлады. Нұх қанша іздесе де таба алмады. Жөбірейіл келіп, хабар берді. Нұхқа бер десе, алмадым деп ант-су ішті. Жөбірейілдің ашуы келді. Кеменің бір ағашын алып, басына ұрды. Бас-көзі қанға боялды. Қорыққанынан берді. Кеме жасалып болғанда, Нұхтың көпір әйелі тандыр ішіне нан пісірерде тандыр ішінен су шықты. Келіп Нұхқа айтты. Нұх сексен мүмін адаммен кемеге мінді. Төрт ұлы бар еді. Сам, Хам және Яфес мұсылман еді. Кенан көпір еді. «Әрбір жануардан бір жұптан алып кемеге кіргіз. Тұқымы жойылмасын, бір еркек, бір ұрғашыдан. *«Фә услук фиһә мин кулли зәужәйни иснәйни уә әхләкә» («Кемеге әртүрлі жануардан бір еркек, бір ұрғашыдан кіргіз және отбасыңды да»).* Және ұлдарыңды да кіргіз». Нұх: «Тәңірім, ұшар (құсты), жүйрік жануарларды қалай ұстаймын?» – деді. Су бетіне барша жануарлар жиылды. Әрбірінен бір еркек, бір ұрғашыдан алып кемеге жайғастырды. Ұлы Кенанды мінгізейін деп жатқанда: «Кіргізбе, (ол) көпір», – деген жарлық келді.

Нұх: «Тәңірім, отбасыңды кіргіз деп Сен айттын», – деді.

«Ол сенің отбасың емес» деген жарлық келді.

Нұх: «Ей, Кенан, мұсылман бол, кемеге мін, топан су опат етпесін», – деді.

Кенан: «Мен биік тауларға сыйынамын. Тау мені судан құтқарады», – деді. *«Қалә сә'әуи илә жәбәлин йә'симуни мин әл-мә'и» («Ол: «Мен бір тау жақты паналаймын, ол мені судан құтқарады»).*

Нұх: «Бүгін Алладан басқа ешкім де құтқара алмайды», – деді. *«Қалә лә әсимә әл-йәумә мин әмрилләһи иллә мән рахимә» («(Нұх): «Бүгін Алланың азабынан құтқаратын ешкім жоқ, тек Алланың мейіріміне бөленгендер ғана аман қалады», – деді»).* Бұл сөзді айтып бола бергенде су да келді. Кенан опат болатынын білген соң қашып, тауға шықты. Су келді, табанына тиді. Ұлы бар еді, оны аяғымен таптап төбесіне шықты. Ұлы өлді, өзі де суға шөкті, имансыз өтті.

Кейбіреулер «ен бірінші кемеге кірген шымал еді, ең сонынан кірген есек еді» дейді. Есекті сүйреді, кемеге кірмеді, себебі оның құйрығынан Ібіліс тартып тұр еді. Болмаған соң Нұх: «Неше шайтан сенімен бірге болса да, кір», – деді.

Тағы біреулер, Нұх катулана есекке: «Ей, малғұн, кір» дегенінде, Ібіліс есектің құйрығымен ұстап кемеге кірді дейді. Нұх Ібілісті кемеді көргенінде: «Ей, малғұн, кімнің жарлығымен кірдің?» – деп сұрады.

Ібіліс: «Сенің сөзің, жарлығыңмен кірдім», – деді.

Нұх: «Саған кір деп қашан айттым?» – деді.

Ібіліс: «Кір, ей, малғұн, деп айттың. Малғұн есек емес, менмін», – деді.

Мәлік ибн Сүлеймен әл-Хирауий (оған Алланың мейірімі болсын) айтуынша, Нұх пайғамбар адамға зияны болар деп, жылан мен шаянды кемеге алмаған. «Кім сенің атыңды оқыса, оған ешбір зиян тигізбейміз», – деді. (Егер) жылан, шаяннан қорықса *«Сәләмун 'әлә Нухин фи әл-'әләминә иннә кәзәликә әл-мухсининә иннәһу мин 'ибәдинә әл-мумининә»* («Әлемде Нұх пайғамбардың отбасына сәлем (амандық) болсын. Әрине, Біз ізгі амал жасаушыларды осылай сүйінішлейміз. Расында ол Біздің мүмін пенделерімізден еді») (дұғасын) оқып жатсын деген сөз бар.

Нұх: «Тәңірім, арыстан – сиырмен, қасқыр – қоймен, мысық – көгершінмен жау, не істейін?» – деді. «Олардың арасына дұшпандықты салған кім?» – деген жарлық келді. «Сенен жарлық келді, көреалмаушылық, дұшпандық білдірген іздегенін тапты», – деді. Барлық нәрсені (кемеге) мінгізді. Және: «Адамның (Адам атаның) сүйегін алып кел, азап суы тимесін», – деген жарлық келді. Адамның мүрдесін алып келіп кемеге салды. Бір жағында ер адамдар, бір жағында әйелдер еді. Адам (ата) мүрдесі ортада шымылдық болды.

Тағы бір риуаятта (кемені) Жуди тауына тоқтатты дейді, алайда ет-терісі Сарандибта, сүйектері Жудида.

Су кемеңіз шетіне жеткенде Нұх қанша тырысса да, кеме қозғалмады. Жебірейіл: «Ей, Нұх, төрт жағынан төрт көзді атымен қой», – деді. Қойып еді, кеме қозғалды. Бір көзді Атиқ (яғни Әбу Бәкір), екінші көзді Омар, үшінші көзді Оспан, төртінші көзді Әли еді деген сөз бар. *«Тәжри биә'иунинә жәзән ли мән кәнә куфира»* («Өтірікшісің делінген адамға (яғни Нұх пайғамбарға) сый болғанынша, кеме көз алдымызда жүзетін еді»). Ирактан мінді, Меккеге барды. Жеті жыл тауаф қылды. Содан Батысқа, кейін Шығысқа барды. Режеп айының оны күні кемеге мініп еді. Алты ай кемеді болды. Қырық күн-түн жаңбыр жауды, жерден су шықты. *«Фә фәтахнә әбуәбә әс-сәмәи би мәин мунхәмирин уә фәжжәрнә әл-әрсә 'уйунән»* («Аспан есіктерін төгіп құятын суға ашып қойдық және жерден бұлақтарды шығардық»).

Хабарда былай келеді: Нұхқа пайғамбарлық келгенде (ол) жүз жаста еді. Тоғыз жүз елу жыл (Алла дінін) насихаттады. Тағы бір риуаятта төрт жүз жаста еді делінеді. Топан судан кейін үш жүз елу жыл жасады. Бәрі (бәрін қосқанда) мың жеті жүз жыл. Қырық тәулік жаңбыр жауды дейді. Әрбір тамшысы диірмен

тасындай еді. Дүниеде қандай биік тау болса, соның басына қырық қари су жиналды. Кемедегі сексен адамнан басқа дүниеде ешкім тірі қалмады, бәрі қайтыс болды.

Хабарда былай келеді: Үш нәрсе жоқ еді. Кемеде, дарияда болды. Бірінші – мысық, екінші – тышқан, үшінші – доңыз. Тышқан пайда болып, кемені тесе бастады. (Алладан) жарлық болды, Нұх қолымен арыстанның басын сипады. Мұрнынан екі мысық шықты. Ол тышқанды жеді.

Тағы (бірде) айтылады: Тышқан кемені тескенде адамдарда үрей пайда болып, тесікті бітеу қолдан келмеді.

Нұх: «Кім мына тесікті бітесе, соған қалағанын беремін», – деді.

Жылан: «Мен мыналарды бекітейін, су кірмейді. (Сосын) іштегі суларды шығарсын», – деді. «Маған не бересің?» – деді және жылан.

Нұх: «Не қалайсың?» – деді.

Жылан: «Ненің еті тәтті болса, соны бер», – деді. Нұх (ұсынысын) қабылдады. Жылан суға кіріп, тесіктің үстіне жатты, су тоқтады. Ішіндегі суды сыртқа шығарды. Су мәселесі шешілді. Кемеден шыққан соң, жылан келіп Нұхтан (баяғы сұраған) етті сұрады. Нұх: «Барлық жануарлар шықты, жайылып кетті, ет қайдан болсын», – деді. Жылан қатты қалағанда Нұх (ғ.с.) масаға: «Барып, жер бетіндегі барша еттің дәмін тат, жыланға берейік», – деді. Маса барды, кешікті. Жылан сұрады. Нұх ұялғаннан қарлығашты масаны іздеуге жіберді. Қарлығаш келіп, масаны тапты. «Неге кешігіп жүрсің?» дегенде, маса: «Жер беті үлкен екен, айналып кеш қалдым», – деді.

Қарлығаш: «Еттерді жеп көрдің бе? Ненің еті дәмді екен?» – деп сұрады.

Маса: «Бәрінен де адамның еті тәтті екен», – деді.

Қарлығаш: «Ол еттің дәмі аузыңда бар болар, аузыңды ашшы, көрейін», – деді. Маса аузын ашты, қарлығаш масаның аузын іздеген болып, тілін жұлып алды. Содан бері маса тілсіз қалды.

Екеуі Нұх пайғамбарға келді. Масадан қанша сұраса да, сөйлей алмады. Мазасыз ызындады. Қарлығаштан: «Неге сөйлемейді?» – деп сұрады. Қарлығаш: «Менімен сөйлескенде барлық нәрсенің ішінде су бақасының еті тәтті екенін айтты. Кешіккенінен қорқып, сөйлей алмай тұр», – деді. Нұх (ғ.с.) бақаның етін жыланға берді. Егер қарлығаш сол күні ізгі іс жасамағанда, біз – барша адамзат жыланға жем болатын едік.

Және мақсатқа (өз сөзімізге) қайтайық. Нұх (ғ.с.) кемедегілерге: «Жұптарыңызбен шағылыспаңдар, бала-шаға болса, кемеге сыймайды», – деп айтағын еді. Ешкім де жұптаспайтын (шағылыспайтын). Бір мысық жұбымен шағылысып тұрған итті көрді. Келіп Нұхқа айтты. Иттен сұрағанда, ит: «Шағылыспадым» деп мойындамады. Мысық куә бола алмады, өкінді. Біраз

уақыттан кейін иттің шағылысып тұрғанын мысық және көрді. Мысық Аллаға: «Тәңірім, бұл ит сенің пайғамбарыңа жалған сөйлейді және мойындамайды. Құдіретінмен мұны осы жағдайда біраз ұстай тұр, мен барып Нұхқа хабар берейін, өзі келіп көрсін», – деп жалынды. Жаратушы оның дұғасын қабылдады. Нұх келіп көргенше ит сол қалпы қалды. Нұх келіп көрді, ит қатты ұялды. Бүгінге дейін итке сол іс мирас болып қалды. «Мені Нұхқа жамандады. Тәңірім, оны да маскара қыл» деп, ит те дұға жасады. Алла Тағала иттің тілегін орындамады. Қашан мысықтар жұптаспақшы болса, сондай жаман дауыс шығарады. Оны барлық халық біледі. Бұдан кім біреудің айыбын ашса, ол да сол айыпқа ортақтасатыны белгілі болды.

Адамдар мен қара малдардың нәжістері кемеге толды. Әбігерге салған уақытта: «Нұх (ғ.с.) інгеннің арқасынан сипасын» деген жарлық болды. Сипап еді, құйрығын қозғалтып, артынан доңыз шықты. Нәжістердің бәрін жеді. «Бүгінде доңыз етінің харам болуы сол себептен» деген сөз бар. Алты айдан кейін Аужға: «Кемені сүйре», – деді. Кеменің астын ұстауға ешкімнің шамасы келмейтін. Аужды оны ұстау үшін кіргізді. Алла Тағала (оны) опат етпеді. Содан кейін «*Уә қилә йә әрзу иблә'и мәки уә йә сәмәу әқли'и*» («Ей, жер, суыңды жұт, ей, аспан жаууды тоқтат, деп (жарлық) етілді»). «Суыңды жұт». Көкке жарлық болды: «*Уә истәуәт 'әлә әл-жудий*» («Және кеме Жуди тауының үстіне тоқтады»). «Енді жерге жаума». Жанбыр жаумады, су тартылды. Су жер бетіне сіңді. Жер – домалақ, төңірегі тау. Су тартылғанда тау үстіне қарай жол алды. Төрт жағынан Қап тауына ұрғанда тоқтады. Жердің төңірегі мұхит дариясы болды. Мұхиттан мұхитқа жалғасқан сулар теңіз дариясы болды. Жер бетінде таулар, сайлар, көлдер сол топан суы кезде пайда болған, ал теңіздердің ашылығы мен сасықтығы сол топанда қайтыс болғандардан (салдарынан) еді. «Мен Нұх кемесін тауға тоқтатамын» деген дауыс келді. Барша таулар; «Кеме бізге тоқтайды», – деп таласты. Жуди тауы барлық таудан аласа еді. «Маған мұндай құрмет қайдан болсын» деп өзін кішіпейіл ұстады. Жаратушы оны жіберді. Кеме оған шайқалумен құрметтелді.

Нұх (ғ.с.): «Судың деңгейі қандай, жер ашылды ма, кім барып хабар алып келеді?!» – деді.

Қара қарға: «Мен барайын», – деді.

Нұх: «Біреуді кепілдікке қой», – деді. Қораз кепіл болды. Қарға барды, өліктер көп екен. Соларды жеп кешікті. Қораз көшеге шығу үшін кемеге кіріп, кеменің үстіне шығып, канат қағып іздей бастады. Қарға қайтып келмеді. Нұх (ғ.с.) тауықты алып қалды. Сол себептен тауық ұшпайтын болып, адамдармен бірге қалды деген сөз бар. «*Әл-қәфәләту әуәлуһә мәләмәтун уә әусәтуһә нәдәмәтун уә әхируһә гарамәттун фә мән ләм йусаддиқ фә әл-йүжәрриб*» («Кепілдік (яғни

бір нәрсеге кепіл болу) басы мәміле, ортасы өкініш, ал соңы төлем төлеу. Кімде-кім сенбесе сынап көрсін»), кепілдіктің басы мәміле, ортасы өкініш, соны төлем. Кімде-кім сенбесе, сынап (тәжірибе жасап) көрсін. Нұх (ғ.с.) қарғаға дұға қылды. Алла Тағала алдында ауыр машақатта, үреймен өмірі аяқталды. Ол жолда бара жатып, оң-солына қарайтын.

Содан кейін Нұх (ғ.с.) бір хабар алып кел деп, көгершінді жіберді. Барды, суы сінген бір сай жер бар еді, сонда қонды, аяғы балшық болды. Сол сәтте-ақ қайтып келді. Аяғындағы балшықты көрсетті. Ол балшық аяғында түк болды. Бүгінде аяғы түктілер соның ұрпағы.

Тағы бір риуаятта: Көгершін келіп, суы құрғаған жерге қонды. Азап суы сасық болғаны үшін, аяғы қызыл болды деген сөз бар. Тұмсығымен зәйтүн ағашының жапырағын алып келді. Нұхқа көрсетті. Нұх оған (оның құрметіне): «Адамзат саған мейірімшіл болып, үйінен орын берсін», – деп дұға жасады. Көгершін: «Тағы бұйымтайым бар», – деді. Нұх дұға жасады. Алла Тағала мойнына бір алқа кереметін жасады.

Нұхқа кемеден түс деген жарлық болғанда *«Йә Нуху иқбит би сәләмин минәә»* («Ей, Нұх, Бізден болған амандықпен түс»), Нұх кемеден шықты. Сол күні сексен адам – қырық ер адам және қырық әйел Шам аймағындағы теңіз жағасына бір кент тұрғызды. Оны «Қарият ус-сәмәнинә» деп атады. Алты ай су ішінде жүргенде жел сокпап еді. Бірден шығып жел сокқанда, жараспады. Әлсіреді. Жеті адамнан басқасының бәрі қайтыс болды. Тек Нұх ұлдары және үш келіні қалды. Жер бетінде бұл жеті адамнан басқа ешкім қалмады. Бүгінгі жақсы-жаман, мұсылман-кәпір халықтың бәрі Нұх ұрпағынан тарайды. Үлкен ұлы – Сам, ортаншысы – Хам, үшіншісі – Яфес. Бір күні Нұх (ғ.с.) жатқанында, жел соқты. Нұхтың етегі ашылып, әуреті көрінді. Хам оны көріп қалды. Сам Хамның бетіне басты. Яфес оны көріп, киімімен жапты. Алла Тағала сол жазасы үшін Хамның беліндегі ұрығын қара қылды. Ұрпағы қара (нәсілді) болды. Ұялғаннан әйелі қолын алды. Теңіз жағасында бөлініп, қамыстан үй жасады. Осылайша одан үнділер, хабашилар, негрлер тарайды. Алайда, араб пен ажам халқы Самнан тарайды. Хамды Үндістанға жіберді. Самды араб пен ажам аймағына жіберді. Яфесті Түркістан жаққа жіберді. Барша түркілер Яфестен тарайды. Осы жолмен түркілер құрметті және сыйлы болды. Осы туралы Әбу Исхак Нишапури құрастырған «Қиссаси әл-әнбия» ішінде жазылған.

Кейбір ғалымдар Йәжүж-Мәжүждің Яфес ұрпағынан тарағанын айтады.

Қағб риуаят етеді: Адам ұйықтағанында түс көрді. Ұрығы жерге тамды, топыраққа сінді. Алла Тағала ол судан Йәжүж-Мәжүжді жаратты. Бізге ата жағынан қосылып, бауыр болады. Алайда Хауа жағынан қосылмайды, өгей.

Абдулла ибн Аббас (Алла одан разы болсын) Адам ұлдарының он топқа бөлінетінін, сонын тоғызы Йәжүж-Мәжүж, қалған бір тобына барша адамзат баласы жататынын айтады.

ХИКАЯ: Нұхтың бір қызы бар еді. Біреу қолын сұрап келгенде, берейін деді. Тағы біреу келді, оған да беремін деді. Және біреу сұрап келгенде, оған да беретінін айтты. Төртінші адам келгенде, оған да беремін деді. Баршасы қызды алғалы келді. Нұх (ғ.с.) қайғырып, үйіне кірді. Үйінде бір қаншық иті және бір комағай есегі бар еді. Алла Тағаланың құдіретімен екеуі қыз болды. Жұмақтан бір хор қызы келді. Бұл төрт қызды төрт күйеуге берді. Бәрі де әдемі еді. Өз қызын тани алмады. Бірнеше күн өткен соң қыздарын көргелі барды.

Бір күйеу баласынан: «Жұбайыңмен қалайсың?» – деп сұрады.

«Жақсы, тек ішіп-жемейді», – деді. Нұх оның хор қызы екенін білді. Екінші күйеу баласына келіп: «Жұбайыңмен қалайсың?» – деді. «Қаншық», – деді. Нұх оның ит екенін білді. Үшіншіге барып: «Жұбайыңмен қалайсың?» – деп сұрады. «Жейді-ішеді, есектей жатады», – деді. Нұх оның есек екенін білді. Төртіншіге барып: «Жұбайыңмен қалайсың?» – деп сұрады. «Мен одан разымын, пайғамбарлар ұрпағы», – деді. Нұх (ғ.с.) оның өз қызы екенін білді. Алып келген сыйлығын соған берді.

Хабарда былай келеді: Бір күні Жебірейіл келді. Нұхтың өмірі соңына таяғанда: «Ей, Нұх, пайғамбарлардың ішінде сенің өмірің ұзақ болды. Дүниені қалай ұқтың?» – деп сұрады. Нұх: «Дүние екі есікті сарайға ұқсайды. Біріншісінен кірдім, ал екіншісінен шықтым», – деді.

Нұх жүз жасқа келгенінде пайғамбарлық келгені айтылады. Елу мыңнан аз жыл (Алла дініне) үгіттеді. Топан судан кейін үш жүз жыл жасады. Тағы бірде Адамнан топан суға дейін екі мың екі жүз жыл өткені айтылады. Содан соң Нұх дүниеден өтті. Үш жүз жыл халық Нұхтың шарифатымен жүрді. Көпшілігі кәпір болды. Шарифатты ұстанушы ешкім қалмады. Үш жүз жылдан кейін Хұт пайғамбар келді.

АУЖ ИБН УНУҚ ҚИССАСЫ

Унуқ Адамның қызы еді. Ауж ибн Унуқтың ұлы еді. Бойы ұзын еді. Топанда суға шөкпеді, себебі топан су оның тізесіне жетпеді. Тау үстінде отырып, теңізден қолымен балық ұстап, оны күнге қарсы ұстап, пісіріп жейтін. Ар-ұятты еді. Өте әділ болатын. Үлкен жастағы әйел алды. Бір жас қызды алды. Адамзат баласы көрмейтін, жан-жануар жетпейтін бір биік тастың үстіне қойды. Есейгенде Ауж одан қашып кетті. Таудың бір жағына келді. Қыздың көзі бір жігітке түсіп, соған ғашық болды. Жігіт те оны ұнатып қалды. Қосылуға шара болмады.

Жігіт бір кемпірге мұнын айтты. Кемпір: «Бір ағашка сен кіргенше сандық жасат. Аузын құлыппен бекітіп қойсын. Сен оған кір», – деді. Біреу сол сандықты көтеріп, таудың етегіне қойды. Кемпір сандықтың жанында отырды. Ауж келгенде кемпір жылап: «Ей, ұлым, сандықтың ішінде біреудің аманаты бар. Саған берейін. Басқаларға сенбеймін», – деді. Ауж оны алып, әйелінің қасына қойып, кетіп қалды. Әйел сандықтың құлпын ашып, жігітті шығарды. Бірнеше күн бірге болды. Біраз уақыттан кейін Ауж қайтып келді. Жерге біреудің түкіргенін көрді. «Мұны кім істеді?» – деп сұрады.

Әйелі: «Мен істедім», – деді.

«Онда тағы істеші», – деді Ауж. Істеп еді, оған ұқсамады. Ауж: «Бүгін шындықтан басқа ешкім құтқара алмас», – деді. Әйел қорыққанынан шынын айтты. Ауж оны (жігітті) сандықтан шығарып, әйелімен қойды. Кемпірді іздеп барды. Алып келді, отырғызды. Үстіне дәрет сындырып еді, нәжістің астында қалып өлді.

Риуаят етеді: Қайсы елге өкпелесе, бір аяғын кенттің бір басына, екінші аяғын кенттің мына басына қоятын да, кенттің үстіне дәрет сындыратын, түскен нәжістен барлық тұрғындары қайтыс болатын.

ХИКАЯ: Ауж, Мұса Кәлім заманына дейін өмір сүрді. Төрт иғаш (шамамен 6 км келетін өлшем бірлігі) жерді алып тұрған Мұсаның әскерін көрді. Сол кезде әскердің көлеміндей бір тауды басына дейін көтеріп әскердің үстіне тастағалы тұрғанда, Алла Тағала Хұдхұд құсын жіберді. (Хұдхұд) келіп Ауждың басы тұсынан ол тауды тесті. Басы тауға кіріп, мойнына алқа болды. Одан кейін Мұсаға «ұр» деген жарлық болды. Мұсамен соғыса алмады. Мұсаның бойы он екі қари еді. Таяғы да соншалықты еді. Ол жүгіріп оны екі қари тағы секіріп ұрды, басына тиді. Ауж жерге құлады. Мұса қауымы жабылып өлтірді. Бір аяғын алды. Ұзындығы төрт иғаштық жер еді. Теңізге көпір жасады деген сөз бар.

ХҰТ (Ғ.С.) ҚИССАСЫ

Нұх (ғ.с.) ұлы Сам ұлы Ирам ұлы Ауаз ұлы Ад ұлы әл-Жұлұт ұлы Риях ұлы Абдулла ұлы Хұт (ғ.с.). Бес пайғамбардың арабтан шыққандығы айтылады. Олар: Худ, Салих, Шис, Исмайыл және Мұхаммед (ғ.с.).

Ол – «*Уә илә 'әдин әхәһум Худән*» («Және Ад қауымына олардың бауыры Хұтты (жібердік)») шапанын киген, «*Йә қауми у'буду Аллаһа*» («Ей, менің қауымым, Аллаға құлшылық етіндер») деп жарлық жеткізген, «*Йә, Худу мә житәнә бибәйинәтин*» («Олар: «Ей, Хұт, сен бізге ешбір айғақ әкелмедің») айғағын есіткен, «*Фә и'тинә бимә тә'идунә*» («Уәде қылған нәрсеңді алып кел») сөзін тыңдаған, «*Уә убәллиғукум мә урсилту биһи*» («Және мен сендерге

алтып келген нәрсемді жеткізудемін») деп сөйлеген, «Уә ләкинни аракум қаумән тәжхәлунә» («Алайда, сендерді надан халық көремін») деп жауабын берген – Хұт (ғ.с.).

Нұхтан кейін Хұт пайғамбар болды үш жүз жыл өтіп,
 Жүрер еді көп халайық шарифаттан қашып.
 Күндіз-түні Хұт жеткізді Тәңіріміздің жарлығын,
 «Сегіз жұмаққа кіргін» деп, хақты жалғаннан айырып.
 Раббыдан танып, жолдан азып, ұсынбады дінге мойын,
 Хақтан қашып, халыққа жалынып, пұтқа сыйынып, арақ ішіп.
 Алмады Хұттың сөзін, қайтпады Жаратушыға,
 Ешкім де айтпаған сөз айтты сондай ғажап.
 Айтты: «Йә, қауми у'бәдуллаһа» («Ей, қауымым, Аллаға
 құлшылық етіңдер»), Одан өзге Тәңірі жоқ,
 Сыйынған Хақ құзыретіне жылады жасын төгіп.
 Жағдайы ушыққанда үн жеткізді жалынып,
 Айтты еңіреп: «Әнтә рабби қадирун хайиун мужиб».
 («Сен Жаратушымы, құдіреттісің, тірісің һәм тілектерді
 орындаушысың»)
 Жеті түн, сегіз күнде Жаратушы опат етті халықты,
 Шаршап-шалдықса да адтықтарға жол ашып.

Хұт пайғамбар (ғ.с.) тоғыз жасында Ад қауымына келді «Уә илә 'әдин әхәһум Худән» («Және Ад қауымына олардың бауыры Хұтты (жібердік)»).

(Кейбіреулер) «Ад – патшалықтың аты» десе, (енді біреулер) «Және қауымның аты», «Елдің аты», «Олардың атасының аты» дейді. Нұх (ғ.с.) ұлы Сам ұлы Ерам ұлы Ад тұрған жерлерінде Ахнақ қауымының түйелері бар еді. Хұт сол түйелерге мініп барып, оларды иманға, исламға шақыратын еді. Олар Хұтты түйеден құлатып: «Сен бізді құдайларымыздан айыруға келдің бе?» – дейтін. «Ә житәнә литәфикәнә ән әлихәтәнә» («Сен бізді құдайларымыздың құлшылығынан қайтару үшін келдің бе?»). Бәрі ұзын бойлы еді. Төрт жүз қари бойлары басына дейін секіріп тепкенде, тізелеріне дейін жететін еді. Бойларына, күштеріне жараса пұттар жасайтын. Күштеріне сеніп: «Біздей күшті бар ма екен?» – деп масаттанатын. «Мән әшәдду миннә қууәтән» («Бізден күшті кім бар?»). Бойы үш жүз қари болатын алтыннан, күмістен пұттар жасады. Хұт оларға: «Йә, қауми у'будуллаһа мә ләкум мин иләһун ғайруһу» («Ей, қауымым, Аллаға асығыңдар, сендер үшін Одан басқа құдай жоқ» дегенінде, (олар): «Рас сөйлесен, азап жібер», – деп қабылдамайтын. Хұт: «Азаптың келетінін Алла

біледі. *«Иннамә әл-'илму 'индаллаһи»* («Оны білу тек Алланың құзырында»). Асырмаймын, сендерге жеткізушімін. *«Убәллигукум мә урсилту биһи»* («Мен сендерге алып келген нәрсемді жеткіземін»), сендерді мойынсынбаушы ретінде көрудемін. *«Уә ләкинни әрақум қаумән тәжхәлунә»* («Алайда, сендерді надан қауым (ретінде) көремін»), – деді.

Барша халық тәкаппар еді. Биік қабырғалар тұрғызып, әдемі көріну үшін биік жартастарға сарайлар салатын. Әлсіз майда халықтарды келеке етіп, басынатын. Оларды сол себепті адтықтар деп атады, арабша өте ұсақ деген сөз. Олар және бес ерекшелігі жағынан өзге халықтардың айырмашылығы бар еді: күшті, бойлы, нығмет, уақыт және күнәһар.

Хұт: «Қорқындар, тәубеге келіндер, олай болмаған жағдайда сендерді апатқа ұшыратады», – деді.

Олар: «Сенің Тәңірін бізді немен өлтіреді?» – деді.

Хұт (ғ.с.): «Ол сендерге жел болып келіп, бәріңді де дауылмен апатқа ұшыратады», – деп тілімен ысылдап көрсетті. Хұттың ол іс-әрекетінен пайда болмады. (Олардың) ұлдары есейген сайын бұзылды. Қырық жеті жыл үгіттеді, тындамады. «Біз сенің сөзіңе бола құдайларымыздан бас тартпаймыз», – деді. Жиналып: «Бізге жел келеді дейді, дайындалайық», – деп кеңесіп, дайындалып, әбігерге түсті. Ұл-қыздарын, қара малдарын тауға жіберді. Бір ауыртпашылық бола қалса, олардың әдеті Меккеге адам жіберіп, құрбандық шалып, жалынып-жалбарынатын. Бұл жолы Мазид ибн Сағд, Лұқпан ибн Ад (бұл хәкім Лұқпан емес, басқа адам) және Қайыл ибн Омар үшеуін аттандырды. Олар басқа жолдас-тарымен бірге Меккеге барды. Бұл Мазид пен Лұқпан екеуі іштей мұсылман еді. Меккеде олардың Муауия атты туыстары бар еді. Мал-дүниесі бар, қолы ашық еді. Оның үйінде қонақ болды. Бір ай ішіп-жеп, араққа тойып, әнге құмартып, ойын-сауыққа батты. Хұт пайғамбардың дұғасымен оларға Алла Тағала үш ай бойына жаңбыр бермеді, әлсіреді. Үшеуі құрбандық шалып, жаңбыр тілеу үшін барып еді. Муауия олардан жалығып, екі әншіге қарап: «Сен екеуің ән айтып, би билегендерінде (олардың) жаңбыр тілеуге келгендерін, кешігіп жатқандарын айтып беріндер. Соны түсініп, үйлеріне қайтсын», – деді. Әншілер солай ән айтты. Олар мұны есітіп, не үшін келгендері естеріне түсті. Қағбаға келіп, құрбандық шалды. Қайыл: *«Аллаһумма ин кәнә һудун садиқан фә исқинә»* («Ей, Алла, егер Хұттың айтқандары рас болса, онда бізді сугар (су бер)»), – деді. Алла Тағала үш түрлі бұлт жіберді: ақ, қызыл және қара. «Ей, Қайыл, мына бұлттардың біреуін таңда» деген дауыс есігілді. Қайыл бұлттарға қарап: «Ақ бұлтта еш нәрсе жоқ, қызыл бұлтта не барын білмеймін, қара бұлт жаңбырлы болар», – деп, соны таңдады. Ол азап бұлтты еді. *«Ихтәрту рамадан»* («Мен құлды ықтияр қылдым») деген дауыс есігілді.

Оның мағынасы мынау: Қара бұлтты қаладың, (енді) Адта ешкім тірі қалмайды, әке баласы қырылады. Бәну Лудия деп, егер ұрпағы қалса, оларға қалар. Бұлар Адтын басынан емес, Адтын соңынан деді.

Мазид ибн Сағд: «Тәңірім, мен олардың дінінде емеспін. Сенің дінінде ұста», – деді.

Лұқпан ибн Ад: «Тәңірім, маған ұзақ жас бер», – деді.

«Неше жас қалайсың?» – деді.

«Каркастың (өлекселермен күн көретін жыртқыш құс) жасы керек», – деді. Әрбір каркас үш жүз жыл жасайды. Лұқпан бір каркас баласын алып қартайғанша асырады, тағы біреуін солай асырады. Лубид атты шымалға ұласты. Өлімі жақындаған уақытта тау басына алып барып, солармен бірге ұшсын деп, басқа каркастардың арасына қойды. Басқалар ұшты, Лубид қалды, сол жерде бірден өлді. Лұқпан да жан берді.

Ол қара бұлтта жетпіс мың найзағай ойнайтын еді. Әрбір найзағай жетпіс екі періштенің қолында еді. Хазрамаут жеріне келді. Ең бірінші Миз деген бір кемпір көрді. Сол үшін жеті түн, сегіз күнді «Әйиәми әжуз» («Мыстан кемпір күндері») деп атайды. Жебірейіл Алланың жарлығымен желге жауапты болған періштеге: «Желдің есігін аш», – деді. «Қанша ашайын?» – деді. Жебірейіл: «Сыыр мұрнының тесігіндей», – деді.

«Сондай көлемде ашсам, жер бетінде, тау-топырақ, теңіз, ағаштар қалмайды», – деді періште.

«Бір кішкентай жүзіктей», – деді. Періште жаңағыдай жауап берді. «Иненің көзіндей аш», – деді. Ашып еді, қатты жел тұрды. «*Уә амма 'Әдун фә ухлику би рихин сәрсәрин 'әтийәтин*» («Алайда, Ад (қауымы) болса, олар өте тез соғатын суық желмен апатқа ұшыратылды»). Араб тілінде «‘адий» – өте шығу деген мағына береді, яғни періштелердің сөзінен өте кешті. Амалика оты зиян тигізбеді.

Одан кейін (жел) қаттырақ соқты. Хұттың айналасына бір сызық тартылды. Хұтқа зияндық болмады. Сол сәтте жел жетіп келді. «*Хәрракәтнә риху Худ*» («Біздерді Хұттың желі теңселтті»), яғни «Хұттың желі бізді теңселте бастады», – деді. Содан соң жел сай-шұңқырға кірді. Аяқтарын тізелеріне дейін жерге, тасқа көмді. Жел келіп, аяқтары астына кірді, топырақтарды аша бастады. Әуелі терілерін тілді, еттерін тазалап алды. Тек сүйектері қалды. Содан кейін киімдері шешілді. Біразы тау үңгірлеріне кіріп жасырынды. Жел онда да кіріп көтеріп шығарып, үй шатырларына соғып опат етті. Содан соң сүйектерін сайларға көмді. Ол топырақтарды үстіне бастырып тастады. Топырақтың астында қалды. Қалхан атты күшті біреу бар еді. Ол: «Мен барайын, желді тоқтатайын, бәрін құтқарайын» деп келді. Жел шыққан жолды екі

қолымен ұстады. Қолын шынтағына дейін тасқа көмді. Көкірегін желге берді. Жан дауысы шығып, айқайлап: *«Ләм йәбқа иллә Халхан»* (*«Қалхан (есімді ба- тырдан)нан басқа ешкім қалмады»*), – деді. Жел оны тасымен бірге көтерді. Асланға көтеріп, тасқа ұрып опат етті. Олардың арасына (бірге) көмді. Содан кейін құм, топырақтарды төбеге жиды. Жел сәрсенбі күні басталды. Жеті түн, сегіз күн соқты. Және сәрсенбі күні ақшам уақытында басылды. Ол жеті түн, сегіз күнге *«Әйиәми әжуз»* (*«Мыстан кемпір күндері»*) деп атайды. *«Уә әммә 'Әдун фә ухликә би рихин сәрсәрин 'әтийәтин сәххәраһә 'әләйһим сәб'ә ләйәлин уә сәмәнийәтә әйиәмин хусумән»* (*«Алайда, Ад (қауымы) болса, олар өте тез соғатын желмен апатқа ұшыратылды. Алла желді олардың үстіне жеті түн, сегіз күн бойына соғатын етіп қойған еді»*).

Хұт (ғ.с.) үңгірден шығып, оларға келді. Топырақтың астында бәрі тірідей жылап-еңіреп, бірінің дауысын бірі есітіп, мына пәленше, мынау төленше деп жатты. Ол туралы Алла Тағала хабар береді. *«Кә-әннәһум ә'жәзу нәхлин хәуийәтин»* (*«Олар құрма ағашының іші кәуек төңкелеріне ұқсайтын еді»*), қырық тәулік бойына топырақ астында еңіреп жатты. Содан кейін Ад хабарын оларға біреу айтып берді. Мазид пен Лұқпан екеуі Аллаға шүкіршілік қылды. Қайыл оны есітіп қайғырып: *«Ей, көк Тәңір, егер бұл сөз рас болса, мені де опат қыл»*, – деді. Жел келіп, Қайылды көтеріп, аспанға ұшырды да, жерге соғып опат етті. Одан кейін елу жыл өтті.

САЛИХ ПАЙҒАМБАР (Ғ.С.) ҚИССАСЫ

«Уә илә Сәмудә әхәһум Салихән» (*«Және Самуд (тайпасына) олардың бауыры Салихты (жібердік)»*), шапанын киген, *«Фәстәғфируһу суммә тубу иләйһи»* (*«Одан кешірім сұраңдар, кейін Оған тәубе етіңдер»*) деп, қауымына үгіт-насихат берген, *«Әтәнһәнә ән нә'будә мә йә'буду әбәунә»* (*«Сен бізді ата-балаларымыз құлшылық етіп келген нәрсеге құлшылық етуден қайтармақшысың ба?»*) жауабын естіген, *«Фә қалә ләһум расулуллаһи нәқаталлаһи уә суқйәһә»* (*«Оларға Алланың елшісі айтты: Алланың түйесін және оның ішкен уақытын (құрметтеңдер)»*) ұсынысы болған, тастан дұға жасап інген шығарған, *«Рабби қарибун мүжибун»* (*«Расында менің Жаратушым жақын, қабыл етуші»*) деп, Хақ дінге шақырған – Салих пайғамбар (ғ.с.).

Ақыл салып келгін, тыңда, Салих пайғамбар қиссасын,
Болғанын бастан-аяқ айтайын мен баршасын.
Хақ пайғамбарлық бергенінде тез жүгірді қауымына,
Жүрді күн-түн, алды Самуттың тайпасын.

Қылды иман үгітін, жасады бір мұғжиза,
 Болды Хақтан, шықты інген жарып таудың арасын.
 Бота туды, барша сонда оны тандана көрді,
 Күн кезектеп су тасыды ішті әркім үлесін.
 (Бас) тартты Хақтан баршасы, қылды көп күнә іс,
 Ұқпастан Салих сөзін һәм осы інген қиссасын.
 Келді жүгіріп екі тоқымашы, бір аяғын кесті олар,
 Ботасы еңіреп қайтты асты үш майын.
 Үш күн ішінде болды сары, қызыл және қап-қара,
 Құдіретімен Жаратушы Қадыр жазалады баршасын.

Нұх (ғ.с.) ұлы Сам ұлы Ерам ұлы Ад ұлы Самут ұлы Хам ұлы Фасих ұлы Асаф ұлы Убай ұлы Салих (ғ.с.). Ад және Самут екі патша еді. Нұх ұлы Сам ұлдарынан осы екеуінен көп ұрпағы болды. Ад және Самут тайпалары Нұх ұрпағынан. Ад тайпасы (кейіннен) Самут тайпасы аталды. Хұт қауымы Ад бірінші болды. Самут тайпасы – Ад тайпасының соңы. Ад халқы Самут халқынан көбірек еді. Сам мен Хижаз арасында Жахд жерінде отыратын еді. Самут халқы Ад халқындай ұзын бойлы еді. Таулар ішінде үңгір қазып үйлер салатын. *«Уә кәну йәттәхизунә мин әл-жибәли буйутән әминин»* («Олар тыныштықта тұру үшін тауларға үйлер салатын»). Бір биік тау етегінде олардың суы бар еді, оларға тап болғанша барша пұттарға сыйынатын. Алла Тағала Салихты оларға жіберді. *«Уә илә Сәмудә әхәһум Салихән»* («Сәмуд қауымына олардың бауыры Салихты жібердік»). Салих олардың ұрпағы болғаны үшін «әхәһум» («олардың бауыры») деп жарылқады. Салих оларды мұсылмандыққа шақырды. Салихқа пайғамбарлық келместен бұрын (қауымдастары) біздің пұтқа табын дейтін еді. Салих көнбесе, әлі кішкентай, есейсе осы жолға кірер дейтін. Пайғамбарлық келген соң, «пұтқа табынбандар, мұсылман болыңдар» деді. «Ей, Салих, біз сені дінімізге кіретін шығар деп үміттенетін едік. *«Йә, Салиху қад күнтә финә мәржууән қаблә һәзә»* («Ей, Салих, алғашында сен біздің арамызда үміт етілген адам едің»). Енді бізге аталарымыздың дінін қойып, басқа дінге шақырасың ба? *«Ә тәнһәнә ән нә'будә мә йә'буду әбәунә»* («Сен бізді ата-бабаларымыз табынып келген нәрсеге табынуымызды тоқтатпақшысың ба?»). Біз бұл сөзге келмейміз», – деді. *«Уә иннәнә ләфи шәккин миммә тәд'унәнә иләйһи мурибин»* («Әрине, біз сен үгіттеп таратып жатқан дінге қатты күмәніміз бар»).

Уаһаб ибн әл-Яманий риуаят етеді: Нұх қауымы топанда опат болған соң, Нұхтың үш ұлы қалды. Нұх (ғ.с.) өлерінде ұлдарына өсиет айтты. Әлемнің ортасын Самға берді. Хамды Батысқа жіберді. Яфесті Шығысқа жіберді.

Түркілер Яфес ұрпағы, ал баскалар Сам ұрпағынан екендігі айтылады. Сам Мукалдаса жерінде еді. Самут Хижаз жерінде еді. Әрбір тайпаның патшалары бар болатын. Бұл Самут халқы меккеліктермен шын берілген еді. Меккеде Муауия ибн Бәкір атты үш жүз мың ер әскері бар еді. Хижаз жеріндегі ақсақалдар жиылып: «Бізге бұл дұшпанмен соғысатын бір патша керек» деп кенесті. Ханда ибн Омар атты біреуді өздеріне патша етіп тағайындады. Патша билікті қолға алған соң, өзіне қызыл алтыннан, екі көзі жақұттан істелген пұт жасап алды. Бұл пұттың төрт беті бар еді. Бірі – адам, бірі – арыстан, бірі – құс, бір ат бейнесінде еді. Бұл пұтқа арнап бір үй тұрғызды. Ұзындығы екі жүз қари, ені жүз қари еді. Шатыры жәзеден (ақық кенінен шығатын ақ, қызыл, сары калы бар қара тас), ақықтан еді. Бұл үйге жүз есік салды. Қызыл алтын және гауһармен безендірілген алоэ ағашынан бір тақ жасатты. Бір таққа төрт аяқ жасатты: бір аяғы зүміреттен, бір аяғы жәзеден, бір аяғы ақықтан, бір аяғы хрустальдан. Түрлі түсті матамен қаптады. Ол таққа отырды, соған сәжде қылды. Барша тайпаға адам жіберді. Барша патшаларды әскерімен жинады. «Бұл менің құдайым, бұған сәжде қылыңдар», – деді. Патшалар ол төрт жүз есіктен кірді. Ол пұтқа сәжде жасады. Біреуі пұттың аузына қарап: «Мен сізден ризамын», – деп сөйледі. Барлығы сүйсініп басын көтерді. Ханда ибн Омар: «Әр жылы бір рет келіп бұған сәжде қылыңдар», – деді. Самут халқы ол үйден шығып сөйлесті. Бірнешеуі: «Біздің құдайымыздың түрі біз секілді еді», – деді. Айтысты, соғысты, жетпіс мың адам өлді. Бұл хабар Ханда ибн Омарға жетті. Аттанып, оларға келіп: «Қай жағың бұл істі жасасандар да, өздеріне жасалыңдар», – деді. Олар: «Ей, патша, бізге бұл құдай керек емес. Бізді соғысқа мәжбүрледі. Бізді ұрыстырмайтын басқа құдайға табынамыз», – деді.

Пұт жасауға тас әкелу үшін Қарра тауына адам жіберді. Ібіліс (оған Алланың қарғысы болсын) Қарра тауына олардан бұрын келді. Әдемі, таза ақ тасты кесіп қойды. Олар келіп, сол тасты алып барып, пұт қашап алды. Ұзындығы қырық қари, ені сегіз қари еді. Басы алтыннан, көздері жақұттан, тістері інжуден еді. Түрлі киімдер кигізіп, оны таққа отырғызды. Оны Абхар деп атады. «Ей, патша, пұтқа бір адам қызметші болса», – деді. Хан да айналасына қарап еді, Қасур ибн Убайда деген адамға көзі түсті. «Мынау жарайды ма?» – деді. Разы болды. Қасурды ол пұтқа қызметші қылды. Қырық жыл қызмет қылды. Бір күні Ібіліс періштелерден Қасур ұрпағынан Салих атты пайғамбардың шығатынын есітті. Бұл кәпірлер оның қолында. Ол қауымның баршасы ол пұтқа жиналады. Ібіліс (оған Алланың қарғысы болсын) келіп пұттың аузына кірді. Қатты айқайлап: «Ей, менің құлдарым, бұл Қасур менің қызметіме жарамас, оны зынданға тастаңдар», – деді. Оны зынданға тастаған соң, басқа біреуді қызметші етіп қойды. Қасур қырық жыл зынданда жатты. Қырық жылдан кейін Жәбірейілге «Қасурды зын-

даннан шығар» деген (Алладан) жарлық болды. Зынданды екіге жарып: «Ей, Қасур, зынданнан шық», – деді. Қасур зынданнан шықты. Көңілінде: «Қырық жыл Абхарға қызмет еттім, қырық жыл зынданда жаттым. Енді құтылдым. Бұл жерден кетейін», – деп түйді. Тауға барды. Тау ішінде бір үңгірге кездесті. Шаршап еді, ұйықтады. (Содан) қырық жыл ұйықтады. Алла Тағала оны бір періштеге қорытты. Қасурдың үйінде Заум есімді әйелі бар еді. (Кейбір деректе есімі Сахур деп айтылады.) Біраз уақыт өткен соң бұл әйел жынды болды. Кезіп жүретін еді. Өзі әдемі болатын. Халық оған мейірім жасады. Бір түні сарайына қарға сияқты бір құс келіп: «Ей, Заум, Қасурды көруді қаласаң, менімен жүр», – деді. Заум артынан жүріп отырды. Үңгірге келді. Құс: «Күйеуіңді шақыр», – деді. Заум бар дауысымен Қасурды шақырды. Үңгір жаңғырды. Қасур: «Кір», – деді. Заум (Сахур) кірді, Қасурды көрді. «Ей, Қасур, бірнеше жылдан бері осында екенсің. Неге маған келмедің?» – деді.

Қасур: «Абхар зынданынан құтылып, бір түн мұнда жаттым», – деді.

Заум: «Бір жүз жиырма жылдан бері сен жоқсың», – деді. Осылай сөйлесіп отырғанда Қасурдың әйеліне махаббаты оянды. Екеуі қауышты. Заум Салих пайғамбарға жүкті болды. Сол сәтте Қасур қайтыс болды. Заум қайғылы қайтты. Ол құс: «Бұл үңгірден шық», – деді. Заум шықты. Ол үңгір белгісіз (ғайып) болды.

Құс және: «Ей, Заум, ішіндегі нәрестені қайдан алдың деп, қатты сұраса, оларды осы үңгірге алып кел. Алла Тағала олардың азабынан құтқарады», – деді.

Заум: «Сен қандай құссың?» – деді.

«Мен құзғынмын», – деді.

«Басың неге ағарған?» – деп сұрады.

«Қабылдың Әбілді өлтіруіне мен себеп болдым. Алла Тағала маған қандай жаза береді екен деп ойлаумен басым ағарды», – деді.

«Тұмсығың неге сары?» – деді.

«Жұмақтағы шафраннан жедім», – деді.

«Аяғың неге жасыл?» – деп сұрады және.

«Мың жыл Туба ағашына отырдым», – деді.

«Ішің неге қара?» – деді және.

«Бір күні тамұқтың үстінен өтіп бара жатқанымда, отының ыстығынан осылай болды», – деді. Тағы көрінбей кетті. Заум (яғни Сахур) үйіне келді. Тоғыз айдан кейін мухаррам айының дүйсенбі күні түнде Салих пайғамбар дүниеге келді. Анасы Салихты құндақтап, өз еліне алып барды. «Бұл нәрестені қайдан алдың?» – деп сұрады патша. Заум болған оқиғаны айтып берді. Патша аң-таң қалды. «Ей, патша, маған сенбесең, кел саған көрсетейін», – деді.

Патша ол үңгірге барды. Заум айқайлап Қасурды шақырды. Үңгір ашылды. Екеуі кірді. Алла Тағала Қасурды тұрғызды. «Ей, Жанда, бұл менің балам», – деді

де, тағы өлді, күл болды. Патша аң-таң калып; «Мен өз көзіммен көрдім, алайда басқалар сенбейді. Сен бұл нәрестені менің есігіме қой. Адамдар келіп асырауға сұрайды. Сонда сен келіп асырауға ал», – деді. Заум солай істеді. Адамдар жиылып келіп, асырауға алатын болды. Заум: «Нәресте есігімде тұр, маған жарасады, мен алайын», – деді. Салихты алып, асырады. Он екі жасында сымбатты болды. Оның көркіне жетер ешкім болмады. (Кімде-кім Салих пайғамбарды, Мұхаммед Расулулланы көрсе танымайтын еді деген сөз бар.) Салих анасының қойларын бағып жүрді. Меккеден Муауия ибн Бәкір үш мың адамымен келді. Хижазды қоршап алды. Салих Муауияны көргелі шықты. Құтқармақ болды. Салих әрбірінің қолын ұстап бір тарапқа тастайтын еді. Олардан бірнеше атты келіп бұларды ұстамақшы болғанда, қатты бір айқайлады. Жебірейіл, Әзірейіл және Микәйіл бір дауыстады. Бәрі құлап өлді. Патшаға хабар жетті. Аттанып келіп, ғажайыптарын көрді. Ат мінгізіп, шапан жапты. Басындағы алтын тәжін Салихқа берді. Дүниеде ең алғаш өз шапанын кигізген Жанда ибн Омар болатын. Әскерге жарлық болғанда, Салихқа сәлемдесуге келгендер патшаның қасына барып отырғысы келсе, Салихты ертіп алатын еді. Бір күні Салих үйінің алдында отыр еді, патшаға сәлем бергелі Жебірейіл (ғ.с.) бір әдемі жігіт бейнесінде келді. Сәлемдесті. Салих не екенін білмеді. Жебірейіл: «Ей, Салих, үйге кір», – деді. Салих үйге кірді. Жебірейіл (ғ.с.) пайғамбарлық берді. «Барып, патшаға айт, Алланың бірлігін, Салих Оның пайғамбары екенін айтсын», – деді. Тағы: «Мынау қате шапанын қой (шеш)», – деді. Шешті. Бір көйлек, шапан киді. Өлгенше Салих пайғамбар сол көйлек, шапанмен жүрді.

Патшаға келіп: «Ей, кәпір, «Ләиләһә иллаллаһу уә инни Салихун расулуллаһи» («Алладан басқа тәңірі жоқ, және мен, Салих, Алланың елшісімін») деп айт», – деді. Патша: «Ей, Салих, менің саған жасаған жақсылықтарымының қайтарымы осы ма еді?» – дегенде, Салих жауап берейін десе, Жебірейіл үндемеді. «Жарайды, елден шық», – деді. Салих ол елден шықты. Қарра тауына барды. Жеті иғаштық жер еді. Салих онда періштелерді көрді. «Ей, Салих, бүгін мұнда бір үй тұрғыз», – деді. Жебірейіл және басқа періштелер Салихқа көмектесті. Ұзындығы үш жүз қари, ені қырық қари бір үй тұрғызды. Үй жанындағы ашық жерлерді жыртты. Оң-солына ағаштар отырғызды. Алтынмен апталған, күміспен қапталған бір қандил (шырақ) жасады. Оның жарығынан жеңіске жететін еді. Ертесіне қауым келіп ол үйді көріп, аң-таң қалды. (Салих) күндіз халықты иманға шақыратын, түнде үйіне келетін еді. Ол елде үш жүз адамнан артық мұсылман болмады.

Салих: «Тәңірім, мен бұлардан үміт үздім», – деді.

Жебірейіл келіп: «Ей, Салих, бұлар үш жүз жылдан бері кәпірлікте болған, аз ғана уақытта иманға келе қоймайды», – деді.

Салих: «Ей, қауым, менің біреуге баратын ісім бар», – деп шықты. Қарра жаққа барды, онда мехраб жасады. Құлшылыққа кірісті. Басын сәждеге қойды. Алла Тағала Салихқа ұйқы берді. Қырық жыл ұйықтады. Ол мұсылман болған үш жүз кісі өлді. Бір күні Салих пайғамбар келгенінде, біздің мұсылман болып жан бергенімізді білсін деп, дүниеден өткеннің атын мына есікке жазатын еді. Жер жүзінде «Лә иләһә илаллаһ» дейтін адам қалмады. Салих ұйқыдан оянганында, бәрінің қайтыс болғанын көрді. Қырық жыл ұйқыда еді. Төрт жыл Самут халқының ішінде еді. Салих ол тайпадан Алла Тағала бұл қауымға пайғамбар етсе, олардан бірден жіберетін еді, тек Лұт пайғамбар ғаріп еді. Салих оларды иманға шақырды, (ертеңгі) азаптан қорқытты.

Жұмаққа үміттендірді, ізгілікпен үгіттеді, еркін сөйледі, (олар) қабылдамады. Салихты жақтырмайтын болды. Барлығы ақылдасып, «Оны өлтіруге болмас, себебі ол тегі және атағы жағынан бізден жоғары тұрады. (Сондықтан) Салихтың бізден үмітін үзейік» деп шешті. (Сондай-ақ): «Бір нәрсе істейік, ол істі істей алмаса, ұялып өзі-ақ кетіп қалады», – деді.

Олар: «Ей, Салих, сен бізге не дейсің?» – деді.

Салих: «Алла Тағаланың бірлігіне мойынсұнындар. Жаратқан, нығмет берген Ол. Ад қауымы қабылдамады, жаман пәлелер берді. Хұт қауымы иман келтірмеді, жазалады», – деді.

«Ей, Салих, бізді аталарамыз табынған тәңірімізден қайтарып, басқа тәңірмен қорқытып жатырсың ба? Сөзің рас болса, бізге бір айғақ көрсет», – деді.

Салих: «Не қалайсындар?» – деді.

«Біз мейрамымызға шығайық, сен Тәңіріңнен сұра, біз өз тәңірімізден сұрайық. Қайсысы тезірек береді екен, көрейік», – деді. Қасындағылардың бәрі шықты, Салих та барды. Олардың қасында бір жалаңаш тау бар еді. «Мынау таудан бізге бір қызыл түсті інген шығар. Біздің алдымызда боталасын, бізге сүт берсін, ішейік», – деді (олар). Ол тауда Кайна есімді бір көл бар еді. Сулары содан шығатын. Бұлардың аталары Самут бір күні көлдегі бір тастан: «Самут халқы осы тастан опат болады» деген дауыс естіді.

Олар: «Осы тастан бір інген шығар, қызыл түкті, тілі қара, мойыны жүнді, өркеші түкті, желіні жетілген», – деді.

Салих: «Тәңірім, менен не қалап тұрғанын Сен білесің», – деп дұға қылды. «Ей, Салих, сенің қауымыңның бұл мұғжизаны сұрайтынын білген едік. Біз оны мына тастың ішінде белгілеп қойдық. Сен дұға қыл, Біз береміз» деген жарлық келді. Салих дұға жасады. Ол тас боздай бастады. Олар сұрағандай, бір інген шықты. Бір уақытта інген боталады. Інгеннің ботасы бірден тұрып, шөп жей бастады. (Олар): «*Мә әсхәрақә Салиху*» (яғни), «Мықты сиқыршы екенсің»

деп, иман келтірмеді. (Кейбір деректе олардың жартысынын иман келтіргені, біразының иманға келмегені айтылады.)

Олардың бір құдығы бар еді. Олар келгенше інген ботасымен келіп олардың барлық суын ішті. Ол күні олар сусыз қалды. «Бұл түйе бізге керек емес», – деді олар Салихқа. «Ей, Салих, бұлардың арасына кезек қой. Бір күн бұл судан түйе ішсін, бір күн олар ішсін» деген жарлық келді. «*Уә нәббуһум әннә әлмәә қисмәтун бәйнәһум*» («*Су (дың ішілді) олардың ортасында бөлінгенінен оларға хабар бер*»).

(Олар) ұсынысты қабылдады. Салих: «Жарлық мынау, бұл түйені кумандар, үркітпендер, ұрмандар, өлтірмендер. Бұл істердің біреуін жасасандар, сендерге азап келеді», – деді. Олар қабылдады. Інген олардың арасында отыз жыл тұрды. Олардың кезегі келген күні інген ботасымен тауларда жайылып жүретін еді. Түйенің кезегі келген күні су құдыққа келетін. Түйе ботасымен ішетін. Су және орнына келетін. Олар түйені сауып, ыдыстар толтырып, мың жеті жүз үйлік адам ішіп, бәріне жететін. Алайда, қойлары, қара малдары түйеден қорқып үркіп, жайылмайтын еді. Олар түйені қаламайтын болды. «Біз бұл түйені өлтірмейінше, бұдан құтылмаспыз», – деді.

Риуаятта келеді: Салих пайғамбар (ғ.с.): «Сендерде қызыл жүзді, сары шашты, шағыр көзді біреу болса, сол бұл түйені өлтіреді», – деп айтатын еді. Олар сол сияқты нәресте туса, ата-анасына білдірместен оны өлтіретін еді. Тоғыз нәресте туды. Бәрін өлтірді. Ол нәрестелері Салих пайғамбарды өлтіруді қалады. «*Уә кәнә фи әл-мәдинәти тис'әту рахтин йуфсидунә фи әл-әрзи уә лә йуслихунә*» («*Сол қалада тоғыз (насық) бар еді. Олар жер бетінде жаман істер істейтін еді және түзетпейтін еді*»).

Салих айтқан сипатты тағы бір нәресте туды. Бірақ ақсүйектердің ұлы еді. Бәрі жиылып оны өлтіруге келді. Әкесі: «Бұл сөз жалған, Салих сендерді алдаған», – деді. Сөздері өтпеді. Содан кейін нәресте өлтіру қалды. Ол нәрестені Қазар деп атады. Әкесінің аты Салиф еді. Жиырма жасқа келгенде Салих: «Адам ұлдарының ішінде бұдан бұзық ешкім жоқ еді», – деді. «*Из инбә'әсә әшқанә*» («*Олардың ең сормандайлары тұрған уақытта*»).

Риуаятта келеді: Ол тоғыз адам тоқымашы еді. Үлкендері Қазар ибн Салиф және Мастах ибн Дахр еді. Олармен бірге екі жаман адам бар еді, біреуінің аты Абира, екіншісі Судук екендігі айтылады (тағы бір деректе). Абира кемпір еді, алайда екі сұлу қызы бар еді. Және екі жауыз ер адам бар еді, біреуі – Мусдиг, екіншісі – Қазар ибн Салиф. Ол екі әйелді бұлар жақсы көретін еді. Түнде оларға келіп, тамақ сұрады.

Судук: «Бүгін түйенің кезегі. Тамақ істеуге суымыз жоқ», – деді.

Абира: «Біздің күшіміз жетсе, бұл түйені өлтіретін едік. Біздің арамызда ер адам жоқ, ер адам болса бұл түйені өлтіретін еді», – деді.

Қазар ибн Салиф: «Мен ол түйені өлтірсем не бересің?» – деді.

Судук: «Қане, өзімді саған беремін», – деп бетін аша берді. Сондай әдемі еді, Қазар ғашық болды. Және Абира Мусдиғқа: «Мен мына қыздарымның бірін саған беремін», – деді. Арак алып келді. Бұл екеуіне берді, мас қылды. Көмекші, қару алды. Түйенің келер жолын тосып отырды. Түйе келген уақытта Қазар атып шығып, қылышпен аяғын шапты. Түйе ұшып түсті. Мусдиғ басын бір-ақ шапты. Түйе жығылды. Қазар ибн Салиф түйені өлтірді. Төрт жақтан халық жиналды. Етін бөлшектеп бөліп алды. «*Фә кәззәбуһу фә әқаруһә*» («Олар оны (Салихты) өтірікші деді және түйенің аяғын шапты»). Қазар ботасын өлтірмек болғанында, бота тауға қарай қашып кетті. Үш рет қатты бөкірді. Ол анасы шыққан тауға қайта кірді. Салих пайғамбар (ғ.с.) түгінді көріп келді. Оларды көріп: «Бота қайда?» – деп сұрағанында, «Үш рет бөкірді», – деп жауап берді. Салих: «Үш рет бөкіргені үш нәрсенің белгісі. Үш күнде азап келер», – деді. «Ол азаптың нышаны не?» – деп сұрады. «Алғашқы күні жүздеріңіз сарғаяды, екінші күні қызарады, үшінші күні қараяды, (сонда) азап жетеді», – деді. Салих солай дегенінде, түйе өлтіргендер: «Түйені жабылып өлтірдік, бізге азап келместен бұрын Салихты да өлтірейік. Сөзі рас болса, бізден бұрын өлетін болады, жалған болса, ол өледі, біз қаламыз», – деді. Ол түні Салихты аңдып өлтірмекке бел байлады. «*Тәқасәму билләһи ләнубәйтәннәһу уә әһләһу*» («Тәңірі атымен ант ішіңдер, біз, әрине, оны және оның жанұясын түнде басып қаламыз»). Барып, тас түбінде жатты. Алланың жарлығымен ол тас домалап, бәрін де опат етті. «*Уә мәкәру мәқран уә мәкәрнә уә һум лә йәш'урун. Фәнзур кәйфә кәнә 'әқибәту мәқриһим әннә дәммәрнәһум уә қаумәһум әжмә'инә*» («Олар (өздері білгендеріңше) бір айла жасады, біз де оларға қарсы ойластырдық және олар бұны білмейтін еді. Олардың айдаларының салдары қалай болғанын қара. Біз оларды және қауымының бәрін опат еттік»).

Тағы бір риуаятта (олардың) түнде келіп Салихты өлтірмекке бел байлағанда, Алла Тағала періштелерді жіберіп, бәрін таспен ұрып өлтіргендігі баяндалады. «*Уә һәм лә йәш'урун*» («Олар бұны білмейтін еді»).

Ертесіне олар келмеген соң Самут халқы Салихқа келіп: «Оларды сен өлтіріпсің», – деп Салихқа жабылды. Салих та қолдарына қару алған, оларға қарсы ұмтылып: «Салих сендерді қинамады, сендерге азап уәдесін берді. Үш күнде ол азап сендерге келмесе, не қылсаңдар да еріктерің», – деді. «*Уә кәнә фи әл-мәдинәти тис'әту рахтин йуфсидунә фи әл-әрзи уә лә йуслихунә*» («Сол қалада тоғыз (насық) бар еді. Олар жер бетінде жаман істер істейтін еді және түзетпейтін еді»).

Ертесіне бәрінің беті сарғайғанын көрді. Азаптың келгенін білді. «Салихты өлтірейік» деп іздей бастады. Салих олардан қашты. Бір Әбу Уаһһаб лақапты

Сакил атты біреудің үйіне келді. Ол кәпір екен. Салихты жасырды. Қанша сұраса да айтпады. Салихтың адамдарын ұра бастады. «Салихты бізге тауып беріңдер», – деді. Мисрағ ибн Харам деген бір адам «Әбул Уаһһабтың үйінде» деп, айтып берді. Әбул Уаһһабқа барып: «Салих сенің үйінде ме?» – деп сұрады. «Бар, бірақ сендерге бермеймін», – деді.

Олар қайтты. Өз істерімен әуре болды. Ертесіне жүздері қызарды. Үшінші күні қарайды. Жексенбі күні Салихқа иман келтіргендер үйіне келді. Олармен бірге шығып, Палестинаға барды. Олардың жүздері де қарайғанын көргенде, біразы қорқып, өздеріне көр қазып, кебіндерін киіп, көрлеріне кіріп отырды. Алла Тағала Жебірейілге жарлық берді. Түйе өлтірген жерге келіп қатты бір айқайлады. Бәрінің жүрегі жарылып өлді, тамұққа аттанды. Жалғыз Зурайта атты біреу қалып, қашып шықты. Сырттағыларға хабар берді. Су сұрады, берді. Су ішкен жерінде тас тиіп өлді. Салих олардан көңіл үзіп: «Тәңірім, маған жарлық бер. Жер бетінде бір ізгі құл сұрайын. Көңілімдегі мұңдарымды шағайын», – деп сұрады. «Бар» деген жарлық болды. Салих біреуді іздеп жер жаһанды кезді, намаз оқып тұрған біреуді кездестірді. Оған келіп сәлем берді. «Неге жалғыз өзің Тәңірге жалбарынып тұрсың?» – деп сұрады. «Бұл жерде бір үлкен шаһар бар еді. Оның халқы барша халықтан ұятсыз, қатыгез еді. Алла Тағала бұл шаһарды тұрғындарымен бірге жер астына жұтты. Менен басқа Тәңірге мойынсұнған ешкім жоқ еді. Маған көмектесті (құтылуыма). Сол үшін де шүкіршілік етіп құлшылық жасаудамын», – деді. Салих кейін кетті. Бір биік тауға барды. Намаз оқып тұрған біреуді көрді. Салих сәлем беріп, жағдайын сұрады. Ол: «Бірнеше халықпен бірге кемеге міндік. Бір теңіз жағасында халық бар еді, тура жолда жүрмейтін, кәпір еді. Алла Тағала бәрін де суға шөктірді. Мен жалғыз қалдым. Енді Хақ Тағалаға шүкіршілік етіп жатырмын», – деді. Тағы жүрді. Тағы бір теңіз жағасындағы қалаға келді. Екі ағайындыдан басқасының бәрі де кәпір еді. Құрма ағашынан бұйым тоқып, соны сатып, біразын өз жарақтарына пайдаланатын да, қалғанын дәруіштерге беретін еді. Салих оларға келді. Қатты бір дауыс есітілді. «Бұл не?» – деп сұрады.

Олар: «Бұл жерде бір сазан жылан бар, теңізден шығар. Ақшам болғанда кімді болса да жейді», – деді.

Салих: «Оны өлтірсем, мына халық маған не береді?» – деді. Бұл екі ағайынды ол шаһар халқына: «Біреу келіп айтып жатыр. Оны өлтірсе жарты малымызды береміз», – деді. Салих қабыл алды, екі ракағат намаз оқып, дұға жасады. Ол жылан жарылып өлді. Олар малының жарымын берді. Әкеліп Салихқа берді. Салих алмады. Оны екі ағайындыға берді. Олар алмады. Салих ол малды иелеріне (қайтарып) берді. Басын сәждеге қойып, Жаратқанға шүкіршілік қылды. Алла Тағала: «Ей, Салих, жер бетінде менің құлдарым бар, дүние олармен қайта тұрады» деген жарлық жіберді.

Мақатил айтады: Салих халқынан жетпіс адам иманға келді. Хұт халқында да сонша еді. Хұт пен Салих дүниеден өткенінде, олар жер бетіне тарады. Біразы Жабилға түсті, біразы Жабилисаға түсті. Бұ Жабил мен Жабилиса деген калалардың бірі – шығыста, бірі батыста еді. Бәрі имансыздар. Бұл мүміндер онда болмағанда еді, Алла Тағала бәрін де опат ететін еді. Олар Нұх ұлы Яфес ұлы Барс ұрпағынан. Көпшілігі Йәжүж-Мәжүж. Бәрі дозақтықтар. Бұл екі шаһардың дарбазасы бар. Әр дарбазадан тағы бір дарбазаға дейін бір иғаштық жер еді. Әрбір есікте түнде жетпіс мың адам күзетте тұрады. Тірі тұрғанда ешкім де өте алмас. Хұт пен Салихтан кейін бәрі де мүлікке (патшалыққа) таласты. Арабта ең алғаш барша әлемді ұстаған Кенан ұлы Намрұт еді.

(Кейбіреулер) Жебірейіл Салих қауымына айқайлағанда, бәрі де өлді дейді. Аяқтарының астынан от шығып, бәрін де өртеді дейді. *«Иннә әрсәлнә 'әләһим сәйхәтән уәхидәтән фә кәну кәхәшими әл-мухтәзири»* («Расында, біз оларға бір дауыс жібердік, олар малханада хайуандар астында қалып, езілген шөптей болып қалды»).

(Енді біреулер) далада түйеге, қойға мал қора жасайтын арабтың әдеті бар еді дейді. Қиды, кепкен жем-шөпті мал қораның ішіне төсейтін. Қара мал соның үстіне жататын. Аяқ астында езіліп-жаншылатын еді. Алла Тағала Самут халқын соған ұқсатып *«Фә кәну кәхәшими әл-мухтәзири»* («Олар малханада хайуандар астында қалып езілген шөптей болып қалды») деп жарылқады.

Тағы бір риуаятта Абдулла ибн Аббас (Алла одан разы болсын): Хақ Тағала екі халықты бір азаппен опат қылмады. Тек Салих қауымы мен Шұғайып қауымын отпен опат қылды. Айырмашылығы: Салих халқына от аяқтарының астынан шықты. Шұғайып халқына от аспаннан түсті. Содан соң Салих Шам аймағына барды, сонда қалды. Он сегіз жыл жасады. Тағы бір риуаятта қырық жыл делінеді. Салихтан кейін Ибрахим пайғамбарға дейін ешбір пайғамбар шықпады.

ТРАНСКРИПЦИЯСЫ

Cansyz xämdu sänalär, säkişsiz telim uydulär, ul Izi äzzä uä žällä kärim kudräti birlä bizlärnä adämiñ ĩaratty, ĩylky kara ĩaratmady, «Uä läkad kärrämnä bäni Ädämä» («Rasynda biz Adam balalaryn ardakty ettik»).

ĩaratmyşda kezın fäzli kärämi birlä er ĩaratty, xatun ĩaratmady, «'Äläühinnä däräzätun» Äüelderge karayanda olardyñ дәreželeri artyk») uä taky bizlärnä äriy ĩolya kundurdi. Xidañät birlä ayyrläb ĩauz ĩoldin kuzardı. «Uä innä häzä sirati mustakimän fättäbi'uhu» («Ärine, bü menñ žolym, tura etip koüylyan, bü žolya kırıñder»). Anda kezın kadym exsany birlä biz zä'ıflärya Muxämmäd Mustafa sällälaxu 'äläñhi uä sällämnä päñyambär izti, «Läkad žääkum rasulun min änfusikum» («Rasynda senderge özderiñnen bolyan elşi keldi»), ĩä`ni muñlyylärnä Muxämmäd Mustafaya ummät kyldy. äzin ummätlärdin bizni artuk kyldy. ««Kuntum xäura ummatin uxrižät linnäs» («Sender adamdar üşin žaratylyan eñ žaksy ümmetsiñder»). Bü munčä käramätlärdä bizni kezın kamuñ täñlyylärdin bizni körklu ĩaratty «Uä suärakum fä äxsänä suärakum uä älxämdu lillähi 'älä mä äulä fä ni'mä är-rabbu uä ni'mä äl-mäulä» («Alla Tayala aütady: Ol senderdi körikti etti žäne körikteriñdi körkem etti. Bergen närsesi üşin Allaya şükir. Ol sondañ žaksy žaratuşy, sondañ žaksy dos»).

Durud uä täxiñat, säläuat uä sälat ul kunı sözlük, kutluy ĩüzlük, «Lämrukä» («Seniñ ömiriñmen ant etemın») tazlyy, «Läu läkä lämä xalaktu äl-äfläk» («Eger sen bolmayanyñda, älemdi žaratpayan bolar edim») Häuažlyy, «Subxänä älläzi äsra» («(Ony) tünde alyp žürgen sol Alla päk») me`ražlyy.

Ul özi muti`, zikri räfi`, ummätyya šäfi` «Uallahu üä'simukä min än-näs» («Žäne Alla seni adamdardan saktaudy») ĩižiilyy, «Uä innäkä lä'älä xulukin 'azimin» («Ärine, sen üly minezdi adamsyñ») kylyklyy, uä «Lä tämşi fil ärzi märaxan» («Sen žerde kerilip žürme») ĩuriilyy, «Uä izä säläkä 'ibädi änni fä inni karib» («Žäne eger pendelerim senen meni sürasa, men öte žakymyñ») xitablyy, «Uä ämmäs-säülä fä lä tänxär» («Žäne alaüda kauyrşyya žekime») itablyy, «Mä zäyäl bäsru uä mä täya» («Köz toımady žäne šekten aspady») ximmätlyy, «Uä känä kabä kausäüni äü 'ädnä» («Eki žebe aralyyndañ žakyndady nemese odan da žakynyraq» rif ätlyy, «Uä läsäufä üu'tikä rabbukä fätärza» («Žäne tez uakytta žaratuşyñ berer sayan žäne sen odan razy bolarsyñ») šäfa`ätlyy, «Ät-täibunä uä äl-'äbidunä uä äl-xämidunä» («Olar täube etušiler, küşlyk kylušylar žäne şükir etušiler») ummätlyy «Uä min äl-läüli fätäxäžžäd bihi näfilätän» («Tünniñ bir žartysynda Küranmen (okumen) oju otyr, (bü) sayan näpıl») nämazlyy, «Fä äuxä ilä 'äbdihı mä äuxä» («Alla pendesine aütkan syryn aütty nemese bergen uaxiyñ berdı») razlyy, «Lä uxsi sänään 'äläükä» («Sayan degen madakty aüttyp tauysa almaımyñ») niñazlyy, «Kum äl-läülä illä

kalilän) («*Tünimen türyp tür (namaz oky.), tek az böliminde*») kabuşlyg, «*Liläfi kuraüşin*» («*Žakyndastyrmak üşin Kūraüş (taüpasyn)*») kadäşlyg, «*Äs-sabirinä äs-sadikin*» («*Žakyndastyrmak üşin Kūraüş (taüpasyn)*») koldaşlyg, «*Uä ži 'nä bikä älä xäuläi šähidän*» («*Biz seni olarğa kuä etip žiberdik*») šaxadätlyg, «*'Äsä än üäb 'äsäkä rabbukä*» («*Mümkin, sayan žaratuşyň žiberer (üly makamdy)*») sä`adätlyg, «*Äläüsä Allahu bikäfin 'abduhu*» («*Alla pendesine kepildik etuşi emes pe?!*») `inañätlyg, «*Uä innäkä lätähdi ilä siratin mustakimin*» «*Uä innäkä lätähdi ilä siratin mustakimin xidañätlyg, «Šähru ramazän älläzi unzilä fihī äl-Kuränu*» («*Ramazan auy sondaü bir aü, ol aüda Kuran tüsirilgen*») añätlyg, «*Iktärabätü äs-sä`ätü uä än-šäkkä älkämäru*» («*Kiyamet žakyndady žäne aü ekige bölindäi*») išarätlyg, «*Innä ärsälnäkä šähidän uä mubäšširän*» («*Ärine, biz seni kuälik beruşi žäne süünšileuşi üşin žiberdik*») bäšarätlyg, änbiñalär kadäši, äsfiñalär kiduäsi MUXÄMMÄD MUSTAFA sällällahu `äläyhi uä sälläm.

Din šäri`ät ru`ñatı `aliñ kylgän Mustafa,
 Kufru zulmät tuylärin ergä çalyan Mustafa.
 Ul atasy anasyny artürüb ummät uçun,
 İalbaryb Xäkdin šäfa`ät satyun alyan Mustafa.
 Kaumy aryn kötürmädin kökkä ayyan `Isa ul,
 Ummätigä ul buluşuban erdä kalyan Mustafa.
 Ul iñgirmä uç iñyl emgäb körmädin tun kun üñküsy,
 `Asiñ ummät ñazukyn Xäkdin kylyan Mustafa,
 Ul kiñamät künindä šäfa`ät kuryñ kuršänib,
 İalnäñu turgän ñalindin `asiñ bulgän Mustafa.
 İnär erkän Mustafany elindäb eltgän Žäbrail,
 İñkläñurdä Žäbrailni ñolda salyan Mustafa.

Ukuş ity salamlär tört eşiñä, toküz xatuñä, ikki ämminä, säñidi sadat äxl ul-žännät täšrifluk üylanlaruñä «*Uä sällimu täslimän käsiran*») («*Šeksiz šynaüy sälemler bolsyn*»).

Ämma bä`d, bü kitabny tuzgän, ta`ät ñolynda tüzgän, mä`siñat ñabanyn kezgän, az azukluğ, köp ñazukluğ Rəbat uyzynyñ kazysy Burxan üly Nasiruddin üryyy, (*Satarallahu 'äläühi ässalämätä uä raximä širabähu*) («*Onyñ auybyn Alla žapsyn žäne žüregin nürlandyrsyn*») anday añtur. (*Äžäll ut-taž ul-'umara uä muxibbul-'ulama*) beklär üryyy, igitlär äriyy, ülüy atlyg, kütlüy zatlyg, izgu külklyg, Islam ñaryylyk, müyül säniliy, musulman dınylyg, adämñilär inançy, mü`minlär kuançy, ximmäti ädiz, `äkli tegiz begimiz Nasiruddin Tokbuya *sabbatullahu 'älä dinil-isläm uä sälämuhu*.

Fi mädxı Nasiruddin Tokbuyabek:

Ixak umul tuzun kylyk,
Bilīg äriy xäddin çyka
Kökän ädiräk himmäti.

Murisi beklük dinida
Surar any ñolnub ñaka,
Kyzyançy `ukba milkäti.

Äslü müyül erkän kunub
Islam üçün tutty ñaka
Boldy Räsulniñ ummäti.

Ta`ät kylur tun-kündüzün
AInur säbak musxäfka bäka
«Kur`an» okümak `adäti.

Täsbix eurdä xuşläniñ
Inzulänur ñaşy äka,
Eşitilsä «Kur`an» aÿäti.

Erärdi ñaulyk telim
Tuz sözläñur sözni uka
Artuy ñaraylyy siñrätü.

Räbdin `äta bulub aña
Xäk bermişi kutluy bäka
Körklük sıfatlyy surätü.

İzgu kylyk birlä ñürüb
Dost kyzyanur duşmān bäka
Artar kamuydin xurmätü.

Kunduz okür, tundä kupar
Ta`ät kylur kigrur suka
Arslan meñizlik säulätü.

Ñaşy kiçik, ñuny ülüy,
Zaty aryğ bek Tokbüya
Ul Näsiruddin kunñaty.

El aşasun, йüz йаaşasun
 Bulub muti` Mäulasyya
 Mundin zıñada kurbätı.

Tärix йüz ellikñ äüälidı kasud bıtıldıkım, päyğambärlär kissälärinğä ғайät räybätim bar. Tekmä erdä tekmä kım ersädä bulynur bä`zısı mustakym bar, bä`zısı namustakym. Bır ançäsı mukarrär uä bır ançäsı mubättär bar. Bıräzinñ sözlärı kesuk bar, bıräzinñ mäksudlärı uksuk, emdı sänünğ zimmänğdin çykyan, kalämuğğın akyan, kıtäbätmä sänñ, `ıbarätmä sänñ bulub bızgä «Kissäs ul-änbiña» bulsa, okumakya keräklık, ÷yränmäkgä ñaraylyğ bulyañ erdı, teb yltymas ñañlyğ işarät boldy ersä, neçämä özümñ ul işgä lañik, ul `ämälgä muafik ermäsın bılmiş erkän özümñ ayyrläb, näfs saklamyş bulub, uğur bulsun teb bü ayyr işgä ÷yradymyz. Izi äzzä uä zällädän tämam buluyya täufik tiläb kıtäb başladymyz. Munda mäksud päyğambärlär kissäsı erdı, uälekin Adämdin bürünrak ñaratylgän bar üçün andin başlasamyz faydäsı artukrak bulyañ deb tärtıb üzä ñaratylganlardın ayaz kyldymyz. Ertıklıgä uñañ, istäklıgä tebräñ bulsun teb «Kisäsı är-Räbyuzıñ» at berdımız. «Uallahu äl-muäffaku äl-itmämä uä huä uäliüu äl-in`äm uä äl-ıkräm». «Kalä Rasulullahu `äläñhi uä sälläm: kuntu känzän xafıüän fä xäläktu xälka» («Allanyñ elşısı (Allanyñ oyan igılıgı men sälemı bolsyn): «Alla: Men bır žasyrynyan kazyna edım, menı tanyсын dep xalykty žarattym» degen», – dedı»). Muxämmäd Mustafa sällälähu `äläñhi uä sälläm aytur: Xäk subxanxu uä tä`ala anday ñarlıkady: «Män bır kızılanu gänž erdım, mänim Täñrılykymny bılguçı kım ersä ñok erdı, xalañyk ñarattym mandın äsiğ alsunlar teb. Män älärdin äsiğ aläñin teb ñaratmadym», - tedı.

Uäl-kaulu fis-sämauätı uäl-ärzi

Xäbärdä anday kelur: Izi äzzä uä zällä kamuğdä äşnu bır gähär ñaratty. Ul gähär ñaratdy, ul gähärgä häñbät näzärı kyldy ersä, ul gähär erudı. Su boldy ersä, anda kezın elnä ñaratdy. Su üzä tuştä ersä kum urdı kupukländi. Ul kupukdin tutun aydy, ul tutundın köknı ñaratdy. «ÿäumä täti äs-sämäu biduxanin mubinın» («Aspan anyk bır tütin keltirgen küñ...»). Ul su Mäula Tä`alanyñ häñbätindin kañnab kuñukländi. Ul kupıkdin Kä`bä ornünça er ñaratty. Anda kezın köknı ñaratyaly tegdı. «Summä istäuä ilä as-sämäi fä säuäxunnä säb`ä sämäuätin» («Sosyn aspan žakka karady žäne olardy žeti kabat aspan etip žaratty»). Köknı ñaratmyşda kezın ul ñaratylgän ernı mäşrikdin mäyribya tegı ñazyb keñu kuñrulkady. «Uä äl-ärza bä`dä zälıkä däxähä» («Žäne žerdı sodan soñ tösedı»). Bü erlar uä köklär bır kat erdı, kudrätı birlä köknı erdin äñirdı, tekmä birlärı ettişär kat boldy. «Allahu älläzi xäläka säb`ä sämäuätin uä min äl-ärzi mislahunnä» («Alla sonday, Ol žeti aspany žaratty žäne žerdı de

sonša (etiþ žaratty)»). Bū etti er su üzä ħaratyldy ersä turlänmädi, irgänu bašlädi, any turländurmak üçün taýlärnü anyñ üzä kazuk kylyb ħaratdy. «*Äläm näž`äl äl-ärza mihädän*» («*Älde bız žerdi tösek kylyp bermedik pe?!*»). İänä Izi äzzä uä žällä kamuý `alämnü alty kündä ħaratdy. «*Uä läkad xaläknä äs-sämäuäti uä äl-ärza uä mä bäünähümä fi sittäti äüiämin*» («*Rasynda bız aspandardy, žerdi žäne ortasyndaýy barlyk närselerdi alty künde žarattyk*»).

Xäbärdä anday kelur: İakšänbä kun köklärnü ħaratty, dušanbä kun ainy, künnü, ħüldüzlärnü ħaratty, fäläk içindä turitti, sešanbä kun `aläm xälkindä kuš-kurtlärnü, färištälärnü ħaratty, čäxaršanbä kun sulärnü ħaratty, ellärnü, bülütlärnü čykardy, ħyyaçlärnü, ot-emlärnü ħaratty, undurdi. Ruzilärnü uläšturdi. Pänžšanbä kun užmax, tämuyny, räxmät uä `äzab färištäläriñü ħaratty, xurlärnü ħaratty. Äzinä kun Adämnü ħaratty. Šänbä kun närsä ħaratmady. Bū kamuý närsälärnü taky myñ munčä närsälärnü köz ħümüb açyunčä ħaratgu ħaraýy bar erdi.

Alty kündä anyñ üçün ħaratty, kulläriya tä`lim kyldy, män kadyrlykym birlä eu, eš kylmazmän. Sizlär äzizlykynyž birlä eumädin, ašukmadyñ äkruluk birlä eš kylyñ teb. «*Kalä Rasulullahi (Allanyñ oyan igiligi men sälemü bolsyn): Äl-äzälätu min äš-šäütan uä ättäni min är-Raxmän*» («*Allanyñ elšisi dedü: Asyýys šäütannyñ işi, asykpau Raxmannyñ (Allanyñ işi)*»).

Sifäti äs-sämauati

Ilk kat kök ħašyl zumuräddin turur, aty Rāfik turur. Färištälär uz surätlyğ ülüyläriñü aty Isma`il atlyğ. İkinci kat kök kümüşdin turur, aty Ruk`ä turur. Färištäläri burgut surätlyğ, ülüyläriñü aty Rākbail turur. Üçünči kat kök ħakutdin turur, aty Kaħdam turur. Färištäläri uñ surätlyğ, ülüyläriñü aty Kökbail turur. Törtinči kat uruğ ħinžudin turur, aty Ma`un turur. Färištäläri at surätlyğ turur. Ülüyläriñü aty Nubħaiil turur. Bešinči kat kök altündin turur, aty Rätka, färištäläri xur surätlyğ, ülüyläriñü aty Siftbail turur. Altynčy kat kök, säriğ ħakutdin turur, aty Zäxa turur. Färištäläri uildan surätlyğ. Ülüyläriñü aty Rāybail turur. Ettinči kat kök nurdin turur, aty Äriba turur. Färištäläri adämiñ surätlyğ, ülüyläriñü aty Nurbail turur.

Sifäti äl-äräzinä

Ilk kat er biriniñ aty Rämka turur. Äkim atlyğ el üzä etmiš myñ büründuk birlä. Tekmä bir büründuky etmiš myñ färištä ilkindä. İkinci kat er aty Žulzä turur, anyñ içindä tämuý čäianläri bar, kara teuä meñizlik, kuzuklary suğu meñizlik. Tekmä biridi alty ħüz altmyš arka, tekmä bir arkasynda alty ħüz altmyš baš, tegmä bir bašdä alty ħüz altmyš aýulyğ alma. Ul säbulärdä biršin bū dunħaya izsä, `aläm xälky kamuýy

ölgäylär erdī. Učīnčī kat er Ārka turur. Anyñ içində tāmuy urumlārī tek mā bīrlārī Kaf tayyndin ūlūyrak turur. Törtinčī kat er aty Xärnä turur. Anyñ içində tāmuy űylanlārī bar. Tek mā bīr űylannyñ myñ tīši bar. Tek mā bīr tīši xurma űyğaçitek, tek mā bīr tīši tūbīndä on sekiz almä bar aγu bīrlä tolūy. Bešinčī kat er aty Mälsa turur. İčī tolūy tāmuy tašlārī bar. Altınčy kat ernī Sižzin turur. Anyñ içində tāmuy lūklārññ žaniy turur. Etünčī kat er aty Äžiba turur. Iblis Anda turur. Tek mā űyldä bīr čika, űnä kirur. Tek mā bīr künnññ kalyñlyky beš űüz űyllyk erdur aräsīmä änduylyk. İñnä kalyñlykymä ändäyuk, aräsīmä ändäyuk.

Bīlgil, «*Äl-kaulu fi xalki äl-mäläikäti uä äl-žinni uä äl-insi*» («*Perištelər, žyndar žäne adamdardyn žaratyluy turaly söz*») Izi äzzä uä žällä färištälärññ utnuğ űaruklukydin űaratty, pärilärññ utnuğ űalynydin űaratty. Äsllārī biruk turur, ämma uč närsä bīrlä täfautlārī bar. Bīrī ul tururkīm, färištälär nurdin, pärilär űalīndin turur. İkkīnčī, färištälär mäläk ätändī, pärilär žin ätändī. Üčünčī, färištälär orny ädiz kökdä boldy, pärilär erdä boldy.

Xäbärdä anday kelur: Mäula žällä žälaluxu tāmuy içində ekkī xälk űaratty, bīrī erkäk ärslan surätlyy, aty Žäblit, űnä bīrī tīši böri surätlyy, aty Täblit. Žäblit kuzurūky űylan surätlyy, Täblit kuzurūky čäñan surätlyy. Mäula žällä žälaluxu űarlyky bīrlä ul ikägunññ kuzrūky tāmuyğa tuštī. Tāmuy içində ne űylan bar ersä, Žäblit kuzurukīndin turur, uä ne čäñan bar ersä, Täblit kuzurukīndin turur.

Žäbrailya űarlyk boldy, Täblitññ nikax kylyb Žäblitya bergil teb. Kamuy mäxlukaty içində eñ ilk nikax ul erdī, andin bürün nikax űok erdī. Žäblit bīrlä Täblit ikägu kuštylar ersä, ikkišär-ikkišär űyüllārī tuγdi bīr űyül, bīrī kiz. Žäblit ul kizny bīrgä tuγyan űylanya berur erdī. Ettinčī kat űyüllārī tuγdi ersä, ul uyyly Xaris at berdī. Bū Xaris γañät mäkkar kubti. Žäblit ul kizny Xarisya beräññ tesä, Izi äzzä uä žällädin űarlyk boldy: «*Emdīdin suğ bīrgä tuγyan űyülγa bermägil. Uğdin taky suğdin tuγyanγa bergil*». Ul xukmin iznättī. Žäblit Xaris bīrlä tuγyan kizny äzin űyülγa berdī, Xaris öfkäläb äzin kizny unämädī. Tāmuyñññ bīr muñušyndä öltürub ta`ätka mušγul boldy. Telim űyllar ta`ät kyldy ersä, Izimä äzzä uä žällä tāmuydin bešinčī kat ergä čykardy. Ändämä űkuš ta`ät kyldy ersä, altynčy kat ergä čykardy. Mundayyn tek mā bīr erdä ta`ät kylmišīnčä altürüb bū dunñagä čykardy. Bū dunñada äncä teñlik ta`ät kyldykīm, mäšrikdin mäγribgä tegi Xaris säždä kylmayan bīr karyš er kalmady. Anda kezīn Mäula äzzä uä žällä Xarisny kökkä aydurdy. Anda űnä űkuš ta`ät kyldy ersä, ikkiñčī kat kökkä aydurdy. Mundayyn etinč kat kökkä aydy. İñnä űzmaxγa kiurdī ersä, űzmaxγa erklīk boldy, färištäläγa ustad boldy. Xaris atyn ketärdilär, Äzazil at berdilär. Tiläsä űzmaxγa kirär erdī, tiläsä kökkä aγar erdī. Anädin tuγmiš kundin beru uč myñ űyl kečurdī. Ämmariñ `alimlārī añmyšlar, Äzazil färištälärdin erdī. «*Uä iz kalä rabbukä lilmäläikäti uszuduli Ädämä fä säžädu illä Iblis*» («*Sol uakytta Žaratušyn perištelerge: Adamγa säžde kylyñdar, – dedī. Bārī säžde kyldy, alaüda İbilis säžde žasamady*»). Bū

xitabdä Äzazil daxil erdi. İänä ämmariñ `alimläri äymışdär: `Äzazil Žann uruyıñdin erdi. «*Äl-Iblisu känä min äl-žinni*» («*İbils žyndardan edi*»).

Ändä kezın er üüzindä xälke ħaratdy utdin Žann atlyğ. «*Uä äl-žäänä xäläknähu min kablu min näri äs-sämumi*» («*Žäne odan ilgeri biz žalyndap turyan ottan žyndardy žarattyk*»).

Kälbiñ riuañätinčä, dunñany etmiş myğ ħyl ulär tutdılar. `Äbduallah ibn `Äbbas riuañätinčä, on säkkiz myğ ħyl tutdılar. Kačan Mäulağa ħazdlär ersä, ulärni ketärdi. Žan ibn äl-Žan atlyğ xalañyğa berdı, on säkkiz myğ `umr tutdılar. İänä `asyñlyk kyldylär ersä, ulärni kiurdı, färištälärgä berdı. Etmış myğ ħyl färišta endi. `Äzazil ulär birlä erdi. Etti myğ ħyl mülk tutdılar. Dunñaya köñul baylädilər ersä, Mäula ulärni tilämädi. Mandin äziğä köñul baylädiğiz, sizläрни mä`zul kylurmän, äzin xälk ħaraturmän, bü mülkni änlärya berurmän teb, xitab keldi: «*Inni žä`ilun fi äl-ärzi xälifätän*» («*Ärine, men žer betinde xalifa (orynbasar) žaratpakšymyn*»).

Taky xäbärdä anday kelu: Kačan Mäula tä`ala dunñany ħaratdy ersä, er mülkini kuşlärya berdı. Etti myğ ħyl kuşlär tutdılar. Anda kezın Žin ibn äl-Žağä berdı, etti myğ ħyl taky ulär tutdılar. İazuk, mä`siñat ukuş kyldylär, kan töktilär ersä, änlärdin alyb färištälärgä berdı. Etti myğ ħyl tämam boldy ersä, änlärdinmä alyu uäkt bulub män er üüzinğä xälifä ħaraturmän, teb xitab kyldy. «*Inni žä`ilun fi äl-ärzi xälifätän*» («*Ärine, men žer betinde xalifa (orynbasar) žaratpakšymyn*». Färištälär bü xitabny eštidilər ersä, kazyülüy bolub ähtdilər: «İlähiñ, er üüzindä urtak, ešliklär, kan tökkučilär ħaratursen, biz täsbix uä tählil uä täkaddus kylyanlärdin alyb er mülkini änläryamu berursän?». Xitab keldi: «Män bilürmän, sizlär bilmäzsiz». «*Inni ä`lämu mä lä tä`lämun*» («*Meniñ bilgenimdı, sender bilmeüşinder*»).

SÄUAL: Färištälär Adämnı taky uylanlärinı körmişläri ħok erdi uä fäsad kylyanlärin, kan tökkänlärin nädin bildilər?

ŽÄUAB: Adämnı körmişläri ħok erdi, ämma Žin ibn äl-Žanny körmiş erdilər, mä`siñatlärin bilür erdilər. Änlärya kyñas kylyb sözlädilər.

SÄUAL: Mäula Tä`ala ne mä`ni üçün ähtdikim, «*Inni ä`lämu mä lä tä`lämun*» («*Meniñ bilgenimdı, sender bilmeüşinder*»).

ŽÄUAB ul tururkim, män bilürmäñkim Muxämmäd Mustafa `älähis-sälam Adäm uylanlärinin bulusy, bü žähanny, ul žähanny, añny, kunni, kamuy närsälärni anyñ seuklugı üçün ħaratdym. Dost kim turur män bilürmän, siz müny bilmäzsiz.

Žauabi digär ul tururkim, Izi äzzä uä žällä ħarlyklär «*Inni ä`lämu ännä`ibädätäkum mäşubun biäl-`uzbi iz kultum näxnu uä fäsäduhum mäşubun bil-`uzri uä äl-fäsädu bil-`uzri äxäbbu iläüä min äl-`ibädäti mä`ä äl-`uzbi*» («*Men senderdiñ küşlyktyryñnyñ özimşildikpen aralaskanyn bilemin. Sebebi sender «biz» dedinder. Žäne olardyñ küñälary keşirimmen aralaskan. Keşirimdi künä meniñ aldynda özimşildik küşlyktyktan artyk*»).

Mä`nisi ul tururkim, «Sizij `ibadätijiz uzbga katylyk turur «Näxnu» teb özünuzni uydunuz. Ämma Adäm üylanlärinij fäsadi uzrgä katylyk turur. Uzrya katylyk fäsad mänij xäzrätimdä uzbga katylyk `ibadätin seukräk turur».

KISSÄI ADÄM SÄFIÏ `ÄLÄÏHIS-SÄLAM

Ul tuprakdin ñaratyan, kudrät birlä turitgän, ädnz kökkä ayyan, užmax içrä kïrgän, Häuatek žuft berilgän. Iblis uäsuäsäsïgä ilijän, ñaruk užmaxdin äzriyan, karanyu dunñagä iñän, uç ñüz ñyl «Rabbänä zalämnä änfusänä» («Eü, Žaratušymyz, biz özimizge özimiz zulymdyk žasadyk») teb ñyulayan, «Uä lä täkrabä häzihi äš-šäzäratä» («Žäne myna ayaška žolama» xitabyñ ešitgän, «Summä iztäbäxu rabbuhu» («Keüin Žaratušysy ony tañdap aldy») tažin bašynya urgän, «Inna-llahä istäfä Ädämä» («Rasynda Alla Adamdy tañdap aldy») xil`ätin kizgän, «Usžudu li Ädämä» («Adamya säžde kylyñdar») karamäti birlä mukärräm bulyan «Uä `ällämä Ädämä äl-äsmä-ä kullähä» («Žäne üürettü Alla Adamya barša zattardyn attaryñ») täšrifin bulgän ADÄM SÄFIÏ, UL XÄLIFÄI UÄFIÏ.

Xäk ñaratdy täñsuk Adämny täfiz er körkidin,
 Özgä surät tuzdi anday äžun içrä ilkidin.
 Täxtini kötürüb färištä užmax içrä kiurub.
 Tezginurdä čykmädilär härgiz anyñ erkidin.
 Čykdy Häua birlä bulub xuš tänä`um kyldylär,
 İčtilär užmak šarabyn, edilär et erkidin.
 Bildi äsma `ilmini ul etu berdi belgülük,
 Bärčä tïllär birlä sözlär tazi farsyñ turkidin.
 Urkädi beš ñüz ñyl anda žufty birlä aunub,
 İčdi šärbät syrakynnda edi ne`mät tärkidin.
 Mündi užmaxnyñ burakyn, kezdi anyñ tefäsın,
 Xullä kizdi egnigä häm bašgä urdy borkidin.
 Azdy Iblis mäkrü birlä biruk erdi ñalyžyn.
 İkkü buydañ edi čykty säkkiz užmak mülkidin.

«Kalä Rasulullahi sallallahu `äläühi uä salläm: Män äradä än uänzura `äžäibä äd-dunja fäl-üanzur ilä kissäti Ädämä `äläühi äs-sälläm» («Allanyñ elšisi (Allanyñ oyan igiligü men sälemü bolsyn): «Kimde-kim dünje yažauyptaryñ körmekšü bolsa, Adam (Allanyñ oyan sälemü bolsyn) kissasyna karasyn», – dedü»).

Kaçan Izi äzzä uä žällä Adämni ñaratmäk tilädi ersä, Žäbrailya xitab keldi: «Baryl, er üüzindin bir uuč tuprak keturyl. Žäbrail kelib alyalu üyrady ersä, er Žäbrailgä ant

berdi «Mandin tuprak almäyyl», - teb. Žäbrail ant ayyrläb tuprak almady. Israfilni izdi, aņamä ant berdī, ulmä tuprak almady. Kezin Mekailni izdi, aņamä ant berdī, ulmä tuprak almady. Kezin Äzrailni izdi, aņamä ant berdī. Äzrail aıdy: «Säniņ antyņdin maņa Mäula Tä`ala ħarlyky `äzizräk turur». Kamruy er ħüzindin bir uuç tuprak aldy. Mäšrikdin mägribya tegi kyrk kary er kur erdi. Xäzrätdin xitab keldi: «Eı, Äzrail, ħaiät kattyħ köņüllük ermışsen. Täkdir ändak kyldym, kamuy tänlyylärnin ħanin säņa aldurgäymän».

Ul tuprakdä suy tebiz, uruņ, kara, suçuk, äçyħ, säryħ, ħaşıyl, kyzyl, kök, katyħ, ħumşak uä äryħ, äryşyz, tatlyşyz kamuy bar erdi. Ul säbäbdin Adäm ūylanläri bir-biriņa meņzämäzlä, kimi äryħ, kimi äryşyz, kimi iglik, kimi igsiz, kimi uruņ, kimi kara, kimi säryħ, kimi kyzyl, kimi izgu, kimi essiz, kimi suçuk sözlük, kimi äçyħ sözlük, kimi katyħ köņüllük, kimi ħumşak köņüllük. Äzrail ul tuprakny muäkkili, taifly arasynda Däxna atlyħ erdä kuzdy. Kyrk ħyl ul tuprak üzä ħaymur ħaydy, otüz toküz ħyl kazħu ħaymury ħaydy, bir ħyl seunç ħaymury ħaydy. Ul ħoldin Adämya seunçdin kazħu artukrak boldy. Kyrk ħyldä kezin tuprakny kudräti birlä surät kyldy, başı Taif siņär, äzaky Mäkkä siņär.

SÄUAL: Mäkkä Taifdin fazilrak turur. Adäm başı Taif täbä, äzaky Mäkkä siņär bulmakynya xikmäti ne erdi?

ŽÄUAB: Izi äzzä uä žällä tilädi, kačan Adäm `äläħhis-sälam kubsä, ħüzi Mäkkä siņär bulsun teb.

MÄSÄLÄ: Šari`ätdä muņar meņizlik bir mäsalä bar. Ul mäsalä bü turur: Bizniņ mäxzäblyħ kačan ħatyb nämaz kylur bulsa, äzakyny kiblä siņär uzätib ħatħay. Anyņ uçunkim äħär nämaz içindä sixxät bulsa öltürüb nämaz kylyħay, kubsä ħüzi kiblä siņär bulsun.

SÄUAL: Adämnı tuprakdin ħaratmakya xikmäti ne erdi?

ŽÄUAB: Kačan Mäula äzzä uä žällä Adämnı ħaraturmän teb xitab kyldy ersä, bärçä närsälär baş kötürüb Adämnı bizdin ħaratgil teb tämä` kyldylär. Tay aıdy: «Män kutluħmen», teņiz aıdy: «Män häħbätlikmän», altın aıdy: «Män `äzizmän», kök aıdy: «Män ädizmän». Kamuy närsälär baş kötürüb uzläriņi uħa kuandilär. Ul xaldä er täuazu` kylyb aıdy: «Män kamuydin zä`ifmän, äzak altyndamän, mändä kuāņu närsä ħok», - teb täuazu`lyk kyldy ersä, xitab keldi: «Män Adämnı tuprakdin ħaraturmän», - teb. Adämnı tuprakdin ħaratdy.

Xäbärdä ändak kelur: bir kun Iblis etmiş myņ färištä birlä kökdin Adäm tupraknyä keldi, ilki birlä Adämuņ karnyny kakdy, içini käuäk kördi. Färiştälärya aıdy: «Muny ħoldin çykarmak uħäi bulħay», - tedi. ħänä aıdy: «Äħär Mäula äzzä uä žällä sizlärgä erklik kylsa ne kylyħışyz?» Kamuyy aıdylyar: «Boħun suņäimiz». Iblis aıdy: «Uallahi läin salläthu läsäütuhu uä in sallätäni `äläħhi läxläktuhu» («Alla atymen ant etemın, eger Alla ony meniņ üstimnen basşı etip kouşa, men oħan

moıyınsınbaımyn, eger menı onyń üstinen basşy etip kousa, ony öltireмін»).

Mä`nisi ul bulur: Mäula äzzä uä žällä any maņa musällät kylsa boıun sunmägäimän, mänı anyń üzä musällät kylsa öltürgäimän. Ul zäman-uk kafir boldy. Temiślär: «*Uä känä min äl-käfirin*») («*Käpirlerden boldy*»). İänä kyrk iyldä kezın Adämnıń žanygä ħarlyk boldykım, Adämnıń tanyņa kirkil teb. Žan Adämnıń başy üzä turukty, kirkäli unämädı. «Män uluımän, sifliıgä netäk kiräim», - tedı. Žäbrail `äläıhis-sälam keldı, aıdy: «Eı, `aziz žan, Izi äzzä uä žällä aty birlä kirkil». Žan Izi atin eštiti ersä kirdı.

İänä bir rıuaıtdä kelmis: Žan Adämnıń başyngä kirkib ikki iyüz ħyl tezgındı. Anda kezın köziņa kirdı ersä, közläri tırlıdı, öz iyüzini kördı kara tuprakdin ħaratylmyş. Mäula kudrätin körmäklık üçün üzä közin ħaratdy. Burnyņa keldı ersä, bir äxsurdı. Žäbrailgä xıtab keldı: «Adämnıń burnındın çikyan faxaryni amanät säkläyyl». teb. Andın farımäs erkän azyņgä keldı. İham etildi, aıdy: «*Äl-xämdü lillähi rabbi äl-`äläminä*») («*Eki älemnıń Rabbysy Allayä şükir*. Izi äzzä uä žällä ħarlykady: «*İħrxämükä rabbükä uä lizälikä xaläktükä*») («*Žaratusyń sağan meürim etsin, men seni sol üşin žarattym*»).

Mä`nisi ul bulur: Izi saņa räxmät kylsun, män seni munyń üçün ħaratdym. Anda kezın žan köküziņa keldı. Aşukty kupyaly ūrady, kupä bilmädı. Ul ħoldin Mäula Tä`ala: «*Uä xulikä äl-insänu äžulän*») («*Adam asyryşy etip žaratylıdy*»). Anda kezın karnyņa keldı ersä, karni tä`am tilädi. Žan içindä ħaıyldy. Suņuk, et, terı, tamur, siņirlär bilgürdi. Tebränu başlädi. Adämnıń terisi bäyaıät körklük erdi. Kun-kun ħarukluky artä başlädi.

Kaçan zillät bilgürdi ersä, ul terisi suıoldy uä terı bilgürdi. Ul teriniń belgusi ernäklär uçundä kaldy. Bı tirnaklar ul turur.

SÄUAL: Žan kirurdä bir sa`ätdä kirdı, çykardä emgäk birlä çykar, xikmät ne turur?

ŽÄUAB: Kirurdä Izi äzzä uä žällädin «*İrxämükä rabbi*») («*Rabbym meürim etsin*») xıtabyn eštiti ersä uņäı kirdı. Çykardä ħänä räxmät seuinçin ešitmägunçä çikmäsmän teıur. Körmäsmusen kimniń baxtı bar ersä «*Uä äbsiru biäl-žännäti äl-läti kuntum tu`ädun*») («*Senderge uäde etilgen žännät süüñsilensin*»), başarätin eštib uņäı çykar, kim bädbaxt ersä žany kattylyy birlä çykar. «*Nä`uzu billähi min zälikä*») («*Mındaıdan Allayä syıynamyn*»).

Adämi Säfiı `äläıhis-sälam etti kun Anda öltürdi. Anda kezın Mäula äzzä uä žällä kyzył altündin ħaratylmyş bir täxt izdi, gäuhär birlä murässä` kylmyş. Ändäyluk xil`ätlär aņa kizdurdı. Altın taž başyņa urdy. Ul täxt üzä oltürdy. Ul etti iyüz myń färiştälär Izi äzzä uä žällä ħarlyky birlä kelib Adämnıń tegräsindä türüb täbuıynda turuktylar. Ul täxt «Mäsžid ul-Xäram» teıinçä erdi. Täxt üzä bir kürsi erdi, Kä`bä teıinçä erdi, on ħyyaçlyk er «Xäram» ätändı. Mäula äzzä uä žällä Adämnı kamuy körklüklär birlä bezädi. Tişlärinin nur bälkinur erdi, köz nury meıizlik. Muxämmäd

äl-Mustafanyň nury Adämnüň aldynda kumyýur erdi tolün ай meňizlik. Adäm ul nurnyň ýaruklukyn körüb, bu nurny män bir körsäm teb kusädi ersä Izi äzzä uä žällä ýarlyky birlä ul nur Adämnüň alnydin uň ýaňakynça endi. Ýänä egnigä endi, andin Adäm kulynça. Ilkinä ul nurgä kötürü berdi. Nur andin inib šaxadät ernäkinüň uçindä turukdy. Adäm ernäkin ýukaru kötürüb, anyň körkin körüb taňläb: «*Lä ilähä illallahu Muxämmäduñ Rasulullahi*» («*Alladan baska Täñir žok, Muxammed Allanyň elšisi*», - tedä. Äuäl ernäknä kötürüb šaxadät kälimäsän ämäk Adäm üylanläriça sunnät kaldy. Anda kezän ýarlyk boldy. Färištälär Adämnä kökkä aydurdilär. Žäbrail bir at kelturdi Mäymun atlyy. Ýypardyn ýaratylmyš erdi. Adäm mundä. Žäbrail tizgin tutub, Mekail saýindin, Israfil solindin bulub köklärnä kezdurdilär. Färištälär ýolükmišdä Adäm: «*Assälämu 'äläükä üä, mäläikätullahi*» («*Assalaumayalaüküm, eü, Allanyň perišteleri*»), - teb sälam kylur erdilär. Färištälär: «*Äläükums-sälämu uä raxmatullahi uä bäräkätuhu*» («*Sizge de Allanyň sälemi, meürim žäne berekesi žausyn*»), - teb älik alur erdilär. Izi äzzä uä žällä xitab kyldy: «Bu seniň täxiñatyň turur, taky seniň mü`min üylanläriň täxiñati turur kiñamätyça tegi». Kačan Adämnä užmaxça kiurdilär ersä, ne`mätlärin, xurlärin, kusurlärin kördi, ämma uzıñä meñzäñur kim ersä ñok üçün köñli tulanmädin käñktek bulub užmax içindä ýurıñur erdi. Mäula Tä`ala Adämge uñku kumyšty. Uzaýlyk üñküly arasynda Adämnüň bykyny äñagusidin sol ñanindin Häuany ýaratdy.

SÄUAL: Häuany Adämdin uzaýly üñküly aräsıdan ýaratmakça ne xikmät erdi?

ŽÄUAB: Adäm uzaý bulsa äñayusy aýriyañ erdi. Ul säbäbdin Häuany dušmän tutgäñ erdi. Ägär uzyñur bulsa, uzındin ýaratylgänin bilmäsä, any seumägäñ erdi. härañnä ul seukräk bulyañ. Mäula äzzä uä žällä Häuany egrä suñukdin ýaratdy. Anyň üçün «tišilär kunulmä egrä suñuk turur», - teb xälk arasynda ñumak boldy. Adäm Häuany uzındin ýaratylçany kördi ersä, seuklukä Adäm köñlüñä tüšdi. Häua yañät körkük erdi.

Xäbärdi anday kelur: Izi äzzä uä žällä körknä ñüz ülüš kyldy. Toksan toküzni Häuaça berdi. Bir ülüšnä kamuç `alämlyylärgä berdi. Ul bir ülüšnä ñänä on ülüš kyldy. Toküzyn Ýusufgä, bir ülüšnä `alämlyyläryça berdi. Adäm Häuani uzitek surätlyy kördi ersä, räybätü bulib: «Mañä ñaukrak kelçyl», - teb undädi. Häua añdy: «Mänä tilär ersäñ, säñ kelgäñ», - tedä. Adäm kubti. Häuaça keldi. Agap bir sa`ät sabr kylsa erdi, Häua kelur erdi. Ul ñoldin er xatinläryça barmak sunnät kaldy. Ämma kačan užmaxça kirsälär xatunlä erlärgä kelurlär. Kačan Adäm Häuaça üyrady ersä, Žäbrail `äläñhis-sälam añdy: «Eñ, Adäm, Häua säniň turur, niçax kylmaýunčä räua bulmas». Mäula žällä žälaluhu öz äriy zaty birlä Adäm ne Häua niçaxynça xutbä kyldy. Ul xutbä bu turur:

«*Äl-xämdü sänäüü Allahu ismiü är-raxmänu mißtäxu xäzäiniü är-raxim mißtäxu täzäuuziü 'äni äl-'usäti uä äl-muznibin äl-'äzamätu izariü uäl-kibräuü ridäüü äl-'izzu*

uä äI-zudu mäxäüü uä äI-zämälu uä äI-zälälu sänäüü uä äI-xalku kulluhum 'äbidi uä mäüü uä äI-änbiüäü uä är-rasulu änbiüäi uä äsfiüäi uä Muxämmädun xäbibi uä näbi uä ummätuhu xaüru äI-umämi uä äxibbäüü inni kad zäuuäztu äI-äšüä liüästädillu bihä 'älä uäxdäniüäti äšhidu mäläükäti uä xämältu 'arši uä sukkänu sämäuäti inni zäuuäztu Xäuuä ämäti Ädämä bädi'ä ftiräti uä sun'ä kudrati bi sadaki täsbihü uä tählili uä bilä sallä bäni (Ädämä) uä Ädämu udxul zännäti uä kul min sämäratu uä lä täkrabä häzihiš-šäzäratä. Ässälämu 'äläükümü uä raxmäti uä äI-xämdu lillähi rabbil 'älämin («Xämdä menij maktauym, menij esimim Alla, Raxman – menij kazynalarymnyj kilti, Raxym – künaharlarymnyj künäsın kešu kilti. Ülylyk menij kazetim, ülykytyk menij kiimim, äzizdik žäne žomarttyk menij sülülyyym, sülülyk žäne ülylyk menij märtäbem. Adamdardyj bärü menij küldarym, paıyambarlar menij elšilerim žäne taıydaıan pendelerim. Mıxammed menij süüiktim žäne paıyambarym žäne onyj ümmeıi ümmetterdiıj žaksysy žäne menij süüıgen dostarym. Men, rasynda, menij birliğıme дәlel bolsyn dep (salystyra otyryp) barlyk zattardy žübymen žarattym. Menij perıştelerim, menij arsyndy köterip türuşylar žäne menij aspanymdayy žasauşylar, küä bolynđar, Men, şynymen, külym Xauany küdiretimniıj örneđi žäne žaratkandarymnyj yažauyby bolıan Adamğa kostym. Maıyan täspı aıtu («Sübxanallah» dep) žäne tählil aıtu («Lä ilähä ilallah» dep) taıy adam balalarynyj namaz okuy mähir boldy. Eü, Adam, žannatyma kir, žemisterimdi že. Myna aıaška žakyndamaıđar. Ekeuięe menij sälemim žäne keışiligiim bolsyn. Adamdardyj žaratuşysy bolıan Allaga şükir»).

Xäbärdä anday kelur: Adämyä sürdilär: «Näluk Adäm ätändiıj?»

Žäuab aıdylyr: «Liänni xuliku min ädimi äI-ärzi» («Sebebı men žer žynysynan žaratyldym») «Anyj uçunkim, män er sirrindim ğaratyldy», - tedı. `äräb tilinčä aıa «ädim» täıurlär.

SÄUAL kyldylär Häuagä: «Ne üçün Häua ätädilär?»

ŽÄUAB aıdy: «Liännähä xulikat min äI-xäüin» («Sebebı men tiriden žaratyldym»). `Äräb tilinčä tirikkä «кай» ätäıurlär.

Bä`zilär äñmişlär: Adäm tufrakdin ğaratyldy. Tufrak turmuışınčä körklik bulur. İänä Häua etdin ğaratyldy. Et turmişinčä säsir. Anyj üçün xatun karysä körksiz bulur. Kačan Adäm uä Häua nikaxlyı boldylär ersä, xıtab keldi. «İä Adämä uskun äntä uä zäuzükä äI-zännätä uä kulä minhä rayadän xaısu şitumä uä lä täkrabä häzihi äš-šäzäratä fıä täkunä min äz-zalimin» («Eü, Adam, sen žäne äueliıj ekeuiıj osy žannatta türyıđar žäne ondaıy žemisterden kalayandaryışa žeıder žäne myna aıaška žakyndamaıđar. (Eger žakyndasaıđar) zalymdardan bolasyıđar»).

Mä`nisi ul bulur: «Eı, Adäm, žüftüıj birlä užmaxğa kirgił, ne`mätlärin eı. Bı bir ğyıačğa ğaumaı, zalym bulıaısyz.

Durusträk kauldä ul ğyıač buydaı ğyıači turur, ämma Häua er ğüzindämu ğaratyldy ğa užmaxdämu, `Ulämalär arasynda ixtilaf bar.

Handwritten signature

mälaiikātu kulluhum) («*Periştelerdij bəri sızde žasady...*»), İa`ni fəriştälär kamuıy sızdä kyldylär. Faydäsı ul turur, «*äzmä`in*» temäsı fəriştälär unlı-sunlı sızdä kylmiş extimalı bulıyay erdı. Fəriştälär kamuıy bür İyoly - ok sızdä kyldylär, İyalıyuz `Äzazil sızdä kylmady. «*İllä İblisä äbä uä istäkbära uä känä min äl-käfirin*» («*Tek İbilis täkkapparlanıy sızde žasamastan, kəpırlerden boldı*»).

Boıun sunmädi, ülüşyndy, kafırlär žumläsındın boldı. Kačan fəriştälär sızdä kyldylär ersä, İblisni kördilär, sızdä kylmasdın türüb turur. Şukr teb seuinmişdä İänä bür sızdä kelturdılär. Bı kun nāmazda İänä bür sızdä İkkı bulduki anyı üçün turur.

Xäbärdä anday kelur: Użmax İçındä İarym kun kaldı. Ul žähannıy bür küni birlä bı žähannıy İyly birlä beş İüz İyl bulur. Tuprakdın İaratıymışdın beru myı İkkı İüz kyrk İyl erdı użmaxıya barıynčä. `Äzazil kačan sızdä kylmady ersä, xıtab keldı: «*Nä üçün sızdä kylmadyı?*», - teb. «*Mä mänä`äkä*» («*Nendeü närse böget boldı?*»). İblis aıdy: «*Man andın artukrakmān*», - tedı. «*Xäläktäni min närin uä xäläktähu min tin*» («*Menı ottan žarattıy, onı kara topyraktan žarattıy*»). «*Mānı utdın İaratdıy, any kara tuprakdın İaratdıy*». Kačan `Äzazil bı xuzžätni kyldı ersä, `Äzazil atıny kōtārdılär, İblis at berdılär. Mā`nıšı «*Näumid*» temäk bulur. İblisı lä`ın utny tuprakdın artuk tedı. Bılmädıkim, tuprak utdın artyk turur. Ul дәlil uzäkım ot üryı turur, kaıu nārsānı utgä bersä İok kylur, İänä bermāz.

Ämma tuprakıya bür auč salsaq unny İüz kylyb saıa berur.

FAİDÄ: İblis äläİnxıl-lä`nä oıya kuāndı. Kauluhu Tä`ala: «*Xäläktäni min närin*» («*Menı ottan žarattıy*») teb. Lažärām İanyşy oıya boldı. Adām Mäulaıya kuāndı, lažärām İanyşy Mäulaıya İauk boldı. «*Mān İftäxära bıšäüın`ukıbä bıhı*» («*Kımdēkım bırer nārsemen maktansa, sol nārsemen azaptalady*»). kım nādın kuānur ersä, anyı birlä kuānur tedı. İblis aıdy: «*İlähıı. İüz myı İyl ta`ät kyldım, anyı İanutın maıa bergıl*». Xıtab keldı: «*Ne tıläıırsen?*». İblis uzun İaş tılädı kııamät kuıjä tegı. «*Rabbi fānzırnı İlä üäumi İub`äsunä*» («*Eü, Žaratuşym, olar tıřıletın künge deüın maıan uakyt ber*»).

Mufäsırlär aıııurlär: Ul bädbäxt, Mäula xäzrätııya tälbıs kyldı, kııamät kelgu kuıjä tegı `umr tılädı. Mäksud ul erdı, ölüklär tıřıııgu kuıjä tegı `umr bulsam maıa äzın ölüm bulmāgāı teb. Mäula Tä`ala anyı syrrıny bılıb žäıub aıdy: «*Fäınnäkä min älmunzärıne İlä üäımı äı-uaktı äı-mä`lumi*» («*Ärine, sen belgılı merzımge deüın uakyt berılgenderdensıy*»). «*Bız saıa `umr berduk mä`lum küngä tegı, sen tılämıš kuıjä tegı bermädım*».

Taky bür mu`täbär täfsırdä kelturmiş «*İlä üäumi İub`äsunä*» («*Belgılı kündege deüın...*»), tedugı murady ul erdı: «*Bı kun Täıırı fəriştäläri kauıı turur. Ulärnıy birlä čykyşy kudrätım İok durur. Ölüklär tıřıııtu kuıjä tegı `umrum bulsa, ānčädä Žäbrail,*

Israfil, Äzrail taky äzİN färištälär kamuy ölmİş bulsalär, Tährİ İyalız kalmİşdä anyñ bİrlä toküşyaimän teb niyaty ul erdİ.

SÄUAL: İblis mäl`un bulmİşdä kezİN użmaxya kİrgunä ne İol bar erdİ?

ŽÄUAB: Mäula İarlykady: «Saņa Adäm üylanläri üzä nusrät berdİM. Körmäsmusen, Räsul äläİİxis-sälam İarlykar: «*Innäs-šäütanä täzri fi bäni Ädämä kümä täzri äd-dämu*» («*Ärine šaütan adamnyñ tänİNde kan zürgenİNdeü žüredİ*»). Kan adämİİniñ tänİNdä netäk İurusä, šäİtan anday İurİİur.

SÄUAL: Adäm uä Häuany buydaİ İyuaçydİN İyymakdä ne xİkmät erdİ?

ŽÄUAB: Mäula äzzä uä žällä Adäm İaratmazda äşnu er İüzİNdä xälİfä İaraturmän «*Inni žä'ilun fi äI-ärzi xälİfätän*» («*Žer betİNde orynbasar žaratamyn*»). BuydaİdİN edİ tesälär çİkmakya säbäb bulgusİ uçun.

Taky ŽÄUAB: İzi äzzä uä žällä täkdir kylmyş erdİ. Dunİada adämİİnyñ emİ buydaİ bulıysyny xİtab kyldy. Kamuy ne`mätIärdİN egİL, buydaİ emägİL. Ülüylär tärkİNdä uzätmägİNİ emäk`äİb bulur.

SÄUAL: Adämni użmaxya kİİurmäkkä xİkmät ne erdİ?

ŽÄUAB: Użmaxya kİİurdi, ul kun Adäm üylanläri Adämniñ uñurkasynDa erdİ.

SÄUAL: Ägär mü`minIär öz urunIärİNİ körgäli użmaxya kİrdİlär ersä, kafİrlärmä Adämnuñ uñurkasynDa erdİlär. Ulärniñ kİrmäkİ ne xİkmät erdİ?

ŽÄUAB: Mü`minIär urunIärİN körsunIär, dunİagä kalmİşdä İänäİİİu İarayyñä ta`ät artursunIär. Kafİrlär tämuıya barmİşdä użmaxdaky körgän ne`mätIär üçün xäsätIäri artsun teb.

Xİkmätİ digär: Użmaxya kİİurmäkkä xİkmät ul erdİ: Tährİ äzzä uä žällä äzäldä xİkm kylmİş erdİkİM, mü`minIärniñ tänİNİ, malyny satyyn alyb użmax bergusİNİ körülmägän närsäni bäİ`kylmak šäri`ätDä räua bulmäz teb użmaxya kİurdİlär. İänä däIİalnİ kelturdİlär. Użmaxny körgüzdİ bäİ`uä İttİfak durust bulsun teb. *Innalaha İštära min äI-mumininä änfusähum uä ämuälähum biännä lähum äI-žännätä* («*Ärine, Alla Tağala mümİnderden žandary men maldaryn olarğa žannan berİp satyp aldy*»).

Kämä kalä äš-šä`iru:

Näfsut tuka äI-muštära

Uä äI-muštäri Rabbu äI-'uära

Uä žİnänuhu äsmanuhu

Uäl Mustafa diläluhu

Läkin säkkähu Täuratu

Inžilu, Zaburu, Furkanuhu.

Šайыр айтқанындай:

Satylatyn närise – dīndardıy ǵany,
Onıy satıp aluǵısy – adamzattıy Ǵaratuǵısy.
Onıy baǵasy – Allanıy ǵannaty,
Onıy dáleli – Allanıy senımdı elšısı.
Aıǵaktayan ony Taurat,
Inžil, Zabur ǵáne Kuran.

Satyan Mäula äzzä uä ǵällä, alyan Mäula äzzä uä ǵällä, mubi` mü` min. Anıy tani taky maly baxasy, dállaly Muxämmäd äl-Mustafa.

Ulamalär ixtilaf kylmišlar Adäm zurriııaty uıurkasındın çykargäni kайда erdi? Bä`zilär аймышлар, Uzmanka kirmäktä äšnu erdi. Bä`zilär äймишлар uzmaxdä erdi, bä`zilär äimsšlar uzmaxdin çikmišdä erdi. Izi äzzä uä ǵällä Adämnıy üylanlärin adämiıy surätinçä uıurkasındın çykardy karynçä meñizlik ušak. Kamuıy akylma ermäz, mü`minmä ermäz, kafirmä ermäz. Mäuladin xitab keldi: «Män sizniy Täñriñiz ermäsmumen?». «Älästu birabbikum?». Kamuıläri žauab aıdyar: «Erursen». «Kalu bälä». Kaçan Adäm any kördi ersä aıdy: «İlähiı, bulär kımilər turur?». Xitab kyldy: «Bulär seniñ üylanläriñ, uruıläriñ turur, kiıamätıya tegi». Adäm ulärin anday telim kördi ersä aıdy: «İlähiı, bulär er iüzindä netäk sııayılar?». Xitab keldi: «Eı, Adäm, bulärni tört ülüš kylıum turur. Bir ülüši atalar uıurkasidä, bir ülüši anälär karynda, bir ülüši er iüzindä, bir ülüši er koımunda. Adäm ulärgä baky, kımni karayı kördi, kımni äxsak kördi, kımni aıyık kördi, kımni öltürum kördi. Aıdy: «İlähiı, bulärni ne üçün birtäk ĵaratmadyñ?». ĵarlık keldi: «Eı, Adäm, uzmak ĵaratdym, aıa kirguçilärimä ĵaratdym, tämuı ĵaratdym, aıa kirguçilärimä ĵaratdym, maıa šukr kylsunlar teb. Karayı ĵaratmasa erdim, közluklar šukr kylmayai erdi». Bir äncäni uzmaknyı uı kulynda türyüzdy, bir äncäni tämuınyı sol kulynda türyüzdy. Xitab kyldy: «Häuläüi fi äl-žännäti uä lä ubäli uä häuläüi fi än-näri uä lä ubäli» («Äne olar žannatta ǵäne men nazar audarmaıymın, äne olar tozakta ǵäne men nazar audarmaıymın»).

Uä ĵänä bir riuaıätdä kelmış: Kamuıyn dunıaya izdi, dunıany körüb kelıñ tedı. Keldilər, dunıany kördilər, Anda kaldilər, äzraky ĵanyb keldilər. Xitab keldi: «Özgäläriñiz kany?», - teb. Aıdyar: «Dunıany kördilər, köñulläri dunıany tilädi, Anda kaldilər». ĵarlık keldi: «Uzmanıya baryñ, uzmax nımä körüñ». Bardilər, uzmaxni kördilər, ulärniñmä ukušräki uzmaxdä kaldilər. ĵarlık keldi: «Äzinläriñiz kani?». Aıdyar: «İlähiı, ulärmä uzmaxny tilädilər, anda kaldilər».

Aımyšlar, dunıada kalyanlar kafirlär erdilər, uzmaxda kalgänlar mü`minläriñ amläri erdilər. Uzmanıny unämädin Xäzratgä kalyanläri xas kullär erdi. ĵarlık keldi: «Dunıagä köñil bermädiñiz, uzmaxny unämädiñiz, emdi ne tiläıürsiz?» Aıdyar:

«İlähiñ, bızgä dunıa keräkmäz, `ukba keräkmäz, bızgä sen keräksen». İarlık keldi: «Kım meni tıladı ersä, Mänñ xäzinäm içindä kайu bala ülüyrak ersä, ul bälani aña berurmän». Aıdydar: «Ul bala bermiş-dä Sen bızññ birlä bulayımusen?» Aıdy: «Bulurmen». Aıdydar: «İlähiñ, bala tegmişdä Sen bızññ birlä bulsañ, ul ançä bälani bızgä Häualä kylsañ, kabul kylayımız», - tedilär. Kauluhu `äläñhis-sälam: «*Innä äşäddä äl-bäläüü `älä äl-änbiüüi summä `älä äl-äuliüüi summä `älä äl-ämsäl...*» («*Rasynda, kiynşylyktyñ eñ ülkeni paıyambarlarğa, odan keüñ äulielerge keledı žäne odan keüñ tärtibimen...*»).

Xäbärdä anday kelur: Kačan Šäix Šibliü dunıadin bardy ersä, tüş körüb säual kyldylär: «Xalyñ netäk?» teb. Žäuab aıdy: «Kačan meni däfn kyldylär ersä, Munkär-Näkir `äläñhimäs-sälam keldilär, «Täñriñ kım?» teb sürdilär. Žäuab aıdym: «Menñ Täñrim ul turur, atamyz Adämnı użmax içrä nurdin täxt üzä aydurub, kök färiştälärin atamyznyñ uñynda säzdä kyldurdy. Žäbrail, Makail, İsafil, Äzrail birgä erdi. Sizmä säzdä kyldyñyz män kamuñ karyndaşym birlä sizlärgä näzzarä kylyb turur erdim». Ulär biri-biriñä bakyb aıdydar: «Bu kamuñnyñ söziñ sözläñur, ñalyñ öz söziñ sözlämäz, ketäliñ, tedilär. «*Läu raütähumä käüfä üäxrabäni minni*» («*Eger ol ekeüññ menen kandaü kaşkanyn körgeññde edi*»). Ägär bir zäman täuäkkuf kylsalar erdi änlärni tutub, «sizññ Täñriñiz kım turur?», - teb surär erdim. Neçä žäuab äñsälär xuzžät birlä ulärni tindurmäs erdim.

İänä mäksudgä keldimiz. Kačan İblis mä'l'un boldy ersä, użmaxdin suruldy, użmaxgä kiru bilmäs boldy. Adäm uä Häuanyñ `ädauäti köñlündä bärkydy. Uäsuäsä birlä użmaxdin çykarmakğa üyrady. Ul uyurdä ñylan körklik surätlyğ teuäğa meñzäñur erdi. Kyzyl, ñaşyl, turluk bezäklük kanytläri bar erdi. Häua räziñallahu `änhä ñylannyñ körklik surätığa bulub, anyñ birlä sözläşur erdi. İblis any bilib ñylandin tıladı: «Män użmaxğa kiuryyl, Häua birlär sözläşäññ», - teb ñylan kurkdy, unämädi. İblis aıdy: «Ağzyñni açğyl, män kiräññ», - teđi. İylan ağzyny açdy. İblis ñylanny tili altynda ñaşundy, użmaxğa kiurdi. İylan Adäm uä Häuanyñ täxtindä utru kelib turukdy, ağzynyñ tili altynda İblis sözlädi. Adäm ñylan söziñ tıñlamädi ersä, Häuağa urdi. «Tışi köñli ñumçak bulur», - teb Häuağa sözlädi: «Xeç bilürmişen, bü buydañ ñyğaçindin sizni Täñri ne üçün ñyğdy?»

Häua aıdy: «Bilmäzmän».

İblis aıdy: «Anyñ üçün ñyğdi kım ul ñyğaçdin esä użmaxdä mäñu kalur, ölüm körmäz taky użmax mülkindin ärzilmäs teb. «*Häl `ädullukä `älä šäzärati äl-xuldi uä mulkin lä üäblä*» («*(Eü, Adam), sayan žemisñ žese mäñği baki kalatyn ağasty žäne tausylmaütyn patşalykty körseteüñ be?*»).

Häuanyñ ul sözgä köñli mäñli boldy, kubdi. On mänkim ñyğaçny tegdi. Bir butak sidı, Adäm kelturdi, aıdy: «Bu butağ tatlyğ ermiş, män adim baş kylmady, sänmä egil», - teđi. Adäm ul sa`ätdä äxdni unutdy. «*Fä näsiüä uä läm näzid lahu `äzmän*»

(«*Sonymen ol (Adam) ümytty žāne odan ükpytylyk tappadyk*»). Ul unni ayzynya saldy, čāñnadī, būzyña tykylmīšdā ul `āxdnī āñdī. Ičkāru kīrgālī izmādī, tāškarumā čykaru bīlmādī. Kīrmāsun teb ilkī bīrlā būyuzyn tutty. Ul un būzynda ĩumyak kaldy. Ul sābābdin ĩārānlār būyuzindā ul ĩumyak bar, tīšīlārdā ĩok. Kačan bū zillāt bīlgürdī ersā, taž bašlārīndin sužuldī.

Xikmät. ĩaxĩa ibn Māaz-āl-Razi aytur: Xāžya ũyradym. ĩalγuzun badiĩa ičīndā tun karaũkusynda inžykyā ũyradym, auaz ešītdīm. Auazny izārdīm ersā, tīkān arasynda bīr ābuška kōrdum ĩaulak ĩyγlāñur. «Nā bulduñ, ne ĩyγlārsen?», - teb sūrdum. Aytur: «Netāk ĩyγlāmāñin. Fārištālārgā mu `āllim erdīm. ũžmaxya erklīk erdīm. Erdā, kōkdā ta`ātlār telīm kyldym. Axiri lā`nātgā šāñistā buldum», - tedī. Bīldīm kīm, Iblis ermīš. Añdym: «Bir sāždā nāluk keturmādīñ?».

Añdy: «Maña sāždā kyl», - tedī, kylmadym. Adāmyā buγdañ emā tedī, edī, `ukubāt bulsa ikkīmīz gā kerāk, kečursā ikīmīzdin kečursā kerāk erdī. Adāmdin kečurdī, `uzrīn kabul kyldy. «*Fā nāsīüā uā lām nāžid lāhu `āzmān*» («*Sonymen ol (Adam) ümytty žāne odan ükpytylyk tappadyk*»). Mandin kečurmādī, fāsīkat kyldy. «*Üästākbara uā kānā min āl-kāfirin*» («*Ol tākāpparlandy žāne kāpīrlerden boldy*»).

SÄUAL kyldym: «Adāmdin kečurdī, sendin kečurmādī, xikmät ne erdī?»

ŽÄUAB añdy: «Äzāldā Adām xākkynda `inañāt bar erdī, any uzurdī. Māñiñ xākīmdā `inañātī ĩok erdī, māñī izirdī». Netāk kīm añmyšlar: «*Ināüātu āl-āzāli kifāüātu āl-ābādī*».

Xikmät: Kačan Hāua buγdañ ĩyγačyn edī ersā, ul ĩyγač ĩyγlady. Kan meñizlik nārsā akdy ersā, ul `illāt Hāuadā zaxir boldy. Kĩñamātgā tekī xāñz tīšīlārdā meras kaldy.

SÄUAL: Xāñznīñ muddātī on kūn boldy, xikmät ne ermīš?

ŽÄUAB: Buγdañ alγaly baryb kelgīnčā on mānkīm māñdī. Anyñ üčün on kūn boldy.

SÄUAL: ũkušī on kūn, azy uč kūn boldy, xikmät ne ermīš?

ŽÄUAB: Ul buγdañ uč nārsā bīrlā xasil boldy. Äzak, bīrlā bardy, ilīk bīrlā tutdī, ayyz bīrlā edī. Anyñ üčün azy uč kūn boldy.

SÄUAL: Istixazā ne ermīš?

ŽÄUAB: Adām, Hāuanyñ tāubālārī kabul bulmīšdā āšnuky ĩyγlayānlārī xāñz boldy. Tāubādin suñ ĩyγlady, ĩyγlayāny istixazā boldy, āriγlyk berdī.

SÄUAL: Nifās ne ermīš?

ŽÄUAB: Hāua buγdañ ĩyγačyn alyb kēgunčā kyrk dām urdī. Tekmā bīr dām sāñu bīr kūn iflas boldy.

ĩānā keldīmiz māksudya. Kačan Adām uā Hāua zillāt bīlgürdī ersā, taždin, xullādīn ĩalyñ kaldīlār. İīklārī bīrlā āurātlārīn urtub ĩyγačdin-ĩyγačya ĩaburyak tīlāñu ĩuguru bašlādīlār. Kañu ĩyγačya barsā ĩaburyak bermādī. «*Üā tāfīka üāxsifāni*

'äläühä min uāraki äl-žännäti» («Žäne olar žannat ayaštarynyj žapyraktarynan onyj (äüretterinij) üstin žaba bastady»).

Adäm йугуриб барудә ййгданыҗ ййуаҗы sunub Adämniҗ saçyn tutdi, «Кайда барурсен?», - tedі. «Kuzmäzmen», - tedі. «Kuzsäm Mäulagä `asiñ bulurmen», - tedі. Ul säbäbdin Adäm ұҗланläri ййуаҗläri tikkäндә ййгдә ййуаҗыны sudin әйрак tykdilär, susuz kalsun teb.

XIKMÄT. Kamuy ййуаҗläрдә ot bar. «*Fi källi šazäratin närün. Uäis täzmärahū... uä äl-ğaffar*» («*Ärbir ayašta ot bar. Gaffar (Alla) ony žalyndy kylyan*»). Ййуаҗ су ічмәсә ot any kurytur. Izi äzzä uä žällä ййгданыҗ utyny кетәрді, kurymäsun teb. Anyҗ үчүн kәzirlär tun tikmäkkä tokmak andin kylurlär, tun куймәsun teb. Хукм кeldi: «Йә, Adäm mandinmu kačarsen?». Айды: «Иләһий uftänmišdә Sandin Saҗa kačarmen». Žäbrail Adämnuҗ ilkін tutub Xәzrätҗa кelturdi. Йярлык boldy: «Ей, Adäm, senі tuprakdin йaratmadym mu, mä`rifät birlä аyyrlämädim mu, көrklük surät birlä bezämädim mu, färिशtälärgә kötürtmädim mu, uзмаҗа kiurmädim mu, ne`mätlärin kekrдәймädim mu, Häuani säҗә žuft kylmadym mu, buyдай ййуаҗин emәҗ temädim mu, šәйтanny sizgә dušmән teb әймädim mu? «*Innäš-šäütanä läkumä 'ädäuun mubinun*» («*Rasynda šäütan sen ekeuiҗe ашык дүшпан*»). Näluk buyдай edij?»

Айды: «Иләһий, ul хукмни ким kyldy, ul kazany ким йурытды?»

Йярлык кeldi: «Mән йурытдым, Mән kaza kyldым. Ämma Mәniҗ kazam, хукмum, täkdirim җайб turur, buyrukum, färmanym ачук turur. Zaxirny койуб җайибгә näluk katyldy?»

Айды: «Иләһий, anday хукм kyldыҗ, kaza йурытдыҗ, mandin әндәҗук kečirgil, menі Йярлыкаҗыл».

Йярлык кeldi: «Sәni Йярлыкadyм, sandin kezin kelikli ұҗланläriҗmä munday ikrar kыlsalar ulärnimä йярлыкаҗайmä», - tedі. «Emdi uzmaxdin čikgil», - tedі.

Xäbärdä anday kelur: Änzir ййуаҗы Adäm uä Häuаҗa beš йaburyak berdі, әndamlärin urtub čyкtylär. Таҗ atmyšdan kezin ul beš йaburyakдән birin kiik edі йyпар boldy, birin syҗyr edі әnbär boldy, birin әru edі `äsäl boldy, birin kurt edі ipäk boldy, birin Adäm ergä tykdy, йуҗ boldy. Киһамätгә tegi ұҗланlärinä kәfan boldy.

NUKTÄ. Änzir ййуаҗи Adämгә йaburyak bermiši үчүн Täҗri äzzä uä žällä bäzirlädi. Kamuy emiš uč turluk turur, kiminiҗ tiši йinur almä, әmurд meҗizlik, kiminiҗ iči йinur tiši йinmäz йаҗак, badam meҗizlik, kiminiҗ tašymä йinmäz, ičimä enmäz kayun, хärbuz meҗizlik. Ämma әnzirniҗ tašy häm йinur, iči häm йinur. Йярлык keldi Adämгә, Häuagә, Iblisgә, tausyҗa, йyлаҗә uzmaxdin čyкyҗ teb. «*Kulnäih bitu minzä žämi`än. Rabbänä zalämnä әnfusänä uä in läm täҗfir länä uä tärxämnä länäkunännä min әl-xasirinä*» («*Bül žerden bäriҗ de tüsiҗder dedik. Eü, Žaratušymyz, biz özimizge zulymdyk*

kyldyk, eger sen bızdñ künämızdı keşirmeseñ žәне bızge meürimñ kelmece, onda zıan šeguşilerden bolyp kalamyz»). Adäm uä Häua zarylyk birlä йaluaru йуулаһу çykdilär.

Adäm Hindustandä Änzälus atlyy erdä Särändib taуynҗа түşdi. Häua Žäddä taуynҗа түşdi. Iblis Bäsräҗа tuštı, anyñ үсүн isfäxaniй bäxil bulur. Taus Mišangä түşdi, kamuyläriniñ xallary äһnädi. Adäm, Häua йalyñ kaldilär, Iblis mäл`un boldy, йylannыñ körklük surätі äһnädi. Bү йаңлығ бәғрин йүгйүг boldy, äciy tubrak ауучы boldy. Adäm tušgän eridä ukuš йуулады. Йүз йууаçлык erdä közi йашыdin йууаçлär undi, йollär, bulakлär biлgүrdi. Adämniñ ашы tamҗан erdä ut-em, äciy-suçuk darulär buldy. Häuanыñ közi йашы tamҗан erdä ud, karanful, sunbul, xina, usmä undi. Kийamätҗа tegi Adäm үylanläriñä meras kaldy. Äncädä Iblis er йүзindägi kuš-kurtlärni йуууyb аһdy: «Er йүзiñә kīm ersä keldi sizlärge meñzämaz. Sizlärni uruуyуuz birlä öltүrgүsi turur, tärkīn iñilib any öltүrүñ. Öltүrmäsäñiz tinmägäһsiz», - tedi. Kamuу йуууylyb keldilär. Ik bürün siçä kelib, Adämniñ başynҗа konüb, saçyn йolä başlädi. Anyñ үсүн Adäm үylanläri siçäni tutub йuñini йolüb suklurlär. Adäm kuš-kurtlärni körüb korkdy. Йарлык boldy: «Eй, Adäm, bulärdä birin uzuryyl ilkiñni başynҗа sikaуyl». Adäm itni uzurdi. It Adämгә isindi, йүzin kuš-kurtläҗа tabundy, kamuуny kaudy. Ul kundin beru it Adäm үylanläri birlä kaldy. Äzip aziylilär birlä йауу boldy. Йänä Йарлык boldy: «Eй, Adäm, saña йарlykanmak keräk ersä, Mäkkägä баруyl. Meniñ үсүн bir eu kubaryyl». Аһdy: «Ilähiй, ul erni män biлmäzmän, kaйda turur?» Mäula äzzä uä žällä bir kušny kulauz izä berdi, aty `äräb tilincä Äxһal erdi, turk tiliçä kökkaryа. Ul uçar erdi, Adäm suguncä барur erdi.

Xäbärdä kelur: Räsul `äläһhis sälam аһdy: «Alty kušny öltүrmän, biri kökkaryа, Adäm kulauz uçun. Ikkini kurinzä, Suläйmañә uуut bermiš uçun. Uçunc karluуaç «Surätul-xäšr» axiryны okur uçun, bäzilär äһmišlär «Bäйt ul-Mukaddäs» xärb bulmišdä bulmišigä йууlämiš uçun. Anyñ үсүн karny uruñ boldy. Törtunc Hudhud Suläйmañә elçi bulmyš uçun, bešinç su bäkasy Nämurd utiñә su kelturmuš uçun. Altynç `äsäl әrisi. Andin adämiйgә šifa bulur uçun. Adäm Mäkkä eriñә kelib bir eu kubardy. Ädizlyуу Surax atlyy, mä`rufaky «Bäйt ul-mä`mur» atlyy. Ul euniñ tegräsiñә täuaf kyldy. Mäula Adämdin kabul kyldy, zillätin keçurdi. Kaçan Nux tofany boldy ersä, Mäula Tä`ala Йарlyky birlä Žäbrail ul euni kötürdi, törtunc kat kökkä аsurdy. Йänä Adäm Hindustanyа йаныb bardy, ne`mätlär ukuš uçun. Häuanыñ ilkīn tutub ikägu bardilär. Mäula Tä`ala sekiz koй izdi, ettisi saylyk, biri kuçkar. Häua ul koйлär йuñin igirdi. Adäm tokydy. Ikägu tun kylyb kizdilär. Er йүzidä koйdyn kutluуrak äzin tänlыy йok temišlär.

Räsul `äläһhis-sälam аһtur: «Äš-šätu bärakätun uä äš-šätani bärakätäni uä säläsu šiüaxin kanzun», йә`ni «Bir kuй bärakät, ikki koй ikki bärakät, uç koй gänž».

Adämniñ karny йaulak аçdy. Žäbrail Mäula йарlyky birlä ikki uй kelturdi uzmaxdin, biri kyзыl, biri kara. Žäbrail uzmaxdin uç un buyдай kelturdi, uç xissä kyldy. Ikkisi

saḡa, bīri Häuagä, tedī. Tekmä bir uun йүз myḡ sir erdī. Ul uylār użmaxdīn čikmīšīnyā йүҗläštilär, közlärī йаšīndīn kunak boldy. Ilgärudin sidilär näxud undī, кейнīndīn salgān йasmuk undī. Žäbrail uč un buydayny ušak sindurdy ersä, telīm Adām, Häua täridilär. Adām täriyan buyday undi, Häua täriyan arpa undi. Ul sa`ätdä ok undi. Adām aıdy: «Enmu?».

Žäbrail aıdy: «Йук, tiksun». Tikdi. «Enmu?» Aıdy: «Uryyl». Urdi. Aıdy: «Enmu?». Aıdy: «Йанčgīl». Йанčdi. Aıdy: «Enmu?». Aıdy: «Sauryyıl». Saurdi. Aıdy: «Enmu?». Aıdy: «Ugutgīl». Ugutdi. Aıdy: «Enmu?». Aıdy: «Йууuryyl». Йууurdy. Aıdy: «Enmu?». Aıdy: «Pišuryyl». Aıdy: «Enmu?». Йarlyk keldi: «Eй, Adām, kunnuḡ ikki ülüšī bardy, bir ülüšī kaldy. Sabr kylyyl, kun batsun. Bū kun ruzä tutyyıl. Ul kun Ašur küni erdī. Män sänīḡ birlä uč iš kylaıyn, sendin xušnud buläıin, йazukiḡny erlykayın, użmaxya kiuräıin». Kačan Adām ul kumačīn egälu ўrady ersä, Žäbrail keldi. Ul kumačny uč ülüš kyldylär. İkki ülüšni Adāmgä berdi, bir ülüšni Häuagä berdi. Anyḡ ücün ergä ikki ülüš, xatunya bir ülüš tegdi. Adām öz ülüšīn tugäl edī, Häua йarmyny edī, йarmyny koydy. Žäbrail keldi, aıdy: «Eй, Adām, sen emištäk Häua tugäl esä erdī, kiyamätya tegi ўylanlarīḡ kaxätlyk körmäyay erdilär». Adām ul kumačny eıurydy karny aurydy. Žäbrail Adām ilkin tutdi, йaziya eltdi. Adām йazylady. Йiziḡ el bilgürdi. Aıdy: «Eй, Žäbrail, bñ ne ul?». Žäbrail aıdy: «Ul sänīḡ zillätīḡ šumluky turur». Anda kezīn Žäbrail ilkin Adām bašyḡa urdy. Adāmniḡ bašy etmiš kary kāmaldī, andin bürün bašy kökkä tegär erdī. Häua Žäddä tayynda karny ačsä, teḡiz kirayynda kelib, balyk tutub katyy üzä koyüb suklub er erdī. Adām ikki йүз йyl йуylady. İkki йүз йyldä kezīn `Äräfat erīndä ekägu kauštylar. Adāmdin йukluk boldy, йuki йuḡul «*Xämälät xämlän xäffän*» («*Oyan (ol äuelge) zeḡil bir žük paıda boldy*»). Kačan ayyr boldy ersä «*Fä lämmä äskalät dä`äuä-llaha*«*Fä lämmä äskalät dä`äuä-llaha* («*Sol žüktilik ayrylayanda ekeui de Allaḡa žalyndy...*»). Iblis Häuagä keldi, aıdy: «Karnıḡdä ne bar?».

Aıdy: «Bilmäzmän».

Iblis aıdy: «Karnıḡdaky uй, йylky bulyan mu?». Xaua bñ sözya kazyyülyḡ boldy.

Iblis aıdy: «Män äriy, muslix kišimän, Mäula xäzrätīndä äzzä uä žällä`izzätīm uä xurmätīm bar, du`a kylaıyn karnıḡdaky ўylan sentek äriy adāmīy tuysa mäniḡ atymny ätäyaymusen?».

Häua aıdy: «Sänīḡ atyḡ ne turur?».

Aıdy: «Mäniḡ atym Xaris turur». Ul ўylan tuydi ersä, atin Xaris ätädi. Häua ul sa`ät ok öldi.

Riuahät kylur: Šä`biy räziyallahu`anhu, Iblis siḡär közlyk turur, siḡär äzakynda nä`lini bar. Kačan päyḡambär`äläyhis-sälam uäfaty boldy ersä, `Äli kärrämällaxu uäžxaxu täxti üzä koyüb йugälī ўrady ersä, Häuadin auaz keldi: «*Йä`Äli lä täysilu Muxxämädän fä innähu taxirun mutaxxarun*» («*Eü, Äli, Muxammedti žumaḡdar, sebebī*

ol pāk āri tazalanıyan»). Йә`ni, Muxämmädñi йumäñ, Muxämmäd äriy turur. `Äli aйтur: «Mänñi хatirim äzin boldy, mundaҗ керәк erkän teb. Sürdum: Sen kimsenkim, Muxämmädñi йumakni män` kylursen, йumak sunnәni Muxämmäd койüb turur». Йәнә хitәfdin auaz keldi: «Йә, `Äli, ul sözlәgән Iblis turur. Muxämmädgә хäsäd kylur, sen йugil». `Äli aҗa izgu du`a kyldy. «*Žäzäkә-llahu хäüran käsiran»*» («*Alla žaksylykty köbinen bersin»*), йә`ni «Izi äzzä uә žällä saҗa izgu žäza bersun, maҗa Iblisdin хәbär kyldyñ». Sürdy: «Sen kimsen?» Айdy: «Man Xizrmen. Muxämmädñi žänazäsinyә nämaz kыlyaly keldim», - tedi.

Xäbärdä kelur: Häua etmiş karyn üylan tuyrurdi, ikkışar-ikkışar bir üyül, bir kiz. Ämma Kabil uruуy etti myñ er-xatun boldylär, Xabil uruуy kyrk etti myñ boldylär. Adäm йyl säйu kurban kylur erdi. Kaiу kurban kabul bulsa, kökdin ot kelib ul kurbanny куйdurur erdi, kabul bulmäsa ot kelmaz erdi. Adäm etmäk eйur erdi, et arzuladi. Йarlyk keldi: «Baryyl, kuş aulägil». Auladi bir kyryaul tutdy, bir bürgüt tutdy. Ulärni büyuzladi, utgә sukuldı. Kyryaul pyšti, burgut pişmädi. Adämniñ öfkäsi keldi. Burgutni otҗa kumdı, tämam куйdı. Adäm kazүlүy boldy, kirҗaul maҗa täb kelmäs tedi. Kyryaul Häua atynҗa erdi, bürgüt Adäm atynҗa erdi. Kyryaulny Häuaҗa berdı, kazүlүy boldy. Žäbrail keldi, айdy: «Eй, Adäm, kazүrmäyyl, bü kuş ornҗa әzin kuş bergäй. Bü kuş säñә taky üylanläriñә kiyamätgә tegi хaram boldy». Adäm ändäyuk kurban kylur erdi, ot kelib куйdurur erdi. Kamuy päйҗambärlär šäri`ätindä otҗa куйurmäk kurbanläri erdi. Bizñi päйҗambär Muxämmäd әl-Mustafaya tegdi, bü šäri`ätdä kurbanny куйurmäk хaram boldy, emäk хälal buldy.

SÄUAL: Kurbanny куйurmäk bü šäri`ätdä nädin хaram boldy?

ŽÄUAB: Uzay ummätlärniñ kurbany kabul bulsa куйar erdi, kabul bulmäsa куйmäс erdi. Хälk arasynda fäsixät bulur erdi.

Eй, Muxämmäd, säniñ šäri`ätindä kurbanny куйurmäk хaram kyldym, ummätläriñ fäsixät bulmäsun teb.

FAЙDÄ: Bü kun bü dunҗada Muxämmäd ummätinı fäsixät kylmakmy räua körmädum, Йaryn kiyamät kun әräsat erindä хälk әuälin, axirin arasynda mü`minni fäsixät kylmasa ne `äzäb bulҗай!

FAЙDÄLI DIGÄR: Bü kun bü dunҗada mü`minniñ kurbany куйurmäkni хaram kyldy. Йә, räb, `ukbadä mü`minniñ täniñi tämuу utyҗa хaram kylsa, хeç äzib uә җarib bulmäҗай.

Аймышлар, Adäm kuş surub buyдай terйurдә uñni bir urdy. Уй йүzin Adämгә urdi, айdy: «Eй, Adäm, mäni näluk urärsen? kim йazuk kylsa, any urgu», - tedi. Adäm biłdikim, uй kaйdin sözläйur. Айdy: «Eй, `äzäba, tañ birlä färıştäläriñә säzdä kylur erdilär. Keçälñi bü uй mäniñ birлә söz täläsur», - tedi. Adäm telim йyҗlady.

KISSELI KABIL UÄ XABIL

«Uätlu 'alaühim näbää ibnäu Ädämä iz karrabä kurbänän fä tu kubbilä min äxädihimä» («*Sen olarğa Adamnyň eki ülynny okıyasyn akikat etip okyp ber. Ol ekeui kürbandyk şalyanynda, olardyň tek bireuiniň kürbandygy kabyldandy...*»), ää ni Izi ñarlykar: «Ей, Muxämmäd, ulärniň üzä Adämnüň ikki üylanläriñiň söziñi ul uýurdäkim kurban kyldylär. Biriniň kurbany kabul boldy, biriniň kabul bulmady. Endi men seni öltürärmän», - tedı. Ul aıdy: «Kım sakynuk, korkar ersä anyň kurbany kabul kylur», - tedı. Ul kissä bü turur: Adämnüň suň tuýған üylanläriñä bir ülyğa `Abdulmuýis ätädi, kizgä Ämät ul-Muýisä ätädi. Bü ikägu äñçädä tuýdilärkim Adämnüň uruýy kyrk myň bänd bulmiş erdi. «Uä ül-bändu fi ül-luyati ... 'äşaratu älfä razulin» («*Bänd sözi on myň er (adam) degen maýyna beredi*»). Kaçan Kabil tuýdy ersä, anyň birlä bir kyz tuýdy, ǵañät körklük, Iklima atlyğ. İkki ñylda kezın Xabil tuýdy. Anyň birlä tuýған kyz ǵañät körksuz erdi, Äbuda atlyğ. Adäm öz šari`ätinçä Kabil birlä tuýған kyzny Xabilğa berur boldy. Xabil birlä tuýған kyzny Kabilğa berur boldy ersä, Kabil unämädy. «Mäniñ bilä tuýған kyzny alurmän», - tedı.

Adäm aıdy: «Šari`ät ändiy ermäz».

Kabil aıdy: «Bu maña karyndaş bulur ersä, ul häm karyndaş bulur», - teb tälaşdy ersä, Adäm aıdy: «Anday ersä ikägu kurban kylyñ, kañuñuznyñ kurbany kabul bulsa, Iklimany ul alsun», - tedı. Xabil koñ kuzärur erdi, ülüy semiz koñ keltürüb äzaklaryny baylädi, kurban kylur erdä kuzdy. Kökdin ot endi, Xabilniñ kurbany küürdi, Kabilniñ tegräsiñä ñaumädi. Iblis kelib Kabilğa aıdy: «Xabilniñ kurbany anyň üçün kabul kylyndyki, Mäula äzzä uä žällä xäzratindä anyň `izzati uä kurby bar. Atañ Adäm emä any seuär, taky Adämnüñ tilägi ul turur, bü er xälifälygy Xabilğa bersä», - teb. Kabilniñ öfkäsi keldi, aıdy: «Men Xabilni öltüräñin, kyz emä, xälifälyk emä maña kalsun», - teb. Kabil Xabilni öltürmäkkä üyrady. Netäk öltürgenü bilmäs erdi. Bir kun ñabanda Iblisni kördi. Adäm suräti üzä bir kuş tutub barur. Bir taş kuzdy. Kuşny taş täbäsiñä kuzdy, taky ñänä bir taş birlä ñañdy. Kabil any körüb öltürmäk üyrandy. Kabil Xabilğa: «Män seni öltürärmän», - tedı. Xabil aıdy: «Män saña katilmäzmän, Izi äzzä uä žällädin korkarmen».

«Läin basättä iläüiä üädäkä litäktuläni män änä bibäsitin üädiüä iläükä häktuläkä inni äxafullaha rabbu äl-'äläminä» («*Eger sen meni öltiru üşin kol sozsañ, men seni öltürge talpynbaımyñ. Ärine, men adamdardıñ žaratuşysy Alladan korkamyn*»). Xabil kum täbäsindä ñatyb uzıñur erdi, bir taş birlä urub öltürdi. Kyñamätğa tegi kişi öltürmäk, kan tökmäk Kabil tä limidin kaldy.

Xäbärdä anday kelur: Päñğambärlärimiz Muxämmäd äl-Mustafa `äläñhis-sälam: «Män sännä sunnätän xäsänätän fä lähu äzruhä uä äzru män `ämilä bihä ilä üäumi äl-kiamäti uä män sännä sunnätän säüüätän fälähu uizruhä uä uizru män `ämilä bihä ilä

üäumi äl-kıyamäti) («*Kımde-kım žaksy ädet şyğarsa, soğan sol ädettij sauaby kıametke deüin bolady äri sol žaksy ädetke amal etkenderdij de sauaby soğan bolady. Žäne kımde-kım bir žaman ädetti şyğarsa, soğan sol ädettij künäsi kıametke deüin bolady äri sol žaman ädetke amal etkenderdij de künäsi sol adamğa bolady*»). Kabil Xabilni öltürmişä ñigirmi ñaşar erdi, kuş-kurtlar Xabilni üyrady. Kabil Xabilni bir kapgä sukub, arkasyña kötürüb ñurur erdilär. Äncädä Täñri färmany birlä ikki karyğa keldi, bir-biri birlä uruşdilär, bir-birini öltürdi. Tirik kalgän karyğa tümşüky birlä erni kazdy, ul ölük karyany kömdi. Kabil any kördi, aytur: «Mäniñ karyğa çaklyğ `äklüm ñok ermiş», - teb ukundi. Täñri äzzä uä žällä uç xaldän Muxämmäd Mustafa `äläñhis-sälamgä xäbär berdi. «*Fä bä'äsallahu yurabän üäbxäsu fi äl-ärzi liüüriüähu käüfä üüäri säu'ätä äxihi kalä üä uäülätä ä'äzäztu än äkünä mislä häzäl yurabi fä uäriüä säu'ätä äxi fä äsbäxä min än-nädiminä*) («*Keüin Alla Tağala bir karyany žiberdi. Ol (karyğa) tuysynnyñ denesin kalaü zerleu kerekügün körsetu üşin žerdı kazdy. Ol «Ah, men bauyrymnyñ denesin kömude osy karyğa sekildi de bola almady» dedi de, ökinüşilerden boldy*»).

Ulämalär aımyşlar, Kabilniñ ökünçi Xabilni öltürmüş üçün ermäz erdi. Öltürmişinçä ukunğa täubä kylyañ erdi, kafır bulmäyañ erdi. Ökünçi ul erdi, ölüknı ergä kumyusyn bilmäs erdi. Arkayğnyña kötürgän üçün ukundi. Kaçan Adäm xäzğä barur boldy ersä, Xabilni kökkä tabşurdy, män kelğinçä säkläyyl teb, kabul kylmady. Ergä `ärzä kyldy, kabul kylmady, taylar kabul kylmady. Kabil kabul kyldy, ämanätğa xiñänät kyldy. Ulturdi. «*Kilää zälikä innä äraznä äl-ämänätä ällä äs-sämäuäti uä äl-ärzi uä äl-žibäli...*» («*Rasynda biz (alyğdar dep) amanatty aspanyğa, žerge žäne taularyğa körsettik*»). Kabil Xabilni öltürdi ersä tun-kun er tebrändi. Xabilniñ kaki ergä su sipğartek siğdi. İñänä xäzdin ñanyb keldi ersä, üylanlari kamuy karşu keldilar. Xabilni körmädi. Sürdy «Xabil kaıda?», - teb.

Kabil aıdy: «Xabilniñ koılari mäniñ aslykymgä kirmiş erdi, andin utru uftänib kelmäs».

Adäm aıdy: «Sän munday teñursän, ämma Xabilniñ kany erdä iğranu turur».

Kabil aıdy: «*Änä katältuhu*) («*Men ony öltürdim*»).

Adäm aıdy: «Täñri lä'näti ul ergäkım, Xabilniñ kani töküldi». Bū kün täşkaru çykarmäsä Xabil kany er ñüzinğä kaınäñu çykdy. Ul kundin baru kan ergä siğmäz boldy. Ul erdä ak tikän birlä ñolgun undi, täbiz boldy. İñaban kuş-kurtlar kaçyb taylaryğa kirdilar, karyndaş karyndaş üzä şäfkät kalmady, teb. Adäm birlä Häua telim ñuylyadylar. Adäm tä'ziñat tutub, bñ še`rni aıdy. Er ñüzindä äual şe`r aığyan Adäm erdi, ul şe`r bñ turur:

Тағайñарат ul bilädu uä män `äläñhä,

Uä uäžhu äl-ärzi mu`añirun Mäsixu

Fä äžäbähu Iblis lä'nätullahi `äläñhä

Tayaiñära kullu zi-läunin uä tä'min
 Uä kad bäsäšti ä-l-uäzhi ä-l-mälihu
 Bi katli Kabilin Habilin äxähu
 Fä ñä äsäfä 'älä ä-l-uäzhi äs-säbihi
 Uä bädäläti ä-l-ärzu äslän uä xämtän
 Uä fi ä-l-Firdäusi änxärun säbixun
 Fä xäl änä min xäñäti mustärixun
 Uä ñä äsäfä 'älä Habilin innäni
 Katilän kad täzämännähu äz-zarixu
 Tänxä 'älä ä-l-bilädi uä säkinihä
 Fä fi ä-l-Firdäusi zaka bikä ä-l-fäsixu
 Uä kalbukä min äzäd-duniñä murixun
 Uä äžäbäku Xäuuäü razia'llahu 'änhä
 Tunnäzi fä innäkä šäñtanun läinun
 Ñäñfizu ä-l-uäzhu mä'l'unun kabixun
 Täuällu daxri kuntä länä 'äduuän
 Länän lä ñämutu fä täsmärixu.

Riuñätdä anday kelur: Kabil Xabilni öltürdi ersä, Iblis kelib Kabilgä sözlädi: «Mäula Tä`ala ne üçün säniñ kurbanyñni kabul kylmady? Anyñ uçunkim, sän otya tabunmäzsen. Butya tabunmäzsen, xämr içmäzsen, ün ötkürmäzsen». Kabil bü kamuñny iñläb erdi. Anda kezın Kabil xämr içdi, butya tabundy, otya tabundy, unlär ötkürü başlädi. Adäm bildi ersä, Kabilni ul iñlärdin ñyymak üçün kyrk myñ er izdi. Kelib Kabilny kördilär, ul unlär eñittylar kamuñny murtäd boldy. Kabil birlä ändäyuk kaldilär. Bü kun kamuñ mä`siñatlär kiñamätya tegi Kabilin kaldy. Kačan kiñamät küni bulsa Izi tämuylukläрни tämuñya kiürsä, öz xallaryn körüb Mäula äzzä uä žälläya ñaluarib äñyaylär: «(Xäbäran 'änhum) Rabbänä ärinä älläzäüni äzällänä min ä-l-žinni uä ä-l-insi näž'älhumä täxtä äkdiminä liüäkunä min ä-l-äsfälin» («(Olardyñ tilimen) eü, Rabbymyz, žyndardan žäne adamdardan, bizderdi tura žoldan taüdyryandardy bizderge körset, biz olardy añyymyzdyñ astyna alaıyk, olar eñ žaman korlanyandardan bolsyn»). Murad ul ikägudin Iblis taky Kabil turär. Ul xaldä kitab kelgäñ: «Eñ, Iblis, tämuyluk säni istäñyurlär». Iblis äñyay: «Mänmä ulärni tiläñurmän». Mäula äzzä uä žällä tämuñ içindä bir minbär urduñyay. Iblis ul minbärya añyay, taky äñyay «Inni käfärtu bimä äšraktumuni min kabul...» («Ärine, men būdan aldyn mayan serik koskan närselerñizden bezdim...»)tämuylukläär äzin žäuab aytu bilmägäñlär, kamuñ näumid bulyaylär.

Añmyşlar, Kačan Kabil Xabilni öltürdi ersä, Iklimanyñ ilkın tutub Ñamän uilañätiñä bardy, otya täbunu başlädilär. Adäm üylanlärimdin kim anda kečär bulsa, bir

таш атар ердi. Бiр ұлы boldy көзсүз. Аныҗ емä бiр ұлы boldy. Kabil катыҗа келдiлär. Ul ұлан көзсүз атасыҗа айды: «Сäниҗ карындашыҗ бұ öлтүрдi», - теб. Көзсүз бiр таш алыб Kabilни urub öлтүрдi. Уҗлан айды: «Атаҗни нәлүк öлтүрдүҗ?», - теdи ersä, any емä бiр йаҗакладi. Ul ұлан емä öлдi, any көрүб йуҗлүйу башладi.

Kabilniҗ uruyy үкүсрәҗи бұ tämä` katidä häläk boldylär. Kamuy fäsad kylgänlär, xämr içgänlär, ün ötkürgänlär, utgä täbunyanlär.

Taky xäbärdä anday kelur: Adäm Mäuladin tälädikim, er meniҗ erkimdä bulsa. Йарлык boldy ergä, Adäm netäk tesä anday kylыл, теb. Adäm айды: «Йä, ärzu, xuzihi». «Eй, er, tutыл». Kabilni äшukynya tegi tutdi. Kabil korkdi, айды: «Eй, ata, räxm kylыл». Айды: «Sen karyndaшыҗа räxm kylmadyҗ, män säҗä netäk räxm kylaйын», - теdи. Йänä айды: «Йä, ärzu, xuzihi». Er Kabilni tiziҗä tegi tutdy. Йaluardy, айды: «Eй, ata, sen užmaxdä йazdyҗ ersä йaluardyҗ, Izi sendin keçurdy. Tälägil mendimnä keçursun». Adäm айды: «Män un buyдай edim, sen kan kyldyҗ, netäk keçurur?» Йänä айды: «Йä, ärzu, xuzihi». Er Kabilni beliҗä tegi йutdy. Айды: «Eй, ata, sen айтur erdiҗ Mäulanуҗ йüz myҗ үлүҗ räxmäti bar, toksan toküzny kamuy `älämdaky mü`minlärgä bergusi, бiр үлүш kamuy tänliylarҗа bergusi. Tälägil maҗa ul бiр үлүшdin bersun». Adäm айды: «Sen karyndaшыҗа räxm kylmadyҗ, ul räxmätдин säҗa үлүш йок», теdи. Йänä айды: «Йä, ärzu, xuzihi». Er Kabilni бұҗзинya tegi йutdy. Kabil Adämdin umid kesdi. Kabil айды: «Ilähiй, atамдин eшитim seniҗ Rähman, Rähim ikki atyҗ bar. Ul räxmanlykyҗ бiрlä meny бұ `äzabдин kutkaryyl. Kutkarmäz ersäҗ, Rähman atyҗны өзүҗдин ketärgil», - теdи. Auaz eшитildi: «Eй, Kabil, män telimläрни `äzabдин kutkarayımän. Rähman atymny ketärmägäймän». Ergä xitab keldi, Kabilny kuzыл. Mäula Йarlyky бiрlä kuzdi. Бiр färishtä keldi, Täҗri färmani бiрlä Kabilnyҗ äzakyn tutub etti йoly mäšrikдин mäҗribya tegi urdy, çäldi, häläk boldy.

KISSÄI ŠIS `ÄLÄЙHIS-SÄLAM

Kabildä kezin йüz otüz йыл keçdi, Šis tuyurdi. Šis särbaniй tälincä «Xibatullah» temäk bulur, йä`ni Täҗri atasi. «Xabilni aldym ersä, anyҗ ornynya Šisni berdim», - теdи. Mustafanyҗ nury Adäm elindin Häua räxmiҗä bardy. Šis tuydi ersä, ul nur Šis eliҗä keldi. Adäm Šisni җайät seuär erdi. Xitab keldi: «Eй, Šis, бұ nur хәbibim Muxämmäd Mustafanyҗ nury turur. Uäsйiat kylыл ұланläриҗә zuftläринi nikax kysunlär. Seumäk бiрlä kauyšmäsunlär». Izi äzzä uä žällä Adämya myҗ xirfä urgätmis erdi. Šisgä bozçilyk ұҗратu berdi, kamuy xirfälärdä uҗай теb. «Eu içindä kölkädä öltürub işlägil», - теdи. Uҗin karyndašläри айдылар: «Šis eudä öltürub iş işlär, биз йабандä kiš-йай emgänurmiz. биз емä bozçilik ұҗränäliҗ», - теdilär. Adäm any eшитib du`a kyldy. Айды: «Ilähiй, bozçilikni bulär көҗliҗä dušmän kyлу bergil», - теb. Mäula äzzä uä žällä kamuyнуҗ көҗliҗä dušmän kyldy.

Йәнә аймышлар, Bozcılık bäräkati bulmäs. Anyñ üçün bozcılär Zämzäm kuzuууғә bäul kyldylär.

Йәнә аймышлар, `ämälläri йолууун üçün bäräkatsiz turur.

Anday xıkañät kylurlär: Birägu Räsul `äläyhis-sälamgä keldi. Aıdy: «Йа, Räsululläh, mänıñ malym telim boldy, йаулак emgänurmän, žähd kylurmän käm bulsun teb. Kım ersägä berurgä köñlüm bulmäs netäk kylaıyn?». Räsul `äläyhis-sälam aıdy: «Baryyl йолууун йууаçıdın таһак tutgıl». Anday kyldy, maly tugandı.

Йәнә аймышлар, Märham ana räziyallahu `anhä žuxudlärđin kaçmıšdä bozcılärđin йол sürdy. Euz йолуа йолçilädilär. Tıkanlık ergä tuštı, änlärgä karıady.

Йәнә аймышлар, Tariñ suya йол başlädilär. Keçärdä tänini köräliñ tedı. Märham du`a kyldy: «İlähiñ, sina`ätlärindin bäräkätmy keturyyl».

Йәнә аймышлар, Salix йалауаç ingäniñi bozcılär öltürdülär. «Uä känä fi äl-mädinäti tis`ätu raxtin» («Ol kalada toyyz er adam bar edi, olar...»).

Йәнә аймышлар, Bozcılık izgu sina`ät turur. Kamuy ölükkä uä tirikkä йarär.

Xäbärdä kelmış: Räsul `äläyhis-sälam йarlykady: «Ni`mä äl-`ämälu äl-yaşlu lınisäi ummäti uä ni`mä äl-`ämälu äl-xiüätätu lirižäli ummäti läü lä äl-kızbu fihim» («Äüel ümmetterime tokyma kandañ žaksy öner, er ümmetterime tigınşılık kandañ žaksy öner, eger de olarda ötirik bolmasa»).

Йәнә аймышлар, Bozcıdä alty xislät bar: ikki ul turur kamuy sun`iñ bulurlur, ikkinçi žuanmärd, üçinçi yarib dost bulurlär, törtünçi köñulläri kicik bulurlär, beşinçi ölüк-tirik änlärgä muxtaž bulurlär, altynçy kamuy йolluy bulur.

Йәнә аймышлар, Bälx mülkindä bir äriy zaxid `alim bar edi. Şäyx Ş`äkik räxmätullahi `äläyх ul bozcıni eşitti ersä, körgäli bardy. Şänxka utru çykdy.

`Alim aıdy: «Eñ, şäyx kelmägiñ bizgä seuinç boldy».

Şäyx sürdy: «Netäk?» teb.

Bozcı `alim aıdy: «Säniñ kelmägiñ Izi kazasi erdi. Izi kazasi seuk bulur». Kaçan Şäyx Ş`äkik bozcı euinä kirdi ersä, kazuk kördi. «Bu nä?» teb sürdy.

Bozcı aıdy: «Uätäd ul-istikamat» («Tözimdilik kazuyy») teıurlär. «Innä äl-läzinä kalu rabbunallahu summä istakamu» («Ol adamdar aıtady: «Alla bizdiñ Žaratuşymyz», keün (ısteri) žaksy boldy»).

Йәнә sürdy: «Bu ne iz turur?».

Aıdy: «Bu «Xäblullahi» («Allanyñ žıbi») turur. «Uä i täsimu bi xäbillähi žämi`än» («Bäriñiz birdeñ Alla Tağalanyñ turalyk žibin berik üstañdar»).

Йәнә sürdy: «Bu boz ne boz turur, ergä йazib turursen?».

Aıdy: «Bu tiriklägäm turur».

Йәнә sürdy: «Bu ne kamyş turur?».

Aıdy: «Bu йакын turur, anyñ birlä özümni dunñadin uzaturmän».

Йәнә sürdy: «Bu ne kuş turur?».

Айды: «Bu mänñ ta`ätim turur uä xäyratym turur».

Йәнә сүрды: «Bu ne tyryak turur?».

Айды: «Bu ixlas turur, `ämälimni berkıturmän».

Йәнә сүрды: «Bu beşik tuşundä iñän aşyan ne turur?».

Айды: «Bu tun-kun turur».

Йәнә сүрды: «Bu äzakyñdägi йassi ne йууач turur?».

«Bu xäufu räza turur. Bır äncä xäufya tulänurmän, bır äncä räzaya inanurmän».

Йәнә сүрды: «Neçä йyl boldy bü işni kylursän?»

Айды: «Otüz йyl boldy».

Şäyx Ş`äkik räxmätullahi `äläyhi айды: «Katläñil, bü işni kuzmäyyl, seni uźmaxya йolçiläyur», - tedı.

ХІКАЙАТ: `Umär Xättab räziyallahu `änhu bır mäszidgä kirdi. Körär, bır kabä säkallyy baydaş kylyb olturur. `Umär räziyallahu `änhu айды: «Кайдин келдiñ?» teb.

Айды: «`Iräk elindin йä`ni `Irakdin keldim».

Сүрды: «Nä sina`ät bilürsän?».

Айды: «Хабикmän». `äräb tilinçä bozcı bulur.

Йәнә сүрды: «Nä işlärgä keldiñ?».

Айды: «`Üyranu keldim, йä`ni `ilm urgaçaly keldim». `Umär räziyallahu `änhu kuldaşläriñä йüz eurdi, айды: «Räsul `äläyhis-sälamdin ešitmädin mu, kaçan bozcı oltursa kaçyñ teb». Kamuyları kabä säkaldyn kaçdılar.

ХІКАЙАТ: Imam Şäyx Žuйbari räxmätullahi `äläyhi bır kun şaigrdläri birlä olturur erdi. Bır kım ersä kapuy kakdy häybätlik erdi. Bü kım ersä tört kım ersädin xali ermäs: Йä kabä säkal, йä bozcı, йä mu`allim, йä bır йaraysiz xäbärya kelgän turur. X`äkikat kördilər ändäyuk ermiş.

Xäbärdä anday kelur: Adäm Säfiyñiñ `umri myñ йyl uä`dälik erdi. Misak künindä bır buläk kaumyny kördi, başlärgindä nur kumiyur erdi. Айды: «Йä, Räb, bulär kım?».

U айды: «Bulär säniñ üylanläriñ ärasyndaky йalauaçlar tururlär». Ulärniñ arasynda birini kördi, kamuyydin nury artuk erdi.

Айды: «Ilähiy, bü kım?».

Ul айды: «Daud йalauaç `äläyhis-sälam turur».

Айды: «Ilähiy, munuñ йaşy neçä turur?».

Йarlyk keldi: «Altmyş йyl», - teb.

Du`a kyldy: «Iziña, munuñ `umrini arturyyl».

Йarlyk keldi: «Täkdirdä anday kaläm ançä bitildi».

Adäm айды: «Ilähiy, meniñ `umrum myñ йyl turur. Kyrk йylni Daudya berdım». Йarlyk boldy, bü sözgä xät tilädilər tänuk birlä. Kaçan Äzrail žan alyaly keldi ersä, Adäm айды: «Aşukmäyyl, taky kyrk йyl `umrumdin bakyñ turur». Äzrail äйтди: «Ul kyrk йylny Daudgä bäyişlädiñ». Adäm any unutmış erdi, tandy. Mäula Tä`ala

ul bītknī fārištālār tənukluky bīrlä izu ħarlykady. Daudnyñ ħüz ħyl `umrī tāmam boldy. Adām dunħadin rixlāt kyldy. Ettī ħyldä kezīn Hāuanynñ uāfaty boldy. Bukārčāk bītklār kīyamätγa tegī meras kaldy. Žābrail Adāmγa użmaxdin kāfān kelturdī. Šisgä aħdy: «Ataħny ħugīl», - tedī. Šis ħudi. Kāfaħa ħurγady, Žābrailgä aħdy: «Nāmaz kylyyl». Žābrail aħdy: «Sān nāmaz kylyyl, xālifā sānsān». Uč tākбір bīrlä sāuab artuk bulsun teb, tōrt tākбір bīrlä nāmaz kyldy. Anda kezīn bŭ sunnāt kīyamätgä tegī kāfān sārmaq, nāmaz kylmaq, görgä kummāk sunnāt kaldy. Adāmdä kezīn kyrk beš ħyldä kezīn Šisgä ħalauačlyk tegdī. İkkī ħüz etmīš ħyl xālknī dā`uāt kyldy. Anda kezīn uāfati boldy, andin suħ xalaħyk bārčä butgä tabunγučy boldylār.

Xäbärdä anday kelur: Šis ölmīšdä kezīn kīm ersä šārī`āt sözīn aħγučy bulmady. Žumlä šārī`ätñ közdīlār. Kamuy žahil boldylār. Izīgä netāk`ıbadāt kygunī bīlmädīlār. Bīr kun bīr mäsžiddä Adām surätīni buldīlār, aħa tabīnu bašlädīlār. Tegmä bīr kīm ersä tuš-tušgä but kyldylār, kīm ħγačdin, kīm tašdin, kīm altūndin, kīm kümüšdin. Uč ħüz ħyl munday kun kečurdīlār. Anda kezīn Māula äzzä uä žällä ānlärgä İdris ħalauač`älāħhis-sālamnī izurdī. Ul kissä bŭ turur:

KISSÄI IDRIS `ÄLÄĦHIS-SĀLAM BŬ TURUR

İdris päħγambār `älāħhis-sālam ul `umrī ukuš, didary kušiš, Äzrailgä katyšgān, rizuan bīrlä ħänäšgān, dunħadin kuštek učγan, tāmuyγa kīrīb čikγan, Siratdyn ħašyntek kečgān, użmax kabuγyn ačgān, özi`āziz, «*Innāhu känä siddikan näbüün uä rafä`nähu mākanän`äliüän*» («*Rasynda ol šynšyl päħγambar edī žāne bīz olardy bīik märtebege köterdīk*»), orny ädiz, äriγ zatlyγ Äħnux atlyγ İdris ħalauač.

Äħtäħm İdris ħalauač sözlārīn,
 Akyl ħārān`äklū-xuš bīrlä ānikīm tīħlāħur.
 `İm artuk`alim erdī`ıbadätdä sanyħ,
 Fäzli bīrlä ulu`alim`ilmnī kez āħlāħur,
 `İmu fäzlu zuħdu žudiħu dārsu`ämäl,
 Ta`ätīħä bārčä`alām bīl muniħu kez taħlāħur.
 Uzī bīlgān`ilmīnī heč kīm ersä bīlmädī.
 Kōp`ıbadāt kyħanyn teb xalaħyk tīħlāħur.
 Uldī-tīrīldī, tāmuyγa kīrdī, čykdy ul ħänä,
 Użmakka kīrdī, kaldy bīr kun anda maħlāħur.

Aty Äħnux erdī, ukuš dārs kylmīš üčün atandy. Uzī xāħat erdī, eñ ilk köñlāk kīzγān ul erdī. Tekmä ignä sānčmīšdä täsbix aħtur erdī. Anyñ äxdīndä kamuyñuħ ta`ätī nečä ersä, anyñ ta`ätī ančä erdī. Kamuy fārištālār anyñ ta`ätīnī taħlār erdīlār. Fārištälärdān

biri Idrisni körärgä kusär erdi. Ämmariñ `alimläri äymişlar mäläkul-mäut erdi. Bä zilär ämyşlar, äzin färiştä erdi. Izi äzzä uä žällädin дәstur tilädi Idrisni körärgä. Idrisni kelib kördi. Idris ruzä erdi. Ayz açyu uäkt boldy ersä, užmaxdin ruzi keldi. Idris aıdy: «Kelgil, tä`am egäliñ». Aıdy: «Emäsmen». Färiştä erdukın bilmädi. Tört kun Idris birlä turdy, närsä emädi. Idris aıdy: «İazigä çikalayñ, köñlüñ açilsun», - teb. İçkäru çikdilər, bir ekın tikdilər. Färiştä aıdy: «Bu ekındın egäliñ». «Subxanallahi xälalgä kel tedim kelmädiñ. Xaramgä mänı nälük okyrsän?». Andın keçtilär. Bir borlak kördilər. Färiştä aıdy: «Uzum alyb esämiz bulayımu?». Idris uzaky žauabny aıdy. Andın keçti, bir suruk köygä keldidär. Färiştä baıaky söznı sözlädi. Idris ändäyuk žauab aıdy. Idris bildi adäm ermäs, aıdy: «Adämmusen, ĩa färiştämu?».

Aıdy: «Färiştämän, seni kusär erdim. Izi äzzä uä žällädin säni körgäli дәstur kuldum», - tedi.

Idris aıdy: «Bu käramätij xurmäti mänı özün birlä kökkä aydurıyl, ändaky äžaiıblärni köräiın, taky ta`ätim artsun», tedi.

Färiştä aıdy: «Bu işgä erkim ñok, Izidin дәstur kuläiın», - tedi. Dәstur kuldy. Törtünçi kat kökkä aydy. Äzrailni anda kördi. Aıdy: «Eñ, mäläkul-mäut, žan bermäk äççiğyn eşıtibmän, mänij žanymny alyyl, žan bermäk äççiğyn köräiın, anyñ ĩarayınyta ta`ät arturäiın», - tedi. Äzrail aıdy: «Bu iş mänij ilkimdä ermäs. Izidin дәstur tiläiın», - tedi. Dәstur boldy. Idris žanyn kabz kyldy. Kezin Izi azza uä žällägä täžärru` birlä ĩaluardy: «Mänim muxäbbätim üçün Idrisni tirguzgil». Mäula äzzä uä žällä Idrisni tirgizdi. İänä Äzrailgä aıdy: «Mänı tämuğya kiurıyl. Ul kattyğ korkunç `azablärni köräiın», - tedi. Äzrail aıdy: «Ud mänij ilkimdä ermäs». Mäuladin дәstur kyldy, tämuğya kirdi. Tämuğynuñ `ukubätlärin kurdı. İänä aıdy: «Mänı užmaxya kiursän, ne`mätlärin körsäm». Äzrail aıdy «Ul iş mänij ilkimdä ermäs». Mäuladin дәstur kyldy, užmax eşığinjä tegdilər. Äzrail aıdy: «Kırgil, ul šärt uzäkım tärk çikgil». İdris kabul kyldy, ne`mätlärin kördi ersä, çykargä unämädi. Šärt muxalif bulmakyny muafik körmädi. Xiñlä kyldy. Äzakynda nä`linni bir ĩyuaç tubindä kuzdy. Anda kezın çykdy. Bä`däxu ah urdy, nä`lin unutmışmän, teb. Färiäd kylyb kaıra ĩandy. Äzrail bir sa`ät, ikı sa`ät kuıdy, çikmady.

Äzrail aıdy: «Nälük çikmäzsen?».

Idris aıdy: «Çykdim, sözumgä tikdim, ikkinçi çikmäzmän», - tedi. Bir ĩyuaçny tutdy, Äzrail birlä söz taläşdi.

İänä bir färiştä keldi, aıdy: «Eñ, Idris, kirgu uäkt bulmäiın turur».

Idris aıdy: «Maña uäkt bulub turur, anyñ uçunkim «*Kullu näfsin zäukatu äl-mäuti*» («*Barlyk žany bar närsä ölüm tatıdy (öledi)*»). Män ölüm tapdım «*Uä in minkum illä uäriduhä*» («*Senderiñ arkaısysıñ, ärine, onıñ (tozaktyñ) aldına kelesinđer*») mänmä kirdim». İänä ĩarlyklär. Taky äzin erdä ĩarlykar: «*Uä mähum minhä bimuxražin*» («*Olar ol žerden şyğarylmaıdy*»). Aıdy: «Kirdim, çikmäzmen». Užmax Häuasındın

ün ešitildi: «*Sadaka 'abdi xällu bäüni üä bäünähu fi ä'l-zännäti*» («*Meniñ pendem dürys aıtady, ony tynyş koıyñdar, meniñ meürimimmen žannatka kirsin*»), һä ni meniñ külym kunı sözlädi. Katylmañ, użmaxdä kalsun. Meniñ һarlykym birlä kirdi. Bū kun Idris użmaxdä turur. Ämmariñ `alimläri аймышлар, төртүнчә kat kökdä turur.

Xäbärdä anday kelur: Tört päyğambär tirik turur. İkkisi kökdä - `İsa uä Idris. İkkisi erdä - Xizir uä İñas `äläyhimus-sälam. Ämma bū törtä üçü ölgäñ, Idris ölmägäñ. Anyç uçunkim bir öldi użmaxdä kaldy. «*Limän ä'l-mulku ä'l-üäumi lillähi ä'l-uäxidi ä'l-kahhari*» («*Meniñ pendem dürys aıtady, ony tynyş koıyñdar, meniñ meürimimmen žannatka kirsin*») tegu kuñä tegi.

Taky аймышлар, Użmax xälkigä ölüm һок, mundaуuk tämuу xälkigä ölüm һок. Ançäsä barkim, täyayñur uä дәxsätläri bulay. Ul uäktä anyç üçün użmax xälkuñä säuab һок. Tämuу xälkiñä `azab һок. Xurlärgä taky Idris täyayñur uä дәxsät bulmäyay. «*Uallahu ä'lämu*» («*Alla biledi*»).

Kabilniñ közsuz üyly bar erdi. Ul üylnuñ bir һaş utli bar erdi. Ul emä közsuz erdi. Atasy ilkın tutub һurudä Kabil utru keldi. Üylan atasyñgä sözlädi: «*Bu kiši mäninğ ämmumnı öltürgän turur*». Közsuz taş kötürdi, Kabilni urdy. Kabil öldi. Üylan һänä айды: «*Атаңы nälük öltürduñ?*», - tedi ersä, bir taş kötürdi. Taş birlä urub üylanny öltürdi.

Ul xaldä färištälär айдylar: «*İlähiñ, biz Adämnı һaratmäzdän äşnu әһmädimuzmukim, Adäm üylanläri Žin ibn ä'l-Žan meñizlik kan tökkäylär*», - teb.

Färman keldi: «*Adäm üylanlärin әһb kylmañ. Siz er һüzindä bulsaңыз erdi, ulärdä һaratylыan sizlärdä bulsa sizmä anday kыlay әrdiñiz*».

Айдylar: «*Mäazällax, biz anday kylmagäymiz*», - tedilär.

Färman keldi: «*Eñ, färištälär, sizlärdä kayuñiz `alimrak, zaxidrak ersä any keltürün*». Uç färištäni ixtiһar kyldylär. Bir Uzza atlyy, ikkinçü Uzaһa atlyy, üçünçü Äzasil atlyy. Mäula žällä žälaluhu säxuätni änlärdä märkäb kyldy ersä, Izi äzzä uä žällä säxuätni andin kötärdi, әuälky xalyñä saldy. Bū ikägu erdä kaldilär. Färman boldy: «*Dunñagä baryñ, maña ta`ät kыlyñ, mä`siһatdyn һуууlyñ, xälk arasynda kupi хukm kыlyñ. Kuç kylmañ, zina kylmañ, kan tökmäñ, xämr içmäñ, xiһänät kylmañ. Künduz bū işlär birlä türün. Keçä xiһänät kylmañ. Künduz bū işlär birlä türün, keçä bulsa kökkä aşyñ. Tañ atyñçä maña ta`ät kыlyñ teb айды. İiklärinä һüzük bar erdi. Bir kun bir xatun er birlä tartyşu Uzzagä keldilär. Uzza ul xatunny kördi ersä körkli. Ul xatunä мәһil kyldy, айды: «*Eñ, xatun, sen һolsuzsän, mäninğ birlä bulыл. Män säniñ köñlüñçä хukm kыlayн*», - tedi. Xatun emä bulsun tedi. Erı anday kyluryn bildi ersä, Uzaeya bardilär. Uzae andaуuk tedi. Xatun emä uä`dä kyldy. Kuşgu ergä keldilär ersä, uä`dä kylgänlär һaşurmädilär, biri-biriñä айту berdilär. Kaçan xatunä үyradilär ersä, xatun айды: «*Uç işdä birin kylmagiñçä sizgä бойunsunmäzmen*», - tedi. İһä хäsmum öltürmäginçä, һä хämr içmäginçä, һä butya säzdä kylmagunçä, һä*

eñizdägiñ üzüknä maña bermägunçä. Ulär keñäsdilär, üzüük bersämiz, kökkä äsä bilmäyaimyz, kışi öltürmäkdin ülüy ñazuk ñok, xämr içmäk säxdräk teb xämr içtilär. Isurdilär. Ernimä öltürdilär, zinamä kyldylär, xatun üzüük aldy, kökkä aşdy. Färman boldy färiştälärgä, ol xatunny urdilär, mäsx boldy. `äräb tilinçä aty Zuxrä erdi, farsiyñ tilinçä aty Nakyd erdi, ibriñ tilinçä aty Biduxt, turk tilinçä aty Säkit. Färman boldy färiştälärgä kök kapuyyn açtylar, aıdy: «`Alim uä zaxidräklärñizgä bakuyñ», - teb. Kamuy täubä kyldylär. Aıdydylar: «İlähiñ, sän bizdin bilgänräksen», - tedilär. Uzza uä Uzayna xämrdin äñildı ersä iliklärinä kan kördilär, zina kylmyşlar, xämr içmişlar. Üzüük ilikläridin uçmyş. Ukunub üyyläştılar, xäzrätä üüzimiz suy kalmaıdy, teb. Mäula äzzä uä zällä bızni beş närsädin üyymış erdi: kan tökmäkdin, rişuat almakdin, zina kylmakdin, kuç tegurmäkdin, xämr içmäkdin, bñ kamuyny kyldymiz teb, Adäm üylanläriña istuyfar kylu başladı. «*Älläzinä üäxmilunä äl-`ärşä uä män xäulähu üusäbbixunä bixämdi rabbihim uä üuminunä bihi uä üästäyfirunä lilläzinä ämänu*» («*Arsyny köterip türñandar žäne onyñ aınalasyndayylar Žaratusynyñ madağy men täspisın aıtyp türady žäne Oğan (Allağa) iman keltiredi žäne müminderdñ künälarynyñ keşirilüñ süraıdy*»). Äşnu istuyfar kylmas erdilär. Aıdydylar: «Biz kökdä erkän, er üüzindin bir kulnuñ ta`ätin kökkä aydurur erdilär. Kamuy er xälky ta`ätläri birlä tañ kelur erdi. Ul kim bulayñ?» teb sürdilär. Ul Idris päñyambär `äläñhis-sälamni buldilär. Aña bardilär, aıdydylar: «Bızni šäfa`ät kyluy, bızni Izi äzzä uä zällä ñarykasun», - tedilär. Idris du`a kyldy. Färman keldi: «Eñ, Idris, ulärgä aıyuy dunñanyñ `äzabinmu ixtiñary kylursyz, ña ukba `äzabin-mu?». Idris bñ sözni aıdy ersä, aıdydylar: «Eñ, Idris, kamuñ `äzabyn ixtiñar kylalyñ, aıtu bergil». Idris aıdy: «`Ukba žauidanä turur, dunña `äzabyn ixtiñar kylalyñ». Žäbrail ulärni kelib Babil kuzuynyña eltdi. Kyl birlä täban asdy. İkindük nämazindin suñ šäfäk çayyb bulgunçä kyññäñurlär.

Bä`zilär aımyşlar, tañ atgunçä mužaxädä körär. Ul erdä älärni kördum. Kuzuñ içindä täban asylmyşlar. Er üüzindägi kamuñ ärıysiz, säsiy ñyzlyylär tutun bulub bürünläriñä kirur.

İñänä riuañätdä İbrahim än-Näfäñiñ ikindük nämazyny keçräk utäñur erdi. Sürdilär ersä, ulärgä `äzab eñulräk bulmak uçun, tedı.

Taky aımyşlar, bir ñyl içindä ulärniñ zina kylmyşy uäkt bulsa, žaduluk üyranur köñüllük kışi bir karanyu tunlä anda turär. Ulärniñ tillärinçä sözlär keçär. Ulär aıtuurlär: «Munuy üyranmäk ñazuk turur, işlätmäk küfr turur». Kabul kylmasa aıtuurlär: «Baryyl ñaziya körmışiñni aıtu bergil». Barib ñazyğa öltürub ñirlänur. Bir uruñ kuñarçkun ağızlärindin çykar. Kelib ulärgä sözläñu berur.

Aıtuurlär: «Uruñ kuñarçkun säniñ imanyñ erdi, sendin äzrildi, emdi üyranursen», teñurlär. Mä`lum boldykim, žaduluk üyranäsä, taky anyñ birlä `ämäl kylsa, Mäula äzzä uä zällägä kafir bulur әrmiş. Anda kezın färiştälik atyn andin ketärdilär, Xarut uä Marut at berdilär.

KISSÄI NUX NÄBIЙ `ÄLÄЙHIS-SÄLAM

Ul – «*Inni läkum näzirun mubinun*» («*Ärine, men sender üšün anyk korkytušymyn (eskertušimîn)*»), - teb kaumiñä pänd bergän, «*Fä kultu istäyfiru rabbikum innähu känä çaffäran*» («*Rabbylaryñnan keširim sürañdar, söz žok, Ol künälardy keširuši*»), - teb munažat kylyan. Kafirlär ilkindä äriy suñuklär säbäbündin «*Rabbi lä täzär `älä äl-ärzi min äl-käfirinä däüyëran*» («*Eü, Rabbym, žer betinde birde-bir käpirdi kaldyrma*»), - teb du`a kylyan, «*Fä änzäünähu uä män mä`ähu fi äl-fulki*» («*Keüin Biz ony žäne onymen birge bolýandardy kütkaryp kaldyk*») täšrifi bulgän, «*Ïä, Nuxu ixbit bisälämin minnä*» («*Eü, Nux, Bizdiñ tarapymyzdan amandykpen tüskën*») xil`ätini alyan, «*Sälämun `älä Nuxin fi äl-äläminä*» («*Nux kauymy älemde aman bolsyn*») ñarlykny ešitgän – Nux iäbiy `äläyhis-sälam.

Še`r:

Kun tugärdin kun batärgä Nux ñalauaç dä`uäti,
 Ellik uksuk myñ ñyl erdi ul risalät muddäti.
 Keçä-kunduz özi ñalyuz kazyu, emgäk ñuklänib,
 Söz ešitmäz kafir ära kundä artdy zäxmäti.
 Xäkka «Rabbi latäzär» («Rabbym, kaldyrma») teb ñalbaryb kyldy du`a,
 Bu izabätdä du`adin kyrk ñyl erdi muxläti.
 Din ücün köp kin tartyb ñuritu xäk ñarlykny,
 Bizgä sökünc emgäk ičrä kalmady xeç takaty.
 «Uäsnä `äl-fulkä» («Keme žasa») ämri birlä ñundy uç kät bir kemi,
 Äni mundı etdi ersä xälkka tofan häybäti.
 Ñaydi ñaymur, esdi ellär, astun-ustun alty aï,
 Körsä munday mundin artuk Mäulamizniñ kudräti,
 Uzı kaldy uç üyül kam uç kelänlär etägu.
 Bärcä öldi ñub tugändi küfru zulmät bid`äti.

Nux ibn Mälik Mänuşälx ibn Idris. Anasy aty Šamxa binti Änurş erdi. Nuxdin Adämya tegi on ata erdilär, kamuyläri musulman erdilär, aty Ñaškir erdi, näuxä birlä ñyylämış ücün Nux ätändi.

Äñmišlär näuxäsiñä säbäb ul erdikim, kunlärdän bir kun Iblisgä aïdy: «Ïä, Nux, mänin xäkimdä eš kyldyñ. Ägär ešlärim, kuldašlärim, çerigim ñygyly kelsä, bü erdä bilmäz erdilär». Nux aïdy: «Ul kañu erdi?». Iblis aïdy: «Sen du`a kyldyñ kaumuñ häläk boldy. Kamuyläri tämuý ičindä maña kuldaš boldylär. Sabr kylsañ birägu iman keltürüb saña ul fazilrak erdi». Nux `äläyhis-sälam tun-kun näuxä kyldy. Aïdy: «Eï, kaški, sabr kylsa erdim, birägu mu`min bulayñ erdi, maña bü katyplik tegmägäñ

erdī». Nux мәшрикдин мәғрибға tegi kamuҗ халайкға пәйғамбәр erdī. Bīr karyš er халайкдин хали йок erdī. Bīr кесәк erdin uç йүз йүк буғдай çыкар erdī, йүз batman буғдай бiр йыллыk azuk bulur erdī.

Xikañät kylurlär: Mäšrikdin мәғрибға tegi tutuš tamdin eulär erdī, tamdin tamҗa мәшрикдин мәғрибгә tegä йurasä bulur erdī. Er йүзindä ašlyk, täriҗu er kalmady. Йылкы караҗа tufrak йүклäb ädiz taylär bašынҗа saçyb ašlyk teriйur erdilär.

Xikañätdä anday kelur: Mäšrikdin мәғрибға kaйu erdä таһак täšläsä, kiši bašyгä tušär erdī.

Taky аймышлар, мушук tamdin-tamгä ašyb йурисä, йүз йуҗаç er йурir erdī. Munday abdan erkän birägu Täһriñi бirläгуçi bulmady. Nux uäкtyndaky abdanlyk kiйamätҗa tegi bulmäҗай.

Аймышлар, Äñçädä Žäbrail пәйғамбәрlyk kelturdī. Nux айdy: «`Aläm җайät keҗ turär, käfirлär telim. Män kaйu ergä baryb seniҗ бirlikiҗ teguräйiñ», - tedī. Xitab keldī: «Eй, Nux, sendin äйmak, mendin ešitdurmäk». Nux imanҗa dä`uät kyldy. El Nuxnuҗ sözин мәшрикдин мәғрибгә tegi eltur erdī: «Kundä çykyb iman keltürüҗ, Mäulanı бirläҗ, мәniҗ пәйғамбәрlykымгә ikrar kyлуҗ», тейur erdī. Käfirлär Nuxny uru başlädilär. Äñçä йаңлыҗ urdilär, суңуکلәri syndy. Žiual içindä buztäk kaxšäsä суңуکلәri terisi içindä anday kaxšäйur erdī. Täкһä kylsa tunlä Mäula äzzä uä žällä šifa berur erdī. Kun säйu Žäbrail kelib йarlyk tegurur erdī: «Eй, Nux, baryл, käfirлäргә айҗыл, «Lä ilähä illallahu Nuxun rasulullahty» («Alladan baska Täһri žok, Nux Allanyҗ elšisi») tesunlär». Barib айtur erdī, äндäҗuk urär erdilär. Nux айdy: «Ilähiñ, tun-kun sänuҗ färmanуҗ tegürdim, tiҗlämädilär, açuk айдym, ešitmädilär. Sir içindä päнд berdim, kabul kylmadyлар. «Rabbi inni dä`äutu kaumi läülän uä nähäran fä läm üäzidhum du`äiü illä firaran» («Eü, Žaratušym, men kauymymdy күндiz-tünī (dinge) šakyrдыm, alaйда meniҗ ügüt-nasixatym olardyҗ ašuyн odan äri arttyrdy»). Ellik uksuk myҗ йыл dä`uät kyldy, seksan kiši musulman boldylär, iman kelturdilär. Йarymy er, йarymy xatunlärдин özgä heç kiši musulman bulmady. Kun säйu emgäki artukrak boldy. Nuxnuҗ eulukī käfir erdī. Bīr kun бiр kary äбуška бiр үҗlanny başläb Nuxҗa keldi. Nuxnuҗ йүзүҗä tufkurdī, tili бirlä sukdī. Ul үҗlanҗa айdy: «Bu Nux teluä turur. Atalarymiz munуҗ sözин ešitmädilär. Bugun men netäk kyldym ersä, sen emä mandin суҗ munday kyлҗайsäñ», - teb ul үҗlanҗa uäsйiat kyldy. Nuk any kördi, anyҗ sözин ešitdi, uzindin umid kesdi. Umäsҗa tegdi, du`a kyldy, айdy: «Iziñä, euluk käfirmi er йүзindä tirik kuzmäҗыл». «Rabbi lä täzär `älä äl-ärzi min äl-käfirinä däйüäran» («Eü, Rabbym, žer betinde birde-bir käpirdi kaldyrma»). Mäula žällä žälaluhu kyrk йыл йаҗmur bermädi, erdin näbat undurmädi, xatun үҗül-kiz tuҗurmädi. Йылкы kara kamuҗ hälak boldy, йolläri күрүdy.

Xäbärdä anday kelur: Äuž ibn Unuk tofandä hälak bulmady. Anyҗ uçunkim däййar žumläsindin ermäs erdī. Däййar – euluk, bärkylyg temäk bulur. Äužniҗ eu –

bärky йок ердī, теҗизләр äтәҗында турур ердī. Tofan suy тизҗә ашмады. Äнчәдә Nuxҗа xitab келди: «Du`aҗны izaбат кылдым, барып чинар йуҗаҗи тиккiл». Терәк йуҗаҗымә темiшләр. Nux йуҗаҗ тикди. Kyrk йылдә уә йуҗаҗ уларды. Йуҗаҗны кесди, кiм ерсә кетуру бiлмәди. Äузнi undәдиләр. Ul йуҗаҗны судраһу келтурдиләр. Žäbrail Nuxгә тә`lim берди. Йуҗаҗны йаҗу бiрлә йардиләр. Su üzә urдәк йургәнiн көргuzu берди. Аҗа uxšәһу кемi һунә баһләдиләр. Кәфирләр any көрүб күләр ердиләр. «Sirtä näžžäran bä`dä män kuntä näbiüän» («*Sen paһҗambar ediһ, endi üsta bolyр kaldыһ*»). «Emdigә tegi päһҗambär ердiһ, emdi йуҗаҗҗи mu bulдуһ? Müny ne kylursen?»), - teb sorsalәр, «Кемi kylurmән, tebәsiҗә minib su üzә йурurmән». Кәфирләр аһдылар: «Iҗирçak mu һунәрсен, бүрүн ешкәк аһыл», - teb күләр ердиләр. Мәула äzzә уә žällә йарлыкар: «Uä küllәмә märra `älähühi mäläun min kaumihi säxiru minhu» («*Onыһ kasыnan kauymыnyһ bassылары ötse, onы kelemeždeütin*»). Nux žәuab аһтур ерди: «Siz бизni fusus kylursыз, Йарын `азаб кelmišдә биз seni fusus kylgәһmiz», - teb. «Kalä in täsxäru minnä fä innä näsxäru minkum kämä täsxärunä fä säufä tä`lämunä» («*Ol (Nux): «Eger sender bizdi kelemeždesenđer, bizder de sender kelemeždegendeü kelemeždeümiz. Öte žakyn arada бilesiһder (kimniһ xak ekendigin)*»). Nux аһды: «Tofan уә`дәsi kaçan bulur?»). Färman келди: «Kaçan säniһ täнүрыһ içindә su bilgursä ul `азаб izҗum турур». Кемi уә kat ерди, алдыдә йылкы караләр ерди, urтәsidә Nux kaумы бiрлә, ustundә куш-куртләр ерди. Nux үҗлы Sam уә Xam уә Efäs уә Kän`an үҗлы төрт ерди. Кемi һундиләр, узуну уә һüz kary, eni iккii һüz kary ерди.

Bä`zilәр аһмышлар, узуну myһ iккi һüz kary, eni alty һüz kary, әдizlyyy alty һüz kary ерди. Йүз myһ йигirmi төрт myһ temur bayләр кылдыләр. Tekmä bay üzә бiр päһҗambär aty битiклiк ерди. «Muxämmädun Rasullullahi» aty битiлгән temur bayну Iblis uyurlәди. Nux neçә istәdi, tabmädi. Žäbrail келиб хәбәр берди. Nuxдә бергил tesä, almәdim teb ant içdi. Žäbrailniһ öfkәsi келди. Бiр кемi йуҗаҗын алыб баһына урды. Baшы, közi каныа булыанды. Korkmişдә берди. Кемi täмам boldy ерсә, Nuxnuһ kәfir еулугi täнурдә etmäк piшururdә täнур içindә su çykdy. Келиб Nuxҗа хәбәр берди. Nux ul seksән kiši mü min бiрлә кемigә кirdi. Төрт үҗлы бар ерди. Sam уә Xam уә Efäs musulman ердиләр. Kän`an kәfir ерди. Färman келди: «Tekmä бiр täнlyдән бiр er žuft алыб кемigә kiuryyl. Uruylәri кесilmәsun, бiр erkäk, бiр тиši. «Fä usluк fihä min kulli zәužәüni isnәüni уә әxläkә» («*Kemege әr türli žanuardan бiр erkek, бiр ұрышыдан kиrgiz zәne otbasынды da*»). Taky ұylanläriһ kiuryyl». Nux аһды: «Ilähiһ, uçär, йугурur täнlyләрni netäk tutәһin?»), - tedi. Su һüzindә kamuы täнlyләр йуҗылдиләр. Tekmä бириндин бiр erkäk, бiр тиši tutub кемigә kiurdиләр. Üҗлы Kän`anny kiurәһin tesä, йарлык келди: «Kiurmәgil kәfir турур».

Аһды: «Ilähiһ, әһлиҗni kiur, teb sen аһдыһ».

Йарлык келди: «Ul seniһ әһлиҗ ermäs».

Nux аһды: «Eй, Kän`an, musulman bul, кемigә kиrgil, tofan suy häläк kylmasun», - tedi.

Kān`an айдy: «Mān ādīz taylārya syūnyaymān. Toy mānī sudyn kuzāzgāy, tedī. «Kalā sā`āui ilā žābālin ūā`simuni min āl-mā`i» («Ol: «Men bīr tau žakty panalaūmyñ, ol menī sudan kūtkarady»).

Nux айдy: «Bu kūn kīm ersānī`āzabdin sāklāgučī ñok Izidin özgā». «Kalā lä āsimā āl-ūāumā min āmrillāhi illā mān raximā» («(Nūx): «Būgīñ Allanyñ azabyñan kūtkaratyn eškīm žok, tek Allanyñ meūrīmīne bōlengender yana aman kalady», – dedī»). Bū sözdā erdīlār su keldī. Kān`anny hālak kylūteky boldy ersā kačdy, tay tebāsīñgā ašdy. Su keldī, ašukynya tegdī. Ūlyly bar erdī, any añaky astyñya alyb tebāsīñgā ašdy. Ūylan öldī, özī emā ʔark boldy, imansyz bardy.

Bā`zilār аймышлар, еñ ilīk kemīgā kīrgān karyñčā erdī, suñ kīrgān eškāk erdī. Eškākñī sudrādīlār, kemāgā kīrmādī, anyñ üčün kīm Iblis eškāk kuzrukyn tutub tartar erdī. Bulmāsā Nux айдy. «Kīrgīl, nečāmā šāñtan senīñ bīrlā ersā».

Bā`zilār аймышлар, Nux көñлі turukñīšdā eškākā aйдy: «Kīrgīl, eñ, māl`un», – tedī ersā, Iblis māl`un eškāk kuzrūky bīrlā tutub kemīgā kīrdī. Nux Iblisñī kemī ičīndā kördī ersā, айдy: «Eñ, māl`un, kīmuñ fārmany bīrlā kīrdīñ?».

Iblis айдy: «Senīñ sözuñ, fārmanyñ bīrlā kīrdīm».

Nux: «Kačan айдym saña kīrgīl teb?».

Iblis айдy: «Kīrgīl, Eñ, māl`un, teb айдyñ. Māl`un mān erurmen, eškāk ermās», – tedī.

Malīk ibn Sulāyīman āl-Xirāuīñ rāxmātullāhi`ālāyñhi айтur: Nux pāyğambār ñylanny, čizanny kemāgā izmādī, Adāmya sīzdin zārār tegār teb. Айдylar: «Kīm senīñ atyñny okysā, ul kīm ersāgā zārār tegurmāgāybiz».

Аймышлар, ñylan, čizandin korksa: «Sālāmun`ālā Nuxin fi āl-`ālāminā innā kāzālikā āl-muxsininā innāhu min`ibādinā āl-mumīninā» («Ālemde Nūx pāyğambardyñ otbasyna sālem (amandyk) bolsyn. Ārine, Bīz izgī amal žasauşylardy osylaū süūñšileūmiz. Rasynda ol Bīzdīñ mūmīñ pendelerīmizden edī»), okyb ñatsun. Nux айдy: «Iñāñ, arslan uñ bīrlā, bōrī koñ bīrlā, muşukñī kuñarčkun bīrlā duşmān tururlār, netāk kylañny?» – tedī. Fārman keldī: «Ul duşmānylykni ulār arasynda kīm bīlgurtdi?».

Айдy: «Sendin Īarlyk keldī, ñayylyk, duşmānylyk bīlgurtgān muafiklykmā bergāyñ». Kamuy nārsālārñī kīurdī. Īānā ñarlyk boldy: «Adāmnuñ suñukīñ keturyyl, kemīgā kīuryyl,`āzab suy tegmāsun», – tedī. Adāmnuñ kalbātīñ kelturdi kemīgā kuzdy. Bīr siñārīndā ñārānlār erdī, bīr siñārīndā xatunlār erdī. Adām kalbātī arada xižab boldy.

Īānā bīr riuāñātdā Žādī tayynda kuzdi teñurlār, āmma etī, terīsī Sārāndībdā turur, suñuklārī Žādīdā turur. Kačan su kemī kirakynya keldī ersā, Nux nečā katyylandy kemī ñurīmādī. Žābrail айдy: «Eñ, Nux, tört buluñīndā tört āñññī aty bīrlā kuzyył. Kuzdi ersā, kemī ñurdī.

Аймышлар, bīr āñññī Atik erdī, ikkīñčī āñññī`Umār erdī, üčünčī āñññī`Usman erdī, törtünčī āñññī`Āli erdī. «Tāzri biā`iuninā žāzān li mān kānā kufira» («Ötirikšisīñ delīngen adamya (яññi Nūx pāyğambarya) syū bolıanyñša, keme köz aldymyzda

žüzetin edī»). Irakdin mundi Mäkkägä bardy, etti йoly tauaf kyldy. Ändin Mäyribya bardy, andin Mäšrikya bardy. R` äžäb айнуңу ununči küni kemigä kirdi, alty ай kemidä erdi, kyrk tun-kun һауын һауды, erdin su çykdy. «Fä fätäxnä äbuäbä äs-sämäi bi mäin munxämirin uä fäžžärnä äl-ärzä `uünän») («Aspan esikterin tögip küatyn suya ašyp koıdyk žäne žerden bulaktardy šyyardyk»).

Xäbärdä kelur: Nuxka risalät kelmišdä йüz һаšär erdi. Toküz йüz ellik йыл dä`uat kyldy.

Йәнә бир риуаһәtdä tört йüz һаšär erdi. Tofandä kezın uç йüz ellik йыл tırildi. Kamuy myң etti йüz йыл bulur.

Аймыšlar, kyrk tun-kun һауын һауды. Tekmä bir katräsi tegirman tašy çaklyу erdi. Dunһada кайу тау ädiz ersä, anyң ustundä kyrk kary su erdi. Kemidägi seksän kišidän äzin `äläm ičindä heç kim ersä kalmady, kamuy öldilär.

Xäbärdä anday kelturmišlar: Uç närsä йok erdi. Kemädä, däriһa ičindä boldy. Biri mušuk, ikkinči siçyan, üçünči tunyuz. Siçgan päйда boldy, kemini täläšlädi. Йарlyk boldy, Nux ilkın әrslan bašyңa sifädi. Burnindin ikki mušuk çykdy. Ul siçyanny edilär.

Йәнә аймыšlar, Siçyan kemini tilmišdä adämilärya çark bulуу korkunçy boldy ersä, su ičindägi tešukni täläb bulmädilär. Nux айды: «Kim bü tešukni berkitsä, ne tilägi bulsa bergäйmen», - tedi. Йылан айды: «Män bulärin berkitäйin, su kirmäsun. Kırğan sulärni çykarsunlar». Йәнә йылан айды: «Maңa ne bergäйсän?».

Nux айды: «Ne tiläйsen?».

Йылан айды: «Кайу et tatlyу bulsa, any bergil». Nux kabul kyldy. Йылан suya kirib tešukni buldy, anda kiulub һatdy, su kirmäs boldy. Ičindägi suny täškaru saldilär. Su korkunçy kalmady. Kemidin çykmišdä kezın йылан kelib Nuxdin ul etni kuldy. Nux айды: «Kamuy tänlіglär çykdy, һайyldilär, etni кайда bulälің». Йылан köp sakyнды ersä, Nux `äläйhis-sälam siңäknі izti. «Baryyl, er һüzindägi etlärnі tatyyl, йылаңa berälің», - tedi. Siңäk bardy, kaç kaldy. Йылан täkaza kyldy. Nux uһatlyk bulub siңäknі täläйu karluyaçny izdi. Karluyaç kelib siңäknі buldy. «Näluک keç kaldyң?» , - tedi ersä, siңäk айды: «Er һүzi keң ermiš, tezgіnu keç kaldym», - tedi.

Karlugaç айды: «Etlärni tatdyңmu? Кайу et tatlyу turur?».

Siңäk айды: «Kamuy etlärdin adämий eti tatlyу turur».

Karluyaç айды: «Ul etniң tatyуу azyңda bar bulayй. Azyңny açyyl һizläйin», - tedi. Siңäk azyyny açdy, karluyaç siңäk azyyn һizläйur bulub tümšüky birlä siңäk tilin kesib saldy. Ul kundin beru siңäk tilsiz kaldy. Ikägu Nux päйyambärya keldilär. Siңäkkä neçä sorsalär sözläйumäs. Йaraysiz ün kylur. Karluyaçgä sürdy: «Näluк sözlämäs?» teб. Karluyaç айды: «Meniң birlä sözläšdin kamuy etlärdä su bäkasynың eti tatlyу teб айды. Keç kalmyš üçün korkub sözläйumäs», - tedi. Nux `äläйhis-sälam bäka etini йылаңa berdi. Agap karluyaç ul kun ançä izgulik kylmasa erdi, biz kamuy adämийläр йылаңa em bulayй erdilär.

Йәнә мәксудыа келдимиз. Nux `äläyhis-sälam кемидәгиләргә аймыш ерді: «Zuflärñizgä йаумәñ, ұлан-ушак бұлса кемигә сиымәуайлар», - теб. Кім ерсә зуфтгә йаумәс ерді. Бір мушук итнә көрді, зуфтыуа каушмыш. Келіб Nuxға аһды. Itgә сурды ерсә танды, каушмәдәм, теб. Мушук тәнуk булмady, уфтәнді. Йәнә бір әнчәдә итнә көрді. Йәнә каушмыш. Мушук Izigә йауарды: «Pähiiñ, bñ it senñ йауауаңыға йауан сөзләйур, йәнә tinär. Kudrätñ bilä mñny bir xal üzä tutgñl, men baryb Nuxға хәбәр kylalyn, özi kelib körsun», - tedñ. Mäula anyñ du`asyny izabät kylды. It ul xal üzä kaldy Nux kelib körgñncä. Nux kelib kördñ, it yañät uñatlyy boldy. Bñ kupgә tegñ itgә ul iş meras kaldy. It emä du`a kylды: «Mänñ Nuxdә fäsixät kylды. Iziiñ, änimä räsua kyllyl», - tedñ. Mäula äzzä uä žällä itññ tiläkñ räua kylmady. Kaçan muşuklär zuftууа хәзәтlyy бұлса аңчә йаңlyy ün çоуу kylur. Kamuyy xäklär bilür. Mä`lum boldykñm, kñmnuy `äybin асәsә, ul йәнә ul `äybya mubtälä bulur ermñslär. Adämññlärññ, йylki karalärññ näžasätlärñ kemidä telim bulyndy. Gayät emgätñ ersä, йarlyk boldy: «Nux `äläyhis-sälam inñññ arkasynya ilik sifäsun». Sifädi ersä inñ kuñrukyn tebrätñ, suñundin tunyuz çykdy. Näžasätlärñ kamuy edñ. «Bu kun tunyuznuñ etñ xäram bulgän säbäb ul turur», temñslär.

Kaçan alty añ tämam boldy ersä, Äuzka аһды: «Кемини суиräгил». Кемини куирукын tutууа kñm ersäññ kuuätñ etmäs ерді. Äuzññ any tutmak үчүн kiurdñ. Mäula Tä`ala hälak kylmady. Anda kezññ йarlyk boldy: «Uä kilä üä ärzu iblä`i mäki uä üä sämäu äkli`i» («Eü, žer, suyñdy žüt, eü, aspan žauudy toktat, dep (žarlyk) etildñ»). «Sulärñiz йutyyl». Kökkä йarlyk boldy: «Uä istäuät `älä äl-žudiñ» («Žäne keme Žudi tauynnyñ üstine toktady»). «Äzin йaymäyyl er üzä» Sulärññ aldy, kök йaymädi. Sulär er йüzindä kurudy. Ernññ хәй äti kury turur, йä`ni йumyаk turur, tegräsindä tayy turur. Su kurädi ersä, tay tebäsindä kuzy ұyрады. Tört siñärññ Kaf tayyña tokydy ersä turukdy. Ernññ tegräsñ muxit dәрñasy boldy. Muxitdin muxitgә ulañan sulär teñizlär boldy. `Aläm içindä, еrindä, taylär, çukurlär, küllär kamuy tofan suy bñrlä inññ йol kylgän tururkñm, teñizlärññ äçiymä, säsiymä ul tofandä ölgäñlärññ turur. Xitab keldñ taylärya: «Män Nux kemisññ taylärдә tuländururmän», - теb. Kamuy taylär baş kötürdñlär, «kemñ bizgә tulañay», - теb. Žädi tayñ kamuy taylärññ äшak turur. Täuazu`lyy kylды: «Maña bñ käramät kañdin bulayñ», - теb. Mäula any uzurdy. Kemñ аña tulänmäk bñrlä ayrylädi.

Nux `äläyhis-sälam аһды: «Кім бариб хәбәр ketursä su er йüzindä ne mikdar kalmыш, er açilmыш mu?!».

Kara karyа аһды: «Men barayyn».

Nux аһды: «Кім ерсәni kәfil bergil» Erkäk tauk kәfil boldy. Karyа bardy, ölüklär telim boldy. Any egugә bulub keç kaldy. Erkak tauk ууға kirmñs үчүн кемигә kñrñb, kemñ tamynya ашыb kanyt tökñb çarläñu başlädi. Karyа andin йanmady. Nux `äläyhis-sälam taukny alyb kaldy. Ul säbäbdin tauk uçmäs bulub, adämññlär bñrlä kaldy, temñslär, «Äl-käfülätu äuuäluhä mälamätun uä äusätuhä nädamätun uä äxiruhä

ğaramättun fä män läm üusaddik fä äl-üzärrib» («Kəpildik (яғни бір нәрсеge кəpil bolu) basy mämile, ortasy ökinış, al soñy tölem töleu. Kimde-kim senbese synap körsin»), kəfalätniñ başy m`alamät turur, urtäsi ökünč turur, axıry täuan turur. Kim ersä inanmasa sinäñu körsun. Nux `äläñhis-sälam karyğa du`a kyldy. Mäula äzzä uä žälläsindä katyylyk emgäkdä, korkinčdä `umrı axir boldy.

Ul ñoldin kunmişdä uñundä, suñundä bakar temişlär. Anda kezın Nux `äläñhis-sälam kuğarčunnı izdi, «Tärk xəbär kelturyyl», - teb. Bardy sañ er buldy, suy siñmiş. Ul erdä kondy, äzaky balčyk boldy. Ul sa`ät ok ñanyb keldi. Äzakymdaky balčykny körgüzdı. Ul balčyk añaky üzä tuñluk boldy. Bı kun äzaky tuñluklär anyñ uruyy tururlär.

Taky bir riuañätdä: Kuğarčun kelib su kurmyş erdä kundy. `Äzab suy sässyk üçün äzaky kyzyl boldy, teñurlär. Zäñtun ñyğaçynuyñ ñaburyakyny tümşükynda alyb keldi. Nuxgä körgüzdı. Nux aña izgu du`a kyldy. «Adämiñlär Nuxğa bəyirsak bulub eulärdin urun bersunlär», - tedı. Kuğarčkun añdy: «Taky tämä`im bar». Nux du`a kyldy. Mäula Tä`ala bəyrinğa bir täuk kəramät kyldy. Kaçan Nuxğa kemidin čikgıl teb ñarlyk boldy. «*İä Nuxu ikbit bi sälämin minää*) («Eü, Nux, Bizden bolğan amandykpen tüs»), Nux kemidin čykdy. Ul kun seksan beş adämiñ, kırk er, kyrk xatun Şam uilañäätindä teñiz kirayynda bir kend kubardılär. Aña «Karñat us-sämaninä» ätädılär. Alty añ su içindä türüb el tokymady. Añsyzyn čykyb el tokydy ersä ñaraşmady. Zä if boldylär. Kamuy uldılär, mägär etti kişi kaldılär. Taky Nux üğülläri, uç kelin. `Aläm içindä bü etti kişi kaldy, äzın kim ersä kalmady. Bı kun munčä xalañyk ñauz, ñaxşı, mü`min, kafir Nux üylanlärindin tuydılär. Ülüy ügly Sam, urtäncäsi Xam, üçünčisi İafäs. Bir kun Nux `äläñhis-sälam uzıñur erdi, el esändi. Nux etägin kötürdi, ut ändamy açyldy. Xam any körüb küldi. Sam Xamgä m`alamät kyldy. Efäs any körüb tuny birlä urtdi. Mäula Tä`ala anyñ şumlukindin Xamnyñ uñurkasyndaky nutfäni kara kyldy. Üylanlärı kara boldy. Uñalmışdä euluxı ilkin aldy. Teñiz kirayynda ätağğa kirdi, kamyş birlä eu kyldy. Ändäyuk uruylärı xindulär, xabäşñilär, zäñilär kamuuy anyñ uruyy tururlär. Ämma `äräb uä `äzämniñ atasy Sim turur, Xamni Hindustañä izdi. Samny `äräb uä `äzäm uilañäätinğa izdi. İafäsni Turkıstan uilañätyğa izdi. Kamuy turklär İafäs uruyy turur. Ul ñoldin turklär `äziz uä mukärräm boldylär. Bı sözlär Äbu Isxak Nişapuriñ žäm`kylyan «Kissäsi äl-änbiña» içindä bitiklik turur.

Ämariñ `alimlärı añmyşlar, İa`žuž uä Mä`žuž İafäs uruyydin turur.

Kä`b riuañät kylur: Adäm uzıñur erdi tüş kördi. Nutfäsi ergä tamdy, tufrakğa ñyğurdy. Mäula Tä`ala ul sudyn İa`žuž uä Mä`žužni ñaratdy. Bizgä ata siñirdin katylurlär, karyndaş bulurlär. Häua siñirdin katilmäz, uyañ bulurlär.

`Äbdullah ibn `Äbbas añtur räziñallahu `änhu, Adäm üylanlärı on ülüş turur, toküzi İa`žuž uä Mä`žuž turur, bir ülüşi kamuuy adämiñlär temişlär.

XIKAIÄT: Nuxnuñ bir kzyzı bar erdi. Birägu kulyalu keldi, beräñin tedı. İänä birägu kulyalu keldi, añamä beräñin tedı. İänä birägu kuldy, añamä beräñin tedı.

Törtünçi keldi, kuldy, aqama beräyin tedi. Kamuyları kyz algalu keldilər. Nux `äläyhis-salam kazıylıy boldylar. Euñä kirdi. Euñdä bir kanzik iti bar erdi. Bir xärz eşkäki bar erdi. Mäula Tä`ala kudrätı birlä ikkäläsi kyz boldy. Uzmanın bir xur izi berdi. Bı tört kyzny törttä kügä berdi. Kamuıy bir surätlyy erdi. Uz kyzyny täññu bilmädi. Kaç kun kalmışdä kezın närsä alyb kyzlar körgälu keldi. Bir kuzäkusiñä aıdy: «Zuftuñ birlä netäksän?». Aıdy: «İaxsi turur, äncäsı bar, närsä amäs, içmäs». Nux bildikim, ul xur turur. İkkinci kuzäkusiñä aıdy: «Zuftuñ birlä netäksän?». Aıdy: «Kanzik turur». Nux bildikim it turur. Ücünçigä bardy, aıdy: «Zuftuñ birlä netäksän?». Aıdy: «Er, içär, eşkäkdek İatur», - tedi. Nux bildikim ul xärzi turur. Törtünçigä aıdy: «Zuftuñ bilän netäksän?», - tedi: «Men andin xušnudmen, päyğambärlär uruıy turur». Nux `äläyhis-salam bildikim, öz kyzy turur. Alyb turgän xädıasyny aña berdi.

Xäbärdä kelur: Bir kun Žäbrail keldi. Nux `umruñ axir bulmışdä aıdy: «Eı, Nux, päyğambärlärdin seniñ `umruñ uzunrak boldy. Dunñany nitäk bulduñ?». Nux aıdy: «Dunñany bir, ikki kabuılyy säraitäk buldum. Bir kabuıdin kirdim, bir kabuıdin çika tururmän», - tedi.

Aımyşlar, Nux İüz İaşärdä İalauaçlyk keldi. Ellik ukıuk muñ İyl dä`uat kyldy. Tofandä kezın uç İüz ellik İaşady.

Taky aımyşlar, Adämdin tufaña tegi ikki muñ ikki İüz İyl erdi. Anda kezın Nux uäfat boldy. Uç İüz İyl xalayyk Nux säri`ätinä turdılar. Ukuşraky kafir boldylar. Šäri`ät bäyan kyıuıcy kalmady. Uç İüz İyldä kezın Hud İalauaçny xalaykyça izdi.

KISSÄI ÄUŽ IBN UNUK

Unuk Adäm kyzy erdi. Äuž ibn Unuknuñ üly erdi. Uzun boılyy erdi. Tofandä sugä ıark bulmady, anyñ uçunkim tofan suy tizñä etmädi. Taylar üzä olturub teñizgä ilkın sunıñu balyknı alyb kuña karšu tutub suklub eıur erdi. Xämİhatlik erdi. İaulak kuniçi erdi. Uluğ İaşlyk xatun aldy. Bir kiciik İaşlyy kyz aldy. Bir ädiz ülüy taş üzä adämİ körmäs, kuş-kurt tegmäs erdä kuzdy. Kaçan ulıardy ersä, Äuž andin ıayıb boldy. Taınyñ bir kirakyça keldi. Kyznyñ közi bir igitgä tüşdi, aña aşyk boldy. Igit mä aña aşyk boldy. Kauşmakça xıılä bulmädilär. Igit bir kurtyça barib muñin aıdy. Kurtyça aıdy: «Bir İyuaçıça sen kİrgunçä sänduk İundyıyıl. Aızyyny kufı birlä berkİtsun. Sän aña kİrgıl». Kım ersä ul sändukny kötürüb ul taınyñ tubİndä kuzdy. Kurtyça sänduk İanynda olturdy. Äuž keldi ersä, kurtyça İyülıñu küpdy. Aıtur: «Eı, üylum, sänduk İçİndä kİši ämanäti bar, sändä kuzäİin. Äzinlärgä e`timad kylmasmän», - tedi. Äuž any alyb eulugı katİndä kuzdy. Gaiyb boldy. Xatun sänduknyñ kuflyn açdy. Igitni çykardy. Neçä kun bİrgä boldylär. Äncädä Äuž İanyb keldi. Kördi kım ersä ergä tufkurmiş. Sürdy: «Munı kım saldy?» teb. Eulugı aıdy: «Män saldym», - tedi. Äuž aıdy: «Emdi İänä salıyl», - tedi. Saldy ersä, aña meñzämäz. Äuž aıdy:

«Bugun künilikdin äzin närsä senī kürtkarmäs». Xatun kurkmışdä künisın aıdy. Äuz any sändukdyn çykardy, eulukı birlä kuzdy. Kürtkany tılāıu bardy. Buldy, ketürdi, ergä çaldı, öltürdi. Tebäsınā ĩazilādı ersä, näzasät altynda kalyb öldi.

Риуайät kylmişlä: Кайу eldin öfkäläsä bir äzakyn kendnıñ bir kiräsınā kuzär erdi, ĩänä bir äzakyn ul sıñär kuzär erdi. Kend tebäsınā ĩaziläb kamuı xälknı näzasäti birlä häläk kylur erdi.

ХІКАЙАТ: Äuz Musa Kälim uäktınā tegi tirik erdi. Musanyñ çerikni kördikim, tört ĩyuaç er tutub tururlär. Äncädä çerikkä teñläıu bir taıny başy üzä kötürüb çerik tebäsınā ıryaly ıyrady ersä, Mäula Tä'ala Hudhud kuşya ilxam berdi. Kelib Äuznıñ başy tuşyndä ul taıny tildi. Başy taıya kirdi, boınyıya xälka boldy. Anda kezın Musaya ĩarlyk boldy «uryyl», - teb. Musa birlä tokuşu bilmädi. Musanyñ boıy on ikki kary erdi. Taıyaky emä ançä erdi. Ul alyb on ikki kary ĩänä sekridi, ırdy aşukynya tegdi. Äuz ergä tüşdi. Musa kamuı ĩançä-ıançä öltürdilär. Bir äıagusını aldylär. Uzuny tört ĩyuaçlyk er erdi. Teñizgä kupruk kyldylär, teb äımişlä.

KISSÄI HUD `ÄLÄİHIS-SÄLAM

Hud ibn `Äbduallah ibn Riıax ibn äI-Zulud ibn Ad ibn Äuäz ibn İram ibn Sam ibn Nux `äläıhis-sälam. Äımyşlar: Beş päııyambär `äräbdin turur: Hud uä Salix uä Şis uä İsmä'il uä Muxämmäd `äläıhimis-sälam.

Ul - «Uä ilä 'ädin äxähum Hudän» («Žäne Ad kauıymına olardyñ bauıry Xütty (žiberdik)») xil'ätin kiıgän, «İä kaumi u'budu Allaha» («Eü, meniñ kauıym, Allaya küşlyk etıñder»), - teb färman tegurgän. «İä, Hudu mä žitänä bibäünätin» («Olar: «Eü, Xüt, sen bizge eşbir aıyak äkelmediñ») xuzžätin eştgän, «Fä i'tinä bimä tä'idunä» («Uäde kyıyan närsenđi alyp kel») sözın tıñlägän, «Uä ubälliyukum mä ursiltu bihi» («Žäne men senderge alyp kelgen närsemdi žetkizudemın»), - teb sözlägän, «Uä läkinni ärakum kaumän täzxälunä» («Alaüda senderdi nadan xalyk köremın») žäuabyn bergän Hud `äläıhis-sälam.

Nuxdä kezın Hud ĩalauaç boldy uç ĩüz ĩyl keçib,
İurir erdi xalayıkdin, šari'ätin kaçyb.

Tundä-kunduz Hud tegürdi Täñrimiznıñ ĩarlykyn,
«Sekiz uzmakdä kelıñ» teb xäknı batyldyn sıžib.

Räbka ĩazyb, ĩoldan ayb, sunmädin dınya boıun,
Xäkya tanyb, xälkya ĩanyb, butya syınyb, xämr içib,

Almädilär Hud sözın bitmädilär Mäulagä,

Heç kim ersä äımägän söz aıdylar ĩaulak äžib.

Aıdy: «İä, kaumi u'bäduallaha» («Eü, kauıym, Allaya

*külşylyk etijder») andin özgä Tәҗrī йок.
 Syууһған Хәк хәзрәтiңә йуулады йаһын саҗыб.
 Umäsya tegdi ersä ün ketürdi йауарыб,
 Айды иҗрәб: «Äntä rabbi kadirun хайиun музиб» («Sen Žaratusym,
 küdürētisij, tirisij һәм tilekterdi
 oryndauşysy») .
 Etti tun, sekkiz kun ičrä йок bozun kyldy уған,
 Йiғnä йurtuğiңčä eldin Adyйләргә йол ачыб.*

Hud päйғambär `äläйhis-sälam toküz йаһәйurdä Adyй bozuny keldi. «Uä ilä `ädin äxähum Hudän» («Žäne Ad kauymyna olardyñ bauyry Xütty (žiberdik)»).

«Ad – mälikläriñij eli», temišlä. «Xäm ul kaumnyñ aty», temišlä. «Xäm ul elniñ aty», temišlä. «Ulärniñ atasynyñ aty», temišlä. Ad ibn Iuäz ibn Eräm ibn Sam ibn Nux `äläйhis-sälam turуu erläri Äxnak kaumdin teblär bulur. Hud ul tebälärgä аууb ulärni imаныа, Islamға дә`uät kylur erdi. Ulär Hudni tebädin kuzy salyb: «Sän biziñ Tәҗrilärimizdin аһиуалым keldiñ?», - tedilär. «Ä žitänä litäfikänä än älixätänä» («Sen bizdi küdaularymyzdyñ küşylyуynan kauтарu üşin keldiñ be?»). Kamuу uzun boйлуу erdilär. Tört йüz kary bozläri baş üzä sekrüb äzaklaryn tepsälär tizlärişä tegi kömülür erdi. Kučläriңä, bozläriңä йaräşu butlär kyldylär, kučläriңä kuändilär. «Biztäk kučluk barmu?», - tedilär. «Män äşäddu minnä kuuätän» («Bizden küşti kim bar?»). Butlär kyldylär, uç йüz kary, kamuу altündyn, kümüşdin. Hud uläryа аһды: «Йä, kaumi u`budullaha mä läkum min ilähun уауруһu» («Eü, kauymym, Allаya аsyууңдар, sender üşin Odan baska Küdau žok»), kabul kylmadylar. Айдылар, kunі sözluk ersä `äzab kelturyyl, köraliñ. Hud аһды: « Äzab kelgusin Mäula bilür. «Innämä äl-`ilmu `indallahi» («Ony bilu tek Allanyñ küzyrynda»). Izturyaimän, sözumn sizlärgä tegururmän. «Ubälliyukum mä ursiltu bihi» («Men senderge аlyp kelgen närsemdi žetkizemän») äñčäsi bar, sizläрни äñlämäс bozun körärmän. «Uä läkinni ärakum kaumän täzxälunä» («Alaüda senderdi nadan kauym (retinde) köremän»).

Kamuу xalaйykдин buйnäурак bulär erdi. Ülүу xisarlä. kubardilär, tämaša үсүн ädiз erlärdä särañlä. kyldylär. Zä`if uşak bozunluylärni kulmäk үсүн töländilär. Ulärgä аnyuçun адыйлär ätädilär, `äräb tilinčä utä keçguçi temäk bulur. Bulär йänä beş närsä birlä kamuу xalaйykдин artuk erdilär: kuuät, kamät, ne`mät, muxläт, mä`siyat.

Xud аһды: «Korkuñ, täubä kyлуу, йок ersä sizläрни һäläk kyлуай».

Айдылар: «Seni Tәҗriniñ biziñ ne birlä һäläk kyлуай?».

Hud `äläйhis-sälam tilindä йurydy: «U sizgä el teb kelgäй, kamuууңyзny el birlä һäläk kyлуай». Hudnyñ ul näfäsi зайi` bulmady. Üylanläri йаşgä tegdilär ersä, sayuläri boldy. Kyrk etti йыл дәulät kyldy, тыñlämädilär. «Biz seniñ sözuñ birlä Tәҗrilärimizni

Handwritten signature

kuzmäzmiz», - tedilär. İyyıldilär, keñäştilär. «Bizgä el kelur ermiş ĩarayın kylalyñ», - teb ĩariklaryn kizdilär, ĩaşyk başyña uryndilär. Üyül-kizlärin, ĩylky karalärin taýlärgä kiurdilär. Ulärniñ `adätı ul erdi, kačan munyñtek kazıyua mubtala bulsalär Mäkkägä kişi izib kurban kylur erdilär, tiläklärin tilär erdilär. Uçägunı atlyğ kişilärdin çykardilär: biri Mazid ibn Sä`d, ikkinçi Lukman ibn Ad, ul xäkım Lukman ermäs, üçünçi Kaıl ibn `Umär. Äzin kuldaşlar birlä Mäkkägä etdilär. Bı Mäzid, Lukman ikägu içindä musulman erdilär. Mäkkädä ulärniñ kardaşları bar erdi, Muauııa atlyğ. Mallyğ, žuanmärd erdi. Aña konük boldylär. Bır aı egu, içkugä bulub, xämr içib, tämaşa birlä, mutriblär birlä mäşyul boldylär. Hud päıyambär du`asy birlä Mäula äzzä uä žällä ulärya uç ĩyl ĩayın izmädi, äżiz boldylär. Uçägu kurbanlär kylyb ĩayın tiläıu barmyş erdilär. Keç kaldilär ersä, Muauııamä bı konüklärdin ĩalkyub iki mutribä karabaşlarıñä aıdy: «Sizlär içku arasynda kubsäb, sima` kylurdä ĩayın tiläıu kelgänlärin, keç kalgänlärindin aıtu berıñ, any äñläb eulärıñä ĩanayılär», - tedı. Karabaşlar kubsäıu bı še`rı aıdylar. Še`r bı turur.

Ulär müny eşıtib kelgän eşlärin sakyndilär. Kä`bägä kelib kurban kyldy. Kaıl aıdy: «*Allahumma in känä Hudun sadıkan fä iskinä*» («Eı, Alla, eger Xıttıñ aıtkandary ras bolsa, onda bizdi suyar (su ber)»). Izi äzzä uä žällä uç türlük bülüt izdi: uruğ, kyzyl, kara. Ün eşıtildi: «Eı, Kaıl, bı bülütlärdin izdi uruğ, kyzyl, kara. Ün eşıtildi: «Eı, Kaıl, bı bülütlärdin birni ixtııar kylyğ». Kaıl bülütlärgä bakdy. «Uruğ bülütä närsä ĩok, kyzyl bülütä ne baryn bilmäzmen», - tedı. Kara bülüt ĩayınlyk bulur teb any kuldy. Ul kändü `äzab bülüty ermiş. Ün eşıtildi. «*Ixtärtu ramadan*» («Men küldy yktiär kyldym»). Mä`nisi ul bulur: Kara külni uzurduğ Addä birägunı tırık koımägäı, ata üyül kalmäyay. Bänu Ludiııa teb, mägar uruğy kalsa, ulärya kalgäı. Bulär Ad äualidin ermäzlär. Ad axiridin temişlär.

Mäzid ibn Sä`d aıdy: «İlähiı, men ulärniñ dıni üzä ermäzmän. Öz dıniñ üzä tutyğ».

Lukman ibn Ad aıdy: «İlähiı, maña uzun ĩaş bergıl».

Ün eşıtildi: «Neçä ĩaş tiläıursen?».

Aıdy: «*Kärkäs `umrı keräk*».

Tekmä kärkäs uç ĩüz ĩaşäıurlär. Lukman bır kärkäs baläsın alyb ektulädi karyb ulyynçä, ĩänä birni ändäyuk ettini ektulädi. Lubid atlyğ karynçya uläştı. Lukman aıtur erdi: «Kačan ölümü ĩauşty ersä, tağ tebäsıñä eltti, äzin kärkäsler arasynda kuzdf, ulärniñ arasynda birlä uçgäı, teb. Äzinlär uçtilär, Läbud kaldy, ul erdä ok öldi. Lukmaña žan berdı. Ul kara bülütya etmiş myğ büründuk ũrmüş erdilär. Tekmä bır büründuk etmiş ikki färistä ilkindä erdi. Xäzrämäut erıñä keltrdi. Eñ ilk bır kurtıya kördi Miz atlyğ. Anyñ üçün ul etti tun, sekiz künläri «Äııami äżuz» ätäıurlär. Žäbrail Izi ĩarlyky birlä elgä erklık bulgän färistägä aıdy: «El kabuyın açyğ».

KISSÄI SALIX İHALAUÄĀ `ÄLÄİHİS-SÄLAM

«Uä ilä Sä mudä äxähum Salixän» («Žäne Samud (taūpasyna) olardıy bauıry Salixty (žiberdık)»), xil`ätin kīīgän, «Fästäyfiruhu summä tubu iläühi» («Odan keširim sürañdar, keüin Oğan täube etıñder», - teb kaumiñä uyt bergän, «Ätänhänä än nä`budä mä üä`budu äbäünä» («Sen bızdı ata-babalarymyz külsylyk etip kelgen närsege külsylyk etuden kaütarmakšysyñ ba?») žä uaby ny ešitgän, «Fä kalä lähum rasulullahi näkatallahi uä suküähä» («Olarya Allanyñ elšisi aıtty: Allanyñ tüüesin žäne onyñ işken uakytyn (kürmetteñder)») täšrifin bulyan, tašdin du`a kylyb iñän čykargän, «Rabbi karibun mužibun» («Rasynda meniñ Žaratušym žakyn, kabyl etuši», - teb xäk dınyä undägän – SALIX PÄİĞAMBÄR `äläihis-sälam.

`Äkl änu b kelgıl, ešit, Salix ĩalauäĀ kissäsın,
 Bulguluk bašdin añakya äйтäiın men žumläsın.
 Xäk risalät berdı ersä tuz tegürdi kaumiğä,
 İurydy tun-kunduzın aldy Sä mudniñ z`umräsın.
 Kyldy iman dä`uätini kuldilär bir mu`žizä,
 Kuldi Xäkdin, čykdy iñän ĩardy tañnyñ säxrasyn.
 Botä tuıdy bärčä tuzun any tiñlä kördilär,
 Kun kezikläb su uläšdi ičti kendü xissäsın.
 Tandilär Xäkdin kamuıy, kyldylär kun mä`siñat,
 Ukmadyñ Salix sözın häm ušbu iñän kissäsın.
 Keldi ĩugurub ikki bozcy bir äzakyn kestilär,
 Botäsi iñrüb kañytty astylar uč säxbäsın,
 Uč kun ičrä boldylär säriy, kyzyl häm kap-kara,
 Kudrätı birlä uyan Kadyr emurdı bärčäsın.

Salix ibn Ubäı ibn Äsäf ibn Fasik ibn Xam ibn Sä mud ibn Ad ibn Eräm ibn Sam ibn Nux `äläihis-sälam. Ad, Sä mud ikki mäliklär erdilär. Sam ibn Nux üylanlärdin bü ikägudin telim üylanlär boldy. Ad kabiläsi, Sä mud Nux üylanlärdin bü ikägudin telim üylanlär boldy. Ad kabiläsi, Sä mud kabiläsi ätädilär. Hud kaumy Ad äualı turur. Sä mud kaumy Ad axiry turur. Ad bozuny Sä mud bozunydin ukušräk erdilär. Žäxd erindä olturur erdilär. Samli, xižazli arasynda. Sä mud bozuny Ad bozuntek uzun boıluylär erdilär. Taylär ičindä tašlar uñub eulär kubardilär. «Uä kănu üättäxizunä min äl-žibäli buıutän äminin» («Olar tynyštykta türu üšin taularyä üüler salatyn»). Bir büñük tay tubindä ulärniñ suy bar erdi, uläryä täb buluçä kamuı butläryä tapynur erdilär. Mäula Tä`ala Salixny ulärgä izdi. «Uä ilä Sä mudä äxähum Salixän» («Samud kauymyna olardıy bauıry Salixty žiberdık»). Salix ulärniñ uruyindin üçün «äxahum»

тейу һарлыкady. Salix ulärni musulmanlykya undädi. Salixya päйғambärlyk кelmäsdin бүрүн бизиң биргä butya tapunyl тейур erdilär. Salix unämäsä, kичик turur bilmas, uluyrak bulsa, һolya кирgäй тейур erdilär. «Nubuuät кelmışdä kezин musulman bulun, butya tapunmäñ», - tedi. Айдылар: «Ей, Salix, биз seni динимизгä кирgäй теb umид tutär erduk. «*İä, Salixu kad kuntä finä märzuuän kablä häzä*» («Eü, Salix, alyaşynda sen bizdiñ aramyzda ümit etilgen adam ediy»). Endi bizgä atalarymiz динini kuzub äzin diñamu undäһursän? «*Ä tänhänä än nä 'budä mä üä'budu äbäunä*» («Sen bizdi ата-babalarymyz tabynyp kelgen näresege tabynuymyzdy toktatpakşysyn ba?»). Biz bü sözгä bitmäzmiz, tedilär. «*Uä innänä läfi şäkkin mimmä täd'unänä iläühi muribin*» («*Ärine, biz sen ügittep taratyp žatkan dinge katty kümänimiz bar*»).

İänä bä'zi kissälärdä Uäxäb ibn әl-İamäniñ riuaiät kylurlär: Nux bozuny tofanda һaläk bulmişdä kezин Nuxnyñ uç üly kaldy. Nux `äläһhis-sälam ölarında üylanläriңgä uäsһat kylды. Žähannyñ urtäsin Samya berdі. Xamny Mäyribya izdi İafäsnі Mäşrikya izdi.

Аймышлар, турклär İafäs uruyindin tururlär, äzінlär Sam uruyyndin tururlär. Sam Mukaddäsä erində erdi. Sämuд Xizaz erində erdi. Tekmä kabilanyñ mälikläri bar erdi. Bü Sämuд bozuny mäkkälik birлә mtäässib erdilär. Mäkkädä Muauiһa ibn Bäkr atlyy uç һüz myñ er çeriki birлә erdi. Xizaz erindəgi ulüylär һyylyb keñäştilər. Bizgä bir mälik keräk bü duşmän birлә tokuşsä. Xändä` ibn `Umär atlyy erni uzläriңya mälik tutundilər. Mälik aya musälläm boldy ersä, uzıñä bir but kylды: kyzyl altündin ikki közläri һakutdin. Bü butgä tört һüz kyldurды. Birі adämiñ surätlyy, birі arslan surätlyy, birі kuş surätlyy, birі at surätlyy. Bü butgä bir eu kubardy. İkki һüz kary ädizlyyi, һüz karn eni. Tamläri žazä`din, `äkikdin. Bü eugä һüz kabuy urdy. Ud һyyaçindin bir täxt kyldurды, kyzyl altün, gäuhär birлә murässä`. Bir täxtya tört äzak kyldurды: birі z`umräddin, birі žazä`din, birі `äkikdin, birі billurdin. Turluk-turluk tunlär kizurdi. Ul täxt üzä olturды, aya säzdä kylды. Kamuy kabiläya kişi izdi. Kamuy mälikläriñ çeriki birлә һyydurды. Айды: «Bu mäniñ Täñrim turur, muñä säzdä kylyñ», - tedi. Mäliklär ul tört һüz kabuydin kirдилär. Ul butya säzdä kyldylär. Birі ul butnyñ ayzynya kirib «Men sizdin xuşnudmen», - teb ün kylды. Kamuyläri seuinub baş kötürдилär. Xändä` ibn `Umär айды: «Tekmä һyldä bir һoly kelib muñä säzdä kyldyñ», - tedi. Ul Sämuд bozuny ul eudin çykyb sözläştilər. Bir äncäsi айды: «Biziñ Täñrimizniñ һüzi bizniñ siñär erdi», - tedilär. Söz täläştilər, sänciştilər, etmiş myñ er öldi. Bü xäbär Xäһada` ibn `Umärgä tegdi. Atlanyb keldi, ulärya айды: «Kайu һayy bü iһni kylyайkim özünuzgä kyldpñiz?». Ulär айды: «Ей, Mälik, bizgä bü Täñri keräkmäz. Bizni tokuşya kumišti. Äzin Täñri tutunurmiz bizni tokuşturmägäй», - teb.

Karrä` atlyy tayya kişi izдилär, but tutunmaya taş tilädilär. Iblis `äläһhil-lä`nä бүрүнrak bü Karrä` tayynya keldi. Körkluk, әrik ak taşny kesib kuzды. Ulär kelib any kördilär, eltib bir but kyldylär. Kyrk kary uzunluky, sekiz kary eni. Başy altündin,

közlärī ĩakutdin, tīšlärī ĩinžudin. Turluk tunlär kizurub ul täxt üzä oltürtıdy. Aña Äbxär tedilär. Aıdyıar: «Eı, mälik, bır er bü butya xadimlik kyla». Xäidä` bakdy ersä, Käsır ibn Ubäıyda atlyğ erni kördi. «Bu ĩaräyayımu?», - tedilär. Razy boldylär. Käsurniy ul butya xadim kyldylär. Kyrk ĩyl xidmät kyldy. Bır kun Iblis färıştälärdin ešitdikim, bü Käsır uruyındin bır päıyambär bulayı Salix atlyğ. Bü kafırlär anyğ ĩlkında. Ul kaumnıñ kamuyläri ul butya ĩuyıldılär. Iblis `äläıhil-lä`nä kelib ul butnyğ azyğnä kirdi. Kattyk ün birlä aıdy: «Eı, menıñ kullärim, bü Käsır mäniğ täbuıymğä ĩarämäz, any zıdanya salyğ». Zıdanya kumištılär ersä, ĩänä bıragunı butya xadim kyldylär. Käsır kyrk ĩyl zıdandä kaldy. Kyrk ĩyldä kezın Žäbrailya ĩarlyk boldy. «Käsurny zıdandın çykarıy», - teb. Žäbrail bır kanyt birlä urdy. Zyndanny ikki parä kyldy. Aıdy: «Eı, Käsır, çikyyı». Käsır zyndandın çykdy. Köñlındä sakyndy: «Kyrk ĩyl Äbxärka xizmät kyldym. Kyrk ĩyl zyndandä kaldym. Endi kurtuldum. Bü erdin ketäıin», - teb küpdy. Tayya üğady. Tay ĩçındä bır üngür ĩolükdy. Armiš erdi, uzudy. Kyrk ĩyl uzukudä kaldy. Mäula Tä`ala bır färıştäğä any säklätđi. Käsurnyğ euındä Zäüm atlyğ eulugi bar erdi. Aımyšlar, Saxur atlyğ erdi. Bır äncä ruzgar keçmišdä bü xatun teluä boldy. İügrüb çarläıur erdi. Özi ĩaulak körklik erdi. Xäık aña räxm kyldy. Bır keçä sarayıyndä bır kuš keldi, karka surätlyğ. Aıdy: «Eı, Zäüm, Käsurny körgu köñlınğ bar ersä, mäni izärgil». Zäüm izäru bardy. Ul üngürya keldilär. Kuš aıdy: «Eriñni undägil». Zäüm kattyğ ün birlä Käsurny undädi. Ul üngür ĩaryldy. Käsır ün berdi: «Kırgil», - teđi. Saxur kirdi, Käsurny kördi, Aıdy: «Eı, Käsır, munda ermışsen munçä ĩyl boldy. Mäñä nälük kelmäđi?».

Käsır aıdy: «Äbxär zyndanydin kurtuldum, bır keçä munda ĩaturmän».

Zäüm aıdy: «Bır ĩüz ĩigirmä ĩyl boldy sen mandın yaııbsen». Bü sözlärni sözläšurdä Käsurnıñ eulukiñä räybäti boldy. İkägu kauštylar. Zäüm Salix päıyambärya ĩüklük boldy. Ul sa`ätđä Käsır öldi. Keldi Zäüm kazıülüy. Ul kuš aıdy: «Bu üngürdin çikyyı», - teđi. Zäüm çykdy. Ul üngür belgusiz boldy. İänä bü kuš aıdy: «Eı, Zäüm, suñukiñdäyi üylanny kandin aldyğ, teb sorsalär, tänuk tılasälär ulärni bü üngürya kelturyı. Täñri Tä`ala ulärniğ šärrindin kuzäzğäı».

Zäüm aıdy: «Sen ne kuš turursän?».

Aıdy: «Men kuzıunmän».

Sürdy: «Bašyğ nälük akardy?».

Aıdy: «Kabil Xabil öltürmäkiñä män säbäb erdim. Mäula Tä`ala maña ne žäza bergusi, andın korkub bašym akardy».

Aıdy: «Tümšüknyğ nälük säriy turur?».

Aıdy: «Užmaxdägi zä`färandin edim», - teđi.

İänä aıdy: «Aıaklaryğ nälük ĩašyl turur?».

Aıdy: «Myğ ĩyl Tuba ĩyuaçynda kundum».

İänä aıdy: «Karnıñ nälük kara turur?».

Айды: «Bir kun tämuḡ uzäsındin kečär erdīm, ot yssyḡ mundaḡ kyldy». Taky körünmäs boldy. Saxur euḡä keldi. Toküz айда kezin muxärräm айында dušanbä kun kečäsī Salix päyḡambär anädin tuḡdy. Anasy Salixny kundakläb öz eligä alyb bardy. Mälik sürdy: «Bu ūylanny kaidin aldyḡ?»». Saxur mäžarani aytu berdī. Mälik taḡlädi.

Айды: «Ей, mälik, maḡa inanmäs ersäḡ kelgīl, säḡä körguzäyīn», - tedi.

Mälik ul üngürgä bardy. Zäum kattyḡ ün birlä Kasurny undädi. Üngür açyldy. İkäḡu kırdilär. Mäula Tä`ala Kasurny tüḡyüzdi. Айды: «Ей, Xändä, bü uyyıl mäninḡ turur», - tedi. Taky öldi, küл boldy. Mälik taḡlädi, айды: «Men öz közün kördüm, ämma äzinlär inanmäyayılär. Sen bü ūylanny meninḡ kabuyymda koḡyul. Kıšilär kelib äsrämakka kulayılär. Ančädä sen äsrämakḡa alyul», - tedi. Zäum anday kyldy. Kıšilär ūyḡylyb keldilär, äsrämakḡa alur boldylär. Saxur айды: «Ūylan kabuyymdä turur, mänä xäkrak turur, män alurmän», - tedi. Salixny aldy, äsrädi. On ikki ḡašädi, körklandı. Kim ersä anyḡ körkinä etmäs boldy.

Аймышлар, kim ersä Salix päyḡambärny, Muxämmäd Räsulullahny körsä tänumäyayı erdilär. Salix anasynḡ koḡılärini säklär erdi. Mäkkädän Muauḡḡa ibn Bäkr uč myḡ er birlä keldi. Xizazny egirdi. İyaryndasimä Salix Muauḡḡany körgäni çykdy. İzmäs boldylär. Salix tekmä biriniḡ ilkın tutub bir siḡär täšlär erdilär. Ulärdän bir kač atlyylär kelib bulärni tutgutäk boldylär ersä, Salix bir kattyḡ ün kyldy. Žäbrail uä Äzrail uä Mekail bir ün kyldylär. Kamuyläri tušub öldilär. Mälikkä xəbär kyldylär. Atlanyb keldi, äžaiibni kördi ersä bir at mindurdı, bir tun kizdurdı. Bašyndaky altın tažin Salixḡa berdī. `aläm ičindä eḡ ilk öz tonyn kizdurgän Žändä` ibn `Umär erdi. Čerikiḡä färman tegürdi ersä, kundä Salixḡa sälamḡa kelgänlär kačan mälik baryu eriḡä olturur bulsa, Salixny birgä alyb olturur erdi. Bir kun Salix eu kabuyymda olturur erdi. Mälikkä sälamḡa baryaly Žäbrail `äläyhis-sälam bir körklik igit surätinčä Salixḡa keldi. Sälam kyldy. Salix ne erdukın bilmädi. Žäbrail айды: «Ей, Salix, eugä kirgīl». Salix eugä kırdi. Žäbrail `äläyhis-sälam päyḡambärlyk tegürdi. Айды: «Baryul, mälikkä айḡyl, äḡsun Allah bir turur, Salix anyḡ ḡalauaçi turur».

Salixḡa айды: «Bu xətalär tonyn kuzyul». Kuzdy. Bir kälim tun kizdi. Ölginčä Salix päyḡambär ul kälim tun ičindä erdi.

Mälikkä teb kelib айды: «Ей, kafır, айḡyl: «Lä ilähä illallahu uä inni Salixun rasulullahi» («Alladan baska Täḡiri` žok, žäne men, Salix, Allanyḡ elšisimīn»).

Mälik айды: «Ей, Salix, män saḡa kylyan izguluknuḡ ḡanuty bumu turur?». Salix žauab etäyīn tesä, Žäbrail unämädi. «Kub, eldin čikgīl», - tedi. Salix ul eldin çykdy. Kar` tayıḡä bardy. Etti ḡyuačlyk er erdi. Salix anda färıştälärni kördi. Айдылар: «Ей, Salix, bü kečä munda bir eu kubaryul». Žäbrail taky äzin färıştälär Salixḡa ḡary berdilär. Bir eu kubardilär, uzuny uč ḡüz kary, eḡ kyrk kary. Eu uḡyndä açuk erläрни ašturdy. Saḡynda, solyndä ḡyuačlär tikdilär. Köki kümüşdin, buzy altündin, budaklary

kümüšdin bīr kandil kyldy. Anyñ ĵaruklukıñdin ĵalābā kylur erdī. Ĵaryndasī kun ul kaum kelīb ul eunī kōrdīlār, tañlāštīlār. Kunduz ul kaumny imanyā undāñur erdī. Tunlā bū eugā kelur erdī. Ul eldā uĉ ĵüz kīšīdin artuk musulman bulmādīlār.

Salix aıdy: «Iziña, män bulärdin umid kesdim».

Žäbrail keldī, aıdy: «Eñ, Salix, bulār uĉ ĵüz ĵyl boldy kafirlikdä tururlār, bū bīr kaĉ kundā kunmägäñlār».

Salix aıdy: «Eñ, kaum, mänñ kīšīgä barĵu işim bar», - teb ĉykdy. Kar` taĵynĵa bardy, Anda mexrab kyldy. `Ibadätĵa mäšĵul boldy. Bašyn säzdägä urdy. Mäula Tä`ala Salixĵa uzku kumišdī. Kyrk ĵyl uzīdī. Ul musulmanlārdä uĉ ĵüz kīšī öldīlār. Kaiñu bīrī ölsä anyñ atyn bū ešikkā bītur erdīlār, bīr kun Salix päñĵambār kelmišdä musulmanlyk üzä baryanymyz bilsun, teb. Er ĵüzīndä «Lä ilähä ilallah» («Alladan baska täñrī žok») tegučī kalmady. Bīrägu Salyk uzkudin uñĵandy ersä, kamuĵyny ölmīš kōrdī. Kyrk ĵyl uzkudā erdī. Tört ĵyl Sämud bozuny arasynda erdī. Salix ul kabilädin Mäula Tä`ala bū kaumĵa päñĵambār izsä, ulärdin ok izirur erdī, illa Lut päñĵambār ĵarīb erdī. Kaumi arasynda Salix ulärñi imanyā undädi, `äzabdin korkutdy.

Užmaxĵa umid berdī, izgulīk bīrlä uĵut berdī, erklīk bīrlä sözlädī, kabul kylmadylar. Salixny unämäs boldylār. Kamuĵlārī keñäštīlār. «Salixny özümīzdän umidsīz kyladīñ», - tedīlār. Bū bizdän ülüĵrak tururlār xäsāb uā nāsāb iĉīndä. Müny öltürsä bulmäz. Aıdylar: «Bīr nārsä kylalyñ, ul işñi kylumasä uftānyañ, bīzdin ketgāñ», - tedīlār.

Aıdylar: «Eñ, Salix, sän bīzgä ne teñursän?».

Salix aıdy: «Izi äzzä uā žällä bīrlīgīñä butuñ. Ĵaratkan, ne`mät bergän ul turur. Ad bozuny butmādī, ne bälalār tegdī. Hud kaumy iman kelturmādī, ne bälalār berdī».

Aıdylar: «Eñ, Salix, bīznī atalarymīz tabunĵan Täñrīlärīmīzdin ĵyĵyb äzīn Täñrīdinmu korkutursän? Sözuñ kunī ersä, bīzgä bīr burxan körguzgīl».

Salix aıdy: «Ne tīläñürsīz?».

Aıdylar: «Biz`idimīzgä ĉikalalyñ, sen ul Täñrīnĵdin kulĵyl, bīz öz Täñrīmīzdin kulälīñ. Kaiñusi terkrāk barur ermiš kōrälīñ», - tedīlār. Ĵaryndasī kamuĵ ĉikdīlār, Salixmä bardy. Ulärñiñ katindä bīr ot kuruĵ tay bar erdī. Aıdylar: «Bu taydin bīzgä bīr kyzyl tuluk iñän ĉykaryyl. Bīznīñ iläkīmīzdä botäläsun, bīzgä sut bersun, bīz iĉälīñ». Ul taydä bīr kul bar erdī, Käñnä atlyĵ. Sulārī andin kelur erdī. Bulärñiñ atalary Sämud bīr kun kuldä bīr tašdin ün ešītīldī: Sämud bozuny bū tašdin häläk bulĵusy. Aıdylar: «Ušbu tašdin bīr iñän ĉykaryyl, kyzyl tuluk, tīlī kara, boñny ĵuĵun, `Älinī tuluk, elīñi eñlmiš». Salix du`a kyldy: «Iziña, sen bīlürsän, mandin ne kulärlār». Ĵarlyk keldī: «Eñ, Salix, bīlür erduk senīñ kaumiñ bū mu`żizāñi kulĵañlār. Bīz any bū taš iĉīndä änuklāb tururbyz. Sen du`a kulĵyl, bīz berälīñ». Salix du`a kyldy. Ul taš igrānu bašlädī. Bīr iñän ĉykdy, ulār tīlämīš-tek. Bīr anĉädä iñän botälädī. Iñän botäsī bīrlä kubdy, utläñu bašlädī. Aıdylar: «Mä äsxäräkä Salixu», ĵaulak žärdä ermišsän, teb iman kelturmādīlār.

Аймышлар, бір әнцәсі iman келтурдїләр, бір әнцәсі iman келтурмәдїләр. Уләрнїң бїр кuzuylārї бар ердї. Уләргә етуцә иҗән botä бїрлә келїб уләрнїң камуy суларїн іцдї. Уl кun уләр susыз kaldылар. Salixҗа аїдылар: «Bu teuä bїzgä керәкмәз». Җарлык келдї: «Ей, Salix, bulär arasynda кезїк кyлыл. Бү су бїр кun teuägä bulsun, бїр кun bulärҗа». «Uä näbbiuhum ännä älmää kismätun bäünähum» («Su (dyñ işılı) olardyñ ortasynda bölengeninen olarҗа xabar ber»).

Any kabul кyлдылар. Salix аїды: «Җарлык ul turur, бү teuägä katılmән, emgätmән, urmән, öltürmән. Бү işlärдә бїрїн кylsañız, sizlärгә `äzab келgäй».

Уләр kabul кyлдылар. Иҗән уләрнїң арасында ottüz йыл турды. Уләрнїң кезїкї bulмыš кun teuä botäsї бїрлә таylärдә utlär ердї. Teuanҗы кезїкї bulмыš кun su kuzuҗ teбäsїндә аҗар ердї. Teuä botäsї бїрлә іцәр ердїләр. Su йәнә ornұҗа inär ердї. Уләр teuәнї саҗыб, күblär toldürüb myҗ еттї йüz euluk кїšїсї іцїб камуҗыҗә етәр ердї. Ämma койләрї, йылкы karalärї teuädin korkub urkär ердїләр, utlämäs ердїләр. Bulär бү teuәнї тїләмäs boldылар. Аїдылар: «Biz бү teuәнї öltürmägїncä mundin kutulmäsbız».

Riuäñätdä kelur: Salix päñҗambär `äläñhis-sälam аймыš ердї: «Sizlärдә бїр кyzыл йүzлүк, sariҗ саçлыҗ, çäkir közлүк кїм ерсä бү teuәнї öltүrgäй», - teb. Уl кїšїләр бү сифätлыҗ ұҗлан туҗса atasy, anasy бїлдүрмәдїн ul ұҗланны олтурur ердїләр. Toküz ұҗлан туҗды. Камуҗын öltүрдїләр. Уl ұҗланlärї Salix päñҗambärнї öltүргәлї ұҗрәдїләр. «Uä kәнә fi әl-mädinäti tis `ātu raxtin üufsidunä fi әl-ärzi uä lä üuslixunä» («Sol kalada toҗыз (pasyk) bar edї. Olar žer betїnde žaman ister isteütїn edї žәne tüzetpeütїn edї»).

Йәнә бїр ұҗлан туҗды, Salix äñgән сифätлыҗ, ämma үлүҗlärїнїң ұҗлы ердї. Камуҗlärї йуҗылыb any öltүргәнї келдїләр. Atasy аїды: «Bu söz йаҗан turur, Salix sizнї fusus tutär», - tedї. Sözlärї utmäдї. Anda кезїн ұҗлан öltүрмәк калды. Уl ұҗұлыа Kazar ätäдїләр. Atasyнҗ aty Salif ердї. Йїгїрмї йәšәдї ерсä Salix аїды: «Adäm ұҗланlärїндә mundin š`umrak кїм ерсä йок», - tedї. «Iz inbä`äsä äškahä» («Olardyñ eñ sormanҗdaulary тұрҗан uakytta»).

Riuäñätdä kelmış: Уl toküz кїšї bozçy ердїләр. Ülүҗlärї Kazar ibn Salif uä Mästax ibn Daxr ердї. Аймышлар, ulär бїрлә ікї әриšiz тїšїләр бар ердї, бїрї Äbirä atлыҗ, бїрї Suduk. Äbirä куртыа ердї, ämma іккї көрклүк кyzлары бар ердї. Йәнә іккї er бар ердї, йәuz, бїрї Musdi` atлыҗ, бїрї Kazär ibn Salif. Уl іккї xatunny bulär seuär ердїләр. Кецә ulärҗа келдїләр, tä`am тїләдїләр.

Suduk аїды: «Bu кun кезїкї teuanҗы turur. Suumiz йок аš еtmәккә», - tedї.

Äbirä аїды: «Bїznїң күçumїz еtsä бү teuәнї öltүrgäй ердүк. Bїznїң aramyзда er йок, er bulsa бү teuәнї öltүrgäйләр ердї».

Kazar ibn Salif аїды: «Mән ul teuәнї öltүrsäm ne bergäйсїн?».

Suduk аїды: «Kany özümnї saҗа bergäймән», - teb йүzїнї açä бердї. Йәulak көрклүк ердї, Kazar `aşyk boldy. Йәнә Äbirä аїды. Musdi`gä аїды: «Mән бү

kizlärimdä birin säjä bergäymän», - tedī. Xämr kelturdılär. Bū ikägugä berdılär, esrutdılär. Kuldaşlär, silaxlär aldılär. Teuanıy kelur ñolynda busub öltürdılär. Teuä keldi ersä, Kazar utru çykdy, kylyç birlä ñançukin çapdy. Teuä ñumälänu tüşdi. Musdi` başyny ok birlä ötkürü atdy. Teuä ñykyldy. Kazar ibn Salif teuäni öltürdi. Tört siñärdin xalaıyık ñygyldılär. Etini parä kylyb uläştilär. «*Fä kazzäbuhu fä äkaruhä*» («*Olar ony (Salixty) ötiriksı dedı žäne tüüeniñ aıyın şapty*»). İñänä Kazar botäsini öltürgäli ügrady ersä, botä tay siñär ügrady. Uç ñoly kattyğ ün kyldy. Ul anasy çyqyan tağğa ñänä kirdi. Salix päıyğambär `äläñhi-sälam tütin körüb keldi. Ul kişilärni körüb: «Botä kany?», teıu sürdy ersä, «Uç ñoly ün kylyb bardy», - tedilär.

Salix aıdy: «Uç ñoly ün kylyany uç `älämät belğisi turur. Uç kunda `äzab kelur».

Aıdylar: «Ul `äzab nyşany ne turur?».

Aıdy: «Äuälky kun ñüzläriniz säryarğay, ikkinçi kunda kizärğay, üçünçi kun kararğay, `äzab etilğay».

Kaçan Salix anday tedı ersä teuä öltürgänlär aıdylar: «Teuäni kendü öltürdümiz Salixnimä öltüräliñ, bizgä `äzab tegmäsdin bürün. Sözi kunı bulsa bizdän bürün ölmış bulğay, ñalyan bulsa ul ölgäy, biz kalğaymyz», - teb. Ul keçä Salixny pсыb öltürmäkkä üğradılär. «*Täkasämu billähi lanubäüitännähu uä ählähu*» («*Täñiri atymen ant işiñder, biz, ärine, ony žäne onyñ žanııasyn tünde basyp kalamyz*»). Bardılär, taş tubindä ñatdılär. Mäula Ğarlyky birlä ul taş emruldı, kamuğyn häläk kyldy. «*Uä mäkaru mäkran uä mäkärnä uä hum lä üäs`urun. Fänzur käüfä känä`äkibätu mäkrhim ännä dämmärnähum uä kaumähum äzmä`inä*» («*Olar (özderi bilgenderinşe) bir aıla žasady, biz de olarğa karsy oülastyrdyk žäne olar büny bilmeütin edı. Olardyñ aılalarynyñ saldary kalaı bolıanyñ kara. Biz olardy žäne kamuynyñ bärin opat ettik*»).

İñänä bir ruuañtdä tunlä kelib Salyk kabuğindin keçä bulub Salixny öltürgäli üğradılär ersä, Izi äzzä uä žällä färıştälärni izdi. Taş birlä kamuğyny urä häläk kyldy. «*Uä häm lä üäs`urun*» («*Olar büny bilmeütin edı*»). Ğaryndasy ulär kelmädi ersä, Sämuđ bozuny kelib Salixgä aıdylar: «Ulärni sen öltürub turursän», - teb Salixğa tabundılär. Salix kişilärnimä silax alyb ularğa tabundılär. Aıdylar: «Salix sizni emğätmädi, sizgä `äzab uä`däsi berdı. Uç kunda ul `äzab sizgä kelmäsä ne kylsağyz sizniñ», - tedilär. Bū söz birlä ulär ñandılär. «*Uä känä fi äl-mädinäti tis`ätu raxtin üüfsidunä fi äl-ärzi uä lä üuslixunä*» («*Sol kalada toğyz (pasyk) bar edı. Olar žer betinde žaman ister isteütin edı žäne tüzetpeütin edı*»).

Ğaryndası kuldılär, kamuğlärininğ ñüzläri säryarmyş. Bıldilärkim `äzab etilmış. «Salixny öltüräliñ», - teb tiläñu başladılär. Salix ulärdin kaçdy. Bir Sakyl atlyğ Äbul Uäxxab kunñatlık kim ersäniñ euıgä keldi. Ul kafir erkän, Salixny ñaşurdy. Neçä tilädilär äymädi. Salix kişilärin uru başladılär. «Salixny bizgä körguzu berinğ», - tedilär. Misrə` ibn Xäräm atlyğ kişi aıtu berdı. «Äbul Uäxxab euında turur», - tedı.

Äbul-Uäxxabgä barib sürdilär: «Salix seniñ euñdä barmu», - tedilär. «Bar», - tedī. «Uäläkin sizgä bermäsmän», - tedī.

Ulär ñandilär. Öz işläriñä mäşyul buldilär. Ñaryndasī ñüzläri kyzardy. Uçunç kun karardy. Ñakşänbä kun Salixya iman kelturgänlär euñä keldi. Ulärniñ birlä çykdilär, Fälästiniñä bärdilär. Ulärniñ ñüzläri emä kararmyş kördilär ersä, bir äncäsī küpdylär, uzläriñä gör kazidilär, käfänlärim kizdilär, görläriñä kirdilär, öltürdilär. Mäula Tä`ala Žäbrailya ñarlyk tegürdi. Teuä öltüryan ergä kelib bir kattyğ ün kyldy. Kamuyläriñiñ ñuräkläri ñarylyb öldilär, tämuğya uländilär. Ñalyuz Zuräytä atlyğ karabaş kaldy, kaçyb çykdy. Taşdakylargä xəbär kyldy. Su kuldy, berdilär. Su içdi ul erdä ok taşuby öldi. Salix ulärdin köñul kesdi, aıdy: «Iзиha, maña дәstур bergil, beräñin. `Aläm içindä bir izgu kul tiläñin. Köksumdägi muñlärimni aña äñayyn». «Barlyb», - teb ñarlyk boldy. Salix kım ersä tiläñu abu žähanny kezdi, ruzgardä kezın biräguni buldy. Nämäz kylyb turur. Aña kelub sälam kyldy. Aıdy: «Nä boldy ñalyuzun Täñriğya tapinursyn?». Aıdy: «Bu erdä bir ülğ şähär bar erdi. Anyğ xälky kamuğ xälkdin äryyyzrak, katuy köñüllük erdi. Mäula Tä`ala bü şähärni xalañky birlä er kuzy izdi. Mandin äzin Täñriñi birläğän kım ersä ñok erdi. Mäñä näžat berdi. Munda Mäulaya şukr kylyb ta`at kylurmän», - tedī. Salix andin keçdi. Bir ülğ tayya tegdi. Biräguni kördi nämaz kylur. Salix sälam kyldy, xəbär sürdy. Aıdy: «Bir äncä xälk birlä kemigä kirdük. Bir teñiz kyrağynda xalañyk bar erdi, ñaulak ñolsuz, kafir. Mäula Tä`ala kamuğyny çark kyldy. Män ñalyuz kaldym. Emdī Xäk Tä`alagä şukr kylurmen», - tedī. Andin keçdi. Ñänä bir teñiz kyrağynda şähärgä tegdi. Xälki kamuğ kafir, mägär ikki karyndaşlär erdilär, musulman. Xurmä ñaburyakindin säläläp urub, any satib bir äncäni öz ñarayläriğya xärz kylyb, kalğanyñy дәruşlärgä berur erdilär. Salix ulärya tegdi. Katuy ün ešitdi. «Bu ne turur?», teñu sürdy.

Aıdyлар: «Bu erdä bir säzän ñylan bar, teñizdin çykar. Axşam uyurindä kımni bulsa eñur».

Salix aıdy : «Äni öltürsäp bü xalañyk maña ne bergäñilär?». Bü iki karyndaş ul şähär xälkinä aıdyлар: «Birägu kelib munday sözläñurlär. any öltürsä ñarym malymyzny aña bergäñimiz», - tedilär. Salix küpdy, ikki räköat nämaz kyldy, taky du`a kyldy. Ul ñylan ñarylyb öldi. Ulär ñarym mallaryñ berdilär. Keltürüb Salixya berdi, Salix almady. Ul ikki karyndaşlärgä berdi. Ulär unämädilär. Salix ul malny izäläriñä berdilär. Başyn säzdäğä urub Mäulagä şukr kyldy. «Säñä tapunya uç kişini buludum», - tedī. Mäula Tä`ala xitab kyldy: «Ña, Salix, er ñüzindä mäniñ kullärim barkim, žähän ulärniñ birlä äzakyn turur».

Mäkatil aıtur: Salix bozunyndä etmiş kişi imanlyğ boldylär, Hud bozunyndimä ändäy-uk. Kaçan Hud uä Salyk dunñadin rixläp kyldylär ersä, ulär er ñüzindä terildilär. Bir äncäsī Žabilka tuşdilär, bir äncäsī Žabilisä tuşdilär. Bü Žabilka uä Žabilisä ikki şähär biri mäşrikdä, biri mäyribdä kamuğ kafirlär. Bü mü`minlär anda bulmäsä Mäula

Tä`ala ul kafirlärni häläk kыlҗай erdi. Ulär Bärs ibn Йafäs ibn Nux `äläйhis-sälam uruyındin tururlär. Ukuşräyi Йa`zuž uä Mä`zuž tururlär. Kamuy tämuylуylär turur. Bү ikі šähärniң дәruazäsi bar. Tekmä дәruazädin йänä bir дәruazäҗa bir йуҗаçlyk er erdi Tekmä bir kapуdä kečä etmiş myң er sakçy йatur erdi. Tіrіk barynčä uläҗa äzін kezіk tegmäс. Аймышlar, Hud uä Salixdä kezін bäri мүlk тäläшdi. `äräbdä eҗ ilkі tugäl `alämnі tutgän Nämrud ibn Kän`an erdi.

Аймышlar, kačan Žäbrail Salix kaumigä ün kылды ersä, kamuy öldilär. Äzaklaryn astyndän ot çykdy. Kamuyyny kuйurdi. «*Innä ärsälnä `äläühim säüхätän uäxidätän fä känu käхäšimi әl-muxtäziri*» («*Rasynda, bız olarҗa bir dauys žiberdik, olar malxanada хайуандар астында калып, езілген шөптеү болып калды*»).

Аймышlar, `äräbniң `adätі bar Йazidä teuägä, койҗа kutan etärlär. Ž`äräbni, kuruy ut-emnі kutan іčidä tušäйurlär. Йылky kara anyң üzä йaturlär. Äzak altynda ušänur bozun bulur. Teңri äzzä uä žäl-la Sämur bozunyny aҗa uxšätib «*Fä känu käхäšimi әl-muxtäziri*» («*Olar malxanada хайуандар астында калып езілген шөптеү болып калды*») teb Йarlykar.

Taky bir riuaйätdä kylur, `Äbduallah ibn `Äbbas räziйallahu `änhuma: Xäk Tä`ala ikі bozunny bir `äzab birlä häläk kылmady, illa Salix kaumyny, taky Šu`äйb kaumyny ot birlä häläk kылды. Änčäsi bar. Salix bozunygä ot äzaklary altynda çykdy. Šu`äйb bozunygä kökdin endi. Anda kezін Salix Šam uilaйätiҗä bardy, Anda ornädi. On säkkіз йыл tіrildi. Йänä bir riuaйätdä, kyrk йыл. Salixdä kezін Ibrahim päйҗambäҗa tegi хeч päйҗambär йok erdi.

ФАКСИМИЛЕСІ

—*Handwritten signature or mark*—

عليك نبار ليغ قم الليل الاقنلا قوبوشلوع المشركين صحت دجهونوهم
 تو قوشلوع لاطلاق قرش قد انش ليغ الصابرين والصابدين
 قولوش لوع دجيتا بك على هو لا رشيداشما دست ليغ عنى ان
 يبعك ربك سعادت ليغ فاعبد ربك عبادت ليغ واكن لكه عباد
 هر اظ مستقيم هامت ليغ اقربت الاله والسن القراشات ليغ
 انا ارسلك كشاهدا ومبشرات رت ليغ اوزر مطيع ذكرى ربيع
 امت قه شنيع انبا قنيسى اصيفا قدوسى اول صدر حنق وحنقا
 بدر خطه وفا محمد مصطفى صلى الله وسلم دين ستر بختى رايتنى على قبلنا
 كفو فطمت بوعلا رنى بزكا جالفار مصطفى اول تابلا انرا من له روبا ۲۰ صحت ادجوى
 بالباريت صدى شاعلى ساتقور الفار مصطفى قوجى عارن كور دما دى كوكا افقا عر اول
 اخته غر بولوشونان بردا قالفار مصطفى اول قنابتك رشاشيك قورينى قوريشانى
 بالنابوتورغان يلى من عاصه بولغفار مصطفى اول كرم اوج ييل ايكاب كورنادر توم اول قوبوسين
 عاصى املا ووقنى قى دوقلغان مصطفى سادجى لار مواج قوشندا بيت محمد س كليب
 بزجا عاصى اول ياوردا باش جى بولغفار مصطفى انار ايركاه مصطفى ايندار ايلكاه جزيل
 يوتلا نوردا جزيل بولدا سالفار مصطفى ادكوشج اول قور سلام لار قور تى نادر
 و تو خور خان لى واكي غر سيداشبان اهل اجنه نشرين ليغ اوغلا
 محمد صواب الله عليهم اجمعين محمد سوزر عداز بولسا بولدا كاه
 طاعت بولندا ايركان معكسيت باباين كوكاه از از غلوع كوب
 كاهز قوشلوع سباط اوغوز لوع براب اوغلا قاضى ناصر سى الله عظيم
 محمد سادجى ابتور شكمه ابراهيل تاج الاعراب كاه انسا بيلكار
 اوروز نيت لار اريغ اولوع آت ليغ قوشلوع ديت ليغ بختى

لله هديهم الى

مصطفى

تطينى

حنقه

МАХМУД КЕРДЕРІ

«Нәһжүл-фәрадис» («Жұмақтардың ашық жолы»)

Түркі халықтарының сөз өнеріне деген ерекше ықыласының нәтижесінде XIII–XV ғғ. бір жағы Сараи ордасы, екінші жағы Хорезм аймағымен ұштасып жатқан кең байтақ өлкеде түркі жазба тілінде (оғыз-қыпшақ-қарлұқ, қыпшақ-оғыз-қарлұқ, оғыз-қыпшақ, қыпшақ-оғыз диалектілері негізінде) бірнеше діни-дидактикалық, діни-танымдық, сопылық және ғашықтық көркем шығармалар жазылды. Солардың бірі – Махмуд бин Ғали әл-Булғари әс-Сараи әл-Кердеридің (?-1360 ж.) діни-дидактикалық сарында жазылған «Нәһжүл-фәрадис» (Жұмақтардың ашық жолы) атты туындысы.

Шығарма авторының аты-жөні – Ғали ұлы Махмуд. Автордың әл-Булғари әс-Сараи әл-Кердери деген тахаллусын ғалымдар Махмудтың Булғарда туылып, Алтын Орданың орталығы болған Сараида өмір сүргендігін алға тартады. Ал осындағы әл-Кердер деген атауға келгенде ғалымдар пікірі үшке бөлінген. З.У.Тоган, Ф.Көпрүлү, Я.Кемал секілді ғалымдар әл-Кердери деген атауды автордың көне Хорезм төңірегіндегі Кердер шаһарынан білім алғандығымен байланыстырады¹. 1930 жылы Қырым нұсқасын жариялаған Я.Кемал: «Курдер находится в Хорезме на востоке от Куне-Ургенч между современными Ене-Калем и Чимбаем; в прежнее время он считался известным городом»², – деп, Махмуд бин Ғалиды Хорезм аймағында болған десе, Б.Яфаров: «Кәрд сүзе күп әсирдә Болгар сүзе белән бәйләнен йори. Ш.Мәржәниненң «Мостафаад әл-Әхбар» кітабында Кәрд Болгар... иска алына, шулай ук Ленинградта Көнчыгышыны өйрену институтында В 344 шифрындагы кулъязма эчендә Кәрд Болгарны мактаган фарсыча шигыр бар. Менә бу мәгълүматлар Болгар илендә берәр авыл я шәһәр яки Болгар шәһәре тирәсендәге район түгелме икән дигән фикергә китерә»³, – деп, Кердердің Болгар төңірегінде болуы мүмкін бір жер екендігі туралы өзінің ойын ортаға салған. Десек те, белгілі түркітанушы ғалым Ә.Нәжіптің «Нәһжүл-Фәрадисің» Санкт-Петербург нұсқасын зерделей келе: «Как известно, многие из казахских родов и племен входили тогда в состав Золотой Орды. Племена, входившие в состав «киши жуз» кочевали в непосредственной близости от культурных центров государства в низовьях

¹ Наджип Э. Регионы и этапы формирования тюркских письменных языков и литератур. Туркестан, 2007. 246 с.; Eckmann J. Nehcül-Feradis. Uştmaһlarınғ ашуғ yolu /Cennetlerin ачık yolu/. Ankara, 2004. v s.; Нуриева Ф. «Нахдж ал-фарадис» Махмуда ал-Булғари. Казань, 1999. 28 с.

² Наджип Э. Культура и тюркоязычная литература мамлюкского Египта XIV века. Туркестан: Туран, 2004. – 246 с.

³ Нуриева Ф. «Нахдж ал-фарадис» Махмуда ал-Булғари. Казань, 1999. – 30 б.

Волги. «Киши жуз» в свою очередь распадался на 1) «Алим улы»; 2) «Бай улы»; 3) «Жети уру». «Жети уру» распадался на семь крупных родов, одним из которых и был род «Курдер». Следовательно, мы нашего автора можем по происхождения связать с родом Курдер. Тогда мы уточнили бы его биографию так: Махмуд бин Али родился в Булгаре, жил и творил в Сарае и происходил из рода Курдер»⁴, – деген ойы көңілге қонымды екенін ерекше атап өткен жөн.

Мұхаммед пайғамбардың өсиеттерін негізгі ұстын етіп алған Махмуд әл-Кердери бұл туындысын сол дәуірде кеңінен тараған «Арбагин» үлгісімен жазып шыққан. Хадис ілімінің «алтын ғасыры» аталған IX–X ғғ. көптеген мұхаддистер пайғамбардың айтқан сөздері мен істеген іс-әрекеттерін топтастырып, сол жинақталған өсиеттердің Алла елиісі Мұхаммедке қанишалықты қатыстылығын анықтау барысында оларды «сахих» (дұрыс), «хасан» (жақсы) және «зайф» (әлсіз) деп жүйелеген болатын. Сол кезеңдерде «Мұхаддистер әмірі» атанған Имам Бұхаридан бастап, Имам Муслим, Имам Термизи секілді ғұламалар өздерінің «Сахих» жинақтарын Ислам әлеміне ұсынса, олардың артыниша Әбу Дәут, Ибн Мажжа сияқты көптеген хадистанушылар да таңдамалы хадистер жинағын мұсылман жамағатына тарту етті. Пайғамбардың: «Кімде-кім менің хадистерімнен қырық хадисті естімегендерге жеткізсе, жұмақтық болады», – деген өсиетін берік ұстанған мұсылман қауымы Алла елиісінің өсиеттерін кейінгі ұрпаққа сап қалпында жеткізуге тырысқан. Қолына қалам ұстаған ақын-шайырлар даналық сөздерді көркем сөзбен жеткізуге кірісті. Соның негізінде орта ғасырда кеңінен тараған «Арбагин» (Қырықтық) жанры дүниеге келді. Шығыс мұсылман шайырларын айтпағанның өзінде, түркі дүниесінің Нәсими, Физули және Науаи секілді саңлақтары пайғамбардың таңдамалы қырық хадисін өлең сөзбен өрнектесе, Махмуд әл-Кердери қырық хадисті жеке-жеке талдап, оның терең мазмұнын ашып, қарапайым халыққа ұғынықты болу үшін қара сөзбен жеткізуге күш салған. Осы қырық хадисті берік ұстанған әрбір мұсылман жұмақтық болатынын ұғындыру үшін де автор өз шығармасын «Нәһжүл-фәрадис» яғни «Жұмақтардың ашық жолы» деп атаған.

«Нәһжүл-фәрадистің» композициялық құрылымы негізінен үлкен-үлкен төрт баптан тұрады. Әр бапта он бөлім бар. Әр бап белгілі бір тақырыпты көтерген. Ішкі бөлімдерде сол тақырыптың мазмұны ашылған. Бұл туралы Махмуд әл-Кердери: «Осы хадиске сүйеніп, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) хадистерінен сенімді кітаптардан қырық хадисті топтастырдық. Және осы хадистерге лайықты хикаяларды пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) ахуалынан, тағы Хуләфәи рашидин жағдайынан, ғұлама және машайық ахуа-

⁴ Наджип Э. Культура и тюркоязычная литература мамлюкского Египта XIV века. Туркестан: Туран, 2004. – 248 с.

лынан құрастырып, бұл кітапты төрт бапқа бөлдік. Және әр бапты он бөлімге бөлдік және әр бөлімнің басына бір хадисті келтірдік. (Осылайша) пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) хадистерінен жиынтығы қырық хадис болады.

Алғашқы бабы – пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) қасиеттері туралы болады;

Екінші бабы – Хуләфәи рашидин, әһлі бәйт және төрт имамның ерекшеліктері туралы болады;

Үшінші бабы – Хақ Тағаланың құзыретіне жақындатар игі амалдар туралы болады;

Төртінші бабы – Хақ Тағаланың құзыретінен ашақтатар жауыз амалдар туралы болады», – деп, шығарманың басты мазмұнымен таныстырып шығады.

Жоғарыда айтылғандай, әр бөлім Мұхаммед пайғамбардың бір хадисімен басталып отырған. Автор сол бөлімде пайғамбар өсиетінің хақтығын сахаба-табиндер мен әулие-әмбиелердің даналық сөздерімен, сондай-ақ олардың өмірлеріне қатысты қызықты хикаяларымен жеткізуге тырысқан. Бір бөлім бір тақырыпқа ғана арналғандықтан автордың айтар ойы тиянақты, жинақы берілген. Ахлақ, тәлім-тәрбие секілді адами асыл қасиеттерден тұратын бұл еңбегін жазарда Махмуд әл-Кердери Ислам әлеміне танымал болған мұхаддис, факиһ ғалымдардың еңбегін көптеп пайдаланған. Шығарманың соңында автор өзі қараған бірнеше еңбектің атын атайды.

XIV ғасырда оғыз-қыпшақ-қарлұқ тілдерінің негізінде дүниеге келген бұл шығарманы ең алғаш ғылым әлеміне танытқан түркітанушы Ш.Мәржани болатын. Ол өзінің «Мустәфәдул-әхбәр фи әхуали Қазан уә Булғар» (1897 ж.) деген еңбегінде Махмуд әл-Кердеридің бұл туындысы туралы тың мәліметтер ұсынған. Содан кейін Ахмет Зәки Уәлиди Тоған «Narezmde yazılmış eski türkçe eserler» (1926) атты зерттеуінде «Нәһжүл-Фарадисті» Хорезмдік ескерткіштер қатарында қарастырған. Сонымен бірге Ялта шығыс музейінің ғылыми қызметкері Якуб Кемал да 1930 жылы бұл шығарманың Қырымдық нұсқасын «Тюрко-татарская рукопись XIV века «Нехдж-ль-Фарадис» деген атпен жариялаған. Содан бастап ғалымдар назарына іліккен бұл туындыны әр жылдары А.Самойлович, Ш.Абилов, Э.Наджип, Б.Яфаров, Э.Фазылов, С.Вахиди Я.Экман, Е.Блоше, Ф.Көпрүлү, У.Киуаметдин секілді түркітанушылар зерттеген. Шетел ғалымдары шығарманың мәтінін жариялап, шолу мақалалармен ғана шектелсе, кешегі кеңес ғалымдары негізінен шығарманың тілдік жағына баса назар аударған.

Соңғы жылдары бұл шығармаға деген қызығушылық бауырлас түркі халықтарында да артып келеді. Солардың қатарында тілші Ф.Нуриеваның «Нахдж ал-Фарадис» Махмуда ал-Булғари (1999 ж.), «Мәхмүд әл-Болғари. Нәһжел-Фарадис» (2002) деген екі еңбегін ерекше атап өткен жөн.

«Нәһжүл-фәрадистің» біздің заманымызға дейін бірнеше нұсқада жетіп келген. Татарстан орталығы Қазанда жеті (Н.И.Лобачевский атындағы Ғылыми кітапхананың сирек кітаптар мен қолжазбалар бөлімінде – 4; Г.Ибрагимов атындағы Тіл, әдебиет және сәнгать институты кітапханасында – 2; Қазан мемлекеттік педагогика университетінде – 1), ал, Уфа, Ульянов және Астраханда бір-бір нұсқасы сақталған. Сонымен бірге Санкт-Петербургтағы Шығыстану институты архивында «Нәһжүл-фәрадистің» екі нұсқасы бар⁵.

Десек те ғылымға белгілі ең көне нұсқа – Стамбулдағы Сулеймания кітапханасының Йени Жәми бөлімінің 879 нөмірде сақталған қолжазба болып есептеледі. Бұл қолжазбаның басқа нұсқалардан басты айырмашылығы – біріншіден, көшірілу тарихы жағынан автор заманына жақындығы болса, екіншіден, толық нұсқада сақталуы дер едік (Бұл нұсқа 34×25 см. пішімде, әр бетте 17 жолдан тұратын 222 парақ, яғни 444 беттен тұрады). Қою қара сиямен жазылып, кейбір жерлер ерекшеленіп қызылмен берілген бұл нұсқа тікелей автор тарапынан жазылмағанымен де, соның көзі тірісінде көшірілген. Насх көркемжазуымен көшірілген қолжазбаның соңында кәтіп (көшіруші): «Бұл кітап тарих жеті жүз алтыс бірде, Алланың қасиетті айы – Жумәдул-улә айының алтыншы күні сәске (біздің жыл санақ бойынша 1360 жылы наурыздың 22-сі – Т.Қ.) уақытында аяқталды. Және бұл кітаптың авторы осы жексенбі күні өткініші дүниеден мәңгілік дүниеге аттанды», – деп, шығарма авторының екі-үш күн ғана бұрын дүниеден өткеніне тоқталған.

Бүгінгі ғылымға белгілі бұл қолжазбаны ғылым әлеміне танытқан Зәки Уәлиди Тоған болғанымен де, көне нұсқаға жарық өмір сыйлаған түркітанушы Я.Экман болатын. Ол Стамбул нұсқасын 1956 жылы Түркияда жариялады. Содан бері де бірнеше рет жарық көрді.

Сонымен бірге 1928 жылы Қырымнан табылған қолжазба да, көшірілу тарихы жағынан көне нұсқа болып есептеледі (1390 жылы Мұхаммед ұлы Қасым тарапынан көшірілген). Бұл нұсқа туралы алғаш мәлімет берген Ялта шығыс музейінің қызметкері Я.Кемал болатын. Өкінішке қарай, 549 беттен тұратын қолжазба жоғалған.

Көнеден жеткен шығарманың кейбір нұсқалары біздің заманымызға дейін жетіп келмегенімен де, негізгі деген сенімді қолжазбаның сол қалпы сақталуы көңілімізге қуаныш ұялатады. Әрі жазылу тарихы жағынан автор өмір сүрген заманға жақындығы да Стамбул нұсқасының канондық мәтін екендігін толықтай айғақтай түседі. Сондықтан да антологияға Стамбул нұсқасы пайдаланылып, әдеби жәдігердің алғашқы бабының сегіз бөлімі аударылып берілді.

⁵ Мәхмүд әл-Болғари. Нәһжел-Фәрадис. Казан, 2002. – 5 б.

АУДАРМАСЫ

Омар ұлы Абдулла (Алла одан разы болсын) пайғамбардан (Алланың оған игілігі мен сәлемі болсын) риуаят етеді: Бір мұсылман не муәххид менің хадистерімнен қырық хадисті естімегендерге жеткізсе, білмегендерге үйретсе, Хақ Тағала оны ғалымдар қатарына жазады және қиямет күні болғанда (сендік және жүректе бекіттік) шәһидтер қатарында тұрғызады. Және біреу мен айтпаған хадисті менің айтпағанымды біліп әдейі менің атымнан жалған сөйлеп, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) айтты десе, тамұқтан отыратын жерін дайындай берсін деді.

Осы хадиске сүйеніп, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) хадистерінен сенімді кітаптардан қырық хадисті топтастырдық. Және осы хадистерге лайықты хикаяларды пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) ахуалынан, тағы Хуләфәи рашидин жағдайынан, ғұлама және машайық ахуалынан құрастырып, бұл кітапты төрт бапқа бөлдік. Және әр бапты он бөлімге бөлдік және әр бөлімнің басына бір хадисті келтірдік. (Осылайша) пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) хадистерінен жиынтығы қырық хадис болады.

Алғашқы бабы – пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) қасиеттері туралы болады;

Екінші бабы – Хуләфәи рашидин, әһлі бәйт және төрт имамның ерекшеліктері туралы болады;

Үшінші бабы – Хақ Тағаланың құзыретіне жақындатар игі амалдар туралы болады;

Төртінші бабы – Хақ Тағаланың құзыретінен алшақтатар жауыз амалдар туралы болады.

Және бұл кітапқа «Нәһджул фәрадис» деп ат бердік. Мағынасы: «Жұмақтардың ашық жолы» деген сөз. Бұл кітапты оқығандар осы кітап сөздерімен амал қылады және бұл кітап оларға Хақ Тағаланың жұмақтарына жол сілтеуші болады деп үміттенеміз. Сол амал қылғандар берекесінің арқасында Хақ Тағала осы кітапты құрастырған күнәһар һәм айыпты құлды жарылқасын.

امين رب العلمين

(Әлемдердің раббысы, Қабыл ал!).

**АЛҒАШҚЫ БАП
ПАЙҒАМБАРЫМЫЗДЫҢ (АЛЛАНЫҢ ОҒАН СӘЛЕМІ БОЛСЫН)
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ТУРАЛЫ БАЯНДАЛАДЫ**

**Алғашқы бөлім
Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын)
ерекшелігі туралы баяндалады**

Имам Бағауи (Алланың оған мейірімі болсын) «Мәсабиһ» атты кітабында бұ(л) хадисті келтіріпті:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الله تعالى اصطفى كنانة من ولّى اسماعيل و اصطفى قريشا من كنانة واصطفى من قريش بنى هاشم واصطفانى من بنى هاشم

Бұ(л) хадистің мағынасы мынау: Пайғамбарымыз (Алланың оған сәлемі болсын): «Тәңрі Тағала Исмайыл пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) ұлдарынан Кинана атты тайпасынан Құрайыш тайпасын таңдады. Және Құрайыш тайпасынан Хашим атты адамның ұлдарын таңдады. Және Хашим атты адамның ұлдарынан мені таңдады, шығарды», – деді.

Сол себепті де пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) Мұстафа (деген) ат берілді. Мұстафа араб тілінде «таңдалған» деген (сөз).

Шейх Имам Исхак Киләбәзи (Алланың оған мейірімі болсын) «Тә`риф» деген кітабында айтады: Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) сырына ешкім қанық болмады. Мысалы бір ыдыста тола су болса және сол ыдыстың аузы жабулы болса, ешкім сол ыдыстың ішіндегі суды көрмесе, алайда сыртындағы белгісін көріп, ол ыдыстың ішінде су бар екенін білетіні секілді Мұхаммед Алла елшісінің нұрлары мен сырларына ешкім де қалағанынша қанық болмаса да, пайғамбарымыздың (Алланың оған сәлемі болсын) иләһи нұрлардың көрінісі және раббани сырлардың қайнары екенін білді.

Шейх Әбу Йәзид Бистами (Алланың оған мейірімі болсын) айтты: Пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) берілген нұрлардың (бір) түйіршегі халыққа көрінгенде еді, көзі зағип біреудің күнге (қарсы) қарап тұруға шыдамы жетпейтіні секілді, ешкім де оған (пайғамбардың нұрына) шыдай алмайтын еді. Сол себепті де Пайғамбарымыз (Алланың оған сәлемі болсын) хабар беріп жарылқады:

لى مع الله وقت لا يسعنى فيه ملك مقرب و لا نبى مرسل

Мағынасы мынау: Хақ Тағала мен менің (ортамда) бір уақыт бар, ол уақыт ішіне ешбір жақын періште мен елші пайғамбар сыймайды.

Абдулла ибн Масғуд (Алла одан разы болсын) айтады: Қашан мына аят түскен уақытта (Алланың сөзі):

ان الله ملائكته يصلون على النبي يا ايها الذين آمنوا صلوا عليه وسلموا تسليماً (33;56)

Мағынасы мынау: «Расында Тәңрі Тағала пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) мейірім етеді және жасаған айып-күнәларын жарылқайды. Хақ Тағала пайғамбарынан (Алланың оған сәлемі болсын) разы болады. Және періштелер Тәңрі Тағаладан пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) жасаған айып-күнәларын жарылқауын сұрайды және пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) салауат айтады. Ей, мүміндер, сіздер пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) мадақ пен салауат айта беріңдер», – деп әмір келіп еді, сахабалар: «Йә, Алланың елшісі, сізге сәлем беруді білдік. Әрқашан «Әс-сәлам `әләйкә, йә, Расулуллаһ» («Ей, Алланың елшісі, саған Алланың сәлемі болсын»), деп айтамыз. Алайда қалай салауат айту керек екенін білмейміз», – деп айтты. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, жарандарым, біліңдер, хабардар болыңдар, егер маған салауат айтатын болсаңдар, былайша айтыңдар деді:

اللهم صلّ على محمد و على آل محمد و بارک على محمد و على آل محمد كما صليت و بارکت ابراهيم و على آل ابراهيم إنک حميد مجيد

(«Ей, Алла, Ибраһимға және оның ұрпақтарына игілік етіп, береке бергенің сияқты Мұхаммед пен оның ұрпақтарына да игілік жасап, Мұхаммед пен оның ұрпақтарына береке бер. Шын мәнінде Сен мақтаулы, әрі жоғарысың»).

Қандай да бір мүмін не муәххид бұ(л) мадақ пен салауатты маған шын сеніммен бір рет айтар болса, Хақ Тағала оған он мейірім етеді».

Және білгін, хабардар болғын, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) рәби`ул әууәл айының он екісі дүйсенбі күн туылды. Есеп білген ғұламалар Иса пайғамбардан (Алланың оған сәлемі болсын) алты жүз жиырма жыл өткен соң Алла елшісі Мұхаммед дүниеге келді деді. Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) әкесі Абдулла пайғамбар тумастан бұрын дүниеден өтіп еді, алайда үлкен атасы Әбді Мүтәліп бар еді. Пайғамбарды (Алланың оған сәлемі болсын) Әбді Мүтәліп Халиме атты сүт анасына емізу үшін берді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) алты жасқа жеткенінде анасы Әминә қайтыс болды. Пайғамбар үлкен атасы Әбді Мүтәліптің қасында тұратын. Сегіз жасқа келгенінде Әбді Мүтәліп кесел болып, пайғамбарды ұлы Әбу Тәліпке тапсырды. Және (Әбді Мүтәліп) қайтыс болды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) жиырма (бес) жасқа жеткенде Әбу Тәліп Хадиша әйелді пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) қосты. Хадиша (Алла одан разы болсын) қырық үш жаста еді. Хадиша әйел (Алла одан разы болсын) пайғамбардан сегіз бала дүниеге әкелді: төрт ұл және төрт қыз. Ұлы Абдулла, Қасым, Тайиб, Заһир. Бұл төртеуі де кішкентай кезде дүниеден өтті. Тағы төрт қызының бірі Зейнеп, Рұқайя, Үммү Күлсім және Фатима. Зейнепті пайғамбар Әбул Ас деген адамға қосты. Ол Зейнеп пайғамбардан (Алланың оған сәлемі болсын) бұрын

қайтыс болды. Тағы Рұқайяны Оспанға берді. Ол да пайғамбардан (Алланың оған сәлемі болсын) бұрын дүниеден өтіп еді, Үммү Күлсімді Оспанға тағы берді. Сол себепті Оспанға (Алла одан разы болсын) сахаба «Зиннурреин» дейтін, яғни пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) екі көз қарашығына үйленді деп. Үммү Күлсім де пайғамбардан (Алланың оған сәлемі болсын) бұрын қайтыс болды. Фатиманы Әлиге үйлендірді, алайда Фатима (Алла одан разы болсын) пайғамбардан (Алланың оған сәлемі болсын) алты ай кейін дүниеден өтті.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) қырық жасқа келді. Ережеп айының жетінші күн жұма түнінде Хира тауындағы үңгірде еді, Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) пайда болды. Және сенбі түні һәм пайда болды, тағы жексенбі түні һәм пайда болды. Дүйсенбі түні болып еді, Хақ Тағаланың пәрменімен Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) пайғамбарлықты тапсырды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) қабылдады. Және сол түні Кисра патшалығының сарайы сілкінді және он төрт қамалы құлады. Әлемде небір мұғтар жаққызған оттар бар еді, баршасы сол түні сөнді. Сауа атты елдің дариясы сол түні тартылды. Жұма күні пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) халайыққа: «Хақ Тағала маған пайғамбарлық нәсіп қылды», – деп хабар берді. Әуелі әйелдерден мұсылман болған Хадиша (Алла одан разы болсын) еді, жастардан алғаш мұсылман болған Әли (Алла одан разы болсын) еді. Жарандардан алғаш мұсылман болған Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын), ал құлдардан алғаш мұсылман болған Зәйд (Алла одан разы болсын) еді.

Алла елшісі Мұхаммедке пайғамбарлық келгеннен кейін Әбу Тәліп алты жыл екі ай тірі болып, содан кейін дүниеден өтті. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Әбу Тәліптің қазасына қатты қайғырды. Немере ағасы еді. Кәпірлер одан қорқып пайғамбарға көп ауыртпашылық жеткізе алмап еді. Көп тәрбиелеп, иман келтірместен ақиретке аттанғанына (пайғамбар) көп қайғырды. Әбу Тәліптің соңғы уақыты жақындағанда пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) (оның) халін сұрағалы барды. Қараса, Әбу Жәһіл (Алланың оған лағынеті болсын) жарандарымен отыр екен. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, немере ағам, мені көп тәрбиеледіңіз, енді сіздің кәлима шәһадатты («куәлік сөзін») айтуыңызды қалар едім, қиямет күні бізге шапағат қылу нәсіп болар еді», – дегенінде, Әбу Жәһіл қарады. Әбу Жәһіл: «Өміріңізде атаңыз Әбді Мүтәліптің дінімен жүріп, соңғы сәтте қайтасыз ба?», – деді. (Әбу Тәліптің): «Ей, Мұхаммед, мен атам Әбді Мүтәліптің дінімен өлермін», – дегенінде, (пайғамбардың) көңілі жарым, мазасыз күй кешіп еді, (мына) аят түсті. (Алланың сөзі):

(28;56) إِنَّكَ لَا تَهْدِي مِنْ أَحِبِّبٍ وَ لَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

(Мағынасы): Ей, Мұхаммед, сен оны жақсы көресің, көндіре алмайсың. Кімді қаласа, (соны) көндірген Тәңрі Тағала мен боламын, деп айтты.

Және Әбу Тәліптің қазасынан үш күн қалып еді, Хадиша (Алла одан разы болсын) дүниеден өткеннен кейін, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) тоғыз әйел алды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) дүниеден өтерінде (артында) тоғыз әйел қалды. (Олар): Айша, Шафия, Умму Сәлама, Хәбибә, Зейнеп, Мәймуна, Жуәйриә, Шафийә және Сәуда (Алла олардың бәрінен разы болсын). Және екі қызметшісі бар еді. Бірі Мәрийә атты, одан Ибраһим есімді ұл болды, кішкентай кезінде қайтыс болды. Тағы бірі Райхан еді, одан ұл-қыз болмады. Қандай ұл-қыз болса да, баршасы Хадиша (Алла одан разы болсын) әйелден болды. Басқа әйелдерінен болмады.

Пайғамбар жиырма тоғыз ғазуат қылды. Тоғыз ғазуатта өзі кәпірлермен ұрысты, жиырма ғазуатта сахабалар соғысты, өзі қатыспады. Және қырық жасында уахи келді. Уахи келгеннен кейін Меккеде он үш жыл тұрды, содан кейін Мединеге барды. Мединеде он жыл тұрды. Алпыс жасына келгенінде пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) дүниеден өтті. Он сегіз күн ауырды. Рәби'ул азууәл айының он бірінші күн жексенбі күні еді, ақиретке аттанды.

و صَلَّى اللهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِ أَجْمَعِينَ

(«Қожамыз Мұхаммед пен оның барша әулетіне Алланың игілігі болсын»).

Екінші бөлім

Пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) уахи келгені туралы баяндалады

Имам Сағани (Алланың оған мейірімі болсын) «Мәшәрикул әнуар» атты кітабының ішінде мына хадисті келтіріпті:

روى عن ابى هريرة رضى الله عنه عن رسول الله عليه وسلم أنه قال إن الدين بدأ غربياً و سيعود الدين كما بدأ فطوبى للغرباء

Бұл хадистің мағынасы мынау: «Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Бұл мұсылмандық діні ғаріптікпен пайда болды, қиямет күні тағы ғаріптікпен қайтады. Ғаріптерге сүйінші болсын!», – деген болатын.

Айша (Алла одан разы болсын) айтады: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) пайғамбарлық келместен бұрын шын түстер көре бастады. Қандай түс көрсе, өзі жоритын еді. Сол түстерді жорығаны анық дұрыс келетін, ешбір қате шықпайтын еді.

Бір күні пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Хадишаға (Алла одан разы болсын): «Ей, Хадиша, көктен дауыс естідім, қатты қорықтым», – деді. Хадиша (Алла одан разы болсын): «Йә, Мұхаммед, еш қорықпа! Хақ Тағала сені

зая етпейді», – деп еді, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Хадиша, көңілім жалғыз отыруды қалайды. Маған азық дайындап бер. Хира тауында бір үнгір бар, сол үнгірдің ішінде бірнеше күн жалғыз отырайын», – деді. Хадиша (Алла одан разы болсын) азық дайындап берді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) сол азықты алып барды және сол үнгірдің ішінде бірнеше күн жалғыз қалды. Жаңағы азық таусылды. Және келіп: «Ей, Хадиша, маған жалғыз отырғандық ұнап қалды», – деп, қашан да тамақ алып барып жалғыз отыратын еді. Бір күні келді де Хадишаға (Алла одан разы болсын): «Ей, Хадиша, көктен айбатты дауыс көп келетін болды. Қорқатын болдым, жалғыздық рахатын тата алмаспын. Не істейін?», – деді. Хадиша (Алла одан разы болсын): «Ей, Мұхаммед, еш қорықпа! Бұл істің соңы қайырлы болады, Хақ Тағала сені зая кетірмейді», – деді. (Пайғамбар) азық алып, Хира тауының үнгірінде отырды. Бір күні сол үнгірдің ішінде отырғанда біреу пайда болып, пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) қасына келді. «Ей, Мұхаммед, оқы!» – деді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Мен оқыған емеспін (оқи алмаймын)», – деп едім, мені ұстап, қатты қысқаны соншалық, шыдамым таусылды. Және әмір беріп: «Ей, Мұхаммед, оқы!», – деді. Мен: «Оқыған емеспін (оқи алмаймын)», – деп едім, екінші рет мені ұстап қатты қысқаны соншалық, төзімім қалмады. Және босатып: «Ей, Мұхаммед, оқы!», – деді. Мен: «Оллаһи, мен оқыған емеспін (оқи алмаймын)», – деп едім, маған: «Айт», – деді:

اقرا باسم ربك الذى خلق خلق الانسان من علق اقرأ وربك الاكram الذى علم بالقلم علم الانسان ما لم يعلم
(96;1-5)

Ол осы жерге дейін оқып еді, мен де оқыдым.

Бұл аят алғаш түскен аят деп айтады.

Мағынасы мынау:

اقرا باسم ربك الذى خلق

«Йә, Мұхаммед, он сегіз мың әлемді жаратқан Бір және Бардың аятын оқы!».

خلق الانسان من علق

«Ол Тәңірдің аятын оқы, адам ұлдарын бір ұйыған қаннан жаратты».

اقرا وربك الاكram الذى علم بالقلم

«Оқы, ей, Мұхаммед және сенің Жаратушың сондай бір зат адам ұлдарына хатты қаламмен үйретті».

علم الانسان ما لم يعلم

«Адам ұлдарына білмегендерін үйретті», – деді.

Және көзімнен ғайып болып еді, мен қорқыныш пен үрейден сол үнгірден шыққан қалпы дірілдеп: «Ей, Хадиша, мені тонға бүркеп жатқыз, халім ауыр-

лады», – дедім. Мені орап жатқызды. Біраз жатқаннан кейін өзіме келдім. Сол үнгірде болған бар жағдайды айтып бердім. Хадиша (Алла одан разы болсын): «Ей, Мұхаммед, қорықпа, ісің қайырлы болады. Хақ Тағала сені зая етпейді, себебі сенің жақсы әдеттерің бар. Жат-танысты жақсы көресің, жалған сөйлемейсің, адамдардың еңбегін сыйлайсың және қонақтарды құрметтейсің, міскіндерге көмектесесің, сол үшін де Тәңрі Тағала саған жамандық жасамайды», – деп жұбатып еді, пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) көңілі орнына түсті. Содан кейін Хадиша (Алла одан разы болсын): «Ей, Мұхаммед, тұр, барайық. Менің әкемнің бауырының Уарақа ибн Нәуфал деген ұлы бар. Үлкен жаста, екі көзі көрмей қалған. Исаның (Алланың оған сәлемі болсын) дінін ұстанады. Көп ілім біледі. Інжіл оқиды», – деді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Хадишамен барды. (Сонда) пайғамбар көргенінің бәрін айтып беріп еді. Ол (Уарақа): «Ей, Мұхаммед, саған сүйінші болсын, сенің көргенің Мұса пайғамбарға, Иса пайғамбарға және басқа пайғамбарларға келген Жебірейіл. Ей, Мұхаммед, ақыр заман пайғамбары сен боласың. Інжілде сенің сипатың бар, Тәуратта да бар. Пайғамбарлардың соңы сен боласың, алайда барша пайғамбарлардың ұлығы боласың. Егер мен жас болғанымда еді, сені Мекке кәпірлері Меккеден қуып шыққанында сенің қасыңда болар едім, саған көмектесер едім», – деп еді, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Уарақа, мені Меккеден шығара ма?», – деді. Уарақа: «Йя, ей, Алланың елшісі, сені Меккеден шығарады. Кәпірлер көп азап пен машақат жеткізеді. Содан кейін Хақ Тағала саған көмек береді. Дінің күшейеді, ахуалың мықты болады», – деп еді, пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) көңілі орнына түсті. Содан бірнеше күн өткеннен кейін Уарақа ибн Нәуфал дүниеден өтті.

Және пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Бір күні Хира тауында едім. «Ей, Мұхаммед, ей, Мұхаммед!», – деген құлағымда дауыс келді. Төрт жағыма қарадым, ешкімді көрмедім. Жоғарыға қарасам, көк пен жердің арасында бір үлкен тақ құрылыпты, сол тақтың үстінде жүзі күндей жарқыраған Жебірейіл отыр. Көріп, көңіліме қорқыныш сезімі кіріп, қалтырай бастадым. Қайта Хадиша әйелге келіп: «Ей, Хадиша, мені тонға бүрке, көңіліме және үрей кірді», – деп едім, мені орап жатқызды. Қарасам, көкте Жебірейіл тағы пайда болып, былай деді:

يَايَا الْمَدَنِيِّ قُمْ فَانْزِرْ وَ رَبِّكَ وَكَبِيرٌ وَ ثِيَابُكَ فَطَهَّرْ وَ الرَّجْزُ فَاهْجُرْ وَ لَا تَمَنَّ أَنْ تَسْتَكْثُرَ وَ لِرَبِّكَ فَاصْبِرْ (74:1-7)

Мағынасы мынау:

«Ей, тонға оранып жатқан пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын)».

يَايَا الْمَدَنِيِّ

قُمْ فَانْزِرْ

«Тұр, Құрайыш кәпірлерін Тәңірінің азабынан қорқыт».

و رَبِّكَ وَكَبِيرٍ

«Раббыңды ұлықта және намаздың басында «Аллаһу әкбәр» деп намаз баста».

و ثِيَابِكَ فَطَهَّرْ

«Тоныңды нәжістен тазарт!».

Ибн Аббастың (Алла одан разы болсын) айтуынша (бұл аяттың) мағынасы: «Ей, Мұхаммед, тәніңді күнәдан тазарт» деген.

و الرَّجْزِ فَاهْجُرْ

«Жаман істерді қой және шайтан уәсуәсін қой».

و لَا تَمَنَّوْا تَسْتَكْتَفِرُوا

«Ғибадат, құлшылық қылсаң, Раббыңа міндет қылма, құлшылығыңды көп көрме».

و لِرَبِّكَ فَاصْبِرْ

«Тәңірге құлшылық қылғаныңда нәпсіңе сабырлық бер және халыққа пайғамбарлықты жеткізгеніңде сабыр сақта, тағы кәпірлер назарына Хақ сөзді, (Оның) жарлығын жеткізгеніңде сабырлы бол!», – деп еді, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) дереу тұрып, халыққа Хақ Тағаланың жарлығын жеткізе бастады, кәпірлерді тамұқ отынан қорқыта бастады.

Содан кейін (арада) бірнеше күн өтті. Жебірейіл әсте келмеді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) қатты қайғырды. Хақ Тағаланың сәлемі мен сөзіне деген құлшынысы артты. Бір күні тағы Хира тауына барды. Көп күтті. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) келмеді. Өзін тау басынан лақтырып, опат етсе деп сұрады. Шексіз махаббатынан Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) келіп: «Ей, Мұхаммед, саған сүйінші болсын, Хақ Тағала мейірімі мен кеңдігін саған сыйлады», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Жебірейіл, ол қандай мейірім мен кеңдік екенін баяндап бер», – деді.

Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Қай жерде Хақ Тағаланың зікірі айтылса, сенің зікірің де қоса айтылады. Және Хақ Тағала саған өз затымен мақтау мен мадақ айтты, сондай-ақ періштелерге: «Менің елшіме мақтау мен мадақ айтыңдар!», – деді. Және үмметтеріне қияметке дейін саған мақтау мен мадақ айтуды бұйырды. Және сенің үмметтеріңді барша пайғамбарлар үмметінен артық қылды, тағы жер жүзін сенің үмметіңе мешіт қылды. Қай жерде намаз оқыса, Хақ Тағала қабылдайды», – деді.

Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) көңілі қуанышқа толды. Содан соң Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) аяғымен жерді теуіп еді, жерден бұлақ пайда болды. Сол бұлаққа жуынып, екі ракағат намаз оқып: «Ей,

Мұхаммед, мен жуынғандай жуын, мен намаз оқығандай, (сен де) намаз оқы», – деді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) жуынғандай жуынды және Жебірейілдің (Алланың оған сәлемі болсын) намаз оқығаны секілді намаз оқыды. Бір жылға дейін екі рет намаз оқыды. Бір жылдан кейін бес (уақыт) намаз парыз етілді.

Үшінші бөлім

Исламның алғашқы жылдарында пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) (өз) жарандарымен бірге (көп) бейнеттенгендігі туралы баяндалады

Имам Әбул Миғали Мұхаммед Исфижаби (Алланың оған мейірімі болсын) тәпсірінде «Сурәтул әзхаб» ішінде мына хадисті келтіріпті:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من اذا مومنا فقد اذانى و من اذانى فقد اذى الله و من اذى الله فهو ملعون فى النوریه و لابخيل و الذبور و الفرقان و اعدلهم عذابا مهينا

Мағынасы мынау: «Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Кімде-кім мұсылманға азар берсе, мені азарлағаны. Және кімде-кім мені азарласа, Тәңрі Тағаланы азарлағаны. Және кімде-кім Тәңрі Тағаланы азарласа, сол малғұн. Хақ Тағала Тәурат, Інжіл, Зәбур және Фұрқан ішінде сол адамға қор етер азабын дайындап қойған», – деп хабар берген.

Хаббаб ибн Арат (Алла одан разы болсын) деген сахаба айтады: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Қағба көлеңкесінде отыр екен, мен келдім. Сәлем беріп едім, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) жауап берді. Мен: «Ей, Алланың елшісі, бізге көмек бермейсің бе, бізге Тәңріден амандық сұрамайсың ба? Қашанға дейін мына кәпірлердің азабы мен қорлығын тартамыз?! Қай жерде намаз оқығанымызды көрсе, ұрып сөгеді. Еш бізге тыныштық бермейді», – деп едім, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Хаббаб, бұрынғы пайғамбарлардың үмметтерін кәпірлер айырмен екі бөлетін еді. Ол үмметтер сабыр ететін, діндерінен қайтпайтын. Және кейбіреулерін темір тарақпен еттерін сүйектеріне дейін тарайтын еді, (сонда да) олар діндерінен шықпайтын. Оллаһи, менің дінім ақыры сондай аяқталады, (әлі) Санға деген жерден Хазрамаут деген жерге дейін жалғыз салт атты Алладан басқа ешкімнен қорықпастан баратын болады. Және қойы бар адам қасқырдан (ғана) қорқатын болады. Ей, үмметтерім, сендер асығасындар», – деді.

Бір күні пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) үйден шықты. Кәпірлерді Хақ жолына шақырайын, мүмкін мұсылман болып, тамұқ отынан құтылар деп үйден шығып еді, бір кәпір қарсы келді. Сол кәпірді жылы сөз, ашық жүзбен

Хақ жолына шақыра бастап еді, жаңағы кәпір пайғамбарды (Алланың оған сәлемі болсын) катты сөкті, көп азап беріп, қасиетті басына топырақ шашты. Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) көңілі түсіп кетті. Ол (пайғамбар) кәпірге ешнәрсе демеді. Сабыр сақтады. Қайтып келіп, үйіне кірді. Қызы тұрып, пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) қасиетті басынан топырақты тазартып, зар еңіреп жылап: «Ей, әке, мына кәпірлердің сізге жасап жүрген не қорлығы?», – деп еді, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, қызым, жылама, пайғамбарлардың бейнеті ауыр болады, алайда сауаптары көп және дәрежелері артық болар», – деді.

Ибн Масғұд (Алла одан разы болсын) айтады: Бір күні пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Қағбаның бір бұрышында Мешіт Харам ішінде намаз оқып жатыр еді, Әбу Жәһіл (Оған лағынет болсын) жарандарымен бірге Мешіт Харамға кірді. Бір бұрышта пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) намаз оқып отырғанын көрді. Әбу Жәһіл жарандарына (қарап): «Пәлен аулада түйе бауыздап жатыр, (соған) қайсы бірің барасыңдар. Сол түйенің нәжіске тола ішек-қарнын алып келіп, мына Мұхаммед сәждеге барған уақытта үстінен тастасын, киімінің бәрі нәжіс болсын», – деп әмір беріп еді, бір малғұн: «Мен барайын», – деді. Бұлар жиналып қарап тұр еді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) сәждеге барды. Жаңағы малғұн түйенің нәжіске тола ішек-қарнының бәрін пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) үстіне төкті. Киімінің бәрін нәжіс қылып еді, Әбу Жәһіл мен жарандарының бәрі күлді.

Ибн Масғұд: «Егер құдіретім болғанда еді, пайғамбардың үстіндегі нәжісті тазартатын едім, алайда Ислам әлсіз еді, кәпірлер күшті болатын, тазалауға сайманым болмады. Алайда біреу барып Фатимаға (Алла одан разы болсын) хабар беріп еді, Фатима (Алла одан разы болсын) келді. Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) сәждеде жатқанын, пайғамбардың үстінде түйенің нәжісі бар екенін, мына кәпірлердің күліп тұрғанын көрді. Мына жағдайды көрді де ана кәпірлерді сөгіп, пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) қасиетті арқасынан нәжістерді тазартты. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) сәждеден басын көтерді. Бәрі нәжіс болғанын көрді. Көңілі қайғы мен мұңға толды. Содан кейін қолын көтеріп: «Ей, Жаратқан Құдай, Сен мына кәпірлерді опат қыл!», – деп үш рет қайталады. Кәпірлер қорқып, қаша бастады. Себебі пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) қарғысы міндетті түрде орындалады деп ойлайтын.

Ибн Масғұд (Алла одан разы болсын) айтады: Жаңағы кәпірлерді Бәдір соғысы күні (өз) көзіммен көрдім. Хақ Тағала пайғамбарға көмек берді, жаңағылар жапан далада сасып жатар еді. Сасығы халыққа жетпесін деп, аяқтарынан

сүйреп бір құдыққа тастады.

Сұрайды: Ұхұд соғысында Ислам әскеріне қиыншылық келіп, кәпірлер жеңіске жетті. Пайғамбарды (Алланың оған сәлемі болсын) Атаба деген кәпір таспен бір ұрып, қасиетті тісін сындырды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) жығылды, қасиетті жүзі тас соққысынан жарылып, қан аға бастады. Сахабалар пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Алланың елшісі, мына кәпірлерді қарға, баршасы опат болсын», – деді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Хақ Тағала мені мейірім үшін жіберді, лағынет үшін жібермеді. Тәңрі Тағала атам Нұх пайғамбарға мейірім етсін! Әр күні қауымы оны он рет ұратын еді. Естен танып қалатын, (сонда да) еш қарғамайтын, қайта: «Ей, Жаратқан Құдай, қауымым мені білмейді. Егер мені пайғамбар деп білгенде, бұлай азап бермейтін еді. Сен бұларды көндірі!» – деп дұға қылатын. Алайда (олардың) азабы шектен асып кетіп еді, сонда қарғады. Енді мен де солай дұға жасайын, сендер «әмин» дендер», деп сахабаларға айтты да: «Ей, Жаратушы Құдай, қауымымды сен көндірі, бұлар мені білместен осындай азаптар беріп жатыр», – деді.

Және мына нәжіс төккен кәпірлерді (не үшін) қарғады деп сұраса, намаз – Хақ Тағалаға ғибадат пен құлшылық. Кәпірлер Хақ Тағалаға ғибадат етуден қайтарылған, (сондықтан да) айырмасын білмейді, деп жауап айтады. Алайда қасиетті тісін сындыру нәпсіге азап беру болып табылады, сондықтан да сабыр сақтады, сауап үшін қарғамады, деп айтады.

Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) Атикә деген әпкесі, (яғни) әкесінің қыз қарындасы бар еді. Сол келіп, Әбу Ләһәбтың қасына барып: «Ей, бауырым Әбу Ләһәб, мына бауырымыздың ұлы Мұхаммедке Мекке халқы көп азап бере бастады. Бұрын бауырымыздың ұлы Әбу Тәліптен қорқатын еді. Ол қайтыс болғалы бері оған (Мұхаммедке) көп азар беріп жүргенін көріп жүрмін. Сен де Әбу Тәліп сияқты әкесінің бауырысың. Әбу Тәліп қорғағандай, сен де қорғасаң қалай болады?!», – деп өтініп еді, Әбу Ләһәб (бұл ұсынысты) келісіп, Мұхаммедті қасына шақыртты. Сыртқа шығып, Мекке халқына, Құрайыш тайпасына: «Бүгіннен бастап Мұхаммедке ешкім де тимесін. Егер тиісер болса, оны бүйтіп жіберемін, үйтіп тастаймын», – деп сес көрсетті. Бұл сөзді естіген Әбу Жәһіл (Алланың оған лағынеті болсын) құрайыштықтарды жиып келді де: «Ей, Әбу Ләһәб, сені Мұхаммедтің дініне кіріп, әкең Әбді Мүтәліптің дінінен бас тартыпты деп естідік», – деді. Әбу Ләһәб: «Мен Мұхаммедтің дініне кірмедім, әкем Әбді Мүтәліптің дінінен бас тартқан (да) жоқпын. Алайда бауырымның ұлы Мұхаммедке халықтың көп жәбір көрсетіп жатқанын байқадым да, бауырмалдық хақымды сақтап, халық артық жәбір көрсетпесін деп қасыма шақырдым», – деді.

Әбу Жәһіл (Алланың оған лағынеті болсын) бір күні жарандарымен кеңесті.

«Әбу Ләһәбті Мұхаммедтен қалай айырамыз?», – деп сұрап еді, жарандары: «Сен өзің айт», – деді. Әбу Жәһіл (Алланың оған лағынеті болсын): «Барып, Әбу Ләһәбті шақырындар. Мен ойыма бір сөз келді, оны Әбу Ләһәбтан сұрайын», – деді. (Олар) барып, Әбу Ләһәбті шақырды.

Әбу Жәһіл (Алланың оған лағынеті болсын): «Ей, Әбу Ләһәб, Мұхаммед сенің әкең Әбді Мүтәліптің орны (барар жері) қай жер деп айтады?» – деді.

Әбу Ләһәб: «Мен Мұхаммедтен сұраған жоқпын», – деді.

Әбу Жәһіл (Алланың оған лағынеті болсын): «Барып, қазір сұрап кел!» -деп еді, Әбу Ләһәб барып: «Ей, Мұхаммед, менің әкем Әбді Мүтәліптің мақамы (орны) қай жер?» – деп сұрады. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) мұның кәпірлердің жасап жатқан айласы екенін біліп, ойланды да: «Сенің әкеңнің орны белгілі бір жер», – деді. Әбу Ләһәб Әбу Жәһілге барып жаңағыдай деп айтып еді, Әбу Жәһіл: «Ей, Әбу Ләһәб және барып сол белгілі жер қай жер, нені айттың, сол жердің атын айт, не жер екен. Соны сұра», – деді. Және келіп сұрап еді, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ол жердің аты – жаһаннам, яғни тамұқ оты. Және кімде-кім Әбді Мүтәліп секілді кәпірлікте болса, оның жері де тамұқ оты, азап пен қорқынышта», – деді. Әбу Ләһәб ашуланып: «Ей, Мұхаммед, менің әкем Әбді Мүтәліп – сенің де үлкен атан. Сен оны қалайша азап пен қорқынышта деп айтасың?! Мен сенен безермін. Менің қасымнан шық, кет! Бүгіннен бастап мен саған көмектеспеймін», – деп пайғамбарды (Алланың оған сәлемі болсын) қуып жіберді. Және Атаба деген ұлына пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) Рұқайя деген қызын үйлендірген болатын. Соған (баласына): «Мұхаммедтің қызын жібер, Мұхаммедті азапта!» – деп еді, ұлы (Атаба) пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) қызын талақ етті және пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) көп тіл тигізіп, жәбір көрсетті. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Жаратушы Құдай, иттеріңнен бір итті босат, мына малғұнды опат қылсын!» – деп еді, (бұл сөзді) әкесі естіп: «Мұхаммедтің қарғысы Хаққа сөзсіз жетеді. Біздің, енді мына ұлымның ахуалы не болады?!» – деп қайғырды. Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) қарғысы дін мен Ислам үшін еді. Қашан әлсіз біреу үйленумен діні беки түсетін болса, (сол) харамнан, күнәдан сақталады. Қашан мықты біреу айырылысатын болса, күнәһарлық қауіп болады. Сол себепті (де) қатты қарғады.

Бірнеше күннен кейін (Атаба) керуен жиып, сауда үшін Меккеден Шамға бармақшы болды. Жаңағы Атаба әкесі Әбу Ләһәбқа: «Маған рұқсат беріңіз, мен Шамға барып, сауда жасайын», – деді. Әкесі Әбу Ләһәб: «Бар, алайда жолда өте сақ бол! Мұхаммед сені қатты қарғаған, оның қарғысы жетіп жүрмесін», – деп көп өсиет етті. Ұлы қабыл алып, жолға шықты. Бара жатқан жолында бір шіркеу

бар еді. Сол шіркеудің ішінде христиан діндарлардың бірі құлшылықпен айналысатын. Керуен жаңағы таудың етегіне тоқтап еді, діндар шіркеуден шығып бұлардың қасына келді. Бұлар оны құрметтеді. Ол діндар: «Менің түскен себебім, сіздер мұнда тоқтапсыздар, мұнда арыстан көп болады. Бұл жерге қонуға болмайтын. Енді тоқтап қойыпсыздар, алайда (түнде) әсте ұйықтамастан, ояу болыңдар, арыстандар өздерің мен көліктеріңе (түйелеріңе) зиян жеткізіп жүрмесін», – деді. Атаба дірілдеп қорқа бастады. Керуендегілер: «Ей, Атаба, түрің өзгеріп кетті, дірілдей бастадың», – деп еді, ол: «Мен Мұхаммедке жәбір көрсетіп едім, ол мені қарғаған. Егер осы түні сендер мені қорғамасандар, мен опат боламын», – деді. Сол түні Атабаның төрт жағына жүктерін жиып, сол жүктің үстінде қылыштарын алып ояу отырды. Хақ Тағала (оларға) ұйқы берді, ұйықтады. Бір арыстанға: «Барып, Атабаны опат ет!» – деп жарлық берді. Ол арыстан келіп, адамдардың ішінен Атабаны іздеп тауып, (оны) бөлшектеп тастады. Ертесіне тұрып қараса, Атаба бөлшектеніп жатыр екен. Осы хабарды біреу Әбу Ләһәбқа жеткізіп еді, Әбу Ләһәбтің ашуы одан сайын күшейді. Кәпірлер пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) қаншалықты жәбір көрсетсе де, еш әсер етпейтін.

Бір күні Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын) кетіп бара жатыр, алдынан Әбу Ләһәб кездесті. Әбу Ләһәб Әбу Бәкірге: «Ей, Әбу Бәкір, аталарыңның дінін тастап, Мұхаммедке ердің. Неге бұлай жасадың?» – деді.

Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын): «Ей, Әбу Ләһәб, сен осынша жылдан бері Мұхаммедтің жалған сөйлегенін естідің бе?» – деді.

Әбу Ләһәб: «Жок», – деді.

Әбу Бәкір: «Осынша жылдан бері Мұхаммедтен бір қиянат, жаман пейіл, қажетсіз қылық көрген жерің бар ма?» – деді.

Әбу Ләһәб: «Жок», – деді.

Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын): «Олай болса, менің Мұхаммедке ергенімді неге сөгесің? Қайта сені сөгу керек! Сен оның әкесінің бауырысың, әкесі орнында (әке) болғаныңда дүниеде құрметті (адам) болар едің. Иман келтіргеніңде ақиретте де құрмет болатын. Өз бауырың Аббас иман келтірді, тағы бір бауырың Хамза да иман келтірді. Мұхаммед не айтса да, бәрі рас. Егер имансыз дүниеден өтер болсаң, көп өкінесің», – деді.

Әбу Ләһәб үнсіз қалпы үйіне қайтты, қайғы жұтты. Умму Жәміл деген әйелі бар еді. (Ол): «Ей, Әбу Ләһәб, бүгін сенің өте қайғылы екеніңді көрдім. Не болды? Маған айт», – деді.

Әбу Ләһәб: «Не істеу керек екенін әсте білмеймін. Бауырымның ұлы Мұхаммедтің дініне кірейін бе, әлде кірмейін бе, білмей тұрмын», – деді.

Умму Жәміл айқай салып: «Егер сен Мұхаммедтің дініне кірсең, менің

төсегім саған харам. Мен сенімен бірге бір үйде тұрмаймын. Ұлым Атабаны қарғап өлтіргенін көрмейсің бе?!» – деді.

Әбу Ләһәб: «Ол райдан қайттым», – деп еді, Умму Жәміл басылды.

Бір күні Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) түсті. Пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) Хақ Тағаланың сәлемін жеткізіп, мына аятты оқыды. (Алланың сөзі):

و انذر عشيرتک الاقربین و اخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین (26;214-215)

Мағынасы мынау: «Ей, Мұхаммед, жақын-туыстарыңды тамұқтан құтқар және мұсылмандарға қанатыңды жай!».

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) тау басына шығып, қатты айқайлап: «Йә, сәбәһәһ?», – деп шақырды. Арабтың әдеті бойынша, қашан біреу кенеттен әскер (жау әскерін) келгенін көрсе, осылай шақыратын. Жұрттың бәрі асып-сасып келіп: «Ей, Мұхаммед, не болды?» – деп еді, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Егер мен сендерге мына таудың арғы жағында сендерді өлтіргелі әскер келе жатыр десем иланасындар ма?», - деді.

Барлығы: «Ей, Мұхаммед, қалайша сенбейік, сенен ешбір жалған сөз естіген жоқпыз, (сондықтан да) қатты сенеміз», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Олай болса, менің сендерге айтарым, иман келтіріңдер. Тәңрі Тағаланы Бір деңдер және мені Хақ Тағаланың елшісі деп біліңдер! Алайда иман келтірмесендер, тамұқ деген от бар, Хақ Тағала сендерді сол отпен азаптайды», – деді.

Әбу Ләһәб: « تَبَّ اَلْهٰذَا جَمَعْتَنَا », – деді.

Арабтардың әдеті бойынша, бір адамды жек көріп сөксе, «тәббән ләкә» деп айтады. Мағынасы: «Саған опат болсын!», дегені. Осы сөзге бола халықты осы жерге шақырдың ба?!», – деп екі қолына тас алып атып еді, Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) мына сүрені түсірді. (Алланың сөзі):

تَبَّتْ يَدَا اَبِي لَهَبٍ وَ تَبَّ مَا اٰغْنٰى عَنْهُ مَالُهٗ وَ مَا كَسَبَ

Мағынасы мынау: «Пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) екі қолымен тас атқан Әбу Ләһәбтың екі қолы құрыды».

وَ تَبَّ

«Өзі және барша туысы опат болды».

مَا اٰغْنٰى عَنْهُ مَالُهٗ وَ مَا كَسَبَ

«Әбу Ләһәбқа малы, ұл-қызы, құл-қызметшісі, жылқы малы еш пайда бермеді».

سَيَصْلٰى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ

«Жалындаған отқа күйіп-өргенеді».

وَ اَمْرٰتُهٗ حَمٰلَةَ الْحَطَبِ (111;1-2)

«Әйелі Умму Жәміл тамұқтың жалындаған отына кіреді».

Әбу Ләһәбтың әйелі Умму Жәмілдің әдеті өз құлдарымен бірге далаға шығып, темір тікендерді жинайтын еді. Тағы құрма жібіне байлап, өзі алып келетін де, пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) мешітке барар жолына тастайтын. Сол себепті де Хақ Тағала Умму Жәмілге: «Хәммәләтәл хәтаб», – деді. Араб тілінде «Хәммәләтәл хәтаб» деп, отын немесе тікен алып келгенге карата айтылады.

Кейбіреулер бұл Умму Жәміл пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) әйелі Умму Хәбибә (Умму Хәбибә деген әйелі бар еді) (осы) Умму Жәмілдің бауыры Суфиянның қызы еді, дейді. Умму Жәміл Умму Хәбибәға (Алла одан разы болсын) нағашы әпке болатын. Сол себепті де (оның үйіне) жиі кіріп, пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) жағдайын (Умму) Хәбибәдан сұрайтын да, содан шығып кәпірлерге барып өсек қылып айтатын. Сондай-ақ араб(тар) өсекшіге «хәммәләтәл хәтаб» деп айтады. Себебі оттың жануына от себеп болса, екі адамның арасында дұшпандық отының өршуіне де осы өсекшілік себеп болады. Сондықтан да Хақ Тағала Умму Жәмілге: «хәммәләтәл хәтаб» деді.

Кейбір муфәссирлердің айтуынша, қиямет күні болғанда (сендік және (жүрекпен) бекіттік) Хақ Тәбәрәк уә Тағала Әбу Ләһәбті және әйелі Умму Жәмілді тамұққа кіргізеді. Алайда әйелі Умму Жәмілге тамұқ періштелері «Заққұм тікендерінен бір бақ жасап арқанмен алып кел!», – дейді. Және мойнына шынжыр байлап тамұқ ішіне кіргізеді де: «Сен дүниеде тікенді арқана құрма жібімен байлап алып келіп, пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) жолына тастайтын едің, (осылайша) пайғамбарға жәбір көрсететін едің. Мына соның жазасы мен салдары», – деп айтады екен.

فی جیدھا حبل من مسد

«Ол Умму Жәмілдің мойнында құрма қабығының жібі бар».

Риуаяттарда келуінше, бір түні Умму Жәміл барып, тікенді арқасына артып, мойнына құрма қабығынан есілген жіпті байлапты. Жәбірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) сол жіппен Умму Жәмілдің тамағын буып, опат етті. Ертесіне Әбу Ләһәб іздеп барды. Қараса, ісіп, әуреті ашылып, масқара болып жатыр екен...

Аббас (Алла одан разы болсын) айтады: Әбу Ләһәб дүниеден өткеннен кейін түсімде көрдім. От жалынның ішінде екен. Мен: «Саған не болды, неге мұндай жағдайда тұрсың?», – дедім.

Әбу Ләһәб: «Имансыз өткенім үшін және пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) жәбір көрсеткенім үшін», – деді.

Мен: «Сенен бұл азап еш алыстайды ма?», – дедім.

Әбу Ләһәб: «Әр дүйсенбі күні бұл азап менен кетеді», – деді.

Мен: «Не себептен, ей, бауырым?», – дедім.

Әбу Ләһәб: «Мұхаммед туылғанда маған бауырыңның әйелі Әминә дүйсенбі

күні Мұхаммедті босанды деп хабарлады. Мен қатты қуанып, бір құлды азат еттім. Сол себептен де азабым (әр) дүйсенбі күні алыстайды», – деді.

Төртінші бөлім
Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын)
Меккеден Мединеге шыққаны туралы баяндалады

Имам Әбул Әлэи Уши (Алланың оған мейірімі болсын) «Нисәбул әхбәр» деген кітабында мына хадисті келтіріпті:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من مات غريباً و قد مات شهيداً و وفى من عذاب القبر

Бұ(л) хадистің мағынасы мынадай: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Бір мұсылман немесе муәххид ғаріптіктен өлер болса, Хақ Тағала сол құлға шәһидтер сауабын нәсіп қылады және көр азабынан сақтайды», – деген екен.

Бір күні Әбу Жәһіл (Оған лағынет болсын) Құрайыштарды жиды. Бір үй бар еді. Ол үйді «Дәрун-нәду» деп атайтын. Біреу бір кеңес өткізбекші болса, сол үйге жиналатын. Бұл арада Ібіліс (Оған лағынет болсын) бір кемпірдің суретіне еніп, бұлардың арасына кірді. Олар: «Ей, кемпір, сен кімсің?», – деді.

Ібіліс (Оған лағынет болсын): «Мен шайқы Нәждимін, Нәжд елінің кемпірімін. Сендердің бір кеңестерің бар екенін естідім де, мен де солардың арасында болайын, сөздерін тыңдайын, деп келдім», – деп еді, (бұл сөз) Әбу Жәһілге ұнап қалды.

Әбу Жәһіл (Оған лағынет болсын): «Ей, Құрайыш тайпасы, мына Мұхаммедтің ісі күннен-күнге артып бара жатыр. Оның қасына көп адам жиналып, бізге жәбір көрсете ме деп қорқамын. Енді бұған бір шара қолданғанымыз жөн болар», – деп еді, бәрі қоштады. Содан кейін Әбу Жәһіл (Оған лағынет болсын) Хиссам деген кәпірге (қарап): «Ей, Хиссам, мына Мұхаммедті өлтіру туралы сенің пікірің қалай?», – деді.

Хиссам: «Менің ойым мынау – бұл Мұхаммедті ұстап, бір асау түйеге басы мен аяғын байлап, кейін жаңағы түйені далаға қусақ, ол онда опат болса», – деді.

Жаңағы шайқы Нәжди: «Бұл қате пікір», – деді.

(Басқалар): «Қалай қате пікір?», – деді.

Шайқы Нәжди: «Оның жарандары бар, тайпасы бар. Бұл істі біліп, олар барып Мұхаммедті құтқарады», – деді. Бәрі қоштады. Содан кейін бір кәпір: «Менің ұсынысымы мынау – Мұхаммедті бір үйге шақырайық, сол үйдің есігін тарс бекітіп тастайық. Мұхаммед сол үйде аштықтан өледі», – деді.

Шайқы Нәжди: «Бұл да лайық емес, себебі жарандары біліп, есігін ашып, шығарып алады», – деді.

Әбу Жәһіл (Оған лағынет болсын): «Менің ұсынысым мынау – әр тайпадан бір жігіт шыкса, оның жатар жеріне барса, жалаң қылышпен бәрі бірдей ұрса. Егер құнын дауласа, барша тайпа жиылып құнын төлеу оңай болады», – деді.

Нәжди: «Оллаһи, бұл дұрыс шешім», – деді.

Және жиналып, әр тайпадан бір жігітті сайлады. Жалаң қылышпен келіп, өлтіруге бел байлап еді, Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) келіп: «Ей, Мұхаммед, кәпірлер осы түні келіп сені өлтірмекші болып жатыр. Саған айтар ұсыныс мынау – осы түнде шығып, Медине тарапына барсаң, онда кәпірлерді Исламға шақырсаң», – деді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Әбу Бәкірге бұл жайды айтып еді, Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын): «Ей, Алланың елшісі, сіз қалай жалғыз бармақшысыз? Мен де сізбен бірге барайын», – деді. Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) көңілі орнына түсті.

Сол түні пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) мен Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын) екеуі шығып, таңға дейін жүрді. Таң атты. Мұхаммед пен Әбу Бәкірдің жоқ екенін көрді. Қашып кеткенін білді. Әбу Жәһіл (Оған лағынет болсын): «Кімде-кім Мұхаммед пен Әбу Бәкірді алып келетін болса, сүйіншіге жүз түйе беремін», – деді. Үш күнге дейін бүкіл шөл даланы іздеп шықты. Таба алмады. Сол түні Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын) бір сағат пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) оң жағында жүретін, тағы бір сағат сол жағында жүретін, тағы бір сағат алдында жүретін және бір сағат артында жүретін еді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Әбу Бәкір, төрт жағымда ауысып жүрсің. Неге бір жағымда жүрмейсің?», – деді.

Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын): «Ей, Алланың елшісі, дұшпандардан қорқамын. Кенет дұшпан оғы оң жағыңыздан келер болса, әуелі маған тисін, сізге тимесін деймін. Және сол жағыңызға шығуымдағы мақсат, егер дұшпан оғы сол жағыңыздан келсе, маған тисін, сізге тимесін деймін», – деп еді, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын):

لا تحزن إن الله معنا

(яғни) «Ей, Әбу Бәкір, еш қорықпа, Тәңрі Тағала бізбен бірге», – деді. Хақ Тағала Әбу Бәкірдің жүрегіне тыныштық берді. Содан кейін пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) бір салт аттыны көрді. Сол аттылы адам жақын келгенде, оның бізге (өздеріне) келе жатқанын білді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Жаратушым, оны ұста!», – деп еді, оның атының төрт аяғы жерге көмілді.

Ол: «Ей, Мұхаммед, мені қойып жібер, мен қайтайын, саған жәбір көрсетпейін», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Жаратушым, егер рас айтса, Сен қоя бер!», – деп еді, атының аяқтары жерден шықты. Ол бейтаныс қайтып кетті.

Содан кейін екеуі біраз жер жүріп еді, пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) қасиетті аяқтары талды. Жүре алмай қалып еді, Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын) пайғамбарды арқасына көтерді. Таң атқанша жүрді. Таң атты. Қараса, Жүз деген тау етегіне жетіпті. Сол таудың етегінде бір үнгір бар еді. Сол үнгірге кірмекші болып еді, Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын): «Ей, Алланың елшісі, мен бұрын кірейін, адамға жәбір көрсететін жәндіктер болып жүрмесін, көрейін», – деп, бұрын кірді. Қарады. Содан соң пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) кірді. Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын) бір тесік бар екенін көрді. Бір жылан шығып, пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) жәбір көрсетпесін деген ниетпен (Әбу Бәкір) бір аяғын сол тесікке тықты. Бір жылан келіп, жаңағы тесіктен шықпақшы болды. Әбу Бәкірдің аяғына басын тигізді. Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын) (оның шығуына) жол бермеп еді, Әбу Бәкірдің (Алла одан разы болсын) аяғын шағып алды. Уы қатты әсер етті. Пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) зиян келмесін деп, Әбу Бәкір аяғын көтермеді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) ол жыланның пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) сәлем беру үшін шығатынын айтты. Қараса, Әбу Бәкірдің көзінен жас ағып тұр екен. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Әбу Бәкір, неге жылап жатырсың?», – деді.

Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын): «Ей, Алланың елшісі, мына тесіктен бір жылан (шығып) аяғымды қатты шағып алды», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Әбу Бәкір, аяғыңды алып кел және жылан-шаяннан қорықпа! Хақ Тағалаға тәуекел ет, Хақ Тағала бізбен бірге!», – деді.

Содан кейін кәпірлер пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) ізін қуып, үнгірдің аузына дейін келді. Хақ Тағаланың әмірімен өрмекші үнгірдің аузына торын тоқыды. Кәпірлер: «Егер мына үнгірге Мұхаммед кіргенде мына өрмекші торы бұзылатын еді. Мұнда жоқ», – деп қайтпақшы болып еді, Әбу Жәһіл (Оған лағынет болсын): «Мұхаммедтің осы жақын жерде екенін сеземін. Бізге сиқыр жасап тұр, көрмейміз», – деді де, бір кәпірге (қарап): «Түс, мына үнгірге кір!», – деді. Умайя ибн Халаф: «Мұхаммед тумастан бұрын өрмекші мына торын құрған болар. Мұхаммед мұнда кіргенде, мына өрмекші торы бұзылмас па еді?», – деді. Әбу Жәһіл жарандарымен бірге қайтып кетті.

Содан соң пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Әбу Бәкірмен бірге сол үнгірде үш күн тұрды. Үш күннен кейін шығып, Медине тарапына жол алды. Азықтары таусылды. Содан кейін бір араб тайпасына келіп: «Сіздерде сатылатын ет не құрма бар ма? Сатып алатын едік», – деді. Шайладан бір әйел шықты. Аты Умми Мұғид еді. (Ол): «Қандай жақсы қонақсыздар! Сіздерді қонақ етер едім, алайда құрғақшылық жыл болды, үйімде еш нәрсе жоқ. Жолдасым Әбу

Мұғид қойларды оттағуға алып кеткен. Қойларымыз осында болғанда, сіздерге сүт беретін едім», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Умми Мұғид, шайла жанында жатқан мына қандай қой?», – деді.

Умми Мұғид: «Бұл өте арық қой, еш сүті жоқ. Қойлармен бірге еріп жүре алмастан, осында жатыр», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Умми Мұғид, оны саууға рұқсат бересіз бе?», – деді.

Умми Мұғид: «Әрине, рұқсат беремін. Егер сүт шыкса, сауыңыз!», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ол қойды маған алып келіңдер!», – деп әмір берді. (Қойды) алып келді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Бисмилләһир рахмәһир рахим», – деп, қасиетті қолын жанағы қойдың желініне тигізіп еді, сол сәтте қойдың желіні үлкейді және қой семірді. Содан кейін пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Умми Мұғид, үйде керсен болса, алып кел!», – деді. Умми Мұғид бір керсен алып келді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) қасиетті қолымен керсен толғанша сауды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) қасиетті қолымен жанағы керсенді көтеріп, Умми Мұғидке ішкізді. Қанғанынша ішті. Содан кейін Әбу Бәкірге іштірді. Содан кейін өзі ішті. Және пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) екінші рет сауып, жанағы керсенді тағы толтырды да, Умми Мұғидтің үйіне қойып, жолға түсті.

Түнде Әбу Мұғид келді. Қараса, үйде бір керсен сүт тұр. Таңданып: «Ей, Умми Мұғид, мына не жағдай? Қойлар алыста еді, үйде сауатын қой жоқ еді, мына сүт қайдан келді?», – деді.

Умми Мұғид: «Бізге бір қонақ келді, өте қасиетті қонақ, сұлу жүзді, жылы сөзді, орта бойлы біреу. Мына арық қойға қасиетті қолын тигізіп еді, көріп тұрғанындай, мына қой семіріп, желіні толды. Өз қолымен сауды, бір керсен толды. Оны ішкізу үшін өз қолымен ішкізді, кейін өзі ішті. Және екінші рет сауып еді, бір керсен болды, оны үйге қалдырды», – деді.

Әбу Мұғид: «Мен Меккеден Мұхаммед деген пайғамбар шығыпты деп есітіп едім. Халықты Хақ жолына шақыруда деп айтатын. Мына айтып тұрғаның сол болып жүрмесін. Мұндай мұғжиза пайғамбарлардан басқаларда бола қоймас. Егер Тәһрі өмір берсе, барамын», – деді. Және Умми Мұғидке (қарап): «Маған сол адамды жақсылап сипаттап бер! Егер барсам, жаңылмастан, жақсы білетін болайын. Жігіт пе, әлде қарт адам ба?», – деді.

Умми Мұғид: «Жігіт. Сақалы қара, ашық жүзді. Даусында айбат бар. Қатты ұзын бойлы емес, қысқа бойлы да емес, орта бойлы. Ашық қасты. Өте семіз де емес, өте арық та емес, орта денелі. Орташа, тез шапшаң емес. Тістері сирек. Жүзі толған айдай сәулелі. Сөз сөйлесе, анық етіп сөйлейді, мінгірлеп

сөйлемейді. Аясы кең. Көзі төменге көбірек қарайды, жерге қарайды, біраз тағы басын қалдырып, көкке қарайды. Сакалы құрт йығ, орта сакалды, ұзын да емес, қысқа да емес. Қатты да жүрмейді, (егер) жүрер болса, ақырын жүрсе жетер, немесе жетпейді», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Меккеден шығар кезде Әбу Бәкірмен (Алла одан разы болсын) Мединеге қалай баруға болатыны туралы ақылдасып еді. Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын): «Сегіз жүз ақшаға екі түйе сатып алдым. Біріне сіз мінесіз, тағы біріне мен мінемін. Барайық!», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Бізге бір жолбасшы керек», – деді.

Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын): «Абдулла деген адам бар, ол Медине жолдарын жақсы біледі», – деді. Ол Абдуллаға тез хабар берді. Әбу Бәкірдің (Алла одан разы болсын) Әміл деген азаттысы бар еді. Оған: «Сен екі түйемен Абдулланы алып, Сәур деген тау етегінде үнгір бар, біз шыққаннан кейін үш күннен соң сол жерге келерсің», – деді. Олар тағы осылайша үш күннен соң келді. Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын) мен пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) бір түйеге мінді, ол екеуі тағы бір түйеге мінді. Жүріп отырып, Мединеге жақын келді. Бір йәһуди пайғамбарға жолықты және келіп, Медине халқына хабар берді. Мединеде көп сахабалар бар еді, біразы Мединелік, біразы Меккелік. Омар (Алла одан разы болсын) да Мединеде еді. Барша сахабалар қуанды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Мединеге келгенінде бір-біріне хабар берді. Және бәрі соғысқа барып, кәпірлерге айбат шегетіндей етіп қару асынды. Пайғамбарды (Алланың оған сәлемі болсын) қарсы алуға шықты. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) шөл далада бір ағаштың көлеңкесінде дем алып отыр еді, Мединеден шыққандар сонда пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) жолықты, көрісті. Барлық сахаба қуанды. Содан кейін пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) Ансар тайпасы: «Ей, Алланың елшісі, біздің үйде қонсаңыз бола ма? Бақшаларымыз, жерлеріміз кең», – деді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Мынау Қасуа деген түйеге мінейін, ешкім шылбырын ұстамасын. Осы түйе қай есікке шөксе, мен сол үйге қонармын», – деді. Барша сахабалар разы болды.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Қасуа деген түйесіне мінген күн жұма еді. Барлық сахабалар да еріп отырды. Көп жасақтар да шығып тұр еді. Мәдине шаһарында пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) жамалына ынтық болғандар өте көп еді. Пайғамбарды (Алланың оған сәлемі болсын) көрген сахабалар қасында иман келтіріп тұр еді. Барша халық Мединеге ағылды. Әрбір тайпадан пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) өтер болса, сол тайпаның ұлығы шығып, пайғамбардан (Алланың оған сәлемі болсын) (түсуін) өтінсе,

пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) оларға қайыр мен береке дұғасын жасап: «Мынау менің Қасуа деген түйем қай есікке шөксе, мен онда қонақ боламын», – дейтін. Мединенің барша ұлықтары мен мұсылмандары: «Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) түйесі біздің үйге шөксе екен», – деп армандайтын. Еш шөкпестен, өтіп кететін. Біраз жүріп барып Аюб Ансаридың есігіне шөкті. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) түйеден түсіп, мешітке кірді. Жұма намазын оқу үшін барша сахабалар да кірді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) мінберге шығып, құтба оқыды және мінберден түсіп, имамдық етті. Барша сахабалар ұйыды. Намаздан шығып пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Аюб Ансаридың үйіне кіріп еді, Аюб Ансари қатты қуанды.

Барша сахаба үйлеріне барып, шамалары келгенше пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) һәдие алып келетін. Зәйд ибн Сәбит (Алла одан разы болсын): «Мен алты жаста едім, анам бір ыдысқа нан турады және сол нанның үстіне май құйды, және біраз сүт қосты, тағы ыдыстың үстін бір нәрсемен жауып, маған (қарап): «Ұлым, Аюб Ансаридың үйіне бар, пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) сәлем бер де: «Анам сізге мына тамақты тарту етіп жіберді де!», – деді. Мен солай жасадым. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Тәңрі Тағала саған береке берсін!», – деді маған. Кейін сахабалар жиылып, жаңағы тамақтан ауыз тиді.

Аюб Ансаридың анасына әйелдер келіп: «Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) қандай тамақты жақсы көреді. Біз сол тамақты жасап келетін едік», – десе, Аюб Ансаридың анасы: «Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) бізге мынадай тамақ жаса деп айтпайды және легенмен қандай тамақ келсе де, айыптамайды. Егер қаласа, жейтін, егер жегісі келмесе, сахабаларына: «Сендер жендер!», – дейді. Бір күні тамақ пісірдік, еш жемеді. Мен ұлыммен бірге қатты уайымдадық. Мен: «Ей, Алланың елшісі, қашан да тамақ пісірсек жейтін едіңіз және қалған тамақты сіздің қасиетті қолыңыз тиген деп, теберік деп жейтін едік. Бүгін не болды, мына тамақты жемедіңіз?», – деп айтып едім, ол маған: «Ей, Аюбтың анасы, бұл тамақтан мұрныма сарымсақтың иісі келді, мен Хақ Тағалаға мінажат етемін. Аузым сасық болса, қалай мінажат етейін?! Бұл тамақты ұлын Аюбпен бірге жей беріндер», – деді.

Содан соң Мединедегі барша момын-мұсылмандардың бәрі пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) келіп, сәлем беріп, байғат (ант) берді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) өз қолымен жаңағы байғат бергеннің қолын ұстап: «Хақ Тағала пәрменінен шықпайсың және Хақ Тағаланың елшісі Мұхаммед Расулулланың пәрменінен шықпайсың. Қай іске бұйырса, істейсің, қай істен қайтарса, бас тартасың. Екі әскер қақтығысқанда қашпайсың», – дегенінде, байғат беріп тұрғандар: «Қабыл еттік», – дейтін.

Содан кейін әйелдер жиылып, ақшам мен құптанның арасында Аюбтың анасының алдына келіп: «Пайғамбардан (Алланың оған сәлемі болсын) сұраңыз, біз де пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) жамалын көрейін, күйеулеріміз байғат бергендей, біз де байғат берейік», – деді. Аюбтың анасы пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) алдына кірді. Рұқсат сұрап еді, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) рұқсат берді. Аюбтың анасы ол әйелдерді бастап кірді. Әуелі Умму Сағд деген әйел пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) сәлем беріп еді, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) жауап қайырды да: «Ей, әйел, атың кім?», – деп сұрады.

Ол: «Ей, Алланың елшісі, атым Умму Сағд», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Арманың не?», – деді.

Умму Сағд: «Ей, Алланың елшісі, Тәңрі Тағаланы Бір және Бар деп иландық, және сізді Хақ Тағаланың елшісі деп бекіттік. Енді сізге күйеулеріміз байғат берді, біз де сізге байғат беруге келдік», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Сендердің Исламға кіргізген сол Тәңірге шүкір!», – деді де сосын: «Ей, әйелдер, бәрің келіп, айналама отырыңдар!», – деді. Баршасы пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) айналасына отырды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) алдына бір ыдыспен су құйды, қасиетті қолын сол судың ішіне салды да, әйелдерге карап: «Күйеулеріңнен байғат алсам, қолдарынан ұстап байғат аламын, алайда сен әйелдердің қолын ұстауға болмайды. Қашан мен қолымды мына ыдыстан шығарсам, сендер қолдарыңды саласыңдар», – деді. Кейін пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, әйелдер, Тәңрі Тағаланы Бір дегеннен кейін, Тәңріге серік қоспандар», – дегенінде, бұлар: «Қабылдадық», – деді. Және пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, әйелдер, ерлеріңнің малдарынан ұрламаңдар, зина жасамаңдар, ұлдарыңды өлтірмеңдер, басқа тумаған ұлдарыңды күйеулеріңе мен тудым деп айтпаңдар, жақынтұыстарың өлгенде айқайлап жыламаңдар, киім жыртпаңдар, шаштарыңды жұлмандаңдар, беттеріңді тырнамаңдар және басқа ерлермен бірге жасырын жерде сөйлеспендер», – деп айтып еді, әйелдер: «Бәрің де қабылдадық», – деді. Ол әйелдер қолдарын жаңағы ыдысқа салып, қайта жүздеріне сүртетін еді. Содан кейін пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) рұқсат берді, (олар) шықты.

Содан кейін Меккеден көптеген сахабалар келе бастады еді, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Медине халқына: «Меккеден келгендерді құрметтендер, жер-жұртын тастап, біздің сұхбатымызда болу үшін ғаріптікті тандап келді. Қажет болса, оларды ізеттеп, құрметтеп қарсы алыңдар», – деп, Мединеде тұрғандарды Меккеден келгендермен бауырлас қылды. Меккеден

нижрет етіп келгендерге муһажир деді, Меккеден келгендерге көмектескен, қарсы алған, ізет-құрмет көрсеткен Медине халқын ансари деді.

Бесінші бөлім
Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын)
мүғжизасы туралы баяндалады

Имам Бағауи (Алланың оған мейірім болсын) «Мәсабих» деген кітапта мына хадисті келтіріпті.

عن علي بن ابي طالب رضى الله عنه انه قال كنت مع النبي صلى الله عليه وسلم بمكة فخرجنا في بعض نواحيها استقباله جبل و لاشجر الا هو يقول السلام عليك يا رسول الله

Бұл хадистің мағынасы мынау: Әли (Алла одан разы болсын): «Мен пайғамбармен (Алланың оған сәлемі болсын) бірге Меккеде едім. Меккенің сыртына шықтық. Тауға қарсы келіп едік, сол таудан «Әс-сәләму `әләйкә, йә, Расулулла» («Ей, Алланың елшісі, саған сәлем болсын»), – деген дауыс келді. Және ағашқа қарсы келдік, сол ағаштан да «Әс-сәләму `әләйкә, йә, Расулулла», – деген дауыс шықты».

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Мединеде кезінде Хайбар йәһудилері мен Бәну Құрайза йәһудилері Меккеге барып, Мекке кәпірлеріне: «Біз бәріміз сендерге көмектесу үшін келдік. Біз бәріміз үлкен әскер жасақтап, Мединеге баратын болсақ, тағы Мұхаммедті ортадан қуақ, (себебі ол) сендердің діндеріңді адасушы дейді, біздің дінімізді де адасушы дейді, (егер солай жасасақ) сендер де оның тілі мен жәбірінен құтыласыңдар, біз де құтылатын едік», – деп айтып еді, бұл сөз Мекке кәпірлеріне ұнады. Әскер жасақтап, йәһудилер әскері және өз әскерлерімен бірге Мединеге келді. Пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) бұл хабар жеткен уақытта сахабаларын жиып, ақылдасты. Салман Фарси (Алла одан разы болсын): «Біздің Фарс елінде ор болады. Әскер төрт жағынан кірмесін деп ел төңірегіне үлкен, терең арық қазып қояды. Медине төңірегіне де ор қазып қойсақ қалай болады? Төрт тарапынан кәпірлер кіре алмаса, бір жағынан соғысу оңай болады», – деді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) мен сахабалар бұл ұсынысты лайық көрді. Көп пайдасы бар деді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) әмір берді. Барша сахаба Медине төңірегіне ор қаза бастады. Медине ішінде аштық еді. Әскерге қарсы тұру және мына орды қазу сахабаларға ауыр тиді.

Жәбир (Алла одан разы болсын) айтады: Барша сахабалар бұл орды қазатын еді. Үлкен тас шықты. Қаншама бақуат ерлер балтамен ұрса да еш әсер етпеді. Барып, пайғамбарға айтты. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) қолына

балта алып, үш рет «Бисмилләһир рахмәнир рахим» деп ұрып еді, бұл тастын быт-шыты шықты.

Жәбир (Алла одан разы болсын): Мен пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) жақын едім. Екі қолымен балтаны ұстап тасты ұрмақшы болған уақытта пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) аштықтан қасиетті қарнына тас байлап алғанын көрдім. Бұл жағдайды көргеннен көңілім қобалжып кетті. (Үйге) келіп, әйеліме: «Әй, әйелім, пайғамбарды (Алланың оған сәлемі болсын) осындай жағдайда көрдім. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) сондай еңбектеніп жатса, біз оған еш көмектеспесек қалай болмақ?», – дедім. Әйелім: «Үйде төрт батпан арпа және лақ бар. Сен сол лақты бауызда, мен де ас піскенше мына төрт батпан арпаны илеп, нан жабайын. Сен барып, пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) құлағына ақырын ғана айт, адамдар естімесін, пайғамбармен (Алланың оған сәлемі болсын) бірге және бір-екі адам келсін», – деп айтты. Тамақ піскен уақытта Жәбир (Алла одан разы болсын) барып, пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) ақырын айтып еді, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Жәбир, тамағың қаншалықты?», – деп сұрады.

Мен: «Ей, Алланың елшісі, бір лақ пен төрт батпан арпа наны», – дедім.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Өте жақсы. Хақ Тағала көп береке береді, иншаллаһ», – деді де: «Ей, Жәбир, мен барғанша ол қазанға ешкім де шөміш салмасын және ол нандарды тандырдан ешкім де шығармасын!», – деді. Және: «Жәбир үйінде тамақ қылып жатыр, бәріңіз де келіңіздер!», – деп жар салып еді, ор қазып жатқан үш мың адам еді, бәрі де қабылдады.

Жәбир айтады: Мен аң-таң болып, қысылдым. Қатты қысылғаным соншалық, өмірімде оншалықты ұялып көрген емеспін. Бір лақ тамақты үш мың адамға қалай жеткіземін? – деп ойланумен үйге бардым. Мән-жайды әйеліме айттым. Ол: «Ей, Жәбир, пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) бұл тамақтың мөлшерін айттың ба?», – деді.

Мен: «Пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) тамақтың шамасын айттым. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Мен барғанша ол тамаққа ешкім де қол тигізбесін», – деп айтты», – дедім.

Әйелім: «Олай болса, ей, Жәбир, еш қысылма, бәрін легенге сал! Не қылса да ол біледі», – деді. Көңілім орнына түсіп, жайбарақат тапты. Бір сағат өтті. Қарасам, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) үш мың сахабаны бастап келді де: «Ей, Жәбир, мына халық көп, үйге сыймас. Далада топтасып отырсын», – деп тапсырды. Өзі үйге кіріп, қазанды ашқызды да «Бисмилләһир рахмәнир рахим», – деді. Берекелі дұға жасап, қолын қазанға салды. Және тандырды ашқызды да, тағы да «Бисмилләһир рахмәнир рахим», – деп берекелі дұғасын жасап, қолын тандырға салды. Содан кейін: «Әрбір жеті адамға бір керсен ас және жеті

нан беріндер!»), – деп әмір берді. Солай жасады. Мына қазаннан каншалықты тамақ шығарса да, бұл тамақ әсте кемімейтін, бұл тандырдан каншалықты нан шығарса да, тандырдағы нан ешбір кемімейтін. Үш мың адамның бәрі тойды, тағы қазандағы тамақ соншалықты қалды, тандырдағы нан да сол қалпында қалды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Жәбир, ақшамға дейін мына қазандағы ас пен тандырдағы нан таусылмайды. Мединедегі міскіндерге хабар бер, баршасын тойдыр және келген-кеткенге, ағайын-туысқа бәріне де бұл ас пен наннан ешбір тартынбастан бер!», – деді. Біз де солай жасадық. Ақшамға дейін Медине халқы дәруіштерінің бәрі келіп, тамақ жеді. Ақшам болғаннан кейін де қазанда біраз тамақ қалды.

Салман Фарси (Алла одан разы болсын) айтады: Қашан Жәбірдің тамағын жеп болғаннан кейін қайта ор қазуға барғанымызда менің үлесіме тиген жерден және үлкен тас шықты. Ешкімнің де ол тасты қозғалтуға шамасы келмеді. Балта да өтпеді. Барып, пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) хабар бердік. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) келіп, қасиетті қолына бір үлкен балта алды да «Бисмилләһир рахмәһир раһим», – деп тәкбір айтып еді, барша сахабалар да тәкбір айтты. Содан кейін пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) балтаны көтеріп, бар күшімен тасқа соқты. Сол тастан найзағайдай от шығып, Шам жаққа қарай ұшты. Салман Фарси (Алла одан разы болсын) айтады: Сол нұрға қарап едім. Шамның сарайлары мен қорғандары маған көрінді. Және пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) екінші рет тәкбір айтып ұрып еді, тағы бір найзағайдай нұр шықты да, Йемен жаққа қарай ұшты. Мен сол нұрға қарап едім, Йемен шаһарының сарай мен қорғандары маған көрінді. Және пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) үшінші рет тәкбір алып, жаңағы тасты ұрып еді және де алдыңғы найзағайдай бір нұр шығып, шығыс жаққа барды. Мен сол нұрға қарап едім, Ирак елі мен Парсы жұртының сарайлары көрінді. Мен: «Ей, Алланың елшісі, әлемге тараған бұл қандай нұрлар?», – дедім. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Салман, біл, хабардар бол. Бұл нұрлар қай тарапқа барса, сол жақта Ислам ашылады, мұсылманшылық пайда болады», – деді.

Салман Фарси (Алла одан разы болсын) айтады: Омар мен Оспанның (Алла ол екеуінен разы болсын) халифалық кезінде едім, бұл айтқан елдерде Ислам діні тарады.

Содан кейін кәпірлер йәһудилермен бірге келіп, Мединенің төрт тарапына жайғасып, мұсылмандармен үш күн бойына соғысты. Төртінші күні қатты соғыс болды, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) екінті намазы мен ақшам намазын оқи алмады. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) кәпірлерді қарғап: «Ей, Жаратқан Құдай, мына кәпірлердің көздерін отпен опат қыл!», – деді. Содан

кейін Хақ Тағала пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) көмек берді. Бір түн ішінде қатты суық жел жіберді. Мекке кәпірлері йәһудилермен Мединенің төрт тарапында соғысу үшін жатыр еді сол суық желге шыдамдары жетпеді. «Бізге Мұхаммед сикырлық жасап, суық жел жіберді», – деп бәрі кері қайтты.

Хузәйфа (Алла одан разы болсын) Куфа еліне кірді. Пайғамбардан кейін Куфа халқының бәрі пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) туралы айтып бер деп Хузәйфаны құрметтеді. Біреу Хузәйфаға (қарап): «Ей, Әбу Абдулла, пайғамбармен сіздер қандай мәміледе болатын едіңіздер?», – деді. Хузәйфа (Алла одан разы болсын): «Пайғамбар қызметіне дайындалатын едік. Не бұйырса да, істейтін едік. Ешқашан да қарсы келмейтінбіз», – деп еді, сұрап тұрған адам: «Оллаһи, егер мен пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) қасында болғанда едім, пайғамбарды жалаң жүргізбес едім, мойнымда көтеріп жүретін едім», – деді.

Хузәйфа (Алла одан разы болсын): «Хандек (ор) соғысында бір түні қатты суық жел соқты. Барша сахабалар тон мен шапан жамылды. Үйлеріне баруға рұқсат жоқ еді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) намаз оқыды. Көп намаз оқығаннан кейін дауыстап: «Ей, жарандарым, араларыңнан кім орнынан тұрып, кәпірлердің арасына барып, маған хабар алып келеді? Мен оны Хақ Тағала сақтасын, кәпірлердің еш зияны жетпесін деп Хақ Тағаладан сұраймын. Және сол адамды жұмаққа менің жолдасым қылсын деп, Хақ Тағаладан сұраймын», – деді. Ешкім жауап бермеді, себебі бәрі қатты ашыққан болатын әрі кәпірлердің қаупі сейілмеген, әрі қатты суық еді. Осы үш себептен сахабалар үнсіз қалды. Пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) жауап бермегеннен кейін, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) менің атымды атап: «Ей, Хузәйфа!», – деді. Менің жауап беруім қажет болды. Егер жауап бермесем, пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) бағынбағандық танытармын дедім де, орнымнан атып тұрып: «Тындап тұрмын, ей, Алланың елшісі!», – дедім. (Ол) маған: «Ей, Хузәйфа, барып, мына кәпірлердің қандай жағдайда отырғанын біліп кел, алайда ешкімге зиян тигізбе!», – деді. Мен орнымнан тұрып, қару-жарақ алып бардым. Қарасам, Хақ Тағаланың әскер суық желі ол кәпірлерді әбігерге салып, шатырларын құлатып, оттарын өшіріп, аттарын бір жаққа, түйелерін бір жаққа жіберіпті, өздері астан-кестен болып жатыр екен. Үлкендері Әбу Суфийан шатырдан шығып: «Ей, әскерлер, бәрің көшіндер, кетейік! Егер бұл түнде мұнда қалар болсақ, опат болармыз, аттарымыз мен түйелеріміз құриды!», – деп жар салып еді, барша кәпірлер қуана көшіп кетті. Егер пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) маған ешкімге зиян тигізбе деп айтпағанда еді, Әбу Суфийанға жақын келгенім соншалық, бір ұрғанымда, өлетін еді. Алайда пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) сөзін тындап, (олай) жасамадым. Келіп, пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) хабар беріп едім, пайғамбар

(Алланың оған сәлемі болсын) қуанды. Хақ Тағалаға мадақ пен мақтаулар айтып, барша жұртқа рұқсат берді. Үйлеріне қайтты».

Және бірнеше күннен кейін пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) Әбу Суфийанның хаты келді. Сол хаттың ішінде: «Ей, Мұхаммед, біл, хабардар бол! Бұл жолы келгенімде, (яғни) сені өлтіру және жарандарыңды қыру үшін келгенімде Мединенің айналасына ор қазып қойғаныңды көрдім. Арабтарда ор қазу деген болмайтын. Мұны қайдан үйрендің? Енді Лат, Ғұзза ант етемін, екінші қайтқанда Ұхұд соғысында қалай істеген болсам, солай жасаймын», – деп жазылыпты. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) оның хатын оқып, мағынасын түсініп жеткенде Убай ибн Кә'біті шақырып алып: «Ей, Убай, жаз! Ей, Әбу Суфийан, бұл келгенімде сені өлтірместен қайтпаймын депсің, сені қайтарған Хақ Тағала. Және ор қазуды үйреткен Хақ Тағала. Және екінші рет келемін, Ұхұд соғысындағыдай сендерді жеңемін депсің, оны Хақ Тағала біледі. Күш-қуат берген Ол, жеңіске жеткізген де Ол. Алайда Хақ Тағала маған бір күнді нәсіп етеді, сонда (қазір) Лұт және Ғұзза атымен ант ішіп отырған сол Лұт пен Ғұззаны және басқа да пұттарды сындырамын, иншаллаһу Тә'әлә (Алла Тағала қаласа)», – деп айтты.

Және кәпірлер Меккеден қайтқан уақытта йәһудилер де өз үйлеріне қайтты. Сахабалар да үйлеріне қайтты, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) да Айшаның (Алла одан разы болсын) үйіне барды. Ғұсыл құйынды, басын жуды да өзіне иіссу сеуіп, қайта шықты. Бесін намазын оқып еді, қараса қашыр мініп, қалың баршын киіп келіп: «Ей, Мұхаммед, періштелер қару-жасақтарын шешкен жок. Неге қаруларыңды шештіндер? Біз барша періштелер кәпірлерді Хамраул Әсәд деген жерге дейін қуып жібердік. Енді сені мен жарандарыңа Тәңрі Тағаладан жарлық алып келдік, енді қару-жарақтарыңды алып, Бәну Құрайза йәһудилеріне барып соғысыңдар. Үш мың періштені бастап барамын. Менің артымнан тез келіндер!», – деді де Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) барды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) бұл сөзді ести салысымен Әлиді (Алла одан разы болсын) шақырып: «Қаруды ал да бізге кел, бізге Бәну Құрайза йәһудилерімен соғысу туралы жарлық келді», – деді. Әли (Алла одан разы болсын) қаруын алды да Біләлға барша сахаба екінті намазын Бәну Құрайзада оқысын деп жар салдырды. Барша сахаба аттанды, Бәну Құрайза йәһудилерін ойран салып жеңіп және Мединеге қайтты.

Сол йәһудилердің әйелдерінің бірі пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Мединеге келгеннен кейін бір қойды сойып, сахабалардың бірінен: «Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) қой етінің қай жерін жақсы көреді?», – деп сұрады. Ол: «Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) қой етінің қол етін және жамбас етін жақсы көреді», – деді. Ол сойылған қойға у жақты және

жамбас еті мен қол етіне көбірек жакты да, ақшамнан кейін пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) үйіне алып келді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) ақшам намазын оқып, үйіне кірді. Қараса, бір әйел отыр екен. Әйел пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) сәлем беріп: «Ей, Алланың елшісі, қой сойдым және сізге һәдие алып келдім», – деді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) әмір берді, сахабалар келді, дастархан жайылды. Сол кезде жаңағы әйел шығып кетті. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) қой етінен бір кесек алып, шайнай бастағанда жаңағы қол етінен: «Ей, Алланың елшісі, мені жеменіз, мен уланғанмын», – деген дауыс шықты. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) аузындағы етті тастап, сахабаларға: «Ей, Жарандарым, мына еттен жемендер, мына қол етінен «Ей, Алланың елшісі, мені жеменіз, мен уланғанмын», – деген дауыс естідім», деп еді, барша сахаба қолын тартты. Алайда Бәшир деген сахаба бір кесекті жұтып жіберді, бұл сөзді ести салысымен қаншалық тырысса да қайта құса алмады. Сол сәтте Бәширдің жүзі қарайып кетті, сол түні қайтыс болды. Сахабалардан үш адам сол тамақтан шайнап түкіріп тастап еді. Пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) оларға қан алдырындар деп әмір берді. Өзі де қан алдыртып, жазылды. Тағы үш күннен кейін жаңағы йәһуди әйелді тауып, пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) алдына алып келді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, йәһуди әйел, неге бұлай жасадың?», – деді.

Ол йәһуди әйел: «Менің әкемді және әкемнің бауырын, тағы күйеуімді, ер бауырымды бәрін сен өлтірдің. Сол себептен де мен мына улы қойды алып келдім», – деп мойындады. Оны өлтірді. Сол қой етін бір итке берді. Жаңағы ит жей салысымен бірден өлді. Барып, бір терең шұңқыр қазып, жаңағы етті көмді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) дүниеден өтерінің алдында ауырды. Умми Бәшәр деген бір кәрі кемпір бар еді, қашан пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) ауырып қалса, сол әйелді шақыртатын еді. Сол әйел келіп, пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) денесін басатын, уқалайтын. Бұл жолы да шақыртып еді, ол әйел тағы келді. Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) денесін басып, уқалады да: «Ей, Алланың елшісі, бұл жолы ауруыңыз қатты сияқты, Алла қаласа шипа берер», – деді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Уланған етті шайнап түкіргенімнен бері біраз уақыт болды, аздап мені мазалайтын. Енді осы ауырғанымда сол удың тамырларымды кесетінін аздап сеземін. Алайда сабыр сақтау керек. Пайғамбарларға сауап көп болу үшін, пәле-жала да көп болады», – деді.

Бір түні пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) бұл кәпірлерді Исламға шақырып еді, ол кәпірлер: «Ей, Мұхаммед, сенің дініңнің хақтығын білу үшін, сен мына толған айға ишара жаса, бұл ай екіге бөлініп, әрбір жартысы бір жаққа

барсын, содан кейін екеуі қайта қосылып, бұрынғы қалпына келсін, біз сонда ғана сенін дініңнің хактығына иланамыз», – деді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) айға ишара жасап еді, ай екіге бөлінді. Бір жартысы бір жағына, келесі жартысы екінші жағына барды және екеуі қайта қосылды.

Ибн Масғуд (Алла одан разы болсын): Мен Хира тауының екі айдың ортасында қалғанын көрдім, кейін екеуі қайта бірікті. Кәпірлер бұл жағдайды көрген кезде: «Мына Мұхаммед неткен үлкен сиқыршы, қандай жадыгөй!» – деді.

Тәңрі Тағала хабар беріп жарылқалды. (Алланың сөзі):

اقتربت الساعة وانشق القمر و ان يروا آية يعرضوا و يقولو اسحر مستمر و كذبوا و اتبعوا اهواء هم و كل امر مستقر (54;1-3)

Мағынасы мынау:

اقتربت الساعة

«Қиямет жақындады».

وانشق القمر

«Ай жарылды».

وان يروا آية يعرضوا

«Егер мына кәпірлер пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) растығына бір нышан көрсе, сол белгіден жүз қайтарады».

و يقولو اسحر مستمر

«Бұл Мұхаммедтің көрсеткен белгісі қатты сиқыр, бұрыннан келе жатқан сиқыр деп айтады».

وكذبوا

«Тағы кәпірлер пайғамбарды (Алланың оған сәлемі болсын) өтірікші деді».

واتبعوا اهواء هم

«Және өз қалауларына ерді, өз нәпсілерін қалады».

و كل امر مستقر

«Әрбір істің шешімі бар. Яғни Хак істің салдары бар, жалған істің де салдары бар».

Бұл кәпірлер осындай үлкен мұғжизалар көрді, (алайда) және иман келтірмеді. Пайғамбарға жадыгөй деді. Бір күні және бір кәпір алқа алып келіп: «Ей, Мұхаммед, егер алқа сенің пайғамбарлығына айғақ берсе, мен де иман келтіремін», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, алқа, мен кіммін айтып бер!», – деді. Алқа шешен тілмен: «اشهد أن لا اله الا الله و اشهد أن محمداً عبده و رسوله» (Алладан басқа тәңрі жоқ, Мұхаммед оның құлы әрі елшісі екендігіне куәлік беремін)», – деді.

Және бір араб бір күні уық алып келді. Ол да солай куәлік берді. Тағы бір күні кәпірлер: «Ей, Мұхаммед, мына құрма ағашы жерінен қопарылып келсін,

және саған сәлем берсін», – деді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) сол ағашты шақырып еді, жанағы ағаш орнынан қопарылып шығып, пайғамбарға (с.ғ.) иіліп сәлем берді. Және сахабалар көбейген кезде, пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) уағыз айту үшін мінбер жасатып берді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) сол мінберге шығып еді, қасиетті арқасының сүйенген жерінен еңіреген даусы шықты. Барша сахабалар есітті.

Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) мұғжизасы көп еді. Барша пайғамбарларға берілген мұғжизаның бәрі де Мұхаммед Мұстафаға берілді. Және Мұстафаға берілген кейбір мұғжизалар басқа пайғамбарларға берілмеді. Кітап ұзарып кетпесін деп толық келтірмедік.

Алтыншы бөлім Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) Меккеге кіргені туралы баяндалады

Имам Бағауи (Алланың оған мейірімі болсын) «Мәсабих» деген кітабында мына хадисті келтіріпті:

عن ابى سعيد الحدري رضى الله عنه انه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا سيد ولد آدم يوم القيامة و لا فخر و ببدى لوا الحمد و لا فخر و ما من نبى يومئذ آدم و من سواه الا تحت لوائى و لا فخر و انا اول من تنشق عنه الارض و لا فخر

Бұл хадистің мағынасы мынау: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) хабар беріп жарылқады: «Мен қиямет күні болғанда (сендік және (жүрекпен) бекіттік) Адам ұлдарының бегі боламын. Бұл сөзді мақтаныш үшін айтпаймын, қайта Хақ Тағаланың маған деген мейірімі мен жомарттығының қаншалықты екенін сендерге білдірту үшін айтып тұрмын. Сондай-ақ, қиямет күні болғанда (сендік және (жүрекпен) бекіттік) баршаның әлемі менің қолымда болады. Бұл сөзді де мақтану үшін айтып тұрған жоқпын, қайта Хақ Тағаланың мейірімін көрсету үшін айтып тұрмын. Тағы қиямет күні болғанда (сендік және (жүрекпен) бекіттік) халық оған ерген әрбір ұлықтың қолында бір әлем болады. Мейлі ол лайық болсын, болмасын Арасат халқы оған қанық болады. Сондай-ақ Хақ Тағаланың мадағы мен мақтауы ішінде мейірім мен мақамат болатыны, сондықтан да пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) мадағының әлемі берілді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) және: «Қиямет күні болғанда (Сендік және (жүрекпен) бекіттік) Адам пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) және Адам пайғамбардан кейін келген пайғамбарлардың баршасы менің әлемімнің астында болады. Бұл сөзді де мақтану үшін айтып тұрған жоқпын, қайта Хақ Тағаланың мейірімін көрсету үшін айтып тұрмын.

Сондай-ақ қиямет күні болғанда (Сендік және (жүрекпен) бекіттік) баршадан бұрын көр жарылып, әуелі көрден бас көтеретін мен боламын. Бұл сөзді де мақтаныш үшін айтып тұрған жоқпын, қайта Хақ Тағаланың менің үстіме қаншалықты мейірім мен жомарттықты бергенін көрсету үшін айтып тұрмын», – деді.

Бір күні пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) жарандары мен сахабаларына (қарап): «Осы түні түс көрдім, (түсімде) мен жарандарыммен Қағбаны тауаф етіп жатырмын, тағы Қағбаға кіріппін және Қағбаның кілтін алыпшын, сондай-ақ, хаж амалын бітіргеннен кейін басымды көтеріппін. Осыны (өнімде) жасайтынымды сеземін. Осыны бір жасауға кімнің ойы болса, мен барамын, менімен бірге барсын», – деп еді, көптеген сахабалар армандады. Бәрі мың және алты жүз адам еді. Және пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Қағбада құрбандық шалу үшін тоқсан түйе белгіледі. Және сахабаларға: «Соғыс қаруын асынбаңдар. Себебі Мекке кәпірлері біздің соғысу үшін емес, зиярат үшін бара жатқанымызды білсін. Алайда қылыштарыңды ала барыңдар!», – деді. Өзі (де жолға) шығып, Зул-Хулайфа деген жерде бесін намазын оқыды, киімдерін шешіп, ихрам киді.

لَتِيكَ اللَّهُمَّ لَتِيكَ لَتِيكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَتِيكَ أَنْ الْحَمْدُ وَالنَّعْمَةُ لَكَ وَالْمَلِكُ لَا شَرِيكَ لَكَ

деді.

Мағынасы мынау: Ей, Бар Құдай, қабылдаймын, Саған көп қабыл етпек,

لَتِيكَ لَا شَرِيكَ لَكَ

«Қабылдаймын Сені, жалғыз Бір және Барсын, Сенің серігің жоқ»,

لَتِيكَ أَنْ الْحَمْدُ لَكَ

«Қабылдаймын Сені, көп қабылдау және расында мадақ, мақтау Саған лайық және барша нығмет Сенікі, кімге нығмет берсең, Сен бересің»,

وَالْمَلِكُ لَا شَرِيكَ لَكَ

«Тағы мүлік Сенікі, еш серік жоқ».

Егер «Қабылдау үндеуден кейін тұрады, қабылдаймын деп үндеу қашан пайда болды?», – деп сұрасаң, тәлбие айтудың жауабы мынау:

Хақ Тағала Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) арқылы Ибрахим пайғамбар мен Исмайыл пайғамбарға (Алланың оларға сәлемі болсын) Бәйтул Мә`мур жерінде мен үшін Қағба салсын деп әмір берді. Бәйтул Мә`мур – Хақ Тағаланың жұмақтың қызыл жақұтынан өз құдіретімен жаратқан қызыл жақұтты үй еді. (Оның) күн шығыс жағында бір есігі және күн батыс жағында бір есігі бар еді. Бұл екі есік жасыл изумрудтан еді. Адам пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) тәубесі қабыл болған уақытта Хақ Тағалаға мінажат етіп: «Йә, Раббым, жұмақта кезімде қалаған уақытымда Арсыға тауаф етер едім. Енді одан мақұрым қалдым. Осы жер бетінде де бір қасиетті, таза, құрметті үй болса, мен

оны кашан да тауаф қылатын едім деп, (Сенін) жомарттығың мен мейіріміннен сұраймын», – деп жалбарынып еді, Хақ Тәбарәк уә Тағала Бәйтул Мә`мурды түсірді. Адам пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Үндістаннан (келіп) кырық рет Бәйтул Мә`мурды зиярат қылды. Хақ Тағала Нұх пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) қауымын опат еткен уақытта, Бәйтул Мә`мурды жетпіс періште көтеріп, жетінші қабат көкке қойды. Содан бері сол Бәйтул Мә`мурды күнде жетпіс мың періште қияметке дейін тауаф етеді. Бір тауаф еткені екінші рет тауаф етпейді.

Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) Хақ Тағаланың Қағбаны салындар деген жарлығын жеткізген уақытта Ибраһим (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Жебірейіл, Бәйтул Мә`мурдың тұрған жері қайда?», – деп еді, Хақ Тағала бір бұлтқа әмір берді. Сол бұлт Қағбаның орнына келіп еді, онда көлеңке пайда болды. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Мына бұлттың көлеңкесі түскен жерге сал, өте үлкен де етпе, тіптен кішкентай да жасама. Және бұл Қағбаның тастарын бес таудың тасынан тұрғыз. Бірінші Хира тауынан жаса, қалғанын Тур Сина тауынан және Лубнан тауынан, сондай-ақ Жуди тауынан жаса. Хәжәрул әсуад жеріне жеткен уақытта Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) жұмақтан бір ақ тас алып келіп, Ибраһимға (Алланың оған сәлемі болсын): «Мына тасты Қағбаның бұрышына қой, бұл тас құрметті тас, мұның ішінде келісім шарт бар», – деп айтты. Ибраһим пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Жебірейілдің айтқанындай бұрышына қойды. Жаһилиет дәуірінде хайыз әуретгілер мен өте күнәһар адамдар қолдарын тигізгеннен кейін ақ тас қап-қара болды делінеді. Ибраһим (Алланың оған сәлемі болсын) қалайтын, Исмайыл пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) (тасты) беріп тұратын, Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) және басқа алты періште көмектесетін. Қағба біткен уақытта Хақ Тағаланың жарлығымен «Қағбаға зиярат етіндер!», – деді. Ибраһим пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Бұл жерде ешкім де жоқ, кімге айтайын?», – деп еді, Хақ Тағаладан: «Ей, Ибраһим, сенен дауыстап шақыру, бізден сол мұсылмандардың жандарына жеткізу», – деді. Ибраһим пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Әбу Құбайыш тауына шығып: «Ей, Тәһрінің құлдары, Хақ Тағаланың әмірімен үй тұрғыздым. Келіндер, мына Хақ Тағаланың үйіне зиярат қылындар!», – деп жар салып еді, Хақ Тағала Ибраһимның (Алланың оған сәлемі болсын) дауысын әруақтарға естіртті. Әруақтардың біразы көп қабылдады. Бүгінде хажылар «Ләббәйкә, Аллаһуммә» деп киімдерін шешіп, шашын алып тәлбие айтып қабылдаса, Ибраһим пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) Хақ Тағала жарлығымен шақырғанын қабылдауы деп жауап беріледі. Және кейбіреулер бір қате қылса, енді біреулер көп қате жасайды, сол да әруақ қабылдаған мөлшерінде деп айтылады.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) киімін шешіп, шашын алдыртып, ихрам киіп «Ләббәйк, Аллаһумма» дегенінде, барша сахабалар да ихрам да киді, тәлбие де айтты, Қағбаға қарай жол тартты. Қағбаға жақын келген уақытта Мұхаммед қалың әскермен келе жатыр деген хабар Мекке кәпірлеріне, Құрайыштарға жетті. Халид ибн Уәлид сол уақытта иман келтірмеген еді. Ол және Әбу Жәһілдің ұлы Икрима, тағы бірі Сухәйл үшеуі әскер бастап шықты. Меккенің үлкені болғаны Әбу Суфийан сауда үшін Шамға кетіп еді. Пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) жақын келіп тұрған уақытта пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) біреуді жіберіп: «Біз соғыс үшін келген жоқпыз, қайта Қағбаны зиярат үшін келдік. Егер рұқсат берсеңдер Қағбаны зиярат етіп, құрбандық шалайық», – деп еді олар: «Бұл жолдан рұқсат бермейміз, егер Қағбаны зияратқа келген болсаңдар, келер жылы зиярат етіндер. Бұл жолы рұқсат жоқ», – деді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) жарандарымен кеңесіп еді, барша сахабалар: «Ей, Алланың елшісі, соғысайық! Осы жерге дейін келдік, енді қайтатын болсақ, масқара боламыз», – деді. Осы уақытта бесін уақыты болды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Біләлға намазға азан шақыр деді. Біләл азан айтқан уақытта пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) имамдық етті, барша сахабалар ұйыды. Халид ибн Уәлид, Икрима және Сухәйл бастаған Мекке кәпірлері қарап тұр еді. Халид ибн Уәлид: «Ей, Икрима, бұлар осы намазда тұрған уақытта бәрін қырып тастасақ қалай болады?», – деп еді, Икрима: «Бұл намаздарынан кейін келесі бір намазы бар. Біз және барша жарандарға хабар берейік, бәріміз жиналып бірден шабуыл жасап қырып тастайық», – деп екінтіге дейін сөз байласты. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) түсіп, Хақ Тағаланың әмірін жеткізіп: «Ей, Мұхаммед, егер әскермен намаз оқитын болсаң, халықты екі топқа бөл. Бір топты дұшпанға қарсы қой, тағы бір топпен бір рақағат намаз оқы. Және бір рақағат намаз қылған топ дұшпанға қарсы барсын. Сол намаз оқымаған топ келіп сенімен бір рақағат намаз оқысын. Сен сәлем бер! Және мына топ барып дұшпанға қарсы тұрсын. Алғашқы топ келсін, олар да бір рақағат намаз қырағатсыз оқысын және сәлем берсін. Және олар жауға қарсы барсын, басқа топ келіп бір рақағатын қырағатпен бітірсін», – деген жарлық келіп еді, екінті намазын солай оқыды. Кәпірлердің жаңағы қулығы іске аспай қалды. Содан кейін пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) ертесіне қозғалып, Худайбие деген жерге жеткен кезде түйесі шөкті, еш жүрмеді. Сахабалар қаншалықты әрекет жасаса да, бәрібір тұрмады. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, жарандар, бұл түйенің мұндай әдеті жоқ еді, алайда Әбраһаның пілін шөктірген Тәңрі Тағала мұны да шөктірді. Баруға рұқсат жоқ», – деді де өзі түйеден түсіп: «Сендер де осы жерде қонындар!», – деп жарлық берді.

Ибн Аббас (Алла одан разы болсын) айтады: Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) түйесі шөкпегенде еді, Әбраһаның пілін шөктірген Тәңрі Тағала бұл түйені (де) шөктірді дегеннің мағынасы мынау...

Йемен елінің Нажаши деген патшасы бар еді. Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) үлкен атасы Әбді Мүтәліп уақытында, пайғамбардың дүниеге келуінен қырық жыл бұрын болатын. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) заманында мұсылман болған Нажашидың бұл үлкен атасы Нажаши еді. Және Йемен жұртында Сан`а деген ел бар еді. Сол елге Әбраһа деген адамды әкім қылып еді. Сол Әбраһа Нажаши патшаға келіп: «Меккеде бір үй бар, оны Қағба дейді. Сол үйді Ибраһим пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) салғызған деп айтылады. Сол жерге арабы бар, басқасы бар баршасы әр жылы келіп зиярат жасайды, тауаф етеді және түйе, қой, сиырды құрбандыққа шалып, сонда тұрған дәруіш, міскіндірге береді. Сіздің рұқсатыңызбен мен де осы Сан`а елінде бір үй салғызсам және барша халыққа жар салғызсам, жылда сол үйге зиярат жасаса қалай болады?», – деді.

Нажаши патша: «Жаксы ұсыныс, солай жаса!», – деп рұқсатын берді. Бұл Әбраһа және өте көп мал шығындап бір үлкен ғимарат тұрғызды да оны Қулайыс деп атады. Және елден-елге жаршы шақыртып: «Бұл үйге жылда бір рет зиярат қылындар! Егер зиярат қылмасандар, сендерге көп жәбір көрсетеміз», – деп үгіт-насихат жасады. Меккеден қайтқандар сауда ниетімен сол Қулайысқа барып, қонды. Қайтар уақытында Кинана тайпасынан бір адам Қулайыстың ішіне кіріп, дәрет сындырды. Солай шығып, кетіп қалды. Ертесіне Қулайыстың іші нәжіс болғанын көрді. Бұл хабарды Әбраһаға жеткізіп еді, Әбраһа қатты ашуланды. Тағы: «Мен барып олардың Қағбаларын тас-талқан етпесем, ер ұлы болмай кетейін», – деп ант ішті. Тағы бір жолы (бір) араб сауда ниетімен келді. Қулайыстың қасына қонып, от жакты, (ертесіне) жүріп кетті. Жел отты Қулайысқа тигізді. Сол үлкен ғимараттың бәрі құлады. Бұл сөзді Әбраһа естіген уақытта қатты ашуланып, Нажаши патшаға хабар жеткізді. Және Меккені талқандау, Қағбаны қирату мақсатымен өзіне әскер беруін сұрады. Ол әскер берді. Сол әскердің ішінде мың піл бар еді. Сол пілдердің ішінде Махмуд деген үлкен піл бар еді. Сол пілге тақ орнатып, соған Әбраһа отырды. Меккеге жақындаған уақытта Меккенің үлкені Әбді Мүтәліп болатын. Оның түйелері далада жайылатын. Әскер келіп екі жүз түйені алды. Түйешісі «Йә, сәбәһәһ» деп Меккеге келді. Мекке халқы қорықты. Әбді Мүтәліп Меккенің ұлықтарымен бірге шығып, Әбраһаға келді.

Әбраһа: «Сендер еш қорықпандар! Мен сендерді өлтіру үшін немесе соғысу үшін келген жоқпын. Алайда мына Қағбаны қирату үшін келдім», – деді.

Әбді Мүтәліп: «Олай болса, сіздің әскеріңіз менің екі жүз түйемді алыпты. Сол түйелерімді өзіме қайтарып беріңіз», – деді.

Әбраһа: «Мен сені менен Қағбаны (киратпауды) сұрайтын шығар деп күтіп едім. Сен мына Қағбаны сұрамастан, түйелеріңді сұрап жатырсын», – деді.

Әбді Мүтәліп: «Мына түйелер менің мүлкім, сол үшін де өз мүлкімді талап етіп жатырмын. (Ал) Қағба менің мүлкім емес, оның егесі, кожайыны бар, сол біледі. Қаласа сақтайды, қаламаса сақтамайды», – деді.

Әбраһа әмір берді, Әбді Мүтәліптің түйелерін қайтарып берді. Әбді Мүтәліп шығып, Қағбаның есігіне келіп: «Ей, Бар Құдай, мына үйінді дұшпан жағу үшін келіп тұр. Мына таза үйінді дұшпандардан сақта, дұшпандарды мына харамыңа (Қағбаға) кіргізбе, Сен оларды опат қыл!», – деп дұға етті.

Әбраһа Қағбаға жақындамақшы болған уақытта баяғы Махмуд деген пілі шөкті. Еш тұрмады. (Егер) Йемен жаққа қарай бұрса, тұратын, жүретін, алайда Қағбаға қарай бұрса, шөгіп, жүрмейтін. Осы сәтте қарап еді аспанда бір топ құс ұша бастады. Ондай құстарды (осы уақытқа) дейін көрмеп еді. Ақ құс еді, үлкендігі қарлығаштай еді. Әрбір құстың тұмсығында бір тас бар еді және екі аяғында йасмуқтан үлкендеу, ноқаттан кішілеу екі тас бар еді. Бұл құстар әскерге бетпе-бет келген уақытта олар жаңағы тастарды ата бастады, әр тас бір адамның басына тиіп, маңдайынан бірақ шықты. Осылайша барлық әскер опат болды, тек бір адамға ғана, Нажаши патшаның уәзірі Әбу Йәксумге ғана тас тимеді. Ол қашты. Нажаши патша жаққа бара жатты. Оның үстінде жаңағы құстардан бір құс ұшып жүрді. Әбу Йәксум Нажаши патшаның қасына келген уақытта ол әскердің жағдайын толық айтып берді.

Нажаши патша: «Ол құстың үлкендігі қандай?», – деп сұрап еді, сол уақытта бір құс үйдің түңлігінен ішке ұшып кірді.

Әбу Йәксум: «Сол құс мынау», – деді. Ол аяғындағы таспен Әбу Йәксумді ұрды. Әбу Йәксум сол сәтте қайтыс болды. Хақ Тағала Әбу Йәксумді әскермен бірге опат етпеген себебі – Әбу Йәксум Нажаши патшаға хабар берсін деп еді. Тәңрі Тағала пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) бұл туралы хабар беріп жарылқады. (Алланың сөзі):

الم تراكى ففعل ريك باصحاب الفيل (105;1)

Мағынасы мынау: «Ей, Мұхаммед, Жаратушың піл иелеріне не істегенін білмедің бе?»,

الم يجعل كيدهم فى تضليل

«Ей, Мұхаммед, Жаратушың олардың кеуделерін, айлаларын босқа жібергенін көрмедің бе?»,

و ارسل عليهم طيرا ابابيل

«Ей, Мұхаммед, Жаратушың піл иелеріне бір топ құс жіберді»,

ترميمهم بحجارة من سجيل

«Бұл құстар онда аттары жазылған тастарды бұл кәпірлерге қарата ататын еді»,

فجعلهم كعصفٍ مأكول

«Тәңрі Тағала ол кәпірлерді орылған егіннің ұсақ жапырағындай опат етті».

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) сахабаларға Худайбиеде менін түйемді шөктірген, жатқызған пілді шөктірген сол Тәңрі деп хабар бергенінде осыны меңзеп еді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) жарандарына қонындар деп жарлық беріп еді, барша сахаба қонды. Ол жерде су аз еді, оны ішті. Күн де ыстық еді, шөлдеді. Пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) келіп: «Ей, Алланың елшісі, күн ыстық. Біз де шөлдедік, жануарлар да шөлдеді», – деп еді, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) су сұрап еді, алып келді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) сол сумен жуынды, дәрет алды. Тағы бір риуаятта саусақтарының арасынан су шықты делінеді. Және ол дәрет алған суды құдыққа төгетін. Барша ағзасы суды құдыққа төккен уақытта жанағы құдықтың суы тасып, аузынан асып кетті. Барша халық ішті, барлық жануарлар ішіп, қанды. Тағы құдық су солай (сол қалпы) еді.

Содан пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) жарандарымен бірге бірнеше күн Худайбиеде қалды. Меккеден Урфа деген біреу келіп: «Ей, Мұхаммед, мына Меккенің үлкендері ақылдасып, бұл жылы саған Қағбаны зиярат етуге бермейміз деп жатыр. Сенің ойың қалай?», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Біз соғысу үшін келген жоқпыз, Қағбаны зиярат ету үшін келдік. Егер бізге рұқсат бермесе, соғысамыз», – деді.

Урфа еш нәрсе демеді. Жарандарына қарап еді, олардың пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) қандай іске бұйырса да, олардың сол іске жан-тәнімен дайын тұрғанын байқады. Егер пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) түкірсе, алақандарын тұтып, түкірігін жерге түсірмейді, қайсы бірінің аяғына түссе, бетіне сүртеді. Егер жуынатын болса, сол жуынған суды бір-бірімен таласып алып ішетін және беттеріне жағып, теберік ететін. Егер сөйлесе, бәрі тік тұрып тыңдайтын, еш сөз сөйлемейтін.

Әбу Ханифа мәзһабында жуынған су бір жерге жиналса, оны мустағмал дейді. Ол су нәжіс есептеледі. Себебі пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Бір мұсылман немесе муәххид бір намаз уақытында дәрет алса және парыз намазын оқыса және келесі бір намазға дейін әр бір ағзасынан бірер күнә (айып) келсе, ол дәрет алған уақытта жанағы дәрет суы сол ағзадан келген күнәні кетіреді. Күнә нәжіс болады, ал сол күнәні кетірген су да нәжіс», – деген.

Әбу Ханифа (Алланың оған мейірімі болсын): «Бұл сөз үмметтерге қатысты. Пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) қатысты емес, себебі пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) күнәсі жоқ еді, дәрет алған суы

да таза. Сондықтан да сахабалар теберік ретінде ішетін және беттеріне сүртетін еді», – деп айтты.

Урфа пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) бұл жағдайын көргеннен кейін қатты аң-тан қалды. Барып, Меккенің үлкендеріне бұл көрген жағдайының бәрін айтып берді. Және: «Мен Парсы елінің патшасы Кәсра патшаны көрдім, және Йемен патшасы Нажаши патшаны көрдім және Рум патшасы Херкул патшаны көрдім, алайда мен мұндай өз патшасына қатты еріп, сол патшасы үшін жан-тәнін аямайтын қауымды ешқашан да көрген жоқпын. Уаллаһ(и), бұл Мұхаммед патша емес, сөз жоқ пайғамбар. Келіндер, оның артынан ерейік және оның дініне кірейік!», – деп еді, барша Мекке ұлықтары жан ұшырып, оған қатты сөздер айтып, тоқтатып еді, ол үнсіз қалды.

Содан кейін Сухәйлді жіберді. Сухәйл келді. Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) сахабаларымен бірге отырғанын көрді. Аббад деген сахаба мен Сәлім деген сахаба пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) артында қару асынып тұр екен. Сухәйл: «Ей, Мұхаммед, бұл жылы Меккеге кіруге рұқсат жоқ, арамызда он жылға дейін соғыс болмасын, бейбітшілік болсын деген шартпен келесі жылы рұқсат берейік», – деп еді, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) разы болды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) бейбітшілікке разы болып еді, Омар (Алла одан разы болсын) сабыр сақтай алмастан атып тұрып: «Ей, Алланың елшісі, біз мұсылманбыз, олар мүшріктер. Біз осынша жер жүріп келіп Қағбаны көрместен қайтқанымыз біз үшін қорлықпен пара-пар», – деді.

Ол (пайғамбар): «Ей, Омар, мен Тәңрі Тағаланың құлымын және елшісімін. Хақ Тағала қандай жарлық берсе де, содан шығалмаймын. Және Тәңрі Тағала мені зая жібермес», – деді. (Омар) тынышталды. Содан кейін Омар (Алла одан разы болсын) бұл сөзді Әбу Бәкірге айтты. Әбу Бәкір: «Ей, Омар, пайғамбардың айтқанын қыл, яғни қызметінде бол, мұндай сөз айтпа! Мұхаммедтің Тәңрі Тағаланың Хақ елшісі және қандай іске әмір етілген болса, сол іс те хақ, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Хақ Тағаланың жарлығына қайшы іс қылмайтынына мен куәлік беремін», – деді. Омар тынышталды. Содан кейін көп өкінді, жаңағы сөзді айтқанына тәубе қылды және Алладан кешірім сұрап, құл азат етті, көп оразалар ұстады.

Содан кейін пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Аус деген сахабаға: «Ей, Аус, бейбітшілік келісімін жаз!», – деді.

Аус: «Қалайын жазайын, ей, Алланың елшісі?», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Бисмилләһир рахмәнир рахим» деп жаз!», – деді.

Сухәйл: «Біз «әр-Рахмәнді» білмейміз, салтымызша «Бисмикәллаһуммә» деп жазсын», – деп еді, бұл сөз мұсылмандарға ауыр тиді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Аус, «Бисмикәллаһуммә» деп жаз!», – деді. Аус солай жазды.

Және Аус: «Енді не жазайын?», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Тәңрінің елшісі Мұхаммед Мекке халқымен бейбітшілік түзді деп», – деді.

Сухәйл: «Ей, Мұхаммед, егер біз сені Тәңрінің елшісі деп білсек, сенімен мұндай істер жасайтын ба едік, саған қарсы шығатын ба едік? Әкеңнің атынан қалайша бас тартасың? «Мұхаммед ибн Абдулла» деп жазсын», – деді. Бұл сөз де сахабаларға ауыр тиді. (Олар) сабыр сактай алмастан: «Ей, Алланың елшісі, келіспейміз, «Алланың елшісі» деп жазсын», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Мен Мұхаммед Алланың елшісімін әрі мен Абдулланың ұлы Мұхаммедпін, зиян болмас, «Мұхаммед ибн Абдулла» деп жаза берсін», – деді. Сахабалар үнсіздік сактады. Келісім шарт жазылып біткен кезде Омар (Алла одан разы болсын): «Ей, Алланың елшісі, сіз Меккеге кіреміз, тауаф етеміз, Қағбаның кілтін аламыз деп түс көрдім деп айтып едініз. Енді Меккеге кірместен қалай қайтамыз?», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Омар, Хақ Тағала бұйырса, келер жылы Меккеге кіреміз және қашан Хақ Тағала көмектессе Меккеге кіріп, Қағбаның кілтін аламыз, иншаллаһу тә’әлә (Алла Тағала қаласа)», – деді де жарандарына (қарап): «Басын жұлған, құрбанын бауыздаған, киімін киген және Мединеге қарай қайтқан құлға Тәңрі Тағаланың мейірім болсын», – деп еді барша сахабалар бастарын жуды, кейбіреулер пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) рұқсатымен шаштарының ұшын қысқартты және түйелерін құрбандыққа шалды, киімдерін киді, осылайша Худайбиеде жиырма күн тұрғаннан кейін Меккеге қайтты. Екінші жылы баяғыдай дайындалды, Қағбаға тауаф етті, былтырғы қажылықтың қазасы деп ниет етті. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Меккеге тауаф ету үшін кірген кезде Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) түсіп: «Ей, Алланың елшісі, мына кәпірлер сізді әлсіз деп ойламасын, тауаф қылғаныңызда рәміл жасаңыз!», – деді. Яғни палуандардай екі саптың арасында өзін жауға мықты көрсетіп жүрсін деді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) жарандарына: «Тауаф кезінде өзін берік көрсете білгенге Тәңрі Тағала мейірім етсін», – деді. Ридасынан оң қолын шығарып, иықтарын ашып, тауаф ете бастап еді, барша сахабалар да солай тауаф етті. Бүгінгі дейін сол сүннет болып қалды.

Содан кейін пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) сахабалармен бірге Мединеге қайта келіп, Мединеде бірнеше жыл тұрды. Көптеген адам мұсылман болды, әскер жиналды. Хақ Тағаланың жарлығымен Хайбар деген жерге барды. Хақ Тағала көмек беріп, Хайбарды алды. Және Фәдәк деген жерге барды, оны

да алды. Тағы Муғта деген жерге барды. Хак Тағала көмектесіп, оны да алды. Содан кейін Меккеге мұсылмандар сауда жолымен барды. Мекке кәпірлері сол мұсылмандардың біразын өлтіріп, малдарын тартып алды. Қалған жартысы Мединеге қашып келді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) қайғырды және қандай хабармен келеді екен деп Жәбірейілді (Алланың оған сәлемі болсын) күтумен болды. Сол кезде Меккенің бегі Әбу Суфийан келіп, Умми Хәбибәнің (Алла одан разы болсын) алдына кірді. Умми Хәбибә Әбу Суфийанның қызы еді. (Ол) пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) әйелі болатын. Әбу Суфийан пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) отырған жерге отырайын деп еді, Умми Хәбибә рұқсат бермеді. Әбу Суфийан: «Ей, қызым, менің мына жерге отырудан неге қайтардың?», – деді.

Умми Хәбибә (Алла одан разы болсын): «Бұл жер пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) отыратын жері, мына төсек соның төсегі. Сен мүшіріксін, (сол үшін де) саған пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) қасында отыруға болмайды», – деді.

Әбу Суфийан шығып, пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) қасына барды да: «Бейбітшілікті бір таза қылайық (жаңартайық)! Біздің адамдар мен сенің жарандарың әдепсіздік қылмасын, бейбітшілік келісімін бұзбасын. Біздің хабарымыз болмады. Енді қайта жаңа келісім жасасақ бола ма?», – деп еді, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) еш жауап қатпады. (Әбу Суфийан) шығып, Әбу Бәкірге барды. Одан да пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) айтсаңыз болар еді деп өтінді. Ол да ешнәрсе деп айтпап еді, (сонда мына) аят түсті. (Алланың сөзі):

يا ايها النبي اتق الله ولا تطع الكافرين والمنافقين (33:1)

Мағынасы мынау: «Ей, пайғамбар, Тәңірден қорық және кәпірлерге мен мұнапықтарға бой берме!».

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Айшаның (Алла одан разы болсын) қасына келіп: «Ей, Айша, әскер дайындығын жаса, қаруларымды дайында!», – деді де, Әбу Бәкірге: «Барша сахаба ұрысқа дайындалсын!», – деді. (Алайда) пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) қай жаққа барарын білмеді. Әскер дайын болған уақытта әскерді жасақтады. Он екі мың ер дайын болды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) жарандарға: «Маған Меккеге бару туралы жарлық келді», – деді. Сахабалардың бәрі қуанды.

Хатиб деген сахаба бір әйелге хат беріп тұрып: «Сен мына хатты жасырып Меккеге барғын да, Мекке халқына: «Пайғамбар жолға шықты, он мың адаммен сендерге келе жатыр», – деп айт», – деді. Жаңағы әйел хатты алып бара жатты. Жәбірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) түсіп: «Ей, Алланың елшісі, Хатиб Мекке халқына хабар жеткізсін деп бір әйелден хат беріп жіберді. Адам жібер,

сол хатты алып келсін», – деді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Әли мен Зубәйрді (Алла олардан разы болсын) жіберді. Олар сол әйелге барып айтты. Және хатты беруін сұрады. Ол әйел бас тартты. Әли (Алла одан разы болсын) қылышын шығарып: «Хатты шығар немесе сені өлтіремін», – деп еді, әйел шашының арасынан хатты шығарып берді.

Хатты алып келген кезде пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Неге бұлай жасадың?», – деді Хатибқа.

Хатиб: «Ей, Алланың елшісі, мен мұсылман болғалы бері кәпірлік (іс) жасамадым, (сізге) ықылас қойғаннан кейін мұнапық болмадым. Алайда Меккеде туған-туыстарым бар, оның үстіне сіз көп әскермен бара жатырсыз, оларға бір жамандық келмесін деп жібердім», – деді.

Омар (Алла одан разы болсын): «Ей, Алланың елшісі, маған рұқсат беріңіз, мына мұнапықтың басын қылышпен кесіп алайын», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Омар, мына Хатиб Бәдір соғысына дайын болды. Хақ Тағала Бәдір соғысына қатысқан сахабаны жарылқаған болса, өмірінде қандай күнә жасаса да, баршасын кешірген болса, (сен) не білесің?», – деді. Омар (Алла одан разы болсын) тынышталды.

Содан кейін пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Меккенің сыртына келген уақытта (кәпірлерге) хабар жетті. Дайындалуға мұршалары да болмады. Әбу Суфийан пайғамбардың алдынан шығып еді, Аббасты көрді. Аббас (Алла одан разы болсын): «Ей, Әбу Суфийан, пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) он мың ермен келді. Қарсы тұруға әскерің жоқ. Саған айтар ақылым, мұсылман бол немесе өлесін», – деп еді, Әбу Суфийан: «Солай жасайын», – деді. Аббас (Алла одан разы болсын) Әбу Суфийанды пайғамбарға алып барды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Әбу Суфийанға қарап еді, Әбу Суфийан: «*اشهد أن لا اله الا الله و اشهد أن محمداً عبده و رسوله*» («Алладан басқа тәңрі жоқ екендігіне және Мұхаммед Оның құлы әрі елшісі екендігіне куәлік беремін») деп, мұсылман болды.

Аббас (Алла одан разы болсын): «Ей, Алланың елшісі, мына Әбу Суфийан қайын атаңыз әрі Меккенің бегі. Бұған құрмет көрсет!», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Кімде-кім Әбу Суфийанның үйіне кірсе, менің қылышымнан аман болсын!», – деді.

Аббас (Алла одан разы болсын): «Ей, Алланың елшісі, тағы да құрмет көрсетіңіз!», – деді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Кімде-кім есігін байлап үйінде отырса, менің қылышымнан аман қалады!», – деді.

Әбу Суфийан атына мініп, шауып барып Меккеге кірді де: «Ей, Мекке халқы, қазір Мұхаммед он мың ермен келді, бәрі қарулы жандар, ешкімнің де (оларға)

қарсы тұруға шамасы жоқ. Қазір мен мұсылман болдым, қылыштан құтылдым, кімде-кім қылыштан құтылуды қаласа, мұсылман болсын немесе есігін жауып, үйінен шықпасын. Олай болмаған күнде опат болады», – деп Мекке халқына жар салды. Мекке кәпірлерінің бәрі қорықты, кейбірі елден қашып шықты, біразы мұсылман болды.

Содан кейін пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Аббасты шақырып: «Ей, немере ағам, Әбу Суфийанды бір ашық жерде ұста, мына әскердің құдіретін көрсін, осынша халықтың Исламға кіргенін көрсін және басқаларға жеткізсін. Мекке кәпірлері мені өлтірмекші болып еді. Әбу Бәкірмен бірге Меккеден қиналып, қорлық көріп, әрең дегенде қашып шығып едік. Енді Меккеге үлкен әскермен, атақ-абыроймен кіргелі тұрмыз. Ізет пен құрмет берген Тәңрі Тағала, азап пен қорлық берген де Тәңрі Тағала екенін барша халайық білсін. (Алла) хабар беріп жарылқады, (Алланың сөзі):

قل اللهم مالك الملك تؤتي الملك من و تشاء و تنزع الملك ممن تشاء و تعز من تشاء و تذلل و من تشاء بيدك الخير انك على كل شئى ء قدير (3;26)

Мағынасы мынау: «Айт, ей, Мұхаммед: Ей, Бар Құдай, мүліктің иесі Тәңрі Сенсің!

«Кімге қаласаң мүлік бересің»,

تؤتى الملك من و تشاء

«Және қаласаң біреуден мүлікті аларсың»,

و تنزع الملك ممن تشاء

«Және қаласаң біреуді құрметтейсің»,

و تعز من تشاء

«Және қаласаң біреуді қор етесің»,

و تذلل و من تشاء

«Игілік Сенің қолыңда»,

بيدك الخير

«Ей, Бар Құдай, Сенің барлық нәрсеге құдіретің жетеді».

انك على كل شئى ء قدير

Аббас (Алла одан разы болсын) Әбу Суфийанды бір жерге отырғызды. Әр тайпа өткен сайын Әбу Суфийан: «Мынау кімнің тайпасы?», – деп сұрайтын.

Аббас (Алла одан разы болсын): «Бұл пәлен (деген) тайпа», – деп айтатын.

Содан кейін бір үлкен топ көрінді. Қасында әскер өте көп еді, муһажір мен ансар төрт мың еді, бәрі қаруланған болатын. Пайғамбардың қасында жүретін. Әбу Суфийан: «Ей, Аббас, мына топ – қай топ? Соншалықты қауырт жүретін мынау кімнің тайпасы?», – деді.

Аббас (Алла одан разы болсын): «Бұл Мұхаммед Алла елшісі», – деді.

Әбу Суфийан: «Ей, Аббас, бауырыңның ұлы қалайша ұлық патша болды?», – деді.

Аббас: «Ей, Әбу Суфийан, патша деме, пайғамбар де!», – деді.

Содан соң пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) осы үлкен әскермен Меккеге кірді. Қағбаға барып, Қағбаның кілтін алды.

Тағы бір риуаятта пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) туралы былайша баяндалады: Пайғамбар Әли екеуі Қағбаға келді. Пайғамбар: «Ей, Әли, аяғыңды үзеңгіге қой да, барып мына есікті аш!», – деп еді, Әлидің көңіліне «Мен пайғамбардан күштірекпін» деген ой келді.

Пайғамбар: «Ей, Әли, түс, сен менен күштірексің», – деді. Әли түсті. Пайғамбар бір аяғын қойып еді, Әлидің мұрнынан қан кетті. Әли: «Тәубе қылдым», – деді. Қағбаны ашқызды. Қағбаның ішінде пұттар бар еді, баршасын шығарды және Қағбада төрт ракағат намаз оқып, мына аятты оқыды. (Алланың сөзі):

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا (27;8)

Мағынасы мынау: «Айт, ей, Мұхаммед, хақ дін келді, жалған діндер опат болды, расында жалған опат болады».

Содан кейін Қағбаның есігіне шықты. Қараса, Меккенің ұлықтары қол көтеріп қызмет еткелі тұр екен. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын):

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَ وَعْدُهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ وَلَا سِيَّ بَعْدَهُ

Мағынасы мынау: «Тәңрі Тағала Бір және Бар. Оның серігі жоқ. Уәдесін шындыққа айналдырған, құлына көмектескен және барша кәсірлерді жалғыз жеңген Тәңріге мақтау мен мадақ болсын! Одан кейін ешкім жоқ, баршаның басы, баршадан кейін де Ол қалады», – деді.

Содан соң: «Ей, Құрайыш қауымы, ей, Мекке халқы, сендердің жәһилиет дәуіріндегі ұлықтарыңызды Хақ Тағала жойды және малдарыңызды менің аяғымның астына тастады. Хақ Тағала барша адамды Адам атамыз бен Хауа анамыздан жаратты, Адам пайғамбарды топырақтан жаратты», – деді де мына аятты оқыды: (Алланың сөзі):

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَإُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَبِيرٌ (49;13)

Мағынасы мынау: Тәңрі Тағала айтады: «Ей, халайық, Мен сендерді Адам және Хауадан жараттым және сендерді бір-бірлеріңді білсін деп үлкен тайпа және кіші тайпа жасадым. Расында сендердің іштеріңде Тәңрі алдында құрметтілерің Тәңріден қорыққандарың. Расында Тәңрі Тағала сендердің ахуалдарыңызды және сырларыңызды біледі».

Содан кейін (пайғамбар): «Ей, Мекке халқы, сендердің сезіктілерің (айыптыларың) маған қалайсыңдар? Мен сендерге не қылады деп ойлайсыңдар?», – деді. «Ей, Мұхаммед, сен жомартсың әрі жомарттың ұрпағысың. Біз саған көп қателер жасадық. Енді Хақ сені құрметтеді, бізге не қылсаң да өз ер-

кің», – деп міскіндік танытты олар. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мекке халқы, мен сендерге Жүсіп пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) бауырларына айтқанды айтамын. Бауырлары Жүсіп пайғамбарды (Алланың оған сәлемі болсын) әкесіне өтірік сөз айтып, жапан далаға алып шықты да, оған көп жәбір көрсетті. Кейін құдыққа тастады. Содан керуендегілер су алуға келіп Жүсіп пайғамбарды құдықтан шығарып еді, бауырлары және: «Бұл біздің өтірікші құлымыз», – деп оны керуендегілердің біріне сатты. Хақ Тағала Жүсіп пайғамбарға патшалықты нәсіп қылғаннан кейін бауырлары аштықтан жалынып Жүсіп пайғамбарға барды. Жүсіп пайғамбар оларға өзін танытты, олар қатты қысылды. Жүсіп пайғамбар оларға: «Ей, бауырларым, қысылмандар! Сол күні сендер маған не жасасандар да, мен кешірдім. Хақ Тағала сендерге де мейірім етсін!», – дегеніндей, мен де, ей, Мекке халқы, сендерді кешірдім», – деді. Уәс-сәләм (Амандықпен).

Жетінші бөлім Пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) миғражы туралы баяндалады

Имам Бағауи (Алланың оған мейірімі болсын) «Мәсабих» деген кітабында мына хадисті келтіріпті. Сол хадис мынау:

عن انس بن مالك رضي الله عنه ان النبي صلى الله عليه وسلم أتى بالبراق ليلة أسري به ملجماً مسرجاً فاستصعب عليه فقال له جبرئيل أبعثك تفعل هذا فما ركبك احد اكرم على الله تعالى منه فارفضى عدقا

Хадистің мағынасы мынау: Анас ибн Мәлік риуаят етеді: «Пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) миғраж түні Жебірейіл Пырақ алып келді. Жүген салынды, ер салынды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Пыраққа мінбекші болып еді, пырақ асаулық танытты. Жебірейіл: «Ей, Пырақ, Мұхаммедке асаулық танытып тұрсың ба? Хақ Тағаланың қасында саған Мұхаммедтен құрметті, Мұхаммедтен ардақты ешкім де мінбеген», – деп еді, Пырақ жуассыды да тері аға бастады.

Мәлік деген сахаба Әлидің (Алла одан разы болсын) қарындасы Умми Ханиден риуаят етеді: Умми Хани айтады: «Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) бір түні бізге қонақ болды. Жолдасым Хубайра да дайын еді. Таң атқанда пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Умми Хани, мен саған бір ғажап хикая айтып берейін бе?», – деді. Мен: «Ей, Алланың елшісі, айтып беріңіз!», – дедім. Пайғамбар (ғ.с): «Осы түні Жебірейіл мен Микәйіл келді, (өздерімен) бір жануар алып келді. Ол жануардың аты Пырақ еді. Қашырдан кішірек, есектен үлкендеу, жүзі адамның жүзі секілді, құйрығы мен тұяғы інгеннің құйрығы мен

тұяғына ұқсайды. Егер жерде (мініп) жүрмекші болсам, бір адымын мұнда басса, екінші адымы көз ұшы жететін жерді басады. Егер жоғары жаққа баруды қаласам, аспанда құстай ұшады. Реңі ақ түсті. Біз үшеуміз Бәйтул Мұқадасқа бардық. Мешіт Ақсаға кіріп едік, барша пайғамбарлардың сонда тұрғанын көрдім. (Олар) маған: «Ей, Мұхаммед, сен имамдық ет, біз баршамыз саған ұйыйық!», – деді. Мен имамдық еттім. Барша пайғамбарлар маған ұйыды.

Содан кейін көкке шықтық. Бірінші қабат көкке жеттік. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, көктің есігін қорушы періштелер, есікті аш!», – деді. Ол періште: «Сен кімсің?», – деді. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Мен, Жебірейілмін және қасымда Алла елшісі Мұхаммед бар», – деп еді, көктің есігін ашып: «Мұхаммедке амандық болсын, келгені қандай жақсы болды!», – деді. Бірінші қабат көкке кіргенімізде бір адамды көрдім. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, мынау атаң Адам пайғамбар, оған сәлем бер!», – деді. Мен сәлем бердім. Адам пайғамбар жауап беріп: «Игі құлға, пайғамбар ұлға амандық болсын!», – деді. Содан кейін қарасам, Адам пайғамбардың оң жағында бір нәрсені көрдім. Адам пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) оң жағына қарайды да қуанады, күледі, ал сол жағына қарайды да қайғылы болып, жылайды. Мен: «Ей, Жебірейіл, Адам пайғамбардың жасап жатқаны не жағдай?», – дедім. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Адам пайғамбардың оң жағындағы пайғамбарлар мен әулиелер және игі құлдардың әруағы. Соларға қарайды да көңілі шадыман болып, күледі, сол жағындағы кәпірлер мен залымдар, сондай-ақ мүшріктердің әруағы, соларға қарайды да жылайды», – деді.

Одан өтіп, екінші қабат көктің есігіне жеттік. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) екінші қабат көктің есігін қорушы періштелерге айтты, ол да жауап берді. Және көк есігін ашты, біз де кірдік. Қарасам, екі адам бар екен. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, мына екі адамның бірі – Иса пайғамбар, екіншісі – Йахйа пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын). Екі бауыр ұлдары. Бұларға сәлем бер!», – деді. Мен сәлем бердім. Олар да сәлеміме жауап қайтарып: «Мұхаммедке амандық болсын, бауырымыз игі құлға тағы амандық болсын!», – деді.

Одан да өттік. Үшінші қабат көктің есігіне жеткенімізде Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) есікті қорушы періштеден есікті ашуын сұрап еді, ол періште: «Кімсіздер?», – деді. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) алдыңғыларға айтқанындай жауап берді. Ол да есікті ашып, маған «қош келдіңіз!», – деді. Қарасам, ол жерде сұлулықта теңдесі жоқ бір адам бар екен. Толған айдай жүзі жарқырайды. Мен: «Ей, Жебірейіл, мынау кім?», – дедім. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ол туысың Жүсіп пайғамбар», –

деді. Мен және сәлем бердім. Ол сәлемімді қабылдап: «Қош келдің, бауырым! Алла елшісі Мұхаммед келеді, біз көреміз деп уәде етіп едік. Сіздің қасиетті жамалыңызды бізге көрсеткен Тәңріге шүкір болсын!», – деді.

Одан да өттік. Және төртінші қабат көктің есігіне жеттік. Есікті қорушы періште алдыңғылардағыдай сұрап еді, Жебірейіл де солай жауап берді. Ол да есікті ашып, «Қош келдіңіздер», – деді. Қарасам, бір ақ сақалды адамды көрдім. Мен: «Ей, Жебірейіл, мынау кім?», – дедім. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Бұл Ыдырыс пайғамбар», – деді. Мен сәлем бердім. Ыдырыс (Алланың оған сәлемі болсын) жауап қайтарып тұрып: «Қош келдің, бауырым Мұхаммед! Осы түні Алла елшісі Мұхаммедті көресіңдер деп уәде етіліп еді. Тәңріге шүкір, қасиетті жамалыңды көрдік», – деді.

Одан да өттік. Бесінші қабат көктің есігіне жеттік. Есікті қорушы періште Жебірейіл алдыңғыдай жауап берді. Ол есікті ашып, «Қош келдіңіздер!», – деді. Қарасам, сақалының жартысы ақ, жартысы қара біреуді көрдім. (Мен): «Ей, Жебірейіл, мынау кім?», – дедім. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Бұл Мұса пайғамбардың бауыры Харун (Алланың оған сәлемі болсын)», – деді. Ол да маған сәлем беріп, «Қош келдің!», – деді. Мен де жауап бердім. Содан кейін Харунның алдында біразының киімі ақ, біразының киімі ала (бір топ) халықты көрдім. Алдында бір арық ағып жатыр. Жаңағы ала киімдегілер бұл арыққа түсіп жуынса, киімі ақ болады. Мен: «Ей, Жебірейіл, мынау қандай қауым?», – дедім. Жебірейіл (ғ.с): «Бұл – Мұса пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) үмметі, Бәни Исрайыл қауымы. Анау ақ киімдегілер иманын зұлымдыққа ауыстырмағандар, (о дүниеде) пәк тірілді, және дүниеде күнәға батпастан, таза шықты. Ал, анау ала киімдегілер иманын зұлымдыққа ауыстырғандар, құлшылықтарын күнәға айырбастады, алайда дүниеден тәубемен өтті», – деді.

Одан (да) өттік. Алтыншы қабат көктің есігіне жеттік. Сол қақпаны қорыған періште алдыңғылардай сұрап еді, Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) солай жауап қайтарды. Ол періште де есікті ашты. Қарасам бір сарай бар екен, сол сарайда денесі түк басқан біреу отыр, қасында көп адамдар отыр. Бұл жерден басқа да пайғамбарларды көрдім, әр қайсысы бір көкте, олардың алдында үмметтері бар екен. Мен: «Ей, Жебірейіл, мынау кім?», – дедім. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Бұл Мұса пайғамбар», – деді. Мұса маған сәлем беріп: «Ей, менің шапағатты бауырым Мұхаммед, қош келдің!», – деді. Жебірейіл маған «Аш!», – деп ишара жасап еді, Мұса пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) жылай бастады.

Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұса, неге жылап тұрсың?», – деді.

Мұса пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Барша пайғамбарлардан менің дәрежем ұлық және үмметім көп деп ойлайтын едім. Мына Мұхаммед менен кейін келсе де, оның дәрежесі менен үлкен және оның үмметі менің үмметімнен көп, тағы оның үмметі менің үмметімнен бұрын жұмаққа кіреді», – деп еді, Хақтан Мұса пайғамбарға: «Ей, Мұса, Мен сені мен үмметіңді Ферғауыннан құтқармадым ба, сені мен үмметіңе дарияны (қак) бөліп, сендерді дариядан аман-есен өткізіп, дұшпандарың Ферғауынды опат етпедім бе және сені «Кәлимім» деп әлемге танытпадым ба. Бергеніме неге шүкір қылмайсың?», – деген уахи келді.

Одан да өттік. Жетінші қабат көктің қақпасына жеттік. Есікті қорушы періште: «Кімсіздер?», – деді. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Мен Жебірейілмін, (мынау) Микәйіл және Алла елшісі Мұхаммед», – деді. Ол періште: «Барша халыққа жіберілген Мұхаммед пе?!», – деді. Жебірейіл мен Микәйіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ия, сол», – деді. Есікті қорып тұрған жаңағы періште барша періштелерге айқайлап: «Келіндер, Алла елшісі Мұхаммедтің жамалын көріп алыңдар!», – деп еді, барша періштелер жетіп келді. Жетінші қабат көктің есігін ашты. Барша періштелер маған берекелі дұға жасады. Қарасам, бір адам ұлының орны бос тұр екен, барша көктің үсті періштелерге тола екен. Алдыңғы көктер де сондай періштелерге тола болатын.

Одан да өтіп, Бәйтул Мә`мурға жеттік. Қарасам, шашы мен сақалын ақ басқан бір қария зәбәржадтан жасалған мінбер үстінде арқасын Бәйтул Мә`мурға сүйеп отыр екен. Қасында көп халық бар екен. Мен: «Ей, Жебірейіл, бұл кім?», – дедім. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Бұл атаң Ибраһим пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын)», – деді. Барып, сәлем бердім, ол да жауап қайтарып тұрып: «Амандық болсын ұлыма!», – деді. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, сенің мақамың мен үмметтеріңнің мақамы осы жер», – деді. Содан соң екі түрлі топты көрдім, жартысының киімі қағаздай аппақ, ал қалған жартысының киімі ала екен.

Мен: «Ей, Жебірейіл, мынау халайық кім?», – дедім.

Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, бұл халайық сенің үмметтерің», – деді де: «Ей, Мұхаммед, саған мынау Бәйтул Мә`мурға кірмекке жарлық болды. Және зиярат ет, (себебі) әр күні бұл Бәйтул Мә`мурды жетпіс мың періште зиярат етеді. Бір күн (рет) зиярат қылған періште екінші күн (екінші рет) зиярат етпейді», – деді. Мен Бәйтул Мә`мурға кірдім. Менің үмметтерімнің ішіндегі ақ киімдегілерге Жебірейіл: «Сендер де пайғамбармен бірге Бәйтул Мә`мурға кіріңдер!», – деп әмір берді. Алайда ала киімдегілерге кіруге жарлық болмады, (сондықтан да) олар кіре алмады.

Содан кейін Сидратул Мунтаһаға жеттік. Сидратул Мунтаһа теңдесі жоқ бір үлкен ағаш екен. Бұтақтарының біразы зәбәржадтан, қалғаны інжуден екен. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, мынау менің мақамым. Мұның үстіндегі жұмаққа (әлі) ешкімге кіруге рұқсат жоқ. Жер жүзіндегі махлұқаттын ілімі осыған дейін жетеді, (алайда) бұдан аспас, сондықтан да оны Сидратул Мунтаһа дейді. Бұл ағашты Хақ Тағала өз құдіретімен жаратқан. Жапырақтары пілдің құлағына ұқсайды, жемістері Хажар деген елдің сінгектері сияқты. Және бұл ағаштың түбінен төрт бұлақ шығады, әрі төрт арыққа құяды. Екі арық заһир, көрініп ағады, ал екі арық көрінбей ағады. Көрініп ағатын екі арықтың бірі Мысыр шаһарындағы Ніл, екіншісі Куфа шаһарындағы Ефрат. Көрінбей ағатын екі арықтың бірі жұмақта ағатын Сәлсәбил, екіншісі Кәусар әуізіне ағады. (Ол су) оқтан да жылдам ағады, сүттен де аппақ және балдан да тәтті.

Сидратул Мунтаһаға жеткен уақытымда періштелер қарсы алу үшін алдымнан шығып, сәлем берді. Үш тостаған алып келді: бірінің ішінде арақ бар еді, тағы бірінде әсел бар еді, енді бірінің ішінде сүт бар еді. Осы үш тостағанды алдыма тосып еді, мен сүт тостағанды алып іштім. Арақ құйылған тостаған мен әселі бар тостағанды алмап едім, жаңағы періште: «Ей, Мұхаммед, мынау сүтті тостағанды таңдап қандай жақсы істедің! Үмметтерің дүниеде иманмен өтеді және дүниеден өтерде иманмен өтеді», – деді. Мен қуандым. Содан кейін қарасам, Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) өз бейнесіне келіпті. Алты жүз қанатын жайыпты, бір ұшы Шығыста, бір ұшы Батыста екен. Мен: «Ей, Жебірейіл, бұл не бейне?», – деп едім, Жебірейіл: «Бұл менің бейнем, Хақ Тағала мені осы бейнеде жаратыпты», – деді.

Содан кейін Жебірейіл: «Ей, Мұхаммед, құрбат (жақын) мақамына барып, Оған (Аллаға) сәжде қыл!», – деді. Мен құрбат мақамына бардым. Хақ Тағалаға сәжде қылып едім, Хақ Тағаланы көңіліммен көрдім, көзіммен көрмедім. Хақ Тағала бұл туралы хабар берді, (Алланың сөзі):

ما كذب الفؤاد ما رأى (53;11)

Хақ Тағаладан маған уахи келді: «Ей, Мұхаммед, басыңды қалдырып (ііп), маған сәна (мадақ) айт!», – деп уахи келіп еді, (мен) басымды қалдырып (ііп) айттым:

التَهْنِئَاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَاةُ وَالطَّيِّبَاتُ

Мағынасы мынау: Мақтау мен мадақтау, тәспі мен тәһлил секілді тілмен қандай ғибадат жасалса де бәрі Тәңрі үшін; және намаз, ораза және хаж секілді денемен жасалатын құлшылықтың бәрі де, тек Тәңрі үшін; сондай-ақ, зекет, садақа және құрбандық секілді малмен жасалатын құлшылық-ғибадаттың бәрі де Тәңрі үшін», – деп едім, Хақ Тағаладан:

السلام عليك ايها النبي و رحمة الله و بركاته

деген дауыс келді. Яғни, ей, пайғамбар, дүние мен акиретте амандық болсын; соңғы қауіп пен акирет азабынан құтылу саған болсын; Тәңрі Тағаланың мейірімі, берекесі мен игілігі саған болсын!», – деген Хақ Тағаладан үндеу келгеннен кейін мен былай дедім:

السلام علينا و على عباد الله الصالحين

Яғни, «Хақ Тағаланың сәлемі бізге болсын және игі құлдарға болсын!», – деп айтып едім, бұл құрбат (жақындық) дәрежесін, сондай-ақ, бұл мейірімдік пен құрметті көрген барша періштелердің әрбірі:

اشهد أن لا اله الا الله و اشهد أن محمداً عبده و رسوله

яғни, «Тәңрі бір және бар, Одан басқа Тәңрі жоқ екендігіне куәлік береміз және Мұхаммед Оның құлы әрі елшісі екендігіне куәлік береміз», – деді.

Содан кейін Хақ Тағала: «Ей, Мұхаммед, саған түн-күн ішінде (бір тәулікте) елу намаз парыз еттік. Бар, осы елу намазды үмметіңе жүкте!», – деп әмір беріп еді, мен қабылдадым. Мұса пайғамбардың қасына келдім. Мұса (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, қандай тапсырма алдың?», – деді.

Мен: «Елу намазға», – дедім.

Мұса пайғамбар: «Ей, Мұхаммед, түн-күн (тәулік бойы) елу намаз оқуға үмметіңнің шамасы жетпейді. Мен сенен бұрын келдім, халықты көп тәжірибе жасадым, Бәни Исрайылмен көп бейнет пен машақат тарттым. Әсте-әсте... Бар, Хақ Тағаладан жеңілдік сұра!», – деді. Мен және бардым. Хақ Тағалаға көп жалынып-жалбарынып едім, Хақ Тағаладан: «Ей, Мұхаммед, он намазды саған қойдық (сенен алдық), қырық намазбен бар!», – деген жарлық келді. Қырық намазбен Мұса пайғамбардың қасына келіп: «Хақ Тағала маған он намазды сыйлады, қырық намазбен келдім», – дедім.

Мұса пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед және бар, өтініп сұра, бұл да көп, мүмкін тағы да кешірет», – деді. Тағы бардым. Хақ Тағалаға жалбарынып сұрап едім, Хақ Тағала мейірімі мен жомарттығының арқасында және он намазды сыйлады, отыз намазбен қайттым. Және Мұса пайғамбарға келдім. Мұса пайғамбарға хабар беріп: «Хақ Тағала мейірім мен жомарттығының арқасында он намазды сыйлады», – дедім. Мұса пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, үмметіңе шапағат ет! Және қайт, Хақ Тағаланың мейірімі мен жомарттығы шексіз, сұра, мүмкін қабылдар», – деді. Мен қайттым. Хақ Тағаланың күзіретінен сұрап едім, он намазын сыйлады. Жиырма намазбен қайттым. Және Мұса пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) алдына келіп: «Хақ Тағала және жомарттық жасады, он намазын сыйлады, жиырма намаз қалды», – дедім. Мұса пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед және бар! Хақ Тағаланың кешірімі мол, мейірімі

шексіз және құлының зары мен міскіндігін жақсы көреді, міскіндік жаса, онай кылуы мүмкін», – деді. Тағы бардым. Көп міскіндік жасадым және: «Он намазды кештім», – деген дауыс келді. (Бұған) шүкір еттім. Және он намазбен (Мұса пайғамбардың ғ.с. алдына) қайттым. Мұса пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед және бар, бұл он намаз да көп. Егер үмметтерің түн-күн ішінде он намазды өтей алмаса, айып болады, қиямет күні акиретте жазаланады. Менің айтар ақылым, тағы барып, Хақ Тағаланың құзыретінде көп жалбарып, Хақ Тағала мейірім және жомарттығының арқасында осы он намаздың және бірнешеуін қысқартып тастауы мүмкін», – деді. Мен ұялып Хақ Тағаланың алдына бардым. Көп жалынып едім, бес намазды тағы кешірді. Бес намазбен қайттым. Мұса пайғамбарға барып: «Ей, Мұса, Хақ Тағала мейірімдік пен жомарттық жасады. Бес намазды қысқартты, бес намаз қалды. Енді бұл бес намазды қабылдадым, басқа сұрамаймын, ұяламын», – дедім. Мұса пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, сен (өзің) білесің. Егер осы жолы да барғаныңда еді, Хақ Тағал сені бос қайтармайтын еді. Енді қабылдаған екенсің, Хақ Тағала үмметіңе бес намазды түн-күні (күні бойы) орындамаққа тауып берсін», – деп еді, Хақ Тағаладан: «Ей, Мұхаммед, бұл бес намазды қабылдадың, үмметтеріңе айт, бір мұсылман, не муәххид осы бес намазды таза дәретпен жамағатта қылатын болса, мен сол құлға елу намаздың сауабын нәсіп етемін. Және үмметтеріңе айт, қандай да бір мұсылман не муәххид бір игілікті (істі) ойласа, сол игілікті қылмастан бұрын періштелерге осы құлымның кітабына бір сауап жазыңдар деп, әмір беремін. Егер құлым игілікті (істі) қылатын болса, періштелерге осы құлымның кітабына он сауап жазыңдар, деп әмір беремін. Егер құлым бір жауыз істі ойласа, кітабына еш нәрсе жазбандар, деп айтамын. Егер сол жауыз істі қылатын болса, бір жаман іс қылды, деп жазыңдар деп жарлық беремін. Егер шын көңілмен тәубе жасаса, барша жасаған күнәларын жарылқаймын», – деген үндеу келді.

Және біл, хабардар бол, осы Миграж қиссасын есітіп, Хақ Тағала Арсы үстінде екен деген ой көңіліңе келмесін. (Себебі) бір күмәнді қауым солай дейді. Олар Хақ Тағаланың бейнесі (сурет) бар дейді. Ол мәзһаб – адасқан мәзһаб. Хақ Тағаланың заты бар, алайда затының сапасын, қандай екендігін айтса болмас, бейне айту (жасау) дұрыс емес. Хақ Тағаланы отырады деу дұрыс емес, жүреді деу де дұрыс емес, бір мақамда тұрады деу де дұрыс емес. Бұл нәрселердің бәрі де әлсіздіктің нышаны, Хақ Тағалаға әлсіздік лайық емес. Егер бұл нәрселер Құранда немесе хадисте келетін болса, ғұламалар тәуилмен: «Хақ Тағала көреді, алайда көруі көзбен емес және есітеді, алайда есітуі құлақпен емес. Қол, аяқ, көз және құлақ бәрі әлсіздіктің нышаны, Тәңрі Тағалаға әлсіздік жараспайды», – деген.

Пайғамбарды (Алланың оған сәлемі болсын) Хак Тағала құрметтеді және (оның) көк әлеміне айналып қайтуын қалап, жоғары көк әлеміне шығарды, періштелерді көрсетті. Және пайғамбарға өз кеңшілігі мен құрбатын (жақындығын), жұмағы мен тамұғын көрсетсе, оның (пайғамбардың) ізет-құрметі жағынан Хак Тағалаға жақындығы (деп біл), мақамы мен орын жағынан емес деп біл!

Сегізінші бөлім

Жұмақ пен тамұққа серуендеуі туралы баяндалады

Имам Бағауи (Алланың оған мейірімі болсын) «Мәсабиһ» деген кітабында мына хадисті келтіріпті. Хадис мынау:

عن انس بن مالك رضي الله عنه أنه قال قال رسول الله صَلَّى الله عليه وسلم حَقَّةُ الْجَنَّةِ بِالْمَكَارِهِ وَ حَقَّةُ النَّارِ بِالشَّهَوَاتِ

Мағынасы мынау: «Жұмақ қиын істермен (жиһад секілді, хаж секілді, ораза секілді, намаз секілді) көмкерілген. Қандай ауыр істер бар болса, бәрін істеу керек. Содан кейін (ғана) жұмаққа кірсе болады. Және тамұқ нәпсі тілектерімен (нәпсі, жеу, ішу, рахат өмір сүру, мұнсыздық) көмкерілген. Бұл нәпсіге ерсе, соңы тамұқ».

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) былай деді: Хак Тағала қашан жұмақты өз құдіретімен жаратып, барша наз-нығметтермен безегеннен кейін Жебірейілге: «Жұмақты көріп, серуендеп кел!», – деді. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) барып, назар салды. Қараса, Хак Тағала құлдарының рахат өмір сүруі үшін көз көріп, құлақ естімеген, (тіпті) ешкімнің көңіліне (ойына) келмеген етіп жасапты. Жебірейіл бұл нәрселерді көргеннен кейін: «Ей, Жаратушым, Сенің ізетіңмен ант етемін, кімде-кім бұл жұмақтың сипатын есітсе, кірмей қоймайды», – деді. Хак Тағала бұл жұмақтың төрт жағын жиһад секілді, хаж секілді, ғұмра секілді, ораза секілді, намаз секілді заттармен қаптады. Және қандай құлшылық-ғибадат бар болса, бәрінің ауыртпалығы мен машақатын тартпайынша кіруге болмайды, – деді. Және Жебірейілге: «Ей, Жебірейіл, бар, және жұмаққа назар сал», – деген жарлық келген соң, (барып) екі рет назар салып еді, төрт жағына ауыр істер, мол еңбек, көп құлшылық-ғибадат салынғанын көріп: «Ей, Жаратушым, ізетіңмен ант етемін, жұмаққа ешкім де кірмейді деп расында қорықтым», – деді.

Қашан Тәңрі Тағала тамұқты жаратып еді, және Жебірейілге: «Ей, Жебірейіл, тамұқты жараттым, назар сал», – деді. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) барып, тамұққа назар салды. Қараса, ешкім де суреттей алмайтын ауыр азаптар бар екенін көрді. Осындай азаптар мен қинаулар бар екенін көргеннен

кейін Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Жаратушым, ізетіммен ант етемін, егер біреу бұл азаптарды есітетін болса, ешкім де кірмейді», – деді. Кейін Хақ Тағала тамұқтың төрт жағын нәпсі қалауымен, тәннің тілегімен, арак ішу, зина жасау, өсім жеу, зұлымдық жасау, рахат өмір сүру секілді нәпсіге ұнайтын нәрселермен қоршады. Және Жебірейілге: «Ей, Жебірейіл және тамұққа назар сал!», – деп еді, Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) екінші рет барды. Назар салып: «Ей, Жаратушым, ізетіммен ант етемін, бұған кірмейтін ешкім де қалмайтын шығар деп қорықтым», – деді.

Хақ Тағаладан пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) бес намаз парыз болған кезде, Жебірейіл келіп: «Ей, Мұхаммед, Хақ Тағаладан досым Мұхаммедті алып бар, мұсылмандар үшін дайындалған жұмаққа назар салсын деген жарлық болды», – деді. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, Хақ Тағала саған Кәусар әуізін тарту етті. Әуелі соны серуенде, содан кейін жұмақты арала!», – деген соң, Кәусар әуізіне бардық. Екі жағасында інжуден күмбездер, жақұттан күмбездер және зәбәржадтан күмбездер бар екенін көрдім. Және сол Кәусар әуізінің балшығы жұпар екен, ішіндегі ұсақ тастардың бәрі қызыл жақұттан және ішіндегі суы сүттен ақ, әселден тәтті, иісі жұпардан тәтті екен. Бұл әуізінің үлкендігі бір айлық жер екен. Және жағасында көктегі жұлдыздардың санындай алтын және күмістен ыдыстар бар екен. Кімде-кім сол әуіздің суын ішетін болса, ол ешқашан да шөлдемейді. Тәңрі Тағала ол туралы хабар беріп жарылқады. (Алланың сөзі):

أَنَا اعطينا كال كوثر فصل لربك و انحر إن شانك هو الابتر (108;1-3)

Мағынасы мынау: «Ей, Мұхаммед, Біз саған көп жақсылық бердік те және Кәусар әуізін бердік».

فصل لربك

«Жаратушың үшін намаз оқы!»,

و انحر

«Және құрбандық шал!».

إن شانك هو الابتر

«Расында, сені қарғаған ұрпақсыз, сен емессің (ұрпақсыз емессің)».

Хадишадан (Алла одан разы болсын) Абдулла деген ұл болды, (бірақ) жас кезінде қайтыс болды. Ас деген біреу пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) келіп, тіл тигізді. Тіл тигізіп кетіп бара жатқанында Құрайыш кәпірлері бұл Асқа жолығып: «Ей, Ас, қайда едің?», – деді. Ас: «Мынау «әбтәрға» тіл тигіздім», – деді. Арабтың әдеті бойынша, қандай да біреудің ұл баласы тұрмаса, кішкентай кезінде қайтыс болса, соны «әбтәр» деп атайтын. «Әбтәрдің» мағынасы – ұрпақсыз деген сөз. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) кәпірлердің «әбтәр» дегенін естіген кезде көңілі құлазып, көңілсіз болды. Жебірейіл

(Алланың оған сәлемі болсын) түсіп, пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын) бұл сүрені жеткізіп: «Ей, Мұхаммед, біз саған Кәусар әуізін бердік. Сен бізге шүкір ет, намаз оқы және құрбандық шал! Кімде-кім сені «әбтәр» десе, соның өзі «әбтәр», дүниеде құрметсіз, қор болады, ақиретте де қор болады. Сен «әбтәр» емессің, сенің зікіріңді Біз түгел қылдық, сені Біз құрметтедік. Қияметке дейін муәззиндер азаны намазда Менің атымды айтқаннан кейін сенің атыңды айтады. Хатибтер құтпада Менің атымды айтқаннан кейін Сенің атыңды айтады. Намаз ішінде тәшәһһудта Менің атымды айтады, содан кейін сенің атыңды айтады. Ғұламалар, уағызшылар Менің атымды айтып, сенің атыңды айтады», – деп еді, пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) көңілі орнына түсті. Содан кейін Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, бұл Кәусар әуізінен әуелі ішетін сенің жарандарыңның ішінде кәпірлер сені Меккеден шығарып, Мединеге келгеніңде саған деген махаббаттан сабырлары жетпестен әйелдерін, ұл-қыздарын, жер-жұртын тастап, Меккеден Мединеге һижрет еткен муһажирлер ішеді. Сондай-ақ, киімдері шапан болып, жүздері діндарлықтан сарғайып, бастары салбырап, аяқтары ісіп, ешкім оларға құрмет көрсетпестен, оларға есік ашылмастан, мақсаттары дүние болмаған дәруіш, міскін сахабалар кәусар әуізінен алғаш ішеді», – деді.

Және бұл Кәусардың төрт бұрышы бар. Бір бұрышында Әбу Бәкір (Алла одан разы болсын) болады, тағы бір бұрышында Омар (Алла одан разы болсын) болады. Келесі бір бұрышында Оспан (Алла одан разы болсын), ендігі бір бұрышында Әли (Алла одан разы болсын) болады. Кімде-кім Әбу Бәкірді жақсы көріп, Омарды жақсы көрмесе, Әбу Бәкір оған су бермейді. Және біреу Омарды жақсы көріп, Әбу Бәкірді жақсы көрмесе, Омар оған су бермейді. Біреу Оспанды жақсы көріп, Әлиді жақсы көрмесе, Оспан оған су бермейді. Енді біреу Әлиді жақсы көріп, Оспанды жақсы көрмесе, Әли оған су бермейді.

Содан кейін Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, енді жұмақта серуенде!», – деген соң, жұмаққа серуендеу үшін бардық. Хақ Тағаланың мұсылмандар үшін құлақ естімеген, көз көрмеген, (тіпті) ешкімнің көңіліне де келмеген сондай мақамдарды дайындап қойғанын көрдім. Жұмақтың бір камшы жолы бұ дүниенің барша мүлкінен, барша мал-дүниесінен артық. Жұмақтың хорларынан бір хор жер бетіне бір рет қарайтын болса, Шығыстан Батысқа дейін хош иіс тарайды, (егер) хорлардың киген жаулықтарынан біреуін дүниеге алып келсе (сатса), дүниенің басынан соңына дейін кімнің мал-дүниесі болса да, баршасы оның құнына жетпейді. Бұл жұмақтың ішінде төрт арық бар: бірі судан, тағы бірі сүттен, ендігі бірі арақтан, келесі бірі балдан. Тағы күмістен бір сарай көрдім, алдында бостандар бар, иісі хош иісті арықтары бар. Арықтары ағып жатыр. Бұл сарайдың қақпасында біреу отыр. Біз оған жақындаған уақытта ол бізді қарсы алып: «Қош

келдіңіздер!», – деді де: «Осы түні сендерге Алла елшісі Мұхаммед келеді деп бізге уәде етіліп еді, «Әлхәмду лилләһ» (Аллаға шүкір) сізді көрдік», – деді. Мен: «Сіз кімсіз?», – дедім. Ол: «Мен Дәуіт пайғамбардың ұлы Сүлейменмін», – деді де, бізге «Кіріңіздер», – деп рұқсат берді. Мен кірдім. Қарасам, төрт бұрыш сарай екен, ұзындығы он үш йағаш, ені де он үш йағаш екен. Бұл сарайдың ішінде үйлер бар, кейбірі зәбаржадтан, біразы жақұттан, енді бірі інжуден. Ол сондай үйлер, оның көркі мен зейнетін ешбір адам (тілмен) сипаттай алмайды.

Жебірейіл мен Микәйіл: «Ей, Мұхаммед, Раббың саған осындай сарайлар мен үйлер берсе, бола ма?», – деп еді, мен: «Менің махаббатым мен арманым Жаратушымы үшін, сарай үшін емес», – дедім. Одан шығып және жүрдік. Қызыл жақұттан болған бір үлкен сарай көрдім. Алдында бақшалары, құстары бар сұлу ағаштары бар екен. Сарай алдында біреу отыр. Соған жақын барып едік, ол да қарсы алып: «Осы түні сендерге Алла елшісі Мұхаммед келеді деп бізге уәде етіліп еді. Хош келдіңіз!», – деді.

Мен: «Сіз кімсіз?», – дедім.

Ол: «Мен Дәуіт пайғамбармын», – деді.

Мен: «Бұл сарай – кімнің сарайы?», – дедім.

(Ол): «Бұл сарай - Алланың досы Ибраһим пайғамбардың сарайы», – деді. Ол сарайға кірдік. Қарасам, балалардың дауысы шығады.

Мен: «Ей, Жебірейіл, мына не қылған балалар?», – дедім.

Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Бұл балалар – мұсылмандардың жастайынан қайтыс болған балалары. Баршасын Хақ Тағала Ибраһим пайғамбардың қасына топтастырған. Ибраһим пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) оларды тәрбиелейді», – деді.

Және жұмақта серуендеп жүріп, бір тамаша сұлу сарай көрдім, қақпасында бір қызметші қыз отыр. Мен: «Мынау сарай кімнің сарайы?», – дедім. Жаңағы қызметші қыз: «Ей, Алланың елшісі, бұл сарай – Омар ибн Хаттабтың сарайы», – деді. Мен бұл сарайға кіріп, ішін көрейін деп ойладым да Омардың қайраты, қызғаншақтығы есіме түсіп, кіруден бас тарттым», – деді. Омар сол жерде еді, жылап: «Ей, Алланың елшісі, мен сізден қызғанамын ба?», – деді.

Және жұмақта жүргенімде Талханың әйелі Румайзаны көрдім. Мен: «Ей, Румайза, сен осындасың ба?», – дедім. Румайза: «Ей, Алланың елшісі, Хақ Тағала маған жұмақты нәсіп етті, осындамын», – деп едім, сүйсіндім. Және сондай бір сұлу қызметші қызды көрдім. Мен: «Сен кімнің қызметшісің?», – дедім. Ол қызметші қыз: «Ей, Алланың елшісі, мен сіздің сахабаңыз Зәйд ибн Харистың қызметшісімін», – деді.

Және: «Ей, Алланың елшісі, жұмақ тұрғындарының бойлары қандай болады?», – деп сұрады.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Жұмақ тұрғыны Адам пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) бойындай болады. Адам пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) бойы алпыс аршын еді. Және Иса пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) жасындай болады. Иса пайғамбар отыз жаста еді. Жүсіп пайғамбардың (Алланың оған сәлемі болсын) жамалындай болады. Алла елшісі Мұхаммедтің қылығындай болады. Денелерінде түк болмайды, сақалдары болмайды, көздері сүрмелі (сүрме жағылған), жүздері он төртінші түнгі толған айдай болады. Көңілдерінде кекшілдік, қызғаныш деген болмайды. Жұмақта ауру болмайды. Түкіру, мұрын тазалау, дәрет сындыру деген болмайды. Хорлардың саф болатыны соншалық, қаншалықты көп киім кесе де, барлық киімі бір-бірінің үстінен көрініп тұрады, киімдерінің шетінен денелері көрінеді. Тәндері алтыннан сүйектері көрінеді, сүйектері алтыннан майлары көрінеді. Еш араларында қызғаныш деген болмайды. Бір мұсылманның інжуден бір шатыры болады, үлкендігі алпыс мил. Төрт мың адым жерді араб мил деп айтады. Оның ішінде бір-біріне қарсы екі бостан болады. Бірінің ыдыстары барша ақ күмістен болады», – деді.

Содан кейін Жебірейіл мен Микәйіл пайғамбарға (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, достың сарайына куә болып, серуендедің, енді Хақ Тағаланың дұшпандарының сарайларына да назар сал!», – деді. Үшеуіміз бардық. Тамұқтың өте үлкен, айбатты екенін көрдім. Хақ Тағаланың ғазабының әсері бар. Ей, үмметтерім, тамұқтан қорқып көп қайғырып, жыландар, себебі тамұқтың азабы мен қиыншылығы өте қатты. Көк пен жердің арасы бес жүз жылдай болса, тамұқтың тереңдігі де соншалықты. Егер бір адам басындай тасты таңертен лақтырса, ақшамнан бұрынырақ жерге түседі. Және тамұқта сол мөлшердей тасты тастар болса, қырық жыл бойына түссе де, тамұқтың түбіне жетпейді. Хақ Тағала періштелерге «Мына тамұқты өртеңдер», – деп әмір берді. Мың жыл бойына тамұқта от жақты, тамұқ қызарды; мың жыл бойына және от жақты, тамұқ ағарды; және мың жыл бойына от жақты, тамұқ қарайды. Тамұққа кірген кәпірлердің терісінің қалыңдығы қырық екі аршын болады және терісі Ұхұд тауындай болады. Мекке мен Медине арасындай жерді бір кәпір ұстайды. Тамұқ тұрғыны тамұққа кірсе, жылағаны соншалық, жүздері бұлақтай болады. Содан кейін көз жасы кесіледі, көздерінен қан аға бастайды. Қанның көп ағатыны соншалық, кемелер жүзер болса, сол қанда жүзеді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): тамұқтың ішінде бір топ халықты көрдім. Періштелер от көсеумен сол халықтың тілдерін кесіп жатыр. Ол тілдер (қайта) өседі. Және кеседі, және өседі. Қанша кессе, сонша өседі. Бұлар да сонша кеседі. Мен: «Ей, Жебірейіл, мұндай азапқа ұшыраған мына адамдар қандай амалды адамдар?», – дедім. Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Бұл

іліммен амал қылмаған ғалымдар, дүниеде халыққа «Зина жасамандар, Хак Тағала зинаны харам қылған», – деп айтатын да, өздері зина жасайтын. Және халыққа: «Арак ішпеңдер, себебі Хак Тағала арақты харам еткен», – дейді де, өздері ішетін. Қандай жаман, жиіркенішті істер бар болса, халықты (содан) қайтаратын да, өздері қайтпастан істейтін. Осындай азаптармен азапталып жатқан міне солар», – деді.

Періштелер бір адамдардың етін кесіп, өздеріне азық етіп жегізіп беріп тұрған тағы бір қауымды көрдім. Олар жемесе, қатты азаптайды, (ақырында) жиіркене-жиіркене өз еттерін жейді.

Мен: «Ей, Жебірейіл, мұншалықты азапталып жатқан бұл қай қауым?», – дедім.

Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, бұл мұсылманның жүзінше жылпылдап, масқара ететін және арттарынан ғайбат айта-тын қауым», – деді.

Қарындары өте үлкен тағы қауымды көрдім. Қарындарын еш көтере алмай-ды, жүзін сүйретіп не жанын сүйретіп жүреді.

Мен: «Ей, Жебірейіл, бұл қай қауым?», – дедім.

Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Бұл өсім жеушілер», – деді.

Тамұқтағы періштелердің біреулерді айырмамен шаншып, тамұққа батырып жатқан тағы бір қауымды көрдім.

Мен: «Ей, Жебірейіл, бұл қандай қауым?», – дедім.

Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Бұл өсекші, жалақор қауым, мұсылмандарды залымдарға жеткізеді. Ол залымдар бұл мұсылмандардың малдарын алады, азаптап, қинайды. Немесе екі мұсылманның арасына өсек тасып, ұрыс-керіс, көп фитналар салады», – деді.

Тамұқ ішінде төмен карап асылып тұрған тағы бір қауымды көрдім.

Мен: «Ей, Жебірейіл, мұндай азап пен қиыншылыққа кезіккен бұл қандай қауым?», – дедім.

Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, бұл риямен құлшылық еткендер. Халықтың қасында намаз оқып, жалғыз қалғанда еш намаз қылмайды. Және мақсаттары Хақтың разылығы емес, көксегендері халық бізді діндар деп ойлап, қызмет қылсын деген ниетпен жасамаған құлшылықтарын, істемеген жақсылықтарын қылды, жасадық деп жалған айтады. Мақсаттары дүние пайдасы, ақырет сауабы емес», – деді.

Және тамұқта бір әйелді көрдім, шашынан асылып, тамағы қайнап жатыр.

Мен: «Ей, Жебірейіл, бұл қандай амал жасаған әйел?», – дедім.

Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, бұл дүниеде орамалынан шашын шығаратын және бөгде ерлерге сол шашын көрсетін әйел еді.

Сол бөгде ерлер оның шашын көріп, естері шығатын және орталарында жаман істер орын алатын», – деді.

Тағы бір әйелді көрдім, екі қолы мен екі аяғы байлаулы екен. Жылан мен шаяндар (оны) шағып жатыр.

Мен: «Ей, Жебірейіл, мұндай азаптарға ұшыраған бұл қандай әйел?», – дедім.

Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, бұл еш намаз оқымайтын, әрқашан нәжіспен жүретін әйел еді. Денесі мен киімі де нәжіс болатын. Жуынып-жуынбайтынын да білмейтін еді. (Оны) сұрамайтын да еді. Дін қайғысын жемейтін, қашан да зина, арсыздықпен өмірін өткізген әйел болатын», – деді.

Тағы бір әйелді көрдім, оттан (болған) табыт ішіне қойыпты, екі көзі жоқ, екі құлағы жоқ.

Мен: «Ей, Жебірейіл, бұл не қылған әйел?», – дедім.

Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, бұл әйел зинадан бала дүниеге алып келетін және күйеуіне: «Бұл сенен болған бала», - дейтін», – деді.

Тағы бір әйелді көрдім, тамұқ ішінде тілінен асылып, тамағына заққұм құйып жатыр екен.

Мен: «Ей, Жебірейіл, мұндай азапқа ұшыраған бұл қандай әйел?», – дедім.

Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, Мұхаммед, бұл жолдасын (күйеуін) қинайтын және жолдасының рұқсатынсыз үйінен шығатын, тағы жауыз істер жасайтын әйел еді», – деді.

Содан кейін пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Хақ Тағаланың разылығы мен жұмағы Хақ Тағаланың жарлығын орындаған әрі жолдасына азар бермеген әйелдікі. Ей, Бар Құдай, баршаға Сенің разылығыңды табуға және Сенің жарлығыңды орындамаққа Сен медет бер! Тамұқтан азат етіп, сегіз жұмаққа кіргіз! Амин», – деді.

ТРАНСКРИПЦИЯСЫ

`Umär oγly `Äbdułläh räziyallahu `änhu riuayät kylur päyγambärdin sällalahu `äläyhi uä sälläm anday йarylkar: `Кайу му`min uä муäxxid kyrk хädisni benim хädislärimdin ешитмэгәнларкә tegүрсä, bilmägәнлärкә ögrätsä Хäk Тә`ala ol kimersäni `alimlär zүmresinde bitigeй taky кийамät күn bolsa ämännä bihi uä saddaknä šähidlär žumläsinde koparyай, taky кайу kimersä men айтмамыš хädisni benim айтмаγанымны билip kasd бirlä benim үзä йalyан sözlep päйγambär `äläyhis-sälam айdy tесе, тамуγдын olturγu йерини амäдä kylsun`, - тep айdy. Bu хädisке tämässük kylur kyrk хädis žem` kylduk päйγambär `äläyhis-sälam хädisläridin mu`tämad kitalblärdin. Йänä bu хädislärkä münasib хикайтлар päйγambär `äläyhis-sälam äxualidin taky Хулäfäi rašidin äf`alidin taky `uläma uä mäšайx äxuälidin zäm kylduk taky bu kitalbny tört bab үзä kylduk taky tegmä bir babny on fäsl үзä kylduk taky tegmä bir fäsl äuälindä bir хädis keltүрдүк päйγambär `äläyhis-sälam хädisläridin kim mežmu` kyrk хädis болur.

Äuäl baby – päйγambär `äläyhis-sälamnuγ fäzайilinй бäйany içindä турur.

Ekінč baby – Хулäfäi rašidin taky ähl-i бäйт taky tört imam fäzайilinй бäйany içindä турur.

Ücүнč baby – Хäk Тә`ala хäzrätinγa йаunγu edgү `ämällär бäйany içindä турur.

Törtүнč baby – Хäk Тә`alаныγ хäzrätidin йγraätγu йауз `ämällär бäйany içindä турur. Taky bu kitalbkä `Nexzül-Färadis` at berdük, mä`nisi `Uštmaxlärnй aсuk йoly` temek болur. Ümid ol турur kim bu kitalbny okγanlar болγай kim bu kitalb sözlärī бirlä `ämäl kylγайлар taky bu kitalb anlarka Хäk Тә`alаныγ uštmaxларыγa йolčy болγай ol `ämäl kylγанлар баракатында болγай kim Хäk Тә`ala bu kitalbny žem` kylγан `asi uä žafi kulni йarylkaγай. امين رب العلمين.

Ä U Ä L K Y B A B

ПÄЙГAMBÄRYMUZ `ÄLÄYHIS-SÄLAM NUĐ FÄZАЙILI IČINDÄ TURUR

Äuälky fäsl

Päйγambär `äläyhis-sälamnuγ fäzайili içindä турur

Imam Bäγaui rahmätullahi `äläyhi Mäsabix atlyγ kitalbyнда bu хädisni keltүрmiš:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان الله تعالى اصطفى كنانة من ولئ اسماعيل و اصطفى قريشا من كنانة واصطفى من قريش بنئ هاشم واصطفاني من بنئ هاشم

Bu xədis mə'nisi ol bolur kim pəyğambərimüz 'äläyhis-səlam aydy: 'Təğri Təbərəkə uə Tə'ala İsmə'il pəyğambər 'äläyhis-səlam oylanlarydyn Kınanə atlyğ kabiləsindən Kurəyş kabiləsini ödürdi. İnanə Kurəyş kabiləsindən Haşim atlyğ kişini oylanlaryny ödürdi. İnanə Haşim atlyğ kişini oylanlaryndyn meni ödürdi, çykardy. Bu mə'nidin ötrü pəyğambər 'äläyhis-səlamka Mustafa at berildi. Mustafa 'äläyhis-səlaməb tilinçə ödrülmiş temək bolur.

Şäyx imam İsxak Kıləbazi aytur raxmətullahi 'äläyhi 'Tə'rif' atlyğ kıtabynda: 'Pəyğambər 'äläyhis-səlam sirrije heç kimersə muttəli' bolmady, mägär ol mikdar kim məsələ bir məşk toluğ su bolsa taky ol məşkniğ ayzy bağlyğ bolsa, heç kimersə ol meşk içində suny körməse, uəlikin taşyndaky üşlükünü körərlər taky bilürlər kim bu meşk içində su bar tep. Muxəmməd Rəsulullahnyğ taky ənuary taky əsrarynyğ mikdarynçə heç kimersə muttəli' bolu bilmədi, mägär ol mikdar bildilər kim pəyğambərimuz 'äläyhis-səlam məzhəri ənuari iləhi turur taky mənbə'i əsrari rəbbani turur.

Şäyx Äbu İezidi Bistami aydy raxmətullahi 'äläyhi: pəyğambər 'äläyhis-səlamka berilgen ənuardyn zərrəsi zahir bolsa erdi xələyğkə, heç kimersə any təxəmmul kylu bilməgəy erdi, netəğ kim közi zə'if kimersə künge karsu bakmakny təxəmmul kylu bilməz. Ol mə'nidin ötrü Pəyğambərimyz 'äläyhis-səlam xəbər beru ħarylkar:

لی مع الله وقت لا یسعی فیہ ملک مقرب و لا نبی مرسل

Mə'nisi ol bolur kim Xək Tə'ala birlə mənə bir uəkt bar turur kim, ol uəkt içində heç mukarrəb fəriştə syğmas həm mürsəl pəyğambər taky syğmas.

'Äbdulläh ibn Məs'ud rəziyallahu 'ənhu aytur: 'Kaçan kim bu ayät nəzil boldy ersə, Kauluhu Tə'ala:

ان الله ملايكنته يصلون على النبي يا أيها الذين آمنوا صلوا عليه وسلموا تسليماً (33;56)

Mə'nisi ol bolur kim: Xəkikatta Təğri Tə'ala pəyğambər 'äläyhis-səlamka sənə aytur taky kylynmyş kyldaçy zillatlarini ħarylkar taky Xək Tə'ala pəyğambər 'äläyhis-səlamdyn razy bolur. İnanə fəriştələr taky Təğri Tə'aladyn pəyğambər 'äläyhis-səlamnuğ kylmyş kyldaçy zillatlarini ħarlykatu tileyürlər taky pəyğambər 'äläyhis-səlamka ħary berurlər. Eй, mu'minlər, sizlər pəyğambər 'äläyhis-səlamka durud uə səlāuat uə səlam ayta berij tep emir keldi ersə, səxabələr aydy: İna Rəsulullah, sizkə səlam berməkni bildük, həmişə ayturmyz 'As-səlam 'äläykə, ħa Rəsulullah' tep, uəlikin səlāuat netəğ aymak kerek bilməzmiz tep aydylyr ersə, pəyğambər 'äläyhis-səlam aydy: 'Eй ħaranlarym, bilij, əğah bolij, eger mənə səlāuat aytur bolsayyz, munday aytuyyz kim:

اللهم صلّ على محمد و على آل محمد و بارک على محمد و على آل محمد كما صليت و بارکت ابراهيم و على آل ابراهيم انک حميد مجيد

Кайу му`min уә муәххид бу durud уә сәләуатны мәңә әрҗә и`tikad бirlä bir kata айтур bolsa, Хәк Тәбарәкә уә Тә`ала аныҗ узә он рәхмәт yдҗай.

Йәнә билгил, әҗаһ болҗыл: пәйҗәмбәр `äläйhis-sälam räbi`ul-äuuäl айнуңуң он екинч душәнбә күн туҗды. Xisab `ilmī билген `ulämalär аңдаҗ айдылар ким `Isa пәйҗәмбәр `äläйhis-sälamdin алты йүз йигирми йыл кеçмиш ерди ким Muxämmäd Rasullullah дунһакә келди. Taky пәйҗәмбәр `äläйhis-sälamnuң аҗасы `Äbdulläh, пәйҗәмбәр туҗмәздүн әшну уәфат болуп турур ерди, уәликин үлүҗ аҗасы `Äbdul-Muttälib бар ерди. Пәйҗәмбәр `äläйhis-sälamnı `Äbdul-Muttälib Хәлимә атлыҗ дәйәкә емдүрмек үчүн берди. Taky пәйҗәмбәр `äläйhis-sälam алты йәшкә йетмиш ерди ким аҗасы Äminä уәфат boldy. Пәйҗәмбәр `äläйhis-sälam үлүҗ аҗасы `Äbdul Muttälib катында турур ерди. Каҗан ким сәккиз йәшкә тегди ерсә, `Äbdul Muttälib sökel boldy taky пәйҗәмбәрнi оҗлы Äбу Тәlibка тапшурды. Taky уәфат boldy. Каҗан ким пәйҗәмбәр `äläйhis-sälam йигирми йәшкә теггенде Äбу Talib Хәдизә хатуңну пәйҗәмбәр `äläйhis-sälamка зүфтлендүрди. Хәдизә räziñallahu `änha kyrk үч йәшәр ерди. Хәдизә хатун räziñallahu `änha пәйҗәмбардын сәккиз оҗлан туҗурды: төрти еркек taky төрти кыз ерди. Еркекi `Äbdulläh taky Kasim ерди, taky Тәйиб taky Zahir. Бу төрти нарәсидә еркең уәфәдләри boldy. Taky төрт бинтиң бери Зәйнәб taky Rukaiйә taky Ummi Külsüm taky Fatimä. Зәйнәбни пәйҗәмбәр `äläйhis-sälam Äbul `As атлыҗ кишике зүфтлендүрди. ОI Зәйнәб пәйҗәмбәр `äläйhis-sälamdyn оза уәфат boldy. Taky Rukaiйәни `Usmänka зүфтлендүрди. ОI taky пәйҗәмбәр `äläйhis-sälamdin оза уәфат boldy ерсә, Ummi Külsümni `Usmänka зүфтлендүрди. ОI йандын `Usmänka räziñallahu `änhu säxabä `Zin-nürräñ` тер ердиләр, йә`ни пәйҗәмбәр `äläйhis-sälamnuң екки нүри didäsñә зүфт boldy теп. Ummi Külsüm taky пәйҗәмбәр `äläйhis-sälamdyn оза уәфаты boldy. Taky Fatimänı `Älika зүфтлендүрди, уәликин Fatimä räziñallahu `änha пәйҗәмбәр `äläйhis-sälamdin алты ай соң уәфаты boldy.

Йәнә пәйҗәмбәр `äläйhis-sälam kyrk йәшкә йетмиш ерди. Rәzäp айнуңуң йетинч күн зум`ә түнинде ерди ким, Xira тауында җар ичндә ерди ким Žäbräil `äläйhis-sälam zahir boldy. Йәнә шәнбә түни һәм zahir boldy taky йәкшәнбә түни һәм zahir boldy. Dušänbä түни ерди ким Хәк Тә`ала färman бirlä Žäbräil `äläйhis-sälam risalätin пәйҗәмбәрликны тапшурды, пәйҗәмбәр `äläйhis-sälam taky kabul kyldy. Taky ол түн ерди ким Кесри мәликиң әйуаны теpräнди taky он төрт күңүрәси йыкылды; taky дунһада не ким мүҗлар йандурыан отлар бар ерди, зүмләси ол түн сөнди taky Säuä атлыҗ елнiң дәҗһасы ол түн курды. Žum`ә күн пәйҗәмбәр `äläйhis-sälam хәләйҗкларка хәбәр берди ким Хәк Тә`ала мәңә пәйҗәмбәрлык рузи kyldy теп. Äuäl

xatunlardın musulman bolıan Xädižä erdi räziñallahu `anha taky oylanlardyn äüäl musulman bolıan `Äli erdi räziñallahu `änhu; taky ñaranlardyn äüäl musulman bolıan Äbu Bäkr erdi räziñallahu `änhu, kullardyn äüäl musulman bolıan Zäyd erdi räziñallahu `änhu.

Muxämmäd Rasulullahka päñğambärlyk kelmişdin soñ alty ñyl taky ekki ay Äbu Talib tırğ turdy, andyn soñ uäfat boldy. Päñğambär `äläñhis-sälam Äbu Talibniñ uäfatyña ñgen kadğurdy. `Ämmi erdi taky kafırlär andyn korkup peñğambarka üküš zäxmät tegürmes erdilär. Munça tärbiät kylyp man keltürmedin äxirätka barynyña üküš kadğurdy. Kačan kim Äbu Talibniñ axir uäkti boldy ersä, päñğambär `äläñhis-sälam bardy `iädätka. Bakar, Äbu Žähli `äläñhi lä`nä olturup turur ñaranlary birlä. Päñğambär `äläñhis-sälam aydy: Eñ `ämmum, mäñä tärbiätiniñiz ñgen üküš boldy; emdi tılärmın kim kälimäi šähädät aysañyz, kiñamät kün bizkä šäfa`ät kylmak räua bolsa tedi ersä, Äbu Žähli baky. Äbu Žähli aydy: `Ömrüñuzni atanyz `Äbdul Muttälib dini üzä keçrüp axir uäkttä kaiturmusyz? tedi ersä, aydy: Ña Muxämmäd, men atam `Äbdul Muttälib dini üzä ölärmın tedi ersä, xätiri hästä uä bezman boldy ersä, äyät näzil boldy, Kauluhu Tä`ala:

إنك لا تهدي من احببت و لكن الله يهدي من يشاء (28;56)

Ña Muxämmäd, sen ol kimersäni [kim] seuärsin, köndürü bilmessin. Kimni tıläsä, köndürgen Täñri Tä`ala men tururmyñ tep aydy.

Ñänä Äbu Talib uäfatydyñ üç kün kalmyš erdi kim Xädižä anamyz räziñallahu `anha uäfatydyñ soñ päñğambär `äläñhis-sälam toküz xatun aldy. Päñğambär `äläñhis-sälam dunñadyñ näkyl kylmyšta toküz xatun kaldy: `Añšä xatun, taky Šäfiñä xatun, taky Ummi Sälamä xatun, taky Xäbibä xatun, taky Zäñnäb xatun, taky Mäñmünä xatun, taky Žuäñriñe xatun, taky Šäfiñe xatun, taky Säudä xatun räziñallahu `änhunmä. Taky eki kumäsi bar erdi. Biri Mariñä adlyğ, andyn Ibrahim atlyğ oğul boldy taky naräsidä xalynda uäfaty boldy. Taky biri Räyxän erdi, andyn oğul kyz bolmady. Ne kim oğul kyz boldy, žumlä Xädižä xätindin boldy räziñallahu `anha oñin xatunlardın bolmady.

Päñğambär `äläñhis-sälam ñigirmi toküz çazat kyldy. Toküz çazatta özi taky kafir birlä ürüšty, ñigirmi çazatta säxabälär ürüšty, özi ürüšmady. Taky kyrk ñaşynda uäxi keldi. Uäxi kelmişdin soñ Mäkkäde on üç ñyl turdy, andyn soñ Mädinäkä bardy. Mädinädä on ñyl turdy. Altmyš üç ñaşynda erdi kim päñğambär `äläñhis-sälam dunñadyñ näkyl kyldy. On sekiz kün sökel boldy. Räbi`ul-äüäl añynyñ on birinç kün ñäkšänbä kün erdi kim äxirätka ulandy.

و صَلَّى اللهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَ آلِ أَجْمَعِينَ

Ekinc fasil

Päyğambär `äläyhis-sälamka uäxi kelmekiniñ bäiany içindä turur

Imam Sayani rahmätullahi `äläyhi `Mäšarikul-Änuar` atlyy kıtaby içindä bu xädisi keltürmiš:

روى عن ابى هريرة رضى الله عنه عن رسول الله عليه و سلم أنه قال إن الدين بدا غربياً و سيعود الدين كما بدا
فطوبى للغرباء

Bu xädis mä`nisi ol bolur kim, päyğambär `äläyhis-sälam xəbär beru ħarylkar: Bu musulmānyk dini ħariblukyn zahir boldy, kiħamät etäkindä taky ħariblukyn kaiğyay. Xošlük bolsun ħariblarka!

`Äysi räziħallahu `anha aytur: päyğambär `äläyhis-sälam päyğambärlyk kelmezdin oza rast tüšlär körü bašlady. Ne kim tüš korsä erdi, özi tä`bir kylur erdi. Ol tüšläriñ ħoruky teg açuk räst kelür erdi, heç xəta kylmaz erdi.

Bir kün päyğambär `äläyhis-sälam Xädižaka aytur räziħallahu `anha: İa Xädižä, kökdin äuaz ešittim, iñen korktum tedi ersä, Xädižä räziħallahu `anha aıdy: İa Muxämmäd, heç korkmayy! Xäk Tä`ala seni zäi` kylmayay tedi ersä, päyğambär `äläyhis-sälam aıdy: İa Xädižä, könglüm xäluät olturmak tiläyur. Mäñä azyk kylu bergil! Xira tağynda bir ħar bar, ol ħar içindä bir kaç kün xäluät olturayyn tedi ersä, Xädižä räziħallahu `anha azyk kylu berdi. Päyğambär `äläyhis-sälam ol azykny alyp bardy, taky ol ħar içindä bir kaç kün xäluät kyldy. Ol azyk tükendi. İänä keldi, aytur: İa Xädižä, mäñä xäluät olturmak xoš kelür tep hämišä azyk alyp baryp xäluatlar kylur erdi. Bir kün keldi, Xädižaka aytur: İa Xädižä, kökdin häybätlig äuaz üküš kelür boldy. Korkar boldum, taky xäluät xošlukydyn kecü bilmäzmın. Netäg kyлайyn? tedi ersä, Xädižä räziħallahu `anha aıdy: İa Muxämmäd, heç korkmägil! Bu işniñ soğy ħäyr bolğay, Xäk Tä`ala seni zäi` kylmayay tedi ersä, azyk alyp Xira tağynuğ ħar içindä olturdy. Bir kün ol ħar içindä olturur erken bir kimersä päyda boldy taky päyğambär `äläyhis-sälam katynğa keldi. Aıdy: İa Muxämmäd, okuyy! tedi ersä, päyğambär `äläyhis-sälam aytur: Men okuyan ermäsmın tedim ersä, meni tutty taky katyğ kysty, anday kim takatym kalmady. İänä idä berdi taky aıdy: İa Muxämmäd, okuyy! Men aıdym: Okuyan ermäsmın tedim ersä, ekinc kata meni tutty taky anday kysty kim heç ħarayym kalmady. İänä bošady, İänä aıdy: İa Muxämmäd, okuyy! tedi ersä, men aıdym: Uallahi, men okuyan ermäsmın tedim ersä, mäñä aıdy: Aıtyy!

اقرا باسم ربك الذى خلق خلق الانسان من علق اقرأ و ربك الاكرام الذى علم بالقلم علم الانسان ما لم يعلم
(96;1-5)

Bu ħerke tegrü okydy ersä, men taky okydym.

Bu äñät äuäl näzil äñät tep ayturlar. Mä`nisi ol bolur kim:

kimersäni körmedim. Üstün baktym ersä, köremın bir yerli kökli arasynda bir ülüy täxt urulmyş, ol täxt üzä Žäbräil olturmyş, йүzi күn teg kumuyur. Kördüm ersä, köñlümke йänä korkuу kirdi, titreyü başladym. Кайга йänä Хәдиžä катыға кeldim taky айдым: Йа Хәдиžä, meni тоға çulyауyl kim köñlümке йänä korkuу kirip turur tedim ersä, meni çulyady, йatkurdy. Bakar men, һäüädä Žäbräil йänä zahir boldy taky айды:

يايها المدثر قم فانذر و ربك وكبر و ثيابك فطهر و الرجز فاهجر و لا تمنن تستكثر و لربك
فاصبر (74;1-7)

Mä`nisi ol bolur kım:

يايها المدثر

Ей, тоға çulyанyp йатуан пәйғамбәр `äläйhis-sälam коғуyl,

قم فانذر

Kuräйş kafirlärini Täñriniң `äzabidin korkutуyl,

و ربك وكبر

Rabbuңny ülüyläуyl taky nämaznyң әuäxndä Ällaxu ekber tep nämaz başlayyl,

و ثيابك فطهر

tonuңny nežesdin äntyyl!

Ibn `Äbbas räziйallahu `әнһu айтур: Mä`nisi ol bolur kım: Йа Muxämmäd, teniңni йazukdin äntyyl,

و الرجز فاهجر

йaman işlemi kodуyl йа taky šäйtan uäsuäsäsini kodуyl,

و لا تمنن تستكثر

ta`ät uä `ibadät kylsaң, Rabbuға minnät kylmayyl, ta`atuңny үküš körmegil,

و لربك فاصبر

Täñrika ta`ät kylmak içindä näfsüңe säbur bayлауyl taky хäklaryа risalät tegürmek içindä säbur kyлуyl, йа taky kafirlär azaryңа Хäk sözi färmanyny tegürmek içindä säbur kyлуyl! tedi ersä, пәйғамбәр `äläйhis-sälam därhal kopty taky хäläйкуға Хäk Tә`alanyң färmanyny tegürü başlady, kafirlärni tamam otyndyn korkuta başlady.

Andyn soң bir kaç аййäm keçti. Heç Žäbräil kelmedi ersä, пәйғамбәр `äläйhis-sälam iңen kadyлуу boldy, sauky Хäk Tә`alanyң sälamyңа taky kälamyңа ziһädä

boldy. Bir kün İnanə bardy Xira taşyña. Üküş intizar kyldy. Žäbräil `äläihis-sälam kelmedi ersä, tiledi kim özini taş başyndyn kemişsä, hälak kylsa. Гаһәти мәхәббәтідән дәрһал Žäbräil `äläihis-sälam keldi taky айды: Йә Мухәммәд, бәшәрәт bolsun сәһә, Хәк Тә`ala lütfini taky кәрәmini seniң хәккүңә тәмәм kyldy. Неç пәйғәмбәрләр хәккүңә ol mikdar lutf u кәрәм kylmady kim seniң хәккүңә kyldy. Пәйғәмбәр `äläihis-sälam айды: Йә Žäbrä`il, бәһән кyлyул, ol netäg lutf u кәрәмләр турур? Žäbrä`il `äläihis-sälam айды: Кайу йерде kim Хәк Тә`alаның зикри йад kylsa, seniң зикриң taky йад кyлyай. Taky Хәк Тә`ala сәһә өз zaty бirlä durud сәна айды taky фәриштәләрiңә буйурды kim: Menim Räsulumya durud сәна айтуңлар! Taky ummatларiңә буйурды kim кийәмәтка tegrü сәһә durud uә сәна айyайлар. Taky seniң ummataңnä žumlä пәйғәмбәрләр ummätidän artuk kyldy taky йер йүzini seniң ummätiңә мәsзid kyldy. Кайу йerdä нәмәз кyлsalar, Хәк Тәбәрәкә uә Тә`ala kabul кyлyай tedi ersä, пәйғәмбәр `äläihis-sälam хәтири хош boldy. Andyn соң Žäbräil `äläihis-sälam adakyny йерке urdy ersä, йerdin çäsmä пәйда boldy. Ol çäsmädin йundy taky екки rek`ät нәмәз kyldy, taky айды: Йә Мухәммәд, мен йунмышым teg йунyул taky мен нәмәз кyлmyшым teg нәмәз кyлyул tedi ersä, пәйғәмбәр `äläihis-sälam taky Žäbräil йунмышы teg йundy taky Žäbräil `äläihis-sälam нәмәз кyлmyшы teg нәмәз kyldy. Bir йылка tegi еккисәр rek`ät нәмәз kyldy. Bir йылдын соң беş нәмәз фәризә кyлынды.

Üçünç fäsl

Пәйғәмбәр `äläihis-sälam taky йаранлары бirlä islam әуәлында emgәñänläriniң бәһаны içindä турур

Imam Äbul Mež`ali Muxämmäd Ispizabi raxmätullahi `äläihis-sälam Täfsirinde `Srätul-Äxzab` içindä bu хәdisni keltürmiş:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من اذا مومنا فقد اذاني و من اذاني فقد اذى الله ومن اذى الله فهو ملعون في النوريه و لابخيل و الذبور و الفرقان واعلهم عذابا مهينا

Mä`nisi ol bolur kim, пәйғәмбәр `äläihis-sälam хәбәр беру йарылкар: Кайу кimersä mu`minni azar kylsa, meni azar kyldy, taky kim kim meni azar kylsa, Täñri Tә`alany azar kyldy. Taky kim Täñri Tә`alany azar kylsa, ol кimersä mäл`un турур. Täurat, taky İnzil, taky ZÄbur taky Furkan içindä Хәк Тә`ala ol кimersäке xor кyлyан `azabyny amädä кyлып турур tedi.

Xäbbab ibn Ärätt atlyğ säxabä айтur räziñallahu `änu: пәйғәмбәр `äläihis-sälam Kä`bä köligesinde түшеp олтурup турур erdi kim keldim. Sälam кyлдym ersä, пәйғәмбәр `äläihis-sälam taky žauab йарылкady. Men айдym: Йә, Räsulullah, bizkä nusrät bermäzmüsen, bizке Täñridän eman kolmazmusyn? Neçеке tegi bu kafirlär zäxmätini,

mäşakatlärni körerbiz? Kайu йерде nämaz kыlyanymyzny körsälär, ururlar, sökärlär, heç bizlärkä eman bermäzlär tedim ersä, päйғambär `äläйhis-sälam айdy: Йа Хäbbab, ozaky päйғambärlärniң ummätlärini kafirlär biçkü birlä ekkі para kylur erdilär. Ol ummätlar säbr kylur erdilär, dīnlärīdin kайtmaz erdilär. Taky bä`zilärini temür taryak birlä etlärini tarar erdilär süңgüklärīңe tegi, taky anlar dñnlärīdin kайtmaz erdilär. Uallahi benim dinim işi anday tämam bolғay kim Säñ`a atlyғ йerdin Хäzrämäut atlyғ йерке tegi йalyüz adyғ барғай, heç kimersädin korkmaғay, mäғär Täңrīdin korkғай; taky койлуғ kişi börudin korkғай. Eй, ummätlärīm, sizlär tä`zil kylursyz tedi.

Bir күn päйғambär `äläйhis-sälam eudin çyкty. Käfirlärni Хäk йолуға үндегеyin, болғай kim musulman болғайлар, тамуғ отыдын kurtулайлар tep eudin çyкmyş erdi. Bir kafir karşu keldi. Ol kafirni хоş söz birlä, ачук йüz birlä Хäk йолуға үндейу başlady ersä, ol kafir päйғambär `äläйhis-sälamka үкüş sökti, kop žafalar kyldy taky mubäräk başуға toprak saçty. Päйғambär `äläйhis-sälamnuғ хätiri bezman boldy. Ol käfirka heç närsä temedi, säbr kyldy, kайra tondi taky euke kirdi. `Äйaly kopty, taky päйғambär `äläйhis-sälamnuғ mubäräk başyдын toprakny keterür, taky zar-zar йуулайур taky айтур: Eй, baba, ne xorluk bu sizkä kim bu kafirlär kylurlar? tedi ersä, päйғambär `äläйhis-sälam айтур: Eй `äйälīm, йууламағыл, päйғambärlärniң emgeklärī katyғ болur, uälikin säuablärī үкüş болur taky däräžälärī artuk болur, tedi.

Ibn Mäs`ud räziйallahu `änhu айтур: Bir күn päйғambär `äläйhis-sälam Kä`bäniң bir йанында Mäsžidul-Xäram içindä nämaz kylur erdi kim, Äbu Žähl `äläйhi lä`nä йаранлары birlä Mäsžidul-Xäramka kirdilär. Bakarlar, bir müñüşdä päйғambär `äläйhis-sälam nämaz kylur. Äbu Žähl айтур йäränläryka: Kайu biriñiz барur, fulan mäxällädä teuä boғuzlap tururlar. Ol teuäniң nežasatlyғ baғarsukларыny keltürüp bu Muxämmäd säždäkä барmyşda üstүге biraksa, tonлары žumlä näžis bolsa tep färmanlädi ersä, bir mäл`un айdy: Men барайын, tep. Munlar йуулыşыp бакыр turur erdilär. Päйғambär `äläйhis-sälam säždäkä bardy. Ol mäл`un teuäniң nežasadlyғ бүкенлерini, бағarsukларыny, žumläsini päйғambär `äläйhis-sälam үzesiңä kemišti. Tonларыny žumlä näžis kyldy ersä, Äbu Žähl taky йаранлары žumlä күлүştilär.

Ibn Mäs`ud айтур: Eger kudratim bolsa erdi, päйғambär үzesindeki näžasätni ketergäй erdim, uälikin Islam zä`if erdi, kafirlär yalib erdi, йарағым болмады ketermäkkä. Uälikin bir kimersä bardy taky Fätmmäka räziйallahu `änha хäbär berdi ersä, Fatimä räziйallahu `änha keldi. Bakar, päйғambär `äläйhis-sälam säždä içindä turur taky bu kafirler күлүшүp tururlar, päйғambär `äläйhis-sälamnuғ үzesinde teuäniң nežasatlari бар. Bu xalni kördi ersä, bu kafirlarka sökü, taky päйғambär `äläйhis-sälamnuғ mubäräk arkasyндын ol nežasatlaryni баракty ersä, päйғambär `äläйhis-sälam säždädin baş kaldurdy. Bakar, žumlä näžis болmyş. Xalyn хästä uä bezman boldy. Andyn соң elgini köterdi taky үч kata айdy: Eй, Bar Худайа, sen bu kafirlärni häläk kylyy! tedi ersä, kafirlär korktyлар, kažtyлар anyғ үçүн kim päйғambär `äläйhis-

sālamnuḡ karyysy ālbättä kelmedin kalmaz tep bilür erdilər, ibn Mäs`ud aytur räziyallahu `ānhu: Kōzüm birlä kōrdüm ol kafirlärni Bädr tokuşynda. Xäk Tā`ala päyğambarka nusrät berdi, anlar säxradä şišip ñatur erdilər. Adaklarydyn südreḡ bir eski kuduyka kemiştilər Sasyḡy kişilärkä tegmäsün tep.

Sual kylurlar: Uxud tokuşynda Islam çerigiñä xäzimät tüşti, kafirlär ғaläbä kyldylar. Päyğambär `äläyhis-sālam`m `Ätäbä atlyḡ kafir taş birlä urdy taky mubäräk tisini syndurdy. Päyğambär `äläyhis-sālam ñänyn ñykyldy, mubäräk ñüzi taş zäxmīdin ñaryldy taky kan aka başlady ersä, päyğambär `äläyhis-sālamka säxabälär aydylar: İa Räsulullah, bu kafirlarka karyayyl, žumläsi hälak bolsunlar tedilər ersä, päyğambär `äläyhis-sālam aydy: Xäk Tā`ala meni räxmät üçün izdi, lä`nät üçün izmädi. Täñri Tā`ala räxmät kylsun atam Nūx päyğambarka! Här күnde kaumy any on kata urur erdilər. Behuş bolur erdi, heç karyamas erdi, mägär aytur erdi: Eй, Bar Xudайa, kaumum meni bilmäzler. Eger meni päyğambär tep bilse erdilər, munday žäfa kylmayay erdilər. Sen munlarny köndürgil! tep du`a kylur erdi.

Uälikin žäfaläry iñen xäddin keçti ersä, anda karyady. Emdi men taky anday du`a kylaım, sizlär amin teñiz! tep säxabälarka büyürdy taky aydy: Eй, Bar Xudайa, kaumunny sen köndürgil kim munlar meni bilmädin bu žäfalär kylurlar tedi. Taky bu nežasät kemişgen kafirlärya ne üçün karyady tep sual kyldylar ersä, žäuab аймышлар kim nämaz Xäk Tā`alaka `ibadät uä ta`ät kylmak turur. Kafirlär Xäk Tā`alaka `ibadät kylmakdin mani` boldylar ersä, täxämmul kylu bilmädi, karyady. Uälikin mubäräk tisini syndurmak näfske zäxmät tegürmek turur, ol žihätdin säbur kyldy, säuab üçün karyamady tep аймышлар.

Päyğambär `äläyhis-sālamnuḡ `ämmäsī bar erdi, atasynny kyz karyndasy, `Atikā atlyḡ. Ol keldi, taky Äbu Lähäb katyngä kirdi taky aydy: Eй karyndasym Äbu Lähäb, bu uñämiz oylы Muxämmädke Mäkkä xälky artuk zäxmät tegrü başladylar. Bürün karyndasymyz oylы Äbu Talibdin korkar erdilər. Ol uäfaty bolıandyn beru kööermın, üküş zäxmät tegrü tururlar. Sen taky Äbu Talib meñizlig atasy karyndasy turursyn. Äbu Talib saklamys teg sen taky saklasañ, ne bolıay? tep dārxost kyldy ersä, Äbu Lähäb taky kabul kyldy taky Muxämmädni katyña keltürdi. Taky çykyt, Mäkkä xälaiykyña, Kuräyş kabiläsiñä i`lam kyldy: Bu күndin soḡ Muxämmädka heç kimersä katylmasun. Eger katylur bolsalar, ol kişilärkä munday kylıayımyn, anday kylıayımyn tep tähdid uä täfzi` kyldy ersä, bu sözni Äbu Žähli `äläyhi lä`nä eşitti taky Kuräyşllärni ñuyur keldi taky aydy: İa Äba Lähäb, eşittük kim Muxämmäd dīniñe kirmişsin, ataḡ `Äbdul Muttälib dīnidin ñüz eurmişsin tedi ersä, Äbu Lähäb aydy: Men Muxämmäd dīnine kirmedim, atam `Äbdul Muttälib dīnidin ñüz eurmedim, uälikin kōrdüm, bu uñäm oylы Muxämmädke xälaiyky üküş zäxmät tegrü başladylar ersä, ñak ñaukluk häkkini saklap katymya keltürdüm xälaiyklar artuk zäxmät tegürmesünler tep. Bir күn Äbu Žähli `äläyhi lä`nä ñaranlary birlä mäşuärät kyldy. Ne iş kylıayımyz kim Äbu

Lähäbni Muxämmäddin adyǵaymyz? tep айdy ersä, йаранлары айдылар: Siz bäйän kylyñ tedilär ersä, Äbu Žähl `äläyhi lä`nä айdy: Baruñ, Äbu Lähäbnı ünden! Menim xätirmka bir söz tüšti, any Äbu Lähäbdin sorayıyn tedi ersä, bardylar, Äbu Lähäbni ünediler.

Äbu Žähl `äläyhi lä`nä айтur: Йа Äba Lähäb, Muxämmäd seniñ атаñ `Äbdul Muttälibniñ орны кайу йер турur tep айтur? tedi ersä, Äbu Lähäb айdy: Men Muxämmädke sormyşym йок.

Äbu Žähl айdy: Baryyl xali, sorup kelgil! tedi ersä, Äbu Lähäb bardy taky айdy: Йа, Muxämmäd, benim atam `Äbdul Muttälib орны mäkamы кайу йер турur? tedi ersä, päйғambär `äläyhis-sälam bildi kim bu kafirlär mäkrі xilesi turur tep. Mutäxäyir boldy taky айdy: Seniñ атаñ `Äbdul-Muttälibniñ йeri bir mu`äййen йer turur tedi ersä, Äbu Lähäb bardy taky Äbu Žählka andağ айdy ersä, Äbu Žähl айdy: Йа, Äba Lähäb, йänä sorryl kim ol mu`äййen йer kim tep айduñ, ol йerniñ atyn айғул, ne йer turur tep. Йänä kelip sordy ersä, päйғambär `äläyhis-sälam айdy: Ol йerniñ aty zähännäm turur, йä`ni tamuғ oty turur tep айdy. Taky kirä kim `Äbdul-Muttälib menjizlig käfirlyk birlä bolsa, anyñ йeri taky tamuғ oty turur, `äzab uä `ukubät turur tep айdy ersä, Äbu Lähäb yäzäbländi taky айdy: Йа, Muxämmäd, benim atam `Äbdul Muttälib seniñ taky ülüй атаñ turur. Sen neteg any `äzab uä `ukubät içindä tep айтursyn? Men sendin bezarmyn. Çykғыл benim katymdyn, ketgil! Bu күndin соғ мен sängä йary bermäsmiñ, tep päйғambär `äläyhis-sälamny katyndyn keterdi.

Taky `Ätäbä atlyғ oғlyñға päйғambär onuñ Rukaiyä atlyғ `äйälin züftlendürüp turur erdi. Äñа färmanlädi kim: Muxämmäd kyzyny boşayyl taky Muxämmädni azarayyl! tedi ersä, oғly taky päйғambär `äййhis-sälamnuñ `äйälini boşady taky päйғambär `äläyhis-sälamka üküš sökti azarlady ersä, päйғambär `äläyhis-sälam айdy: Eй, Bar Xudaйa, itläriñdin bir itni musällät kylyyl, bu mäл`unni hälak kylsun! tedi ersä, atasy eštiti.

Айтur: Muxämmäd karyşy xälkka älbättä tegmedin kalmas. Bızlar emdi bu oғlum äxualy netäg bolғay? tep kadурdy. Päйғambär `äläyhis-sälamnuñ karyamaky taky din uä Islam üçün erdi. Kaçan kim zä`ifa kimersä züftlenmek birlä dini xisarka kirür, xärämdin mä`siñätdin saklanur. Kaçan kim azadä furkat tüšär bolsa, mä`siñät xäufi bolur ol žihätdin ötrü karyady.

Bir kaç äййämdyn соғ kafilе ittifak kyldylar Mäkkädin Šamka barmakka tižarät üçün. Bu `Ätäbä taky atasy Äbu Lähäbke айdy: Mäñä taky izazät bersäñiz, men Šamka barsam, tižarät kylsam tep айdy ersä, atasy Äbu Lähäb айdy: Baryyl, uälikin zinhar u zinhar йolda katyғ saklañyl kim Muxämmäd sängä karyap turur, anyñ karyşy йetmesün tep üküš uäsiñatlar kyldy. Oғly taky kabul kyldy, taky çykty. Йolda барурда тағ başyнда bir säümä`ä bar erdi. Ol säümä`ä içindä tärsa zahidlärädin biri `ibadät birlä mäşyul erdi. Bu käruanlar ol тағ түpinde kondylar ersä, zahid säümä`ädin tüšti

taky munlar katyña keldi. Munlar taky any ayyrladylar. Ol zahid aytur: Men anyñ üçün sizlerke tüštüm kim bu йerde kim konduñuz, bu йerde arslan üküš bolur. Munda konmak keräkmez erdi. Emdi kim konduñuz, zinhar u zinhar bu kečä йatmañ, ойay turuñ, arslanlar sizlärkä йа taky kölüklärñizkä zäxmät tegürmesün tedi ersä, `Ätäbä titreyü korka bašlady. Käruan xälky айdy: Ей `Ätäbä, йüzüñ mutäyәйir boldy, titreyü bašladyñ tedilär ersä, ol айdy kim: Men Muxämmädni azarlap tururmyn, ol taky mäñgä karyap turur. Eger bu kečä sizlär meni saklamasañyz, men häläk bolurmyn tedi ersä, ol kečä `Ätäbanyñ tört йаныña йүклerni йуыдылар taky kylyč birlä ol йүkler üzäsiñä ойay olturdyлар. Хäk Täbäräkä uä Tә`ala uйku berdi, uйдылар. Bir arslanka färmanlädi: Baryyl, `Ätäbany häläk kylyyl tep. Ol arslan keldi, xälklarny йydlayü `Ätäbany buldy taky parä-parä kyldy. Erte koptyлар, baktylar kim `Ätäbä parä-parä bolmyš. Kačan kim bu xäbärni Äbu Lähäbke keltürdilär ersä, Äbu Lähäb yäzäby taky ziñadä boldy. nečä kim päйyambär `äläйhis-sälamka kafirlär zäxmät uä mäšakkat tegürsäлär, heč iltifät kylmas erdi.

Bir күn Äbu Bäkr räziyallahu `әнһu барur erdi taky Äbu Lähäb karšu keldi. Äbu Lähäb Äbu Bäkrke айdy: Йа, Äba Bäkr atalaryñ dинini kodup Muxämmädke uйduñ. Nišä munday iş kyldyñ? tep айdy ersä, Äbu Bäkr räziyallahu `әнһu айdy: Йа, Äba Lähäb, sen munča йyl boldy heč Muxämmäddin йalyañ söz ešitmišiy barmu? tep.

Äbu Lähäb айdy: Йok.

Äbu Bäkr айdy: Munča йyldyn беру heč Muxämmäddin xiñanät, йaman fe`l, kerekmäz iş körmišiy barmu?

Äbu Lähäb айdy: Йok.

Äbu Bäkr räziyallahu `әнһu айdy: Anday ersä, men Muxämmädke uйyanymka nišä mälamät kylursyn? Mälamät sängä kylmak kerek kim sen atasy karyndasy bolayysyn, ata йerinde bolayysyn, sängä dunйada taky xurmät bolayй erdi, iman keltürsäñ häm taky axirättä xurmät bolayй erdi. Uš karyndasyñ `Äbbas iman keltürdi taky bir karyndasyñ Häzmä taky iman keltürdi. Muxämmäd ne kim aytur, žumläsi räst turur. Üküš pušайman nädamät йegäйsiñ, eger imansyz dunйadın šyksañ tedi ersä, Äbu Lähäb tek kaldy taky kayytty, euйñä keldi kadу birlä. Xatuny бар erdi, Ummi Žämil atlyy. Айdy: Йа, Äba Lähäb, bu күn seni йen kadуluy körermin. Ne iş boldy, mäña айyyl! tedi ersä, Äbu Lähäb айdy: heč bilmäzmın netäg kylmak kerek. Uйäm ouly Muxämmäd dинiñe kirsem bolurmu йа taky kirmesemmu йaxšyrak heč bilmäzmın tedi ersä, Ummi Žämil färһad kyldy kim: Eger sen Muxämmäd dинiñe kirseñ, benim töšekim sängä xäräm turur. Men seniñ birlä bir eudä turmayaymyn tedi. Körmediñmu, oylum `Ätäbany karyap öltürdi tedi ersä, Äbu Lähäb aytty: Kayyttym ol raйdyn, tedi ersä, Ummi Žämil tayandy.

Bir күn Žäbräil `äläйhis-sälam näzil boldy. Päйyambär `äläйhis-sälamka Хäk Tә`ala sälamini keltürdi taky bu айтни okydy, Kauluhu Tә`ala:

و انذر عشيرتک الاقربین و اخفض جناحک لمن اتبعک من المؤمنین (26:214-215)

Mä`nisi ol bolur kim: Ёа Muxämmäd, йак-йаукларыңны тамуыдын кurtарып taky mu`minlarka алçаклыг кылуы! tep айды ersä, пайғамбар `äläйhis-sälam тағ баşыға мündi taky katyғ äуаз бирlä шақырды: `Йä, säbäxäh` теһü.

`Äräb `adätі ol erdi, kaçan kimersä çerig nаgаh kelgenini körse, munday шақырur erdilär. Kačan kim Mäkkä xälky munday äуаз ешитilär ersä, žumlä korkup үркүр йуулушу keldilär taky айдылар: Ёа Muxämmäd, ne iş belgürdi? tedilär ersä, пайғамбар `äläйhis-sälam айды: Eger men sizkä хäbär bersäm kim bu тағ түпинде çerig bar, sizlärkä kasd кылып häläk кыlmakka kelip turur tesem, mänya inanurmusyz? tedi ersä, žumläsi айдылар: Ёа Muxämmäd, netäg inanmayalyғ sängä kim sendin heç йalyan söz ешитmisimiz йок, йnen inanurmyz tep айдылар ersä, пайғамбар `äläйhis-sälam айды: Andағ ersä, men sizkä айтurmyn kim iman keltürüñ, Täñrī Tä`alany birläñ taky meni Xäk Tä`alanyñ räsulі tep inanyñ! Uä eger iman keltürmeseniz, тамуғ atlyғ ot bar, Xäk Tä`ala sizläрни ol ot бирlä `azab uä `ukubät кылуай tedi ersä, Äbu Lähäb айды:

تَبَا لَكَ هَذَا جَمَعْتَنَا

`Äräblär `adätі ol turur kim bir kişini йигrenip sökse, `Täbbän läkä` tep айтur. Mä`nisi ol bolur kim häläklіk bolsun säñä! Bu söz үçünmü munça хäлайкны bu йерке йуудың? tep еккі elgiñe таş alyp atty ersä, Žäbräil `äläйhis-sälam bu surany endürdi, Kauluhu Tä`ala:

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَ تَبَّ مَا اغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ

Mä`nisi ol bolur kim: Häläk boldy Äbu Lähäbniñ еккі elgi kim ol еккі elgi бирlä пайғамбар `äläйhis-sälamka таş atty,

و تَبَّ

özi taky žumlä näfsi häläk boldy,

مَا اغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ

heç fäйдä кыlmady Äbu Lähäbkä maly, taky oуly-kyzy, taky kul-karauaşy, taky йылky karasy

سَيَصِلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ

köйgeй taky söglüñeй йalyнlyғ otka,

و امراته حمالة الحطب (111;1-2)

ol xatuny Ummi Žämil taky söglüñeй тамуыңны йalyнlyғ oтыға.

Äbu Lähäb xatuny Umm-i Žämilniñ `adätі ol erdi kim keçä karauaşlary бирlä

säxrağa çykar erdilər taky temür tükänni йууар erdilər. Taky xurmä йіpiңä baylap özi keltürür erdi taky päйғambär `äläйhis-sälamnuy мәsşidke barur йollarynda kemişür erdi. Ol йandyр Хäk Тә`ala Ummi Žämilkä `xämmälätäl-xätäb` tedi.

`Äräb tilinçe `xämmälätäl-xätäb` otun йа tiken keltürgenke айтurlar. Bä`zilär аймышлар, bu Ummi Žämil päйғambär `äläйhis-sälamnuy xatuny Ummi Xäbibä katyға kirür erdi taky Ummi Xäbibä Ummi Žämilniң er karyndasy Sufйannuy kyzy erdi. Ummi Xäbbäkä räziйallahu `änha bu Ummi Žämil `ämmä bolur erdi. Ol йöndin hämişä kirür erdi, taky päйғambär `äläйhis-sälamnuy äxualidin Ummi Xäbibäkä sorar erdi, taky baryp käfirlarka γammazlyk kylyp хäbär berur erdi.

Taky `äräb γammaz kimersäke `xämmälätäl-xätäb` tep айтur.

Netäg kim otun säbäb turur ot йанmakka, bu γammazlyk taky säbäb turur ekkі kimersä arasynda düşmanlyk ot йанmakka. Bu säbäbdin ötrü Хäk Тә`ala Ummi Žämilke, `xämmälätäl-xätäb` tedi tep.

Bä`zy mufässirler аймышлар: Киямät күн bolsa ämännä bihi uä saddaknä Хäk Тäbräkä uä Тә`ala Äбу Lähäbni taky xatuny Ummi Žämilni тамуγка kemişgeй. Uälikin xatuny Ummi Žämilke тамуγ erkligi färıştälär büйүγайлар: Zäkkum tükänläridin bir bay kylyp arkaγға keltürgil! tep. Taky бойнуγа zänžir baylayайлар taky тамуγ içindä süraγайlarkim: Sen dunñada tükenni arkaγға xurmä йіpi birlä baylap keltürüp päйғambär `äläйhis-sälamnuy йolyға kemişür erdiң, päйғambärni azarlar erdiң. Bu anyң žäzasy taky `ukubäti turur tep айγайлар.

فی جیدها جبل من مسد

Ol Ummi Žämilniң бойнында bar xurmä kapyndyn йір.

Andaγ ruaiйät kylyrlar kim bir keçä Ummi Žämil bardy taky tükenni arkasyға йüklädi taky бойнуγа xurmä kapyndyn esilmіş йірни kemişti. Žäbräil `äläйhis-sälam ol йір birlä boyazym boydy taky ol Ummi Žämil anda hälak boldy. Ertesi Äбу Lähäb isteйü bardy. Bakar, šišip `äuraty аçылып fäzixät bolup йatur.

`Äbbas айтur räziйallahu `änhu: Äбу Lähäb dunñadyn barmyşdyn soң түşimde körärmin, ot йalyn içindä turur.

Men айдym: Ne boldy sängä kim munday `ukubät içindä turur-sen ? tep.

Äбу Lähäb айтur: Imansyz şykkanyм şumluky taky päйғambär `äläйhis-sälamny azarlayanyм şumluky turur.

Men айдym: Heç bu `äzab sendin eксülürmü? tedim ersä, Äбу Lähäb айдy: Tegmä bir duşänbä күн bu `äzab mendin ketär.

Men айдym: Ne säbäbdin, eй karyndasym?

Äбу Lähäb айдy: Muxämmäd tuγmyšta mängä хäbär berdilär kim karyndasyң xatuny Äminä xatun duşänbä күн Muxämmäd atlyу oγul keltürdi tep. Men γaiйät seundum, bir karauaşny azad kyldym. Ol säbäbdin `äzabum duşänbä күн keter tep айдy.

Törtinç fäsl

Päyğambär `äläyhi-sälam Mäkkädin Mädinäka çykmak beyanı içindä turur

Imam Äbul `Älai Oši raxmätullahi `äläyhi `Nişabul Äxbar' atlyğ kıtabynda bu xädisi keltürmiş:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من مات غريباً وقدمات شهيداً وفى من عذاب القبر

Bu xädis mä`nisi ol bolur kim päyğambär `äläyhi-sälam xäbär beru йarylkar: Кайу mu`min uä muäxxid ғariblukda öler bolsa, Хäk Täbäräkä uä Tä`ala ol kulğa šähidler säuaby ruzi kylur taky gur `äzabıdın saklayur.

Bir күn Äbu Žähil `äläyhi lä`nä Kuräşllärni йуғdy. Bir eu bar erdi. Ol euке Därün-näduä terler erdi. Kaçan kim bir mäšuärät kylmak kerek bolsa, ol eudä йуғlur erdilär. Bu arada Iblis `äläyhi lä`nä özini bir äbuška surätigä oxšatyp bular arasyға kirdi ersä, bular aйдylar: Eй äbuška, sen kim bolursyn? tedilär ersä, Iblis `äläyhi lä`nä aйdy: Men šäйx Neždimyn, Nežd ellig äbuškamyn. Sizläрни ešittim kim bir mäšuäratları bar tep, men taky anlar arasynda bolaiyn, sözlärini тығлар аруғлағайyn tep keldim tedi ersä, Äbu Žähilke xoš keldi. Andyn soғ Äbu Žähil `äläyhi lä`nä aйтur: Eй Kuräş kabiläsi, bu Muxämmäd iši күndin күn ziñadä bolu turur. Korkarmyn kim munuғ katynda üküš xälaiyk йуғylyp bizlerке zäxmät tegürgeйler. Kerek kim emdidin soғ išni bir йänsy kylsak tedilär ersä, žumläsi säuab kördilär. Andyn soғ Äbu Žähil `äläyhi lä`nä aйdy, Xeššam atlyğ kafırka aйdy: Йа Хеššam, seniğ re`йiğ netäg turur bu Muxämmädni häläk kylmak içindä? tedi ersä, Хеššam aйdy: Menim rä`йim ol turur kim bu Muxämmädni tutsak taky bir särp teuäke baғlasak, bašyn adakyka tegi taky ol teuäni säxräka idsak, ol anda häläk bolsa tedi ersä, ol šäйx Neždi aйdy kim: Bu rä`й batil rä`й turur.

Aйdylar kim: Netäg batil rä`й turur? tedilär ersä, ol šäйx Neždi aйdy: Anyñ йaranlary bar, kabiläsi bar. Bu išni anlar bilgäйлär taky baryайlar, Muxämmädni xälas kylғайlar tedi ersä, säuab kördilär.

Andyn soғ taky bir kafir aйdy: Menim rä`йim ol turur kim bu Muxämmädni bir euке katsak taky ol euniğ tünglükini taky kapуғny berk kylsak, bu Muxämmäd ol eu içindä açlykdyn ölse tedi ersä, ol šäйx Neždi aйdy: Bu taky säuab ermäs, anyñ üçün kim йaranlary bilgeй taky kapуғyn aškайlar taky çykaryайlar tedi ersä, Äbu Žähil `äläyhi lä`nä aйdy kim: Menim rä`йim ol turur kim tegmä bir kabilädin bir йiğit çyкса taky keçä йatur йerindä barsalar, йалуғ kylyç birlä barçasyny ursalar. Eger diйät tiläsälär, žumlä kabilä йуғlyšyp diйät bermek asan bolғай tedi ersä, šäйx Neždi aйdy: Uällahi, bu rä`й iñen säuab rä`й turur tedi. Taky takyldylar, tegmä bir kabilädin bir йiğit xasil kyldylar. Taky йалуғ kylyç birlä kelip öltürmäkkä ittifak kyldylar ersä, Žäbrä`il `äläyhi-sälam keldi taky aйdy: Йа Muxämmäd, kafirlär

seni bu kečä kelip hälak kylmak tırlar. Sänya işarät anday turur kim bu kečä çyksañ taky Mädinä täräfyña barsañ, anda taky kafırlärni İslamka dä`uät kylsañ tep aıdy ersä, päyğambär `äläyhis-sälam taky Äbu Bäkırke bu äxualny aıdy ersä, Äbu Bäkır aıdy räziñallahu `änhu: İa, Räsulullah, siz netäg ñalüz barğaysyz? Men taky siziñ birlä barayın tep aıdy ersä, päyğambär `äläyhis-sälamnuğ xatyry xoş boldy.

Ol kečä päyğambär `äläyhis-sälam taky Äbu Bäkır räziñallahu `änhu ekegü çyktylar taky yüridilär ertekä tegi. Erte boldy. Kafırlär bakarlar, Muxämmäd taky Äbu Bäkır ñok turur. Bildilär kim kaçtylar tep. Äbu Žähł `äläyhi lä`nä nidä kyldurdy: Kim-kim Muxämmädni taky Äbu Bäkırni keltürür bolsa, yüz teuä seunçi beräliñ tep. Üç künke tegi heç säxra kodmadyñ istädilär, bulmadylar, Ol kečä Äbu Bäkır räziñallahu `änhu bir sa`ät aayğambär `äläyhis-sälamnuğ sağ ñanynda yüriyür erdi, taky bir sa`ät sol ñanynda yüriyür erdi, taky bir sa`ät iläğinde yüriyür erdi, taky bir sa`ät artynda yüriyür erdi. Päyğambär `äläyhis-sälam aıdy: İa, Äba Bäkır, tört ñanynda tezginü yüriyürsın. Nişä bir täräfdä yürümessın? tedi ersä, Äbu Bäkır aıdy räziñallahu `änhu: İa Räsulullah, düşmanlardyn korkarmyn. Nagah düşmanlar oky sağ ñandyn kelür bolsa, äual düşmän oky mäñä tegsün, sizkä tegmäsun tep, taky sol ñağa keçip yüriyürmyn ol mä`ni üçün kim, eger duşmäñniñ oky sol ñandyn kelsä, mäñä tegsün, sizkä tegmäsun tep aıdy ersä, päyğambär `äläyhis-sälam aıdy:

لا تحزن إن الله معنا

İa Äba Bäkır, heç korkmayyl kim Täñri Tä`ala bizñ birlä turur tedi ersä, Xäk Tä`ala Äbu Bäkır könliñä aramluk endürdi. Andyn soğ päyğambär `äläyhis-sälam bakar, bir atlyğ kimersä köründi. Kaçan kim ol atlyğ ñauk keldi ersä, bildilär kim bizke kelür tep. Päyğambär `äläyhis-sälam aıdy: İa, Rabbi, any tutğyl! temiş erdi. Ätiniñ tört adaky ñerke kömüldi. Ol kimersä çakurdy: İa, Muxämmäd, meni kodğyl, men ružu` kylaıyn, säñä zäxmät tegürmeñin tedi ersä, päyğambär `äläyhis-sälam aıdy: İa Rabbi, eger räst aısa, sen idä bergil! temiş erdi. Atynuğ adaklän ñerdin çyky taky ol kimersä kaytyty. Andyn soğ ekegü ança, yüridilär kim päyğambär `äläyhis-sälamnuğ mubäräk adaky xästä boldy. İuriñu bilmäz boldy ersä, Äbu Bäkır räziñallahu `änhu päyğambärny arkasyña kötürdi. Erteke tegi yüridilär. Erte boldy. Bakarlar, yüz atlyğ tay tüpiñä ñettilär. Ol tay tüpinde bir yar bar erdi. Ol yaryğa kirmek tiledilär ersä, Äbu Bäkır aıdy: İa, Räsulullah, men bürün kireñin, bakayın, adämini azarlayan žanuarlar bolmasun tep. Bürün kirdi, baky. Andyn soğ päyğambär `äläyhis-sälam kirdi. Äbu Bäkır räziñallahu `änhu baky bir teşük bar erdi. Adakyny ol teşükke kodty, bolmasun kim bu teşükdin ñylan çyqyp päyğambär `äläyhis-sälamka zäxmät tegürmäsun temiş erdi. Bir ñylan keldi, taky ol teşükdin çykmakka kasd kyldy Äbu Bäkırniñ adakunya başyny tegürdi. Äbu Bäkır räziñallahu `änhu ñol bermädi ersä, Äbu Bäkır räziñallahu

`anhunuḡ adakynuḡa sokty erdi. Zāhri katyḡ āsār kyldy. Äbu Bākḡ adakym ketärmädi. Pāyḡambār `älāyhis-sālamka zārārī tegmäsun tep. Pāyḡambār `älāyhis-sālam ol йylan pāyḡambār `älāyhis-sālamka sālam bermek үcүн cыkar erdi tep айdy. Bakar, Äbu Bākḡrniḡ közindin `ābārat uā katarat йāš akar.

Pāyḡambār `älāyhis-sālam айdy: Йа, Äba Bākḡr, nišā йḡḡylarsyn? tedi ersä, Äbu Bākḡr räziñallahu `ānhu айdy: Йа, Räsulullah, ušbu tešükdin bir йylan adakymḡa katyḡ zāxm kyldy. Pāyḡambār `älāyhis-sālam айdy: Йа, Äba Bākḡr, adakynuḡny ketärgil taky йylandyn, cайandyn korkmayyl, Xäk Tā`alaka täuäkkul kylyyl, Xäk Tā`ala bizim birlä turur kim tedi.

Andyn soḡ kafırlār pāyḡambār `āāyhis-sālamnuḡ izini izläyü istāyü keldilār ḡar aḡzyḡa tegi. Xäk Tā`ala färmany birlä örümcük ḡar aḡzyḡa euini tokudi. Kafırlār айдылар: Eger bu ḡarḡa Muxämmäd kirmiš bolsa erdi, bu örümcük eui buzulyḡay erdi. Munda bolmayḡay tep kайyttylar ersä, Äbu Žāhl `älāyhi lä`nä айtur: Menim хатырымка anday kelür kim Muxämmäd bu йauk йerdä turur. Bizke sixr kylyp turur, körümäzbiz tedi taky bir kafıḡa айdy: Tüšgöl taky bu ḡarḡa kіrgil! tedi ersä, Umāyñā ibn Xälāf айdy: Muxämmäd tuḡmäzdin āšnu örümcük bu euini tokumys bolḡay. Muxämmäd munda kіrsä erdi, bu örümcük eui buzulmayḡaymu erdi? tep айdy ersä, Äbu Žāhl taky йaranlary birlä kайyttylar.

Andyn soḡ pāyḡambār `älāyhis-sālam Äbu Bākḡr birlä ol ḡarda үc күn turдылар. Üc күndin soḡ cыкуп Mādinā tārāḡyḡa `āzm kyldylar. Azyklary түкendi. Andyn soḡ bir `ārāb kabiläsiḡä keldilār taky айдылар kim: Sižlarde et йа хurmä satlyk barmu? Satḡyn aḡay erdük tedi ersä, хаймадын bir хатun cыкты. Aty Ummi Mu`id erdi. Айdy: Neme йахшы konuklarsyz! Sižläрни konuklayḡay erdim, uālikin kaxt йыл turur, eumde hec närsä йok turur. Žüftüm Äbu Mu`id taky koйlarny otlayka eletp turur. Koйlaryмыz munda bolsa erdi, sižlärkä süt bergāy erdim tedi ersä, pāyḡambār `älāyhis-sālam айdy: Йа, Ummi Mu`id, bu хайmä йанында йатḡan ne koй turur? tedi ersä, Ummi Mu`id айdy: Bu koй йḡen aruk koй turur, hec süti йok turur. Koйlar birlä baru bilmädin munda йatur tedi ersä, pāyḡambār `älāyhis-sālam айdy: Йа, Ummi Mu`id, дәstur berurmisın any saymakka? tedi ersä, Ummi Mu`id айdy: Йḡen дәstur berurmін. Eger süt cыкса, saḡyḡ! tedi. Pāyḡambār `älāyhis-sālam: Ol koйny māḡa keltürünjlär! tep бүйürdy ersä, keltürdilār. Pāyḡambār `älāyhis-sālam Bismillahir-rāxmanir-rāxim tep mubārāk elgini ol koйnuḡ йeliniḡa tegürmiš erdi. Dārhal ol koйnuḡ йelini ulayḡdy taky ol koй semrüdi. Andyn soḡ pāyḡambār `älāyhis-sālam айdy: Йа, Ummi Mu`id, eudä kersan bar ersä, keltürgil! tedi. Ummi Mu`id bir kersan keltürdi. Pāyḡambār `älāyhis-sālam mubārāk elgi birlä saydy, anča kim ol kersan toldy. Pāyḡambār `älāyhis-sālam ekki elgi birlä ol kersanny kötürdi taky Ummi Mu`idke ičürdi. Anča ičti kim kandy. Andyn soḡ Äbu Bākḡrke ičürdi. Andyn soḡ özi ičti. Йānä pāyḡambār `älāyhis-sālam ekkinči kata saydy, taky ol kersanny tolturdy, taky Ummi Mu`id euindä koйdy taky köctilār, bardylar.

Кеңә Äбу Му`id келди. Bakar, eudä bir kersan süt bar. Tä`äzzüb kyldy, айды: Йа, Ummi Му`id, bu ne äxual turur? Коһлар йырак erди, eudä sayar кой йок erди. Bu süt kandynd келди? tedi ersä, Ummi Му`id айды: Bizke bir konuk келди, иҗен mubäräk konuk, көрклүг йүзлүг, сүчүг сөзлүг, орта bodluy кимерсә erди. Bu aruk койға mubäräk elgini tegürmiş erди. Bu кой munday semrүdi ким көрәрсин, taky йелini үлүг boldy. Öz elgi бирлә saydy, bir kersan toldy. Any žumläke өз elgi бирлә iчүрди, andyn соң özi iчти. Йәнә еккинчи kata saydy, bir kersan toldy, any eudä kodty.

Äбу Му`id айды: Men еšittim ким Mäkkädä bir päйғambär чыкты tep, Muxämmäd atlyғ. Xäläйкны Xäk йолыға үnder tep айтurlar erди. Bu айғанығ мәгәр ol болғай. Munuғ teg mu`žizä päйғambärlärdin özgädä болmaz. Eger Täһri`ömr bersä, барғайmen tedi. Йәнә Ummi Му`idке айды: Mäңa ol кишиниң sifätini йaxшы бәһан кылуyl! Eger barsam, йаңылмайғымyn, edgү билеyin tedi. Йигit кишимү turur йа карымu turur? tedi ersä, Ummi Му`id айды: Йигit turur. Mäxasini кара turur. Aчuk йүзлүг turur. Äuazynda һайбät bar. Иҗен uzun bodluy ermäz, äšäk bodluy taky ermäz, орта bodluy turur. Aчuk kaşxy turur. Иҗен semüz taky ermäz, иҗен aruk taky ermäz, орта tenlig turur. Tölek turur, үкүš хәрәкätlig ermäs. Tišläri сейрек turur. Йүzi tolun ай teg кумыуr. Söz sөzläse, ачuk айра sөзläйүr, bulyaşuk sөzlämes. Айasy кеҗ turur. Közi äsäкka үкүšрек bakar, йерке bakar, bir äz taky başyny kaldurur, köкke bakar. Mäxasini kurt йуғ turur, орта mäxasinlyғ turur, uzun taky ermäz, kusa taky ermäz. Katyғ йүрүgen taky ermäz, йүрүйүr bolsa, акру йүриүr еrкен йeter, йок ersä йetmäš tedi.

Päйғambär`äläйhis-sälam Mäkkädin чыкмыšta Äбу Bäkr räziйallahu`әнһu`ka mäšuärät кылымыш erди netäg barmak керек Mädinäkä tep. Äбу Bäkr räziйallahu`әнһu айды: Ekki teuä satyyn alyp tururmyn sekkiz йүз йarmakka. Biriңe siz miңeйsiz, taky biriңe men miңeyin taky барalyñ! tedi. Päйғambär`äläйhis-sälam айды ким: Bizke bir kulauz керек. Äбу Bäkr räziйallahu`әнһu айды: `Äbdulläh atlyғ киши бар, ol Mädinä йollaryn йaxшы билүr. Ol `Äbdullaxny tärkä tuttylar. Taky Äбу Bäkr räziйallahu`әнһunuғ азady бар erди `Amir atlyғ. Äңa айды ким: Sen ekki teuä бирлә `Äbdullaxny alyp Säur atlyғ тағ түпиндä yar бар, biz чыкмыšdyn үч күндin соң аға келгейсин tep turur erди. Anlar taky andaғuk үч күндin соң кeldilär. Äбу Bäkr räziйallahu`әнһu бирлә päйғambär`äläйhis-sälam bir teuäke mündilär, ol еккisi taky bir teuäke mündilär. Taky bardylar, Mädinäkä йauк кeldilär. Bir йähudi päйғambarka satyaşty, taky келди, Mädinä хäлкыға хäбär берди. Mädinädä үкүš säxabälär бар erди, бә`zisi Mädinälig, бә`zisi taky Mäkkälig. `Umär räziйallahu`әнһu taky Mädinädä erди. Žumlä säxabälär seundilär. Päйғambär`äläйhis-sälam Mädinäkä келгеиңe biri-biriңä хäбär бердилär. Taky žumläsi silax кeldilär uruska барur teg käfirлarka һайбät үчүн. Päйғambär`äläйhis-sälamka istikbäl кылдылар. Päйғambär`äläйhis-sälam säxradä bir йуғаç köligesinde конуп turur erди ким Mädinädin чыкғанлар anda päйғambär`äläйhis-sälamka satyaştyлар, көрүštilär. Žumlä säxabä seundilär. Andyn

соң пәйғәмбәр `äläйhis-sälamka Ansar kabiläsi айдылар ким: Йа, Räsulullah, бизләрдә консаңыз болҗайму? Вакчаларымыз, йерләримиз кең турур тедиләр ерсә, пәйғәмбәр `äläйhis-sälam айды: Бу Kasua атлығ теуәкә мүнәйин такы һең кимерсә зүмамыну тутмасун. Кайу каруыда бу теуә чөксә, мен ол еудә конармын теп айды ерсә, барча сәхәбәләрrazy boldылар.

Žum`ä күн ерди ким пәйғәмбәр `äläйhis-sälam Kasua атлығ теуәсінҗә мүнди. Žumlä сәхәбәләр такы атландылар. Üküš һадаҗлар такы чыкыр турур ердиләр. Мәдинә сәһринде пәйғәмбәр `äläйhis-sälamнуң žамалыңа мүштәк болҗанлар үкүш ерди. Пәйғәмбәр `äläйhis-sälamнә көрмәдин сәхәбәләр катында iman келтүрүп турур ердиләр. Žumlä хәләйк Мәдинәкә тәуәззүһ кылдылар. Текмә бир кәбиләдин пәйғәмбәр `äläйhis-sälam кеңәр bolsa, ол кәбиләнің үлүҗү чыкыр пәйғәмбәр `äläйhis-sälamдын дәrxost кыlsa, пәйғәмбәр `äläйhis-sälam аңлары хәйр уә бәрәкәт бирлә ду`а кылур ерди такы айтур ерди: Бу меним Kasua атлығ теуәм кайу каруыда чөксә, мен аңда конук болҗаймын теп айтур ерди. Žumlä Мәдинәнің үлүҗлары такы мүм`инләрі арзу кылур ердиләр: Болҗайму ким пәйғәмбәр `äläйhis-sälamнуң теуәси бизиң каруыда чөккәйму? теп. Һең чөкмәз ерди, асып кеңәр ерди. Аңчака теги барды ким Әйһуби Ansari каруында чөкти ерсә, пәйғәмбәр `äläйhis-sälam такы теуәдин түшти такы мәсзидкә кирди. Žumlä сәхәбәләр такы кирдиләр žum`ä нәмәзы кылмак үчүн. Пәйғәмбәр `äläйhis-sälam мәнбаркә асып хутбә окыды такы мәнбардин түшүп имамәтлык кылды. Žumlä сәхәбәләр иктидә кылдылар. Нәмәздүн чыкыр пәйғәмбәр `äläйhis-sälam Әйһуби Ansari еуиңә кирди ерсә, Әйһуби Ansari šad boldы, сеунди.

Žumlä сәхәбә еуләриҗе барып пәйғәмбәр `äläйhis-sälamка һәдиә амәдә кылур ердиләр күчләри һетәринзә. Зәһид ibn Säbit räziһallahu`әнһу айтур: Мен алты һәшәр ердим ким аңам бир чәнак ичинә етмәк тоҗрады, такы ол етмәк үзәсінҗә саҗ һаҗ кәмишти, такы бир парә сүт кәмишти, такы чәнак үзәсінҗә нәрсә өртти такы мәңҗә айды ким: Оylum, барып, Әйһуби Ansari еуиңә киргил, такы пәйғәмбәр `äläйhis-sälamка сәлам кылуып такы айгуып ким: Аңам сизкә бу тә`амны һәдиә идә берди теги! теди ерсә, мен такы аңаҗ кылдым ерсә, пәйғәмбәр `äläйhis-sälam мәңҗә айды: Тәһҗә Тә`ала бәрәкәт берсүн сәңҗә! теди. Такы сәхәбәләр һуҗуылыштылар, такы ол тиридни тәнәуул кылдылар.

Әйһуби Ansariнуң аңасыҗа зә`ифәләр кәлип сорәр ердиләр ким: пәйғәмбәр `äläйhis-sälam кайу та`амнәи seuәр? Biz ол тә`амнәи кылуып келтүрелің тәсәләр, Әйһуби Ansariнуң уәлидәси айтур ерди ким: пәйғәмбәр `äläйhis-sälam бизке һең буйурмышы һок ким фәлән тә`ам бишурон теп такы иләҗиңә кайу тә`ам кәлсә, һең `әйбләмиши һок. Егер кәрек bolsa, тәнәуул кылур уә егер кәрекмәз bolsa, татар такы һаранлары айтур ким: Сизләр тәнәуул кылуңлар! теп.

Бир күн тә`ам бисурдук, һең татмады. Мен оylum бирлә иҗен кадыурдук. Мен айдым: Йа, Räsulullah, һәмишә тә`ам биурсак, тәнәуул кылур ердиңиз такы баки калҗан тә`амны сизиң мүбәрәк елҗиңиз теги теп тәбәрук кылуып һейүр ердүк. Бу күн не boldы

kim bu tä`amny ñemädiñiz? tep aıdyım ersä, mäñä aıdy: Eı, Äıñub anasy, bu tä`amdä sarymsak ñydyıy burnumya keldi taky men Xäk Tä`alaka münažat kylurmyn. Ayzym sasyıy birlä netäg münažat kyлайын? tedi. Ol tä`amny oıluñ Äıñub birlä täñauul kyлуñ! tedi.

Andyn soñ Mädinä içindä ne kim mu`minlär musulmanlar bar, žumläsi päıyambär `äläıñhis-sälamka kelip, sälam kylyp bäı`ät berdilär. Päıyambär `äläıñhis-sälam öz elgi birlä ol bäı`ät bergenniñ elgini tutar taky aıtur erdi: Xäk Tä`ala färmanidın çykmaıñsyn taky Xäk Tä`alanyñ Räsuly Muxämmäd Rasulullah färmanidın çykmaıñsyn. Kaıñu işke kim büıñrsa, kyııñsyn, kaıñu işdin ñyusa, ñyuluññsyn. Ekki çerig alnaşmyşda kaçmaıñsyn tесе, ol bäı`ät bergänlär aıtur erdilär kim: Kabul kylduk tep.

Andyn soñ xatunlar ñyuyldylar, taky äxşam ñatsyğ arasynda Äıñub anasy katynya keldilär taky aıdylar: päıyambär `äläıñhis-sälamdyn дәstur tilägil, bizlär taky päıyambär `äläıñhis-sälamnyñ mübäräk žamalyny köraliñ taky žufdärimiz bäı`ät bermiř teg bizlär taky bäı`ät beräliñ tedilär. Äıñub anasy päıyambär `äläıñhis-sälam xäzratynya kirdi. Dәstur tilädi ersä, päıyambär `äläıñhis-sälam taky дәstur berdi. Äıñub anasy bu xatunlarny başlap kirdi. Äuäl Ummi Sä`d atlyğ xatun päıyambär `äläıñhis-sälamka sälam kyldy ersä, päıyambär `äläıñhis-sälam taky žäuab ñarylkady.

Andyn soñ aıdy: Eı, zä`ifä, atyğ ne turur?

Ol aıdy kim: İña Rasulullah, atym Ummi Sä`d turur tedi ersä, päıyambär `äläıñhis-sälam aıdy kim: Atağ aty ne turur?

Ol aıdy kim: Atam aty Rafi` turur tedi.

Päıyambär `äläıñhis-sälam aıdy: Xazätiñ ne turur? tedi ersä, Ummi Sä`d aıdy: İña Rasulullah, Täñri Tä`alany Bir uä Bar turur tep inanduk taky sizni Xäk Tä`alanyñ Räsuly tep bittük. Emdi žüftlärimüz sizkä bäı`ät berdilär, bizlär taky keldük sizkä bäı`ät bermäkkä tedi ersä, päıyambär `äläıñhis-sälam aıdy: Šukur ol Täñrika kim sizläriñi İslamka köndürdi. Andyn soñ aıdy: Eı, zä`ifälär, žumlä keliñ, ilägimdä olturuñ! tedi ersä, žumläsi päıyambär `äläıñhis-sälam ilägindä olturdylar. Päıyambär `äläıñhis-sälam ilägiñä bir kadäx birlä su koıdy, taky mübäräk elgini ol su içindä katty taky zä`ifälärya aıdy: İñaranlardyn bäı`ät alsam, eligläriñi tutup bäı`ät alurmyn, uälikin siz zä`ifälärniñ eligläriñi tutmak bolmas. Kaçan kim men elgimni bu kadäxdin çykarsam, siz eligläriñizni katıñsyn tedi. Andyn soñ päıyambär `äläıñhis-sälam aıdy: Eı, zä`ifälär, Täñri Tä`alany birlämiřdin soñ Täñrika ortak katmaıñsyn tesä, bunlar aıtur erdilär: Kabul kylduk.

İñänä päıyambär `äläıñhis-sälam aıdy: Eı, zä`ifälär, ñaranlaryğyz mallarydyn oçurlamaıñsyn, taky zina kylmaıñsyn, taky oylanlaryğyzny öltürmäğäıñsiz, taky özgä tuğurmayın oylanny ñaranlaryğyzka: Men tuğurdum tep aımaıñsyn, taky ñak-ñauk ölmiste näuxä kylmaıñsyn, ton ñyrtmaıñsyn, saçlaryğyzny ñulmaıñsyn,

йүзләріңизни йуртмайсыз, taky йат йаранлар бiрлә хәлуәт йердә сөзләшмәгәйсиз теп айса, бу зә'ifälär айдылар: Žumläsini kabul kylduk. Kadäxdin elgini çykardy. Taky bu zә'ifälär eligläriңi ol kadäxka katar erdilər taky йүзләриңә сүртәр erdilər. Andyn soң päйғambär `äläйhis-sälam дәstur berdi ersä, çykytлар.

Andyn soң Mäkkädin үкүш säxabälär kelü başladylar ersä, päйғambär `äläйhis-sälam Mädinä хәлкуға айды kим: Mäkkädin kelgänläрни аyyрлаң, йerini йуртyny койup бизiң suxbätimizdä болмак үчүн җариблукны ихтиҗар кылып кeldilär. Kerek kим munларya lutf uä käräm бiрлә карšu asaңыз tedi taky Mädinädä турyanларnf Mäkkädin kelgenler бiрлә кaryндas кyлды. Mäkkädin hizrät кyлып kelgenlerkä муhәzir tenur, taky Mädinä хәлклары kим Mäkkädin kelgenlärkä йary berdilär, карšu aldylar, lutf uä käräm кyлдылар, anларya Ansari tenur.

Bešinč fäsl

Päйғambär `äläйhis-sälamnuң mu`žizatynuң bäйany turur

Imam Bäyaui raxmätullahi `äläйhi `Mäsäbix` atlyғ kitabdä bu хädisni keltürmiš:

عن علي بن ابي طالب رضی الله عنه انه قال كنت مع النبي صلى الله عليه وسلم بمكة فخرجنا في بعض نواحيها استقباله جبل و لاشجر الا هو يقول السلام عليك يا رسول الله

Bu хädisniң mä`nisі ol болur kим `Äli räziйallahu `әнһu айтur: Men päйғambär `äläйhis-sälam бiрлә Mäkkädä erdim. Mäkkäniң säxрасыға çyktuk. Tayka karsu keldük ersä, ol taydyn әuaz keldi kим әs-sälamu `äläйkä, йа, Räsulullah, теп. Taky дәrähtka karsü keldük ersä, ol дәrähtdyn әuaz keldi kим әs-sälamu `äläйkä, йа, Räsulullah, теп.

Päйғambär `äläйhis-sälam Mädinädä erdi kим Хәйbär žuhudläry taky Benu Kuräйzä žuhudläry Mäkkäkä bardylar taky Mäkkä kafirläryға айдылар: Biz žumlä sizkä йary берmek үчүн keldük. Biz žumlä ittifak кyлып аyyр çerig бiрлә Mädinäkä barsak, taky bu Muxämmädni aradyn кетersäk, siziң dиңiңizni taky batil теп айтur, бизiң dиңimizni taky batil теп айтur, siz taky munuң tilindin taky zäxmätidin kurtulсаңыз, biz taky kurtulsak теп айдылар ersä, Mäkkä kafirläryға bu söz хош keldi. Çerig isti`dady кyлдылар taky йәһудilär çerigi бiрлә taky өз çerigläri бiрлә Mädinäkä keldilär. Kaçan bu хәbär päйғambär `äläйhis-sälamka tegdi ersä, säxabäläрни йуғды taky mäšuärät кyлды ersä, Salman Farsi айды räziйallahu `әнһu: Biziң Färs elindä хändäk болur. El tegräsindä үлүy, теriң ank kazarlar kим çerig төрт йандын kirmesün теп айды. Mäsläxät болыайму kим бу Mädinäniң tegräsindä хändäk kазsak? Төрт йандын kafirlär kirmese, bir йандын urusmak asan болыай tedi ersä, päйғambär `äläйhis-sälam taky säxabälär бу sözni mäsläxät kördilär. Йjen säuab turur tedilär ersä, päйғambär `äläйhis-sälam

bўйūrdy, žumlä säxabä Mädinäniņ tegräsinde xändäk kaza başladylar. Mädinä içində açlyk erdi. Čerigke isti`dad kylmak, йәнä bu хändäk kazmäk säxabälärya аyyr keldi.

Žäbir айтur räziһallahu `әнһu: Žumlä säxabälär bu хändäkni kazar erdi. Ülү taš çyкty. Nečämä kuätli йaranlar balta бirlä ursalar, һeč äsäр kylmaz erdi. Bardylar. Päйғambärya айдylar ersä, päйғambär `äläйһis-sälam elgiņa balta aldy taky үč kata `Bismillahir-räxmanir-räxim` tedi taky urmyš erdi, bu ülү taš päрä-pärä boldy.

Žäbir айтur räziһallahu `әнһu: Men päйғambär `äläйһis-sälamka йakyn erdim. Ekki elgini kaldurdy balta бirlä taš üzä urmak үčүн. Baktym, päйғambär `äläйһis-sälam mubäräk karnyna taš baғlamyš açlyk säbäbidin. Bu äxualny kördüm ersä, köñlüm хästä uä bezman boldy. Keldim, žüftümke айдym: Ей, žüftüm, päйғambär `äläйһis-sälam`m bu äxual üzä kördüm. Netäg räua bolғай, päйғambär `äläйһis-sälam munday emgeк бirlä bolsa taky biz kadуsyn йemäsäk, netäg ummät bolғайmyz? tedi ersä, žüftüm айdy: Eudä tört batman арpa bar taky bir oғlak bar. Sen ol oғläкni boғuzläyyl, men taky äš bišginče bu tört batman арpam ögүgeйin taky etmäк йарайyn. Sen baryyl, päйғambär `äläйһis-sälamnuң kulakуға ahästä айғyyl, kišilär еsitmäsnlär, päйғambär `äläйһis-sälam taky katynda bir ekki kiši бirlä kelsünlär tep ittifak kyldylar.

Kaçan äš bišu ersä, Žäbir räziһallahu `әнһu bardy. Päйғambär `äläйһis-sälamka ahästä айdy ersä, päйғambär `äläйһis-sälam айdy: Йа, Žäbir, tä`amuyң ne kadar turur? tedi ersä, men айдym: Йа, Rasulullah, bir oғlak turur taky tört batman арpa etmäki turur tedi ersä, päйғambär `äläйһis-sälam айdy: Йeң йaxшы turur. Хäk Tä`ala үküš bäраkatlar bergäй `inša`allahu Tä`ala` tedi taky айdy: Йа, Žäbir, men barymča ol kuäčkä һeč kimersä čөmčä katmasun taky ol etmäklärni tandurdyn һeč kimersä çyкарmasunlar! tedi taky nida kyldurdy kim: Žäbir euində tä`am kylmyš, žumläñiz izabät kylyңyz! tep nida kyldurdy ersä, хändäk kazyғанar үч myң kiši erdi, žumläsi izabät kyldylar ersä, Žäbir айтur: Men mutäxäйir boldum, хizälät içində kaldym. Anday хizälät mustäuli boldy üzimkä kim `ömrüm içində anday хizälät bolmyšym йok erdi. Bir oғlak tä`amy үч myң kimersäke netäg йетүгеймiн ? tep ändišä kylу euke bardym taky žüftүmkä bu äxualny айдym ersä, mäңä айdy: Йа, Žäbir, päйғambär `äläйһis-sälamka bu tä`amnuң mikdaryny аймadyңmu?

Men айдym kim: Päйғambär `äläйһis-sälamka bu tä`amnuң mikdaryny айдym ersä, päйғambär `äläйһis-sälam айdy: Men baryнča ol tä`amka kimersä elig tegүrmäsünlär tep айdy.

Žüftüm айdy: Anday ersä, йа, Žäbir, һeч хizälät kylmaғyyl baryny iläginä kodyy! Ne kim kylsa, ol bilgeй tedi ersä, köñlüm хоš boldy, хizälätim ketdi. Bir sa`ät keçti. Bakarmyn, päйғambär `äläйһis-sälam үч myң säxabany başlap keldi taky айdy: Йа, Žäbir, bu хäläйyк үküš turur, euke syғmaz. Säxradä oltursunlar, йetišär oltursunlar tep бўйūrdy. Taky özi euke kirdi, ol kužçni açturdy, taky `Bismillahir-räxmanir-räxim` tedi, taky bäраkat бirlä du`a kyldy taky elgini ol kuečkä urdy. Йәнä

tandür açturdy, äña taky `Bismillahir-räxmanir-räxim` tedi taky bäarakät birlä du`a kyldy taky el urdy. Andyn soñ bñyürdy: Tegmä ñetti kisiäkä bir kersan aş taky ñetti etmäk beriñlä! tep. Anday kyldylar. Neçeme kim bu kueçdin aş çykarurlar taky bu tandurdyn etmäk çykarur erdilər, heç bu kueçniñ aşy eksilmäz erdi taky bu tandurnuñ etmäkläri eksilmäz erdi. Üç myñ kiši žumläsi toñdylar, taky kueç aşy andayuk erdi taky tandur etmäkläri andayuk erdi.

Päyğambär `äläñhis-sälam aıdy: İa, Žäbir, axşamka tegi bu kueç aşy taky tandur etmäki tükenmägäi. Mädinä içindäki däreüşlerkä xəbär bergil, žumläsiñä ñedürgil taky kelgen-baryanka, ñak-ñaukka žumläkä bu ašdyn taky etmäkdin heç täksar kylmadyn bergil! tedi.

Biz taky andayuk kdduk. Äxşamka tegi Mädinä içindäki däreüş žumläsi keldilər taky ñedilär. Äxşam bolmyšta kedin taky kueçtä bir ança tä`am kaldy.

Salmani Farsi aıtur räziñallahu `änhu: Kaçan kim Žäbirniñ tä`amini tänäuuil kylduk taky xändäk kazymakka barduk, benim ülüšümkä teggän ñerdä taky bir ülüğ taş belgürdi. heç kimersä any koparmakka küçi ñetmedi. Balta taky ötmedi ersä, barduk, päyğambär `äläñhis-sälamka xəbär berdük ersä, päyğambär `äläñhis-sälam keldi taky mubäräk elgiñä bir ülüğ balta aldy, taky `Bismillahir-räxmanir-räxim` tedi taky täkbir aıdy ersä, žumlä säxabälär taky täkbir aıdylar. Andyn soñ päyğambär `äläñhis-sälam balta kötürdi taky kuät birlä ol taška urmyş erdi. Ol taşdyn ñyldyrym mäñizlig ot çykty Šam tərəfyña bardy. Salmani Farsi aıtur räziñallahu `änhu: Ol nurka näzär kylmyş erdim. Šamnuñ köşkläri, sarañlary mäñä köründi. İänä päyğambär `äläñhis-sälam ekinç kata täkbir kylyp urmyş erdi. İänä bir ñyldyrym mäñizlig nur çykty taky İämän tərəfyña bardy. Men ol nurka näzär kylmyş erdim. İämän šähriniñ köşkläri, sarañlary mäñä köründi. İänä päyğambär `äläñhis-sälam üçünç kata täkbir kylyp ol taška urmyş erdi. İänä bürünky teg ñyldyrym mäñizlig nur çykty taky Mäšrik tərəfyña bardy. Men ol nurka näzär kyldym ersä, `Irak eliniñ taky Färs eliniñ sarañlary köründi. Men aıdym: İa, Rasulullah, bu ne nurlar kim `älämka muntäšir boldy? tep aıdym ersä, päyğambär `äläñhis-sälam aıdy: İa, Salman, bilgil, ägah bolğyl, bu nurlär kайu tərəfka kim bardy, ol tərəftä islam açylyay, musulmanlyk zahir bolay tedi. Salmani Farsi räziñallahu `änhu `Umär taky `Usmän räziñallahu `änhuma xilafatynda erdi kim bu aıtkan ellärdä Islam zahir boldy tep aıdy.

Andyn soñ kafirlär žuhdlär birlä kelip Mädinäniñ tört ñanynda kondylar taky musulmanlar birlä üç kün ürüštylar. Törtinç kün katyğ ürüštylar, anday kim päyğambär `äläñhis-sälam ekindük nämazy taky äxşam nämazy kylu bilmädi. Päyğambär `äläñhis-sälam ol kafirlärya karyady: Eñ, Bar Xudaña, bu kafirlärniñ közlärindä ot birlä `ukubät kylyy! tep aıdy. Andyn soñ Xäk Täbäräkä uä Tä`ala päyğambär `äläñhis-sälamka nusrät berdi. Bir keçä içindä katyğ sauk ñel idä berdi ersä, Mäkkä kafirläri žuhdlär birlä Mädinäniñ dört ñanynda uruşmak üçün konup turur erdilər. Ol

sauk йelkә takatları kalmady. Айдылар кім: Бізләркә Мухәммәд sixr kyldy, sauk йel idä berdi tep žumläsi kайыттылар.

Xuzäyfä räziyallahu `әнһu Kufä elñä kirdi. Pәйғambәrdin соғ Kufä хәлky žumläsi Xuzäyfәni ағырladылар pәйғambär `äläйhis-sәlamka suxbät kyldy tep.

Bir kimersä Xuzäyfäke айтur: Йа, Äba `Аbdullah, pәйғambär бирlä sizlär netäg mu`amilät kyлur erdiñiz?

Xuzäyfä айdy räziyallahu `әнһu: Pәйғambär хidmäтinda katyуlanur erdüк. Ne işke büйürsa, kyлur erdüк, heç täksir kyлmaz erdüк tep айdy ersä, bu sorуan kimersä айтur: Uәllahi, eger мен pәйғambär `äläйhis-sәlam katynda bolsa erdim, pәйғambärny йadaу йүрүtmäkkä коймағай erdim, бойnumуа köтрүр йүрүtgәй erdim tedi ersä, Xuzäyfä айdy räziyallahu `әнһu: Хәндәк tokуşynda bir keçä katyу sauк йel kopty. Barça säxabä tonlar taky kizlär örtündilär. Eulärñä barmakka izazät йok erdi. Pәйғambär `äläйhis-sәlam nämaz kyлur erdi. Üküş nämaz kyлmyşdyn соғ әuaz kyldy taky айdy: Eй, йaranларым кайу bir kimersä болғай кім ornыndyn turғagәй taky ol kafirlärya барғай taky anlardyn мәñä хәbär keltürgeй? Men any Хәк Тә`aladyn tilegeйin кім ol kimersәni Хәк Тә`ala saklasun, heç kafirlärñiñ zäräry әñya tegүrmäsün. Йәнә Хәк Тә`aladyn tilegeйin кім ol kimersәni uştmaxda менim koldaşым kyлsun tep nida kyldy. Heç kimersä izabät kyлmady ol mä`nidin ötrü кім açlyk katyу erdi, һәм täk kafirlär муғ хәufi katyу erdi, һәм sauк katyу erdi. Bu үç mä`ni бар үçün säxabälär kәхillyk kyldылар. Pәйғambär `äläйhis-sәlamka izabät kyлmadyлар ersä, pәйғambär `äläйhis-sәlam менim atым бирlä nida kyldy taky айdy: Йа, Xuzäyfä! temiş erdi. Маға zärurät boldy izabät kyлmakka. Uә ägär izabät kyлmasam, pәйғambär `äläйhis-sәlamka `asilyk kyлmyş болurмын tep йerimdin kopty taky айдым: Läbbäйkä, йа, Rәsulullah tep. Мәñä айdy: Йа Xuzäyfä, барғыл taky мәñä bu kafirlärdin хәbär keltүrgil кім ne әxual üzä tururlar, uәlikin heç kimersäkä zäxmät tegүrmegil! tedi ersä, мен taky ok йа аldым taky bardым. Bakармын, Хәк Тә`alаның çerigi sauк йel ol kafirlärni pärişan kyлmyş хәймälärñi йykмыş, otlарны söndүрmiş, атлары бир йанка барur, teuälärñi бир йанка барur, särgäрдan uә mutäxәйir болup tururlar. Ülüylary Äbu Sufñan хаймадын çykty çakyрdy, айdy: Eй, çerig хәләйky, žumlä köçүң, ketäliң! Eger bu keçä munda kalsak, һäläk болurмыз, атларымыз taky teuälärñimiz һäläk болur tep i`lam kyldy ersä, žumlä kafirlär tä`zil üzä köçtilär, kettilär. Eger pәйғambär `äläйhis-sәlam мәñä айmamыş bolsa erdi кім heç kimersäke zärär tegүrmegil tep, Äbu Sufñanka andaу йаук kelmiş erdim кім ok бирlä ursam, һäläk болғай erdi, uәlikin pәйғambär `äläйhis-sәlam sözini sakladым, kyлmadым. Kaçan кім keldim, pәйғambär `äläйhis-sәlamka хәbär берdim ersä, pәйғambär `äläйhis-sәlam seundi, Хәк Тә`alaka хәmd u säna kyldy taky žumlä хәләйkyкka izazät берdi. Eulärñä kайыттылар.

Йәнә bir kaç күndin соғ pәйғambär `äläйhis-sәlamka Äbu Sufñannyñ bitigi keldi. Ol bitig içindä аймыş кім: Йа, Muxәmmäd, билgil, ägah болғыл, bu näubät кім keldim,

ol i`tikad birlä keldim erdi kim seni hälak kylsam taky ħaranlarynyňny Pärišan kylsam, uälikin kördüm kim Mädinä tegräsinde xändäk kylmyşsyn. `Ärâb içinde bu xändäk kylmak ħok erdi. Muny kandyn ögrendiň? Emdi Lat, `Uzza birlä ant ħad kylurmyn kim ekinč kaitmmyşda Uxud tokuşynda netäg kylbym ersä, andaŷ kylaıymyn tep aımyş.

Päıyambär `äläıhis-sälam kačan kim anyň bitigini okup mä`nisini zäbt kylgy ersä, Ubäı ibn Kä`bnı ündedi taky aıdy: Bitigil, ħa, Ubäı: Eı, Äbu Sufıan, bu kelmişdä seni hälak kylmadyň kaitmaıymyn temişsin. Seni kaitaryan Xäk Täbäräk uä Tä`ala turur taky xändäk kazymakny ögrätgän Xäk Tä`ala turur. Taky ekinč näubät kaitıymyn taky Uxud tokuşyndaky teg sizläрни хазимät kylaıymyn temişsin. Any taky Xäk Tä`ala bilür, kuät bergän taky ol turur, xäzimät kylaın taky ol turur. Uälikin Xäk Täbäräkä uä Tä`ala mäña bir kün ruzi kylaıı kim ol kün içindä ol Lat u `Uzza birlä kim ant ħad kylgy, ol Lat uä `Uzzany taky žumlä butlarny synduryıymyn `Inša`allahu Tä`ala` tep aıdy.

Īänä kačan kim kafirlär Mäkkäkä kaittylar, taky žuhdlär taky öz ħerläriňä kaittylar, säxabälär taky euläriňä kaittylar, päıyambär `äläıhis-sälam taky `Aişä räziıallahu `änhu euiňä kirdi, taky ŷusl kylgy, taky başyny ħudy, taky öziňe `d tütüzdi taky ŷyky. Ödlek nämazyny kylgy erdi. Bakar, Žäbräil `äläıhis-sälam katyr münüp, kaŷ barčyn kedip keldi taky aıdy: Īa, Muxämmäd, färıştälär ħaryk ħaşyklaryny ketärmädin tururlar. Nişä silaxläriňgizni ketärdiňizler? Biz žumlä färıştälär kafirlärni Xämraul-Äsäd atlyħ ħerke tegi kauduk, keterdük. Emdi sängä taky ħaranlaryňa Täŷri Tä`aladyn färman ol turur kim ħaryk-ħaşyklaryňzny kedsäniž taky Bänu Kuräıžä žuhdläriňä baryp xärb kylaınyz. Uş men färıştälär başlap barurmyn. Menim artymča tärk keliň! tedi taky Žäbräil `äläıhis-sälam bardy. Kačan kim päıyambär `äläıhis-sälam bu sözni ešitti ersä, `Älini räziıallahu `änhu ündetti taky aıdy: `Älämni alyyl taky bizke kelgil kim bizke färman boldy kim Bänu Kuräıžä žuhdläry birlä xärb kylmak kerek.

`Äli räziıallahu `änhu `älämni aldy taky Bilälka färmanlädy kim žumlä säxabä ekindü nämazyny Bänu Kuräıžädä kylsunlar tep. Žumlä säxabä atlandylar, Bänu Kuräıžä žuhdläryny xärab kylgy, ŷarät kylgy, ħänä Mädinäkä kaittylar.

Ol žuhdlär xatunläridin bir xatun päıyambär `äläıhis-sälam Mädinäkä kelmişdin soň bir koıny sögüldi taky säxabälärdin biriňe sordy kim: päıyambär `äläıhis-sälam koı etidin kaıu ħerni seuär? tedi ersä, ol kimersä aıdy kim: Päıyambär `äläıhis-sälam koı etidin kol etini taky ħaŷyn etini seuär tedi ersä, ol sögülmış koıya aŷu sürtti, ħaŷyn etini taky kol etini köprek sürtti taky axšamdyn soň päıyambär `äläıhis-sälamnuň euiňä keltürdi. Päıyambär `äläıhis-sälam axšam nämazy kylaın euiňä kirdi. Bakar, bir zä`ifä olturup turur. Zä`ifä päıyambär `äläıhis-sälamka sälam kylgy taky aıdy: Īa Räsulullah, bir koı sögüldüm taky sizkä hädiä keltürdüm tedi

Kauluhu Tā`ala:

اقتربت الساعة وانشق القمر و ان يروا آية يعرضوا و يقولو اسحر مستمر و كذبوا و اتبعوا اهواء هم و كل امر
مستقر (3-1;54)

Mā`nīsī ol turur:

اقتربت الساعة

kīyamāt ĩaudy,

و انشق القمر

ай ĩaryldy,

و ان يروا آية يعرضوا

eger bu kafırlār pāyğambār `älāyhis-sālamnuğ rastlykyna bir nišan kōrsālār, ol nişandyn ĩüz çeururlār

و يقولو اسحر مستمر

taky aıturlar kım bu Muxämmädniğ kōrgüzgen nişany katyğ sixr turur, ulāşu äüälkylardyn kelgän sixr turur tep aıturlar

و كذبوا

taky bu kafırlār pāyğambār `älāyhis-sālamny ĩalyan tedilār

و اتبعوا اهواء هم

taky öz xäualarynğa uıdydylar, öz näflsläri tiläkläriğä ittibä` kyldylar,

كل امر مستقر

tegmä bir iş karar kylyan turur, ĩä`ni xäk işiğ taky `äkibäti zahir bolyan turur, batil işiğ taky `äkibäti zahir bolyan turur tedi.

Bu kafırlār munuğ teg üküş mu`zizälär kördilär, taky iman keltürmädilär. Pāyğambārka žadu tedilär. Bir kün taky bir kafir susmar keltürdi taky aıdy: İä, Muxämmäd, eger susmar seniğ pāyğambārlykyna tanukluk bersä, men sängä inanurmyn tedi ersä, pāyğambār `älāyhis-sālam aıdy: Eй, susmar, men kım tururmyn bāyan kylyy! temiş erdi. Sssmar fäsix til birlä aıdy kım: 'اشهد أن لا اله الا الله و اشهد أن محمداً عبده و رسوله'

İänä bir `äräb bir kün yuk keltürdi. Ol taky andağuk tänucluk berdi. İänä bir kün kafırlār aıdy: İä, Muxämmäd, bu xurmä ĩyğacı ĩerindin koğrulup kelsün taky sängä sälam bersün temiş erdi. Pāyğambār `älāyhis-sālam taky ol dārähni ündämiş erdi. Ol dāräh ĩerindin koğrulup keldi taky pāyğambār `äyhis-sālamka täuäzu` birlä sälam kyldy. İänä säxabälär üküş boldy ersä, pāyğambār `älāyhis-sālamka minbār

kyly berdīlār uā`z kylmak üçün. Kaçan kīm päyğambār `äläyhis-sālam ol minbarka ašty ersä, mubārāk arkasyny tayāyan öredin iğrāmāk äuazy çykyty. Žumlä säxabälār ešittīlār.

Päyğambār `äläyhis-sālamnuğ mu`žizaty üküš turur. Žumlä päyğambārlarka ne mu`žizat kīm berildi, kamuğy Muxämmäd Mustafaya berildi. İänä öñin mu`žizatlar taky Mustāfāka berildi, öñin päyğambārlarka tegmädi. Mežmu` keltürmäduķ kītab mutāuuäl bolmasun tep.

Altynç fäsl

Päyğambār `äläyhis-sālam Mäkkäkä kīrmekiniğ beñany turur

Imam Bäyaui rahmätullahi `äläyhi `Mäsäbix` atlyğ kītabynda bu xädisi keltürmiş:

عن ابى سعيد الحدري رضى الله عنه انه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم انا سيد ولد آدم يوم القيامة و لا فخر و بيدى لواء الحمد و لا فخر و ما من نبي يومئذ آدم و من سواه الا تحت لوائي و لا فخر و انا اول من تتشقق عنه الارض و لا فخر

Bu xädis mä`nisi ol bolur kīm päyğambār `äläyhis-sālam xäbār beru ñarylkar: Men kīyamät kūn bolsa ämännä bihi uä saddaknä Adām oylanlarynuğ begi bolğaymyn. Taky bu sözni kuenü aйтasmyn, uälikin Xäk Tā`alanyğ lutfi kārāmi meniğ üzä munday turur tep anyğ lutfini izhar kylyp sizlärkä bildürmek üçün aйтurmyn. Taky kīyamät kūn bolsa ämännä bihi uä saddaknä žumlänij `älämy benim elimdä bolğay. Bu sözni taky kuenü taky aйтasmyn, uälikin Xäk Tā`alanyğ lutfini izhar kylmak üçün aйтurmyn. Taky kīyamät kūn bolsa ämännä bihi uä saddaknä tegmä bir ülüğ kimersä kīm xälaiyk äña ittibā` kylurlar, anyğ elgindä bir `äläm bolğay. `Ärasät älkü mä`lüm kyğaylar kīm bu kimersä bu mä`niğ ermiş tep, kerek ol mä`ni xäir bolsun, kerek šer bolsun. Taky heç taky mäkamät uä kārāmat içindä Xäk Tā`alanyğ xämdä taky sänasy içindä erdi, ol žihätidin päyğambār `äläyhis-sālamka xämdij `älämy berildi.

İänä айды päyğambār `äläyhis-sālam: Kīyamät kūn bolsa ämännä bihi säddäknä, Adām päyğambār `äläyhis-sālam taky Adām päyğambardyn soğ kelgen päyğambārlār žumläsi benim `älämim astynda bolğaylar. Bu sözni taky kuenü aйтasmyn, uälikin Xäk Tā`alanyğ kārāmini izhar kymak üçün aйтurmyn. Taky kīyamät kūn bolsa ämännä bihi säddäknä, žumlä xälaiykdyñ bürün äuäl gur ñarylyp gurdin baş kaldurğan men bolğaymyn. Bu sözni taky kuenü mufaxirät kyly aйтasmyn, uälikin Xäk Tā`ala benim üzä neme ülüğ lutflār taky kārāmlār kylyp turur, any izhar kylmak üçün aйтurmyn tedi.

Bir kūn päyğambār `äläyhis-sālam ñaran uä säxabälarka айды kīm: Bu keçä tüš kördüm men kīm ñaranlar birlä Kā`bäka täuaf kylurmyn, taky Kā`bäkä kīrürmim, taky Kā`bānij kilidina alurmyn, taky if`ali xäžni tämam kylmyšdyn soğ bašymny ñulurmen tedi. Anday sezermim kīm xäž kyğaymyn tep. Kīmnüğ kīm räybaty bolsa

xäz kylmakka, uş men baru tururmyn, benim birlä barsun tedi ersä, üküş säxabälär räybät kyldylar. Žumläsi myñ taky alty ýüz kişi erdi. Taky päýğambär `äläýhis-sälam toksan teuä nişan kyldy Kä`bädä kurban kylmak üçün. Taky säxabälarka aıdy: Uruş silaxy eletmäñ, Mäkkä kafirläri bilsünlär kim Kä`bakä ziñarät üçün barurbyz, uruşmak üçün barmazmyz, uälikin kylyçlarny alu baryñ! tedi. Taky özi çykty taky Zul-Xuläýfä atlyñ ñerdä ödlek nämazyny kyldy, taky tonlaryny çykardy, ixram keddi taky

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ أَنْ الْحَمْدُ وَالنَّعْمَةُ لَكَ وَالْمَلِكُ لَا شَرِيكَ لَكَ

tedi. Mä`nisi ol bolur kim: Эй, Bar Xudaýa, izabät kylurmyn Säñä üküş izabät kylmak,

لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ

izabät kylurmyn Säñä, ñalyüz Bir u Bar Sen, Säñä ortak ñok

لَبَّيْكَ أَنْ الْحَمْدُ لَكَ

izabät kylurmyn Säñä üküş izabät kylmak taky xäkikatta ögdü, xämd u säna Säñä laýyk turur taky žumlä ni`mät Säñä turur; kimke ni`mät bersäñ, Sen berursin,

وَالْمَلِكُ لَا شَرِيكَ لَكَ

taky mülk Seniñ turur, heç ortak ñok.

Eger su`al kylsañ kim izabät kylmak ündemekdin soñ turur, ündemek kaçan xasil boldy kim izabät kylurmyn tep? Tälbiiä aýtylur žäuab ol turur kim Xäk Tä`ala Žäbräilkä färmanlädi kim baryyl taky Ibrahim päýğambarka taky Ismä`il päýğambarka `äläýhimäs-säläm büñürýyl kim benim üçün Kä`bä bina kylsunlar tep Bāýtu-Mā`mur ñerindä tedi. Bāýtu-Mā`mur eu erdi, kyzyl ñakütdyn erdi, Xäk Tä`ala ñaratmyş erdi öz kudräti birlä uşmaxnyñ kyzyl ñakütydyn. Kün toýyşy tärafynda bir kapuýy bar erdi taky kün batyşy tärafynda taky bir kapuýy bar erdi. Bu ekki kapuýy ñaşyl zümürrüddin erdi. Kačan kim Adäm päýğambär `äläýhis-sälamnuñ täubäsi kabul boldy ersä, Adäm päýğambär `äläýhis-sälam Xäk Tä`alaka munažat kyldy taky aıdy: İa, Rabbi, ol uäktin kim uçtmaxda erdim, hämişä xätirim tilämişdä `Ärška täuaf kylur erdim. Emdi andyn mäxrum boldum. Lutf uä kārāmuñdın dārhost kylurmyn, bu ñer ñüzindä taky mājā bir mutābārruk, arıy, xurmätlig eu bolsa men aña hämişä täuaf kylsa erdim tep munažat kyldy ersä, Xäk Täbäräkä uä Tä`ala Bāýtul-Mā`murny endürdi. Adäm päýğambär `äläýhis-sälam Hindustandyn kyrk kata Bāýtu-Mā`murka ziñarät kyldy. Kačan kim Xäk Täbäräkä uä Tä`ala Nux päýğambär `äläýhis-sälamnuñ kaumyny hälak kyldy tufan birlä, ol Bāýtul-Mā`murny ñetmiş färiştälär kötürdilər, ñetinç kat kökdä koıdylar. Emdi här kün ol Bāýtul-Mā`murka ñetmiş myñ färiştä täuaf kylurlar kiñamätka tegi. Bir täuaf kylyñ ekinc täuaf kylmaz.

Қақан кім Ғабраїл `әләйһис-сәләм Хәк Тә`аланың фәрманын кәлтүрді ерсә кім Кә`бәни бина кылың теп, Ибраһим `әләйһис-сәләм айды: Ыа Ғабраїл, кайу йер турур ол кім Бәйтүл-Мә`мур анда ерди? теп айды ерсә, Хәк Тә`ала бир бульт идә берди. Ол бульт Кә`бә орнында егледи ерсә, анда көлигә кылды ерсә, Ғабраїл `әләйһис-сәләм айды: Бу бульт көлигесиндә керек кім бина кылсаң, һең зийадә такы кылма. Һең ексүк такы кылмасаң теди. Такы бу Кә`бәниң тасларыны беһ тағының тасларыдын бина кылсаң; әуәлини Хира тағындын кылсаң, калыаныны Түри Сина тағыдын, такы Лубнан тағыдын такы Җуди тағыдын кылсаң. Қақан кім Һәзәрүл-әсуәд йериңе тегдїләр ерсә, Ғабраїл `әләйһис-сәләм ушмахдын бир ак таһ кәлтүрди такы Ибраһим `әләйһис-сәләмка айды: Бу таһны Кә`бә сеңиринде кодғыл кім бу таһ хурмәтлығ таһ турур, мунуң ичидә `әһднамә бар турур теп айды ерсә, Ибраһим пәйғәмбәр `әләйһис-сәләм такы Ғабраїл айғаны тег сеңирде койды.

Җәһлиһәт уәктиндә хайиз `әурәтләр елиғләрини сүрттїләр такы өҗин йазуклығ кимерсәләр елиғләрини сүрттїләр ерсә, ол ак таһ кап-кара boldy теп айдылар.

Ибраһим `әләйһис-сәләм бина кылур ерди, Исмә`ил пәйғәмбәр `әләйһис-сәләм таһ sunar ерди, Ғабраїл `әләйһис-сәләм такы өҗин алты фәриштә йәры берур ердиләр. Қақан кім Кә`бә тәмам boldy ерсә, Хәк Тә`аланың фәрман кәлди: Ыа Ибраһим, нидә кылыл кім Хәк Тә`аланың фәрманы бирлә бина кылынмыһ Кә`бәкә зийарәт кылыңлар! теп. Ибраһим пәйғәмбәр `әләйһис-сәләм айды: Бу йерде һең кимерсә йок, кімке нидә кылайын? теди ерсә, Хәк Тә`аланың фәрман кәлди: Ыа, Ибраһим, sendin нидә кылып үндемек, биздин такы ол му`минләрниң жанларына тегүрмек теди ерсә, Ибраһим пәйғәмбәр `әләйһис-сәләм Әбу Кубәһс тағыға мүнди такы нидә кыды, айды: Ей, Тәҗри кылары, Хәк Тә`ала фәрманы бирлә еу корардым. Келиң, бу Хәк Тә`аланың еуиңә зийарәт кылың! нидә кылды ерсә, Хәк Тә`ала Ибраһим `әләйһис-сәләм нидәсинә әруәхләрка еһтүрди. Әруәхләрың бә`зисі үкүһ изабәт кылдылар. Бу күн кім хәзиләр `ләббәһкә Allahummә` теп тонларыны суңлуп, баһларыны ачып тәлбиһә айтып изабәт кылур, Ибраһим пәйғәмбәр `әләйһис-сәләмнуң Хәк Тә`ала фәрманы бирлә үндеғиңә изабәт кылмак турур теп җәуаб аймыһлар. Такы бә`зи кимерсәләр кім бир ката хәз кылур такы бә`зиләр үкүһ хәз кылурлар, ол такы әруәх изабәт кылыаны микдарыңча турур теп аймыһлар.

Қақан кім пәйғәмбәр `әләйһис-сәләм тonyны суңлуп, мубәрәк баһыны ачып, ixram кедип `ләббәһкә Allahummә` теди ерсә, җүмлә сәхәбәләр такы ixram кеддиләр, такы тәлбиһә айдылар такы Кә`бәкә `әзм кылдылар.

Қақан кім Кә`бәкә йәук йеттїләр ерсә, Мәккә кәфирләрына, Курәйшләрыға хәбар тегди кім Мухәммәд калың чәриғ бирлә кәлди теп. Хәлид ибн Уәлид ол уәкттә iman кәлдүрмәмиһ ерди. Ол такы `Икримә кім Әбу Җәһл оҗлы турур, ол такы Сүһәйл атлы кимерсә, бу үчегү чәриғ баһлап чыктылар. Әбу Сүфйән кім Мәккәниң үлүғы ерди, ол Җамка барып турур ерди тизарәт үчүн. Қақан кім пәйғәмбәр `әләйһис-сәләмка йәкын кәлдиләр такы турукулар ерсә, пәйғәмбәр `әләйһис-сәләм бир кимерсәни идә берди кім: Бизләр хәрб үчүн такы уруһмак үчүн кәлмәдук, уәликин Кә`бәкә зийарәт кылу кәлдүк.

Eger dästur bersəniz, Kâ`bäkä ziïarät kylalyñ taky kurbanlar boıuzlalyñ tedilär ersä, anlar: Bu ñoldyn dästur bermäzmiz. Eger Kâ`bäkä ziïarät kylu keldiñiz ersä, kelür ñyl ziïarät kylayñsyz, bu ñyl izazät ñok tedilär ersä, päyğambär `äläñhis-sälam ñaranlary birlä mäşuarät kyldy ersä, barça säxabälär aıdylyar kim: İya, Rasulullah, xərb kylalyñ! Bu ñerke tegi kim keldük, mundyn kaitur bolsak, bizke xorluk bolğay tedi. Bu arada ödlek uakti boldy. Päyğambär `äläñhis-sälam Bilälka büñürdy kim bañi nāmaz okuyğyl tep. Kačan kim Bilal bañi nāmaz okudy ersä, päyğambär `äläñhis-sälam imamätlyk kyldy, žumlä säxabälär iktidä kyldylar. Xalid ibn Uälid taky `İkrimä taky Suhäül Mäkkä kafirläri birlä bakyp turur erdilär. Xalid ibn Uälid aıdy: İya `İkrimä, netäg bolğay kim bular bu nāmaz içindä erken bularny häläk kylsak? tep aıdy ersä, `İkrimä aıdy: Bu nāmazlärđin soğ taky bir nāmazlary bar. Biz taky žumlä ñaranlarka i`lam kylalyñ, barça isti`dadymyz ittifakymyz tāmam bolup bir kata xāmlä kylyp häläk kylalyñ tep ittifak kyldylar taky ekindüke tegi söz birlä eglendilär. Žäbrä`il `äläñhis-sälam nāzil boldy taky Xäk Tä`aladyn färman keldürdi kim: İya, Muxämmäd, eger çerigde nāmaz kylur bolsañ, xäläñykny ekkı taıfä kylyyl; bir taıfäni duşmäнка karsu koığyl taky bir taıfä birlä bir räk`ät nāmaz kylyyl, ñänä bu bir räk`ät nāmaz kylyan taıfä duşmäнка karsu barsun; ol nāmaz kylmayan taıfä kelip seniñ birlä bir rek`ät nāmaz kylsun, sen sälam bergil! İñänä bu taıfä baryp duşmäнка karsu tursun, äualky taıfä kelsün, anlar taky bir räk`ät nāmaz kyra`ätsiz kylsunlar, taky sälam bersünlär.

İñänä bular duşmäнка karsu barsunlar, öñin taıfä kelip bir räk`atларыny kyra`ät birlä tāmam kylsunlar tep ñarlyğ keldi ersä, ekindü nāmazyny anday kyldylar ersä, ol kafirlärniñ mäcri xiläsi batil boldy. Andyn soğ päyğambär `äläñhis-sälam ertesi köçti taky Xudäñbiñä atlyğ ñerkä tegdi ersä, teuäsi çökti, härgiz kopmaz. Neçeme kim säxabälär katyğlandylar ersä, heç kopmady. Päyğambär `äläñhis-sälam aıdy: Eñ, ñaranlar, bu teuäniñ `adäti munday ermäz erdi, uälikin Äbrähäniñ filini çökürgen Täñri Tä`ala muny çökürdi. Barmakka izazät ñok turur tedi. Taky özi teuädin tüšti taky färmanlädi säxabälarka: Sizlär taky bu ñerde konuğlar! tep. Žumlä säxabälär ol Xudäñbiñädä kondylar.

Ibn `Äbbas aıtur räziñallahu`änhu: päyğambär `äläñhis-sälamnuñ teuäsi çökmäsä erdi, Äbrähäniñ filini tiğdürgen Täñri Tä`ala bu teuämi tiğdürdi tegen teg. Mä`nisi ol bolur kim İñämän eliniñ padşahy bar erdi, Nāzaşi atlyğ. Päyğambär `äläñhis-sälamnuñ üluy atasy `Äbdul Muttälib uaktindä erdi, päyğambärdyn kyrk ñyl ozä erdi. Päyğambär `äläñhis-sälam uaktindä kim Nāzaşi musulman boldy, ol Nāzaşi munuñ üluy atasy erdi. İñänä Sän`a atlyğ el bar erdi İñämän uiläñatynda. Ol elkä Äbrähä atlyğ kişini beg kylyp turur erdi. Ol Äbrähä aıdy Nāzaşi mälikke kim: Mäkkädä bir eu bar, Kâ`bä atlyğ. Ol euni Ibrahim päyğambär `äläñhis-sälam koparmyş tep aıtturlar. Taky här ñylda ne kim `äräb bar, žumläsi kelip ol euke ziïarät kylurlar, täuaf kylurlar, taky teuälär, koılar, syğyrlar kurban kylurlar, anda turyan däruiş miskinlärkä berurlär.

Sizийг иžазатиңиз бiрлэ мен тaкy бу Сэн`адa aнyң тег бир eu бина кyлсам тaкy жумлэ хэлэйхкa буйһурам, хэр йyлдa ол eүкe зийарэт кyлсалар, болыайму? тег мэшуарэт кyлды ерсэ, Нэжаши малик тaкy айды: Ижен мэслэхэт турур, андаы кyлыл! тег иžазат берди ерсэ, бу Абрэһа тaкy үкүш мал хэрж кyлып бир үлүг `имарэт кyлып аңа Кулэйс ат берди. Тaкy елдин елке нидэ кyлдулды ким: Бу eүкэ йyлдa бир ката зийарэт кyлыңлар! тег. Уэ агар зийарэт кyлмасаңыз сизлэркэ үкүш зэхмэт кyлыаймыз тег тэхдид уэ тэфри`лар кyлды. Мэккэдин бazyрган барды тизарэт мэ`ниси үзе, тaкy ол Кулэйс кaтында кондылар. Тaкy кайтмысда Кинанэ кaбилэсиндин бир кимерсэ Кулэйска кирди тaкy аныч ичидэ нежасат кyлды. Тaкy чyктылар, көчтилэр. Erтe бaктылар ким Кулэйс ичи нэжис болмыш. Бу сөзни Абрэһакэ айдылар ерсэ, Абрэһа ижен язэблэндэ тaкy ант ичти ким: Мен барып аналрны Кэ`балэрини хэрэб кyлмасам, ер оылы болмаыаймын теди.

Йәнэ бир нэубат `арэб келди тизарэт тарикy үзэ. Кулэйс кaтында кондылар, от йандурдылар, тaкy көчтилэр. Йел отны Кулэйска тегурди. Ол үлүг `имарэт жумлэси хэлэк болды.

Бу сөзни Абрэһа ешитти ерсэ, язэбэ зийадэ болды, Нэжаши маликке айды тaкy анын чериг тиледи Мэккэке касд кyлмaк үчүн, Кэ`бани ueйран кyлмaк үчүн. Ол тaкy чериг берди. Ол чериг ичидэ мың фил бар ерди. Ол филлэрдэ улурaк фил бар ерди, Мэхмуд атлыг. Ол фил үзэ тэхт уруп аны Абрэһа мунэр ерди. Качан ким Мэккэке йаудилэр ерсэ, Мэккэниң үлүгy `Абдул Муттэлиб ерди. Аныч теуэлэри бар ерди. Сэхрэдэ чериг келди тaкy екки йүз теуэсини алдылар ерсэ, теуэчиси `йа сэбахah` теуэ Мэккэке келди ерсэ, Мэккэ хэлкy кoрктылар. `Абдул Муттэлиб Мэккэ үлүгyларy бiрлэ чyктылар тaкy Абрэһакэ келдилэр ерсэ, Абрэһа айды: Сизлэр heч кoркмаң! Мен сизлэрни ярат кyлмaк үчүн, урушмак үчүн кeлмэдим, уэликин бу Кэ`бани хэрэб кyлмaк үчүн кeлдим теди ерсэ, `Абдул Муттэлиб айды: Андаы ерсэ, сизийг чериг меним екки йүз теуэмни алмышлар, керек ким мэңэ ол теуэлэrimни берсэңиз теди ерсэ, Абрэһа айды: Мен seni андаы сакындым ким бу Кэ`бани мeдин дэрхост кyлыайсын тег. Сен бу Кэ`бани дэрхост кyлмaдың тaкy теуэлэриңни дэрхост кyлурсын теди ерсэ, `Абдул Муттэлиб айды: Бу теуэлэр меним мүлким турур, аныч үчүн өз мүлкимни тэлэб кyлурмын, тaкy Кэ`бэ меним мүлким ермэз. Аныч малики, ерклиги бар, ол билур. Тилэсэ саклаыай, тилэсэ койыай теди ерсэ, Абрэһа буйурды, `Абдул Муттэлибниң теуэлэрини кайтardyлар.

`Абдул Муттэлиб чyкты тaкy Кэ`бэ капуыңа келди тaкy айды: Ей, Бар Худайна, бу еуңни дүшманлар йакмакка кeлип турурлар. Бу аргы еуңни дүшманлардын саклаыл, дүшманларны бу хэрэмуңа кигурмэгий, сен аналрны хэлэк кyлыл! тег кaрыды.

Качан ким Абрэһа Кэ`бэке йаук кeлмэккэ касд кyлды ерсэ, ол Мэхмуд атлыг фили чөкти, heч турмас. Нечеме ким темур ыраklar бiрлэ урурлар, heч йериндин копмас. Качан ким Йаман тарэfyна копэрсалар, копар, йуэгрур, уэликин Кэ`бэ тарэfyна касд кyлсалар, чөкeр, heч копмас. Бу арada ердилэр, бaкарлар, жэма`ат кушлар хэуадэ уца

başladylar kím, heç munuñ teg kuşlar kórmişlärí ñok erdi. Ak kuşlar turur, ülüylüky karlúyaç ändazäsýnça. Tegmä kuşnuñ tumsukynda bir taş bar, taky ekki adakynda ekki taş bar ñasmukdyn ülüyrak taky nuxudtyn kiçigrek. Kaçan kím bu kuşlar bu çerig üzäsñjä mukabil keldilär taky bu taşlarny attylar ersä, tegmä bir kişike bir taş tüsti, başyndyn kirdi taky dübrindin çyky. Andayuk žumlä çerig häläk boldy, mägär bir kimersä bar erdi, Äbu İäksum ter erdilär, ol Näžaşi mälikniñ uáziri erdi, aña taş tegmädi. Ol kaçty. Taky Näžaşi mälik tärafyña barur erdi taky başy üzäsinde bir kuş bu kuşlardyn uçar erdi. Kaçan kím Äbu İäksum Näžaşi mälik katynya keldi taky ol çerig äxualyny tämam aıdy erdi, Näžaşi mälik aıdy: Bu kuşnuñ ülüylüky ne mikdar erdi? tep sorar erdi. Ol arada bir kuş euke tüñlükdin uçup kirdi. Bu Äbu İäksum aıdy: Uşol kuş bu turur tedi erdi. Ol adakyndaky taş birlä Äbu İäksumny urmyş erdi, Äbu İäksum ol dämdä häläk boldy. Uälikin Äbu İäksumny çerig birlä Xäk Tä`ala häläk kylmayany ol mä`ni üçün erdi kím Näžaşi mälikke Äbu İäksum xəbär tegürsün tep. Täñri Tä`ala päyğambär `äläñhis-sälamka andyn xəbär beru ñarylkar, kauluhu `Äzzä uä Žällä:

الم ترا كيف فعل ربك باصحاب الفيل

Mä`nisi ol bolur kím: İa Muxämmäd, bilmädñmu kím Rabbuñ Äsxabi Filkä ne iş kyldy?

الم يجعل كيدهم في تضليل

Körmedñmu, İa Muxämmäd, Rabbuñ anlarnuñ käydlärini hilälärini batil kyldy?

و ارسل عليهم طيرا ابابيل

Taky, İa, Muxämmäd, Rabbuñ izdi ol Äsxabi Fil üzä žäma`ät kuşlar,

و ارسل عليهم طيرا ابابيل

atar erdi ol kafirlärni bu kuşlar katyy taşlar birlä nişan atlan bitimiş taşlardyn.

فجعلهم كعصف مأكول

kylgy Täñri Tä`ala ol kafirlärni urulmyş ekinniñ uşak ñapraky teg häläk kylgy.

Päyğambär `äläñhis-sälam andyn xəbär berur säxäbälarka kím Xudäibiñädä mänim teuämnü çökürgän, tiñdürgen ol Täñri turur kím filni uñdürdi, çökürdi tep xəbär berdi.

Kaçan kím päyğambär `äläñhis-sälam ñaranlarka konuñ tep färmanlädy ersä, žumlä säxabä kondylar. Ol ñerde su az erdi, any içtilär. Taky häuä ysyğ erdi, suasadylar, taky päyğambär `äläñhis-sälamka keldilär taky aıdydylar: İa, Rasulullah, häuä ysyğ turur.

Bızlar taky susaduk, žanuarlar taky susadylar tedilär ersä, päyğambär `äläyhis-sälam su tilädi ersä, keldürdilər. İänä päyğambär `äläyhis-sälam ol su birlä ĩundy, abdäst kyldy.

Taky bir riuañätdä aıdy kım barmaklary arasyndan su çyky tedilär. Taky ol abdäst kylyan suny kuduıka töker erdi. Kaçan kım žumlä ä`zasy suny kuduığa tökmiş erdi, ol kuduı suy taşty taky kuduı aızydyn aşty. Žumlä xälaiyk içtilär taky žumlä žanuarlar içtilär, kandylar, taky kuduı suy andayuk erdi.

Andyn soı bir kaç äyñäm päyğambär `äläyhis-sälam ĩaranlary birlä Xubäybıñädä turdylar. Mäkkädin `Uruä atlyı kımersä keldi. Aıdy: İa, Muxämmäd, bu Mäkkäniı ülüylary ittifak kylyp tururlar kım bu ĩyl säña izazät bermäslär Kä`bakä ziñarät kylmakka. Rä ĩiñ netäg turur? tedi ersä, päyğambär `äläyhis-sälam aıdy: Bızlar uruřmak üçün kelmedük, Kä`bakä ziñarät üçün keldük. Eger bizke izazät bermäsälär, uruřurbyz tedi ersä, `Uruä nersä temedi. Bakty bu ĩaranlarka päyğambär `äläyhis-sälam xidmätında anday bakyp tururlar, eger päyğambär `äläyhis-sälam ne işke büñursa, žan birlä ol işni kylurär. Eger päyğambär `äläyhis-sälam tüfkürsä, aıylaryny tutarlar, tüfkürüküni ĩerke kemiřmäzlär; kayı biriniı aıasyña tüssä, ĩüziñe sürtärlär. Uä eger ĩunar bolsa, ol ĩunyan suıny biri-biridin kunusup alurlar, taky içärlär taky ĩüzläriñe sürtärlär, täbärrük kylur erdilär. Uä eger sözlär bolsa, žumläsi tek tururlar, heç söz katmaz erdilär.

Äbu Xäniñä mäzhäbinde ĩunmyř su kım bir ĩerke ĩyğylur, aña mustä`mäli tenür, ol su näzis turur, anyı üçün kım päyğambär `äläyhis-sälam aıdy: Kayı mu`min uä muäxxid bir nämaz uäkynda abdäst kylsa, taky färizä nämaz kylsa, taky bir uäkt nämazka tegi tegmä bir ä`zaläridin ne ĩazuk kelsä, ol abdäst kylmyřta ol abdäst suy ol ä`zadyn kelgen ĩazukny keterür. Taky ĩazuk näzis turur, kerek kım ol ĩazukny ketergen su taky näzis bolsa tep.

Su`al kylynsa, Äbu Xäniñä aıtur räziñallahu `änhu: Bu söz ummätlär häkkyña turur. Päyğambär `äläyhis-sälam häkkyña ermäs, anyı üçün kım päyğambär `äläyhis-sälamnuı ĩazuky ĩok erdi, abdäst kylyan suy taky aııı erdi. Ol žihätdin säxabälär täbärrük kylyp içär erdilär taky ĩüzläriñä sürter erdilär tep aıdy.

Kaçan kım `Uruä Päyğambardyn `äläyhis-sälam bu äxuallärni kördi ersä, ĩen tä`äzzüb kyldy taky bardy, Mäkkäniı ülüylaryna bu körgen äxuallärniı žumläsinı aıdy. Taky aıtur: Men kım Färs eliniı mäliki Kesri mälikiñi kördüm, taky İämän mäliki Näžaři mälikiñi kördüm, taky Rum mäliki Xerkul mälikiñi kördüm, men munuı teg kaum kım mälikiñe muti`bolğaylar taky mälikiñin žanlaryny däriı tutmayğylar, heç körmeydim. Uällähi, bu Muxämmäd mäliki ermäz, bel xöd päyğambär turur. Keliı, muıña muti`bolalıı taky munuı dıñiñe kiräliı! tedi ersä, žumläsi Mäkkä ülüylary çoyladylar, tähdid uä täfzi`kyldylar ersä, ol taky tek kaldy.

Andyn soı Suhäñliñi idä berdilär. Suhäñl taky keldi. Körä, päyğambär `äläyhis-

sälam ñaranlary birlä olturup turur taky `Äbbad atlyу sähabä taky Sälim atlyу sähabä päйғambär `äläйhis-sälam arkasynda ñank ñasyk üzä tururlar.

Suhäйl айdy: Ёа, Muxämmäd, bu ñыл Mäkkäke kirmäkkä izazät ñok, kelür ñыл izazät beräliу, ol šärt birlä kим aramyзда on ñылка tegi uruš bolmasun, sulx bolsun tedi ersä, päйғambär `äläйhis-sälam takyrazy boldy. Kačan kим päйғambär `äläйhis-sälam sulxkarazy boldy ersä, `Umär `äläйhis-sälam säbur kылу bilmädi, kopty. Айтур: Ёа, Rasulullah, bizlär musulman bolғаймыз taky bular müšrikler bolғайлар. Bizlärkä ne xorluk turur munča ñer kelmişdin soу Kä`bä žamaly birlä mušarräf bolmadyн кайтурбыз tedi ersä, айdy: Ёа, `Umär, men Täһri Tä`alanyу kылу tururmyn taky räsul tururmyn. Хäk Tä`ala ne kим färmanlasa, men andyn çyka bilmäzmn tedi, taky Täһri Tä`ala meni zäйi` kылмайай tedi ersä, tek kaldy.

Andyn soу `Umär räziñallahu `änhu bu sözni Äbu Bäkrke айdy ersä, Äbu Bäkr айdy: Ёа, `Umär, päйғambär üzäsiңä ñarušғыл, ñä`ni xidmätdä bolғыл munuу teg söz аймайы! Men tanukluk berurmін kим Muxämmäd Täһri Tä`alanyу хäk Räsulы turur, taky ne işke buйrulmyš bolsa, ol iş taky хäk turur, taky päйғambär `äläйhis-sälam Хäk Tä`alanyу färmanуға xilaf kылmaz tedi ersä, `Umär tek kaldy. Andyn soу үküš nädamät ñedi, ol sözni айғанына täübä kылды taky istiғfar kылды, kul azad kылды, үкүš ruzalar tutty.

Andyn soу päйғambär `äläйhis-sälam Äus atlyу sähabäға айdy: Ёа, Äus, sulxnamä bitigil! tedi ersä, Äus айdy: Netäg bidғäйin, ña Rasulullah? tedi.

Päйғambär `äläйhis-sälam айdy: Bitigil `Bismillähir-räxmanmr-räxim!`.

Suhäйl айdy: Bizlär är-Räxmannы bilmäzmiz, `adätimizčä bitisün. `Bismikällahummä` tedi ersä, musulmanlarka bu söz aғыр keldi. Päйғambär `äläйhis-sälam айdy: Ёа, Äus, `Bismikällahummä` bitigil! tedi ersä, Äus taky anday bitidi. Ёänä Äus айdy: Emdi ne bidғeyin ? tedi ersä, päйғambär `äläйhis-sälam айdy: Täһriñiу räsulі Muxämmäd Mäkkä хälky birlä sulx kылды tep.

Suhäйl айdy: Ёа, Muxämmäd, eger bizlär seni Täһriñiу Räsulы bilsäk, seniу birlä munday işlärmu kылғай erdüк, sängä xilafmu kылғай erdüк? Ataу atydyn nišä ñüz çeurursän? Muxämmäd ibn `Äbdullah bitisün tedi ersä, bu söz taky sähäbälarka iңen aғыр keldi. Säbur kылу bilmädilär, айdyлар: Ёа, Rasulullah, койmazмыз, Rasulullah bitisün tedilär ersä, päйғambär `äläйhis-sälam айdy: Men Muxämmäd Rasulullah men häm taky Muxämmäd ibn `Äbdullah men, ziñan kылmas, Muxämmäd ibn `Äbdullah bitisün tedi ersä, sähäbälär tek kaldy. Kačan kим sulxnamä bitildi ersä, `Umär айdy: Ёа, Rasulullah, siz tüš kördüñüz erdi kим Mäkkäke kirғаймыз, täuaf kылғаймыз, Kä`bäniу kilidini aғаймыз tep айduуыз erdi. Emdi Mäkkäke kirmädin netäg кайтурмыз? tedi ersä, päйғambär `äläйhis-sälam айdy: Ёа, `Umär, Хäk Tä`ala tegürsä, kelür ñыл Mäkkäke kirғаймыз, taky kačan kим Хäk Tä`ala nusrät bersä, Mäkkäke kirip Kä`bä kilidini aғаймыз

`inšaallahu Tā`ala` tedi taky ĩaranlarka айды: Tāñrī Tā`ala rāxmāt kylsun ol kulya kīm bašym ĩuytsa, taky kurbanini boıuzlasa, taky tonlaryny kedsä taky Mädinäkä kайыtsa tedi ersä, žumlä säxabä bašlaryny ĩulydylar, bä`zilär taky päyğambär `äläñhis-sälam dästurī bīrlä saçlarynyñ uçyny kestīlär, taky teuälärini kurban kyldylar, taky tonlaryny keddīlär, taky bu Xudäybiñädä ĩigirmi kün turmyšdyn soğ Mädinäkä kайыttylar.

Ekinç ĩyl bañaky teg isti`dad kyldylar, taky Kä`bäkä täuaf kyldylar, bylduryy xäniğ kazasy tep niñät kyldylar. Kaçan kīm päyğambär `äläñhis-sälam Mäkkäkä kirdi täuaf kylmak üçün, Žäbräil näzil boldy taky айды: Ёа, Räsulullah, bu kafırlär sizni zä`if körmäsün, täuaf kylmyšyñyzda räml kыlyñ! tedi, ĩä`ni pähläuanlar teg ekkī saf arasynda özini xäsmğa netäğ kīm kuät körgüzü ĩürüsünlär tedi ersä, päyğambär `äläñhis-sälam ĩaranlarka айды: Tāñrī Tā`ala rāxmāt kylsun ol kulya kīm özini täuaf kylmyšta çäläk körgüzsä tedi. Taky ridasydyn sağ kolyny çykardy taky eginlärini segirt täuaf kылу başlady ersä, barça säxabälär taky anday täuaf kyldylar. Bu küñe tegi ol sünnät kaldy.

Andyn soğ päyğambär `äläñhis-sälam säxabälär bīrlä Mädinäkä kайыttylar taky Mädinädä bir kaç ĩyl egländilär. Üküš kimersä musulman boldy, çerig ĩyğyldy. Xäk Tā`alanyñ färmany bīrlä Xäybär atlyğ elke bardylar. Xäk Tā`ala nusrät berdi, Xäybärny aldylar. Ёänä Fädäk atlyğ elke bardylar, any taky aldylar. Ёänä Mu`tä atlyğ elke bardylar. Xäk Tā`ala nusrät berdi, any taky aldylar. Andyn soğ Mäkkäkä musulmanlar tižarät täriky bīrlä bardylar erdi.

Ol Mäkkä kafırläry ol musulmanlarynyñ bä`zilärini öltürdilär taky mallaryny aldylar. Taky bä`ziläry Mädinäkä kaçyp keldilär ersä, päyğambär `äläñhis-sälam kadyurdy taky Žäbräilkä intizar kыlur erdi ne xäbär kelür erki tep. Ol arada Mäkkäniğ begi Äbu Sufñan keldi taky Ummi Xäbibä räziñallahu `änha katyña kirdi. Ummi Xäbibe Äbu Sufñan kyzy erdi, päyğambär `äläñhis-sälam xatuny erdi. Kaçan kīm Äbu Sufñan päyğambär `äläñhis-sälam olturyan ĩerde olturayñ tedi ersä, Ummi Xäbibä män` kыldy.

Äbu Sufñan айды: Ей, `äyälim, meni munda olturmakdyn nišä män` kыldyñ? tedi ersä, Ummi Xäbibä айтur räziñallahu `änha: Bu ĩer päyğambär `äläñhis-sälam olturur ĩer turur, bu töšek anyñ töšeki turur. Taky sen müšrik turursyn, säñä räua bolmas päyğambär `äläñhis-sälam ĩerindä oltursañ tedi ersä, Äbu Sufñan çykty, taky päyğambär `äläñhis-sälam katyña bardy taky айды: Sulxny bir taza kыlalyñ! Biziniñ kišilär bīrlä siziy ĩaranlar ädäbsüzlük kыlmyšlar, sulxny `ähdni buzmyšlar. Biziy xäbärymyz bolmady. Emdi ĩänä ĩäñy `ähd kыlsak bolğay-mu? tedi ersä, päyğambär `äläñhis-sälam heç zäuab bermädi ersä, çykty, Äbu Bäkräkä bardy, andyn därxost kыldy kīm päyğambär `äläñhis-sälamka айsañыз çslxny taza kыlsak tep. Ol taky heç nersä temedi ersä, äñät näzil boldy kīm Kauluhu Tā`ala:

يا ايها النبي اتق الله ولا تطع الكافرين والمنافقين

Mä'nīsī ol bolur kım: Eй, päйğambär, Täñridin korkuyıl taky káfırlarka taky munáfıklarka boy bermägil tedi ersä, päйğambär `äläйhis-sälam taky `Aйšä katynğa kirdi räziñallahu `änha taky айды: Йа, `Aйšä, çerig isti`dady кyyыл, silaxlarymny йarasturuyıl! tedi. Taky Äbu Bäkrkä айды kım: Žumlä säxabä çerig isti`dady kылsunlar tep. Bilmädilär kım päйğambär `äläйhis-sälam кайу йаға барур. Kaçan kım çerig isti`dady tämam boldy ersä, çerigni `äläйhis-sälamğa кyldylar. On ekki муғ er хasil boldy ersä, päйğambär `äläйhis-sälam йaranларға айды kım: Mänjä färman boldy Mäkkäke barmakka tep. Barça säxabä taky seundilär.

Xatib atlyğ säxabä bir xatynğa bitig berdi kım: Sen bu bitigni kizlegil taky Mäkkäkä барыйл taky Mäkkä хälкynğa айыйл kım: Uš päйğambär atlandy, on муғ kiši birlä sizlärkä kelür tep. Ol xatun taky bitigni alyp baru başlady erdi. Žäbräil `äläйhis-sälam näzil boldy taky айды: Йа, Rasulullah, Xatib bitig berdi bir xatynğa Mäkkä ählinä хäbär eletsün tep. Kiši idä bergil, ol bitigni кайтarsunlar tep. Päйğambär `äläйhis-sälam `Älini taky Zübäйrni idä berdi räziñallahu `änhuma. Anlar bardylar taky ol `äurätkä айдылар. Taky bitig tiledilär ersä, ol tändy ersä, `Äli räziñallahu `änhu кylyç çykardy. Bitigni çykaryыл, йok ersä seni öltürürmün tedi ersä, ol `äuret saçy arasyndyn bitigni çykardy taky berdi. Kaçan kım bitigni keldürdilär ersä, päйğambär `äläйhis-sälam Xätibka айды: Nišä munday кyldyñ? tedi ersä, Xatib айды: Йа, Rasulullah, men heç musulman bolmyšdyn soñ káfırylyk кylnadym, muxlis bolmyšdyn soñ heç munáfıkylyk кylnadym, uälikin Mäkkäde uruyum kadaşym бар, taky sizlär аyyr çerig birlä bara turursyz, anlarka zäxmät tegmäsün tep idtim tedi ersä, `Umär räziñallahu `änhu айды: Йа, Rasulullah, mänä dästur bergil, кylyç birlä bu munáfıknıñ başyny kesäйin tedi ersä, päйğambär `äläйhis-sälam айды: Йа, `Umär, bu Xatib Bädr tokuşynda хазir erdi. Ne bilürsün kım Xäk Tä`ala Bädr tokuşyndaky säxabäni йarylkamyš bolsa taky `ömürlärä içindä ne kım täksir кylsalar, žumläsini `äfu кylnmyš bolsa, ne bilürsün? tedi ersä, `Umär räziñallahu `änhu tek kaldy.

Andyn soñ päйğambär `äläйhis-sälam Mäkkä kкyryyynğa keldi ersä, andyn soñ хäbär bildilär. Isti`dad кylnmakka fursätlary болmady. Äbu Sufıan päйğambarka карšu çykty ersä, `Äbbasny kördi. `Äbbas räziñallahu `änhu айды: Йа, Äba Sufıan, päйğambär `äläйhis-sälam on муғ er birlä keldi. Heç карšu turmakka йarayyñ йok. Mäsläxät бу turur kım musulman bolsañ, йok ersä häläk болursyn tedi ersä, Äbu Sufıan taky айды: Anday кyлайyn tedi ersä, Äbu Sufıanny `Äbbas räziñallahu `änhu Päйğambarka eletti. Päйğambär `äläйhis-sälam Äbu Sufıanka näzär кyldy ersä, Äbu Sufıan айды:

اشهد أن لا اله الا الله و اشهد أن محمداً عبده و رسوله

tep musulman boldy ersä, `Äbbas räziñallahu `änhu айды: Йа, Räsulullah, бу Äbu Sufıan häm кайynуñyz turur, häm taky Mäkkäniñ begi turur; муға хurmät кylyыл! tedi ersä, päйğambär `äläйhis-sälam айды: Kım-kım Äbu Sufıan euñä kiršä,

menim kylyčymdyn amanda bolsun! tedi ersä, `Äbbas räziyallahu `änhu айды: Йа, Räsulullah, taky ziñadä bähşiş kylyñ! tedi ersä, päйғambär `äläйhis-sälam айды: Кім-кім қаууыны баулап еуіндә турса, меним kylyčymdyn amanda bolsun! tedi ersä, Äbu Sufiан atyña müнди, taky çäpup Mäkkäkä kirdi taky çakyrdy: Ей, Mäkkä хälky, uş Muxämmäd keldi on myñ er birlä, žumlä silaxlyғ йаранлар, heç kimersäniñ karsu turmakka йагауу йок. Uş men musulman boldum, kylyčdyn kurtuldum. Кімке kylyčdyn kurtulmak керек ersä, musulman bolsun, йок ersä қаууыны баулап еуиндін çykмасun, йок ersä häläk болғай tep Mäkkä хälкynғаä i`lam kyldy ersä, Mäkkä kafirläri žumlä korkular, bä`ziläri eldin kaçyp çyktylar, bä`ziläri musulman boldylar.

Andyn soñ päйғambär `äläйhis-sälam `Äbbasny ündedi taky айды: Ей, `ämmum, Äbu Sufianny bir tärräk йerdä tutyyl, bu çerig `azämätini körsün, taky munça хäläйyk Islamka kirgänni körsün taky oғinlärkä räybät kyldursun. Mäkkä kafirläri meni öltürmäkkä kasd kylmyş erdilär. Mäkkädin tünlä Äbu Bäkr birlä kaçyp çyktuk emgäk uä mäşakkat birlä taky xorluk birlä. Emdi Mäkkäke kirürmiz xurmät uä`izzät birlä, ülüғ çerig birlä. Bar хäläйyk bilsünlär kim `izzät bergän taky Täñri Tä`ala turur, emgäk taky xorluk bergän Täñri Tä`ala turur. Хäbär beru йағылкар, Kauluhu Tä`ala:

قل اللهم مالك الملك توتى الملك من و تشاء و تنزع الملك ممن تشاء و تعز من تشاء و تدل و من تشاء
بيدك الخير أنك على كل شئى ء قدير

Mä`nisi ol bolur kim: Айтыл, йа, Muxämmäd: Ей, Bar Xudaйа, мүлknüñ erkligi Täñri Sen turursyn! мүлк berursin kimkä tiläsäñ

taky мүлкni alursyn kimdin tiläsäñ;

توتى الملك من و تشاء

kylursyn kimni tiläsäñ,

و تنزع الملك ممن تشاء

xor kylursyn kimni tiläsäñ;

و تعز من تشاء

edgүlүk seniñ täsarufuñdä turur

و تدل و من تشاء

ей Bar Xudaйа,

بيدك الخير

انك على كل شئى ءقدير

sen kamuy nersä üzä kadir turur-sen.

Кақан ким `Äbbas räziyallahu `anhu Äbu Sufianny bir ñerdä olturyuzdy tegmä bir kabilä keçsä, Äbu Sufiyan sorär erdi kим: Bu kимnüñ kabiläsi turur? tep. `Äbbas räziyallahu `anhu aйтur erdi kим: Fulan kabilä turur tep. Andyn soñ bir ülüy `äläm köründi. Katynda çerig iñen üküš erdi, muhäžir uä ansar tört myñ er, tämam silaxlyy ñaranlar. Päйғambarka ñauk ñügiyur erdilər.

Äbu Sufiyan aйdy: Ёа, `Äbbas, bu `äläm ne `äläm turur? Bu kимnüñ kabiläsi turur kим iñen kaurt ñügiyurlär? tedi ersä, `Äbbas aйdy kим: Bu Muxämmäd Rasulullah turur tedi ersä, Äbu Sufiyan aйdy: Ёа `Äbbas, uйäñ oғly nemä ülüy mälik boldy! tedi ersä, `Äbbas aйdy: Ёа, Äba Sufiyan, mälik temegil, päйғambär tegil! tedi.

Andyn soñ päйғambär `äläйhis-sälam bu `azämatlyy çerig birlä Mäkkäkä kirdi, taky Kä`bäkä bardy taky Kä`bäniñ kilidini aldy.

Taky bir ruайätdä kelür päйғambär `äläйhis-sälamdin: päйғambär `Äli birlä ekegü Kä`bäkä keldilər. Päйғambär aйdy: Ёа, `Äli, adakuy üzäñükä kodуyl tep aйdy, taky baryyl, bu kapuyña açуyl! tep aйdy ersä, `Äli aйdy kим: Men päйғambardyn küçlügrek men tep köñliñä keçti. Päйғambär aйdy: Ёа, `Äli tüšgil, sen mendin küçlügrek sen tep aйdy ersä, `Äli tüšti. Päйғambär bir adakuy kozdy erdi kим `Äliniñ burnyndyn kan keldi. `Äli aйdy: Täübä kyldym tep aйdy. Taky Kä`bäni açurdy. Kä`bä içindä budlar bar erdi, žumläsinä çykardy, taky Kä`bädä tört rek`ät nämaz kyldy taky bu aйätny okydy, Kauluhu Tä`ala:

و قل جاء الحق و زهق و الباطل ان الباطل كان زهوقاً

Mä`nisi ol bolur kим: Айуыл, ñа, Muxämmäd, xäk din keldi, batil dinlär häläk boldy, xäkikatta batil häläk bolуan turur.

Andyn Kä`bä kapuyña çykty. Bakar, Mäkkäniñ ülüylary kol kausturup xidmät mäkamynda turukmyšlar.

Päйғambär `äläйhis-sälam aйdy:

لا اله الا الله وحده لا شريك له الحمد لله الذى صدق وعده و نصر عبده و هزم الاحزاب وحده و لا سى بعده

Mä`nisi ol bolur kим: Täñri Tä`ala Bir uä Bar turur, aña ortak räua ermäz; šükr uä sipas ol Täñrika kим uä`däsinä räst kyldy, taky kulyna nusrät berdi, taky žumlä kafirlärni ñalyüz xäzimät kyldy, andyn soñ heç nersä ñok, barçadyn ilk turur, barçadyn soñ taky ol turur tedi. Andyn soñ aйdy: Ей, Kuräйš kabiläsi, ей, Mäkkä xälaiуky, sizniñ ol žähiliйät uäktindäky ülüylukuuzny Xäk Tä`ala keterdi taky mallaryñyzyzny menim adakym altynда kyldy. Xäk Tä`ala žumlä xälaiуkny Adäm atamyз taky Häuä anamyздyn ñaratty, taky Adäm päйғambärni toprakdyn ñaratty tedi taky bu aйätny okydy, Kauluhu Tä`ala:

يا ايُّهَا النَّاسِ انا خلقناكم من ذكر و انثى و جعلناكم شعوبا و قبائل لتعارفوا ان اكرمكم عند الله اتقيكم ان الله
 عليم حبير

Mä'nis̄ ol bolur kım: Täñrī Tä`ala aytur: Eй, xälaıyklar, men sizläрни Adäm taky Häuadyn йarattym, taky sizläрни ülüy kabilä taky kiciğ kabilä kyldym biri-biriñizni bilsñiz tep. Xäkikatdä sizläرده xurmätlügläriñiz Täñrī katynda Täñridin korkyanlaryñyz turur. Xäkikatdä Täñrī Tä`ala bilgen turur sizñ äxualyñyzny taky häm bilgen turur sizñ syrlaryñyzny. Andyn soñ aydy: Eй, Mäkkä xälky, sizñ sezikiñiz benim xäkkymka netäg turur? Men sizkä ne kyläyyn tep sakynursyz? tep aydy ersä, barčalary aydylar: Йа, Muxämmäd, sen kárim sen taky kárim uruyysyn. Bizlär seniñ xäkkynka üküš xätälär kylduk. Emdi Xäk seni `äziz kyldy, bizkä ne kysañ erkiñ bar tep miskinlik kyldylar ersä, päйғambär `äläйhis-sälam aydy: Eй, Mäkkä xälky, men sizkä any ayturmyn kım Йusuf päйғambär `äläйhis-sälam karyndašlaryñka aydy. Karyndašlary Йusuf päйғambär `äläйhis-sälamnı atasydyn йalyan söz birlä säxräka çykardylar taky üküš žäfalär kylmyšdin soñ kuduҗka kemištilär. Andyn soñ káruan xälky su almakka kelip Йusuf päйғambärni kuduҗdyn çykardylar ersä, йänä karyndašlary: Bu bizim kaçkunçy kulumuz tep ol káruan xälkynyñ biriñä sattylar. Xäk Tä`ala Йusuf päйғambarka padšahlykny ruzi kylmyšdyn soñ uñäläri äçlykdyn emgäñip Йusuf päйғambarka bardylar ersä, Йusuf päйғambär anlarka özini bildürdi ersä, anlar iñen xižalättä boldylar ersä, Йusuf päйғambär anlarya aydy: Eй, karyndašlarym, xižalät kylmañ! Ol күn sizlär ne kım mäñä kyldyñyz ersä, men `äfu kyldym, Xäk Tä`ala sizlärkä taky räxmät kysun! temiš teg men taky, eй, Mäkkä xälky, sizlärkä `äfu kyldym tedi. Uäs-sälam.

Йетинч fäsl

Päйғambärniñ `äläйhis-sälam mi`ražynyñ bäйany içindä turur

Imam Bäуaui raxmätullahi `äläйhi `Mäsäbix` atlyғ kıtabynda bu xädisni keltürmiš. Xädis bu turur:

عن انس بن مالك رضي الله عنه ان النبي صلى الله عليه وسلم اتى با لبراق ليلة اسري به ملجما مسرجا فا
 ستصعب عليه فقال له جبرئيل ابعثك تفعل هذا فما ركبك احد اكرم على الله تعالى منه فارفضى عدقا

Xädis mä'nis̄ ol turur kım, Änäš ibn Malik riuaiät kylur: päйғambär `äläйhis-sälamka mi`raž ünindä Žäbräil `äläйhis-sälam Burak keldürdi, йүgän urulmyš, eйär urulmyš. Kačan kım päйғambär `äläйhis-sälam Burakka münmäk tiledi ersä, Buräk čalyklyk kyldy. Žäbräil aydy: Eй, Burak, Muxämmädkämu čalyklyk kylursyn? Heç kimersä münmedi sängä Muxämmäddin `äzizräk Xäk Tä`ala katynda, Muxämmäddin xurmätliğräk tedi ersä, Burak töländi taky teri aka başlady.

Malik atlyy säxabä riuañät kylur: `Ali räziñallahu `anhunuñ kyz karyndasy Ummi Xanidin. Ummi Xani aytur: Päýýambär `äläñhis-sälam bir kečä bizke konuk boldy. Žüftüm Xübäñrä taky xazyr erdi. Erte boldy ersä, päýýambär `äläñhis-sälam aytur: Ýa, Ummi Xani, men sängä bir `äzäb xikäñät aytu beräñinmu? tedi ersä, men aýdym: Ýa, Räsulullah, aytu bergil! tedim ersä, päýýambär `äläñhis-sälam aýdy:

Bu kečä Žäbräil taky Mikail keldilär taky bir žanuär keltürdilär. Ol žanuär aty Burak erdi. Ezäri taky ýügäni uruyluy. Katyrdyn kiçigrek, ešekdin ülüyrak, ýüzi adämi ýüzi mengizlig, kudruky taky tuñnaky inek kudrukyna uä taky tuñnaklarynga meñzär. Eger ñerde ýürimäkkä kasd kysam, bir adymy munda basar taky bir adymy köz uçy ñeterde basar. Uä eger üstün barmakka kasd kylsam, kuş teg häuädä uçar. Reñi ak turur. Biz üçägu barduk Bähñtul-Mäkdiska. Mäsžidul-Aksaya kirdük ersä, bakarmyn, žumlä päýýambärlär xazyr bolmyšlar. Mäñä aýdylar: Ýa, Muxämmäd, sen imamluk kyllyl, biz žumlä säñä iktidä kylalyñ! tedilär ersä, men taky imamätlyk kyldym. Žumlä päýýambärlär mäñä iktidä kydylar.

Andyn soñ häuäka aštuk. İlk kat kökke ñettük ersä, Žäbräil `äläñhis-sälam aýdy: Eñ, kök kapuyny saklayan färištälär, kapuyny açyly! tedi ersä, ol färištä aýdy: Sen kimsñ? tedi Žäbräil `äläñhis-sälam aýdy: Men Žäbräil tururmyn, taky katymda Muxämmäd Rasulullah bar turur tedi ersä, kök kapuyny açtylar taky aýdylar: Xoşluk bolsun Muxämmädkä, nemä ñaxşy kelmäk keldi! tedi. Kaçan kim ilk kat kökkä kirdük ersä, bakarmyn, bir šaxs turur. Žäbräil `äläñhis-sälam aýdy: Ýa, Muxämmäd, bu atañ Adäm päýýambär turur, muña sälam kyllyl! tedi ersä, men taky sälam kyldym. Adäm päýýambär taky žäuab ñarylkady, aýdy: Xoşluk bolsun edgü oýulka, päýýambär oýulka! Andyn soñ bakarmyn, Adäm päýýambärnyñ saý ñanynda nersälär körärmñn. Taky Adäm päýýambär `äläñhis-sälam saý ñanyña bakar taky šadyman bolur, külär, taky sol ñanmña bakar, kadýuluy bezman bolur ýylylar.

Men aýdym: Ýa, Žäbräil, bu ne äxual turur kim Adäm päýýambär kylur? tedim ersä, Žäbräil `äläñhis-sälam aytur: Adäm päýýambärnyñ saý ñanyndaky äñbiñälär taky äuliñälär taky edgü kullar äruaxy turur. Anlarka bakar, köñli xoş bolur taky külär, sol ñanyndaky kafirlär taky zalimler taky müşriklär äruaxy turur, anlarka kadýurur taky ýylylar tedi.

Andyn soñ aštuk, ekinç kat kök kapuynña ñettük. Žäbräil `äläñhis-sälam ekinç kat kök kapuyny saklayan färištälärkä aýdy, ol taky žäuab berdi. Taky kök kapuyny açtylar, biz taky kirdük. Bakarmyn, ekki šaxs bar. Žäbräil `äläñhis-sälam aýdy: Ýa, Muxämmäd, bu ekki šaxsnyñ biri `Isa päýýambär turur taky biri Ýäññä päýýambär turur `äläñhimäs-sälam. Ekki kyz karyndaş oýlanlary tururlar. Bularyña sälam kyllyl! tedi ersä, men taky sälam kyldym, anlar taky sälamumña žäuab kañtardylar taky aýdylar: Xoşluk bolsun karyndaşymyz Muxämmädkä taky xoşluk bolsun karyndasymyz edgü päýýambarka! tedilär.

Andyn soñ aštuk. Üçinç kat kök kapuуға tegdük ersä, Žäbräil `äläyhis-sälam kapuу saklayan färištädin kapuуny ačmak dedi ersä, ol färištä sordy: Kim sizlär? tep. Žäbrä`il `äläyhis-sälam bürünkylarka žäuab аймышы teg айды ersä, ol taky kapuу ақты taky мәңә мәrxäbä tedi. Bakarmyn, bir šäxs bar kim heç kimersä ануј žämalуға йetmäс. Tolun ай meңizlig йüzi kumuуur.

Men айдym: Йа, Žäbrä`il, bu kim turur? tep tedim ersä, Žäbrä`il `äläyhis-sälam айды: Bu karyndaşуң Йусuf пәйғambär turur tedi ersä, men taky sälam kyldym, ol taky sälam кайтardy taky айды: Хош келдиң, karyndasym! Uä`dä kylduk erdi kim Muxämmäd Rasulullah kelgäй, körgäйbiz tep. Šukur ol Täңrika kim siziy mubäräk žämalуғyzny bizkä körgüzdi tedi.

Andyn soñ aštuk. Taky törtinç kat kök kapuуға tegdük ersä, ol kapuу saklayan färištä байaky teg su`al kyldy, Žäbräil байaky teg žäuab berdi. Ol taky kapuуny ақты taky мәrxäbä tedi. Bakarmyn, bir ak mäxasinlyу šäxs kördüm. Men айдym: Йа, Žäbräil, bu kim turur? tedim ersä, Žäbräil `äläyhis-sälam айды: Bu Idris пәйғambär turur tedi. Men taky sälam kyldym. Idris `äläyhis-sälam žäuab кайтardy taky айды: Хош келдиң karyndasym Muxämmäd! Bizke uä`dä kylyp turur erdilär kim bu kečä Muxämmäd Rasulallahny köргейsiz tep. Šukur Täңrika kim mubäräk žämalуғyzny kördük tedi.

Andyn soñ aštuk. Bešinç kat kök kapuуға tegdük ersä, ol kapuу saklayan färištäkä Žäbräil байaky teg žäuab айды, ol taky kapuуny ақты taky мәrxäbä tedi. Bakarmyn, bir šäxs bar, mäxasini йarysy ak turur taky йarysy kara turur. Айдым: Йа, Žäbräil, bu kim turur? tedim ersä, Žäbräil `äläyhis-sälam айды: Bu Musa пәйғambärнүң karyndasy Harun turur `äläyhimis-sälam. Taky ol мәңә sälam kyldy taky мәrxäbä kyldy ersä, men taky žäuab айдым. Ändyn soñ Harun katynda körärmän хәләйк bar, bä`zisi ak tonluуlar, bä`zisi ala tonluуlar. Alnynda bir aryk akar. Kačan kim bu ala tonluуlar bu arykya kirsälär taky ol suka čomsalar, tonlary ak bolur. Men айдym: Йа, Žäbräil, bu ne kaum turur? tedim ersä, Žäbräil `äläyhis-sälam айды: Bu Bäni Israil kaumy turur, Musa пәйғambär `äläyhis-sälamнүң ummätläri turur. Ol ak tonluуlar anlar tururlar kim imanlaryny zulum birlä karyšturmadyлар, pak tirildilär, taky dunñadyn mä`siñätka bulašmadyлар, әriу çyktyлар. Taky ala tonluуlar ol kimersälär tururlar kim imanlaryny zulum birlä karyšturdylar taky ta`ätlaryny mä`siñät birlä karyšturdylar, uälikin dunñadyn täubä birlä çyktyлар tep айды.

Andyn aštuk. Altynç kat kök kapuуға tegdük ersä, ol kapuу saklayan färištä байaky teg su`al kyldy ersä, Žäbräil `äläyhis-sälam байaky teg žäuab айды, ol färištä taky kapuуny ақты. Bakarmyn, bir köšk bar, ol köšk üzäsinde bir kimersä bar kim täni iñen tüklüg turur taky katynda üküš kimersälär bar. Mundy ozaky пәйғambärlärni kim kördüm tegmä bir kökdä, anlar katynda taky ummätläär bar erdi. Men айдym: Йа, Žäbräil, bu kim turur? tedim ersä, Žäbrä`il `äläyhis-sälam айды: Bu Musa пәйғambär turur tedi ersä, Musa мәңә мәrxäbä kyldy taky айды: Eй, мәңә šefkatlyу karyndasym

Muxämmäd, хоş keldiñ! tedi. Kaçan kım Žäbrä`il mäña işarät kyldy kım aşyyl tep, Musa päйғambär `äläйhis-sälam йуулайу başlady ersä, Žäbräil `äläйhis-sälam айdy: Йа Musa, nişä йууlarsyn? tedi ersä, Musa päйғambär `äläйhis-sälam айdy: Men anday sakynur erdim kım žumlä päйғambärlärdin benim däräžäm mäkamum йükäй tep taky ummätim үкүş tep. Bu Muxämmäd mendin soñ keldi, taky munuñ däräžäsi mendin aşty, taky munuñ ummätäläri benim ummätimdin үкүş boldy taky munuñ ummätläri meniñ ummätimdin бүрүн užmaxka kirgäй tedi ersä, Xäkdin Musa peйғambarka uäxi keldi: Йа, Musa, Men seni taky ummätüñni Fir`äundin kutғarmadymmu, sängä taky ummätüñä därйany йарyp sızläрни derйадyn sälamät keçrүp duşmanуғыз Fir`äunnä häläk kylmadymmu taky seni Kälimum tep `alamdä žaluä kylmadymmu? Bergänimkä nişä šukur kylmazsyn? tedi.

Andyn soñ aştuk. Йetүнč kat kök kapууға tegdüк ersä, ol kapуy saklayan färištä айdy: Kимlärsiz? tedi ersä, Žäbräil `äläйhis-sälam айdy: Men Žäbräil tururmyn, taky Mikail turur taky Muxämmäd Rasulullah turur tedi ersä, ol färištä айdy: Ol Muxämmädmu kım žumlä xäläйykka mäb`us turur? tep айdy ersä, Žäbräil taky Mikail `äläйhimis-sälam айdylar: Ari, ol turur tedilär. Ol kapуy saklayan färištä žumlä färištälärkä nidä kyldy kım: Keliñlä, Muxämmäd Rasulullah žamaly birlä muşarräf bolуñlar! tedi ersä, žumlä färištälär žam` boldylar, taky йetүнč köknüñ kapууғyny açtylar taky žumlä färištälär mäña bäräkät birlä du`a kyldylar. Kөрärmін, bir adym орny xali ermäz, žumlä kök üzäsi färištä birlä toлуy turur. Бүрүнky köklär taky andayuk färištälär birlä toлуy erdi.

Andyn soñ aştuk taky Bäйtul-Mä`murka tegdüк. Bakarmyn, bir үlүy йaşlyғ äбуška saçy taky mäxasini žumlä ak ermiş erdi, zäbäržäddin minbär üzä olturmys taky arkasyny Bäйtul-Mä`murka тайamyş taky katynda xäläйyk үкүş turur. Men айdym: Йа, Žäbräil, bu kım turur? tep айdym ersä, Žäbräil `äläйhis-sälam айdy: Bu атағ Ibrahim päйғambär `äläйhis-sälam turur tedi ersä, bardym, sälam kyldym, ol taky žauab кайтardy taky айdy: Хоşluk bolsun oylumka! tedi.

Žäbräil `äläйhis-sälam айdy: Йа, Muxämmäd, seniñ mäkamуñ taky ummätläriñ mäkamы bu йer turur tedi. Andyn soñ köremін, ekki түrlүg xäläйyk bolur, йарымуñуñ tonlary kayyd meñizlig ak turur taky йарымуñуñ tonlary ala turur. Men айdym: Йа, Žäbräil, bu xäläйyklar kимlär turur? tedim ersä, Žäbräil `äläйhis-sälam айdy: Йа, Muxämmäd, bu xäläйyklar seniñ ummätläriñ turur tedi taky айdy: Йа, Muxämmäd, sängä дәstur boldy bu Bäйtul-Mä`murka kirsäñ taky ziһarät kylsañ kım här күn bu Bäйtul-Mä`murka йetmiş муғ färištä ziһarät kylurlar. Bir күn ziһarät kylyan ekinč күn kylmas tedi ersä men taky Bäйtul-Mä`murka kirdim. Menim ummätlärim kım ak tonлуylar turur, anlarka taky Žäbräil дәstur berdi: Sızlär taky päйғambär birlä Bäйtul-Mä`mrka kiriñ! tep, uälikin ol ala tonлуylarka дәstur bolmady ersä, anlar kirü bilmädilär.

Andyn soj aštuk, Sidrätul-Muntähaka tegdük. Sidrätul-Muntäha bir ülüy däräht turur kim anyj misli ñok. Budaklarynyj bä`zisi zäbärzäddin taky bä`zisi ñinçudin turur. Žäbräil `äläñhis-sälam aıdy: Ёа, Muxämmäd, bu menim mäkamum turur. Mundyn üstün ustmaxka heç kimer säkä izabät ñok. Taky ñer ñüzindäki mäxlukatnyj `ilmı taky muña teger, mundyn ašmaz, ol žihät din muña Sidrätul-Muntäha tenür. Bu därähtni Xäk Tä`ala öz kudräti birlä ñaratyp turur. Ёapuryaklary fil kulaklary meñizlig turur taky meuäläri Xäzär atlyj elniñ sıñäkläri meñizlig turur. Taky bu därähtnyj tüpindä tört çäsmä çykar taky tört arykka kirür. Taky ekki aryk zahir turur, aşkara akar, taky ekki aryk örtüglüg akar. Ol ekki aryk kim aşkara akar, biri Nıl turur, Misir sährindä akar, taky biri Furat turur kim Kufä sährindä akar. Taky ol ekki aryk kim örtüglüg akar, biri Sälsäbil turur, uztmaxka akar, taky biri Käusär häuzuña akar, okdyn katyırak akar taky suy sütdin akrak turur taky `äsäldin süçüg turur. Kaçan kim Sidrätul-Muntähaka tegdim ersä, färıştälär mänä istikbäl kylu karsu keldilär taky sälam kyldylar. Üç kadäx keltürdilär: Biriniñ içindä xämr bar erdi, taky birindä `äsäl bar erdi taky biriniñ içindä süt bar erdi. Bu üç kadäxni mänä karšu tutular ersä, men süt kadäxini aldym taky içtim, xämr kadäxini taky `äsäl kadäxini almadym ersä, ol färıştä aıdy: Ёа, Muxämmäd, nemä ñaxşy kyldyñ, bu süt kadäxni ixtiñar kyldyñ! Ummätläriñ dunñada iman birlä tirilgäylär taky dunñadyn çykmışda iman birlä çykyañlar tedi ersä, men taky seundüm. Andyn soj bakarmyn, Žäbräil `äläñhis-sälam öz suratyña kelmiş, alty ñüz kanatyny ñайmyş bir egni mäşrikta turur taky bir egni mäğribtä turur. Men aıdym: Ёа, Žäbräil, bu ne sürät? tedim ersä, Žäbräil aıdy: Bu menim sürätim turur kim Xäk Tä`ala meni bu sürät üzä ñaratyp turur tedi.

Andyn soj Žäbräil aıdy: Ёа, Muxämmäd, kurbät mäkamynya baryyl taky aña säzdä kylyyl! tedi ersä taky kurbät mäkamynya bardym. Xäk Tä`alaka säzdä kyldym ersä, Xäk Tä`alany köñlüm birlä kördüm, közüm birlä körmädim. Xäk Tä`ala andyn xäbär berur, Kauluhu Tä`ala:

ما كذب الفواد ما رأى

Xäk Tä`aladyn mänä uäxi keldi: Ёа, Muxämmäd, başyñ kalduryyl taky mänä säna kylyyl! tep uäxi keldi ersä, başymny kaldurdum taky aıdym:

التهميات لله والصلوة والطيبات

Mä`nisi ol bolur kim: Ne kim til birlä `ibadät kylvur xämd uä säna meñizlig, täşbih uä tähli meñizlig, žumläsi Täñrika turur. Taky ne kim tän birlä `ibadät kylvur, nämaz, ruza uä xäz meñizlig, anyj taky žumläsi Täñrika turur. Taky ne kim `ibadät u ta`ät kim mal birlä kylvur zäkat uä sadaka, kurban meñizlig, anyj taky žumläsi Täñrika turur tedim ersä. Xäk Tä`aladyn xitab keldi:

السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته

йә`ni dunйada taky axirätdä sälamätlyk bolsun, йә`ni хәtim хәүfidin taky axirät `äzabidîn kurtulmak seniң üzä bolsun, Тәңrі Тә`alanyң räxmaty uä bärakäti, edgülüki seniң üzä bolsun, ей пәйғambär, tep Хäk Тә`aladyn xitab кeldi ersä, men taky айдym:

السلام علينا و على عباد الله الصالحين

йә`ni Хäk Тә`alanyң sälamy bizim üzä bolsun taky edgü kullar üzä bolsun! tep айдym ersä, žumlä färіštälär kaçan кim bu kurbät dәрäžäsini, bu кәрämät uä xurmätни көrdilär ersä, tegmä biri айдylar:

اشهد أن لا اله الا الله و اشهد أن محمداً عبده و رسوله

йә`ni tanukluk berurmiz кim Тәңrі Bir uä Bar turur, andyn oңin Тәңrі йок turur, taky tanukluk berurmiz кim Muxämmäd anyң kuly turur taky Räsuly turur.

Andyn soң Хäk Тә`ala xitab kyldy: Йа, Muxämmäd, säңä ellig nämaz färizä kylduk tün-kün içindä. Barыл, bu ellig nämazny ummätiңka färmanläyыл! tep xitab кeldi ersä, men taky kabul kyldym, taky Musa пәйғambär katyңa кeldim. Musa `äläйhis-sälam айды: Йа, Muxämmäd, ne işке buyrulduң? tedi ersä, men айдym: Ellig nämazka.

Musa пәйғambär айды: Йа, Muxämmäd, ummätiң йарағу йетmägäй tün-kün içindä ellig nämaz kylmakka. Men sendin oza кelip tururmyn, хәләйкny үкүš täžribä kylyp tururmyn, taky Bäni Israil бirlä үкүš zäxmät uä mäšakkat көрүp tururmyn. Zinhar uä zinhar барыл, Хäk Тә`aladyn asan tilägil! tedi ersä, men taky bardym. Хäk Тә`alaka үкүš täžarru` uä zärlyk kyldym ersä, йәнә Хäk Тә`aladyn xitab кeldi кim: Йа, Muxämmäd, on nämazny säңä койдук, kyrk nämaz бirlä барыл! tedi ersä, kyrk nämaz бirlä Musa пәйғambär katyңa кeldim taky айдym кim: Хäk Тә`ala mäңä on nämazny бауышлады, kyrk nämaz бirlä кeldim tedim ersä, Musa пәйғambär `äläйhis-sälam айды: Йа, Muxämmäd, йәнә кайтыыл, дәrxost kylyыл, bu taky үкүš turur, болыай кim taky `äfu kylsa tedi ersä, йәнә bardym, Хäk Тә`alaka zärlyk kylyp дәrxost kyldym ersä, Хäk Тә`ala кәрäm uä lutf kyldy taky on nämaz бауышлады, otuz nämaz бirlä кайыttym. Taky Musa пәйғambärка кeldim taky Musa пәйғambarka хәbär берdim кim: Хäk Тә`ala mäңä lutf uä кәрäm kyldy taky on nämaz бауышлады tep айдym ersä, Musa пәйғambär `äläйhis-sälam айды: Йа, Muxämmäd, ummätläriңä šäfkät kylyыл, йәнә кайтыыл Хäk Тә`alanyң lutfi кәрämi beғайät turur, дәrxost kylyыл, болыай кim kabul кығай tedi ersä, йәнә кайыttym. Хäk Тә`ala хәzratyndyn дәrxost kyldym ersä, on nämazny бауышлады. Йигirmi nämaz бirlä кайыttym, taky Musa пәйғambär `äläйhis-sälam katyңa кeldim taky айдym: Хäk Тә`ala йәнә кәрäm kyldy, on nämazny бауышлады, йигirmi nämaz калды tedim ersä, Musa пәйғambär `äläйhis-sälam айды: Йа, Muxämmäd, йәнә кайтығу, Хäk Тә`alanyң бәxšiši үкүš turur, räxmäti benixaйät

turur, taky kulunuñ zärlyk taky miskinlikini seuär, miskinlik kylyyl, bolıay kim asan kylsa, tep aıdy ersä, ñänä bardym, üküš miskinlik kyldym ersä, ñänä xıtab keldi kim: On nämazny taky `äfu kyldym tedi ersä, ŝukur kyldym. Taky on nämaz birlä Musa päıyambär `äläıhis-sälam katyngä kайыttym ersä, Musa päıyambär `äläıhis-sälam aıdy: Ёа, Muxämmäd, ñänä kайыттыл, bu on nämaz taky üküš turur.

Eger ummätläriñ tün-kün içindä on nämazny ötäıü bilmäsälär, täksirliñ bolıaylar, kiıamät kün `ukubätka mustäuzib bolıaylar. Mäsläxät bu turur kim taky kайытсаñ taky Xäk Tä`alanyñ xäzratyña üküš zärlyk kylsañ, bolıay kim Xäk Tä`ala lutf uä kāräm kylsa taky bu on nämazdyn bir ančasyny kodsä tedi ersä, ñänä uıalu Xäk Tä`alanyñ xäzratyña bardym. Üküš zärlyk kyldym ersä, beš nämazny taky `äfu kyldy. Kайыttym beš nämaz birlä. Musa päıyambarka bardym, aıdy: Ёа, Musa, Xäk Tä`ala lutf uä kāräm kyldy, beš nämazny koıdy, beš nämaz kaldy. Emdi bu beš nämazny kabul kyldym, öñin dārхost kylmazmyn, uıalurmyn tedim ersä, Musa päıyambär `äläıhis-sälam aıdy: Ёа, Muxämmäd, sen bilürsin. Eger bu näubät taky barsa erdiñ, Xäk Tä`ala seni mäxrum kайıtarmägäı erdi. Emdi kim kabul kyldyñ ersä, Xäk Tä`ala ummätläriñgä täufik bergäı bu beš nämazny tün-kün içindä edä kylmakça tedi ersä, Xäk Tä`aladyn xıtab keldi: Ёа, Muxämmäd, kim bu beš nämazny kabul kyldyñ, ummätläriñgä aıyыл: kайу mu`min uä muäxxid bu beš nämazny äriğ abdäst birlä žäma`ätdä kylur bolsalar, men ol kulça ellig nämaz säuäbini ruzi kylyaymyn, taky ummätläriñgä aıyыл: kайу bir mu`min uä muäxxid bir edgülükkä kasd kylsa, ol edgülükni kylmazdyn ašnu färištälärkä buırumyn kim bu kulum diuanynda bir säuab bitiñiz tep; už eger ol edgülükni kulum kylur bolsa, färištälärkä buırumyn kim bu kulum diuanynda on säuab bitiñiz tep; uä eger kulum bir ñauuz işkä kasd kylsa, diuanynda heç nersä bitimäñ tep aıturmyn; uä eger ol ñauz işni kylur bolsa, bir ñaman iş kyldy tep bitiñ färmanläıurmin. Uä eger i`tikad birlä täubä kylsa, žumlä kylynmyš ñazuklaryny ñarylkайurmen, tep xıtab keldi.

Taky bilgil, äğah bolıyl kim bu Mi`raž kissäsini eštip köñlüğä anday tüšmäsün kim Xäk Tä`ala `äläıhis-sälam üstündä turur tep, netäg kim bir kaumi mušbihi terler. Anlar Xäk Tä`alaka sürät aıturлар. Ol mäzhäb batil mäzhäb turur. Xäk Tä`alanyñ zaty bar, uälikin zatyña kайıfıññät, netäglik aımak räua bolmaz, sürät aımak räua bolmaz. Xäk Tä`alany olturur temek räua bolmaz, ñüriıur temek taky räua bolmas, bir mäkamdä turur temek taky räua bolmas. Bu nersälär žumläsi `äzizlyk nišany turur, taky Täñri Tä`alaka `äzizlyk räua bolmas. Uä eger Kurändä ña taky xädisdä bu nersälär kelmiš bolsa, `uläma tä`uil aımyšlar: Xäk Tä`ala körgän turur, uälikin körmäki köz birlä ermäs, taky ešitğän turur, uälikin ešitmäki kulak birlä ermäs. El taky adak, köz taky kulak žumläsi `äzizlyk nišany turur, Täñri Tä`alaka `äzizlyk räua ermäs. Päıyambär `äläıhis-sälamny Xäk Tä`ala ayyrlady taky tilädi kim kök `älämyña täfärruz kylsa, ötrü kök `älämyña ašurdy, färištälärni körgüzdi. Taky päıyambarka kurbät öz `äzämäti

taky kudrätim, uçtmaxny taky tamuıny körgüzsä, ol žihätidin mäkamı kim tenur Xäk Tä`ala ĩaukluk xurmät ĩanydyn taky `izzät ĩanydyn turur, makamy taky orun ĩany ermäs tep bilgil!

Seksinč fäsl

Užmäxka taky tamuıka täfärruž kylmaky bäıany turur

Imam Bäıauı raxmätullahi `äläıhi `Mäsäbix` atlyy kitabdä keltürmiš bu xädisni. Xädis bu turur:

عن انس بن مالك رضي الله عنه أنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم حفة الجنة با لمكاره و حفة النار
با الشهوات

Mä`nisi ol bolur kim uçtmax kapsandy küčäı ĩslär birlä žihäd meıizlig, xäž meıizlig, ruza meıizlig, nämaz meıizlig, ne kim emgäk küčeılik bar ersä, žumläsinı kylmak kerek, andyn soı uçtmaxka kirsä bolur. Taky tamuı kapsandy näfs tiläkläri birlä, näfs ĩämäk, içmäk, tänä`um, kadıusuzlukny tilär. Bu näfsinä uısa, soıy tamuı turur.

Päııambär `äläıhis-sälam anday ĩarylkar kim Xäk Täbäräkä uä Tä`ala kačan kim uçtmaxny öz kudräti birlä ĩaratty taky žumlä änuä`i ni`äm birlä bezädi, taky Žäbräilkä xitab keldi: Uçtmaxka näzär kylıyl tedi uä taky täfärruž kylıyl tedi ersä, Žäbrä`il `äläıhis-sälam taky bardy, näzär kylıy; körer Xäk Tä`ala kullänjä tenä`um kylmyš kim heč köz körmisi ĩok, taky heč kuläk ešitmiši ĩok taky heč könyülke tüšmiši ĩok. Kačan kim Žäbräil bu närsälärni kördi ersä, aıtur: İa, Rabbi, seniı `izzätin birlä and ĩad kylurmyn, kim bu uçtmaxnyı sıfatını ešitsä, kirmädin kalmayaı tedi ersä, Xäk Tä`ala bu uçtmaxnyı tört ĩanyny kapladı katıy ĩslär birlä žihäd teg, xäž teg, `umrä teg, ruza teg, nämaz teg. Taky ne kim ta`ät uä `ibadät bar, žumläsi emgäkinı uä mäšakkatyny tartmadyn kirsä bolmaz tep. İänä Žäbräilkä xitab keldi: İa, Žäbräil, baryıy taky uçtmax täpä näzär kylıyl tedi ersä, ekki kata näzär kylmyš erdi. Bakar, tört ĩanynda aıyr ĩslär, üküš emgäklär, telim ta`ät uä `ibadät birlä kapsanmys kördi ersä, aıdy: İa, Rabbi, `izzätin birlä änt ĩad kylurmyn, xäkikat korktum kim heč kimersä uçtmaxka kirmägäı tep. İänä kačan kim Täııı Tä`ala tamuıny ĩaratty ersä, ĩänä Žäbräilkä xitab keldi kim: İa, Žäbräil, tamuı ĩarattım, näzär kylıyl tep. Žäbräil `äläıhis-sälam bardy, tamuıka näzär kylmyš erdi. Körer kim türlüg `ukubatlar kim heč kimersä äm sıfat kılı bilmägäı. Kačan kim bu `ukubatlarnı, `äzablärni kördi ersä, Žäbräil `äläıhis-sälam aıdy: İa, Rabbi, `izzätin birlä änd ĩad kylur-meri kim kaıu bir kimersä bu `ukubätni ešitse, heč kirmägäı tedi. Andyn soı Xäk Tä`ala tamuınyı dört ĩanyny näfs ärzulary birlä, tän tiläkläri birlä, xämr içmäk, zina kylmak birlä, riba ĩämäk, zulm kylmak, tänä`um kylmak kim näfskä xoš kelür, munuı teg närsälär

birlä kapsady. Taky йәнә Žäbräilkä xıtab keldi kım: Йа, Žäbräil, йәнә тамуҗка нәзәр кылыл! tedi ersä, Žäbräil `äläйhis-sälam taky ekkinč kata bardy. Näzär kyldy ersä, айды: Йа, Rabbi, `izzätij birlä ant йад кылурмын, korktum kım kımersä калмаҗай муҗа kirmäginčä tep.

Kaçan kım Xäk Tä`aladyn päйҗambär `äläйhis-sälamka beš nämaz färizä boldy ersä, Žäbräil keldi taky айды: Йа, Muxämmäd, Xäk Tä`aladyn färman keldi kım dostum Muxämmädni elitgil taky mu`minlär üčün amädä kylmyš uctmaxka näzär kylsun tedi ersä, Žäbräil `äläйhis-sälam айды: Йа, Muxämmäd, Xäk Tä`ala säҗä Käusär häuzinī ruzi кылып турур. Äuäl аҗа täfärruž кылыл, andyn soҗ uctmaxka täfärruž кылыл! tedi ersä, barduk Käusär häuzijä. Körärmīn, ekki кыҗаҗында йинчудин kubbälär bar, taky йакутдын kubbälär bar, taky zäbäržäddin kubbälär bar. Taky ol Käusär häuzinij balčyky йүпәрдin турур, taky içindäki ušak tašlar žumläsi кызыл йакутдын турур, taky içindäki su sütdin ak турур, `äsäldin süčüg турур, taky йудуҗу йүпәрдin tatlyҗ турур. Taky bu häuznuҗ ülüҗlүky bir айлык йеркә tegi турур. Taky кыҗуҗларында ybryklar bar altündin taky күмүšdin kökdäki йулдузлар санынча. Kım-kım ol häuzdin bir kata içär bolsa, аҗа heč susalyk kelmäҗäй. Täҗri Tä`ala andyn хәбәр беру йарылкар, Kauluhu Tä`ala:

أنا اعطينا كال كوثر فصل لربك و انحر إن شانك هو الايتر

Mänisi ol bolur kım: Йа, Muxämmäd, biz säҗa üküš хәйrlär berdük йа taky Käusär häuzinī berdük,

فصل لربك

Päruärdigaryн үчүн nämaz кылыл,

و انحر

taky kurban кылыл,

إن شانك هو الايتر

xäkikattä seni йигреҗen soҗsuz ol турур, sen ermässin.

Xädižädin räziñallahu `anha `Ädulläh atlyҗ oҗul boldy taky naräsidälik хälyнда uäfat boldy. `Äs atlyҗ kımersä päйҗambär `äläйhis-säamka keldi, tä`ziñät tegürdi. Kaçan kım tä`ziñät tegrüp кайтмыšда Kuräйš kafirläry bu `Aska satyaštylar taky айдылар kım: Йа, `Äs, кайда erdin? tep, `Äs айды: Bu äbtärkä tä`ziñät tegürdüm tep айды.

`Äräb `adätī ol erdi kım кайу bir kımersänij erkeк oҗly turmasa, naräsidä erken uäfaty bolsa, аҗа `äbtär` tep айтур erdilər. Äbtär mä`nisi soҗsuz temek bolur.

Kaçan kım päйҗambär `äläйhis-sälam kafirlär äbtär teginini ešitti ersä, köñli хästä uä bezman boldy. Žäbräil `äläйhis-sälam näzil boldy taky bu surany päйҗambär `äläйhis-sälamka keltürdi, айды: Ей, Muxämmäd, biz säҗa Käusär häuzinī berdük. Sen

bizke şukur kylyyl, nāmaz kylyyl taky kurban! Kīm-kīm sāḡa ābtār tep aıdy ersā, ol ābtār turur, dunıada xurmātsiz, xor turur, axırattā taky xor turur. Sen ābtār ermāssın, seniḡ zıkrıḡni biz tūkel kylduk, seni biz `āziz kylduk. Kīāmātka tegi mu`āzzinler baḡi nāmazdā Menim atym aımyşdyn soḡ seniḡ atyḡ aıḡayılar, xātiblār xutbādā Menim atym aımyşdyn soḡ seniḡ atyḡny aıḡayılar, nāmaz içındā tāsāhhuddā Menim atymy aıḡayılar, andyn soḡ seniḡ atyḡny aıḡayılar, `ulāmalar, ua`izlār Menim atym aıtyḡ seniḡ atyḡny aıḡayılar tedi ersā, pāıyambār `ālāıhis-sālamnuḡ kōḡli xoş boldy. Andyn soḡ Zābrāil `ālāıhis-sālam aıdy: İā, Muxāmmād, bu Kāusār hāuzıdın āuāl içgān seniḡ ĩaranlaryḡdyn ol kīmersālār bolıyāı kīm kafırlār seni Mākkādın çykaryp Mādinākā kelmişinde sāburlān kalmadyn seniḡ māxābbatyḡda xatunlaryny, oḡul-kyzlaryny, ĩur-ĳurtlaryny salyp Mākkādın Mādinākā hiżrāt kylyan muhāzırlar içgāıllār. İānā ol dāruıš miskın sāxabālār kīm tonlary çāpān bolup, ĳüzlārı mużahıdādın sarḡaryp, başlary örperip, adaklary kaparyp heç kīmersā anlaryā iltifāt kylmadyn kelsālār, taky anlaryā kapuy açdmas, anlaryḡ māksudy dunıadyn ermās, anyḡ teg kīmersālār Kāusār hāuzıdın āuāl içgāıllār tedi. İānā bu Kāusār hāuzıniḡ tōrt sāḡrı bar. Bir sāḡrıdā Ābu Bākr räziıallahu `ānhu bolıyāı, taky bir sāḡrıdā `Umār räziıallahu `ānhu bolıyāı, taky bir sāḡrıdā `Usmān räziıallahu `ānhu bolıyāı, taky bir sāḡrıdā `Āli räziıallahu `ānhu bolıyāı. Kayu kīmersā kīm Ābu Bākrni seugāı taky `Umārni seumāgāı, Ābu Bākr aḡa su bermāgāı; taky kayu kīmersā kīm `Umārni seugāı taky Ābu Bākrni seumāgeı, `Umār aḡa su bermāgāı; taky kayu kīmersā `Usmāny seugāı taky `Ālini seumāgāı, `Usmān anyā su bermāgāı, taky kayu kīmersā `Ālini seugāı taky `Usmāni seumāgāı, `Āli anyā su bermāgāı.

Andyn soḡ Zābrāil `ālāıhis-sālam aıdy: İā, Muxāmmād, emdi uçtmaxka tāfārruż kylyyl! tedi ersā, barduk uçtmaxka tāfārruż kylmakka. Kōrārmın, Xāk Tābārākā uā Tā`ala mu`min kullārı üçün anday mākamlār amādā kylmyş kīm heç adāminiḡ kōzi kōrmişi ĳok, taky kulaky eşıtmişi ĳok, taky adāminiḡ hām kōḡliḡā tūşmişi ĳok. Uçtmaxdyn bir kamçy ĳox ĳaxşyrak turur bu dunıanyḡ žumlā mülkidin, žumlā maly tāuāndin. Uçtmaxnyḡ xurlaryḡdyn bir xur ĳer ĳüziḡe bir kata nāzār kylsa, māşrikdin māḡribka tegi xoş ĳydyḡ bolıyāı, taky xurlārniḡ keıḡān dāstarlārıdın bir dāstarynı dunıakā keltürsālār, dunıanyḡ āuālıdın axırınyā tegi ne kīm mal tāuār bar ersā, žumlāsi anyḡ bāxasyḡa ĳetmāgāı.

Bu uçtmax içındā tōrt āryk bar: biri sudyn, taky biri sūtdin, taky biri xāmrdın, taky biri `āsāldın. İānā bir saraı kōrdüm kūmüşdin, ilāḡinde bustanlar bar, ĳydyḡy xoş ĳydyḡy aryklar bar, akar aryklar. Bu saraı kapuyynda bir kīmersā olturup turur. Kaçan kīm ol kişikā ĳauk keldük ol kīmersā bizkā mārxābā kyldy. Xoş keldiḡiz tedi taky aıdy kīm: Bizkā uā`dā kyldylar erdi kīm bu keçā sizkā Muxāmmād Rasulullah kelgāı tep; `Āl-xāmdu lillāh` sizni kōrdük tedi ersā, men aıdyım: Siz kīm turursyz ?

Ol aıdy kīm: Men Daud pāıyambār oḡly Sulāımanmın tedi taky bizkā ĳzazāt berdi kīm kiriḡ tep, taky men kīrmādim. Bakarmyn, murābbā` saraı turur, uzyny taky on üç

bolmaуай. Mägär bir mu`minniң bir баймасы болуай йинчүдін; үлүлүкү алтмыш mil болуай, төрт муң адым йеркә `äräb mil tep айтур, ануң içindä ekki bustan болуай biri-biriңä karšu. Biriniң idişlärі žumlä ak kümüşdin болуай.

Andyn soң päйғambär `äläйhis-sälamka Žäbräil taky Mikail айдылар: Йа, Muxämmäd, dostnuң sarайуға muşähidä taky täfärruž kyldyң, emdi Xäk Tä`ala duşmänläriniң sarайларыңа taky näzär kylyyl! tedilär ersä, ücägü barduk. Kórärmin tamuңny iңen ülü, häйbätlig, Xäk Tä`alanуң yäzäbynuң äsarі bar. Eй, ummätlärim, tamuң korkuуudyn üküš йуулаң taky kadуруң kim tamuң `äzäbі uä `ukubäti iңen ülüy turur. Taky tamuңnuң teriңliki ol kadär turur kim йer taky kök arasy kim beš йüz йилlyk йer turur. Eger bir parä bir kiši basynča tašny erte kemіssälär, äxšamdyn бүрүнrak йерке түškeй. Taky tamuңda ol andazalyғ tašny idär bolsalar, kyrk йылka tegi түssä, tamuң түriңä йetmägäй. Xäk Tä`ala färіštälärkә büйürdy kim bu tamuңny йanduruң tep. Muң йil tamuңka ot йandurdylar, tamuң kызardy; муң йыл taky йandurdylar, tamuң akardy Йänä муң йыл ot йandurdylar, tamuң karardy. Tamуka kirgän kafirlärniң terisiң kalyңyky kyrk ekki aršun болуай, taky terisi Uхud таууңча болуай. Mäkkä Mädinä арашынча йerni bir kafir tutуай. Tamу әhli tamuңka kirsä, anča йуулауайлар kim йүzlärі йap teg болуай. Andyn soң köz йaшы kesugäй, közlärі kan aka başлауай. Anča kan акуай kim eger kemilär idär bolsalar, ol kan üzä йүriгäй.

Päйғambär `äläйhis-sälam айды: Tamу içindä bir ögür xäлайykny kórärmin. Färіštälär otdyn syndu birlä ol xäлайyklaryң tillärini kesärlär. Ol tillär бүter. Йänä kesärlär, йänä бүter. Nečä kessälär, anča бүte turur, munlar taky kese tururlar. Men айдым: Йа, Žäbräil, bu kišilär ne `ämällig kišilär tururlar kim munday `ukubät birlä mubtäla tururlar? tedim ersä, Žäbrä`il `äläйhis-sälam айды: Bu ol `alimlar turur kim `ilm birlä `ämäl kylmayan, dunйada xäлайyklaryға айтур erdilär kim: Zina kylmaң kim Xäk Tä`ala zinany xäräm kylyp turur tep айтур erdilär, taky özlärі zina kylur erdilär. Taky xäлайyklaryға айтур erdilär kim: Xämr içmäң kim Xäk Tä`ala xämrni xäräm kylyp turur tep, taky özlärі içär erdilär. Ne kim fisk uä fuзur, йaman işlar bar ersä, xäлайykny йууар erdilär, taky özlärі йууылmadyн kylur erdilär. Bular turur kim munuң teg `ukubatlar birlä mubtäla tururlar tedi.

Йänä bir kaumny kórärmin kim färіštälär ol kišilärniң etlärini kesärlär taky özlärіңä lukmä kyлу йetürlär. Bular йemäsälär, üküš `ukubatlar kylurlar, йigränu-йigränu öz ederini йейurlär. Men айдым: Йа, Žäbräil, bu ne kaum tururlar kim munuң teg `ukubät birlä mubtäla tururlar? tedim ersä, Žäbräil `äläйhis-sälam айды: Йа, Muxämmäd, bu ol kaumlar turur kim musulmanlaryн йүzindä йupulayuçylar, mäsxärä kyлуçylar tururlar, taky artlaryнда yäйbät kyлуçylar tururlar. Йänä bir kaumny kördüm, karynlary iңen ülüy turur, heç karynlaryн kötrü bilmäslär, йüzün süriуü йа taky йанын süriуü йүriрlär. Men айдым: Йа, Žäbräil, bu ne kaum turur? tedim ersä, Žäbräil `äläйhis-sälam айды: Bu riba йegüçilär tururlar tedi.

Йәнә bir kaumny kördüm kim tpmуka erklіg färištälär ol kaumny süñü birlä sançarlar taky tamuy içinjä idärlär. Men aıdy: Йа Žäbräil, bu ne kaum tururlar? tedim ersä, (Žäbrä`il `äläyhıs-sälam aıdy): Bu kaumlär җämmäz tururlar, musulmanlarny zalımlarka žakarlar. Ol zalımlar ol musulmanlarny mallaryny alurlar, `äzab uä `ukubät kylurlar. Йа taky ekkı musulman arasynda җämmäzlyk kylyp uruř kırıř, üküř fitnälär koparurlär.

Йәнә bir kaumny kördüm tamuy içindä töpen asylyp tururlar. Men aıdy: Йа, Žäbräil, bu ne kaum turur kim munday `äzab uä `ukubät kylurlar? tep aıdy ersä, Žäbräil `äläyhıs-sälam aıdy: Йа, Muxämmäd, bu riña birlä ta`ät kylyuçylar turur. Xälaıykatynda nämaz kylurlar, taky xäluättä heç nämaz kylmazlar. Taky mäksudläri Xäknıy rizasy ermäz, taky җarazlary ol turur kim xälaıyklar bızlärkä zahid tep aҗyrtasunlar, xıdmät kylsunlar tep йок ta`ätlärini kylmamıř edgüklärni kyldük tep йalyan sözlär. Mäksudläri dunña faıdıası turur, axırät säuaby ermäz.

Йәнә bir zä`ifany körärmän tamuy içindä, saçyndyn asylmyř, dimaуy kайнайur erdi. Men aıdy: Йа Žäbräil, bu ne `ämällig zä`ifä turur? tedim ersä, Žäbräil `äläyhıs-sälam aıdy: Йа, Muxämmäd, bu ol zä`ifä turur kim dunñada saçyny destaryndyn çykarur erdi taky namäxrämlärkä ol saçyny körgüzür erdi. Ol namäxrämlär taky anyñ saçyny körüp aña mäйл kylur erdilər taky йauz işlär aralarynda keçär erdi.

Taky bir zä`ifany körärmın, ekkı elgi baılyу taky ekkı adaky baılyу, йyланlar taky çайанlar sokar. Men aıdy: Йа Žäbräil, bu ne zä`ifä turur kim munday `ukubät birlä mubtälä turur? tedim ersä, Žäbräil `äläyhıs-sälam aıdy: Йа, Muxämmäd, bu ol zä`ifä turur kim nämaz kylmas erdi, hämiřä näzis йuriйur erdi, tänläri taky tonlary näzis erdi, uä eger йunär, йunuyyny taky bilmäz erdi, häm taky sormaz erdi, din kadyusyn йemäs erdi, hämiřä pälidlik äriysyzlyk birlä `ömrini keçürgen zä`ifä erdi.

Йәнә bir zä`ifanı körärmın, otdyn tabut içindä koımyřlar, ekkı közi йок, ekkı kulaky йок. Men aıdy: Йа, Žäbräil, bu ne zä`ifä turur? tedim ersä, Žäbräil `äläyhıs-sälam aıdy: Йа, Muxämmäd, bu ol zä`ifä turur kim zinadyn oylan keldürür erdi taky eriñä aıtur erdi kim: Bu sendin bolуan turur tep aıtur erdi.

Йәнә bir zä`ifany kördüm kim tamuy içindä tilindin asylyу turur, boзyуnа zäkkum koйarlar. Men aıdy: Йа, Žäbräil bu ne zä`ifä turur kim munday `ukubät birlä mubtälä turur? tedim ersä, Žäbrä`il `äläyhıs-sälam aıdy: Йа, Muxämmäd, bu ol zä`ifä turur kim tili birlä žüfdni azar kylur erdi taky žüftidin дәstürsiz euindin çykar erdi, йauz işlär kylur erdi.

Andyn soғ pайғambär `äläyhıs-sälam aıdy: Xäk Tä`alanyñ rizasy taky uçtmax ol zä`ifanyñ turur kim Xäk Tä`alanyñ färmanyyny йeriñä keltürsä taky žüftini azar kylmasa tedi.

Ей, Bar Xudaйа, žumläke Seniñ rizaңny bulmakka taky Seniñ färmanyңny йeriñä keltürmäkkä Sen täufik bergil taky tamuydyn aman berip sekkiz uçtmaxka šайıstä kylyу! Ämin.

ФАКСИМИЛЕСИ

نَوَيْتُكَ اِرْبُؤَلْدَى رُسَاخَوْلَه نَعَاكِبْ اِرْبُؤَلْدَى وَمَلَائِكَتَه يَصَلُّوْنَ عَلَ النَّبِيِّ يَا نَعَالِي الَّذِيْنَ اَمَّاوَا صَلُّوْا عَلَيَّ وَسَلُّوْا
 عَلَيَّ مَا مَعْنَى سِي اِل بُولُور كِيْم حَقِيْقَت تَان كِي تَعَالِي نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم قَانَا اِن شُور تَعِي قَلِيْمَت ش قَلِد اِحِي زِلْت
 لَارِي نِي لِي قَار تَعِي حَق تَعَالِي نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم دِي ن رَا مِي بُولُور سَا فَرِي شْتَه لَار تَعِي تِكْرِي تَعَالِي نِي نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم
 نُو كَل قَلِيْمَت قَلِد اِحِي لَت اِي نِي بَر لِي قَا نُو تِي لَابُور لَار تَعِي نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم قَا بَارِي مِوُور لَار اِي مِوُور لَار اِي نِي لَار
 مِي نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم مَا دُورُود وَصَلَاوَاتِ سِلَام اِنَا تِي نِي سَل شِسْت اِن كَل دِي اِي نِي نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم لَار اِي دِي نِي اِي نِي لَار اِي نِي
 سِلَام مِي نُو كَا مِي شِدُور كَل عِي شْتَه اِن شُور مِي زَا لَام عَلِي كَل اِي رَسُوْل اَللّٰه تِي نِي لَكِن صَلَوَات تَا كَل اِي قَا كَل اِن لَمَا زِي نِي
 تِي نِي اِي دِي لَار اِي نِي نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم اِي دِي كَل اِي بَار اِن لَار مِي سِل كَل اِي كَا ه بُولُور كَل اِن سِن كَا صَلَوَات اِن شُور نُو كَل تَكْرِي
 مِوُور تَاغ اِن تِي سَل كِي م اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَعَلَي اٰلِ مُحَمَّدٍ وَبَارِكْ عَلَي مُحَمَّدٍ وَعَلَي اٰلِ مُحَمَّدٍ وَبَارِكْ عَلَي مُحَمَّدٍ
 وَجَلِي اٰلِ اِبْرَاهِيْمَ اِن كَل حَبِيْبِي حَبِيْبِي قَا نُو مِوُور مِوُور وَجِدِي بُو دُورُود وَصَلَوَات سِن كَا اِرْبُؤَع اِعْتِقَاد مِيوُور اِي نِي قَانَا اِن شُور
 بُو كَل حَق تَار اِن تَعَالِي اِن تَل اُو رَا اُو رَا عَمْت اِن دِي قَا مِي نِي لَكِن اِي كَا ه بُولُور نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم رِي نِي اَلْوَل
 اِن تِي سَل اُو رَا مِي نِي كُو رُو د وَشِي سِ كُو رُو دِي حِيَاب عَلِي سِل كَا ن عَلِمَا لَار اِن دَاغ اِي دِي لَار كِي م عِي سِي نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم
 دِي ن تِي نِي نِي سِي كُرِي مِي ل كَل حَبِيْبِي اِي دِي كِي م حَبِيْبِي سُوْل اَللّٰه دِي نَا كَا كَل دِي تَعِي نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم نُو كَل تَانِي عِنْد اِن دِي
 نَعَا مِر مِوُور عَار دِي ن اِن شُور وَفَا ن مِوُور مِوُور اِي دِي دِي لَكِن اُو لُوغ اِنَا مِي عِنْد اَلْمَطْلَب اِي رَا دِي نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم وَفَا
 عِنْد اَلْمَطْلَب حَلِيْمَه اِن بَلِيغ دَا يَه قَا اِن دُو رِي كَل اُو جُو ن مِوُور تَعِي نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم اَلَّتِي يَا شَقَا مِي شِي اِي دِي كِي م اِنَا
 اِي سِن دُو فَا ت بُولُور نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم اُو لُوغ اِنَا مِي عِنْد اَلْمَطْلَب قِي تِن دَا رُو رَا دِي قِي اِن كِي م سِي كِي ر يَا شَقَا كَل دِي
 اِر سَا عِنْد اَلْمَطْلَب سُو كَال بُولُور تَعِي نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم اُو غَلِي اِن بُو طَال قَا اِن شُور دِي تَعِي وَفَا ت بُولُور قِي اِن كِي م نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم
 كُرِي يَا شَقَا لَكَا نَا اِن بُو طَال حَبِيْبِي حَبِيْبِي قَا نُو رُو نِي نَعَا مِر عَلِيَه اللّٰم قَا حَقِيْقَت لَان دُو رُو دِي حَبِيْبِي رَضِي اَللّٰهُمَّ اِن شُور اُو ج

تام...

ینا نارذی خیرجہ خا نور رضی اللہ عنہما بیغامبر دین کثیر اوغلان قورجوردی نورنی ارکاک فی نورقیزاردی
 ارکاک عبد اللہ فی قائم اردی فی طیب طاهر نورنی ناره سیدہ ارکان وفاتلاری بولدی فی نورقیزاردی
 بیری زینب فی رقیہ فی ام کلثوم فی فاطمہ زینب بیغامبر علیہ اللام ابو العاصم علیہ السلام فی نورقیزاردی
 اول زینب بیغامبر علیہ اللام دین اورا وفات بولدی فی رقیہ عثمان قاجخت لاندوردی اول فی بیغامبر علیہ اللام
 دین اورا وفات بولدی لیسام کلثوم فی عثمان قاجخت لاندوردی اول لاندوردی عثمان قاجخت لاندوردی صحابه و التواتر
 یوازدی لاندوردی بیغامبر علیہ اللام بولدی بوزدیه سینکاجخت بغدی تسام کلثوم فی بیغامبر علیہ اللام دین
 اورا وفات بولدی فی فاطمہ علی قاجخت لاندوردی لیکن فاطمہ رضی اللہ عنہما بیغامبر علیہ اللام دین التی ای
 شوکل وفاتی بولدی بیغامبر علیہ اللام قورقیزاردی شاقا تمیش اردی سینکاجخت یکل یلیخ تون مجعہ تونیندازدی کئی
 خوری تاغیندا غار اچیندا اردی کیم جنبر علیہ اللام طاهر بولدی ناسینب تون قورقیزاردی فی کیشبہ تونج
 طاهر بولدی و زینب تون اردی کیم حق تعالی فرماش کیم جنبر علیہ اللام رسالت بیغامبر لیس فی بشوردی
 بیغامبر علیہ اللام فی قول قیلدی فی اول تون اردی کیم کسری ملک الملک انواتی تیراندی فی اوز تورت کونکره سی
 یقیلدی فی دنیا دانا کیم موغلا زیندورغان اولار باراردی جمله سی اول تون سندی فی ساوه اتلیغ ایلنگر
 ذریاسه اول تون قوربیری مجعہ کوز بیغامبر علیہ اللام خلائق اول قاجخت بوردی کیم حق تعالی منکجا بیغامبر لیس ورت
 قیلدی تیب اول خاتون لاردین مسلمان بولفا ز حیدر اردی رضی اللہ عنہما فی اوغلان لاردین اول مسلمان بولغان
 علی اردی رضی اللہ عنہما فی اول لاردین اول مسلمان بولغان ابوبکر اردی رضی اللہ عنہما فی قول لاردین اول مسلمان بولغان
 زینار دی رضی اللہ عنہما محمد رسول الله قایغامبر لیس کلین دین سؤل الی بل فی ایک ای ابوطالب تیرکوردی بوزدی و کور
 وفات بولدی بیغامبر علیہ اللام ابوطالب تیرکوردی انکان قورقیزاردی علی اردی فی کافر لاردین قورقیزاردی حایبر

ИСЛАМ**«Мұғинул-мүрид» («Мүридке көмекші»)**

Алтын Орда тұсында дүниеге келген шығармалардың бірі – «Мұғинул-мүрид» («Мүридке көмекші»). Ислам дінінің негізгі ұстындары мен сопылықтың сырлы әлемі өлең сөзбен өрнектелген бұл шығарма XIV ғасырда Хорезм аймағында дүниеге келген. Ғылымға белгілі жалғыз нұсқа Бұрсадағы Жазба және баспа ескі шығармалар кітапханасында сақталған. Шығарманы әр жылдары З.У.Тоган, Ф.Көпрүлү, Ж.Екман, А.Бодроглетти, А.Караманоглы, Н.Халимов, Ч.Гөкленов, Р.Топарлы, М.Аргуншаһ секілді ғалымдар зерттеп, өз пікірлерін білдірген. Десек те әдеби ескерткіштің қазақ әдебиеті тарихында алар орны, кейінгі шығармаларға әсері, көркемдік дәстүр жалғастығы секілді мәселелер қазақ әдебиеттануы тарапынан арнайы қарастырылмаған.

Жоғарыда айтып өткеніміздей, Хорезмдік жәдігерді түркітанушы ғалымдар зерттеп, өз тұжырымдарын жасасағанымен де, шығарманың авторына келгенде пікірлер екіге жарылған. Бірінші топ шығармадағы Ислам деген атқа сілтеме жасаса, келесі топ Әбілғазы Баһадұрдың «Шәжәрә-и тәрәкимәсіндегі» мәліметке арқа сүйеген.

«Мұғинул-мүридтің» 1608-ші жолында мынандай бәйіттер берілген:

*Бұ қач сөз айтқан аты Ислам ол,
Тілегі ақыр уақыт иман, Ислам ол,
Атам-баба Ислам «уәлийул-уәра»,
Өзі зікрі тілде түмен әслам ол¹.*

Осындағы «Бірнеше сөз айтқанның аты Ислам ол» деген алғашқы жолда шығарманы жазған адамның аты Ислам екені ашып айтылған. Алайда, бұл оның шын аты ма, әлде бүркеншік лақабы ма немесе тахаллусі ме ол жағы белгісіз. Және оның қай жылдары өмір сүргендігі, оның басқа қандай еңбектері бар екені де беймәлім.

Ал, енді Әбілғазының «Шәжәрә-и тәрәкимәсіндегі» мәліметке құлақ түріп көрейік: «Хызыр мен Салар елінен Әбул Ханда Арсары бай деген бар еді. Ұзақ өмір бойы тапқан дәулеті мен мұсылманишылыққа ізденетін адам еді. Бұл сөзіміздің айғағы – ол заманда Үргеніште бір әзіз адам бар еді. Шәрәф дейтін. Шайқылық дәрежесінде отырған әрі молда еді. Арсары бай барып, шайқының

¹ Şeyh Şeref Hacı. Mu'inü'l-mürîd. /hazırlayan Doç.dr. Ali Fehmi Karamanhoğlu. İstanbul: Beşir kitabevi, 2006. – 61 s

алдына қырық түйе ұсынып тұрып: «Біз түркі халқымыз, араб кітаптарын оқып, мағынасын ұғып, амал ету өте қиын. Егер араб мәселелерін түркіге тәржіма етіп, тарту етсеңіз сауапқа кенелер едіңіз», – деп өтініп еді, шайқы Қожжа барлық дін мәселесін тәржіма етіп, бір кітап етіп, оны «Мұғинул-мүрид» деп атап, Арсары байға берді»².

Әбілғазының «Шәжәрә-и тәрәкимә» мен «Шәжәрә-и турк» атты екі шығармасының түркі халықтар тарихында алар орны ерекше. Ондағы әрбір деректің маңызды екенін ескерсек, «Мұғинул-мүридті» жазушы Шайқы Шәрәф Қожжа болып шығады. Алайда, «Мұғинул-мүридте» «Бірнеше сөз айтқанның аты Ислам ол» деген жол да бар. Сондықтан да әдеби ескерткішті зертеушілер осы екі «белгісіз жаннның» төңірегінде біраз ізденген. Алайда, бір тұжырымға келмегендігін соңғы жылдары шығараманың екі автордың атымен жазылып жүргенін айтсақ та жетіп жатыр. Мысалы, түрік ғалымы А.Караманоглы бұл әдеби жәдігердің авторын «Шайқы Шәрәф Қожжа» деп көрсетсе, Р.Топарлы «Ислам» деген атпен жариялаған.

Осында ескерер бір нәрсе бар. Әбілғазының «Шәжәрә-и тәрәкимә» деген шығармасында аты аталатын Шайқы Шәрәф Қожжаның «Мұғинул-мүридта» да аталатынын айтып өткен жөн. Жәдігердің 1393-1396-шы жолдарында:

Көңіл нәпсі-у рухтан нәтиже еур,
Ғалыб болса бірі анғар йүз ұрар,
Білің бұ баян Шейх Шәрәф Хожжаның,
«Мәбәзи сүлікте» бітіклік тұрар³, –

Шайқы Шәрәфтің «Мәбәзи сүлік» деп аталатын шығармасында рух пен нәпсінің баяны анық жазылғандығы берілген. Бұдан Шайқы Шәрәф «Мұғинул-мүридтің» авторы емес, қайта жәдігерді жазушы оның «Мәбәзи сүлік» еңбегіне сілтеме жасап отырғанын көреміз. Онда Әбілғазыдағы деректің шындыққа қаншалықты жанасатындығына келер болсақ, оған жауап ретінде мынаны келтіруге болады. «Мұғинул-мүридпен» бір сарында, бір тақырыпта жазылған «Раунәкул-ислам» (Ислам шырағы) деген тағы бір шығарма бар. Бұл жәдігерде де Исламның негізгі ұстындары мен шаригат шарттары өлең сөзбен берілген. Бұл шығарма 1464 жылы дүниеге келген. Н.П.Остроумов бұл кітапты

² Самойлович А. Тюркские языкознание. Филология. Руника. Москва: Востлит., 2005. – 891 с.

³ Şeyh Şeref Hacı. Mu'inü'l-mürîd. /hazırlayan Doç.dr. Ali Fehmi Karamanhoğlu. İstanbul: Beşir kitabevi, 2006. – 53 s.

1907 жылы Ташкент типографиясында басып шығарады. Осы кітап туралы өз пікірін білдірген А.Самойлович «Раунәқұл-исламның» авторы кім деген сұраққа жауап іздеген. Сонда Аихабад уезінің Дурун өлкесінің бұрынғы мырзасы болған Хожелі молда мынандай мәлімет келтіргенін жазады: «Қадым заманда Хиуада Шайқы Шәрәф деген бір уәли (әулие – Т.Қ.) болыпты. Хиуаның даласын мекендеген ақсақалдар құрметті Шәрәфтың алдына келіп, мұсылманишылықты дұрыс ұғып-түсінулері үшін түркі тілінде бір кітап жазып бер деп өтініш жасапты. Құрметті Шайқы Шәрәф құрастырып, жазып, «Раунәқұл-исламды» беріпті. Оның ақысы етінде бай-малшылар Шәрәфқа отыз түйені ботасымен сыйлапты. Шайқы Шәрәф оның бәрін кембағалдарға үлестіріп беріпті»⁴.

Егер бұл деректерге сүйенсек, XIV ғасырдың басында жазылған «Мұғинул-мүрид» пен XV ғасырдың соңғы жартысында дүниеге келген «Раунәқұл-исламның» авторы бір болып шығады. Алайда, 1883-ші жылы Қазан университетінде басылған «Раунәқұл-исламда» «Ей, Уафаи, білгеніңді көздеме, Білмейтініңді білемін деп сөйлеме» деп, шығарма авторының Уафаи екені жазылған⁵ (8; 42).

Осыларды ескере келіп, «Мұғинул-мүрид» шығармасының авторына түйін жасайтын болсақ, онда «Бірнеше сөз айтқанның аты Ислам ол» деген пікірге тоқтаған орынды секілді.

Ал, еңбектің аты – «Мұғинул-мүрид» екені шығармада мына өлең жолдарымен берілген:

Бұ әбийәтлар аты – «Мұғинул-мүрид»,
Есіт, біл, амал қыл, бұ тауық Мәжид⁶.

«Мұғинул-мүридтің» қашан жазылғандығы туралы мәселеге келсек, бұл жәдегерде ашып айтылған:

Изи берді тауфық бұ бірқач кәләм,
Оруч айы ічре мі болды тамам,
Тарих жеті жүз он үш еді жылы,
Сәләмүн 'әлейкүм, 'әлейкүм сәләм⁷.

Осы төрттағанның екінші һәм үшінші жолдарында шығарманың һижри жыл санағы бойынша 713-ші жылы Ораза яғни Рамазан айында жазылғаны берілген. Бұл біздің жыл қайыруымыз бойынша 1313-ші жылға сәйкес келеді.

⁴ Самойлович А. Тюркские языкознание. Филология. Руника. Москва: Вост.лит., 2005. – 889 с.

⁵ Китәбун мустәтаб рәунәқул исләм. Қазан: Университет баспаханасы, 1883. – 42 б.

⁶ Şeyh Şeref Hâce. Mu'înü'l-mürîd. /hazırlayan Doç.dr. Ali Fehmi Karamanhoğlu. İstanbul: Beşir kitabevi, 2006. – 61 s

⁷ Бұл да сонда.

Сондай-ақ осы Хорезмдік ескерткіштер қатарынан табылатын Рабғұзидың «Қиссәсул-әнбиясы» да 1309–1310 жж. жазылғанын ескерсек, XIV ғасырдың алғашқы ширегінде ислами көркем шығармаларға деген сұраныстың жоғары болғандығымен байланыстыруға негіз бар.

Шығарма бастан-аяқ төрттаған өлең формасымен жазылған. Әр төрттағанның бірінші, екінші һәм төртінші жолдары өзара ұйқасады. Ал үшінші жол бос қалады (яғни, ааба). Жәдігердің ұйқасы аруз өлшеміне құрылған. Шығарма авторы Исламның рүкіндері мен шарияттың негізгі шарттарын өлең сөзбен жеткізуге тырысқандықтан да, оны қарапайым ұйқаспен беруге тырысқан. Сол уақыттарда түркі сөз өнерінде кеңінен қолданылып жүрген аруздың мұтақариб түрін қолданған. Ғылымда Фердауси «Шаһнамасының» ұйқасы ретінде танылған мұтақариб үлгісімен Ж.Баласағұн («Құтты білігі») мен А.Жүйнеки де («Ғибәтул-хақаниқ») қалам тербеген болатын. «Мұғинул-мүрид» та «фә'улун фә'улун фә'улун фә'ул» (v-- v-- v-- v~) яғни «мұтәқариб мұсәммәни мәқсур» ұйқасының негізінде дүниеге келген.

Шығарма 407 төрттағаннан тұрады, яғни 1628 жол. Жәдігерді негізгі төрт бөліктің аясында қарастыруға болады. Алғашқы бөлімде Алла мен елшісіне мадақ айтылған (1–48 жолға дейін), екінші жартысында шарият шарттары сөз болса (49–1064 жолға дейін), үшінші жартысында сопылықтың сырлы әлемі өлең сөзбен өрнектелген (1065–1508 жолға дейін), соңғы жағында Аллаға шүкіршілік етіліп, кітаптың жазылу тарихы мен себебі ашып айтылған (1509–1628 жолға дейін).

«Мүридке көмекиші» шығармасы негізінен шарият пен тариқат мәселелерін қамтиды. Бастан-аяқ бір ұйқаспен жазылып шыққан бұл жыр жолдарында Исламның негізгі ұстындары иман, намаз, ораза, зекет мәселелері кеңінен қамтылған, сонымен бірге әрбір мұсылман пенде үшін маңызды болып табылатын аң аулау, сауда-саттық, сыйлық беру, ұйықтау және әдеп мәселелері де жеке-жеке талданған. Шығарманың екінші бөлімі бүтіндей сопылыққа арналып, онда тариқат пен хақиқат мәселелері, кемелдікке жету жолындағы жүрек пен нәпсінің орны, сондай-ақ тариқатта жүру әдебі де көтерілген. Шығарманың аты айтып тұрғандай-ақ, бұл жәдігерді әрбір жеке тұлғаның әдеп кітабы десек те болады.

Антологияға «Мұғинул-мүрид» шығармасы ғылымға белгілі Түркия қолжазбасы бойынша толық аударылып беріліп отыр.

АУДАРМАСЫ

БҰЛ КІТАП МҰҒИНУЛ-МУРИД

Шүкір, мадақ, Иләһи, шексіз Саған,
 Жараттың мүслім, муәххид етіп әман,
 Шынайы демеушімсің әрқашан да,
 Мұңға батсам көмекті Сенен алам.

Иләһім, сұранамын бер деп медет,
 Мұсылман етгің, бергейсің халал қорек.
 Мағрифат нұрға толтыр көңілімді,
 Тілімді де шынайы еткін демеп.

Сен пәксің, жараттың бар жер мен көкті,
 Құдіретіңмен көктем, жаз, күз, қыс кепті.
 Баршаны байлыққа да кенелтесің,
 Жокты бар қып, жасайсың бардан жокты.

Һәмд айтып, шүкір қылып көп мақтады,
 Өзінді адам, періште, жын жақтады.
 Мадақ айтпай, Өзіңе шүкір етпес,
 Құлдық ұрмас әлемде ел жоқ тағы.

Жүз жиырма төрт мың болды пайғамбарың,
 Әнбиелер медет алып жайған бәрін.
 Басы – Адам, ал Мұхаммед соңы олардың,
 Білмесең дұрыс болар ойланғаның.

Хабар берді өзіңе таза, пәк Кәлам,
 Есебі жоқ мадақ пен тәхийәт сәлем.
 Расул, әнбиелер рухына
 Салауат айт, Құдайым жеткізер әман.

Расул, әнбиелердің ер көсемі,
 Мұхаммед расул ғой ол деседі.
 Шүкір қылар күні-түн жалбарынып,
 Үмметтері соңындағы жоқ есебі.

Өмірге келуіне болған себеп,
Арабтық Хашими деп айтар дерек.
Алайда адамзаттың баршасында
Расулдай құрметті жан жоқ бір ерек.

Айтамыз мадақтарды шексіз Оған,
Тәңірім жіберген сол біл бейкүмән.
Шапағатқа бөлеген расул үшін,
Соңғы сәтте аузыңда болсын иман.

Періште, пері мен адамзат баршасы,
Айтар Оған мадақты һәм қаншасы.
Барлығы құрметі үшін пайғамбардың,
Айтарымыз шынайы сол болсашы.

Төрт сахаба және де ардақталар,
Алладан кешірім мен разылық алар.
Әбу Бәкір, Фарух пен Оспан, Әлі –
Мадақтасақ жанымыз рахат табар.

Отыз үш мың сахаба және ол шын,
Оларға да Алламыз разы болсын.
Алла жалғыз деп келтір иманыңды,
Амалдарың өзіңе қазы болсын.

ИМАН ТУРАЛЫ БАП

Екі дүниеде егер болғың келсе аман,
Шын көңілмен келтіргін енді иман.
Білгің келсе айтайын иман жайын,
Білгенімше баяндап бәрін тамам.

Иеге илан, періштелердің барына,
Расул, әнбие және де кітаптарына.
Қиямет пенен тағдырға сену иманнан,
Шынайы тілмен илану ықтиярыңда.

Осылайша мүмін болып шығарсың,
Амалыңмен Тәңірге сен ұнарсын.

Біліп жүргін, мен айтайын тағы да,
Не нәрселер істеу керек бұған шын?

Ең әуелі тазартқайсың тілінді,
Мадақ, мактау сон айтылар бұрынғы.
Тазарт тілді «Лә иләһә» деуменен,
«Иллаллаһ» деп Иеңе жай сырынды.

«Лә иләһә иллаллаһта» көп медет,
Бір Иеден өзге Тәңір жоқ демек.
Қор қылушы, несібе де беруші Ол,
Мұны білу бәрімізге бек керек.

Бақыт, иман нұры шарпыр шынайы,
Хаққа таза иланған жанды ұдайы.
Өтірік, ғайбат жаман болар заһардан,
Аузыңа у салғандайсың пінәйі.

Шын көңілмен жүректе иман бекіткін,
Тіліңмен айт, кетпе бірақ көкіп тым.
Жүрек, тілдің амалдары сай болса,
Сөз айта алар айтшы, қане, жекіп кім.

Тілмен жеткіз, көңілменен илан да,
Амалыңды әдемі қыл қиналма,
Көңіліңе жақын болса кәлима,
Амал, иман толық болар жиғанға.

Осы үшеуі бірігіп болар иман,
Бейнесі сеніміңнің бұлар жиған.
Көңілден кекті шығар, боқтықты тый,
Тазаланып салтанат құрады жан.

Осындай жан арқасында адам өлмес,
Тіріде жан қадірін әркім білмес.
Боқтық, кекпен амалын жасайтындар,
Жанның жайын тірлікте еш түсінбес.

Егерде саф иманды етсе тұрақ,
Дәл мұндай мүміндердің орны жұмақ.
Жолбасшың – иман, амалың – жолдас болса,
Жолын – Ислам, ақиқат жүрмес жылап.

Шариғаттың үкімін қыл шамаң келсе,
Дін Ислам жолында жүр тамам ерше.
Тапсаңыз Исламды ихсан жақтан,
Ол мүмін «Минәл-муттахин» өле-өлгенше.

Мен айтайын «ихсан» не деп сұрасаңыз,
Шын ниетпен құлшылыққа құласаңыз.
Сен Оны көрмесең де, Ол көріп тұр,
Назардан тыс қалдырмас жыласаңыз.

Бірге болсаң осындай сипатпен һәм,
Болар «сахиб-ихсан уә әсли иман»⁸,
«Қарибун минәл-мухсинин»⁹ дейді Хақты,
Мұндай құлдар мәрхум болар, біл бикүмән¹⁰.

Ей, Ихсанның иесі, біл жамағат,
Қол, құлақ, саған көз бен тіл аманат,
Көңілді қиянаттан таза ұста,
Қияметте жүзің күннен жарық болат.

ХАҚ МАҒРИФАТЫ ЖӘНЕ МҰХАММЕДТІҢ ЕЛШІЛІГІ ТУРАЛЫ БАП

Көңілді Хаққа бұрындар, сауалым саған,
Бұл Хақты қалай сезіндің, сен айтшы маған?
Сан сауалға ылайық емес Тәңірім,
Сауалсыз-ақ әрдайым иланғын Оған.

Бой көтермейді ұстасыз ғимарат тіптен,
Бір тамшы судан жаратып инабатты еткен.

⁸ «шынайы иман мен ихсанның иесі».

⁹ «Жақсылық жасағандардан да жақын».

¹⁰ күмәнсіз.

Ой салып кара өзіңе, ашылар бәлкім,
«Рубубуйәти Зулжәлал» сый болып көктен.

Ұқсасы жоқ, теңдессіз Ол баршадан пәк,
Кеңістік, мекен және де заманнан азат.
Уайымға да берілмес, ой-қиялға да,
Себебі Алла пәк-жомарт, сондай бір ғажап.

Біз көреміз, сөйлейміз, естір құлак,
Қажет емес бұлар Оған білгін бірақ.
Алайда мен иландым бірлігіне,
Зердеңмен сез, қоймағын арзан сұрақ.

Екінші сауалың бұл, Расул Хақтан,
Иландым дейсің қайда дәлел жатқан?
Аңғарсаң дәлеліне сан жетпейді,
Хабарын жіберген-тін бұл Жаратқан.

Зулжалал Расулуллаһқа айтты бәрін,
Хабар берді ол жайында Құран Кәрім.
Отқа піскен қойды да сөйлетпеп пе ед,
Дәлел көп айта берсем одан да әрі.

Қақ бөлінді ишаратпен аспандағы ай,
Тіл бітіп, сөз сөйледі тас та солай.
Тірілген өлген адам құдіретімен,
Естігенде сен мұны жасқанбағай.

Хақ тағала Расулды таңдап алған,
Сол арқылы құлдарға хабар салған.
Мың мұғжиза беріпті Расулға,
Соның бірі дәл осы Құран болған.

Білгін келсе егерде бұдан да артық,
Жетем десең мақсатқа шыдамды артып.
Иеңе зікір айтқын, ашылады,
Көзіңнен жас тыйылмас сыр аңғартып.

Күлуін мүмкін емес мұндай шақта,
Күлсең де көрінбес тіс жақын, жатка.
Сүннетін білмесең сен пайғамбардың,
Қалайша бөленбексің рахат, бакка.

Білмеген бауырларың болар кәуап,
Желігіп, жинамасаң ертең сауап.
Жігіттіктің желігі жарға жығар,
Беріпті «жындылық» деп Расул жауап.

Қартайғанда сақал мен шаш ағарып,
«Не істеймін» деп текке сен болма ғаріп.
Шын көңілмен құлдық ұрып тәубаңа кел,
Қаласың шаш алғандай бір тазарып.

УАҒЫЗ НАСИХАТ ТУРАЛЫ БАП

Өмір – теңіз, жолаушымыз бәріміз де,
Сан сынақтар артылған әлі бізге.
Аман қалғың келсе егер Нух нәбидей,
Алланың зікірін сал тіліңізге.

Зікірмен итті аңға болсаң салар,
Тісі оның пышақтайын өткір болар.
Тыйылсаң тыйым салған амалдардан,
Құлшылық еткеннен де артық солар.

Бұлжытпай орындағын Хақ әмірін,
Ессіз тозақ болса егер нақ өмірің,
Күнә жасап қысылмай жүрер болсаң,
Шынайы Тәңірінді таппағаның.

Тәуекел, қиямет пен өлімге илан,
Жол тапсаң кем қалдырмас Тәңір сыйдан.
Хақиқатта Хаққа сен сенім артсаң,
Жеңілдетер жолыңды тегі иман.

Шынайы тәуекелді білгің келсе,
Ғибадатты жан-тәнмен қыл ендеше.

Өзгенің барлығын да естен шығар,
Иене бүтін жүзді бұр ендеше.

Аз күліп, мына өмірде көп жылаған,
Шынайы мұсылман ғой ол бір адам.
Сауық-сайран мұншалық неге керек,
Бола алмасаң егерде тамұқта аман.

Кел-дағы жөн болады ойланғаның,
Дұрыс па өткінші іске иланғаның?
Алғы күн амалыңа байланысты,
Көмек бермес дүние, жиғандарың.

Есер желдей бұл өмір бір күн өтер,
Тіршілік шырағы да сөнер бекер.
Болмысың – ағаш секілді, жан – жапырақ,
Дауыл соқса ол-дағы ұшып кетер.

Мастансаң дүниеге, нәпсі камар,
Тәубе қыл, шырағданың алдан жанар.
Азғындардың орыны тамұқ дәйім,
Имандылар жұмақтан орын алар.

Шариғат – жол, тариқат – ол бір азық,
Хақиқат – су, білгейсің Раб Разик.
Нәпсіні «мінер көлік» депті Расул,
Нәпсіден түсе алмай жүр небір пасық.

Өзіңе қарағайсың сын көзбенен,
Айырар Хақтан нәпсі өзгермеген.
Құлшылық қылғанымен адам, пері,
Хаққа қалай бармақшы жан «мен» деген.

Менмендікпен жанбайды сынық бағың,
Қияметте тірілерсің, ұмытпағың.
Мейірімді деп болма бейғам Қаһһар Ие,
Жауап берер кез келер қылықтарың.

Ібіліс көкте болды кәпір алғаш,
Ал жерде Қабыл болды күнәһар жас.
Сормаңдай болды екеуі іштарлықтан,
Санан болса сен мұндай істерден қаш.

Лағынет болды лайық Ібіліске,
Тәкаппарлық жеткізді мұндай іске.
Менмендік құлшылықты өшіреді,
Салам деп әуре болма оны күшке.

Ашкөздік – қасірет ол наласы көп,
Ашкөздік – жазылмас дерт дауасы жоқ.
Қанағат қылған жандар құрметтелер,
Есте ұстап сөзімменен санасып өт.

Қанағатпен Мұса Аллаға жақындады,
Турда Иемен сөйлесіп, ақыл алды.
Расулдың сүннеті бұл пәк қанағат,
Иеден тілеген соң мақұлданды.

Қанағат – таусылмайтын ерге байлық,
Ашкөздер алдарқатар көңлін жай ғып.
Жинаған дүние-малдан пайда бар ма,
Өлгенде өзгелерге қалар шайлық.

Қанағат жеткізеді сағадатқа,
Сағадаттың асылы қанағатта,
Ашкөздікпен Қарун да болды опат,
Қалдырады ашкөздік жаман атқа.

Тәкаппар, іштар және сараң жандар,
Мағынасын барша әһлі айтқан аңғар.
Жоқ едік, жаратты Алла һәм жоқ қылар,
Тәкаппарлы шынайы жол болмас мұндар.

Тәкаппар жан қашады Ие әмірінен,
Белгісі – күнә жасап тағы жүрген.

Тыйым салған істерден тыйылмайды,
Өмірде жөн деп білер ойнап-күлген.

Нәпсінің бос қалуы өнер емес,
Ұнамас істер істеу керек емес.
Қиындық, бейнет, ащы өмірменен,
Һидаят құсы келер деп берер кенес.

Тауپیғыңмен құрметке бөленесің,
Опалы бола алсаң егерде шын.
Іштарлық, кек көңілді өлтіреді,
Сырт көздер бақытты деп біле берсін.

Көңілдің суреті – ақыл, жаны – иман,
Шынайы жан тыныштық тура жолдан.
Қызғаншақтық сақталса үш күн бойда,
Жойылар бойыңдағы осы жиған.

Іштарлық, тәкаппарлық, рия, кек,
Мұсылман боп жүргенмен сен қанша бек.
Тірлікте мүслім болып көрінгенмен,
Өлгенінде бар сырың ашылар тек.

Мұнапықтың белгісі – кек, іштарлық,
Тазалыққа көңілді жүр құштар қып.
Тазалықтың нышаны шәһәдатпен,
Зікір айтып Аллаға нұр ұсталық.

Ондай жанның мазары болар бақша,
Хош иіс танауыңды жарар жатса.
Сыратың көпірі де, есеп те жоқ,
Сыйланып, құрметтелер ол бір патша.

МӘСЕЛЕЛЕР ТУРАЛЫ БАП

Бұл сабақтан он екі парызды біл,
Керегінді ұғып ап сақтанып жүр.
Намаздың сыртында алтау, ішінде алтау,
Қаза қылмай бәрін де орында кіл.

Әурет жабу, екіншісі ол – жуынбақ,
Тәніндей киімдерің таза болмақ.
Қыбылаға бет бұру, уақыт сақтамақ,
Ықыласпен ниет етіп намаз қылмақ.

Намазда айтқын тәкпір, қиям – сосын,
Қырағат, рүкүғ қыл болмас тосын.
Сужуд һәм тәшәһһудпен алтау болды,
Бұл парыздар кіргізер көңіл хошын.

Бөлім

Кіндік пен тізе арасы әурет болар,
Шариғатта тізені толық жабар.
Жуынудың ішінде төрт парыз бар,
Кәләмулла ішінде Хақтан хабар.

Әуелі бетті, сосын жу қолыңды,
Толықтай шынтағыңды жу қонымды.
Содан кейін басыңа мәсі тартқын,
Аяқты тобықпенен жу толымды.

Бөлім

Әйелдің аяқ, бетінен басқа денесі,
Әуретті жерлер, мұны жалған демеші.
Көрсетпесін өзге әйел, қызға да,
Еркектердей әуретті жердің егесі.

Тізеге дейін һәм білекті түріну,
Күн әйелге болмас айып, бүліну.
Азат әйел жасырсын бар әуретін,
Көрсетпесін құлға-дағы сәулетін.

Тәнде әурет қанша болса ашылған,
Парыз болар өзгелерден жасырған.
Әуретті ашпа, өзгеге де қарама,
Күпірлікке бастар жанды тасынған.

Бөлім

Ұғып алғын, дәреттің он сүннеті,
 Ниет ету, «Бисмилләни» айту бұл екі.
 Қолыңды жу, тісті және тазала,
 Тамақ шаю әр мүміннің міндеті.

Мұрынға су ал, құлаққа тартқын мәсіні,
 Сақал, саусақты аралатып жуу тәсілі.
 Үш рет жуғын жуылар жердің барлығын,
 Қап қойса бірі дәретті бұзбас әсілі.

Бөлім

Дәретті он бес нәрсе бұзар әки,
 Су таусылу, жел шығару, мәни, уәди.
 Мәзи және қан, ірің, сары су ағу,
 Арақ ішіп мас болу, естен тану.

Сүйеніп жатып егерде кетсең ұйықтап,
 Дәрет бұзар таяқ тайып кетсең құлап.
 Тік отырып, сәждеде жатып ұйықтау,
 Дәретке кесір тигізбес, білгін шырақ.

Ауызыңды толтыра құссаң егер,
 Дәретінді бұзылды деп біле бер.
 Қатты күлу бұзады намазыңды,
 Жымиғаның намазды бұзбас бекер.

Көрінгенмен таңып алған дәкеден қан,
 Сары су, ірің ақпаса болмас зиян.
 Неше мәрте дәрет алып жуынған соң,
 Намазың бұзылмайды бола соған.

Тыйылмаса қан, ірің не сары су,
 Дәрет алып тәніңді бес уақыт жу.
 Дәретің сол уақытқа қана жарар,
 Имамдыққа шықпайсың уақытта бұл.

Бастағы жарадан қан, ірін ағып,
Тәніңнің оң жағына тисе барып,
Дәретінді бұзылды деп білгейсің,
Тазалан, жүрмегейсің жалқауланып.

Дәретті бұзар тағы шауһат – мәни,
Соңынан келетұғын су да уәди.
Дәретті сындырғанмен тең болады,
Құштарлыққа берілгенде келер мәзи.

Өтеймін десең толық дәрет ақын,
Тұрған соң отыз қадамға жүргін жақын.
Дауыс шығар қақырынып, сілкініп ал,
Нәжістен тазаланып жүргін пақыр.

Ысқылансын бірнеше рет қол мен жүзі,
Сыртынан көрінбесін нәжіс ізі.
Екі дүние бақытын татам десең,
Тазалыққа назар салсын бар жұмысы.

Бұзылса дәретінді қайта алғын,
Тазалық кепілі ол барша жанның.
Дәретсіз уақытын өткізген жан,
Біле ме Алла айбын арқаларын.

Дәреттен соң екі ракағат оқы намаз,
Қол жайып дұға жаса соңынан аз.
Қабылданар дұғаларың еш шүбәсіз,
Тәңірім мейірімді Ол бір сабаз.

Бөлім

Ғұсыл деген жуу болар барша тәнді,
Ауыз бен мұрын шаю бар ғой тағы.
Дәретте осы екеуін сүннет дейді,
Денеңнің бәрін жуу парыз мәңгі.

Алдымен жуып алғын қолыңызды,
Жақсылап жу шолып оң-солыңызды.

Қалмасын ешбір нәжіс, ықтият бол,
Орында әдеттей сен оныңызды.

Ер адамға үш жағдайда ғұсыл парыз,
Іш киімде болса егер мәниден із.
Шауһатың атқыласа жатқан шақта,
Жыныстық қатынасты жасасаңыз.

Әйелдерге қосылар нифас, хайыз,
Бес жағдайда оларға ғұсыл парыз.
Жұма, ихрам тағы да екі айт күні,
Ғұсылдану сүннет болар ойласаңыз.

Мұрын мен аузыңыздан бастағайсыз,
Тамақты сосын шайып тастағайсыз.
Оң иық, содан кейін сол иықтан,
Тазалап бар дененді ұстағайсыз.

Арқанды, көкіректі, бас, қолынды,
Үш реттен жуып алған бек орынды.
Аяғынды ол жерден кеткен соң жу,
Мүмін болдың сол кезде сен толымды.

Бөлім

Дәретте ниет қылу ол – мүстәхәб,
Бұлжытпа Хақ әмірін тек ұстап ап.
Оң жақтан баста бәрін, өзге істі
Кіргізбе тұрса-дағы бек қыстап-ақ.

Түгел жуғын, тап-таза болсын бәрі,
Басыңның сыртына тарт мәсі тағы.
Мүстәхәб – әскер, әдеп болар – мойынсұну,
Сүннет – уәзір, дәреттің парыз – шаһы.

Муәхид қалар болсын ғибадатты,
Сол шақта көрінесің инабатты.

Ей, діндар, нәпсіңіздің басын кескін,
Ашу – дұшпан, баспасын мұң қабақты.

Нәпсі, тілді тыйғаның тәнге дәру,
Бой алдырсаң жазылмас ол бір ауру.
Нәпсімен күресіңді сен тоқтатпа,
Ғибадат пен дәретің болар қару.

Бөлім

Истинжәден кейін сен жуғын қолды,
Немесе таза жерге сүрткен оңды.
Қажетті жерлеріңді сумен жуғын,
Дұға жасап жүрекпен тұрсаң болды.

Мәсі тарту мойынсұну мойныңызға,
Жауыздық қалмастай ет қойныңызда.
Әдеп пен сүннетті осы тәркі етсең,
Мақамға жете алмас қолың қысқа.

Бөлім

Дәрет алып жатқанда күн мен айға,
Қарамағын азамға һәм құбылаға.
Дәретте сөз сөйлеме беталбаты,
Сүйенбе және-дағы жүзді бұрма.

Дәретте әурет жерді тазалап жу,
Содан соң оң қолыңмен алғайсың су.
Дәреттің сақтағайсың бар әдебін,
Ауыз бен мұрынға ал сол қолмен су.

ТАЯММУМ ТУРАЛЫ БАП

Бір йағыш он екі мың болар аршын,
Үштен бірі белгілі мұның бар шын.
Төрт мың аршын біреуі есептесең,
Ойланғайсың, ашылып көңіл қалсын.

Таямум ал, егер су табылмаса,
 Йағыш үште бірден жаныңда аса.
 Таямумның жағдайын мен айтайын,
 Сен де айта жүр өзге бір жан сұраса.

Ниет қылып жерге ұр екі қолды,
 Алақанмен жүзді сұрт, болар оңды.
 Екінші рет жерге соқ қолдарыңды,
 Сол қолыңмен оң қолды сұртсең болды.

Оң қолмен ысқылағын сол қолыңды,
 Әдепкіде сұрткендей оң қолыңды.
 Жүніптіктен таза боп саналасың,
 Шынайы дұрыс жаса, сол қонымды.

Таямум керек болар өлікке де,
 Үш рет ұрған дұрыс қолды жерге.
 Бір ұрып жүзін сипа, екінші оң қол,
 Үшінші ұрып сол қолды келтір жөнге.

Алланың Қәламынан келді хабар,
 «Таямум ал, құлдарым, депті тазар».
 Кез келген таза жерде амал ету,
 Ханифа мәзһабында дұрыс болар.

Табылмаса іздеген су қанша уақыт,
 Таямум ал жүргенше босқа жатып.
 Имам Шафиғи тек таза топырақ дер,
 Құммен де алған дұрыс дейді Жақып.

Бөлім

Білгің келсе уәжіп намаз ішіндегі,
 Дұрыс болар тыңдап ап түсінгенің.
 Екі рәкәғат ішінде «Фатиханы»
 Әуелі оқысын бұл кісің деді.

Орта отырыста оқылар Құныт тағы,
 Үтірде уәжіп болар ұмытпағын.

Рүкіндердің бәрін де орындап ал,
Құлшылықта болсын тек құлықтарың.

Тәшәһһуд оқылады соңғы сәтте,
Уәжіпті орындау қуат дәтке.
Тағы да тәқбирәт айт намазыңда,
Уәжіп деп айтылар бұл да гәште.

Құпия, жария ғып оқыр имам,
Уәжіп бұл бұйырған бізге сыйдан.
Егерде қалып кетсе мұның бірі,
Намазыңның сауабы кемір құйған.

Уәжіптердің ұмытып кетсең бірін,
Сәһу сәжде соңынан өтеп жүргін.
Қадра тәшәһһудтан соң отырыста,
Екі сәжде орындау жолы мұның.

Уәжіптің қалса бірі намазыңда,
Кешіксе парыз, уәжіп амалыңда,
Үшеуінің біреуін бұзсаң егер,
Сәһу сәжде уәжіп саған онда.

Тіләуат сәжде кездесе қорынбағын,
Уәжіп ол бұлжытпай орындағын.
Шынайы ниетіңмен жасар болсаң,
Сауабы екі сәжде оның-дағы.

Парыз қалса намазың бұзылады,
Сәһу сәжде өтей алмас мұны-дағы.
Уәжіпті ұмытсаң сәһу жаса,
Тәркі етсең, сауабы сызылады.

Сүннет қалса намазың бұзылмас бұл,
Ешнәрсе де уәжіп қылынбас біл.
Бұл амалың намазды бұзбағанмен,
Әдебіңе келтірер бір нұқсан дүр.

Ажарланар бұл сүннет әдеппенен,
 Уәжіп толық болар сүннетпенен.
 Парыз толық болмайды уәжіпсіз,
 Нұқсан келер иманына міндеттеген.

Намазда уәжіптен бұрын парыз дәйім,
 Біліңдер «фил-қаулин» бұл сүннет жайын.
 Парызыңды қалдырма, уәжіпті сақта,
 Сүннетті өте, оныңнан туар айың.

Намазда қақырынып, жөтелмегін,
 Үзірсіз бұзылады өтелмегің.
 Жыласаң қорқып Алла қаһарынан,
 Бұдан намаз бұзылмас, өтей бергің.

Рүкін ішінде сен екі реттен асып,
 Намазыңды бұзбағын тәнді қасып.
 Надандықтың зияны мол қашан да,
 Ғибадатта жүрмегін әдетке басып.

Бөлім

Намазда бірер күдік ұяласа,
 Бұз-дағы намазыңды қайта жаса.
 Бірнеше күдіктің бар шарифаты,
 Намазың бұзылмайды одан аса.

Бірнеше күдік келсе көңілге біл,
 Намазды үзбей амалды үстінде қыл.
 Күдіксіз болсаң анық тартынбағын,
 Ғибадатта осалдыққа жол бермей жүр.

Екі рәқағатта болса күмән біреу деп біл,
 Үшеу де – екеу, төртеуде – үшеу деп жүр.
 Күмәннің шешімдері осылайша,
 Шарифатты өзіңе тіреу деп біл.

Бұл күдік таң намазда болса ерек,
 Әр рәқағатта тәшәһһуд оқу керек.

Акшамда күдік кірсе көңіліне,
Тәшәһһудке отырып, тұру жетед.

Сәлем беріп болған соң күдік манағы,
Көңілге келсе қанша болмақ оның санағы?
Бесін, құптан, екінті намазында
Рәқағаттар оқылмақ қалай жаңағы?

Біреу деп білсең күдікті екіншісін толтыр,
Содан кейін тағы да тәшәһһуд оқыр.
Екеу десең, оның да шарты сондай,
Содан кейін намазды толық бітір.

Үшеу десең, оны да орындағын,
Тағы отырып төртеуге толтыр санын.
Төртеу десең, отырып және тағы,
Рәқағаттың толтырған бар нұқсанын.

Қаншама рәқағаттан жаңылассан,
Осылайша толтырғын бәрін нұқсан.
Күдіктенсең басынан соңына дейін,
Сәһу сәжде жөн болар оқып шықсаң.

Бөлім

Қиямда тұрып тәкбірді тек алындар,
Руқуғта тәкпір айтпас, наныңдар.
Ауру әлде қарт болсаңыз еңкейген,
Жеңілдіктер онда жанға бар мұндар.

Тәкбір айтып ұйиды жалғыз кісі,
Ұйығанның дұрыс болар намаз ісі.
Ұйығанын намазға білдірген соң,
Осыменен бітеді бұл ниет ісі.

Егерде кешігіп келген жамағатқа,
Намаз бұзар жылжып орын берген сапта.

Ал намаз басталмастан бұрын келсе,
Бұзбас намаз кеңітіп сапты жатса.

Имамға ұюшы егерде ере алмаса,
Рәқағатын бірінші түзу тере алмаса,
Екі жаққа имам сәлем берместен бұрын,
Соңғы отырыста қайта тұрып жөн жалғаса.

Толықтырар тұрып намаз сәлем берсе,
Кешіккені көп әлде аз мейлі ендеше.
Қаншама рәқағаты біткеннен соң,
Қырағат парыз болар жөнге келсе.

Сәлемнен бұрын тұрса кешіккен адам,
Имамға парыз, уәжіп болмас одан.
Сәһу сәжде жасаса егер имам,
Орындауы шарт болар және де оған.

Қиям, қырағат, рукуғқа үлгерген жандар,
Имаммен бірге оқыған намазы дұрысталар.
Сәжде сәһу бітіп қойса жөн болмайды,
Бітірмей үлгерсе намаз дұрыс болар.

Сәжде сәһуде болса имам сәлем етер,
Мәсбук жан онда сәлем бермес бекер.
Сәлем берсе намазы бұзылады,
Ұмытса айыбы жоқ, кемшілігін өтер.

Тіләуат сәждесінде имамға тағы,
Орындалмай жатса да кемшін бәрі.
Орындаса егер сәжде мәсбук қойып,
Ей, діндар, ол намазы бұзылады.

Үшінші рәқағатқа үлгермеген жан,
Төртінші рәқағатты бітірсе имам.
Ортаңғы және соңғы отырыста
Екі сүре оқуы қажет бұл Құраннан.

Мәжіліс

Тек соңғы отырысқа үлгерген жан,
Жалғыз өзі оқыған жандай әман,
Қиям мен қырағат, руқуғ, сужуд, қағда,
Сәлем берер бітірген сон бәрін тамам.

Екі рәкәғат намаздың бірінде тамам,
Қырағатты ұмытса болар қиям.
Намазы бұзылды дер «Бәхрул-мухит»,
Жеткізіп риуаятпен бізге аян.

Бөлім

Имамға ұйып тұрып ұйықтаса адам,
Қалай болмақ намазы оның тамам?
Оянғанда не істеп, не қояды,
Бар ма екен оның да жазасы әман.

Қиям, сужуд, руқуғ, куғуд жасап бастан,
Орындайды еш сүре оқымастан.
Қиямда қырағат уақытындай тұрып барып,
Руқуғ, сәжде орындар бас алмастан.

Ханифа бір аятты оқы дейді,
Бір ұзын не үш қысқа дейді кейі.
Қаулыға дау туғызу дұрыс болмас,
Осы өлшем қырағат пен қиям шегі.

Ниет қылып, ұйыған соң ұйықтаған жан,
Кетсе оянып бергенде сәлем имам.
«Ләхақ» дейді, еш нәрсе оқымастан,
Қайтадан барлығын жөн орындаған.

Бөлім

Имамға руқуғта егер ере алмасаң,
Имаммен бірге белді бүге алмасаң,

Кешіксең намазына жамағаттың,
Рәкәғаттарды орындар түгел қашан?

Мейлі сен имамға ұйы, болғын жалғыз,
Қалса рукуғ, рәкәғат қайта орындармыз.
Рәкәғаттағы рукуғтың үкіміндей,
Қиямды намазда егер ұмытсаңыз.

Екі сужуд рәкәғатта қойса қалып,
Сужудты орындағын қайта барып.
Алғашқы рәкәғатта қалып қойса,
Жасау керек және оны қайтадан ұқ.

Бір сәжде қалса ол да орындалар,
Сонымен рәкәғатың толық болар.
Әр рәкәғатта аз болса бір сәждеден,
Шынайы ниетпенен дұрысталар.

«Бірінші, екінші һәм үшінші» деп,
Бір-бірлеп бұл сәждені қылу керек.
Егерде нақты білсең рәкәғатын,
Сәһу сәжде жасаған дұрыс дер ек.

Рәкәғатты санап шығу қажет емес,
Дұрыс болса намазын күмән кірмес.
Іліммен бірге болса амал көркі,
Жолыңнан адасуға мүмкін бермес.

Құнт қалғанын рукуғта білсе кісі,
Сәждеге басты қою болар ісі.
Рукуғ – парыз, құнт – уәжіп делінеді,
Уәжіптен артық болар парыз күші.

Рукуғта ұмытсаң құнт дұғасын,
Сол бір шақта сәждеге бас ұрасын.
Рукуғ жасау бұзбайды намазыңды,
Сәждемен сәһу соңын толтырасың.

Бөлім

Намазға кіріскенде жалғыз өзін,
Жамағаттың келгенін көрсе көзін,
Сужудті орындамай намазды бұз,
Ғибадатты жамағатпен бірге сезін.

Болса-дағы сәждеге барып қойған,
Мүсәпір намаз бұзар арып ойдан.
Таң, құптаннан өзгесін бұзбас муқим,
Өзіндік пайдасы бар салып қойған.

Екі рәқағат намазда сал бір сәлем,
Сәжде, қырағат, қиям қалдырма әман.
Бұл екеуі нәпіл боп саналады,
Амалыңды жасағын сен біліммен.

Ілімсіз амал тек қана болар залал,
Амалсыз ілімге де және обал.
Білім Хақтың әмірін жеткізеді,
Тыйғаннан тыйыл, иманың содан толар.

Бөлім

Күн шығарда лайық болмас намаз,
Тұрса жайма қақ төбеде сен жайнамаз.
Күн батардың алдында екінті оқы,
Дұрыс жолды ұстанар сол бір сабаз.

Таң атқаннан кейінгі нәпіл намаз,
Шариғатта мәкрух, ей, сахиб нияз.
Екінті намазынан кейін болмас,
Оқуға нәпілдерді болса да аз.

Соңынан оқылатын әрбір намаз,
Оқу керек парыз қаза болса да аз.
Қаза көп, уақыт тар, ұмыт қылу –
Намаз оқу тәртібін бұзады бәз.

Ұмытсаң қанша екенін қаза намаз,
Сол уақыттын намазында өте сабаз.
Намазда түссе есіңе бұзылады,
Біткен шақта оқыған қабыл намаз.

Намазынды қаншама қаза қылсаң,
Тамұқта өртенерсің сен де мың сан.
Тамұқта бір намаз тең сексен жылға,
Жаныңның қиналмағын ойлап тұрсаң.

Себепсіз бір намазды қаза қылған,
Қандай ғана бұйырар жаза бұған?
Анаңмен Бәйтул-хәрам ішінде сен,
Жандайсың жетпіс рет зина қылған.

Бөлім

Ұстайтын кісілерде болса жігер,
Күнінде оразаға ниет етер.
Нәпіл деп жасағайсың ниетінді,
Ораза хас сүннеті білсең егер.

Отызыншы түн келіп жетсе қырдан,
Сыртқа шықсын барша жұрт ниет қылған.
Ораза айын күту сүннет болар,
Расул сүннетіне жаның құрбан.

Таң ағарса, ораза уақыты ол,
Жеп-ішу, тыйғандардан тыйылу жол.
Күн батқанша осылай жалғасады,
Алланың халалына лайық бол.

Ниетсіз оразаңыз дұрыс болмас,
Ниетті білдірген жөн қалай алғаш?
«Ниет еттім тұтпаққа ораза» де,
Шынайы шықсын және оның жалғас.

Қаза, шексіз нәзір, зихар оразасы,
Не кәффәрат, кім тұтар, біл ағасы.

Таң атпастан оянып ниет қылу –
Бір күнге жарайтұғын дәлел осы.

Парыз уақытын не нәпіл ниетін біл,
Шексіз нәзір – оразаңа болар кепіл.
Дұрысы күн шықпастан бұрын түнде,
Тұтуға оразаны ниетті қыл.

Оразаны бұзады жемек, ішпек,
Жақындыққа әйелмен тағы түспек.
Әдейі істесеңіз ол куәффәрат,
Ұмыту оразаны бұзбас күштеп.

Егер қызды оразада құшса жігіт,
Ораза бұзылар шауһаты кетсе шығып.
Қарт кісі өпсе одан еш зиян болмас,
Үзірмен қарар, шарифатты жұрмес бұзып.

Шығып кетсе шауһатың қарағанда,
Ораза бұзылмайды одан сонда.
Әдейілеп ішіп-жеп, жанар сату,
Дұрыс әдеп саналмас бұл да жанға.

Таң атқанда сәресі ішсең сен біл,
Ұстағайсың қазасын күніне күн.
Күн батты деп жеп қойсаң батпас бұрын,
Кәффәрат боп табылмас шынында бұл.

Пітірге екі батпан бергін бидай,
Өзіне, құлдарына адамдар бай.
Тағы да ұл-қыздары қоса есеп,
Біткенде дәл осынау ораза ай.

Оразаның ішінде берсе дұрыс,
Шарасыз, пақырларға болсын жұғыс.
Салбырап тұрады екен бермеген жан,
Көк пен жер арасында жолы бұрыс.

Бөлім

Сапардын уақыты – үш күн, үш түн,
Жаяу не түйеменен жүрер міскін.
Төрт рәқағат екеуге түсірілген,
Ей, мүсәпір, жолда сен же де ішкін.

Сапарда жөн болады ішіп-жеген,
Жеңілдеткен екі рәқағат намазбенен.
Бұл Алла кинамайды сүйген құлын,
Шынайы сұрағаның қабыл деген.

Ойлағаннан қысқа болсын сапарың бұл,
Ұзақ болсын, жолаушысың мұны да біл.
Діттеген жерге жетпей қайтса-дағы,
Расында жолға шыққан мүсәпір ол.

Жолда жүріп бір жерге тұрақтаса,
Ол уақыт он бес күннен болса аса,
Денсаулығы көтерсе бар шараны,
Жолаушы емес, ғибадатты толық жаса.

Ұзақ уақыт тұрып қалса жолда аса,
Жүрер кезі дәл белгілі болмаса,
Ол муқимның санатына кірмейді,
Жолаушысың, мейлі онда бол қанша.

Қаза болса намаз муқим кезіңде,
Сапарда өте дәл муқимдай өзін де.
Қаза намаз жолаушылық уақытта,
Өтегейсің мүсәпірдей сезін де.

Муқимға ұйып оқыса намаз жолаушы,
Төрт рәқағат парыз болар ол даусыз.
Муқимға ұйып оқымас қаза намазды,
Бұл амалды болма сен де қолдаушы.

Муқим егер ұйыса жолаушы соңынан,
Жалғыз оқып толтырар намаз молынан.

Намаздағы отырыста алғашқы
Отырып оқу жолаушыға келер оңынан.

Жолаушыға отырыссыз алғашқы,
Жалғыз намаз оқу дұрыс болмас-ты.
Тәшәһһуд деп есептелген отырыс
Мүсәпірге – соңғы, муқимға – алғашқы.

Кебіс мәсі муқимға бір тәулік,
Мүсәпірге лайық деген үш тәулік.
Қандай шақта бұзарынан дәреттің
Хабар келген бәрімізге лайық.

Саусақ ұшы тесік болса кебіс басында,
Мәсі тарту дұрыс болмас расында.
Болса егерде ондай тесік қонышта,
Зияны жоқ, тарта бергін тосылма.

ЗЕКЕТ ТУРАЛЫ БАП

Намаз бен оразадай зекет – парыз,
Көп берсе, болып қалмас ешкім қарыз.
Қырықтың бірін егер берер болсаң,
Бақытқа екі дүниеде жолығарсыз.

Жүз алтыннан бергейсің екі жарым,
Жиырма бес алтынды бер мыңы барың.
Сараңдық пен ашкөздік аздырады,
Өмір қысқа, білесің мұны бәрің.

Бермесен жылға толған малға зекет,
Амалыңды бір Алла харам етед.
Жеп-ішу, өзге құрал-саймандардан,
Жиырма алтынды бұл қылар зекет.

Екі жүз дирһәмнан бесеуін бер,
Бере білсең, берекетпен өмір гүлдер.
Дүние, мал мен мүлік бәрі өткінші,
Тасыған Харун да жоқ, қалды кімдер?

Алтын, күміс – өмірдегі қолдың кірі,
Бейшараны бай, патша, етер ірі.
Зекетінді бермесең сарандықпен,
Шарасыз боп қаларсың сен бір күні.

Алтын, күміс, бар болса егер пұлы,
Берсе зекет көңілдің артар нұры.
Берілмесе зекетің харам болып,
Тосар алдан тамұқтың құр шұңқыры.

Алқа, сырға, білезік, тағыншақтар,
Берсе егер зекетің жанын сақтар.
Егерде бұдан зекет бермесеңіз,
Зияны жоқ, күтпейді сан азаптар.

Астық, тауар, сиыр, құл, өзге заттар,
Қашыр, есек, бәрін де болсаң сақтар.
Оларды сатпақ үшін ұстасаңыз,
Білгейсің, берілетін бір зекет бар.

Нысап болса уәжіп құрбан шалмақ,
Ораза, намаздай ол салар салмақ.
Бұлардың барлығын да өтеген жан,
Тамұқтың мұратынан азат болмақ.

Құрбан қылса болады қой, ешкіні,
Болмасын аяқ, құлақ, кем кескіні.
Көзі соқыр, ақсақ, шұнақ болса егер,
Құрбандыққа жарамас бұл ешбірі.

Малдан бөліп зекетті бермегенің,
Құлшылықты тәркі етіп көнбегенің.
Ешқашан Исламда пайда бермес,
Зекеттің құдіретіне сенбегенің.

Етпетіңнен жатқызып отты жағар,
Шыжғырылар бетің мен қабырғалар.
Басыңды отқа қаратып тұқыртады,
Жер таппассың тамұқтан жаның қалар.

Бөлім

Өзінде жеке жерің болса егер,
Онда сен жерің үшін ғұшырды бер.
Ажамдық жұртқа ғұшыр міндетті емес,
Болса он батпан жарымы салықты жер.

Өзен не жаңбыр сумен шықса егін,
Беруге тиістісің ғұшыр жүгін.
Арық қазып суарған егін – шығын,
Көп болса да ғұшыры болмас мұның.

Егіннің өнімінен бергін зекет,
Ханифа айтқан көкөніске болмайды деп.
Егінге берілетін зекет жайын
Әбу Жүсіп айтыпты бес «аусақ» деп.

Бір аусақ екі жүз қырық батпан,
Жартысы жүз жиырма бөліп жатқан.
Алайда Әбу Жүсіп шафран үшін
Бесте бірлік бір басқа деп айтқан.

Бұл бес мысал расында бес жүк болар,
Әр жүгі екі жүзге жетіп толар.
Шафраннан бес батпан ғұшыр берсең,
Жүз мың табыс өзіңе мол оралар.

Дүние аман пақырдың арқасында,
Несібесі байлардың дәл қасында.
Кедейлерге бергені үшін бай адамдар,
Қалмас болар азаптың қалқасында.

Бөлім

Түйелерің болса егер жайлаудағы,
Мінбейтінің беске толса айдаудағы,
Оларға зекет беру тиесілі,
Болашаққа амал қыл ойлан-дағы.

Бес түйенің зекеті бір кой болар,
Он түйеге екі кой берсен жарар.
Отызға үш, жиырмаға төрт қойды бер,
Берген қолға қашанда сауап толар.

Толса егер түйеңіз жиырма беске,
Жасқа толған бота беру болсын есте.
Отыз алты болғанда екі жасар
Тайлақ беру еш артық болмас есте.

Қырық алты түйеңіздің болса саны,
Төрт жасар түйе зекет білгін тағы.
Алпыс бір бас түйенің зекетіне,
Бес жасар жазға болды Хақ пәрмені.

Бинт-и мәхаз – ұрғашы екі жасар,
Бинт-и ләбун – ұрғашы үшті басар.
Төрт жастағы ұрғашыны хыққа дейді,
Қиналмай шын пейілмен зекет жасар.

Бес жастағы түйені дейді жазға,
Осылардан зекет бер, көп пе, аз ба?
Зекетті ілімменен біліп берсе,
Таусылмайтын өзіңе болар қазына.

Жетпіс алты басқа жетсе ол құралып,
Екі бинт-и ләбунді бер қуанып.
Тоқсан бір бас түйенің зекетіне,
Екі хыққа тұрады екен һәм сұранып.

Жүз жиырма беске жетсе түйелерің,
Екі хыққа бір қойдан зекет бергін.
Жүз отыз бес басқа үш кой, жүз қырыққа
Төрт кой және екі хыққа дегін.

Жүз қырық бес бас болар түйеңізге,
Бір мәхаз, екі хыққа иеңізге.

Жүз елуге үш хыққа берген жанға,
Жұмақтан орын сайлар Иеніз де.

Әрбір артқан бес басқа бір қой қосқын,
Жиырма беске қой орнына мәхаз, достым.
Отыз алты басқа артса дәулетіңіз,
Мәхаздың орынына ләбун тосқын.

Жүз тоқсан алты баста қуанып бек,
Зекетке берер болар төрт хыққа тек.
Зекет мал дүниедегі қорғаның ол,
Сөзіме сенгін-дағы күмәнсіз өт.

Төрт хықак бұл екі жүз басқа дейін,
Бір қой қос тағы бесеу асса деймін.
Жиырма бес артса онда бергін мәхаз,
Елуге бір хықакты қосқын дәйім.

Жүз елуден кейінгі есеп осы,
Болғайсың сауапты істің дәйім досы.
Есепті біліп амал жасағанның,
Көтеріліп жүреді көңіл хошы.

Бөлім

Отыз сиыр зекеті бұзау болар,
Қырыққа бір тананы үкім қылар.
Одан кейін артқан сайын сиыр басы,
Төрттен бірі тананың һәм қосылар.

Екеуге асса тағы білгін мұны,
Тананың беріледі төрттен бірі,
Қырықтан алпыс басқа дейінгі есеп,
Жалғасар осылайша сол әрбірі.

Алпысқа дейінгі есеп, мұны аңғар,
Осылай үкім қылған ұлы жандар.

«Фәниде бер, бакида аларынды»,
Ханифа сөзінде бұл сырлы мән бар.

Тәбиғ¹¹ әлде мусиннә¹² болмас сөкет,
Сиырдан егер де берсең зекет.
Тәбиғ ол – жас толтырған бұзау аты,
Мусиннә – жасы оның үшке жетед.

Алпысқа толса егер сиыр саны,
Зекеті екі тәбиғ бар болғаны.
Жетпісте мусиннә мен тәбиғ бергін,
Білгейсің осы болар зекет заңы.

Отыз тәбиғ зекеті тәбиғ болар,
Қырыққа бір мусиннә берсең жарар.
Бір жасардан немесе үш жасардан,
Есеппен бер өзіңнің көңлің қалар.

Бөлім

Қырықтан жүз жиырмаға қойың жетсе,
Бір қойды жарап жатыр зекет етсе.
Екі жүзден асса егер оның басы,
Екі қой беру ауыр болмас әсте.

Екі жүзден бір қойың асса егер,
Төрт жүз басқа дейін үш қой зекет берер.
Төрт жүзден асқан әрбір жүзге бір қой,
Он мыңға дейін солай есептелер.

Бота, бұзау, қозылар қанша болса,
«Әлиф» «мим» бұйрық емес зекет сонша.
Әбу Жүсіп деп айтады үкімінде:
«Беру қажет егерде саны толса».

¹¹ жасынан асқан бұзау.

¹² үш жасар сиыр.

Бөлім

Ат басына бір алтын зекет болар,
Болмаса алтын құнын бер сол да жарар.
Ақта атқа жүрмейді бұл зекетің,
Ханифа үкімі бұл, ей, жарандар.

Болмас зекет биеге жаңа туған,
Біреу бар, біреу жоқ деп риуаят қылған.
Имами Муғаззам һәм Мұхаммед
Үкімдері шертеді осы сырдан.

Муғаззам қаулы айтады өздігінше,
Өзге сыр Мұхаммедтің сөздігінше.
Қайсысын қаласаң да қате емес,
Жасай бергін амалыңды өздігінше.

Имам Шафиғи басқалары және тағы,
Заманының ең ұлы қазылары.
Олардың үкімінің негізі бір,
Қылғайсың амалыңды мағыналы.

Бөлім

Зекетті беру керек қандай жанға?
Бейшара, міскін әлде пақырларға,
Қарызды жан, жолаушы, ғаріптерге
Берсеңіз мол болады сауап мұнда.

Ата-анаға дұрыс болмас берсең бұрып,
Ұлыңа, немереңе болса да ұлық.
Жеті атаға дейінгі туыстарға
Берме зекет шығарып оғаш қылық.

Бөлім

Кім ұстаса сонікі ұстаған аң,
Мейлі шаруа, уәзір, болсын сұлтан.

Алындар үлес дәйім адал болар,
Олжадан үлес берер ұстаған жан.

Бір окпен атса аншы құс бірнешеу,
Атқан киік болсын біреу әлде үшеу.
Егерде атқан болса «бисмиллә» деп,
Халал болар атқаны болса нешеу.

Бисмилләмен атылған болса киік,
Жараланып қашып кетсе оғың тиіп,
Соңынан күн-түн қуып тапсаң егер,
Халал деп жеуге болар оны сүйіп.

«Бисмиллә» деп мұсылман аңды атса,
Жеуге болар сол бір жан діннен шықса.
Соңынан «бисмиллә» деп дінге енген,
Жеуге болмас аң етін кәпір атса.

«Бисмилләмен» аңдарға салғанда құс,
Халал болып табылар, алғын үлес.
Аңды егер ит ұстап жесе харам,
Жемесе халал болып келер дұрыс.

Бір киікке құсты не итті салсаң,
Ол салғаның өзге бір аңды алса,
«Бисмилләмен» жіберсең болар халал,
Айтылар риуаяттар әлде қанша.

Бөлім

Бауыздарда пышақты тамаққа сал,
Бір тартқанда қан шықса болар адал.
Бір тартқанда кесілмей шықпаса қан,
Талас айтып жатады ғалым жандар.

Бауыздалған жануардың терісі адал,
Кесілер тамақ пенен омыртқа бар.

Ханифа үш кесуді адал дейді,
Мұхаммед екі кескен дейді жарар.

Тірілік нышаны аяқ кимылдатса,
Ауызын ашып немесе көзін жапса,
Түктері тікірейіп тұрар болса,
Бауыздап жібергенде қаны ақса.

Мұсылман бауыздарда егер бір мал,
Алла атын ұмытса да сойғаны адал.
Алланы күнделікті зікір қылар,
Сондықтан зиян болмас бұл бір амал.

Бозбала, әйел, жүніп бауыздаса,
Халал болар, таласы жоқ оның аса.
Құдыққа не шұңқырға түскен малды
Тамағынан ор-дағы амалын жаса.

Киік, құлан, сиыр, түйе, қой мен қозы,
Несібең олар барлығы адал өзі.
Дін ісі артық болар барлық істен,
Барша сөзден абзал ғой діннің сөзі.

Бөлім

«Шаруамды жасап бергін сен менің»,
«Ісінді ертең істеп берем мен сенің»,
Деп келісіп, екі адам іс қылса,
Риясыз жасалған іс бір керім.

Түйе, сиыр, қашыр, есек, мейлі ат,
Ертең саған қайтарам деп қалап ап,
Оны мініп, пайдалану жарамас,
Әрекетің харам болып саналад.

Неше күнге берсең қайта алам деп,
Жалға беру, сауда да емес олар тек,

Қарыз емес және сыйлық болмаса,
Шешімі оның айтылады арам деп.

Ей, мұсылман, естігейсің тәмам ер,
Адал беріп, алған адам арам жер.
Бір алтынға бір дән, тәссу алғандар,
Қатарында кәпірлердің солар дер.

Өсімқорлық – доңыз еті албаты,
Доңыз қаны – өсімқорлық шәрбаты.
Өсім алып, жесе оны қорықпай,
Ондайларға екі жаһан лағынеті.

Бөлім

Дұрыс болар алтыныңды сат алтынға,
Өсімқорлық арам іске сен талпынба.
Күмістің үкімі де осыған тең,
Тамұққа түсіп жүрме сол қалпында.

Сатар болсаң егерде күміс, алтын,
Асырма алтын менен күміс парқын.
Сауданы жасаған жөн келісіммен,
Мәжілісте шешкейсің көңіл нарқын.

Ақша, сом және-дағы теңге күміс,
Делінер шарифатта бұлар тең іс.
Бірін артық, ал бірін құнсыз деме,
Тамұқты аңсасаңдар арам жеп-іш.

Біліндер, теңге және сом күміс,
«Құнына саттым, алдым» десең жетер,
Сауданың парқы дәйім солай бітер.
Өз құнымен жасалған сауда дұрыс,
Шарифатпен іс қылған болмас бекер.

Бөлім

Сәлеммен сауда жасап, іс қылған кім,
Сапасын, түр, сипатын біліп алғын.
Мөлшері, құны және алар шақты
Белгілеп, келісіммен жасар әркім.

Сәлеммен жасалынып алған тауар,
Бір жылда егесіне болса ауар,
Сапасы, мөлшері де дұрыс шықса,
Алладан мұндай іске бір нұр жауар.

Белгілеп өлшем бірлік ретінде аршын,
Егінге бір ай уақыт берсе жан шын.
Мұндай сәләм келісімі дұрыс емес,
Сатып алу шарттары бұзылар шын.

Астық беріп, орнына астық алғын,
Тең сапаға артық астық алмас әркім.
Сапасы төмен болса сәл артық ал,
Несиеге берген жөн болмас бәлкім.

Бөлім

Сыйлық жасар болсандар бір-біріңе,
Шынайы көңілменен бер тіріде.
Мәжілістер тарқамас бұрын берсең,
Тіптен жақсы, төгілер нұр күніңе.

Шынайы сыйлығыңды жұрт та құптар,
Дұрыс деп шарифат осы жолды ұстар.
Ақысын төлемесе алған адам,
Туысыңа берсең, төлеуге болғын құштар.

Ата-ана, ағайын, ағасына,
Ұл-қызы, немере мен нағашыға,
Берілген сыйлықтардың өтеуі жоқ,
Қайтарып алынбайды нақ осылар.

Жандар болса тірі егер берген, алған,
 Ақысы төленбестен болса қалған.
 Туысынан баска жандар ақы төлеп,
 Дұрыс болып табылар сатып алған.
 Кішкентай ұл-кызыңа берген сыйлық,
 Тартуың ол өзіңнің оған сый ғып.
 Егерде бөгде адамға берілсе бұл,
 Қолхатын алу болар оған бұйрық

Сыйлап және алсаңыз бөгет хуруф¹³,
 «Дәл», «мим», «әйн», «хе», «зе», «һ», «қаф» зуруф¹⁴,
 Артығы тағы «м»әут¹⁵, «`»иуаз¹⁶ һәм «х»уруж¹⁷,
 «З»әужийәт¹⁸, «к»әрабәт¹⁹ опат бұл хуруф²⁰.

Біліңдер, «дәл» – көптік, «мими» – мәут²¹,
 «`»иуаз – «әйн», «х» уружы – «хе» ілмі саут²²,
 «Зе» – «з»әужийәт, «к»әрабәт – «қафы» дейді,
 «һи» – «һ»әлак бұл да бір дән болды фәут²³.

Тіл серт берсе құлды азат етемін деп,
 Тіл айтып, құлаққа оның жетеді кеп,
 Айтқаныңмен оны ойнап, мейлі шындап,
 Құл – азат, пайдалану харам, біл тек.

Әйел ғыддет²⁴ ішінде күйеуі өлген,
 Ғыддет жайы орындалар қандай жөнмен?

¹³ әріп сөзінің көпше түрі, яғни әріптер.

¹⁴ зеректер, ділмарлар.

¹⁵ өлім .

¹⁶ дотация, төлем.

¹⁷ шығын.

¹⁸ жұбайлық.

¹⁹ туысқандық.

²⁰ әріптер.

²¹ өлім.

²² фонетика ілімі.

²³ өлу, дүниеден өту.

²⁴ күйеуі қайтыс болған әйелдің белгілі бір уақытты күтіп отыруы.

Күйеуі дертті болмаса талақ кезде,
 Жакыптай барлығына дұрыс көнген.
 Ханифа Мұхаммед айтар: «талақы фирар»²⁵,
 Бұл ғыддеттің ішіндегі ұзағын ұстар».

 Хайз²⁶ бен өлімнің де үкімдері
 Алдыңғыдай болады, білгін құштар.

ИРАДАТ ТУРАЛЫ БАП

Білгін келсе айтайын ирада сөзін,
 Тыңдағанның апсын Аллаң көңіл көзін.
 Жаңадан бастап жүрген мүрит болса,
 Мухиб шайхқа табыстасын сеніп өзін.

Егерде сене алмаса мүрит болмас,
 Ондай жанға болмайды мұрат жолдас.
 Арылмай барлық жаман әдеттерден,
 Мұратқа мақсатсыз еш жете алмас.

Дұрыс болар тариқатқа келгенің,
 Бойыңдағы қалсын барлық менменің.
 Нәпсіңді тый, бас тарт және өзіңнен,
 Жөн болады бір Аллаға сенгенің.

Өлу қажет өзің бұрын өлместен,
 Пайғамбардың жөн жолымен күн кешкен.
 Жаратқанда болсын барлық көңілің,
 Дүниені шығарғайсың шын естен.

Бұл ирада мүриттің жояр нәпсісін,
 Тіліменен қуырар ол апшысын.
 Ирададан кейін ерсең нәпсіге,
 Сөнген оттай бықсып сенің жатты ішін.

Мүрит болсаң бас тарт барлық тілектен,
 Бұл ирада жүгендейтін шын өктем.

²⁵ әйелінің қалауына қарамастан ер адамның өлер алдында берген талағы.

²⁶ етеккір.

Болсын десең шайхыларды имамым,
Ирадаға ұйығайсың жүрекпен.

Имамдарға жөн-ау ұйып алғаның,
Сөзден танып және қарсы болмағын.
Тый нәпсіні, тірінде кел тәубеңе,
О дүниеде өртенбесін жандарын.

Өкінгенмен еш пайда жоқ соңынан,
Сен бір ерсің оңғарсаң істі оңынан.
Ажал оғы саған айтып келмейді,
Өнім өнбес қатқан жердің тоңына.

Сәна²⁷, хәмд²⁸, тәспі, тәһлил²⁹ – ол тұқым,
Алла берген тілмен айту болды үкім.
Тіл бақытқа жеткізеді, алайда,
Үміт отын сөндіреді ол бүкіл.

Көзіңменен ғибрат тұқымын ексең сен,
Қолыңменен хайыр-ихсан төксең сен,
Аяғыңмен тіке тұрып қиямда,
Тәшәһудта ықыласпен шөксең сен.

Дәл осындай диқан болсаң егерде,
Сегіз жұмақ сүйіншісі ол ерге.
Оның биік дәрежесін Алладан
Басқа ешкім біле алмас төменде.

Құлақ естіп, мұны кейде көз көріп,
Көңілдегі жатпас мұрат өзгеріп.
Жунейд, Шибли, Диһан, Уәйс, Баязид,
Жан тапсырды сол мұратқа сөз беріп.

Бұл дүние егістігі егіннің,
Қияметте сараланар өнімің.

²⁷ Алланы ұлықтау.

²⁸ мадақ.

²⁹ зікір.

Нені ексең, ертең соны орасың,
Тура жолда болсын дәйім сенімің.

Ұрығынан тікеннің гүл өнбейді,
Фәсад³⁰ қылсаң, хайыр³¹ да еш енбейді.
Ертеңіні ойламай бәз пенделер,
«Қайтер дейсің» деп бұған да сенбейді.

Тек ішіп-жеп, рахаттансаң жалғанда,
Шаттанады шайтан жетіп арманға.
Ұмытпағын бар екенін сұраудың,
Сорлап қалма қиямет күн болғанда.

Гибрат көріп, естіп үгіт алмасаң,
Өлместей боп жүрсең егер әрқашан.
Өздігіңше өмір сүре бергейсің,
Ертең кебін кимеймін деп ойласаң.

Ойлансаңыз тәубаңызға келгейсің,
Инабат пен ибадаға көнгейсің.
Тура жолмен жерер болсаң әрқашан,
Қорқынышқа өзінді ұстап бермейсің.

Инабатпен ұласып сәна³² қыл сен,
Ирадамен өзінді фәна қыл сен,
Тәуба қылып, нәпсінің құлы болсаң,
Рәсуа болады талабың сан.

Ирада қожасы ол иманыңның,
Жаныңа шайқы медет сыйлар мыңын.
Ирадасын тәркі еткен жандар лайық,
Тозақтың отына май құйғаныңмен.

³⁰ жамандық, күнәлі істер.

³¹ жақсылық.

³² Алланы ұлықтау.

ӘДЕП ТУРАЛЫ БАП

Тарикатта кәжет әдеп – жолбасшы,
Онсыз сенің жолың ауыр болмақшы.
Макамға сен қол жеткізуді қаласан,
Әдеп сақта, қорған болар ол жақсы.

Даналардың құлақ сал сөздеріне,
Содан кейін амал қыл өзгелерге.
Хадис, нас³³ айтылады дәлелдермен,
Босқа лағып, өтірік сөзге ерме.

Шайқының қызметіне келсе мүрит,
Сәлем бермек болып келген көпті көріп,
Орынсыз мазалама шайқыңызды,
Сақтаған жөн болады әдеп қылық.

Сәлемде көріс және шешіп белді,
Кеудеге кеуде тигіз, кешікпе енді.
Таза сенім көрікті әдеппенен,
Сол жолда жүр, ұмытпа есіткенді.

Ұстағанда қолдарын сілкімегін,
Сілкілеу қашырады жұрт реңін.
Шайқыны күнәһар деп ойламағын,
Көңілге күдік салар сілкігенің.

Барарда мүрит шайқының дәл жанына,
Шайқының бассын қадам сол жағына.
Сәждеге маңдайыңмен құлағайсың,
Алланың жақындарсың оң жағына.

Қадамын мүрит басар әр себептен,
Халі де білінеді сол әдеппен.
Кінәлі жан сол жақтан жақындаса,
Оң жақтан жақындауды біл құрмет деп.

³³ Құран аяттарын дәлелмен келтіру.

Кінәлідей сезінгін шайқы алдында,
Өзінде әдеп барын байқар ол да.
Сұхбаттың үстінде назары ауып,
Оң жағыңа кадам басар қайтарында.

Қадамыңды баспағын жөнсіз жылдам,
Жырақтама мұрат пен мақсатыңнан.
Хақтан өзге жайларды сұрамағын,
Әр адымың хабар берсін жақсы атыңнан.

Әдепті біліп және оны сақта,
Жетудің осы төте жолы Хаққа.
Әдеппен еткен қызмет мыңнан артық,
Білместікпен былыққа және батпа.

Мүсәпірдің жағдайын білгін сұрап,
Суфрадан³⁴ тұрғаннан кейін бірақ.
Асығыс болмаса егер асықтырма,
Үш күндей күте тұрғын тағы шыдап.

Тамақты жеудің-дағы әдебі бар,
Оң тіземен отыр да алдыңа ал.
Алланың атын айтып, тұздан баста,
Өзіңе сонда берер береке Жар.

Тамақты көп шайнағын аздан алып,
Өз алдыңа отырғын назар салып.
Жеп болған соң қолыңды жуып сосын,
«Әлхәмду лиллә» дегейсің ажарланып.

Су ішкенде үш рет демалып іш,
Бұрылмағын, әдептен болар алыс.
Бар асылың суменен кетер ағып,
Шаршатады әдептен кетсең шалыс.

Мүрит кірер мешіт не ханақайқа,
Оң аяқпен, сол аяқ шығар шақта.

³⁴ дастархан.

Үйінде де осылай еткін бәрін,
Теріс болмас амалың шариғатқа.

Әжетхананы аттағын аяқпен сол,
Сол қолмен сұрт, бұл саған көрсеткен жол.
Алда жүрсін оң аяқ шығар кезде,
Есте сақтап, қашанда әдеппен бол.

Сақтап жүргін шариғат үкімдерін,
Тариқаттын әдебі бүкіл керім.
Амалыңды қаулымен жалғастырғын,
Күн-түн демей ісінді бүтіндегін.

(ИМАМҒА) ҰЮ ТУРАЛЫ БАП

Білгейсіңдер кімге ұю керектігін,
Тура жолға жетелер зерек ілім.
Ондай жандар анық білер ақиқатты,
Тыңдағын, мен айтайын дерек бүгін.

Сүлікпенен³⁵ мәжзуб³⁶ болса бұл мұқтәда³⁷,
Ижазатты болса лайық ол иқтида³⁸,
Мейлі мәжзуб, мейлі салик³⁹ болсаң да ұйы,
Тура жолда мұқтәда⁴⁰ мен ол муһтәда⁴¹.

Қарапайым салик⁴² әлде мәжзуб⁴³ имам,
Жеткізе алмас мұратқа сені тамам⁴⁴,
Мәжзуб болса ләззатын сезінбейді,
Дін жолында жүрген салик болсын әман.

³⁵ тариқат.

³⁶ Аллаға ғашық.

³⁷ ұюшы.

³⁸ артынан жүру, еліктеу.

³⁹ ұстаз, яғни Аллаға ғашық ұстаз керек.

⁴⁰ артынан жүру, еліктеу.

⁴¹ тура жолға түскен.

⁴² ұстаз.

⁴³ Аллаға ғашық.

⁴⁴ барша.

Бір өзіне ғашық етер оны Алла,
Жат көрінер Алладан өзге жол да.
Мәжзуб дейді мұратқа ұмтылғанмен,
Жүрген жанды дәл анық білмес жолда.

Иктида лайық та болмас оған,
Көрсете алмас Хақтың жолын саған.
Мурабби⁴⁵-у мәкшуф⁴⁶-у болса ұйы,
Тура жолға бастайды ілімді адам.

Шайкы берсе тәрбие мурабби жанға,
Тәкәллуф⁴⁷ етіп ап шығар тура жолға.
Мурабби⁴⁸ сол сәтте-ақ мәкшуф⁴⁹ болар,
Қол жеткізер ашылған мағрифаттарға.

Тәлім сөзбен ашылар ,біл, мағрифат,
Аяқ-кол, құлақ-көзің, тіл мағрифат,
Жер мен көк, күн менен ай, тау, теңіз көр,
Ойға сал, Хақтан саған бұл мағрифат.

Тұтқын болар ғаріп жан жетіп Хаққа,
Құдіретін бәсирдің⁵⁰ көрген шақта.
Нығметіне шүкірлік етер сансыз,
Ризалық танытып өлген шаққа.

Нышаны сабыр ету ғашық жанның,
Шүкір қылу қазасына бір Алланың.
Азап пен бейнетті де көтереді,
Шынайы опасы деп бұл жалғанның.

Ұғындар бәйітімнен нышан аян,
Деп жүрмендер бұл бір жәй шексіз баян.

⁴⁵ бапкер.

⁴⁶ ашылған, зерттелген.

⁴⁷ өзіне ауыр міндеттер қабылдау.

⁴⁸ бапкер.

⁴⁹ ашылған.

⁵⁰ көруші, мұнда Алла Тағаланың сипатын айтып отыр.

Жанаша таным болсын деп мұритке,
Әдеп пен ілімдерден сырды жаям.

Таным жолы ашылса алдыңыздан,
Қарғынға да қарама жарды бұзған.
Күнәлі істей көрінер амалдарың,
Құтылғандай боларсың жарлы құздан.

СҰХБАТТЫҢ БАЯНЫ ТУРАЛЫ БАП

Тариқатқа сұхбат қып жүргің келсе,
Тереңірек мәнісін білгің келсе,
Тілектерің бір жерден шықсын дәйім,
Сен онымен, ол менімен болсын десен.

Бірліктегі тілектер болса нисбәт,
Екеуінде ашылар нағыз сұхбат.
Екеуінің бірі егер келіспесе,
Ол тобырдың әдеті, болмас үлфәт⁵¹.

Бұл үлфәтті жануар, тобыр ұстар,
Сұхбатына хас жанның болғын құштар.
Тіл сайрап, жеткізбесе айтар ойды,
Жауапсыз сан сауалдар көңіл қыстар.

Айту үшін шаға біл сүйек майын,
Атағың осы жолда шықсын дәйім.
Мындарды ауызыңа қарата біл,
Достарың сен үшін де қылмас уайым.

Білгейсіңдер бұл жалған сайқали жол,
Әркімдер де жеткізер байлыққа қол.
Өсек-аяң айтады, жала жауып,
Ертенді ойламастар қорықпас сол.

Дос көңілді айырар жала жабу,
Жақсы адамдар ұстамас санада у.

⁵¹ достық қарым-қатынас.

Нәпсіге еріп, көксеуші рахатты,
Қатарында шайтаннан досты табу.

Тура жүр жолын ұстап шарифаттың,
Құлағынмен үнін есті тарикаттың.
Іштегі сен өзінді жеңе алсаң,
Ашылар жолы саған ақиқаттың.

Жөнсіз болып көрінер бір қарағанға,
Ішіне кір, мұқият және аңда.
Тақуалық жол ашар бағыт дәйім,
Махаббаттың алауын жаққан жанға.

Махаббаттың оты өртер бауырды,
Қабыл етіп киіндірер тәуірді.
Уәра⁵² мен зухд⁵³ және тақуа⁵⁴,
Ілімділер түсінеді дәуірді.

Тақуасың харамнан жырақ жүрсен,
Уәра⁵⁵ күдіктіден сақтар білсен.
Бұлжытпай ұстағайсың Хақ бұйрығын,
Зухд бұл – бас тартуың дүние істен.

Иланбаған ілім мен амалға бұл,
Мақамның дәрежесінен қалар ол құр.
Иеміз кімді сүйсе сағадат⁵⁶ қой,
Тура жолдан таймаған нағыз ол құл.

Ғибадат, уәра⁵⁷, зухд⁵⁸, тақуа⁵⁹ хижаб,
Көп жандар осылармен болар хараб⁶⁰,

⁵² харамнан қашу, тақуа.

⁵³ тәркідүниедей құлшылыққа берілу.

⁵⁴ діндарлық.

⁵⁵ харамнан қашу.

⁵⁶ бақыт.

⁵⁷ харамнан қашу.

⁵⁸ тәркідүниедей құлшылыққа берілу.

⁵⁹ діндарлық.

⁶⁰ ойран.

Жамылғысын киіп көр нұр мен зұлмат,
Ділім⁶¹ су де, айналар суға сираб⁶².

Ғибадаттын баршасы тұнған сурет,
Сидк⁶³ пенен ықылас оған сирәт⁶⁴,
Мұқтаж жандар шынайы ғибадат ужуд⁶⁵,
Шапанымен болады ол бір қымбат.

Нышаны амалыңның қабылданған,
Хайырдың соңынан һәм хайыр қылған.
Болмаса әзиз амал еткін қабылдардай,
Тауфик әзиз болады қандай жолдан?

Сидк⁶⁶ пен ықылас таза көңілді ашар,
Періштедей нұр алып жандар ұшар,
Ақыл кетіп, санаң таным жетіп,
Мақам көріп, тағы бір мақам құшар.

Тани білсең Алланы сен шынайы,
Өзге нәрсе сұрай берме ұдайы.
Сиуаллаһ⁶⁷ сөзден көңілді еткін азат,
Нуруллаһқтың⁶⁸ кенелтеді шырайы.

Өз үстінде жазылған нұрдан бітіг⁶⁹,
Ұға алмас көптеген мұны тетіг⁷⁰,
Қайралып қаншама рет тұрғанымен
Өткір пышақ өз сабын кетпес кесіп.

⁶¹ жүрек.

⁶² сағым.

⁶³ турашылдық.

⁶⁴ жол, ахлақ.

⁶⁵ болмыс, дене.

⁶⁶ турашылдық.

⁶⁷ Алладан өзге.

⁶⁸ Алланың нұры.

⁶⁹ хат, жазу.

⁷⁰ зерек.

Өзіне тағы өзге мурабби⁷¹ керек,
Ақылды болмаса да сонша зерек,
Хадис, наска⁷² ақылмен арқа сүйеп,
Қорықсын бір Алладан жан мен жүрек.

Хадис, нас әбәдул-әбәд⁷³ жаныңызға,
Ақылменен бірігер тәніңіз де.
Ақыл тұсау болады кеубіреуге,
Ақымақ ансар жұмақ әлі бізде.

Жұмаққа қарамайды ғашық жандар,
Көзінде өзге сыр бар оны да аңғар.
Болады олар елдің игілері,
Ғашықтық сөздерінде шын бір мән бар.

Ғишық тілі – ғажап тіл ұғып болмас,
Үйренсе кім қылмайды жанды жолдас.
Ұйыр болса ғашыққа ғишық егер,
Дүние оны ешқашан қызықтырмас.

Хәл сұрар егесінен тұрса ғажап,
Кенеліп көңілдері болса тараб⁷⁴,
Тіл, ауыз, тамақ бәрі ұқсағанмен,
Ажамды айтса түсіне алар ма араб.

Сәмағ⁷⁵ болса ғашық жандар биқарар⁷⁶,
Мұны жұрттар дұрыс па деп көп сұрар,
Нәпсі өлсе қалауымен ол рәуа⁷⁷,
Кім сұрайды деп сәмағ неге жарар?

Нәпсі өлсе, басар алға істеріңнің айласы,
Оны жұртқа айтқанның бар ма екен пайдасы.

⁷¹ бапкер.

⁷² Құран аяттарын дәлелмен көрсету.

⁷³ мәңгі бақи.

⁷⁴ қуаныш.

⁷⁵ кейбір тариқат иелерінің экстаз халінде биге түсуі.

⁷⁶ қарарсыз, шешімсіз.

⁷⁷ ыңғайлы, сәйкес.

Мақсатына қол жеткізер осы жолмен жүргендер,
Адамдарға осы жаннан нәсіп болар шәйласы.

Әлем – кітап, мұқияттап оқылуға тиіс ол,
Көздерінді ашып қара, көрінеді оң мен сол.
Күн мен айдан жүз-жамалы жарқырайды қаттырақ,
Жамылғыдан шықпас бірақ шашса-дағы шуақ мол.

Сен үшін де ашылмаған кедергі бұл мендігің,
Ажыраған қалады мен, кетер болса сен бүгін.
Қажет емес мына сапар, сен де оған кедергі,
Мекендерге болмаған бір бұлар көшер кемді күн.

Қандай істі қаласаң да бар өзінде барлығы,
Өзіңнен бас тартсаң берер бұл Алланың жарлығы.
Бас тартпастан күндіз-түні дүниені кез мейлі,
Жете алмайсың мақсатыңа, ол сананың тарлығы.

Егер-дағы тілегің мен болса басқа мақсатың,
Жоқтық сенен айрылмайды, шықпас және жақсы атың.
Ешкім мәңгі бола алмайды, жоя алмаса «мендігін»,
Тілек біреу болғанымен кедергілер қаптар шын.

Намаз, азан, ораза мен руқуғ және бұл сужуд,
Ақ жібектен тоқылғандай болмысың ғой ол ужуд⁷⁸,
Болмысыңда жомарттық пен сәждеге орын болмаса,
Пайда бермес ешқашанда саған сужуд пенен жуд⁷⁹.

Сужуд пен жуд, хайыр-ихсан қылсаң-дағы қаншама,
Өз өзінді көре алмасаң, онда зағип жан сана.
Үйіп-төгіп берген сенің қайырыңнан қашан да,
Шынайы сөз артық болып тұрады екен баршаға.

⁷⁸ болмыс.

⁷⁹ жомарттық.

ШАРИҒАТ, ТАРИҚАТ ЖӘНЕ ХАҚИҚАТ МӘСЕЛЕЛЕРІ ТУРАЛЫ БАП

Шариғат, тариқат пен хақиқаттан,
Басқа сөз айтпаған жөн насихаттан.
Хақиқат – жебе ұшы, тариқат – сап,
Шариғат – оқтың жалы, білер атқан.

Жалы жоқ оқты қалай ата алмақсың,
Ұшы жоқ жебені кім батырмақ шын.
Хақиқат – көңіл, тариқат – болса ақыл,
Болмыстың жаны осы – шариғат бұл.

Қандай іске жарамақ жансыз дене,
Естімес және алмас көз де көре.
Шариғат – тіл, тариқат – естір құлақ,
Хақиқат – көз, орынсыз болмас неге.

Шариғат – білу және сұрағаның,
Тариқат – кірер жолды құп алғаның,
Хақиқат – талапкердің мақсаттары,
Осылармен мәжіліс жөн құрағаның.

Шариғат – Расулдың қаулысы ол,
Тариқат – Расул істеп жасаған жол.
Хақиқатты айтайын білгің келсе,
Ахуалы пайғамбардың болады ол.

ЖҮРЕК ПЕН НӘПСІНІҢ БАЯНЫ ТУРАЛЫ БАП

Рух пен нәпсі нәтижесі бұл көңіл,
Жеңсе бірі, екіншісі күрт кемір.
Шейх Шәрәф осылай деп жазыпты,
«Мәбади сулук» кітабында сыр небір.

Көп шайыхтың сөзі осыған саяды,
Толғандырған көңіл, нәпсі баяны.

Көңіл қойып, құлақ салғын сөзіне,
Жолығарсың баққа ғажап саялы.

Көңіл, нәпсі жайын олар шертеді,
Бұл баяным емес саған ертегі.
Нәпсі деген азғындыққа бастайды,
Ал көңілің жақсылыққа ертеді.

Шағымдану нышаны ол нәпсінің,
Зікір қылған жерде тұрып нақ шыны.
Береке алып, даурығады дау қуып,
Надандыққа бастайды ол жақсыны.

Қалағанда азғындық ол – әммара,
Келгенінде тәубеге ол – ләуумара.
Тура жолда нәпсі болар мутмәиннә⁸⁰,
Көмегімен бір Алланың мулһәмә⁸¹.

Инабат⁸², ирадатпен⁸³ қыл ғибадат,
Нәпсінің аты осылай болса сипат.
Көңіл мен нәпсіңіз де тынышталып,
Шынында мутмәимнә болар нәжат⁸⁴.

Осылай мұрит жүрсе тура жолда,
Нәпсіні жеңсе жолы болар онда.
Шынайы мухибім⁸⁵ деп айтса Алланы,
Бақыт пен бостан келіп қонар қолға.

ТАРИҚАТ ТУРАЛЫ БАП

Тыңдағын дін жолына түскен жандар,
Мәжіліс құрушылар сөзімді аңдар.

⁸⁰ көңлі жай табу.

⁸¹ аян етуші, аян етілген.

⁸² Хақ жолына түсу.

⁸³ ерік, жігер.

⁸⁴ құтылу, азат ету.

⁸⁵ сүйікті.

Зуһд⁸⁶, тақуа⁸⁷, уәра⁸⁸ амал бәрі бар деп,
Болмандар надандықтың жолын таңдар.

Уәра, зуһд, тақуа болар аман,
Бірге жүрсе қашанда тіл мен иман.
Амандықтың болмағы иманменен,
Жоқ болса хақ дегенің ол бір күмән.

Мұсылман болу үшін керек иман,
Содан кейін жөн болар жүзді бұрған.
«Астағфирулла» аузыңда жүрсін дәйім,
Жалықпа, кем болмайсың өзің бұдан.

Инабат⁸⁹, ирадәтті⁹⁰ қылсаң серік,
Хақ зікірі құлабыз⁹¹ тұрсаң сеніп.
Тура жолмен жүргейсің өлгеніңше,
Адастырмас өзіңді иман берік.
Алланың әрқашанда зікірін біл,
Байланып ілімдерге ғибадат қыл.
Әмірін Оның дәйім берік ұста,
Тыйым салған істерден сақтанып жүр.

Мұндай зікір көңілден нәпсіні үзіп,
Опа менен сапаны берер сүзіп.
Ойдағы уәсуәстерді⁹² қуып шығып,
Көңілдердерді тазартар болса бұзық.

Өзіңнен бұл сипатты көре алмасаң,
Асықпа оны тауып бере алмасаң,
Инабатсыз⁹³ ирадәт⁹⁴ болмақ емес,
Ирадәт жоқ махаббатсыз сене алмасаң.

⁸⁶ тәркі дүниедей құлшылыққа берілу.

⁸⁷ діндар.

⁸⁸ харамнан қашу.

⁸⁹ Хақ жолына түсу.

⁹⁰ көңіл қалауы, ерік, жігер.

⁹¹ жолбасшы.

⁹² көңілге келетін әртүрлі кірбің ойлар.

⁹³ Хақ жолына түсу.

⁹⁴ көңіл қалауы, ерік, жігер.

Инабат пен ирадат ғашыққа имам,
Зікірлі жан Алланың досы мудам⁹⁵.
Жүздерін нұрланады зікірменен,
Ғәріптерге құлабыз⁹⁶ зікір тамам⁹⁷.

Құдіретке жетер жан зікірменен,
Нышаны – машық тұту күтімменен.
Зікірмен ашылғанда бар құпия,
Тұтасып кетер бірге бүкіл денең.

Ашылар зікіршіге алдан машық,
Машықтан кетер терең ой жалғасып.
Бәшарат⁹⁸ көзі ашылар терең ойдан,
Көңіл, нәпсі батылдан⁹⁹ болар қашық.

Шешімдерді көңіл көзімен шешпесе,
Нәпсі қалауынан бас тартқан күй кешпесе,
Қайдан білмек мына жолдың баянын,
Болмысынан өзге күйге көшпесе.

Нәпсіні тыйып, түйінді істі шешіп ап,
Махаббат оты көңілге қонса көшіп ап.
Бауырды¹⁰⁰ езіп, сарғайтып жүзді айтса егер,
Дұрыс болады «тарихат сөзі – осы-ақ».

Қашанда дауласушы жандар телім¹⁰¹,
Егерде білгіш болсаң айтқын жөнін.
Бұл жолда дауласу болмас муһал¹⁰²,
Мейлі сен сәлде ора, кигін кілім¹⁰³.

⁹⁵ әрқашан.

⁹⁶ жолбасшы.

⁹⁷ барша, бүгіндей.

⁹⁸ сүйінші, қуанышты хабар, бірақ мұнда жүрек көзі деген мағынада.

⁹⁹ адасу, адасқан.

¹⁰⁰ жүрек.

¹⁰¹ көп.

¹⁰² мүмкін емес.

¹⁰³ дәруіш киімі.

Дін ұстансан таза бол, тура жүргін,
Қатеден дұрысты айыр, сақтан кұрбым.
Махаббатқа, ғашықтыққа мас болған жан,
Сүйіктісі Алланың, кұлдық ұрғын.

Мағшүк¹⁰⁴ үшін сен-дағы бір айнасың,
Бар әлемді шарлама, жоқ пайдасы.
Алладан басқаларға көңіл суыт,
Осы болар баянымның бар мағынасы.

«Әр-рәдту ән `ураф» дәлел болар бұған,
«Йуһиббунәһу» шапаны сыйлық саған.
Аулақ жүрер бар бидғат амалдардан,
«Йуһиббуһум» даусын естіген ғашық адам.

Олар жүрген жолмен сен де жетесің,
Иланасың көзбен көріп төтесің.
Ашылады білгенің мен жоқтығың,
Бұл жалғаннан жырақтарға кетесің.

Фәна теңіз түбіне сен батасың,
Ұмытасың мына жалған жапасың.
Пәле, қайғы болса сенің амалың,
Сүйіктіңнен сондай амал татасың.

Пәле менен қайғыға һәм батасың,
Табу үшін ләззатты ащы татасың.
Бос болмаса мәсиуа¹⁰⁵ зұлматы,
Пайда бар ма нұрға толса қапасың?

Алып тастап бөгеттердің баршасын,
Оны табар алып заттың соншасын,
Хақиқатты іздеген жан әрдайым,
Тапсырады тілектерін Хаққа шын.

¹⁰⁴ сүйікті жан.

¹⁰⁵ Алладан басқа барлық болмыс.

Осылайша жүрген жандар уисал¹⁰⁶,
 Жолбасшысыз қауышу ол бір мәкал¹⁰⁷,
 Өзін өзі таба алмаған жан болса,
 Айрылады сезімнен бар мәжал¹⁰⁸.

Айтылмайды сен, мен деген қил-у қал¹⁰⁹,
 Әсуәтпен¹¹⁰ сөйлеу онда бір муһал¹¹¹,
 Үмметіне Хәбибтің¹¹² лайық хәбибтік,
 Миғраж лайық болса, лайық бұл хәл.

АЛЛАҒА ШҮКІР ЕТУ ЖӘНЕ ЖАҚСЫЛАРДЫ ЕСКЕ АЛУ ТУРАЛЫ БАП

Шүкір дейміз, һезар¹¹³ мадақ Жаратқанға,
 Жалғыз Ол, баршамызды жаратқан да.
 Бар фәләк¹¹⁴ әміріне бағынады,
 Әмірімен жердегі таң атқан да.

Үш жүз он үш мүрсәл¹¹⁵ мен бұл русул¹¹⁶,
 Алладан бізге келген расулы еді кулл¹¹⁷.
 Жаһанды жаратқан сол құдіретке
 Баршасы бола білген шынайы құл.

Бұл дүние жаны болар сол бір жаран,
 Жоқ болса дүние де қалар қараң.
 Олардың қашан дағы дұғалары:
 «Дүние тыныш болсын, ғалым аман».

¹⁰⁶ қауышу.

¹⁰⁷ сөз.

¹⁰⁸ күш, қуат.

¹⁰⁹ әсек-аян, қауесет.

¹¹⁰ дауыс, дыбыс.

¹¹¹ мүмкін емес.

¹¹² Сүйікті, мұнда Мұхаммед пайғамбарды айтып отыр.

¹¹³ мың.

¹¹⁴ аспан әлемі, планета.

¹¹⁵ пайғамбар.

¹¹⁶ Алланың елшілері.

¹¹⁷ барша.

Олардың жүрер жолы шынайы жол,
Сол жолмен жүрген Баба уәли¹¹⁸ ол.
Амалы қайыр-ихсан кашандағы,
Зікірдің бакшасының бұлбұлы сол.

Әлемге қорған болған бар һимметі¹¹⁹,
Тек дұға болды оның мол дәулеті.
Тариқаттың жолында жүрген жанның
Ұстайтыны Баба жаран һәм сүннеті.

Баба Ерен періштедей болды ужуд¹²⁰,
Азығы – қиям, руқуғ және сужуд.
Жомарттығы болды оның кәрәм¹²¹ кені,
Мәужуді¹²² білгейсіндер еді ғой жуд¹²³.

Уилайәт¹²⁴ бір керемет ғибадаты,
Есепсіз сыр ақтарар ишараты.
Шынайы қутб¹²⁵ болды ол әлемге,
Шуақ шашар көңілге ирадаты.

Қасиетімен жаныңа ғибрат ашып,
Жүруші еді есепсіз жауһар шашып,
Тариқат жолындағы пәк мүжтәһид¹²⁶,
Бөгеттердің талайын өтті басып.

Тура жолға ол дәйім басқан қадам,
Өтті барлық нұр мен зұлмат хижабынан.
Ащы у ішкендейін хәлге түссең,
Бал, шекер ұсынды ол баршаға әман.

¹¹⁸ әулие.

¹¹⁹ ынта, жігер.

¹²⁰ болмыс.

¹²¹ мейірімдік. жомарттық.

¹²² жаратылыс, барлық.

¹²³ жомарттық.

¹²⁴ әулиелік.

¹²⁵ тариқат жетекшісі.

¹²⁶ діндар.

Мәңзәйүр¹²⁷ жан әлемде бар ма екен,
Етпейді қызмет фәләк¹²⁸ жанға бөтен.
Ғаламда оған теңдес болған емес,
Әлемге шаттық, назды арнап өтер.

Тіл шаршар айтар болсаң мың сипатын,
Көрсетер еш ұйықтамай ілтипатын.
Дәл сондай түс жорығыш бар ма бүгін,
Жолын ұстап бір өзін пір тұтатын.

Жаратушы илхамімен¹²⁹ түс жорыған,
Ұйықтамай періштедей ол торыған.
Шариғат, тариқатпен тура жүріп,
Хақиқатқа қауышқан ол мольнан.

Күні-күні аузында болған нийаз¹³⁰,
Бұлбұлдай сайраушы еді келгенде жаз.
Сыпайы мінезімен ол тәкәллүф¹³¹,
Хақиқат айтып ылғи жүрер мәжаз¹³².

Көңілің көтерілер көрген кезде,
Кеуденде кек, бұзықтық болмас өзге.
Бәзбіреу көрсетсе де көп жамандық,
Жақсылықпен жауабын берер сізге.

Атамды мадақтауға жетпес тілім,
Көркі мен ахлақы сансыз телім¹³³.
Баршамыздан мінезі көркем еді,
Расулды деді Алла хулқин `әзим¹³⁴

¹²⁷ ұқсайтын, ұқсас.

¹²⁸ аспан әлемі.

¹²⁹ шабыт, яғни Жаратушының шабыты деген мағынада.

¹³⁰ дұға.

¹³¹ өзін жақсы етіп көрсету.

¹³² метафора.

¹³³ көп.

¹³⁴ ұлы ахлақ.

Мінезінің абзалы – сыпайылық,
Сол мінезбен көрінер шырайы ұлық.
Шариғат, тариқаттың жолын тұтсаң,
Тәкаппарлық мінезді ұдайы ұмыт.

Болады кейбіреулер білімге мас,
Надан деп өзгелерді сөгер алғаш.
Мұсадай қанша білім жинасаң да,
Қызырдай надан деуге және болмас.

Заһир¹³⁵ көздің хижабы – кірпік, қабак,
Батында¹³⁶ жоқ хижабы жеті табак¹³⁷,
Алла – ұстаз, ал көңіл – медіресе,
Ақыл, сана кетіріп берер сабак.

Әлемде телім¹³⁸ болар білікті ілім,
Дауласып киеді олар тағы кілім¹³⁹.
Ілім мен кілімге егер иланбаған,
Келеді Алласына жүрексіз сәлім¹⁴⁰.

Сәлім ол – шекпесе азап көңіліңіз,
Махаббатқа арналмаса өміріңіз.
Дүниенің түсініп мақсаттарын,
Хақтан өзге болмаса сеніміңіз.

Осы көркем мінезбен амал үзе¹⁴¹,
Жүрген Баба Мәлік те өмір кезе.
Жолбасшы болды дәйім муктәдаға¹⁴²,
Бабаларға қарап сен де көңіл түзе.

¹³⁵ сырты, яғни сыртқы әлем.

¹³⁶ іші, яғни ішкі әлем.

¹³⁷ қабат.

¹³⁸ көп.

¹³⁹ дәруіштер киімі.

¹⁴⁰ сау.

¹⁴¹ үсті.

¹⁴² ұюшы.

Өзіне жарасады көркем сипат,
Тарту болды шынайы оған хәйат¹⁴³.
Тура жолды көрсеткен Хужатулланың
Шынайы және болды қадамы сәбат¹⁴⁴.

Қалада, сахарада етті нияз¹⁴⁵,
Мінәжатпен жалынып айтты мұң, наз.
Алланың құзырына жақын барып,
Күні-түн отыратын Иемен раз¹⁴⁶.

Тіліммен уәсф¹⁴⁷ айтсам өзіңе мен,
Баймақыммен¹⁴⁸ биәдепті сезілер ем.
Бабамды еске алу – бар мақсатым,
Қолдауымен мен оның сөзін терем.

Осы айтқан сөздерімнің аты Ислам,
Арманы оның иман һәм мұсылман.
Ислам уәлийул-уәра¹⁴⁹ Баба жолы,
Тіліндегі зікірі түмен әсләм.

Құдайым, рухына төгілдір нұр,
Таза пәк шапағатыңды оған тегүр¹⁵⁰.
Әхәдсің¹⁵¹, Самәдсің¹⁵² сен һәм Кәримсің¹⁵³,
Хәлімсің¹⁵⁴, Рауфсың¹⁵⁵, ей, Ғаффару Ғафур¹⁵⁶.

¹⁴³ өмір.

¹⁴⁴ берік.

¹⁴⁵ дұға.

¹⁴⁶ сыр, құпия.

¹⁴⁷ баяндау, суреттеу, сипаттау.

¹⁴⁸ мақсат, талап.

¹⁴⁹ әркімнің қабылдаған адамы.

¹⁵⁰ тигіз, жеткіз.

¹⁵¹ Жалғыз, Алланың тоқсан тоғыз есімінің бірі, Оның Бірлігін білдіреді.

¹⁵² Алланың тоқсан тоғыз есімінің бірі, Оның ешкімге мұқтаж емес, қайта барша жаратылыс Оған мұқтаж деген мағынада.

¹⁵³ Алланың тоқсан тоғыз есімінің бірі, мейірімді, жомарт деген мағынада.

¹⁵⁴ Алланың тоқсан тоғыз есімінің бірі, мейірімді, жұмсақ деген мағынада.

¹⁵⁵ Алланың тоқсан тоғыз есімінің бірі, қорғаушы деген мағынада.

¹⁵⁶ Кешірімшілдердің кешірімдісі, яғни Алланы айтып отыр.

Ғуфран¹⁵⁷, ризуаны шексіз Алла,
Мейірімінмен Расулды Өзің қолда.
Иләһи, жеткізгейсің рухыңа,
Рухын бөлегейсің бакыттарға.

Бәйітімнің аты болар «Мұғинул-мүрид»,
Естіп амал қылғайсың тауфик¹⁵⁸ мәзид¹⁵⁹.
Күшiңнің жеткенiнше еткiн жәһд,
Хидаят¹⁶⁰ көрсетеді Хәмид¹⁶¹ун Мәжид¹⁶².

Жазғаным дұрыс шықса Рабтан ата¹⁶³,
Түзетіп жібергейсің болса қате.
Жігіттер, бауырмыз ғой барлығымыз,
Шапағатын аямай етсін бата.

Иеміз берді тауфик¹⁶⁴ және кәләм¹⁶⁵,
Ораза айында бұл болды тамам¹⁶⁶.
Жеті жүз он үшінші жылы жаздым,
«Сәләмун әләйкум, уа әлейкум сәләм».

Тамам

¹⁵⁷ кешірім.

¹⁵⁸ көмектесу, жәрдемдесу.

¹⁵⁹ қосу, үстеу.

¹⁶⁰ тура жол.

¹⁶¹ Алланың тоқсан тоғыз есімінің бірі, мадақталған деген мағынада.

¹⁶² Алланың тоқсан тоғыз есімінің бірі, ұлы, мәртебелі деген мағынада.

¹⁶³ тарту.

¹⁶⁴ көмектесу, жәрдемдесу.

¹⁶⁵ сөз.

¹⁶⁶ бәрі, аяқталды, бітті.

ТРАНСКРИПЦИЯСЫ

HAZÄ KĪTÄBUN MU'INUL MURID

Šukr, hämd, İlähi, tümän myñ Säñä,
Musulman, muäxxid ħarattyñ mäñä,
Elig tütyučy sen äriğ BİR-u Bar,
Tütülmyşda kайu katyğ bİR müñä.

İlähim, tĪläkĪm mädäd ħary ber,
MänĪ kyl müsülman xälal lukmä er,
Köñül mä'rifät nury bĪrlä tolup,
TĪlĪmnĪ kylu ber äriğ SänĪ ter.

Sän ök Sän ħaratğan bü er-kök, kün, ай,
Bü küz, kyš keräk ħaz bolsu ħay,
Bü ħokny kylyp bar kamuy barny ħok,
Kyluyly ħani Sän kamuy xälk çyğay.

Säna, xämd, šukrdĪn niçä ögdülär,
Bü ins-u mäläk, žynny kĪm ögdĪlär,
Olar айmyşynça säna, xämd, šukr,
Aйurmyz İlähinĪ kĪm айdylar.

Īänä ħüz ħġġmĪ taky tört myñy,
Rusul, änbiħalar ekĪnç söz öñĪ,
Äğär artük ekšuk ħakyn bĪlmäsäñ,
Erur äuuäl Adäm, Muxämmäd soñy.

Xäbär bermġši teg äriğ, pak kälam,
Tümän myñ durud-u täxĪħät sälam,
Tegürgül rusul, änbiħa ruхynа,
Īaratğan uğanym ulašu ulam.

Bü žumlä rusul, änbiħa säruärĪ,
Muxämmäd räsul ol muzäkka äri,
Šukr kylyu tün-kün täzärru' bĪlä,
Añyñ ummäti kylmyşyña bäri.

Bü äflak Һaratylmakynҗa säbäb,
Erur хäšimi bilij äslі 'äräb,
Uäli adäm oҗly ičindä bilij,
Räsuldin 'äzizräk šärif һok näsäb.

Izurmyz tümän myҗ durud bü zäman,
Tegürgän Izisın tegür biguman,
Ilähi, ošal rast Räsul xurmätі,
Axir uäktä aһtu çykarҗyl iman.

Bü žumlä mäläk һәм bü ins-u päri,
Durudny kım aһdyлар esä äri,
Idurmyz olar aһmyšynča durud,
Muxämmäd Räsulҗa rusul mixtärі.

Һänä tört mukärräb säхäbä özä,
Tümän myҗ bü Gufran-u Rizuan säza,
Äbu Bäkr-u färük bü 'Usman, 'Äli,
Olar zikri birlä bolur žan mäza.

Һänä otüz üç myҗ säхäbä-Һu һar,
Özä bolsu rizuan ulašu nisar,
Taky Mustäfadyn bü küngä tegi,
Aһytҗan räsul Xäk Izi Bir-u Bar.

BABUN FIL-IMAN

Ägär külsaҗ ekki äzunda äman,
Xäkikät köһuldin ketürgil iman,
Taky sorsaҗyz kım iman ne bolur,
Bilu bilmişinča kyлайyn bәһan.

Inanmak Izigä mäläk baryҗa,
Rusul, änbiҺa һәм kitalaryҗa,
KiҺamät kadäҗa inanmak iman,
Köһül kylsa täsdik til ikraryҗa.

Mүнүҗ birlä mumin bolur bü kiši,
Bü žumlä erän һәм bü žumlä tışı,

Uäli kel ešitgıl äya `akil er,
Netegler kerek bİlgü mumin İšİ.

Arytƣu bŭ tİlnİ kamuƣdyn oza,
Kézİn bolsa xämd-ü sänaƣa säza,
Añyt «lä ilähä» arınsyn tİlİñ,
Bŭ «İllallah» andyn berür xoš mäzä.

Bİlİñ, «Lä ilähä» temek ne bolur,
Izİdİn öñİn ñok çyƣay baı kylur,
`Äzİz xor kylyƣly ruzİ berguči,
BİrAllah ökin ñok temeklık bolur.

Sä`adät, šahadät nuryn tütyučy,
Xäkİkätä Xäkka çyn-ok bütgüči,
Erur kİzb-u ƣäñbät zähİrdİn beter,
Olar bİl aƣƣƣa zähr katƣučy.

Köñül bİrlä täsdİk kerek bİl bürün,
Tİl İkrary andyn tütar ol orün,
Bŭ İkrar-u täsdİk bolur rast kačan,
`Ämaldän üzäñdä körünsä ñurun.

Köñül bİrlä täsdİk-u İkrary tİl,
Çyn-ok ersä synay `ämäl körklü kyl,
Tİlİñdä šahadät köñüldä ñäkin,
`Ämäl bİrlä İman tämam boldy bİl.

Bŭ üç bİrİkİbän bolur bİl İman,
Uäli boldy surät kerekmäz mü žan,
`Ämaldİn rİña häm tİlİñdİn nİfak,
Köñİüldİn ketär kİnä oš boldy žan.

Bŭ žan bİrlä tİrİg erän ölmäs ol,
Bŭ žan kadrİ tegmä kİšİ bİlmäs ol,
Nİfak ainä bİrlä `ämäl kylyučy,
Bŭ žandyn xəbär häm äsar bolmas ol.

Eger bolsa safi münüñ teg iman,
Bolur muttäki mumin orny žinan,
Šahadät kulauuz sä`adät räfik,
Müñar Islam ixsan xäkikät nišan.

Йерінsä šäri`ätñiñ äxkamlaryn,
Ketürmäkläräk Islam erur bİL йäkin,
Ulasa bÜ Islamny ixsan tapa,
Bolur ušbu mumin «minäl-mättäkin».

Йäkin bİL bÜ ixsan ägär sorsasyn,
Körär teg izigä ta`ät kylsasyn,
Eger körmes ersäñ senİ ol körer,
Bü sirny xäkikät йäkin bİlsäsin.

Kİšİ bÜ sıfät bİrlä bolsa kačan,
Bolur saxib ixsan-u ählİ äman,
«Käribun minäl-muxsininä» tedİ Hak,
Bü küI boldy märxum bİLİñ biguman.

Äñä, saxib ixsan ešit bİL özüñ,
Ämanät kerek el kulak tİL közüñ,
Хийанät mäkrİdİN köñül xali kyl,
Кийамät күn artük күn айдyn йüzүñ.

BABUN FI MÄ`RIFÄTIL-XÄKKI UÄ RÄSULIHI MUXÄMMÄDIN

Köñül Hakka бүтүñ su`alim saña,
Neteg Hakny bildiñ айтуғыл маña,
Neteglik räua йok neteg ermäs Ol,
NeteglikсіzİN rast inandym Aña.

Bina banisyz bolmaky bİL muxal,
Йзығ katrasyndyn seniñ teg žamal,
Täfäkkur kylyp bak bÜ öz-öziñä,
Açylyñ rububiñäti zul-žälal.

Aңар mänzegen йок kamuıdyn әriу,
 Mäxäll-u mäkan-u zämandyn fariу,
 Ne kım uähm-u xatir хәйәләә түшәр,
 Oşal žumlädin pak munäzzah әriу.

Körer sözler eştür külak, köz bü tıl,
 Aңar хазät ermäs йäkin muny bıl,
 Izi birlіkingä inandym aңa,
 Bar ersä su`al söz öңin özgä kyl.

Ekinči su`alym Räsul хак erur,
 Inandym uälikin дәлил ne turur,
 Telim köp дәлил bar eger sorsa sen,
 Eşıtgıl any kım хәбәр Хак berur.

Uäläkin Räsulullah oş zul-žälal,
 Хәбәр berdі bizgä kälam-i zulal,
 Taky oтa bışmıš коzy sözledі,
 Dәлил köp аһыtsam болursyn мәләлә.

Kamär parä boldy işarät bilä,
 Katyу taş ma keldі katynda tilä,
 Taky bilgıl änsari oylanlary,
 Ölüp baz tırildі münü kez bilä.

Räsul Хак ekinč näss eşıt kyl kabul,
 Хәбәр berdі Allah kım illä Räsul,
 Räsulәә Izi berdі miң mu`żizä,
 Йetär oş saңa bü kälam-u uşul.

Eger mundyn artük bileйin teseң,
 Murad mäksudıңy bulaһyn teseң,
 Izi zikrin аһуyl ачулаһаң saңa,
 Йaşyn tiңmegeй heç küleйin teseң.

Йyraklyk erur kım külär bü kişi,
 Йakynlaryә baksa körünmäs tişi,
 Saңa nedin ergeй tarab`äйş surur,
 Mägär bilmemekdin bü хәzrät işi.

İakynlarya bolur bayyrlar kâbab,
 İyrakka tãmaša bũ çãñ-u rubab,
 İgĩtdĩn 'azãb ñok kĩm aĩdy Rãsul,
 Žunundĩn erur bĩr bũtak bũ šãbab.

Uãli saç sakal ak belũrtgãn kary,
 Taky netgemĩn teĩur ersãñ bary,
 Taky bolmady mũ kylyp tãubã rast,
 İunulsa bašyñdyn ñazuklar ary.

BABUN FIL-UÄ 'ZI UÄN-NÄSIXÄTI

Bũ žumlã xãlañik musãfir meñiz,
 Taky duniã tüpsüz kyryğsyz teñiz,
 Uğan zikrĩ bĩrlã bulunğay tĩliñ,
 Eger Nux nãbi teg ağan kolsaңыз.

Zikĩr bĩrlã auğa izmiš it iši,
 Byçak teg bolur ol aĩğsyz tiši,
 Bũ ins-u pãri küllũkyndyn ñeg ol,
 Izi ñyğmysyñdyn ñyğylsa kiši.

İyğakdyn ñyğyl tũt Izi aĩrĩnĩ,
 İauyz ol keçũrsã essiz 'umrĩnĩ,
 Xižabsyz sãniğ mã 'siĩãt kylmakıñ,
 Dãlil bĩlmemišsiğ çyn-ok Tãñrĩnĩ.

Tãuãkkul dãlil xakny çyn bĩlgugã,
 Inanmak kiĩamãt taky ölgügã,
 Xãkikãtdã xakka inanğan kiši,
 Neteg xali bolur ukuš kulgugã.

Ešitğil xãkikãt tãuãkkul sözi,
 Kemišmek 'ibadãtkã kendũ özi,
 Izidin öñĩndĩn ñüzĩn ñurübãn,
 Izi utru kulli eurũlmek ñüzĩ.

Kũlũp az, ukuš ñyğlayu bũ kiši,
 Musulman boluğly kerek ñay kiši,

Ne munča tarab 'äiŝ tämasa kerek,
Tamuɣdyn näžat bolmayynča baŝy.

Ƙel emdi sakynɣyl täfäkkur bilä,
Inanmak räua mu bü tynɣu ñele,
Tiriġlik bilä bü kamuɣ iŝläriñ,
Tiriġlikniñ äsli erur ñel bilä.

Äsar xad turur bü 'umr tärk kečär,
Tiriġlik čyraɣu ñel ara öčär,
Užuduñ däräxt teg bü žanyñ küŝ ol,
Osal turmaɣyl kım bü nagañ uçar.

Seni duniä mäyrur kylur näfs bulun,
Buƙun täübä kylɣyl tamuɣdyn ñulun,
Azyr ñöruġänläär tamuƙa ычыкар,
Bulur säkkiz uŝtmax ñurugli ñolyn.

Šäri'ät erur ñol tärikät azyk,
Xäkikät suy bil taky Rab Razik,
Bü näfs mungu märkäb temiš Xak Räsul,
Öz-özñä kötrur muny köp fäsik.

Bakyp synaɣyl sen özüñni özün,
Seni xakdyn irar bü näfsdin süzün,
Bü ins-u päri ta'äti kylsa sen,
Uäli men temeklik axir ne ñüzün.

Ne mänlik saña ñer bulup ñetge sen,
özüñni unutmä ñänä bitge sen,
Lätif tep ämin bolma Kahhar Izi,
Ger kahry belgürtsä ol netge sen.

Bilñ kökdin ilk käfir Iblis taky,
Kabil ñer ñüzindä mi boldy saki,
Bü ekkisini kyldy bädbäxt xäsäd,
'Akillar xäsäddin kerek muttäki.

Täkäbburdın Iblisgä lä'nät säza,
 BİLİŋ boldy kirmän münüŋ teg sözä,
 Täkäbburdın öter anyŋ ta'ätı,
 Bolup räd kamuŋy uruldy İüzä.

Xäris xirsy xäsrät bulu bİlmäs ok,
 Xärislik erur ig uäli daru İok,
 Kana'ät bİlä er ulašu 'äziz,
 Ešİtgİl bŋ söznİ äİna 'akil uk.

Kana'ät bİlä boldy Musa karib,
 Izi bİrlä sözläštİ Turŋa barŋp,
 Kana'ät äriŋ pak Räsul sunnätİ,
 Izidın tİlädİ ukuš İaluarŋp.

Kana'ät bŋ ergä tükenmes ŋina,
 Xäris xirsİ bİrlä İöriür İänä,
 Tükäl duniİä maly İyŋar ne asyŋ,
 Olar özgälärgä kalur ol İänä.

Kana'ät ulašu sä'adät erur,
 Sä'adätniŋ asly kana'ät erur,
 Xärislik bİlä boldy Karun saki,
 Xärislik bŋ duniİägä afät erur.

Xäsäd xirs täkäbbur ne İšgä İarar,
 Kamuŋ ählİ mä'nİ üčIn 'äİb körär,
 İok erdük İaratty İänä İok kylur,
 Bİlİglİ müny mu täkäbbur kürar.

Täkäbbur Izi buİrukyndyn İyŋar,
 Nišany taky mä'siİät kör toŋar,
 Xäkikät täkäbbur bäİanyn ešİt,
 İyŋakdyn İyŋylmyš täkäbburlİg er.

Hunär ermäs ergä bŋ näfsnüŋ bošy,
 Er ol ylsa ne kİm kelür naxušy,

Bāla mehnāt aḡu ḡāyatḡa sābāb,
Mūnūn tūtsa bolur hidaḡāt kūṡy.

Uālikin bū tāufik bāhalyk 'āziz,
Māḡār bolsa berur uāfalyk 'āziz,
Xāsād kīnā bolsa kōḡül öldürür,
Nečā bolsa zahir sāfalyḡ 'āziz.

Kōḡül ḡany iman 'akil surātī,
Xākikāt sāfa sidk erur sirātī,
Ne surāt, ne sirāt kōḡül bar aḡar,
Eger bolsa üç kūn xāsād muddātī.

Xāsād kibr-u kīnā ḡāa kylsa sen,
Özūḡnī musulman kīṡī bīlsā sen,
Zahirdā musulman tīḡdā kīṡī,
Ačylyḡaḡ saḡa sen kačan ölsā sen.

Munafik niṡany xāsād kīnā ol,
Musulman muāxxid āḡy sine ol,
Āḡylyk niṡany šāhadāt bīlā,
Izi zikrī aḡtu kīrur sine ol.

Bolur ḡurī rāuza ičī pur gulab,
Su'al sormadyn xod aḡur rast ḡāuab,
Sirat sakyṡny berur munda ol,
Aḡar ne sirāt bar aḡar ne xisab.

BABUN FIL-MĀSAIL

On ekkī fārizā alyḡ sābak,
Bīlip mūny mumin kerek turḡu sak,
Nāmazdyn taṡ alty taky altysy,
Nāmaznyḡ ičindā erur bīlgu xak.

Bīrī 'aurāt örtmek ekīnč ḡunmaky,
Tān-u ton nāmazlyk āḡy bolmaky,
Taky kiblā tūzmāk bū uākt saklamak,

Taky niyyät ixlas bilä kylmaky.

Nämaz iĉrä täkbir ekĩnĉi kiyam,
Kira'ät üçĩnĉi ruku' tört tämam,
Sužud beš axir kä'dä alty bilij,
Bü on ekki birlä 'ämäl kyl mudam.

Fäsl

Köbekdĩn tizij birlä 'aurät erur,
Šari'ät tizijni tämam ört tejur,
Bilij ĩnumak iĉrä färizasy tört,
Kälamullah iĉrä xəbär Hak berur.

Biri ĩüzni ĩnumak ekĩnĉi elij,
Tutuš tirsäki birlä ĩnumak bilij,
Üçĩnĉi baška mäsx et taky törtlänc,
Adakny topuk birlä ĩrup rast kylyj.

Fäsl

Tišiler aňasy taky ĩüzidĩn,
Öñin bilgu 'aurät tükel özidĩn,
Erän erdĩn örtmiš teg-ök häm tiši,
Tišilerdĩn örtgu häm öz kyzydyn.

Adak tizgä tegru bileki bašy,
Aĉar bolsa mä'zur karabaš kiši,
Karyn arka tiz birlä örtmek kerek,
Eger bolsa bändä ne türlüg tiši.

Ne mikdar kĩm ol tändä 'aurät erur,
Öñinlerdĩn örtmek färizä turur,
Aĉar bolsa 'asi bakar bolsa häm,
Räua körse 'isiňan kufrige barur.

Fäsl

Йунуы sunnätī on ešit bīl sany,
Niĥāt bīr «bismilläh» temeklik sani,
Eliŋ ĥumakıŋ häm ĥunuıdyn oza,
Siuak mäzmäzä beš takı beš kany?

Katıp su burunka mäsx etmek kulak,
Sakal ušämäk barmak aralamak,
Üčincī ĥumaklyk ĥunur ĥer kamıŋ,
Ĥunuı buzmaıay bīl bŭ sunnät komak.

Fäsl

Ĥunuıny büzar neŋ bŭ on beš tedī,
Su tökmeđ ĥerlenmek menī häm uadı,
Mäzi beš kan akmak ĥiŋ sarı su,
Esrümäk uš ketmek ešit on sady.

Ĥel čykmak uĥumak taıanıp uatıp,
Büzar tüssä ĥunuı taıay ketip,
Ĥunuı buzmaıay muxkäm otrup eger,
Uĥur bolsa bīlgü suıud häm etip.

Delürmek ayz tolu küsmak kīšī,
Tolıy söz aĥumaz tütüp küsmıyşy,
Nämaz ĥrä külmek katıŋ häm buzar,
Bīliŋ külmek ermes açylsa tišī.

Eger alsa oprak bīlä bašda kan,
Ĥiŋ sarı su häm bīliŋ ĥok ziĥan,
Saıunıa akıp čykmayı bolsalar,
Neče köp alynsa ĥunuı abdan.

Туйылмас суы уа ірің кан мүдам,
Бү беş уäкtda беş ĥunsa болыай tämam,
Ušal ĥunuı ol uäkt ĥčindä durust,
Bolu bulmegeı bŭ sıfätlyy imam.

Žiraxät Һa bašdyn iriҗ kan çyкyp,
Teger bolsa tänniҗ sayуnҗa акyp,
Йунуҗny buzар bиlgü mumin йäkin,
Osal kylma tegme söziҗe bakyp.

Mäni šahuät oty kamuy хäлк bиlur,
Uädi su tökerde soҗynča kelur,
Mäzi oйнайurda kelur йumšakyn,
Uädi һәм mäzi su töker teg bolur.

Töküp su turup atyu ottuz taky,
Tänahnuh bilä öz аryt muttäki,
Oxo teйu silkun azak йerge ur,
Kudezmek tileseҗ йунуҗnuҗ хaky.

Kysa syka йu el йüz bиrкая йoly,
Bakyp көrmesün köz йašynda öli,
Kerek erse ekkі äžunda äman,
Kudezmek kerek kül äriҗlyk йoly.

Buzulsa йунуҗ йунуҗ хali räuan,
Йунуҗ bиrlä turmak ulašu äman,
Izi хäzretinde žäfaçy bolur,
Йунуҗsuz keçürsä kiši bиr zäman.

Йунуҗnuҗ soҗynča duganä ketür,
Soҗynča du'a kyl niҗaz er kötür,
Ižabät kylur rab guman tutmaуu,
Ižabät anük sen du'any йetur.

Fäsl

Ülүҗ йунуҗ isrä йumak žumlä tän,
Färizä аyyz һәм бүрүн йайҗa syn,
Uzu' içrä sunnät erur ekkіsi,
Гusul içrä färz ol neçük özge tän.

Bilij sunnätı elni ħumak oza,
Taky färzni ħumak kemış su üzä,
Eger bolsa tändä näzis ketirip,
Īunuyğa ħunur teg ħumaklyk üzä.

Uluy ħunuy ergä bolur färz kačan,
Körer bolsa tuşap ħerinde nišan,
Ekinči bü şahuät ata çykmaçy,
Taky xätinä satxaşmaçy bil häman.

Tişilerde artük nifas xäyz bilä,
Bü beş ħerde çusly färizä kyla,
Uäli žum'ä ixram taky ekki'id,
Bular çusly sunnät bilip kylyyla.

Gusul kylsa aşnu burun häm ayyz,
Kylup mäzmäzä su katyp ħayçasyz,
Taky say egin sol egin baş üzä,
Kuyup suny sürgü bü tänni ħetiz.

Münüj teg kuyunyu kerek üç ħoly,
Taky surgu arka köküz baş koly,
Kuyunyan orundyn ketip ħu adak,
Äña mumin muäxxid çyn-ok Hak küly.

Fäsl

Īunuy ičrä bilgü neçe mustäxäb,
Biri başlamaktyk buyurmyşça rab,
Taky başlamaklyk bü say ħanydyn,
Īunuy arasynğa kiurme säbäb.

Ukuş erkän ok ħu soñynça biri,
Taky başny kapsayı mäsx et ary,
Īunuy färzi şah ol bü sunnät uäzir,
Tätäuu' ädäb mustäxäb läşkärı.

Muäxxid'ıbadät tilegu kerek,
ıbadätke kuuät ulegu kerek.

Muäxxid bñ näfsnñ başyn kesguge,
Kährnñ kylyçyn bilegu kerek.

Kylur bolsa näfs birlä sulx-u sälah,
Bulunmas bilñ anda kezñ fälah,
Tokuş koyma mumin bñ näfs birlä sen,
'Ibadätñ saf tüt ĩnunıny silax.

Fäsl

Elğ ĩnumak istinžädñ soğ bilñ,
Tätäuu' taky ĩerge sürtmek elñ,
Taky suny saçmak bñ täñ tunuğa,
Du'a kylsa häm ĩnunmyşynda tilñ.

Tätäuu' boyun mäsxı bilğil uña,
ĩauzlukny ezgun ĩörügül ĩuña,
Mäkämğa ulanmak muxal ol muxal,
ĩörüglı bñ ädäb-u sunnät koyña.

Fäsl

Täharät kylurda otyrma ädäb,
Kün-ay kiblä ĩaru 'äžäm häm 'äräb,
ĩüz urmak taky arka koymak häman,
Söz aymak bayaky ĩunuyda 'äžäb.

ĩunmyşda uyt ĩernı örtmek räuan,
Taky su say elğñ bilä katğa sen,
Ağyzğa burunğa sol el birlä sil,
Bñ onny ädäb bekle ĩunsağ kaçan.

FÄSLUN FIT-TÄĬÄMMUM

On ekki myğ arşun erur bñ ĩayaç,
Münñ üçde birı açuk boldy kaç,
Birñ sasa tört myğ bolur arşuny,
Kiñas kylsa köñlün közñ edgu aç.

Тәйәммум räua su eger bulmasa,
 Йууағ үңде бiрдiн йакын болмаса,
 Тәйәммум neteg кyлу sorsaң ешит,
 Айутыл такы бiр кiшi бiлмесе.

Кyлып нийәт еккi айаң йерге үр,
 Айаңны йүзүңе тәмамәт tegür,
 Екiнч үр такы sol айаң бiрлә say,
 Елiңде йунур йер камууңға сүр.

Такы say айаң бiрлә sol йан елiң,
 Бү ne кyлды ersä мұңа һәм кyлуң,
 Žänabätҗа һәм бү kädär бiл йер,
 Хәкikät хәкikät йәкин rast бiлiң.

Ölüggä тәйәммум räua ol такы,
 Uәli үч kerek бiл anyң үрмакы,
 Бiр ұрыл йүзiн сiл екiнч say елiн,
 Üçiнч үр sol елгiн сiл әһа, muttәki.

Xәbär berdі Allah kälamy bızä,
 Тәйәммум кyлуң tep әriҗ йер үzä,
 Такы ne kım ersä бү er žinsidiн,
 Xәnifä katynda тәйәммум säza.

Kүйүр köl aryp suny kım bulmady,
 Erur йерге žins ol guman kalmady,
 Tutar kumny Йә' kub räua Šafi' i,
 Бү toprakdyn özge räua kylmady.

Fäsl

Nәmaz iчrä uazib nečä бiл any,
 Kerek ersä билгiл ешитгiл sany,
 Oky «Fatixä» zәм кyлып surädin,
 Bүrүн еккi räк'ät iчindä mұny.

Otүr orta kә' dә kuntny oky,
 Uitr iчrä uazib turur аһ аky,

Кетүрмеклик әрканларны тәмам,
 Нәмаз ічрә уәзіб ерур муттәки.

Тәшәһһуд окымак соң отруш билә,
 Уәзіб ол хәкикәт уәзіб түтыла,
 Такы тәкбират 'һид нәмазында һәм,
 Кетүрмек уәзіб ол мұны кез билә.

Такы хуфйә зәһрән окымак имам,
 Уәзіб бил һерінде имамға мудам,
 Егер калса билгил бұ онда бирі,
 Нәмазны һәуабунға нуксан-ы 'ам.

Сәһу бирлә уәзіб калур bolsa бил,
 Сәһу сәздә уәзіб болур соңра кыл,
 Соң отрушда кәдрә 'т тәшәһһуддә соң,
 Кетүр еккі сәздә зәуаб ош сә`ил.

Сәһу сәздә тәркі уәзіб һа такы,
 Уәзіб фәрзнә тә'хир кылылы хакы,
 Булунса нәмазда бұ үчнүн бирі,
 Сәһу сәздә уәзіб болур муттәки.

Нәмаз ічрә сәздә тиләуәт билә,
 Уәзіб bolsa хали рәуан кылыла,
 Кылур bolsa sulbi билә ниһәти,
 Кеңәр еккісіндін һакын билгилә.

Фәриза калур bolsa бузлур нәмаз,
 Керәк сәһуән кәсдән укуш болсу аз,
 Уәзіб калса сәһуән кәсдән екситти ниһаз.
 Егер коһса кәсдән ешитти ниһаз.

Калур bolsa sunnät нәмаз бузмаяй,
 Такы һең нәрсә уәзіб кылмаяй,
 Нәмаз бузмас ол һәм уәзіб кылмас ол,
 Уәли тәркі sunnät әдәб болмаяй.

Ädäb ketsä sunnät aña ñanaşur,
 Uažib sunnät İstär uäli azyaşur,
 Uažib bolmasa İş färiza ñetär,
 İmany ayyıña rifak tolyaşur.

Nämaz İcrä färz-u uažibdın öñin,
 Bİlİñ fı'l kaulın bü sunnät ñäkin,
 Färizäni koñma uažib saklayıl,
 Sä'adät küdezmeñ bü sunnät xakyn.

Nämaz İcrä mumin tänähnuh bilä,
 'Uzrsiz nämazny büzar bilgilä,
 Musibät ña İgdin ünün yylamak,
 Büzar xäufi Xakdyn buzulmas bilä.

Rukun İcrä ekki 'ämaldin aşyp,
 Nämazyñny büzma täniñni kaşyp,
 Žähalät sälalät erur bil ñäkin,
 'Ibadätñi 'adät büzar tolyaşyp.

Fäsl

Nämazda kişi šäkgä tüssä birer,
 Eger İlkİ ersä any xud büzar,
 Ukuş tüssä büzmañ xäräž bolur ol,
 Bİlig bİrlä any šari'ät tüzär.

Neçä teñu sezİg ğalib bolsa bil,
 Nämaznyñ binasyn anyñ üzrä kyl,
 Sezİg bolmasa sen asyl tüt ñäkin,
 'Ibadät İçİndä osal kylmayıl.

Guman ekki räk'ät ñäkin ol birİ,
 Eger ücdä ersä ol ekki berİ,
 Eger törtdä ersä üç ol bil ñäkin,
 Netäg kylıu anyñ ešit tädbirİ.

Eger tañ nämaznynda ersä bü šäk,
 İäkin bir temİşdä täšähhud kerek,

Uäli axşam ersä ekincin yetur,
Täsähuddä otrup äänä turγu tärk.

Taky ber aḡa häm müḡa änanγu,
Nečä bolur anda kezın sanayu,
Uäli özlä ätasyḡ ekındüdü säk.
Tüşär bolsa räk'ät neteg änanγu.

Ääkin bīr temışdä ekincin yetur,
Taky anḡa kezın täsähhud ketur,
Ääkin ekki temışdä häm mundayuk,
Taky bīrni äänä nämazγu bitur.

Ääkin üç temışdä yetürgil any,
Taky olturup küp yetur tört sany,
Ääkin tört temışdä oturyul kayyt,
Korup äänä räk'ät ketär nuksany.

Bü säk tüssä räk'ät sanynča otur,
Äsäxrak käul bü münüḡ teg yetur,
Fäslniḡ öḡindin soḡynča kayu,
Surät tüssä säzdä sähunı ketur.

Fäsl

Durust rast kiḡam bīrlä täkbir kylyḡ,
Ruku' bīrlä täkbir šuru' ḡok bilıḡ,
Zärurät bilä bolsa bolγay räua,
Ülüylük äa ḡdın egilse belıḡ.

Mužärräd bü täkbir bilä uḡmyşy,
Durust muktädinıḡ nämaz kylmyşy,
Bilur bü nämazny taky uḡyanyn,
Butär münča bīrlä bü niät išı.

Keligli žäma'ät üçün soḡ yetip,
Büzar säfda turyan sauylsa ketip,
Nämazγa keligli šuru' kylmadyn,
Šuru' kylsa büzmaz bü säf keḡitip.

Imamға уйуулы eger ermese,
 Būrūn rāk'ātini tüzü termese,
 Imam ekkī ħana sālām bermedīn,
 Soñ otrušda mäsbuk kerek türmasa.

Sālam berse tūrğay ħeturgāy nāmaz,
 Kerek mäsbukanā ukūš bolsu az,
 Kerek ekkī rāk'āt ħa bīr rāk'āt ol,
 Kira'āt fārizā saxib niħaz.

Sālam bermedīn kopsa mäsbuk räuan,
 Imam üzrā färz ħa uažib ħok āman,
 Sāhu säzdä bolsa ketürsä imam,
 Kayıtğay ketürgāy bilä ol zāman.

Kiħam-u kira'āt ruku'dīn ħanar,
 Imam bīrlä ketrür nāmazy köner,
 Sužuddīn kayıtmas sāhudā durust,
 Kayıtса bū mäsbuk ħākin bil būzar.

Sālam bersä säzdä sāhuge imam,
 Kerek bermese bīlgü mäsbuk sālām,
 Bīlīp berse būzlar nāmazy bīlīp,
 Ünütmyšda būzmaz ħetürgāy tāmam.

Tilauätdä säzdä imamға taky,
 ħa sulbi ħa rāk'āt bar erdī baki,
 Ketürsä eger säzdä mäsbuk koñup,
 Nāmazy büzüldy ħa muttāki.

Bīlīp üçge mäsbuk būrūn ekkīde,
 Kira'āt okuğay kylurda āda,
 Mūnūp orta otrušda oñ bīrišī,
 Taky bīr soñynča āħa saxib Xuda.

Soñ otrušda uħsa ħetürgāy tāmam,
 Neteg kīm okūr erdī ħa lūz mudam,
 ħerīnče kiħam-u kira'āt ruku',
 Sužud, kā'dä ketrüp soñynča sālām.

Nāmaz ekkī rāk'āt bīrīnde tāmam,
Kira'āt ünütty bolundy kīyam,
Nāmazy бүзүлды бұ бāxrul-muxit,
İçīnde ruuayāt ešitgīl kālam.

Fäsl

Imamya uйuban uйusa kīšī,
Neteg bolуай ануη nāmazy іші,
Oйanmyšda kopуай taky netgeй ol,
Nekīm bolsa ануη uйup kalmyšy.

Kīyam-u sužud-u ruku'-u ku'ud,
Ketürgeй kira'ätsizīn bұ užud,
Kīyamda kira'ät okууу sa'ät,
Türüp tek ketürgeй ruku'-u sužud.

Kira'ät Xānifā bīr ayāt kolar,
Üzün bīr kasir üç kerek ter olar,
Bұ mikdar kira'ät kīyam хäddī ol,
Bұ ekkī kaulcā nekīm ter bular.

Nāmaz kyldy niyāt uйudy ulam,
Oйandy imam bermišīnde sälam,
Mүнүη aty laxik kiraätsizīn,
İtetürgeй nāmazyn bұ emdī tāmam.

Fäsl

Imamya ruku'da eger ermese,
Imam bīrlä belīn egip türmasa,
Kalarda һа kalmyšda erken kīšī,
Eurülgeй neteg kīm tükel ermese.

Ruku' kalsa rāk'ät ketürgeй tāmam,
Kerek munfārid muktādi һа imam,
Bīlīη rāk'ät іçrā ruku' хүkmī teg,
Ketürgeй bұ rāk'ät ünütsa kīyam.

Eger kalsa rāk'ātda ekkī sužud,
 Uşal rāk'āt ičrā sužud birlä žud,
 Būrunkyda kalsa ketürgeñ ĵänä,
 Bīlīñ rākā'ātini muāxxid užad.

Eger kalsa bīr säzdä any kylur,
 Anyñ birlä rākā'āt tämamät bulur,
 Mägär tegmä rāk'ātda bīr säzdäsi,
 Kalur bolsa niñät bilä rast kelur.

Bū äuuäl bū sani bū salis teñu,
 Kerek kylsa säzdä bilu atañu,
 Sähu säzdä birlä durust žumläsi,
 Ketürmişdä säzdä bilür kim kañu.

Bū rāk'āt ketürmek xazāt ermes ol,
 Nämazy durust heç guman kirmes ol,
 'Ilm birlä bolsa 'ämäl körklükī,
 Zälalätğa ñol häm äman bermes ol.

Kunut kalsa añsa ruku'da kīši,
 Kайыtmazdyn ұғай сузудға баşы,
 Ruku' bīl färizä kunut uazib ol,
 Uazibdyn kaurak färizä iši.

Kunutğa ruku'din kайыtsañ ĵänä,
 Kunutdyn sužudğa räuan añyna,
 Ketürsäñ ruku' häm nämaz büzmayañ,
 Sähu säzdä birlä biter äñä sänä.

Fäsl

Nämazğa šuru' kylmyşynda kezīn,
 Bū ñalğuz žäma'āt bolunsa azyn,
 Sužud birlä käñd kylmamyşda büzar,
 Žäma'āt ñäkin bolmyşynda kezīn.

Sužud birlä käñd kyldy ersä bū er,
 Kañu bīr nämazny musäfir büzar,

Uäli ertä-kečä nämazyn mukim,
Büzar özgesinde öñin faydä bar.

Ïetür ekkı räk'ät taky bır sälam,
Zäñi' kylma säzdä kira'ät kiñam,
Tätäuu' bolur bıl oşal ekkısi,
Bilıg birlä 'akil 'ämäl mudam.

Bilıgsız 'ämäl ol erur teg zälal,
'Ämälsız bilıg häm erur bıl uäbal,
Bilıg Hakny bilmek taky ämrini,
Tütüp ñyymyşyndyn ñyuylymak kämäl.

Fäsl

Nämaz kün toyarda räua ermes ol,
Tikilmışde häm ñok nämaz kylsa ol,
Taky kün batarda mägär ol küni,
Ekındü nämazy räua bolıyñ ol.

Tañ atmyşda kezın tätäuu' nämaz,
Şäri'ätdä mäkrüh äñä saxib niñaz,
Ekındü nämazynda kezın bilıñ,
Tätäuu'nı mäkrüh ukuş bolsun az.

Bilıñ birı-biri soñynča nämaz,
Okymak färizä kaza bols az,
Kaza köp ña uäkt tar ña nisñan bü üç,
Büzar bilgü tärtib okyuy nämaz.

Kaza beş ña tört üç ña ekkı ña bır,
Kazany ünütty taky uäkt okyr,
Tämam kyldy añdy bütin bü nämaz,
Nämaz içrä añsa kaza uäktñi sir.

Musulman nämazny kaza kylmaky,
Säbäb ol tamuyda üzak kalmaky,
Tamuy içrä seksten ñyl ol bır nämaz,
Kaza kylmyşynya 'äzab bolmaky.

ZärürätsizİN bİr nāmazny kāza,
Kylur bolsa İetmİř kāta ol zina,
Ana bİrlā Bāİtul-xāram İcrā er,
Bİlİŋ kylmyřy teg eřİt kork syna.

Fāsl

Eger bolsa tŷtyŷ kİřİ himmāti,
Bİlİŋ řāk kŷnānde oruĉ niĤāti,
Tātāuu' teĤu kylŷu niĤāt bİlİŋ,
Oruĉ řāk kŷnİnde xāuas sunnāti.

Bārat ottŷzŷnĉy tŷnİnde kamuŷ,
Kerek ĉyksa tařya kİĉİg hām ŷlŷŷ,
Oruĉ aĤy İzdeĤu sunnāt erur,
Rāsul sunnuĤİŋgā bŷ tān řan İuluŷ.

Таŋ arkursa bİlgİl oruĉ uāktİ ol,
İegu-İĉgu kirbanyā Ĥok bİlgŷ İol,
Uāli kŷn batynĉa eger batsa kŷn,
Rāua boldy emdİ xālal neĤnİ kol.

Durust bolmayāĤ ruzā niĤātsizİN,
Kel emdİ eřİtgİl bŷ niĤāt sōzİN,
İaryn tŷtyamyn ruzā tep bİlmekİ,
Bŷ niĤāt erur bİl kİřİ ōz-ōzİN.

Kāza nāzri mutlāk İa sāumi zihar,
İa kāffarāt uřbu oruĉ kİm tŷtar,
Таŋ atmazdyn ařnu kerek niĤāti,
Dālil ruzā tŷtmaslyk ol kŷn İarar.

Bİlİŋ fārzİ uākt İa nāfil niĤāti,
Mu'āĤĤān nāzİr ŷĉ oruĉ sixxāti,
Rāua tŷnlā kŷndŷz zāualdyn oza,
Kylur bolsa bİlgŷ bŷ ŷĉ niĤāti.

Oručny bızar ıemäk, ičmäk taky,
 ıakynlyk tiši birlä häm muttäki,
 Bılıp kylsa bolur uazib käffarät,
 ıñütmyşda büzmaz oručny aky.

Eger öpse küçsa ııgıt ruzädar,
 Ata çykxa šähuät oručny bızar,
 Kary öpse küçsa ziıan kylmayay,
 Šäri'ät imin bolsa mä'zur tütar.

Näzär birlä šähuät ata çymaky,
 Oruç büzmayay häm syzyp akmaky,
 Šäri'ätde mä'zur oruç büzmayay,
 Ädäb bolmayay käsd bilä bakmaky.

Säxär sandy ıedı taı atmyş çynok,
 Käza künge kün bil säuaby synuk,
 ııa kün batty teıu ıemış batmady,
 Müıa käffarät ıok bü šubhä tanük.

Berur ekkı batman fitr buydayı,
 Özındın külündyn kişiniı baıy,
 Taky naräsida oıul-kyzydyn,
 Tämam bolmyşynda oručnıı aıy.

Oruç aıy ičrä berılsä räua,
 Fäkirlärya bergü ıa ol binäua,
 Oruç kökgä aşmas müny bermese,
 Turur kök-ıer ara mäkamy häua.

Fäsl

Säfär xäddi üç kün taky üç tünı,
 ııaday ıa täxä birlä ıurur müny,
 Musäfir säfär ičrä ıemäk räua,
 Kylur ekkı räk'ät bilıı törtini.

Säfär içrä ĩemäk räua tũtsa ĩeg,
 Nāmaz ekkĩ rāk'āt bĩliŋ etsä ĩeg,
 Kõŋül birlä tũn-kũn tilek bũ kerek,
 Izi xäzrätindä bũ kül nātse ĩeg.

Säfärdin eger bolsa eksük 'āzim,
 Tũtũš ĩyl ĩõrĩsā mukim ol ĩarym,
 Musāfir säfär xäddiŋä tegmedin,
 Ružu' kylsa bolur musāfir mukim.

Eger bĩr mākamda tũrũr niĥātĩ,
 Musāfir kylur bolsa bĩl muddātĩ,
 Kũnĩ-tũnĩ on beš mukim bolur ol,
 Māxäl bolsa kabil āman sixxātĩ.

Mukimlukdyn eksük bĩliŋ muddātĩ,
 Eger bolsa tũryũ kĩšĩ niĥātĩ,
 Säfärdä musāfir mukim bolmas ol,
 Neçe tũrsa keçmes säfär 'iddātĩ.

Mukimlũkda bolsa nāmaz kalmyšy,
 Mukimanä kylay ĩsäfärdä kĩšĩ,
 Säfär içrä kalmyš nāmazyn mukim,
 Okyr bolsa xukmĩ säfär sakyšy.

Musāfir mukimiya uĥuban kylur,
 Nāmaz tørt rāka'āt färizä bolur,
 Kāza bolsa uĥmak räua bolmayay,
 Bĩrĩ bĩrĩšĩŋe muxalif kelur.

Musāfirgä ĩusa mukim soŋ tũrũp,
 Nāmazyn ĩetũrgäy bũ ĩalȳz okũp,
 Okymaklyky tørt musafir kĩšĩ,
 Rāua orta otruš bĩlä olturup.

Rāua bolmayay orta otrušsũzũn,
 Okymak musafir bĩliŋ ĩalȳzũn,
 Mukimlārya orta musafirge soŋ,
 Tāšāhhud erur ol ešit õz sũzũn.

Mukim mäsxi kün-tün bñ edük üzä,
Musafırgä üč kün-tünñ häm säza,
Кайу дәм бүзүлса йунуу мәsx оңу,
Хәбәр бердї saxıb šarı 'ät bızä.

Edükdä telük açsa barmak üçy,
Ануң мәsxı heç йок räua tütüçy,
Eger konçda bolsa zııan kylmayай,
Telük йа söküк açsa barmak kaçy.

BABUN FIZ-ZÄKAT

Zäkat bñ färızä nāmaz ruzä teg,
Zäkat berse maldyn tümen күrla йег,
Йегірмідін eksüp buçuk bermekı,
Futuxy bñ ekkı zāhan mülkı teg.

Йüz altün zäkaty bñ ekkı buçuk,
Йегірмі taky beş муңында ачүк,
Гафıllарыа хırs-u ämäl azdurur,
Bäsa baksa 'umrı іjen kysaçuk.

Nisab bolsa eurülsä bñ йыл tämam,
Zäkat kalsa maly іçındä xāram,
Nisab 'äйšı äsbablarynda kezın,
Йегірмі bñ altün tütar йыл ulam.

Däräm ekkı йüzde zäkat beş dāräm,
Berü bñlsä täufik 'ınaйāt kāräm,
Erur duniña fani bñ mal mämläkät,
Kany maly Karun kany ol kuram.

Bñ altün күміšдін аяк çarälär,
Kylur бай malık beg bñ biçarälär,
Eger bermeseler bñlardyn zäkat,
Fäkırnуң fäkıry-u naçarälär.

Eger bolsa altün kümüŝ kürlary,
Zäkat berse artar köñül nūrlary,
Xäram bolsa йахуд zäkat bermese,
Tamuydyn çukur ol täni gurları.

Bilezük йüzük йа kyraңdyn nisab,
Ysyryа йа ŝamuŝälärdin хisab,
Kylyp bergü bül žumläsindin zäkat,
Eger bermes erse tükenmes 'äzab.

Mäta' bändä yällä tauar eñ bözi,
Katyr häm хimarda zäkatnyñ sözi,
Tütär bolsa mūnlarny satmak үçün,
Berür žumläsindin zäkatnyñ tüzi.

Nisab bolsa kurban uažib kylmaky,
Nämaz ruzä teg bil uäbal kalmaky,
Bü kurban kiñam-u siñam-u zäkat,
Nišan ol tamuydyn äzad bolmaky.

Койун еçкү kurban kylynsa йагар,
Айаку күлакы tämam köz körer,
Räua ermes axsak közi çykmyŝy,
Аныñ кiм күлакда häm azraky бар.

Zäkat bermese kīm malyndyn oza,
Kamuy ta'ätini үrürлар йüzä,
Аңар iman Islam аsyу kylмайай,
Zäkatny арытыр койарлар közä.

Йüzin daylayайлар kabüryalaryn,
Häm arkan йätүgүp койup ot koryn,
Basyp йüzin отya karatyp meñiz,
Basürйай başynya tamuy ot kirm.

Fäsl

'Uŝr bergü 'uŝri eger bolsa йер,
Айак onda batman çykar nisfy бiр,

Xäražy йer erse 'ušr йок аға,
'Ažām mulkī köprek хäražy бұ ter.

Ögүzdin һа йағмүрдүн еккен екін,
Erur 'ušrī tütүу 'ušrnuң йүккін,
Aryklardyn еккен хäražy erur,
'Ušr йок нече көр екін һа текін.

Ekір önse nekīm beriң ter zäkat,
Xänifä olar ter mu'af хäzräuat,
Xänifä ekінде ukuš az temiš,
Äbu Йusuf айтур beš äusuk sifat.

Erur ekki йüz kyrk бұ uäsk birisi,
Bolur йüz йiғirmi mүнүң йarysy,
Mägär zä'firanda бұ beš kimäti,
Äbu Йusuf айтур taky birisi.

Kerek ter beš ämsal бұ beš йük bolur,
Йүккi ekki йüzge йeter rast kelür,
Taky zä'firan beš kerek batmany,
'Ušr berse йüz myң sä'adät alur.

Žähannyң ämany fakir himmätī,
Гanilar üzälä fakir minnätī,
Fakir nekīm alsa 'äzab keterur,
Taky artar ekki žähan däulätī.

Fäsl

Teueler taš otlayda һайу kiši,
Nisab bolsa bergeй zäkatyn kiši,
Mүнülmes mä'išät үчүн išlemes,
Nisab bilgü ušbu teuede beši.

Teue bešde bir кой taky tört muxab,
Taky onda ekki койun rast xisab,
Taky bolsa on beš zäkat үч койun,
Йiғirmide tört кой žäza көр säuab.

Йігірмі taky beşde bergey kışi,
Zakat uaş tüketmiş torum hām tışi,
Taky ottüz altyda ekkı ıaşyn,
Tüketmiş kerek bil zakat sakyşy.

Teue kyrk taky alty bolsa sany,
Zakat tört ıaşynda kerek turyany,
Eger bolsa altmyş taky bir teue,
Berer žaz'ä beş ıaş färmany.

İa binti mähaz bü İa binti läbun,
İa xikka İa žaz'ä 'äzäb kelmesün,
Mähaz ekkı İaşda läbun ücdä bil,
Bulur törttä xikka žämälgä orün.

Taky žaz'ä beş ıaş İčindä bolur,
Teuedin zakaty bü tört at kelür,
İlm birlä berse zakatny bilip,
Tükenmes bü дәulät sä'adät alur.

Kaçan İetmiş altyğa tegse teue,
Zakat ekkı binti läbun ber seue,
Zakat ekkı xikka berilse kerek.
Eger bolsa toksan taky bir teue.

Teue İüz İıgırmıge tegse kaçan,
Beş artmyşda koı onda ekı räuan,
Eger artsa on beş zakat üč koıun,
İıgırmıde tört koı taky xikkätan.

Teue İüz taky kyrk beşinde zakat,
Mähaz ekkı xikka kelür bü üč at,
İüz elıgde üč xikkä bermäk kerek,
Zakat berse üčtmax tamuıdyn näžat.

Taky arytsa tegme beşinde koıun,
İıgırmı beş artsa mähaz koı üčün,
Eger ottüz altyğa tegse teue,
Mähaz ornyğa emdı binti läbun.

Teue йүз taky toksan alty kačan,
Eger bolsa tört xikkä berīñ räuan,
Zākat mal xisary tauar arturur,
Äña mumin muäxxid bīlīñ biguman.

Йетәр еkkі йүзгә tegі tört xikak,
Taky artsa beşde койun ittifak,
Йігirmі beş artsa mähaz arturur,
Bір elіgde xikka köp artsa xikak.

Йүз elіgde kezīn bīlīngen xisab,
Bīlīñ mundyn öñrү kelür rast säuab,
Bү tärtib bīlü berse mumin kīşī,
Zākatul-ibildä münjә йok žauab.

Fäsl

Zākat ottüz uñda büzayу erur,
Taky kyrkda tana хukm bү түrür,
Bір artmyşda tana bāxasyndyn on,
Ülüş bīrī törtde bīrīnī berur.

Eger еkkі artsa 'uşr йarysy,
Taky törtde bīlgīl 'uşr barysy,
Bīlīñ kyrkdyn altmyşya tegrү xisab,
Mүнүñ teg neçe artsa här bīrīsī.

Mu'af anlar altmyşya tegrү tütar,
Bү bір tana altmyşya tegrү йeter,
Kerek ersä fani berip baki al,
Xānifä sözīn tüt başyñny күtar.

Tābi' йа musinnä bīlīñ еkkі at,
Kelür uñ іçīndä berīlsä zākat,
Tābi' йаş tüketmīş büzayу aty,
Musinnä bү үç йаşya keçmīş sifāt.

Eger bolsa altmyş bү uñlar sany,
Tābi' еkkі bergeй ейе болуany,

Taky bolsa йетмиш musinnä täbi',
Berilgeñ bilij bü zäkat färmany.

Neçe bolsa ottüz täbi' anča ber,
Neçe kyrk musinnä uşal sanča ber,
Täbi' ña musinnä musinnä täbi',
Xisab kyl zäkatny taky anča ber.

Fäsl

Bü kyrk койда бір кой zäkat keçse йыл,
Taky йüz йигirmi eger bolsa bil,
Taky artsa бір emdi ekkı zäkat,
Berur ekkı йüzge tegi münča bil.

Taky artty бір emdi üç кой berur,
Bü tört йüzge tegrü kifaйät erur,
Eger bolsa tört йüz zäkat йüzde бір,
Tümen myңgä tegrü münüñ teg turur.

Torumlar büzaуу kozylar neçä,
Älif, mim büйürmas zäkat bü üçä,
Äbu Йusuf aйтur bülardyn berij,
Eger bolsa sany zäkat bergüçä.

Fäsl

Zäkat at başyndyn бір altun berij,
Йok ersä zäkaty bädäl rast kylyñ,
Xänifä büйürmyş tükel aktadyn,
Olar žumläsindin büйürmas bilij.

Ögürse de kyrsak zäkat йok turur,
Taky bar taky йok riuaйät erur,
Imami mu'äzzäm siräzul-uära,
Özindin bü ekkı riuaйät kelür.

Mu'äzzäm imamdyn kaul kelse бір,
Ol ekkı imamnüñ sözi bolsa бір,

Йа mufti йа kazi йа mumin kīši,
Кайу бiрi бiрлā 'āmāl kylsa бiр.

Imam Šafi' i hām taky bakisy,
Bīrī kauly bī rlā 'āsir kazisy,
Хуқm kylsa болur бiлiң muttāfik,
'Āmāl kylsa болur tūtūp кайыsy.

Fāsl

Zākat kīmge bermek kerek бiл rāua,
Fakir ol йа miskin erur bināua,
Йа bočluk йuluylyuy mukatib yarib,
Bū žumlāgā bergu бiрi hām rāua.

Ataya rāua йok anaya taky,
Oγūl axtyk ūlūk nese asraky,
Atanyη atasy atasy neče,
Ötesī ötesī bar ersā baki.

Fāsl

Bīlīη auny kīm tūtsa болur anyη,
Rā' iñāt uāzir beg kerek sūltanyη,
Uāli aš tōkerler nekīm au tūtar,
Olar mīlkī berse xālal ol alyη.

Bīr ok бiрлā atsa kūš ūrsa neče,
Kezīk бiр йа ekki kerek hām üče,
Kamuyy xālal täsmiñāt бiрлā ok,
Atyp ūrsa mumin žauab oš ača.

Zikir бiрлā atty kezīk izlegu,
Eger keče bolsa йonīn йüzlegü,
İzīn izlemekde osal kylmadyн,
Йaryн йetse йenur çynyn sözlegu.

Kylyp täsmiñāt ok atyp irtidad,
Ketürse йenür ol kezīk йok fāsad,

Ќafir atty mumin bolup tāsmiyāt,
Кылып tegdi йенмес saxib rāšad.

Bilij tāsmiyāt birlä yйmyšda küš,
Хälal йесе andyn калыҗлы үлүш,
Eger йесе аuny tütüp it хäram,
Хälal йемес ersä айа saxib ukuš.

Mu аййән kezikkä it yйsa йа küš,
Tütar bolsa özge baryban tütüş,
Eger tāsmiyāt birlä bolsa хälal,
Taky йster ersäñ ruайāt ukuš.

Fäsl

Boғuzlar boғaz йumrusyndyn ukuš,
Başy йar-й йууyl айа saxib ukuš,
Nečä az taky bersä boғай хälal,
Хilaf kalsa salim boғaz бir tütüş.

Boғuzlansa хайуан хälal terisi,
Boғaz ekkі keslip sütun бirisi,
Хäniфä теһур үч kesilse хälal,
Muxämmäd теһур төрт ukuš йarҗыsy.

Tiriglik nišany azak йууmak ol,
Йа köz йümmäk ol йа aғыз kysmak ol,
Йа kopmaklyk öre аnyñ түglerі,
Йа kesmişde kany ата çykmak ol.

Ünütsa boғazlarda mumin kiši,
Izi zikrın айтмаk хälal kылmyшы,
Izi zikrī mumin iči toluy ol,
Ziһan йok ünütsa tamak til tiši.

Tiši naräsidä sunub хatnäsiz,
Boғuzlasa бirі хälal ol йätiz,

Kuzukka çukurğa tüşüp bolmasa,
Boğaz ñerge bolsa byçak türtgesiz.

Кезік ñа күлан, уй, теуе, кой, козы,
Bolur munça birlä xälal paқ ruzi,
Kamuy işde ñegrek bü dñn işleri,
Kamuy sözde ñegrek bü dñnniñ sözi.

Fäsl

İşim işlägıl ter бүkün sen meniñ,
Ñaryn işlägäimñin işiñ ter seniñ,
Bü 'äkd birlä işläsälär ekkisi,
Futuxy riba teg anyñ häm anyñ.

Teue uñ keräk at, katyr ñа ximar,
Alur bergemñin ter uaryn күn sañar,
Ñа münse ñа işlätsä bilgü xäram,
Neçä kylsalar күn mu 'äññän karar.

Neçä күngä berse ñänä kım alur,
Nä bäñ '-u ižarät nä širkät bolur,
Nä 'arñät nä baxšiš bü ekkı 'ñuaz,
Futuxy xäramlük ñanyndyn kelür.

Ešit bil äñа mumин muäxxid sälim,
Xälal berip alyan xäram ñer telim,
Bır altınҗа хәbbä ñа tas su alyp,
Xälal körse kafır räuan tegelim.

Riba lukmasy bil toñuzñn eti,
Toñuz kany bilgıl riba šärbäti,
Riba alsa ñesä taky korkmasa,
Anyñ üzrә ekkı žahan lä'näti.

Fäsl

Bilñ altun altunya bäi' räua,
Eger artük alsa xäram ot riba,
Kümüšgä kümış xukmı häm muntegok,
Kümüš altun ara ziädä räua.

Kümüš birlä altun saty kylsamyš,
İa altunya altun kümışgä kümış,
Biri birgä bäi' durust kabzi šart,
Ušal mäzlis ičrä köñülgä kemış.

Bilñ mixlu 'adlı taky som kümış,
Saxib šar' bü ekkisini teñ temış,
Bü mixlu bü mixsyz tep artük eger,
Alur bolsa bolay xäram ot ñemış.

Mu'äññän baha sattym aldym ñeter,
'Aruz bäi' münča bilä rast biter,
Šämänni šämängä saty kylsalar,
Durust kabzi birlä šari'ät tütär.

Fäsl

Säläm bäi' i birlä saty kylsalar,
Durust žins-u näu'-u sifät bilälär,
Ne mikdar kač añğa bähasy nečä,
Taky mäzlis ičrä baha alsalar.

Kerek bolsa baki sälämdä mäbi',
İyl ičrä bü küz, kyš taky ñay räbi',
Säläm bäi' i birlä räua almaky,
Nekim uäsfı mikdary mä'lum mäbi'.

Sayü tütša ñalyüz İa aršun kışi,
İa bir oba xalky ekın ekmiši,
İa bir aıdyn eksuk äžäl birlä kım,
Säläm 'akdı kylsa büzük kylmyšy.

Беріп ашык ашыкны айрмак räua,
 Мәгәр žinsī bolsa ziñadā riba,
 Eger bolmasa žins räua artuky,
 Taky bolsa näsiä satyk naräua.

Fäsl

Бауышласа бір нең бiрiңе бiрi,
 Kabul бiрлә кәбзi керек бiл bary,
 Uşal мәзlis içrә kopup ketmedin,
 Durust bolsa бәхшiш тәмәмәт ары.

Iżab-u kәbul kәbz хибәдә йетәр,
 Durust мүнча бiрлә šәri'ät tütär,
 Alur karyu bermese йәtdyn йәнә,
 Alumas кәйәшдiн берiлдi öter.

Atadyn-anadyn уйәdyn taky,
 Oғul-kыз һа аxtiy neçä asraky,
 Äçi һа äkәçi һа хalä һа хal,
 Бауышlap alumaz бu žuftdin taky.

Eger bergen аlyan esen bolsalar,
 Berilgen ne erseni kим bulsalar,
 'Йuaz bermemişde alur äznäbi,
 Ürүdyn alumas neçä kolsalar.

Oғul-kыз kичiг bolsa, bersä ata,
 Mu'äйһән neң ersä tәмam ol 'äta,
 Kәbul kәbzі хazät йok ekkisiniң,
 Kылur kәbz берur bolsa йәt бu ata.

Бауышlap йәнә alsa mani' xuruf,
 Бu dal, mim-u 'äйн, he, ze, kaf, zuruf,
 Ziñadät taky mäüt 'йuaz һәм xuruž,
 Zәužiñät kәrabät һälәk бu xuruf.

Bilij dal ziñadät taky mimі mäüt,
 'Йuaz 'äйн xuruž xi ešit 'ilmi säüt,

Ze zäuziñät oş bİL kārabāt kafy,
Taky he hälak bü hibä boldy fäut.

Bīlīñ tīlge baylyy ħāmin-u 'ātak,
Tālak tīl añytса, eñitsä kulak,
Keräk oñnar aйсun keräk kīrtüläp,
Tüşer ant kül azad хāram ittifak.

Tīši 'iddät iчrä taky öldi er,
Neteg bolayñ emdi bü 'iddät mñjar,
Tālak 'iddätī er sökel bolmasa,
Kamuy xaldä Īñ kub bārabär tütar.

Xānifä Muxāmmād tālaki firar,
İčindä bü 'iddät ozakyn tütar,
Kerek хāyz kerek añ kerek ħa uāfat,
Ne birlä kīm anda ozaklyk kopar.

BABUN FIL-IRADAT

Iradät berīglī iradät sözīn,
Eñit ačsun Allah bāsarāt közīn,
Muxib nāuniñazlyy murid šāñxññä,
Kerek kylsa täslim kečip öz-özīn.

Özīn kečmegīnče murid bolmas ol,
Murid bolmayñnča nišan bulmas ol,
Nişany nişansyz bulu bīlmegeñ,
Mñny tökmegīnče anyn tolmas ol.

Bü ħol iчrä sen menlikī koñsa sen,
Senīñ birlä any muxal bulsa sen,
Özüñdīn üzülgün açylsün хāñat,
Tīriğ erkān āuuāl kerek ölse sen.

Tīrik erkān ölmek häua ħönidīn,
Bü žumlä kamuy narāua ħönidīn,

Köñül Xakka baylap räsulğa uırup,
Kesilmek öñin masiua ñönidin.

Iradät muriddin tiläk keterur,
Murid mu tilekin tilin ezerur,
Iradät berip soñ tiläk izdese,
Murid ermes ol teg kuruy ot erur.

Murid bolsa keçgu tilekdin tämam,
Iradät muridya bolur bil zimam,
Murid muktädi teg keräk türsa rast,
Erur šäñx münüñ teg muridya imam.

Xilaf kylsa bolmas bilin muktädi,
Imamnün soñynča kim uıdum tedı,
Kylup täubä dostlar iradät berin,
Ölup täubäsiz köp ökünclär ñedı.

Asyğ kylmas ol köp ökünç ñese soñ,
Er ol kim añarsa işin munda öñ,
Äžälnin xazany kelur nagahan,
Uruy eksä bolmas kirur ñergä toñ.

Säna, xämd-u täsbix-u tählil uruy,
Bü mä'nä üçün til ñaratty koruy,
Sä'adät erur til münün bulsa ol,
Šäkauät eger bolsa mundyn kuruy.

Közün 'ibrät üğyn bakyp ekse sen,
Elin xäñr-u ixsan saçyp tekse sen,
Añak üğy olkim kiñamda kopıp,
Täsähhuddä ixlas bilä çökse sen.

Eger bolsa munteg ekinci kaçan,
Bolur bölnekis säkkiz uçtmax žinan,
Tämam irtifa 'i Izidin öñin,
Kişi kylsa bolmas sifät häm bäñan.

Bü köz körmışi йок külak tıñlemış,
Köñülgä keçip bir nişan añlamış,
Žunāyd, Šibli, Dihkan Uāyis, Baiāzid,
Taky kım kım anlar soñyn soñlamış.

Bü duniya ekın ekgu йer bıl mұny,
Хайр-šārr su be sue kiñamāt künı,
Bükün nekım ekseñ йarın oғa sen,
Katylyan tırilgıl çynok rast kōnı.

Tiken ұрғын ekseñ çeçäk önmes ol,
Fāsad aysa sendin хайр інmes ol,
‘Āžāb tañ erur bü kiši yaflātı,
Ne kelgeñ māñā tep soñyn sanmas ol.

Bükün йemāk-ičmāk tarab ‘āñš surur,
Mүнүñ birlä šāytan kylur хоş yurur,
Uāli bıl kiñamāt künindā birin,
Birin žumlāsındin sorulyu turur.

Körüp ‘ibrāt eštıp ögüt almasañ,
Tırilgıl tilekçe soñy ölmeseñ,
Saryp solča dāstar kyñynsyz kāfān,
Kezip yurny xāluāt eger kylmasañ.

Mұny kel sakynnyl inabāt ketur,
Inabātdin aşğyl iradāt ketur,
Inabāt iradāt йolyn tūt йörı,
Kamuy xāufdin özün sālamāt kōtür.

Inabāt ulaşu sāna kylsa sän,
Iradāt özünñi fāna kylsa sän,
Inābat iradāt teñu bilmegil,
Kylыp tāubä iş йänä kylsa sen.

Iradāt bü iman bākasy erur,
Māšāñix mādād žan barurda berur,
Iradātsiz ergä kāramāt räua,
Uāli ol tölenmes йänä tärk barur.

BABUN FIL-ADAB

Tārikāt йолынža kulauuz ādāb,
Kulauuzsuzun йолға кіrmāk 'āžāb,
Kerek ersä йетmek mākamға saңa,
Ādāb beklegil seni bekler ādāb.

Kūlak bolуу āuuāl açуланça tīl,
Açуlsa айутыл 'āmāl uşbu kyl,
Xādis, nās ilhāmi rābbanidyn,
Sōzī bolмайай taş murid bolsa bīl.

Kelur bolsa šāйх xidmātіңā murid,
Sālam šāйхdīn іstār bulur kōp murid,
Kōrūşmīşdā šāйхnī katуу kysmaуu,
Kōrūşmāk bīlur šāйх sālim tūr murid.

Šeşip belnī andyn kōrūşgū kerek,
Kōrūşsā kōkūznī suruşgū kerek,
Ārīy i'tikad kōrklū adab bīlā,
Kīrībān bū йолға йōrūşgū kerek.

Elīñ tūtmyşynda elīn уғama,
Kīm уғasa tōklūr bū uazūk teme,
Murid šāйхnī йazuklū tep bīlmegū,
Bū mā'nādīn ötru elīn уғama.

Kaçan kīm murid šāйх katуnға kelūr,
Kādām kylsa sol йan аңак ne kylur,
Taky barmyşynda bū say йan йаңак,
Kīm alyn bīlā Xakka sāždā bolur.

Bū tāksir йa bāxşīş muridnīñ xalī,
Kādām ekkī mā'nādīn ermes xalī,
Mukāssir kādām sol йаңак üzrā kyl,
Taky say йаңак bolsa bāxşīş xalī.

Murid kelmīşīndā mukāssir erur,
Kaçan kīm nāzārdīn irak ol йurur,

Nāzār boldy bāxšiš bŭ suxbāt kēlīp,
Kadām say űaűak birlā kyldy barur.

Murid űōnsŭzŭn peš kadām kylmaűyl,
Murad māksuduűdyn irak kalmayyl,
Kadām dud űzudnī fida kylmak ol,
Mŭnŭű birlā xakdyn űkīn kolmayyl.

Ādāb bekleűil sen ādābnī bīlīp,
Futux űok ādābsŭz tapuű kōp kylyp,
Bīlīp bīr tapuű űeg tŭmen myű tapuű,
Bolur nist bīlīű biādāblŭk kēlīp.

Musafirmyű āxualy bīlmek sorup,
Sālam sufrādīn soű erur olturup,
Ŭze kečsā űč kŭn sorar erdīlār,
Bŭkŭn sorsa bolur űčīn keltŭrŭp.

Tā'am űemāk ičrā ādāb ol turur,
Tā'am űegučī say tīzīn kaldurur,
Zikīr tuz bīlā bašlamak sunnāt ol,
űemāk űz űűīndīn sāfa keltŭrŭr.

Ušak kylyu lukmā űkuš čāűnāgu,
Nāzār űz űűīndā tŭtŭban űegu,
űemekdīn űű el űup taky soűra hām,
Tatyp tuz soű ālxāmdulillāh tegu.

Su ičmīšdā űč ič tŭrŭp rast kōnī,
Ādāb ermās ol bīl eurŭlmāk űōnī,
Kamuy neű tōkŭlsā barur su bīlā,
Katyű emgātur su tōkŭlsā senī.

Murid kīrsā māsžid űa xankahka ol,
Bŭrŭn say azak kat kat čykar bolsa sol,
Kerek eu ziűarāt mākamlaryűa,
Bīlīű kīrgu munteg űōrŭglī bŭ űol.

Kiur sol azak mustäraxka üzä,
Sol elgïñ bïlä sil ešit bü sözä,
Çykarda çykar say azakyñ bürün,
Ädäb bilmïšimçä uš aıttym sizä.

Šäri'ätnïñ äxkamlaryn saklayyl,
Tärikätñ adablaryn beklegil,
Kaulny 'ämälgä 'ämäl xal tapa,
Niñaz birlä tün-kün ulap eklegil.

BABUN FIL-IKTIDA'

Bilïñ kımge uımak kerek ilk müny,
Seni uıduruban ñöritür könï,
Xäkikät bilür Hak uäli teg nišan,
Bü mä'nädin ilür ešitgil ñönï.

Sulık birlä mäžzub bolur muktäda,
Ižazätlig ersä räua iktida,
İña mäžzub-u salik kerek uısa sen,
Bü ekkï bilïñ muktäda muhtäda.

Uäli sadä salik İña mäžzub imam,
Boluban tegürmes muradya tämam,
İörüglï šäri'ät bilä salik ol,
Uäli bolsa mäžzub kylumaz äram.

Kylur žäzb any fäzli birlä bäyat,
Añar masiuallah bolur žumlä İnat,
Murad buldy ämma İolyn bilmedi,
Münüñ aty mäžzub berildi bü at.

Räua i'tikad bil uıulmas müña,
Täsärruf neteg kylü bilmes saña,
Muräbbi-u mäköşuf-u 'arif kerek,
Räua bolsa uımak tämamät aña.

Muräbbä' mäšäİix kylp tärbiİät,
Täkölluf İitİbän çykar mäskänät,

Murābbi uşal dāmdā māksuf bolur,
Açylsa kaçan kīm mūjar mā'rifāt.

ʻArif Xakka bolur ulaşu āsir,
«Mutiʻun lāhu» kudrātīnya bāsir,
Kāzaya riza hām bālaya sabir,
Kylur niʻmātījā şukurlār kāsir.

Muxiblār nişany bālaya riza,
Kylurlar şukur Xakdīn kāza,
Murady murady ičindā ħetīp,
Žāfany tūtarlar xākikāt uāfa.

Bīlīñ uşbu kaç bāħt erur teg nişan,
Teĥu bīlmeñiz kīm bŭ mutlāk bāħan,
Murid nāuniĥazlarya idrak ŭčün,
Aĥurmyz fulan ol fulan ol fulan.

Xākikātdā ʻirfan açylsa saña,
Baka bīlmegeĥ sīn kerek öñ soña,
Kamuy ʻilm-u tākuā ʻibadātlārīñ,
Tāmam māʻsiĥāt teg kōrüngeĥ saña.

BABUN FI BĀĤANIS-SUXBĀTI

Tārikātdā suxbāt kyłaĥyn teseñ,
Mūnūñ tāxkikyny bīleĥin teseñ,
Siz ekkī tilekī kerek bolsa bīr,
Senīn ol anyn sen bolaĥyn teseñ.

Tilek bīrlīkī bīr ekinč nisbāt ol,
Bŭ ekkī bilā bolsa bīl suxbāt ol,
Āgār xali bolsa bŭ ekkīdā bīr,
Erur ʻadātī ʻam öñin ulfāt ol.

Bŭ ulfāt tūtar ʻam-u xāĥuan kōrüp,
Bŭ suxbāt erur xas bīlīñ olturup,

Aйытмак билә бiлсә болмас тәмам,
Nišan xud bulunmas tilese sorup.

Suñuқ sar syzurmak kerek bir bāйan,
Açylsa bұ йolda saға bolsa san,
Tümen myñ билә ағу йтуғу kerek.
Кезiн dost йөнiдiн açylsa nišan.

Bұ йol säйkәli bil bұ tuxmät tütar,
Mүнүñ бирlä көр er мәkamға йeter,
Хәkikät бұ йolda kadām үгүчү,
Mәlamät žafaya kačan bak tütar.

Mәlamät muxib көñli tiräky ol,
Eger taşlasalar bұ xuşraky ol,
Uәli näfsgä raxät kerek 'izz-u žah,
Kahir kyl aға šäйtan ortaky ol.

Šäri'ät йükin tart йögі rast көni,
Ešitgeй külakуñ tärikät ünі,
Йetip йstegil öz-özүңдiн keчip,
Açyлағай saға бұ хәkikät йөнi.

Mүнүñ йөнi йönsüz tegök baksa sen,
Bұ йөн anda açylur erip aksa sen,
Nәmaz ruzä, ta'ät бұ zuhd räxtәä,
Muxäbbätнiң oty çakур йaksa sen.

Muxäbbätнiң oty bayyr küйдүрүр,
Uәlikin kabul täšrifin кейдүрүр,
Uәra' zuhd-u täkuä билiң žan erur,
Er ol kīm билiгге 'ämäl uйдurur.

Xäramdyn irak tўrsa täkuä erur,
Uәra' šubhәligдiн irakrak turur,
Билiң Хак йуғак бүйүкүн tüt йögі,
Uәli zuhd бұ duniya byrakmak turur.

Bü 'ilm-u 'ämälgä inanmaу er,
Mäkam mänzilñä tañanmaу er,
Izi kímni seusa sä'adät anuñ,
Er olkím soñynda tañynmaу er.

'Ibadät uära' zuhd-u täkuä xizab,
Mүнñuñ birlä bolur telim er xärab,
Keçip nur-u zulmät xizabyn körüñ,
Telim su sakynyan bulur ol serab.

Kamuy türlü ta'ät tämam surät ol,
Taky sidk-u ixlas aña sirät ol,
Çyn ok münñ niñaz žan 'ibadät uzud,
Bilä bolsa xil'ät kabulñät ol.

Kabulluk nişany bilñ ol bolur,
Xäñrniñ soñynça xäñr kím kelür,
'Äziz bolmasa kyl kabullyk bilä,
Bü täufik 'äziz ol nä birlä bulur.

Säfa sidk-u suxbät köñülni açar,
Alyp andyn änuar mäläk teg uçar,
Ketip 'äkl-u idrak ñetiban ukuş,
Körüp ol mäkam bü mäkamdyn köçär.

Xäkikätdä Hakny bilu bilsä sen,
Muxal Hakdyn özgä kolu bilsä sen.
Siuallah sözindin köñül xali kyl,
Nurullah nuryndyn tolu bilsä sen.

Ürün üzrä nurdyn bitilmış bitig,
Okyp üksa bolmas müny köp tetik,
Ñonar mu añytyyl byçak öz-özün,
Neçä bolsa ezgu bilenniş ñetig.

Saña sendin özgä muräbbi kerek,
Bilñ ögdül ermes 'äklidin ziräk,
Xädis, näşya uñyu kozuban 'äkil,
Izi xäufi birlä sezip žan ñüräk.

Xädis, näs äbädul-äbäd baki ol,
Taky bü 'äkil žan tän islaky ol,
Telimlerge 'äkil 'ikal ol bilin,
Telim telbe nuñ uštmah muštaky ol.

Uäli 'arif uštmahka bakmaz özi,
Öñin sir bilä tolmaq ister közi,
Kamuy xälkdä ñigrekı 'aşik erur,
Kamuy sözde ñigrek bü 'išknyñ sözi.

Uäli 'išk tili bir 'äzäb til turur,
Kim ögrense bü til bü žanyñ berur,
Eger bolsa 'äşikka 'išk muktäda,
Añar masiuallah kylumaz yurur.

Sorar xal Izisınä ne xal 'äzäb,
Kylur bolsa xalät ičindä tarab,
Biri-birgä mäñzär ayyz til tamak,
Bilür mü 'äzäm ne aıytsa 'äräb.

Säma' kylsa 'aşik bolup bikarar,
Räua mu teñu xälk müny köp sorar,
Eger ölse näfs rañ häuadyn räua,
Ñok ersä kim aıtur säma' ne ñarar.

Bü näfs ölse işler sälaxka kelür,
Müny xälk aıytmaq bilä ne bilür,
Uäli rast bü ñolda ñörügli teğer,
Tiriglik ñeriñe bü žandyn ülür.

Bü 'aläm kitab ol okyly kerek,
Ačük xat açyp köz bakyly kerek,
Žamaly žähanda kün aıdyn ačük,
Uäli öz xižabdyn čykyly kerek.

Saņa senlikin bil xižab keçgüsüz,
Keter bolsa sen men bolur seçgüsüz,
Säfar xazät ermäs sen ok sen xižab,
Kamuy mänzil ušbu uäli köçgüsüz.

Nekim ıstär ersäñ özüñdä erur,
 Kečär bolsa özdin kamuıdyn berur,
 özindin kečümäs bulumas tiläk,
 Bū äzunny tün-kün kezibän йörür.

Seniñ mäksuduñ sendin özgä neñ ol,
 Uşal mäksuduña bū nistlik meñ ol,
 Kimüñ bolsa menlik meni bolmayaıñ,
 Tilek bir uälikin xizab йüz myñ ol.

Nämaz, ruzä mañ häm ruku'-u sužad,
 Xuzuruñ йipek aғ üйük teg uzud,
 Uzud icrä kirip busup йatmasa,
 Asyғ kylmas ol bil sužad birlä žud.

Suzud žud-u ixsan xäйr birlä köz,
 Kerek komese öz-özini bū öz,
 Berip kylsa minnat xäbär berdі Hak,
 Uşal xäйrdin йeg silig körklu söz.

BABUN FI MÄSÄLIŞ-ŞÄRI'ÄTI UÄT-TÄRIKÄTI UÄL-XÄKIKÄTI

Şäri'ät tärikät xäkikät öñin,
 Teñu bilmegil oş eşit söz öñin,
 Xäkikät başak teg tärikät oluñ,
 Şäri'ätni bilgil bū oknuñ йüñin.

Йüñi йok ok atyyl barur mu kanı,
 Şäri'ät tärikät xäkikät kanı,
 Xäkikät köñül teg tärikät 'akil,
 Şäri'ät erur bū uzudnuñ žany.

Žamad žansyzyn ol ne işgä йarar,
 Kūlak mu eşitir bū söz mü körär,
 Şäri'ät til ol bil tärikät kūlak,
 Xäkikät bū köz teg kanı kim surar.

Šäri'ät bilip käsd kylup sormak ol,
Tärikät kirip rast yürüp barmak ol,
Xäkikät talib mätlubynğa tegip,
Anyñ birlä mäžlis tüzü kürmak ol.

Šäri'ät Räsul kauli tütyyl йөрi,
Tärikät Räsul fi'li tütyyl йөрi,
Xäkikät ne ol tep eger sorsa sen,
Räsul xali äxualy tütyyl йөрi.

BABUN FI BÄĦANIL-KÄLBI UÄN-NÄFS

Köñül näfs-u ruxdyn nätižä erur,
Galib bolsa bir i añar yür urur,
Bilip bü bähän Šäix Šäräf Xuazänip,
«Mäbadi sulkdä» bitiglik turur.

Taky köp mäšaiix bü йol sözleri,
Köñül näfs bähany айur özleri,
Köñül tüt külak aç йäkin bil mұny,
Айur nekim anlar көrer көзleri.

Köñül näfs bähany ešit tiñlegil,
Bü ekkisi bir neñ mұny añlayyl,
Fäsadny tilese bolur aty näfs,
Sälaxny tilese köñül soñlayyl.

Taky näfs nišany šikaiät kylur,
Zikir kylу йerde хikaiät kylur,
Kürүy dä'ua birlä zahir көrkütüp,
Ulašu äflätni 'adät kylur.

Fäsadny ülemişde ämmarä ol,
Nädamät ketürmişdä läuuamä ol,
Hidayätgä täufik bolur mulhämä,
Uäli mutmäinnä tämä'ninä ol.

Çykarur bü xatir uisauislärin,
Sürär žumlä yäflät köñülñi tüzär.

Bakyp özdä sen bü sıfät bolmasañ,
‘Äžäb ñok taky sen tapyp bulmasañ,
Inabätsiz ergä iradät ñok ol,
Iradät ñok ol ‘išk bilä kelmesañ.

Inabät iradät bü ‘iškyñ imam,
Muxiblik nişany zakirlik mudam,
Zikir nury birlä munäuuär bolup,
‘arifya kulauuz bü zikri tämam.

Zikir birlä zakir xuzurya tegär,
Xuzurnuñ nişany köñül uns tütar,
Anyn mäxrämiñät buluban zakir,
Zikir xufiä bolur zuhurdyn ketär.

Zikirdin zakirya bü üns açlur ol,
Bü ünsdin tfäkkur tapa keçlür ol,
Täfäkkurdin açlur başarät közi,
Köñül näfs batildyn anyn säçlur ol.

Başarät közindin seçig seçmäsä,
Häua näfs muraddyn tükäl keçmäsä,
Ne bilgäñ bü ñolnuñ bähanyñ kişi,
Bü öz barlykyndyn tämam köçmäsä.

Seçibänkeçibän köçübän özi,
Tütüşüp köñüldä muxäbbät közi,
Bayyr öldürübän mäniz soldurup,
Räua sözläsä bü tärikät sözi.

Uälikin bü dä’ui kylyly telim,
Kelij aityñ emdi kany netälim,
Bü ñolda kürüñ dä’uä kylmak muxal,
Saryp başka дәstar kezigli kelim.

Kadäm ürdüj ersä kīrīp rast йōrī,
 Batil Hak sečībān öziñni kory,
 Muxābbāt māuāddāt bū 'išk šäuk šärab,
 İčigliniñ Allah erur dilbārī.

Bū mä'suk tapa bīl sen ok közgüsīn,
 Xazāt йok āžunny telīm kezgüsīn,
 Ačylmak kerāksā saña bū bāñan,
 Siuallahdyn özüñ tāmam üzgüsīn.

«Ärätdu än u'räf» дәлил uš mūña,
 «Йuxibbunāhu» xil'ātī xud saña,
 «Йuxibbuhum» xitaby ešitgān muxib,
 Kamuy bid'älärdin bolur bīr йаña.

Bū mänzildin öñrū йōrūp йetgesin,
 Айытмак хазāt йок көрүп bitgāsīn,
 Ačylyñ saña sen bīlīp йoklūkūñ,
 Bū barlyk йerindin йрак ketgāsīn.

Йетібән батыбан fāna bāxriñä,
 Ačük tūtyu elin žäfa zähriñä,
 Bäla kazyu bīrlä йelürkän synar,
 Ačylsün säzalyk tep öz mihriñä.

Bäla kazyu йutyu säza bolууа,
 Telīm tatyu ačyу mäzä bulууа,
 Xali bolmasa masiua zulmätī,
 Йarar xakka koйsa kamuу koлуny.

Mүнүñ teg йörүgli bulur bīl uisal,
 Ulaysyz ulanmak xurufsuz mäkal,
 Bakyp anda özin bulumas kīši,
 Bīlumäs ketär žumlä xisdin mäžal.

Йетär anda sen men ketär kil-u kal,
 Bū äsuat bilä sözlämäk xud muxal,
 Xäbib ummätinya xäbiblük räua,
 Räua bolsa mi'raž räua häm bū xal.

BABUN FI ŠUKRIL-XÄKKI UÄ ZIKRIL-ÄBRARI

Šukur xämd Uyanya tümän mñ hizar,
Kamuyny ñaratyan Ol ok BİR-u Bar,
Anyñ ämrī bīrlä fälāk ñurulur,
Anyñ xukmä bīrlä kylur ñer kărar.

Ïänä üč ñüz on üč bü mursäl rusul,
Kamuyy Räsuldīn Räsul erdī kül,
Kamuñ bīr użudya žahan žan kĕrāk,
Žahanya erur žan çyn ok Hakka kul.

Eränlär erur bīl bü äžunya žan,
Äžun bolmayay er tükänsä kaçan,
Anyñ teg eränlär du'äsī erur,
Äman ĩçrä 'alim tölāk bü žahan.

Ïörüglī çyn ok ol eränlär ñoly,
Bīlñ baba erdī xäkikät uäli,
Tütüş xäñr-u ixsan üzä ñörügän,
Zikir bustanynda niñaz bulbuly.

Bü 'alämya käl'ä özi himmätī,
Bīlñ bardy anteg du'ä däulätī,
Tärikät ñolūnda ñörüglī erän,
Tutar erdī baba erän sunnätī.

Xälañyklar ara mälāk teg użud,
Gizasy kiñam-u rukū'-sużud,
Lätafätya mä'din kăräm kany ol,
Özi bīrlä mäużäd bīlñ erdī žud.

Uilañät kărämät 'ibadätlärī,
Tümän türlüg äsrar iñarätlärī,
Çyn ok kutbi 'aläm uäliñul uära,
Alyly köñüllär iradätlärī.

Mubarāk nāfāsdīn 'ibarāt ačyp,
Tümen türlüg ilham žauahir sačyp,
Tārikāt ħolynda čyn ok mužtāhid,
Özi erdi sansyz xizablar kečip.

Kadāmnī xākikāt üzä rast tütüp,
Kamuy nur-u zulmāt xizabyn ötüp,
Özi erdi šāhd-u šākār bergüčü,
Telīm türlüg äluan zāhirlār ħütüp.

Äžunda öziñä kany māñzāñur,
Bü kāun xidmätimī fäläk üzä ħor,
Fäläk xidmāt arzu kylur teñi ħok,
Bü kāun ruxy rizuan üzä naz añur.

Özi uäsfin añsa tümän til arar,
Özi kylmas erdi töšäkdä kārar,
Bükün bü 'äsrä añyt bar mu heč,
Bü tüš tä 'birini özi teg ħorar.

Bü ilhami Rābbanidyn ħoryučy,
Mäläk teg ulašu oñay turučy,
Šāri 'āt tārikāt xākikāt üzä,
Kыryp rast xākikāt čyn ok баручы.

Tütüş tünlä kündüz säxärdä niñaz,
Tāmam bulbul ötmiš teg ok bolsa ñaz,
Tākälluf salyban täuazu' bilä,
Īörüglī xākikāt añtyban mäžaz.

Özin körsä artyp köñüldä säfa,
Ketār erdi kinä fāsad häm žäfa,
Özi sunnätī köp žäfa kыlsalar,
Žäfağa žazasy tegürmäk uäfa.

Ata mädxin añyu ħok ol bü tilim,
Özi körklü axlaky sansyz telim,
Kamuydyn kylyk ñeg üçün xak ešit,
Räsulni öger teñu xulkyn 'āzim.

Kylyklarda körklüg tâuazu' erur,
Tâuazu' bilä bəxt sä'adät йörür,
Şäri'ät tärikäät xäkikät йoly,
Täkäbbur təkälluf byrakmak turur.

Bilīg bilmış üçün 'alimlar berär,
Öñinlär žahil tep təkälluf kurar,
Bilīg birlä ersä bü Musa teg ok,
Žahil tesä bolmas Xizir tegtur er.

Zahir köz xizaby bü kīprük kapak,
Batınya xizab йok bü йetti tábäk,
Mudärris erur hak köñül mädräsä,
Kētīp 'äkl-u idrak alursyz säbak.

'Ilm 'aläm äcrä biliglī telīm,
Taky dä'uä birlä kezīglī kelīm,
'Ilmgä kelimgä inanmayı er,
Er ol kelsä Xakka bikälbin sälim.

Sälim ol köñül kīm žäfa bolmasa,
Taky duniña 'iškī añar tolmasa,
Xäkikät bü duniña mäžazyn bilīp,
Uyandyn Uyandyn öñin kolmasa.

Bü äxlak-u äf'al-u ä'mal üzä,
Йörür erdi baba malik teg keze,
Йörimäk bü йolda bolup muktäda,
Säza erdi baba köñüllär tüzä.

Öziñä musälläm bü körklüg sifāt,
'Äta bolmyš erdi xäkikät xäñāt,
Bilīñ xuzžätullah šäñxul xuda,
Kylyyly çyn ok rast kadämdä säbat.

Xäzärdä säfärdä säxärdä niñaz,
Munažät bilä müñ berär uäktäda naz,

Izi xəzrätində bolup kurb tāmam,
Айур ердī түн-күн Izi бirlä raz.

Öziñä bü tıl birlä uäsf аймакым,
Егур biädäblük uäli баймакым,
Ата zikrī birlä ximaiät tütüp,
Karyndašlar ara sözüm һаймакым.

Bü kaç söz аһытған аты Islam ol,
Tıläkī axir uäkt iman Islam ol,
Atam baba Islam uäliһul uära,
Özī zikrī tıldä түmän äsläm ol.

Hädaһaiһi ғufran kәnadili nur,
Ilähi әrһy pak ruxуға tegür,
Äxädsin, Samädsin, Kärimsin Rәxim,
Xälimsin Rәufsyn әһә Gәffar Gәfur.

Tүmen түrlү ғufran-u rizuan bü däm,
Taky Rәxmätih sansyz әluan bü däm,
Tegürgil Ilähi әrһy ruxуға,
Kylu ber әrһy ruxy šadman bü däm.

Bü әbһatlar аты Mu'inul murid,
Ešit, bil әmäl kyl bü täufik мәzid,
Bü küç һetmәšinčә һaray kylуu žәhd,
Hidaәһat berur ol Xәmidun Mәzid.

Sәuab түštī ersä bü Rabdyn әta,
Käläm kop түzetgil bar ersä xәta,
Һigitler uһabyz uһalyk үçün,
Kerek kylsa šәfkät ulуlar ata.
Izi berdī täufik bü birkәč kәlam,
Oruç аһy içrä bitildī tāmam,
Tәrix һetti һüz on үç ердī һyly,
Sälәmun әläһkum әläһkum sälam.

Tämmät

ФАКСИМИЛЕСІ

مُعِين المريد

اینت باعمال نباح زودینه
 ولم اخلو فاجنی کجنا بی
 خال آن کسی که درین خال زیست
 خال چه دانند که درین خال کیست
 صرفی فوق ملک زاده
 مروقی جبهه آزاده
 آن زنا بنیای از راه اوقاد
 این دو جنمش بود در جاه
 تو بیند که دوران همه بکسان گذرد
 گاه در وصل کهی در غم بچران گذرد
 اذا ذهب الغبار طرد
 ونح البود ما یغی الغبار
 اذا غفل النضال غفل
 فلیس علم الله النضال
 قال بلال
 الا لیس فی علی بن ابی طالب
 بود در حقی از خیر صلوات
 صبح کا در یاد ما شست
 غبار که فیاضش بود سلازی

3.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ رت بشروه نعت
 شکر حمد الہی تو مان منک سنکا مسلمان موحد یرا نینکل منکا
 ایکل تو غوجی سن اریغ بسر و بار تونولمشدا قابو فتح بسر مونکا
 الہی نیکیم دردی یاری بیر مینی قیل مسلمان حلال لغم بیر
 کونکول معرفت نوری بسرله تولوب تلمم غ قلوب سر اریغ سنی تیر
 سنوک سن پرانغان بوسر کول کونای بوکوز فتن کراک بار کراک بوسویای
 بو یوقنی قلب بار قوع بارنی یوق قلمغلی غنی سن قوع خلق جیفای
 تنا حد شکر دین نجا اولکد اولار بوانش و ملک چیز کم اولکد یلار
 اوله رایشنجا تا حد شکر اپور مین الہی کیم ایدیلار
 یوزیکری بنا یوز چگری تی تورن مینکی
 اگر اتوق اکسول یقین بلسانک ابرور اول آد م محمد سوکی
 خبر مین تک اریغ پاک کلام تو مان منک درود و خیرت سلام
 تکور کمل رسل انبیا روحینکا یرانغان اوغانم اوله شو اولام
 بو جلد رسل انبیا سروری محمد رسول اول مرکت اری
 شکر قلعوتون کون نضره بیلا اننکل امتی قلمشغنا برک
 بو افلاک یرانما جیفنا سجنبت ابرور صابشی بلسنکل اصلی عرب

ولی آدم

اورغى نىمە

اولى آدم اوغلى اجسندا بلسنك ، رسول دىن غىزىز راك شريف بوق نىمە

راين وزمىز نومان منكل درود بوزمان ، تكور كان ايزى سن تيكور بى نجان

الهي او شول راست رسول خرمى ، آخر وقت ايتوجنغا رغبل امان

بو حمله ملك هم بوانس و پرى ، درود نى كيم ايدى كى رارسارى

ايندومىز اوله راعشينا درود ، محمد رسول غا راسل هسترى

ينا نورث مغرب صحابه اوزا ، نومان منكل بو غفران و رضوان سزا

ابولكر و فاروق بو عثمان على ، اوله رذكرى سرله بولور جان مزا

ينا او نوزا وچ منكل صحابه و يار ، اوزا بولسور رضوان اوله شونئار

بو مصطفى دىن بوكون كاتيكى ، ايتغان رسول حق ايزى بىرو بار

بَابُ

اگر فولسانك اكي ازوند امان ، حقيقت كو نكول دىن كنور كجيل ايمان

اگر سورسانك منكم امان بولور ، بولو بدمشما قلدىن بيان

اينا نفاق ايدى يكا منكل بارىنكا ، رسل انبيا هم كيتار بارىنكا

قيامت قلدىغا اينا نفاق ايمان ، اجلسا بو نصدق نيل اقرارىنكا

مونونك برله مومن بولور بو كىن ، بو حمله ازان هم بو حمله تنبى

ولى كىدا اشتى منكل ابا عاقل اير ، نئال كر اكل بلكو مومن ايشى

اولى آدم اوغلى اجسندا بلسنك

ارتقو بوتلنی قوغ دین اوزا کیدین بولسا حمد و ثنا غاسزا
 ایله اله ارنسون تسلینک بواله الله اندین سرور خوش مزه
 بلسکله اله تماکله بولور اندک دین اوکمن یوق صیغای قیلور
 عزیز خور قملغلی روزی برکومی بر الله اوکمن یوق تماکله بولور
 سعادت شهادت نورین نوتقومی حضرت احق و جنوق بوتقومی
 ایرور کذب و غیبت زمره یی شار اوله ریل اغیز غاز مرقانقومی
 کونکول برله تصدیق کمال بولور نئل اقراری اندین نونا اول اورون
 بواقرار و تصدیق بولور اسقان عمل دین اوزا نئل کور و نسیا یورون
 کونکول برله تصدیق اقرار نئل جنوق ایوسا سیناغ عمل کور کوقیل
 نلسنکله شهادت کونکولان یقین عمل برله امان تام بولدی بسل
 بواج برکسیان بولور بسل امان ولی بولدی صورت کراکماز موجان
 عمل دین ریام نلسنکله دین نفاق کونکول دین کسار کینه اورت بولدی جان
 بوجان برله شریک اران اولماس اول بوجان قدری تکلم کتیه بیقاس اول
 نفاق کتیه برله عمل قسلفو چی بوجان دین خبریم ائوتولماس اول
 اگر بولسا صافی مونویک تکل ایمان بولور متقی مومن اورنه جنان
 شهادت قولوز سعادت رفیق مونکار اسلام احسان حقیق نشان

توبی

178

يبر نجا شريف ننگ احكام لارين كئورماك لئك اسلام ابرور سل نين
 اوله سا بوا سلامه احسان بنا بولور او شومومن من الميقين
 معن بيل بوا احسان اكر سور ساسن كورار ننگ ايذكا طاعن قلساسن
 اكر كورماسل ابر سائلك سئ اول كورار بوسرئ حقيقت نين سلساسن
 كئئ بوصفت سرله بولسا نجان بولور صاحب احسان واصل امان
 قربت من المحسنين نيدى حق بو قول بولدى مرحوم سلسلك نجان
 انا صاحب احسان ارشيد بيل اوزونك امانت كراك ايل قول و ننگ كوزونك
 خيانت مكردين كو كول خالى قل قنانت كون ارتوق كون آي دى بوزونك

معروفة الحق و رسول محمد
 ننگ حق و بئلك ننگ ايقبل منك
 ننگ لئك سيزن راست انا ندم انكا

بال
 كو كول حوق بو تونك سوالم سكا
 ننگ لئك رو اوق ننگ اوجا اول
 بنا با بئ سيز بولماق سئ مجال
 ننگ قلسين بئ بو اوز اوز سكا
 انكار منكر كان بوق قوغ دى نغ
 نكم و نغم خاطر خيال غا نوسار
 كورار سوزله راشور قول و ننگ بول

يذبح قطره سعد من
 اجلغاي ربوبيتى ذوالجلال
 محل و مكان زمان دى نغ فارغ
 اوشول جمله دى باك منزه اربغ
 انكار حاجف ابرماس نغم بيل

ХУСАМ КӘТІП «Жұмжұма сұлтан»

Алтын Орда тұсында дүниеге келген шығармалардың бірі – «Жұмжұма сұлтан». Кейбір қолжазбаларда «Жұмжұма сұлтан», «Дастан-е Жұмжұма сұлтан» деген атаумен де кездеседі. Иса пайғамбар мен бас сүйек арасындағы қызықты оқиға суреттелген бұл дастан һижри жыл санағы бойынша 770 жылы (1369–1370 жж.) жазылған. Авторы – Хусам Кәтіп. Автордың бұдан басқа қандай еңбектер жазғандығы туралы толық мәлімет жоқ.

Орта ғасырда жазылған бұл әдеби жәдігерді әр жылдары Ф.Көпрүлү, Н.Эргун, Э.Бертельс секілді белгілі түркітанушылармен қатар, Ж.Алмаз, Х.Усманов, Ш.Абилов, Х.Хаков, Р.Курбатова, Х.Миннегулов, А.Қыраубаева, Р.Исламов, А.Исламова секілді ғалымдар зерделеп, шығарманың көркемдік һәм тілдік ерекшелігі туралы өз пікірлерін ортаға салды. Осылардың ішінде «Жұмжұма» дастанының қолжазбаларына мәтінтанулық зерттеулер жасаған Х.Усманов¹ пен осы ескерткіштің тілдік ерекшелігі туралы арнайы диссертациялық жұмыс жазған А.Исламованың² ізденістерінің орны бөлек. Сондай-ақ, қазақ әдебиеті тарихында алғашқылардың бірі болып, дастанды қазақ тіліне ықшамдап аударып жариялаған А.Қыраубаеваның³ еңбегін ерекше атап өткен жөн.

Бұл шығарма біздің заманымызға дейін бірнеше нұсқада жетіп келді (Қазан, Санкт-Петербург және т.б.). Жиырмадан аса қолжазбалардың ішіндегі ең көне нұсқасы – Қазандағы (Татарстан) Г.Ибрагимов атындағы Тіл, әдебиет және өнер институтының қолжазба қорында сақталған. Зерттеушілер бұл қолжазбаның XVIII–XIX ғғ. тиесілі екендігін алға тартқан. Ал, көлемі жағынан толық сақталғаны №90. А54 деген нөмірмен тіркелген қолжазба. Десек те бұл қолжазба тұтастай «Жұмжұмаға» арналмаған. Қолжазбаың бас жағы мен соңғы жағында басқа да дастандар қоса көшірілген.

«Фи бәйани дастан-е Жумжума султан» («Жұмжұма сұлтан дастанының баяны») деп басталатын бұл нұсқаның соңғы жағында «Тәмәтул-китәб би'әунилләһи Тә'аләһ. Рәжәб айының он үшінші күні тарих мыңда он секізінде

¹ Госман Х. Жөмжөмә солтан. Татар әдебиаты тарихынан студентларның практик дәресләре өчен уку материаллары. – Казан: КДУ нәшр, 1970. – 60 б.

² Исламова А.И. Исследование языка тюрко-тагарского памятника XIV века "Дастан-и Джум-джума султан" Хисама Кятиба: автореф.дис....канд.филолог.наук:10.02.06 / Каз.гос.ун-т. – Казань: [б.и.], 1998. – 18с.

³ Ежелгі дәуір әдебиеті. Екінші кітап. Құрастырған және өмірбаяндық деректерді жазған А.Қыраубаева. Алматы: Ана тілі, 1991. – 280 б.

ерді. Мен ...Мулла Йулдаш Нушнам» деп, қолжазбаның жазылу тарихы жазылған. Хижири 1018 жылы (біздің жыл санауымыз бойынша, шамамен 1610 жыл) ережеп айының он үшінші жұлдызында көшірілгені және кәтіптің (көшірушінің) аты-жөні Молда Жолдас Нушнам екені ашып көрсетілген.

Біздің заманымызға дейін хаттаттар мен кәтіптердің арқасында бірнеше нұсқада жеткен жәдігер ХХ ғасырдың басында алғашқы типографиялар ашылған уақытта баспагерлердің назарын бірден өзіне аудартқан. Содан 1910 жылы Қазандағы В.Л.Домбровский типографиясынан «Қиссә-е Жумжумә» яғни «Жұмжұма қиссасы» деген атпен жарық көрді⁴.

«Жұмжұма» – парсы тілінде бас сүйек дегенді білдіреді. Дастанның сюжеті қызық болғандықтан бұл тақырып төңірегінде қалам тербеген ақындар аз болған жоқ. Бертін келе ел арасына «Кесікбас», «Қу бас» ретінде тараған дастанның негізгі сюжеттері «Жұмжұмамен» астарласып жатқандығын аңғару қиын емес. Орта Азия түркілерін айтпағанның өзінде, Кіші Азиядағы түркілер тарапынан да қызығушылық артып, османлы түркішесімен де осы сарындас бірнеше дастандар жазылған.

Антологияға ғылымға белгілі ең толық қолжазба – Қазан нұсқасы бойынша аударылып берілді.

⁴ Қиссә-е Жумжумә. Казань: Типография В.Л.Домбровского, 1910 ж. – 16 б.

АУДАРМАСЫ

«ЖҰМЖҰМА СҰЛТАН» ХИКАЯСЫНЫҢ БАЯНЫ

Бұл дүние мәңгілік емес екен,
Есті жанға шынында елес екен.

Ақырында әлем де жоқ болады,
Барлығы да бақилыққа аттанады.

Ақырдың да белгісі бізге жетер,
Жаратылыс түбінде бәрі де өтер.

Күштілер де, жақсы һәм жамандар да,
Өтті өмірден, енді бұған амал бар ма?

Мыңдаған нәбилер мен шаһтар да өткен,
Қайда кетті сарайлар қалған бектен?

Айтшы кәне, Адам қайда, Нұх пен Хәлил,
Мәңгілік бола алды ма мынау Жәлил?!

Сафуан қайда, ұлы шаһ Жәмшид қайда?
Хұсрау, Шырын, жоқ қазір Зұлқарнай да!

Дақиянус, Шәддад малғұн ол да өтті,
Намруд пен Фәридун патша және кетті.

Спандияр, Рүстем ойла, көкем,
Наушаруан, Шәһрияр қайда кеткен?

Қане Махмуд – дін шаһы Ғазнауи?
Жан еді ғой ғұлама, қазыналы.

Ибраһим Әдһәм қайда – ұлық, батыр?
Сұлтан болып кезінде тұрған пақыр?!

Өлмесе егер хан Шыңғыс кайда кетті?
Бұл жалғанда құтқармас айла бекті.

Тәркі етті бәрі де дүниені,
Құшағына алды да жер киелі.

Тәндері тұншықты өз кандарына,
Бір бөлшек бөз бар-жоғы алғаны да.

Тақ пен тәжі араша бола алмады,
Қалды артында жинаған тәмам малы.

Келген соң дүниеге кетпек керек,
Күшің жетсе тек жақсылық етпек керек.

Барлығын да сол қара жер жалмаған,
Жатыр сонда ғұлама ер сандаған.

Қадам сайын жер бетін басқаныңда,
Сен оларды сан мәрте таптадың да.

Бақ ішінен көрерсің небір нәркес,
Бұрымдары көзінді арбар әркез.

Сүмбілдейін қап-қара боп желбірейді,
Шаһтардың бұрымдары сол үрейлі.

Жер қойнына берілді қаншама жан,
Күндіз-түні зар жылап баршама адам.

Бірі сұлтан, бірі құл, бірі батыр,
Бірі қожа, бірі бай, бірі пақыр.

Бірі бала, бірі жігіт,бірі кәрі.
Тәңірінің құлдары соның бәрі.

Топырағын суырып жел қағады,
Күн қақтаған сүйегі тұр ағарып.

Бай болды ма, әлде келей – белгісіз,
 Әмір, сұлтан, құл ма екен – белгісіз.

Мен айтайын, бір мысалды тыңдағын,
 Бұл мысалдың татып балын біл дәмін.

Иса шықты сапарға Шам елінен,
 Таныспақ боп өзге ел әлемімен.

Кездесті бір далаға жанға жайлы,
 Құс сайрап, су көркейткен айналаны.

Отырды жағасына суға барып,
 Демалып, бір уақыт дәрет алып.

Үлкен тасты көреді даладағы,
 Адам басы үстінде ағарады.

Не ауыз, не кеудесі, не көзі жоқ,
 Қураған қу бас сүйек екен ол тек.

Пайғамбар оған барып назар салды,
 Таңдана қарап тұрып ғибрат алды.

Оллаһи, көрсем-дағы қаншама бас,
 Кездесіп тұрмын деді мұндайға алғаш.

Астына былайша сөз жазылыпты,
 «Кімсің сен, жолаушы жан, ізгілікті?»

Өмірде сан істерді болсаң жасар,
 Жан құсың бір күндері тастап ұшар».

Пайғамбар тұрды бұған аң-таң қалып,
 Содан соң екі көзін көкке салып:

«Ей, Тәңір, саған айтар тілегім бар,
 Тілегін бергейсің сен мендей мұндар.

Осы бастың ахуалын білсем деймін,
 Өз аузынан естіп бір көрсем деймін».

Хак бұйырды Жәбірейіл періштеге:
«Құлыма сен айтқайсың, келісті де.

Сұраған мен тілегін бердім оның,
Тілегі дәргейінде тапты орын.

Қауымына әлінше етсін еңбек,
Сұрасын, сол баспенен сөйлессін бек!»

Жебірейіл жеткізіп Хақтың сөзін,
Хабардар етті сонда Исаның өзін.

Пайғамбар әлгі басқа тағы келді,
Ахуалын білмек боп сұрау берді:

«Ей, ақжем боп шіріген адам басы,
Ерсің бе, әйелсің бе, айтшы осы?

Қожа ма ең, жанбысың болған құлдан,
Ел билеген бек пе ең әлде сұлтан?

Бай ма едің немесе кедей, пақыр,
Не кембағал, әлде сен міскін тақыр?

Жомарт па ең, не әлде бермес сараң,
Құрметті жан болдың ба, әлде арам?»

Қу басың сонда Тәңір жарлығымен,
Тілге келіп, жөткірініп алды бірден:

«Иллалла, ей, Иса Рухулла,
Жайымды айтайын мен, енді тыңда.

Патша едім дүниеде болған жолы,
Көрікті елім және қазынам толы.

Жұмжұма сұлтан еді менің атым,
Әлемге шығып еді талай даңқым.

Патшалығым көркейіп, толды жаным,
Қасиетті шаһарым, болды тағым.

Шаһарымның ұзыны бес, ені үш күн,
Қолданбадым ешкімге онда күш тым.

Ұзындығы он милдей сарай салдым,
Көз жауын алатұғын талай жаннын.

Сыртынан көрген жандар «ғажап» деді,
Ішіне кірген жандар жәннат деді.

Үстіне шығар жан болса егер,
Тұрған шақта басы бұлтқа жетер.

Қырық мың уәзірім тағы болды,
Арыстандай бастайтын бәрі қолды.

Он сегіз құрметті бектерім де,
Бас иіп тұрар еді өткенімде.

Он мыңнан асып жатты нөкер күшім,
Салтанатты құл мен ит, аң аулау үшін.

Он мың еді қызметші және құлым,
Өздігімнен созбадым асқа қолым.

Жомарт құлым және де он мың болды,
Кәнизактар қоршады оң мен солды.

Ай мен күндей бар еді он мың жарым,
Барлығы да қызы еді патшалардын.

Айдай сұлу бар еді он мың күнім,
Қуанышта өткен-тін сан мың түнім.

Әр әйелім мың күннен иеленді,
Өз ақшама барлығы жүйеленді.

Хор қызына ұқсайтын әрбірі де,
Бір құшуға зар еді барлығы да.

Болып еді тағы да һәм мың балам,
Әкелеп іздеп мені сан жылаған.

Мың нәйша мен мың күйші болатұғын,
Мың дабылшы дабылын ұратұғын.

Күнде осылай басталар мәжілісім,
Мұның бәрі секілді кәзір түсім.

Жүз мың еді сайланған әскерім де,
Тұрмас еді мың кісі бәстеріне.

Мал-дүниемде сан-есеп жоқ болатын,
Ел-ұлыстар нығметімнен тоқ болатын.

Бұрын мен бір қызметші жігіт едім,
Айбатым тау-тасты да үгітетін.

Өзім батыр, Жұмжұма еді атым,
Лағыл-жақұт, саны жоқ дүние затым.

Толған айдай толықсыдым дара өзім,
Сұлу сымбат, мөлдіреп қара көзім.

Жаратушы және нығмет беріп еді,
Ол – бақыт, сыпайылық, көрік еді.

Және бір жақсы әдетім бар болатын,
Талай мәрте шыққан-тын содан атым.

Біреу келіп егерде айтса жұмыс,
Мейлі міскін, ол болсын мейлі дәруіш.

Күніне мың келсе де жетім, пақыр,
Алмайынша кетпес еді тон мен атын.

Одан бөлек қайыр-ихсан көптеген,
Беріп жүрдім шипа-дағы дертке мен.

Күндіз-түні әділдіктен таймадым,
Барша әлемге ас-су беріп тойладым.

Сансыз халық ортақтасты асыма,
Тартылатын мыңдап малдың басы да.

Ат пен түйе, сиыр мен қой мыңдаған,
Сойылатын болып еді бір заман.

Ыдыс-аяқ кымыздарға толатын,
Айналасы безелген інжу болатын.

Әлемге жайып едім осылай ат,
Өлім жетіп, болдым мен «шаһ-у мат».

Осылайша тоқтатты қу бас сөзін,
Исаға таныстырып болып өзін.

Сонда тұрып: «Ей, қу бас!» – деді Иса,
«Қалай өлдің, соны айт», – көңліңе сыйса.

«Жаныңды қиып қана қалай бердің,
Қараңғы көрде, қане, нені көрдің?»

Біреу-міреу сауал сап сұрады ма,
Ұлықтап әлде онда ұрады ма?

Болады екен қандай жұмақ, тамұқ,
Көрген болсаң айтып бер бәрін анық.

Баршасы немен тынды ақырында,
Баянда жетер болса батылың да!»

Кемсеңдеп кетті сөйлеп тағы қу бас,
Аузы мен көздерінен ағызып жас.

Пайғамбардың сауалына ол өкінді,
Жауабын беруге де һәм бекінді.

«Қойдыңыз өте қиын, ауыр сауал,
Айтпасқа бар ма менде және де хәл?!»

Сұрасаң онда енді аянбайын,
Көргеннің мыңнан бірін баяндайын.

Мәжіліс құрып бір күні тағымда бос,
Отыр едім шадыман көңілім қош.

Айнала төңірегімде әйел-күнім,
Қызмет етіп жүрді олар және бүгін.

Масайрап отырғанда, тыңда сөзім,
Түсті бір сүйіктіме кенет көзім.

Мауқымды баспак болып жаныма алдым,
Келген-тін бірге жатып ләззаттанғым.

Осы шақта қызметшім келіп кіріп,
«Келіп тұр бір қайыршы» деді тұрып.

Беріліп кеткен едім мен сезімге,
Көрінбестей бар ғалам бұл көзіме.

«Ей, ақымақ, садақа уақыты ма,
Барғын, дедім, араласпай бақытыма!»

Қызметшім сол бір шақта шығып кетіп,
Міскінге сөз айтыпты қатты жекіп.

Кетіпті міскін көңілі болып жарым,
Содан соң ол міскінге жолықпадым.

Бұл ісім көңіліме тек жақпады,
Іздеттім, шабармандар еш таппады.

Шықтым мен оңашаға көңлім ауып,
Алардай мұратымды содан тауып.

Содан соң барып едім мен моншаға,
Кірімнен арылмақ боп бұл соншама.

Су құйдым дәл төбемнен төмен қарай,
Басым кетті айналып әлдеқалай.

Қарауытып жанарым құлап түстім,
Қаным қашып, сарғайып барлық үстім.

Дереу жетіп хәлімді көрген құлдар,
Көтеріп алып кетті мені мұндар.

Төсегіме апарып жатқызды олар,
Әйел, күндер бәйек боп бек қаумалар.

Жаттым сол түн кимылсыз тұтқындайын,
Басына түскен білер мұның жайын.

Бектер мен уәзірлер зыр жүгіріп,
Ем жасап, өздерінше қылды үміт.

Дауасы болмай қойды ешбір емнің,
Жатырмын сонда-дағы келмей көңгім.

Күн санап нашарлады менің хәлім,
Әлсіреп бара жатты демім, тәнім.

Жеті күндей жаттым дауа болмады,
Ауыр тартқан денемді дерт торлады.

Жатыр едім есім шығып, бірде кіріп,
Адыра қап ел-жұрт және мал мен мүлік.

Көз алдыма келе қалды кенеттен,
Шексіз дала, жылжып белдер тек еппен.

Шықты біреу бейне алты жүзі бар,
Қан құйылған тасқа ұқсар көзі бар.

Сұсты екен соншалықты жүздері,
Келе жатты жайлап жылжып ілгері.

Жапқан шығыс, батысты қос қанаты,
«Әзірейіл» екен оның дәл аты.

Бір қолда шеңгел, бір қолында тостаған,
Өмірінде мейірім жүзін баспаған.

Көкірегіме қойды да ол шеңгелді,
Дәл алдына мені алып өңгерді.

«Берем мүрсат, бір сәтке есің жый енді,
Көріп қалғын туғандарды, бұл ақырғы сый!» деді.

Содан соң су ұсынды тостағаннан,
Ұшты жаным суды іше бастағаннан.

Көтерді де алып кетті бірнеше адам,
Хақ жеріне апарып қойды әман.

Артымда қап патшалық, дүние-малым,
Ұстамады бір сағат, шықты жаным.

Содан соң қайта келдім өзіме-өзім,
Ес жиып, бір сәттен соң аштым көзім.

Бір жарты бөзге оранып жатыр екем,
Тәніме бұл топырақ болып мекен.

Ойбай салдым: «Дәулетім, қайда тағым,
Ат-шапаным, болатын сайда малым?!»

Қайда кетті қаншама күң мен құлым,
Сансыз жауһар, қазынам, алтын-пұлым?!»

Қаумалаған көп туыс кеткен қайда,
Таусылмастай ас-суым, нығмет қайда?!»

Пайдасы тимеді оның ешбірінің,
Басыма қара бұлттай көшті мұңым.

Жалғыздық бұйырыпты бағыма тек,
Қос періште тұра қалды жаныма кеп.

«Кімсіңдер?» – деп сұрадым шоши жаман,
Айтты олар: «Біз – Кәтибин мен Кираман».

Бір үзік кебінімнен кесіп алды,
Істерімнің баршасын соған жазды.

Мойныма жазуды әкеп асты-дағы:
«Ісіңнің жазасын бұл тарттырады!» –

Деп олар тым алыстап кеткен шақта,
Тағы екеу келіп жетті осы жаққа.

Қолына ұстағаны күрзі оттан,
Көруге болады тек Ад, Самудтан.

Қалтырап кетті денем көргенімде,
Үйренісе алмаспын-ау көрге мүлде.

Көрмеппін мұндай жанды қайратты ерен,
Мықтап ұстап, сұрақ қойды айбатпенен:

«Айт, қане, Тәңірің кім, жағынушы,
Қалайша болдың отқа табынушы?!»

Тұрып ем жауап бермей, алып жығып,
Жіберді күрзісімен салып ұрып.

Жаныма забанилар келіп жетті,
Мойныма отты гүлді енді төкті.

Сүйреледі мойныма бұршақ салып,
Жеті тамұқ ішіне келді алып.

Сол жерде қолыма оттан шынжыр тақты,
Азапқа салып әбден отқа жақты.

Шыжғырылып отқа сол күйдім жаман,
Айқайладым су сұрап баршаға әман.

Дауысымды өшірді ұрып бір-ақ,
Заһар суын ішкізді тұрып жырақ.

Ішкен сәтте жүрегім кетті ойнап,
Кеудем қысып, жатты енді ішім қайнап.

Кұрғап кетті бір уақыт аузым менің,
Ішім шіріп, барады от боп демім.

Әлгі судан ішкізді тағы маған,
Жан шырылдап, сол сәтте аңырағам.

Көтеріп ап тағы да жерден мені,
Жетпіс аршын шынжырға өңгерді енді.

Оның ұшын тіліме байлап алып,
Тартқылап олай-бұлай айналады.

Созылып кеткен тілді мойныма асып,
Алға қарай жылжыды сүйрей басып.

Аралатты жеті тамұқ ішін солай,
Қамшы ұрып, айқайлайды деп те бұлай:

«Осы ғой ақиретте болған мәжнүн,
Тәңірі оған берді бар қалауын.

Неше түрлі нығметті, жеп-асады,
Отқа күйгенінше біраз жас жасады».

Әр тамұқта осындай мың түрлі мазақ,
Салды осылай жаныма қатты азап».

Пайғамбар да жылады тындап тұрып,
Ғибадатқа бел байлап берік қылып:

«Ей, қу бас, деді ары айта бергін,
Тамұқтарды ретпен суреттеп көргін.

Қандай екен, ішінде және не бар,
Қайсысында қандай құл отқа жанар?».

«Тындасаңыз ары қарай аяндайын,
Көргенімді қалдырмай баяндайын.

Жеті түрлі тамұқ тола от болады,
Барша құлға онда тыным жоқ болады.

Бір-бірінен асып түсер азаптары,
Қуырады жалынды от тозақтағы.

Әр тамұқтың өзінше азабы болар,
Істеріне қарай пендені соған салар.

Науия деп атайды бір тамұқ атын,
Азапты от онда тек жамылатын.

Күнәһарлар жері болар бұл тамұқ,
Мұнапықтар кіреді сонда барып.

Екіншісін дейді екен онда Сақар,
Аузын ашып жөйттерге жолда қарар.

Үшіншісін атайды Хутама деп,
Насранилар осында тұрады бек.

Төртіншісі және де болар Ләза,
Мәжусилер барады жетсе қаза.

Бесіншісін атар болар деп Заһир,
Онда жалған сөйлегендер жатыр.

Алтыншысы Жахим деп аталады,
Күнәһарлар онда отқа қақталады.

Жетіншісі болады ол Жаһаннам,
Басқалардан азабы аз екен һәм.

Тамұқтың осынау бір жетіншісі,
Мұхаммед үмметінің бек еншісі.

Тәңірінің қаһарынан сақтанғайсың,
Тартасындар азапты мұнда әрқайсың.

Есінде тұт, жалғаны жоқ бұл сөздің,
Баян еттім көргенін мына көздің.

Жаһаннамның тамұғында, ей, ұлық,
Көрдім қауым, тілінген беттері жырық.

Солар екен дүниеде нәпсіге ерген,
Ішетұғын астарын харамнан терген.

Тағы да бір қауым жүр қастарында,
Көкте аяғы, төменде бастары да.

Кеуде керіп, танауын көтергендер,
Осылайша тамұқта өтер пенден.

Қолыңнан келсе де егер мың бір өнер,
Менмендікпен танауды көтермендер.

Шошқа сынды бір топты көрдім және,
Қарны таудай, ілмиген арық дене.

Бақсам олар аярлықпен өмір сүріпті,
Салыпты ылғи ел ішіне іріткі.

Бір қауым бар және онда көзі жоқ,
Дымды көрмес, өзіменен өзі боп.

Мінін білмей өз басының, өзгенің
Салған екен айыбына көздерін.

Және көрдім бір қауым мен тілі жоқ,
Сосын тағы аяқ-қолдың бірі жоқ.

Сөйтсем олар бұрынғы екен әкімдер,
Шығарған сан елге қате үкімдер.

Көрсеткен соң жәбір көрші-қолаңға,
Аяқ-қолсыз қалдырыпты содан да.

Онда тағы бір қауымды көрдім мен,
Жағдайлары жаман екен мүлдем.

Сүйретеді тілдерін сала құлаш,
Одан аққан ірің, қан бір тоқмас.

Түзу сөздің олар мәнін бұзып сан,
Қисық сөзге әуес болып қызыққан.

Көрінгенге пәле-жала жауыпты,
Бұл халдерін содан барып тауыпты.

Бір қауымды көрдім тағы онда мен,
Жаным ашып, қарап тұрдым сонда мен.

Забанилер алтын ақша қыздырып,
Жүздеріне басып жатты шығғырып.

Ақшаменен көздерін де шығғырды,
Жақсы өмірден күдерін де үздірді.

Есепсіз дүние жиған солар екен,
Тойымсыздар осылай болар екен.

Мұнша байлық Хақтан деп олар білмес,
Туыс, жат, өзге түгіл өзі жемес.

Еш шығармас малынан Хақ үлесін,
Білгейсің сен де солай нақ жүресің.

Көптік етпес болса-дағы мың өнер,
Сараң болсаң, міне, осылай жүре бер.

Болса жомарт және де қолың ашық,
Айып емес, өнерден болсаң қашық....

Және көрдім бір тайпаны көзіммен,
Жеткізе алман айтып оны сөзіммен.

Тапжылмастан бір сәтте аяқта тұрар,
Бір тынбастан қылышпен отты ұрар.

Тәндерінен айырып бастарын шабар,
Құдіретті Хақ қайтадан бас шығарар.

Солар екен – қарақшы жолды тосқан,
Жазықсыздың басын ап, қанын пашқан.

Бір ғажайып іс көрдім тағы да мен,
Бәрінен де сол болар жаман әлем.

Үстерінде лыпа жоқ, тыржалаңаш,
Болмайды екен және де басында тәж.

Әуретінен сорғалап қан ағады,
Ешқашан да жазылмас жаралары.

Денелерін жетпіс түрлі ісік шалған,
Тазармас тоқтамайтын ірің, қаннан.

Өмір бойы жылайды зар еңіреп,
Күңіреніп кетеді бар төңірек.

Иесі екен бұлар бір-бір аймақтың,
Алуан киім киген екен сайлап тым.

Бір киімін ешкімге де бермепті,
Бір тұтқынды босатып та көрмепті.

Ауламапты көңілін еш міскіннің,
Жаппапты бөз үстіне һәм ешкімнің.

Бір өлікке бермепті бір кебін де,
Мал-мүліктен пайда болмас тегінде.

Ақиретке жеткенде тауып қаза,
Өз ісіннен табар жан сауап, жаза».

Тыңдап Иса осынау сипаттарды,
Қайғырып әрі жылап, кипақтады.

Содан айтты бас және сөзге келіп,
«Көп періште ол жерден мені ертіп.

Сүйрелеп апарды да тіптен қатты,
Жарқабакты аңғардың ішіне атты.

Әсфал екен осынау аңғар аты,
Өте ауыр азабы бар салатын.

Бар екен сол аңғарда үлкен табыт,
Кіргізді сол табытқа алып барып.

Кірген соң жан-жағыма қарап едім,
Табытта отырған үш адам көрдім.

«Дүниеде кім едіңдер?» – деп сұрадым,
«Сұлтан едік, бұйырды осы тұрағың.

Әрбіріміз бір-бір елде сұлтан ек,
Азаптарды тартудамыз мұнда кеп.

Қалды ұмыт сауық-сайран бұрынғы,
Мекен еттік шаян басқан орынды.

Дәл осылай боларын ерте білгенде,
Тәубе егер ек кембағал боп жүргенге.

Жақсы екен болғанымыз пақыры,
Ал сұлтандық болар осы ақыры.

Сұлтандықтың шегі де болады екен,
Шаттанар надан оған алабөтен.

Табытқа мен де енді кірген сәттен,
Қаптаған жылан-шаян келді еппен.

Бірі шағып, енді бірі тістеледі,
Оның бәрі мен қылған істер еді.

Біртіндеп еттерімді жеп тауысты,
Пайда болып жаңа ет кеп қауышты.

Ауырғаннан тартып азап зар жыладым,
Таусылып бара жатты бар шыдамым.

Салмады зарыма да ешкім құлақ,
Шарасыз осылайша жаттым сұлап.

Алайда азаймады бар азабым,
Шарасыз таттым дәмін сан жазаның.

Бұл ақирет азабында жатқан кезде,
Келіп жетті «Есіркеңіз» деген сөз де.

Шығарсын азаптан бұл оны деді,
Ақиретте құтылсын жаны деді.

Содан мені алып шықты көтерді де,
Осы жерге тастап кетті әкелді де.

Бұл дүниеден өтіп едім мың жасап,
Төрт мың жылдай тамұқта шектім азап.

Енді жетпіс жылдан бері мен мұндамын,
Көргенімнің баян етіп бердім бәрін».

Сұрады Иса: «Тамұқта жатқаныңда,
Пайғамбар келмеді ме Хақтан мұнда?»

«О бастан бізге елші Илияс еді,
Бірақ ешкім құлаққа сөзін ілмес еді.

Сенбедік Илиястың Тәңіріне,
Көнбедік оның айтқан әміріне.

Өзіміздің жолымызбен жүрдік әман,
Акиретте осыны көрдік содан.

Иса айтты: «Тілектерің, ей, қу бас, бар ма, – деді,
Мінәжатыңды қабыл етер Алла», – деді.

Айтты бас: «Тілегім сол жалғыз менің,
Тірілгенін қалаймын осы тәнім.

Өмір бойы ғибадат етер едім,
Тәңірі кешсе құлшылықпен өтер едім.

Қол жайып Иса айтты: «Ей, Рахым,
Есітуші һәм білуші, Сен бір Хакім!

Тілегімді құлағыңа ілгейсің,
Бұл шіріген тәнге жанын бергейсің.

Тірілткенде құдіретімен Хақ оны,
Шіріген тән болды пенде әдемі.

Өзгермепті, бұрынғыдай түр-түсі,
Бұл ғажап та еді жалғыз құдірет ісі.

Жан кіріп, тірілген соң ашты көзді,
Исаға айтты бірден осы сөзді.

Дауыстап: «Лә иләһә иллалла», – деп,
Һәм нәби сенсің, Иса Рухулла», – деп.

Содан соң қоштасты да Иса онымен,
Жол жүріп кете барды өз жөнімен.

Қалды ол қылмақ болып құлшылығын,
Шүкіршілікпен жалғамақ тіршілігін.

Содан соң Құддыс деген елге жетіп,
Үңгірде тұрып жатты мекен етіп.

Жетпіс жыл ғибадатын жасады ол,
Тәңірдің кеншілігі қашанда мол.

Ақыры діндар болып шықты жаны,
Нәсібіне бұйырып жұмақ таңы.

Ей, пенде, Жаратқанға болғын адал,
Дүниеде кім не ексе, соны орар.

Сөзіме құлақ сал да ізгілікті ал,
Қашанда қашық жүргін жауыздықтан.

Дүниеге келді шаһтар талай-талай,
Қалды байлық, кетті артына қарайламай.

Таппайсың өткен кезде дүниеден мұрат,
Өлмейді жаһандағы ізгілік ат.

Тәңірі берген ризққа шүкір қылғын,
Күндіз-түні Иеңе зікір қылғын.

Дастандағы Жұмжұма айтылған хәм,
Шаһарында Мысырдың еді сол тән.

Белгілі сұлтан еді хәм атақты,
Естідіндер сұлтандықтан ол не тапты?!

Тарихы жеті жүз де жетпіс еді,
Хұсам Кәтіп жұртқа мұны жеткізеді.

Мейірім жаса,ей, Рахым, барша жанға,
Шаһадат көңілін сал тура жолға.

Осымен баянымды қылдым тәмам,
Жарылқай жүр пенденді, Тәңірім, әман.

Аяй көр құлдарыңды қате басқан,
Мейірім дариянның суын шашқын.

ТРАНСКРИПЦИЯСЫ

FI BĀĪANI DASTAN-E ŽUMŽUMA SULTAN

Ей, žihanny baki-dur degänlär kanī,
Ešittīḡ duniġa išin, bīlīḡ any.

Čün bü 'aläm 'akibät ħok bolysar,
Mündayylar heč baki kalmaġysar.

Bū išarätlär ki xud bızge ħetär,
Ne kīm bar-dur mäklukät mündyn ketär.

Körgil anlarny kīm äuuäl kečtilär,
Häm ħaman, häm ħaxšy barša küčtilär.

Kanī münča myḡ näbilär uä šahlar,
Ol bina kylynḡan ülüḡ dārgahlar?

Kanī ol Adäm, kanī Nux-u Xälil?
Baki kalmas 'akibät illa Žälil.

Kanī Säfuan, kanī Žämšid-e čähribad,
Kanī Xusrau, Šyryn, Zulkärnäyn 'ad?

Kanī ol Däkiġänus, Šäddad lä'in,
Kanī ol Nämrud-u Färidun guzin.

Kanī kīm ol Rustäm-u Äsfändiġar,
Īħud kanī ol Näušäruan šähriġar?

Kanī ol Mäxmud – dīn šahy Gäznäui,
Kīm türar surätdä durust mä'näui?

Kanī Ibrahim Ädhäm – ol käbir,
Kīm özin – sultan ekän kyldy fäkir?

Kanī Čingis – ta häläk boldy kamuγ,
Йä mälik äxtär ilä mäkkärä, муγ?

Härbirisī bü žihanny tüttylar,
Ила, ешит ким, соңында nettilər.

Көттилär бир парä бузгä чүлүаньп,
Тәнлärи өз канларыга бүлүаньп.

Münča түрлик мал-у ni'mätin куьп,
Mулкätä häм täxt häм bäktan куьп.

Čunki keldiγ duniya – ketmäk kerek,
Bar kücüγ йеткенче хайр etmek kerek.

Bü kara йer kим көүрсән, түп-үлүγ,
Adäm ülanlary-dür kичиг-үлүγ.

Här kädäm kим йer йүзүнä basarsan,
Här kädämda adäm йүзүнä basarsan.

Bay ičindä tekmä бир närges чыгар,
Üzүnlärī zulf-dür – köziγ bakar.

Кайу sunbul bitär bostan ara,
Zulfi erür šahlarnyγ tün tik kara.

Bü kara tofrac ičinde nečälär,
Йatylar üšbu tün, күндүз-кечälär.

Kimi sultan, kимi kul, kимi ämir,
Kimi xoža, kимi бай, kимi fäkir.

Kimi oγlan, kимi šäйx, kимi fätä,
Taminullahi йä'lämu ummätī.

Kimniγ tofracyn eller suyryb,
Kимniγ sungäklärin күнге кuryb.

Үлүг-кiчiг, бай-у йуқсын – белгiсiз,
 Әмир, мiскiн, ку-у сұлтан – белгiсiз.

Тыңла емдi, бұ сөзiмге бiр мäsäl,
 Бұ мäsäl кiм байдағы битан 'äsäl.

'Isä päйғәмбär musafirlı́k kyla,
 Кезär erдi Šam eliңдiн бiр elä.

Кördi бiр säхräni ol хуш mäргäzär,
 Sular akar, күшлар ұшар zir-у zär.

Baryb ol su йakasynda oltürüb,
 Uzu' kylür erдi ol йерде түрüb.

Кörer ol säхrada бiр säхра ташы,
 Йänä ol таš üzrä бiр adäm baшы.

Ne közi kalмыš, ne aғызы, гäудäsi,
 A' zäsindä kalmamyš heч närsäsi.

Märiyam oғly чün näzär kyldy aға,
 'Ibrät alyb, хайранä kaldy таға.

Айды: Uallahi, көрудiм neчä baš,
 Кörmädiм мен йер йüziнде бунча baš.

Bakty, йазылмыš altynda ekі хät,
 Кiмsin, ей, baš, мүнча йүгiр, мүнча йат?

Йänä sendiн мүнча iшler keчisär,
 Soғra žanyғ küшы sendiн үчysar.

Märiyam oғly хайран iчiнде kalyb,
 Ol däm ol ekі köziң köкке тiкiб,

Айды: Ей, Хäk, хäzrätiң худ билiser,
 Хаžätiм бар-дур, ižabät kylyсар.

Tilerim üşbu başuñ äxualynu,
Tuñlayayımyn öz tilinden xalini.

Xäk büñürdy Žäbräilya ol zäman,
Kim sälämimni elt ruxumya räuan.

Süräyan söziñ bitirmesdin büñün,
Xažätin tabdy izabädtä orün.

Öz käumiqya biraz ränž äйлäsın,
Sürasyn ol başdyn, baş baryn söylesin.

Endi Žäbräil ol däm ñer ñüzine,
Bü xäbärni tekürdi anyuñ üzine.

Isä ol däm baş taba bardy ñürüb,
Kim eşitkeñ – bilgeñ äxualyn süryb.

Aidy Isä: Eñ, küñy adäm başy,
Ermñ erdiñ duniñada, ña sen tişi?

Külmy erdiñ, ñä xožämñ, айғыл sen,
Bekmñ erdiñ, ñä sultanmy, айғыл sen.

Baımy erdiñ ñoksa sen – ñoksyl, fäkir,
Ñä gädamy erdiñ, ñä miskin xäkir.

Ñä saximy erdiñ sen, ñaxud baxil,
Ñä 'azizmñ erdiñ, bädbäxt zälil?

Duniñada men bir mälik erdim ülüy,
Mülkätim mä'mur-u ni'mätim tolüy.

Žumžumä sultan edi atym menim,
'Alämä çykmyş edi dadym menim.

Bil, ändin daxy nelerim bar edi,
Täxt-e gähim šährñ mu'azzäm edi.

Üzünü beş künlik erdī, eñi – üč,
Kylmas erdīm anda heč kīmsege küč.

Йәнә бик кушк етмиш ердīm anda men,
Tul 'ärzi on myң erdī, ей, хākīm.

Taşradyn körgenler äйbät derdī,
İçine kirenler žännät derdī.

Üstine mingen йükingen erdī mägär,
Йокса түrsa, başy бүлүтка tegär.

Ta kyrk myң uäzrim häm bar edī,
Mīner erdī tütüb arslan härbiri.

On sekiz myң mu'täbär bekler kamüy,
Künde ekī kez kylar erdī tabuy.

Taky on myң tütmyš erdīm kīm küčün,
Muxtäšäm küllar йәнә it, at үčün.

On myң erdī йәнә čaštäkar külüm,
Tabüy kylмай aška sünmasdym kolüm.

Йәнә on myң saki külüm bar edī,
Йәнә on myң хазир bašmakdür edī.

Йәнә on myң žuftim ай-kündin ary,
Härbiri bir padišahnyң duxtäri.

Йәнә on myң kyrnakym häm bar edī,
Хусн içinde härbiri bir mah edī.

Tekmä хатунға myң kyrnak berib,
Kīm satüb almyš erdīm йarmak berib.

Härbiri bir хuriya meңzer edī,
Ol kamüy meni küšmakға zar edī.

Həm ĩetĩ myŋ mutabčylarym bar edĩ,
Myŋ čaŋ myŋ kobüz čylar edĩ.

Myŋy nar čalar erdĩ, myŋy bũrğũ,
Myŋy təbl ũrar erdĩ, myŋy ku.

Māžlismde hār kūn bũ ĩšler edĩ,
Emdĩ sakynũrmyn ol tũšler edĩ.

İũz myŋy erdĩ ol čerĩgĩm sakšy,
Hār bĩrĩne tũrmas erdĩ myŋ kĩšĩ.

Özge malymnŋy sany xud ĩok edĩ,
El-ũlũslar nĩ mātĩmdĩn tok edĩ.

Bũrũnda men bĩr uylam edĩm,
Illā hāĩbātdā mĩslĩ arslan edĩm.

Özũm sanlũ, atũm erse Žumžumā,
Sany ĩok, san lā 'l-ĩakut.

Körũk ĩčĩnde tolũn aĩ erdĩm özũm,
Erdĩm ĩcre uā fānān erdĩm özũm.

Hām kārām bermĩš erdĩ ol Zulžalalĩm,
Hām tāuazi', hām sāxauāt, hām žāmal.

İñānā bar erdĩ menĩm xuš 'adātĩm,
Ol sābāb čykmyš erdĩ ĩzgĩ atym.

Kĩm keler aĩdy ĩũmyš, kaĩda āsir,
Bolsa mĩskĩn ĩā ħarĩb ĩaxud fākir.

Kũnde myŋ kelse erdĩ dāruĩš, ĩātĩm,
Almaĩynča ketmes erdĩ ton, atym.

Āndĩn ũzge bāxšĩš, ĩxsanlar ũkũš,
Kylar erdĩm dārdĩge dārman ũkũš.

Кеңе-күндүз 'adil – dad erdi iŝim,
Barča 'alām йer erdi su-aŝym.

Кінде sansyz хәлк ашым ашар erdi,
Анча муң хәйуан өлїб бїшер erdi.

Муң түйе, муң at, сүүр муң, он муң кой,
Өзге ni 'mät, күшны-күртны айтма, кой.

Сырча, чынаklar кумыздын pur erdi,
Текресінде murässä ' інзу erdi.

'Alām iчrä йайдym edї muntek at,
Көлдїсе мәут болур чүн «šah-u mät».

Чүн түкөттї ol күрүг баš сөзүмї,
'Isäya бїлдїрдї ol kendї өзінї.

'Isä айдy, йä, күрүг баš сөзүм саңа,
Нечүк өлдүң, соңра мұны айт маңа.

Žan ne түрлүк бердїң – any сөзлегїл,
Көрде ne көрдїң – хикайät айлегїл.

Нечкїм erse келїб сурды ma senї,
Ўрдумы, ўхšattыму йахуд senї?

Ne sifätlyktyr ol uzmäk, ol tämuғ,
Көрдүң erse сөзлегїл any kamўғ.

Ахрың ne boldy – šärx kyl,
Йокса кой, bu дuniйа сөзін тәрх kyl.

Ändın айдykїм ol күрүг баš,
Ағзы-йүзї йок көзіндін акыб йаш.

Bў söznї сұрғач ol «ah» әйледї,
Ändın айдy 'Isä Ruxulla tedї:

Қылдыңыз йағлак 'әзим ағыр сәуал
Қані бұ сөзні айтмакка мende хал?!

Іллә сүрдың мende мыңда бірін дeлїм,
Тыңлағыл sen көрдүгїмї šарх әйлеїм.

Олтүрүр ердїм бір күн тәхтїмде хуš,
Күрүб мәзліс, кылар ердїм 'әйш-нуš.

Žür йанүмда хатун, кырнакларым,
Кїм тәжїм тұтар, кїм тонларым, малым.

'Тсрät ічїнде еркен еšїт сөзүм,
Түшті бір мәхбубыма нәгah көзүм.

Aldым ony йаныма зәук etмеge,
Бїрге йатыб, күчүбан 'әйш etмеge.

Nagāhan бїр хәсса кїм кїрер аһүр,
Бїр фәкїр кeldї кїм іхсан тїлеһүр.

Men хud antek мәшғул ердїм өзїме,
Кїм көрїнmes ердї 'alām көзүме.

Aйдым: Eй, әхмәк, ne іхсан uәкті-dür,
Ne саға, ne өзgege san uәкті-dür.

Çykty хassa ol көр хud ne әйлемїš,
Baryb, ol mискїнге katyғ sөzlemїš.

Кettї ol mискїннїң көңлї йкылар,
Çün көңїл йкылды – аһрүк ne кылүр?

Kaldy uәйран ol көңїлнї йabmadым,
Soғra көb іstedїм, any tabmadым.

Äндїн soғra çykдым хәлуәtdїн тұрүб,
Šahıdым бїрлә muradымны бүblүб.

Bardym ändin soғra хämmamға kım men,
Aryysyzlykdan özimni йуғайmyn.

Čün bir tas su küydüm erdim başyma,
Čykdy bir 'illät kabardy başyma.

Tüštım ol däm йerge közim karайyp,
Kačty kanym, kaldy meңzim sarғайyp.

Küllarym čün meni antek kördiler,
Köteriр мойnларыға aldylar.

Täxtimға köteriбан mindirdiler,
Хатyn, kыrnaklarym žür otyrdylar.

Äsru йауüz хälde йattym ol keče,
Ol bilер kım öz başyndyn iš keče.

Ertesi bekler, uәzirler keldiler,
Tegmesi bir түrlük daru kyldylar.

Oңmady čün hečbirisiniң darusy,
Bälkim artyk oldy meңzim sarysy.

Kündin-küne хalım emgendі meniм,
İridi йағым, biläkim, syzdy tänim.

Йeti күnde heč mäžalym kalmady,
Sungäkim бошady, хalım kalmady.

Йatyr erdim beйхäbär өз хälimdin,
Färix olyp el-kün, mulk-malymdyn.

Any kördim kım közimle nagahan,
Bir ülүy säхра bolmyštyr bü žihan.

Čykty bir surät kım, alty йүzi bar,
Kan küйлmyš taska beңzer közi bar.

Biri astyn, biri üstin yüzleri,
Sag-u sola, artkary ham ilgeri.

Mashrik-mayrib tutmys ekı kanaty,
Azrail ermis oyan koyan aty.

Bir elinde cangal, birinde kadax,
Kormes ermis keckan umrinde farax.

Koydy koksım uzre ol cangal ucyn,
Icirdi ol kadaxdan daxy kucun.

Aidy: Bir zamandyn ozıne kelgeysın,
Käum-kardaşlaryıdy korgeysın.

Zumzumä cün ol kadaxni kyldy nuş,
Cykdy žany, kaldy kuryü gäudä boş.

Keldiler bir kaç kişi köterdiler,
Aldylar xäk herine tekürdiler.

Anca kadär mal-mulkät kim uä uäli,
Tutmadylar bir sa'ät, cykdy žany.

Ändin aidy: İä, İsä, tyıla sözüm,
Bir zamandyn soı yanä açdym közüm.

İatmysym bir parä buzgä cülyanüb,
Tänim tuzan tofrac uzre bülyanüb.

Ah ürdüm men: kanı täxtim, däulätim,
Kanı ton-atym İaxud mal-mulkätim.

Kanı münca myı külım-u kyrnaküm,
Kanı sansyz žauhär, altın, İarmaküm.

Kanı münca köb üryüm, kardaşüm,
Kanı münca türlük ni'mät, su-aşüm.

Mendin soñra barça nasud kalmyş ol,
Demegil kim, meñä asiğ kylmyş ol.

Kördim ändin: kör didaryn büzdylar,
Eki häybätlik färištä kirdiler.

Kim türürsyz? – deñu sürdüm korkudyn,
Aydylar: Bizler – Kirämän-u kätibin.

Käfanımdin bir keskin üzdiler,
Kylıanym işlerni anda ñazdylar.

Astylar moynümğa aydylar: Bılgıl,
Kylıdyñyz erse, oş žazasyn körgil.

Ketti anlar, keldi eki kör ñara,
Eki surät: biri kök, biri kara.

Ol ekiniñ kolynda otdyn 'ämud,
Kim any körmış edı, 'Ad-u samud.

Kördim erse titremek tütty meni,
Aydym: Eñ, Žumžumä, ne kylıdyñ, meni.

Kelip ol däm meni muxkäm tüttylar,
Sürdylar näsib birlä korküttylar.

Kim türür Täñriñ teñu aıtty, eñ, mäžusi,
Ñoksa ersin xalı otlıy gürzi.

Sözlemedim erse kakıyb türdylar,
Härbiri bir gürzi birlä ürdylar.

Any kördim kim bir ñany kelib,
Bastylar moynümğa otlıy gul salıyb.

Ñänä otdyn silsiläğä tarttylar,
Moynümğa tağyp, ñüzin surädilär,

Ändin soƣra meni otƣa йatƣurdylar,
Йeti tamƣy їcrä häm tekürdilär.

Ot essikidän їcim küйдi йaman,
Čayƣyban su tilermän їsmekke йaman.

Ўrdylar aƣƣm ünim öčirdilär,
Bір kädäx zäxär kücün їčirdülär.

Їctim erse any mu'täm oйнady,
Йüregim kesildі, їcim kайnady.

Kürsakum küйдi, їcegim čiridi,
Bір zämanda aƣƣm suy kürydy.

Йänä їčürdilär bір kädäx ändin bätär,
Айтдым: Ančak bolur, їcmek йetär.

Йänä ol йerdin meni kötürdilär,
Йetmiş aršun silsiläge tarttylar.

Aƣzym ačub su küйдylar äniƣ ücün,
Tütüb eƣsämдин čykardylar

Kaƣanyn barča мойнумƣa saldylar,
Йüzüm birlä süйrätip aлып bardylar.

Кездүрүб йети tamƣy їcrä meni,
Čayürüb bір kamčy zäbani türdy.

Кім бү-дүр eksük 'ukubät uš mäznün,
Аға кім Täƣrisi berdі tu бүtinin.

Anza türlük ni'mät kim xalasy ašady,
Oтƣa küйündi nečäkim йaš йašady.

Tekmä tamƣyda myƣ türlük 'äzab,
Kalurlar йerdі žanymga bähr birman.

Čün any тыҗлады ʼIsä йуҗлады,
ʼIbadätka katyуурак bel bayлады.

Айды: Kүрүҗ baş ей, йәнә sözlegil,
Ol tamуҗlarnу йәнә uäsf айlegil.

Кім nečük-dür härbiri, ičre ne bar,
Tegmäsinde kim kayu küllar йanar.

Ändin emdi ol baş: Тыҗлаҗ айтайым,
Neče mänzillär kördüm šärx айтайым.

Bilkim iči tolуҗ-dür otdün kamуҗ,
Йeti түrlük dür sakyt tamуҗ.

Tekmä biriniҗ kiyny birindin kattyрак,
Kiyny artük häm oty kattyрак.

Tekmä tamуҗnуҗ bir түrlük oty bar,
Adäm oуlyndyn bäsi kismäti bar.

Hauйa ol tamуҗnуҗ aty-dür,
Кim anyҗ ʼäzaby oty katty-dür.

Bil, munäfiklar һesi-dür ol tamуҗ,
Кim munäfiklar kärir anda kamуҗ.

Йәнә ekinčisiniҗ aty-dür Säkär,
Ol aҗzyn ačyb žuhudlarga bakar.

Xutämä üçünčisiniҗ aty-dür,
Barča näsranilarnуҗ kismäti-dür.

Йәнә törtünčičiniҗ aty-dür Läza,
Кim mäžusiler bašyadür kazaya.

Ol bešinčičiniҗ aty-dür Zahir,
Anda йalyan sözlägučilerdür käbir.

Йәнә altynčysynың аты-дүр Žäxim,
Anda 'asilarnы saıayı naraxim.

Йәнә bešinčisiniң Žähännäm-dür аты,
Az-dür anlardyn 'äzaby häm оty.

Üšbu tamıy-kım yetiniң biri-dür,
Ol Muxämmäd ummätiniң йeri-dür.

Sakyn täxti Täğriniң хәsmi-dür 'äzab,
Tekmäsi ičinde myң түrlük 'äzab.

Йә bäni äsdä eštkil bü sözüм,
Kım neler köribdür anda bü közüм.

Ol žähännäm tamıyында, ей, ülüy,
Bır käüm kördim – bičin йүzlüg kamıy.

Anlar ermış duniyada näfs kăräm,
Kım йemış йermişler anlar köb хăräm.

Йәнә бір käüm anlar katында edı,
Başy tubän, azaky üstün edı.

Anlar ermış kım bürnün kötärib,
Йürür ermış härbiri «Men-men» teb.

Erge myң hunär ügränmäk köb degül,
Illä bolsa бір – «menmenlik» xub degül.

Йәнә kördim бір käüm хinzir kibı,
Härbiriniң karnы bolmyş tay kibı.

Duniyada ermış anlar el ara,
Kım salyrlar ermış fitnä хälk ara.

Йәнә бір тайfä kördim kım түrür,
Közleri йok, kayda bolsa tik йүrer.

Anlar ermış űnytyb 6z-6zlerin,
6zgeniű ʻaiybine salmyř k6zlerin.

ʻİänä k6rdim bir käum men tili űok,
Häm taky bir käum – azak, eli űok.

Tilsiz anlar – xakimlar ermış büryn,
Egrı xukm birlä tütmyřlar oryn.

Elsiz-adaksyz taky anlar ermış,
Kim anlardan koűşylar žabr k6rmış.

ʻİänä bir taiřä k6rdim anda men,
Kim űürürler xalları űaulak űaman.

Tilleri öz eűselerindin çykyb,
Kan, iriű tynmas olardyű heç akyn.

Anlar ermış öz äxualyny büzyb,
Tüyyry tilin egrı sözlerge tüzüb.

ʻİürürler ermış kim anlar xalk ara,
Kimge bolsa buxtan-bälälar sala.

Taky bir taiřä k6rdim anda men,
Tütmadym özimni heç ol sanda men.

Zäbanilar altyn akça syžyryb,
Basar anlar űüzlerine kyzdyryb.

ʻİänä alyb k6zlerine syžyrar,
Ne k6zi kalyr, ne űüzini kyzdyrar.

Anlar ermış ol žihanda k6b ukuř,
Sany űok űyğmyřlar kim altyn-kümüř.

Ne müny Xäk berdi teb bilermış,
Ne bilis, ne űat, ne özi űer ermış.

Бір 'азаһиб кәрдүм онда йәнә мен,
Кім баға ол барчадын кәлдә йаман.

Барча мәстур ердә анлар – йалангаç,
Не иңінде тон бар, не башында тәж.

Һәрбәрәһиң әурәтәндән кан ағар,
Тамүә әһлә барча анларға bakar.

Тәнләриңдән йетмиш әлуан шиш çуғур,
Туһылмас ерүр һеç кан, иңиң ағур.

Һәр кайһусы антеқ гериян йүрүр,
Кәл ендә сен, ким ермиш, анларны көр.

Һәрбәри ермиш бир иклим иесә,
Әлуан түрлүк емиш йһасы һәм кәсә.

Иллә кимге бир күрнә кидирмәмиш,
Йәнә бир түткын көрүб күткармамыш.

Алмамыш һеçбир мискиниң көһилән,
Беремеш йаланғаça бир кимән.

Не бир өлүккә кәфән бермиш бolar,
Не асиғ мalyндын çүн отдын йуғлар.

Ахирәтдә ләжәрәм антеқ зәза,
Тапты ерсе һәм зәза-дүр, һәм сәза.

Ол сифәтләрни çүн 'Isä тығлады,
Казыүрүб йуғлады һәм тағлады.

Йәнә ол баһ айтды әндән соғ кәлиб,
Кас мәләик менә ол һердән алыб.

Йүзүм өз сүйгәһүбән елиттилер,
Бир үлүә uadi иңиңә katдылар.

Ol ülüy uadi aty Äsfal emiš,
 Kīm 'āzaby sād här äluan emiš.

İänä kördüm anda bīr tabüt İatyr,
 Aıdylyar ol tabüt İçrä kīre otūr.

Kīrdīm ol tabütka baktym özüme,
 Üç bölek adām kōründi kōzüme.

Sürdüm: duniġa İçrä kīmler edİġiz?
 Aıdylyar: sultan edük härdīrimiz.

Härbīrimiz bīr mälik erdük bürün,
 Emdī uş mūnda boldy bızge üzün.

Xalīmiz bolürün bilsen edī,
 Razi edük gāda bolsak edī.

Kaşki bolġay erdük duniġada fākir,
 Kīm bolüb sultan bolġanča bīr xākir.

Čun zāhan sultanlyġy soġy bū-dür,
 Uaġ, aġa kīm šah bolüb ġafil bū-dür.

Ändīn ol tabüt İçinde kōrsem men,
 Mar-u 'ākrāb tört İarġya barsam men.

Kīmī saçar edī, kīmī tīşler edī,
 Ol kamūġ kylyanym İşler edī.

Nečekīm etİmnī ġeb tüġetsälär,
 İaġa et tabardy bīraz keser.

İġylardym açyġyndyn zar-zar,
 Aıtūr erdīm kīm šāfa 'āt kanda uar.

Heç kaġusy bakmas erdī sözüme,
 Heçbīr çarä tabmas erdīm özüme.

Ne 'āzabym kēsülür erdī bīr zāman,
Ne bīraz kindyn tabar erdīm āman.

Čün bŭ 'āzab 'ukubādta ekān guzin,
Xitab kēldī esīrkeñiz deb özün.

Taᅇlar mexnāt ičindīn any,
'Ukubātdīn kütülsün anyᅇ häman.

Bakmaᅇ onyᅇ künau žählinä,
Kīmge mälu erdī ol zāmanä.

Telīm bakar erdī fākr ilä gādany,
Teᅇ tūtār erdī ĩarlynıy häm baiᅇny.

Ändīn alyb menī köterdīler,
İänä üšbu duniĳaga keltürdīler.

Bŭ žihandyn kečmišmīn myᅇ ĩašab,
İänä tört myᅇ ĩyl tamŭyda çekdīm 'āzab.

Emdī ĩetmiš ĩyldür kīm mŭnda kelīb,
Üšbu ĩazyda ĩatürmyn korküb.

Ändīn aıdy 'Isä: Aıt, eı baš mänä,
Kīm näbi keldümü Xäkdīn säza?

Aıdy ol baš: Bızge näbi İiĳas edī,
İllä kīmsemiz sözİN ilmez edī.

Inanmadyk İiĳasnyᅇ Täᅇrišine,
Razi erdük dīnīm ekkīsine.

Čün kīm bız öz kanmŭmŭzıya kīrdīk uš,
Läžäräm mŭnday 'ukubāt kōrdīk uš.

İänä aıdy 'Isä: Eı, baš xažätİᅇ,
Bar erse, aıt kabul-dür münäžatıᅇ.

Aıdy: Ol-dür hažätüm näbiulla menim,
Kım tiläyürmin tirilgeı us tänim.

Ta 'ıbadät kılğaymyn kaç ıyl taky,
Tañiri meni 'afu kılğay, eı axı.

El köterdi 'Isä aıdy: «Eı, Raxim,
İä Sämi'ä, İä Mužibä, İä Xäkım!

Xäzrätindın tilegim ol-kım: İänä,
Bergeısın žan üšbu čirimiš tänä.

Čün tirgizdi kudrätindın Xäk any,
Žan kirdi kaira san boldy täni.

İänä antek us bürüny suräti,
Säd hezaran anča uardır kudrätı.

Čün tirildi türdy açyldy közi,
'Isaya aıdy bürün üšbu sözi.

Ağaz kılıb: Lä ilähä illallah tedı,
Häm näbisın 'Isä ruxulla tedı.

'Isä ändin soğ uida' kıldy aña,
Koıdy ony ketdi öz eringäh.

Kaldy ol öz küllüğüm tekürmägä,
Tiriklik šukranäsın keltürmägä.

Ol zäman türüb Kuds elige bardy,
Kirdi bir tay tešüğine ketürdi.

İänä İetmiš ıyl 'ıbadät äñledı,
Kör, aña xäk ne 'inañät äñledı.

'Akibät mümin olyp çykdy žany,
Emdi sizler: Rähmutälla deñiz ony.

Muxtāsār bŭ-dŭr kĭm adām oylı,
Härkĭm erse ne eksä, orğay any.

Üşbu sözdĭñ söz aña keldi 'aziz,
İzgu birlä ĩauyzny kylıyl tāmiz.

Münça şahan kĭm žāhanā keldiler,
Bäs eşıtdĭğ anlar ne kyldylar.

Tabmas ersiş duniñadan kĭši murad,
Bäs kalür ermiş žāhanda izgu at.

Tāñrı bergän rizknyğ şukrĭñ,
Neçä kündüz Iziniğ zikrĭñ kylıyn.

Žumžumā dastanyn eşıtkĭl sen,
Misr šāhrinde erdi-kĭm üşbu tän.

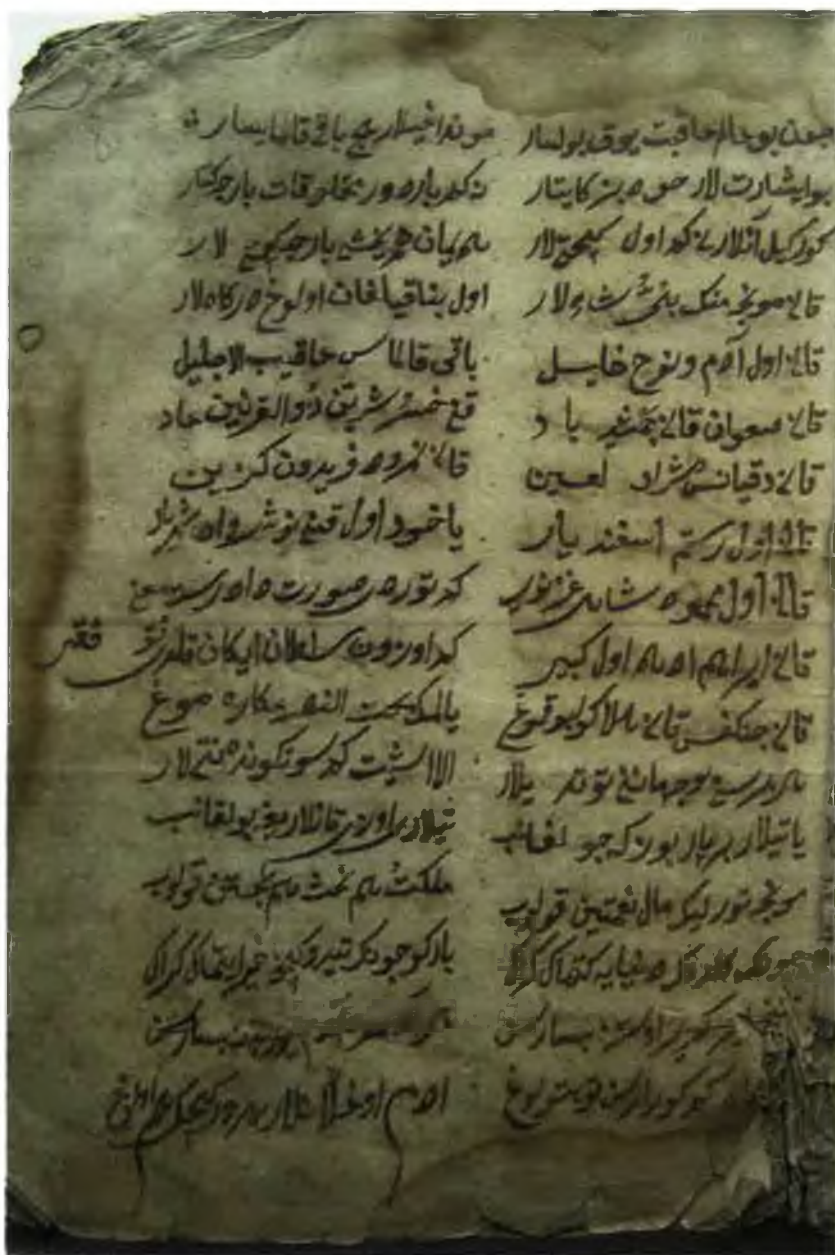
Aty dañlı, özi xas sultan edi,
Xassa duniña sultany uä žan edi.

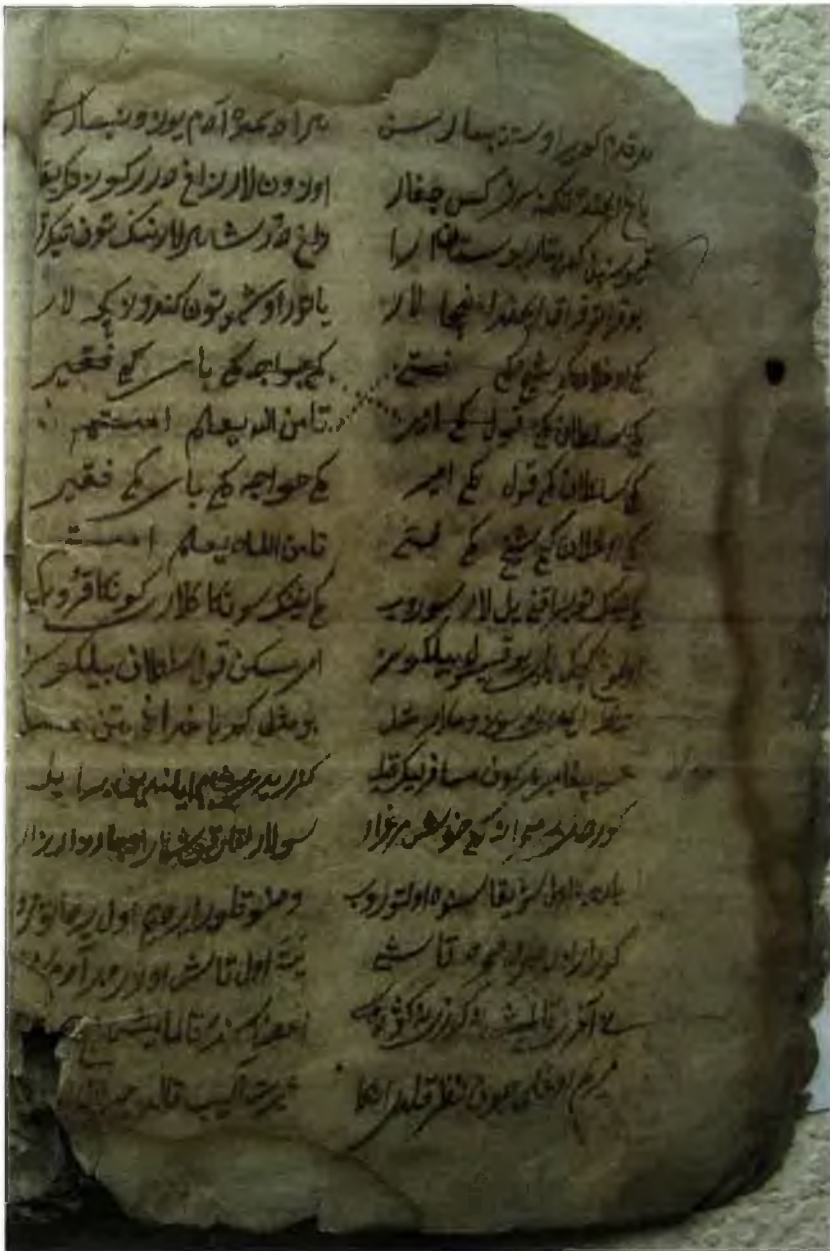
Tarix kĭm ĩeti ĩüz ĩetmişdä edi,
Kĭm Xusām Kätib mŭny aımyş edi.

Rāxmāt etkĭl barçaya Sen, eñ Raxim,
Kyl šāhadāt köñlinä sen mustākim.

Xātm kylıyl, ĩä ilāhil-'ālamın,
İarylkayıl, ĩä, ilāhil-axirin.

Gärçe külüğdyn kelib-dür köb xāta,
Rāxmātĭğ dāriñasy kylıyl 'āta.

1. *Айрағал көрсеңдерден баш*
 2. *Батқайт ялаң баш айнеңе айғағана*
 3. *Решкелден мунжа ашлар көпсар*
 4. *Ет пенға беріңіз аңаңға қалай*
 5. *Айрағал аңаңға құрғандық*
 6. *Тыларам аушубу баш асвал*
 7. *Жон биорар беріңіз аңаңға алаңдан*
 8. *Айрағал аңаңға күнәсіңіз*
 9. *Аулақ қонығыңдар аңаңға аласон*
 10. *Айнеңдеріңіз аңаңға алаңдан*
 11. *Ейсе алаңдан баш таябар беріңіз*
 12. *Сәй айрағал қорғандық алаңдан*
 13. *Аңаңға алаңдан қорғандық алаңдан*
 14. *Баш аңаңға алаңдан қорғандық алаңдан*
 15. *Айрағал аңаңға алаңдан қорғандық алаңдан*
 16. *Айрағал аңаңға алаңдан қорғандық алаңдан*
 17. *Айрағал аңаңға алаңдан қорғандық алаңдан*
 18. *Айрағал аңаңға алаңдан қорғандық алаңдан*
 19. *Айрағал аңаңға алаңдан қорғандық алаңдан*
 20. *Айрағал аңаңға алаңдан қорғандық алаңдан*

Қамқор

«КЕСІКБАС КІТАБЫ»

Алтын Орда тұсында жазылған шығарманың бірі – «Кесікбас кітабы». Осы дастанды жіті зерттеген Я.С.Ахметгалиеваның жазуы бойынша, бұл дастан XIII–XIV ғғ. жазылған¹. Өкінішке қарай, бұл шығарманың анық қай жылдары хатқа түскендігі, әрі оның нақты авторы кім болғандығы туралы ғылымда әлі күнге дейін ортақ пікір қалыптасқан жоқ. Кейбір зерттеушілер Алтын Орда тұсында дүниеге келген бұл жәдігерді Мәуләнә Тәбризиге телісе, енді бір ғалымдар дастанның авторы ретінде Кердечі Әли деп көрсетеді. Ал, біздің қолымыздағы нұсқада:

Мәуләнә Шәмс Тарази йарына,
Сен тегүргіл `ажизлар мұрадына.
Фә`иләтун фә`иләтун фә`иләтун,
Пеишқәдәм ұстадымызның рухы шад²,

деп, шығарма авторының Мәуләнә Шәмс Тарази екені ашып көрсетілген. Десе те мәтіндердің кейбірінде автор ретінде Тебризи деп берілсе, тағы бірінде Тарази деген атпен кездеседі. Сондай-ақ, «Кесікбас кітабы» туралы дастан жазды деген шайырлардың қатарында Кіші Азиядағы шайырлардың есімдері да аталып жатады. Осы шығарманы жіті зерттеген Мұстафа Аргунишаһ Анкара Ұлттық кітапханасынан да осы аттас дастан тауып, ондағы:

Кердечі Али гідер сенден сені,
Жан гөңілдің гөрсең аны,
Гер гелүрсін сыдқ илә тәубәйә,
Құллұғқа йарасын Мәуланайа³,

деген жолдарды оқып, оның авторы ретінде Кердечі Әли деп қарастырған. Расында, екі дастанды салыстыра қараған адам екеуінің де бір-біріне мазмұн жағынан өте жақын келетінін, тіпті сөйлем қолданыстары мен стильдерінің өте ұқсас екенін бірден аңғарады. Тек кейбір жерлерінде ғана бір не екі бәйіттің артықшылығы болмаса, тіптен бір шығарма деуге толық

¹ Ахметгалиева Я.С. Исследования тюркоязычного памятника «Кесикбаш кітабы». Москва: Наука, 1979. – 192 стр.

² Кесікбаш кітабы. Қазан: Черков хатун, 1895. – 9 б.

³ Argunşah M. Kirdeci Ali Kesikbaş kitabı. Ankara, 2002. – 386-130 s.

негіз бар. Мүмкін біз келтіріп отырған авторлар тек қолжазбаны көшіруші не баспаға ұсынушы ғана болып, оның шынайы авторы тарих қойнауында ұмытылып, жәдігердің иесі тіптен басқа шайыр болып шығуы да ғажап емес. Ең бастысы шығарманың орта ғасырда Алтын Орда тұсында барша түркі халықтарына түсінікті түркі жазба тілінде жазылып, бертін келе бірнеше хаттат тарапынан біздің заманымызға дейін жетуі дер едік.

«Кесікбас кітабының» қолжазбаларының бүгінде бірнеше нұсқасы сақталған (Бақуде 1, Санкт-Петербургте 10, Қазанда отыз шақты). Сондай-ақ, XX ғасырдың басында Қазан баспаханаларында бірнеше тиражбен басылып, қалың оқырманға жол тартқанына қарап, бұл дастанның қашан да оқырмандар тарапынан сұранысқа ие болғанын аңғаруға болады.

Антологияға 1895 жылы желтоқсанның 28-ші жұлдызында Қазандағы Черков хатунның баспаханасында «Кесікбас кітабы» деген атпен жарық көрген литографиялық нұсқа негізінде беріліп отыр.

АУДАРМАСЫ

Баста, Әли сөзі(н) «бисмилләмен»,
Жалынамен түні-күні Алламен.

Үстімізде Хақты эзір көрейін,
Мұстафаның жамағатына ерейін.

Сөйлегенім бір құп игі дастан,
Кем көңілдер(ді) шат қылған достан⁴.

Дүниеде құба-құп істер көп болар,
Еш мұндай бірі тағы жоқ болар.

Тәңрі айтар: Арыстаным-дүр ол – Әли,
Ол Әли, ол сақи, ол уәли⁵.

Ол Әлидің ерлігін/і/ сатайын,
Назым бірлэ⁶ бір құп шарх⁷ын қылайын.

Бір хикаят келді тіліме әрі,
Сөйлегенім(ді) Хақ қылар болса жары.

Хақ жары қылса бұ(л) тілім сөйлер,
Мұстафаның мұғжизасын шарх етер.

Мүміндер есітіп қалады таңда,
Хош салауат беріп жолдайды аңа⁸.

Расул отыр еді төрт жарымен,
Отыз үш мың сахаба баршасымен.

⁴ достар.

⁵ дос, яғни Алланың досы, әулие.

⁶ жалғаулық: мен, пен.

⁷ Комментарий жасау, түсіндіру.

⁸ оған.

Қарар еді олар Расулдың ай жүзіне,
Құлақ салып, тыңдар еді олар сөзіне.

Көрді олар бір кесік адам басын/ы/,
Жылап кірді, төкті көз жасын/ы/.

Кеудесі жоқ бір ғажайып бас еді,
Шейіт еді, екі көзі жас еді.

Не кеудесі, не аяғы, не қолы,
Бір кесік бас-дүр солай сөйлер тілі.

Сақалы ақ һәм жүзінен нұр шығар,
Көз шағылысар әркім жүзіне қарар.

Жүзін ұрды топыраққа қылды зары(н),
Зар-зар жылады пайғамбары.

Пайғамбар оны көріп қорықты жаны,
Тұра келді Тәңрінің арыстаны⁹.

Қалар еді, ол бас(т)ы көтермекті,
Мұстафаның қасына келтірмекті.

Қаншама күш салды көтермеді,
Тіпті мысқал жерінен қозғалтпады.

Қайран қалды Әлидің күші кетер,
Ол бас айтар: Ей, Расул, Әли нетер?

Қуатын ба сынайды Әли маған,
Айтып жеткіз бермесін бейнет маған.

Әлидей һәм мың Әли болар болса,
Барша бір болып маған келер болса.

⁹ Хазірет Әли.

Барша бір болып мені көтере алмас,
тіпті мысқал жерімнен қозғалта алмас.

Себебі Алла дидарын көріпін,
Мұрат-мақсатыма һәм жетіпін.

Күмәнсіз Алла болар меніменен,
Сөйлесемін түні-күн/i/ Алламенен.

Елі кейін барып едім мен қаж(ығ)а,
Қайыр қылдым, көп аш-жалаңашқа.

Шығар едім жер жүзіне атпенен,
шығар едім көкке мұғжизаменен.

Шығар едім періштелер қасына,
Кейде кірер едім адам бейнесіне.

Исм Ағзам дұғасын оқыр едім,
Мұса бірлә¹⁰ мен намаз қылар едім.

Нұрлы қала менің шаһарым еді,
Қызыр, Ілияс жолдас һәм жарым еді.

Жүрер едім мен Қызыр, Ілияс илә,
Көрер едім басқа не жазмыш ола.

Бір халал¹¹ым, бір құп ұғ/лым бар еді,
Ол екеуі жолдас һәм жарым еді.

Кеудем мен ұғ/лымды дию жеді,
Ей, Расулулла, шапағат қыл, деді.

Һәм халалым(ды) алды, кірді қайуға,
Қайғы қоймас көздерімді ұйқыға.

¹⁰ жалғаулық: мен, пен.

¹¹ әйел.

(Е)гер шапағат қылмасаң мұнда маған,
Жарын онда даулаушымын мен саған.

Әли айтар: Ей, Расул, мен барайын,
Зұлпықармен жүрегін жарайын.

Я мен өлем(ін), не дию басын кесем(ін),
Хақ кеңшілік қылар болса мен басам (ын).

Құтқарайын дию қолынан әйелді,
Болмаса мен мінбейін Дүлдүл атты.

Һәм жарандар мәжілісінде тұрмайын,
Һәм тағы ердің дауын қылмайын.

Расул айтар: Ей, Әли, барма оған,
Білмейсің бір зиян келер(ін) саған.

Әли айтар: Ей, Расул, барамын мен,
Басыма не жазғанын көрейін мен.

Мінді Дүлдүл, байлады Зұлпықары(н),
Хасан бірлә Хусеин қылды зары(н).

Әлиді шығарып салды біраз жерге,
Отыз үш мың сахаба жүмлә¹² білә¹³.

Әли кетер ол кесілген баспенен,
Сахабалар қайтты олар көз жаспенен.

Әли сұрар жеткіз деп Дүлдүл атты,
Барур ол кесік баш андин қатты.

Қанаты бар-дүр дегейсің тіпті ұшар,
Оқ атпай Дүлдүл ілгері кетер.

¹² баршасы.

¹³ жалғаулық: мен, пен.

Оқыр мұсхаф(ын) әрдайым хатім етер,
Тау, тас жетпес жұмырланып кетер.

Бес намаз қылар Әли уақытымен,
Бас тағы намаз қылар Әлименен.

Әли сүйер ол кесік бас(тың) жүзінен,
Жеңі бірлә сүртер жасын көзінен.

Жеті күні-түн/і/ осылай кетті олар,
Кенеттен бір сахараға жетті олар.

Әли көрді бір үлкен құдық тұрар,
Ол кесік бастан сұрар: бұ(л) ма тұрар¹⁴?

Әли айтар: анау ма, әлде мынау ма,
Қайсы дию алды қатыныңды және?

Ол бас айтар: Ей, Әли, бұ(л) осы-дүр,
Құдық ічрә диюға не шара-дүр.

Әли қатты қарар сол мезет Дүлдүл(г)е,
Мың бес жүз құлаш арқан өзі білө.

Ол арқан ұшын құдыққа байлады,
Дүлдүл мен ол кесік бас жылады.

Арқан ұшын тұтты Әли іле кетер,
Ол кесік бас оқыр мұсхаф хатім етер.

Арқан ұшын тұтты Әли қолына,
Тәңрі атын/ы/ келтірді тіліне.

Әли қарады құдықтың түбі жырақ,
Арқан айтар: Арқан қолынан жырақ.

¹⁴ яғни, осы ма?

Исм Ағзам дұғасын оқыр еді,
арқан ұшына Әли сол мезет қарар еді.

Енер еді Әли: «Алла», дер еді,
Сахабалар баршасы қайғырар еді.

Жеті күні һәм түні енер еді,
Кейде басы, кейде аяғы тонар еді.

Сегізінші күн аяғы тиді жер(г)е,
Біраз отырды Әли ақылын жия.

Әлидің ақылы келді, ашты көзін,
Сәждеге барды Хаққа бұрды жүзін.

Әли қарады, көрді бір темір қапуғ¹⁵,
Сәжде қылды Тәңріге қылды тапуғ¹⁶.

Тартты қопарды, көрді ұлы/ғ/ сарай,
Бір қатын отырар еді ерді жүзі ай.

Жүзі, көркі сарайға нұр сыйлаған,
Тәңрінің ғишқы¹⁷ жанға іс сыйлаған.

Намаз оқыр ол ақирет қатыны,
«Аһ» етер көкке шығар һәм түтіні.

Көз жасы сәжде жерін бұлғайды,
Ол кесік бастың халалы¹⁸ бояйды.

Әли көрді және бір ұлу/ғ/ сарай,
Онда бес жүз мұсылман бай(лау)лы жылай(ды).

¹⁵ есік.

¹⁶ жалыну.

¹⁷ махаббаты.

¹⁸ әйелі.

Баршасының қол-аяғы бай(лау)лы-дүр,
Дио қолынан жүректері дағлы¹⁹-дүр.

Шакырды олар: Ей, Әли дат, деп,
Дио қолынан бізге медет деп.

Мың едік баршамыз бес жүз қойды,
Күнде бес(еу)імізді сойып жеді.

Әли айтты: Кім айтты мені сіз(дерг)е?
Бұлар айтты: Мұстафа келді біз(г)е.

Бұ(л) сағат мұнда Әли келер деді,
Бұ(л) дио оның қолынан өлер деді.

Зәһи ер-кім сөзі оның он кілә,
Барша құпия істері мәлім аула.

Әли осылай кірді сол сәт сарай(ғ)а,
Диюды көрді ұқсар ол мұнараға.

Бармақтары ұқсар адам кеудесі(не),
Мың жасынан өтіп еді ол аси²⁰.

Күмбез(г)е ұқсар еді оның басы,
Қылмапты өмірінде еш қайыр іс(т)і.

Нәпсіні тұтып қолға һәм Зұлпықар,
Қамал қорғанына тиер болса жығар.

Әли қарап, салды қол Зұлпықар(ғ)а,
Ұйқыда екен диюды қылам(ын) парә²¹.

¹⁹ үрейде.

²⁰ күнәһар.

²¹ быт-шыт.

Кіріп қайтты өзіне айтар: Ей, Әли,
Тәңрі: «Арыстаным», – деді сені уәли²².

Ұйықтар диюды өлтірмек ерлік емес,
Жаман ат бірлә жүрмек жақсы емес.

Енді сен ұйықтар диюды өлтірерсің,
Әлемді жалғыз өзіңе күлдірерсің.

Айқай салды бір кейін оянбады,
Айқай үні жанына дарымады.

Екінші айқай салды һәм ол ғазил²³,
Таңдатты тау, тас барша жазы.

Ол дию оянды төрт жаққа қарар,
Күпір сөйлер аузынан оттар шашар.

Сен бе келдің, ей, Әли, дұшпан(ы)мыз,
Сенің қолңнан шығар ма жанымыз?!

Сен бе кестің мұнша(ма) диюлар басын,
Сен бе төктің мұнша(ма) диюлар қанын?

Әли мен барам(ын) дедім онда саған,
Сені мұнда кім беріп жіберді маған.

Әли айтар: Хақ беріп жіберді мені,
Быт-шыт қыларм(ын) бұ(л) сәт сені.

Дию айтар: бұ(л) сағат сені жейм(ін),
Дүниеде не еш(бір) мұсылманды қоям(ын).

Не сені қоям(ын), не әз пайғамбары(н),
Жағайын Мекке, Медине шаһарын/ы/.

²² дос.

²³ ғазуатшы.

Не дұшпанды коям, не ғазыңыз(д)ы²⁴,
Бұ(л) жаһанда қоймайм(ын) еш біріңіз(д)і.

Қолға тиді, жорыды тағдырменен,
Мын батпан гүрзісін өзіменен.

Алды гүрзі шабуыл қылды Әлиге,
Әли тағы қалқан алды қолына.

Қолға алды дию (с)ол сәт гүрзіні,
Сонда Әли батты жерге тізе(сіне) тегі²⁵.

Қозғалмады Әлидің (с)ол сәт қолы.
Еш өзгеріс болмады сол Шаһ уәли²⁶.

Шашырады, мінді (с)ол сәт тас үстіне,
Шүкір етті, сәжде қылды досына²⁷.

Дию айтар: Өлмедің бе, ей, Әли,
Қаф тау болсаң быт-шыт қылам сені.

Шабуыл үш қылды Әли хәм өлмеді,
Қайғырып не етерін білмеді.

Осылай кезек Әлигә тиді және,
Әли салды қолын Зұлпықарына.

Әли айтар: Ей, малғұн бармақ көтер,
Тәңрінің бірлігінә иман келтір.

Ол дию айтар: Толық мың жасадым,
Мұнша өмірім(нің) қайғысын жемедім.

²⁴ ғазуатшыңызды.

²⁵ дейін.

²⁶ Шаһ досы, яғни Алланың досы деген мағынада.

²⁷ яғни, Аллаға.

Кенет бұ(л) сөзін/і/ есітті диюдің Әли,
Мінді тас үстіне (с)ол сәт Шаһ уәли²⁸.

Салды содан Зұлпықары(н) басына,
Өтті-кетті тиді оның жанына.

Солай өлтірді ол диюды Әли,
Тәңрінің арыстаны-дүр ол Шаһ уәли.

Ол сарайдың есігін/і/ ашты,
Әли үстіне диюлар түсті.

Әли ұрды (с)ол сәт ол диюлар(ғ)а,
Шалғанынша қарар еді (ж)ер-(ж)ер(ғ)е

Әли диюлар басын/ы/ кесер еді,
Диюларды(н) жүзіне басар еді.

Үш жүз дию өлтірді ол күн(і) Әли,
Тәңрінің арыстаны-дүр ол Шаһ уәли.

Осылай бұ(л) істі Әлиден көрді (о)лар,
Тағы онда тұрмастан кетті (о)лар.

Осылай Әли диюларды көрмеді,
Барша дию (с)ол арада тұрмады.

Келді бес жүз мұсылманды шешті қолын,
Үлесті(рді) баршасына дию малын.

Әр бірі/сі/ көтер(ге)нше алды (о)лар,
(С)ол мезет құдық түбіне барды (о)лар.

Айтар олар: Ей, Әли, біз нетейік,
Бұ(л) құдықта біз не амал қылалық?

²⁸ Алланың досы, яғни Хазірет Әли.

Қанатымыз жоқ ұшатын,
Не көлігіміз жоқ мінегін.

Біздер мүмкін бұ(л) құдықта өлерміз,
Тағдырменен біз аз мұнда тұрармыз.

Әли айтар: Сіз(дер) тұтын(дар) жігерлерін,
Баршамызға Хак қылар болса жары(н).

Әли қылар дұғасын басын ашар,
Дұғасы қабыл болып Арсы(ғ)а асар.

Хак Тағала Жебірейілге бұйырды,
Бұларды өз қанатыңа көтер, – деді.

Осылай аяқтады дауды Әли,
Құдық үстінде көрді өздері(н).

Бұ(л) бес жүз мұсылман әйелменен,
Көп шүкірлер қылды (о)лар Әлименен.

Шат-шадыман жүрді (о)лар бұлар илә²⁹,
Баршамызға мұрат деп Хак ола.

Кенет есітті Расул, Әли келер,
Тәңрінің арыстаны уәли³⁰ келер.

Баршасы қарсы келіп көрісті (о)лар,
Тәңріге шүкір(лік) сахабалар көп қылды (о)лар.

Ол кесік бас келді Расул қасына,
Расул алды (с)ол сәт оны қолына.

Дұға қылды ол кесік басқа Расул,
Хак Тағала дұғасын қылды қабыл.

²⁹ жалғаулық: мен, пен.

³⁰ дос, яғни Алланың досы.

Ол кесік бас бір жігіт болды және,
Кол-аяғы баршасы келді және.

Дұрыс/т/ болды барша сахаба көрді (о)лар,
Хақ иенің шеберлігіне таңданды (о)лар.

Рұқсат деп қатынын құрметтеді (о)лар,
Құп-құрғақ сүйектері қауыштыр.

Ұ/ғ/лының етін дию жеген еді,
Құрғаған сүйектері қалған еді.

Хақ Тағала оған жан бағыштады,
Керемет шапан сұлулық сыйлады.

Мәуләнә Шәмс Тарази жарына,
Сен жеткізгін әлсіздер мұратына.

Фәғиләтун фәғиләтун фәғиләт(ун)³¹,
Марқұм ұстазымыздың рухы шат.

Соңы

³¹ Аруз ұйқасы.

ТРАНСКРИПЦИЯСЫ

Bašla, `Äli sözi «bismilläh» ilä,
Duršalym tünī-künī Allah ilä.

Üstīmīzdä Xakty xazir kurälīm,
Mustafanyñ žäm`ätinä erälīm.

Sözlägänīm bīr xub izguī dastan,
Kām kuñıllār šady kylan dustan.

Duniada xub-xub iślār kub turur,
Heç münüñtek bīrī taky ñok turur.

Täñrī aйтur: Arslanymdur ol `Äli,
Ol `Äli, ol säxi, ol uäli.

Ol `Äliniñ erlīgiñi satalym,
Nazym birlä bīr xub šärxin kylalym.

Bīr xikāñät keldi tiliñgä ari,
Sözlägänīm Hak kylar bolsa ñary.

Hak ñary kylsa bü tiliñ sözlägäñ,
Mustafanyñ mu`žizatyn šärx äñlägäñ.

Mü`mīnlär ešitub kaļayılar taña,
Xuš sälauat berib izgäñlär aña.

Rasul olturmyš eđi turt ñar ilä,
Otüz uç myñ säxäbä žumlä bilä.

Bakar erđilär Rasulnyñ añ ñüzinä,
Külak tütüb, tyñlar erđilär sözinä.

Kördilär bīr kesik adam bašyny,
Ñyñlañ-u kirdi-u tökdı köz ñaşyny.

Gäudasy ñok bīr `äzaib baš erur,
Šahid erur, ekı közi ñaş erur.

Nä gäudasy, nä azaky, nä elī,
Bīr kesīk baš-dur häman sözlär tīlī.

Sakaly ak häm йүзидін нүр çykar,
Köz kamaşur härkīm йүзінä bakar.

Йүзін үрды тофyrakka kyldy zary,
Zary-zary йүгладy пәйғәмбәry.

Пәйғәмбәр ony körīb korykty žany,
Tūra keldī täñrīnīñ arslany.

Tīler erdī, ol başy kōtärmäkkä,
Müstafanyñ katyna keltürmäkkä.

Neçämä zor äйлady kōtärmädī,
Zärrä miskal йerīndin tebrätmädī.

Xäйran kaldy `Äliniñ usy ketär,
Ol baš aйтur: Йä, Rasul, `Äli netär?

Kuuätīnmu synaйur `Äli mäña,
Aйtyb izgīl bermäsün zäxmät bәña.

`Älitek häm myñ `Äli bolur ersä,
Barča bīr bolub mäña kelur ersä.

Barča bīr bolub menī kötermegeй,
Zärrä miskal йerīmdīn tebrätmägäй.

Ziräkīm Allah didaryn körmīšīm,
Müradym mäksudyma häm ermišīm.

Biguman Allah turur mänīm bilä,
Sözläşurmīn tünī-künī Allah ilä.

Elī gäzīn barmyş erdīm men xäža,
Хайр kyldym, köb aça йalanyaça.

Çykar erdüм йer йүзінä at ilä,
Çykar erdüм kökkä mu`żizat ilä.

Їыкар ердiм фариштiлiр катына,
Гаһ кiрiр ердiм адам сурiтiнi.

Ism Ä`zam du`äsın okür edim,
Musä birlä men namaz kylur edim.

Kal`e-e nuri mänäm šährim edī,
Хызыр, Ыйiäs munis häm йарым едi.

Йурур ердiм мен Хызыр, Ыйiäs ilä,
Кiрiр ердiм баška nä йазмыш uläh.

Bir xälalym bir xub ülym bar edī,
Ol ekisi munis häm йарым едi.

Gäudäm ilä ülymny diyu hedī,
Йä, Rasulullah, šäfa`ät kyl, dedī.

Häm xälalym aldy, kirdi kayuça,
Kazyu койmaz közlärimni üйkuça.

Gär šäfa`ät kylmasaң munda mäңa,
Йарын anda dä`uasymyn men säңa.

`Äli aйтur: Йä, Rasul, men барайын,
Zülfikar ilä žigärin йарайын.

Йä men öläm, йä diyu başyn kesäm,
Хак`инайät kylur ersä men basam.

Kürtkarayın diyu elindin`äurätī,
Йok ersä men mınmäйin Döldül aty.

Häm йаранлар мәзлiсiндä тұрмайын,
Häm taky er dä`uasyn kylмайын.

Rasul aйтur: Йä, `Äli, barma aңa,
Bilmäsän kım bir zäual kelgäй säңa.

`Äli aйтur: Йä, Rasul, barisäräm,
Bašma nä йазмышyn körisäräm.

Mındı Döldül, baylady Zülfıkary,
Xäsän birlä Xusäin kyldy zary.

`Älini üzattylar bir mänzilä,
Otüz üç myñ säxäbä žumlä bilä.

`Äli ketär ol kesilmış baş ilä,
Säxäbälar kaittylar köz ıaş ilä.

`Äli sürar äñlä kım Döldül atty,
Barar ol kesik bas odan katty.

Kanaty bardur degäñsän kım üçar,
Ok atmañ Döldül ilgeri ketär.

Okür musxäfi härdäm xatym etär,
Tay, taş ıetmäs ĩumarlanyp ketär.

Beş nämaz kylur `Äli uäkty bilä,
Baş taky nämaz kylur `Äli bilä.

`Äli ubar ol kesik baş ĩüzidın,
Eñi birlä sürtär ıaşyn közidın.

İetı küni-tünı çunki ketdilär,
Nagähan bir säxraya erıştilär.

`Äli kördi bir ülüy kiıu turur,
Ol kesik başdın sürar: bü mu türur?

`Äli aıtur: ol are mu, bü are,
Kaiıu diıu aldy xatünüñny irä.

Ol baş aıtur: ıä, `Äli, bü aredür,
Kaiıuy ičrä diıuğa nä çaradür.

`Äli katty bakar oldäm Döldülä,
Myñ beş ĩüz külaç kämänd özi bilä.

Ol kämänd üçyn kaiıua baylady,
Döldül ilä ol kesik baş iyylady.

Barčasynyñ el-azaǵy baǵlydūr,
Dıñu elıńdın žıǵarlārı daǵlydūr.

Čaǵrštylar: Ǟä, `Äli kım dad, tiu,
Dıñu elıńdın bızge mädät tiu.

Myñ edük žumlamız beš ĵüz koıdy,
Künde bešimizı suñubän ĵedı.

`Äli aıdy: Kım tedı meni sizä?
Mınlar aıdy: Müstafa keldı bızä.

Bü sa`ät mında `Äli kelur dedı,
Bü dıñu anyñ elıńdın ölar dedı.

Zähi erkım sözi anyñ on kılä,
Žumla penhan işlārı mä`lum äuläh.

`Äli čunkım kirdı oldäm saraña,
Dıñuny kördı üxšar ol mınaraña.

Barmaklary üxšar adam gäudäsı,
Myñ ĵašyndın kečmiš erdı ol `asi.

Gümbäzä üxšar edı anyñ bašy,
Kylmamıš `umrında heč xañyr işı.

Näfsini tütyb ilä häm Zülfikar,
Kağa buržyna tegär ersä iyar.

`Äli bakty, ųrdu el Zülfikara,
Üñür erkän dıñuny kylam parä.

Kıru kaitdy özinä aıtur: Ǟä, `Äli,
Täñri: «Arslanym», - tedı seni uäli.

Üñür dıñuny öltürmäk erlik degül,
Ĵaman at birlä ĵürmäk ĵaxšy degül.

Emdi sen ыйыр diйuny ۆltürsән,
 `Alamnı kendü öziñä küldürärsiң.

Näyra urdy bır gäzin ыйғанmady,
 Näyra ünı žanyına boһanmady.

Ekinci näyra urdy häm ol yazı,
 Taңlatdy taғ, taş žumlä йazy.

Ol diйu ойғandy tört йaru bakar,
 Küfr sözlär aғzıdın otlar saçar.

Senmu keldiң, йä, `Ali, düşmanmyz,
 Seniң elkiңdiң çykarmu žanymyz?!

Senmu kestiң mınça diйular başyn,
 Senmu töktiң mınça diйular kanyn.

Xäli men baram tedim anda säñä,
 Seni mında kim berib izdi mäñä.

`Ali aйтur: Hak berib izdi meni,
 Parä-parä kylarm бүdäm seni.

Diйu aйтur: bü sa`ät seni йhäм,
 Düniädä nä heç müsylmanny койam.

Nä seni койam nä худ räйğämbäry,
 Йakaiyn Mäkkä, Mädinä šährini.

Nä düşmanny койam nä yazuғyzy,
 Bü žähanda койтайm heç biriñizi.

Elä tidı йurudy täkdir bilä,
 myң batman gürzüsın özi bilä.

Aldy gürzi xämlä kyldy `Aligä,
 `Ali taky kalkan aldy eliğä.

Elä ūrды dīhu oldām gürzünī,
 Kīm `Āli batdy ñergä tizī tegī.

Titrämädī `Āliniñ oldym elī,
 Heç täyir bolmady oşal şah uāli.

Sačrady mīndī oldām taş üstinā,
 Şükīr etdī säzdä kyldy dustinā.

Dīhu aйтur: Ölmädīñmu, ñä, `Āli,
 Kuh Kaf ersañ parā kylam senī.

Xämlä üç kyldy `Āli häm ölmädī,
 Kazyürübän nä etmīşän bilmädī.

Čunke näubät `Āligä tektī ñänä,
 `Āli ūrды elin Zūlfikaryna.

`Āli aйтur: Ёä, mäi`un barmak kōtär,
 Täñriniñ birligīnā ikrar ketur.

Ol dīhu aйтur tämam myñ ñaşadym,
 Mūnča `umrum kazysyny ñemädīm.

Čun bü söznī eştīdī diñudīn `Āli,
 Mīndī taş üstinā oldām şah uāli.

Čaldy andin Zūlfikary başyna,
 Keçdī-ketdī erdī anyñ žanyna.

Čunke öltirdī ol diñuny `Āli,
 Täñriniñ arslanydur ol şah uāli.

Ol saraiñyñ eşikini açdylar,
 `Āli üstinā diñular tüştilär.

`Āli ūrды oldām ol diñularä,
 Čaldyğynča karar erdī er-erä.

`Ali diñular başyny kesär edī,
Diñularny ñüzinä basar edī.

Üç ñüz diñu olturdy ol kün `Ali,
Täñrinij arslanydur ol şah uäli.

Čunke bü işni `Alidın kördilär,
Taky anda türmaidylar ketdilär.

Čunke `Ali diñularny körmädī,
Žumlä diñu ol arada türmady.

Keldi beş ñüz müsylmanny češtī elin,
Ülašty barčasyna diñu malyn.

Här birisi kutarynča aldylar,
Ol zäman kайуу түbinä bardylar.

Aйтur anlar: Йä, `Ali, биз netälīm,
Bü kайууда биз ne xilä kylalym?

Kanatymyz ñok tururkīm üčkаймыз,
Йä ötünümiz ñok kīm mīngäymiz.

Bizlär mägär bü kайууда ölgäymiz.
Täkdir ilä bizkäm munda tügäymыз.

`Ali aйтur: Siz tütün himmätläri,
Barčamyзга Hak kylur ersä ñari.

`Ali kylur du`äsın başyn açar,
Du`äsī kabul bolüb `äršä kečär.

Hak Tä`ala Žäbräilgä buйurdy,
«Bülarnы öz kanatyңa kötär», - dedī.

Čunke tämam etdī du`äni `Ali,
Kайуу üstindä kördi kenduläri.

Bü beş һүз мүсылман `әurat ilä,
Köb шүкirlär kyldylar `Äli bilä.

Šad-xurram һүrdilär münlar ilä,
Barčamyzğa mürad diňu hak uläh.

Čunke ešitdi Rasul `Äli kelur,
Täñriniň arslany uäli kelur.

Žumläsi karšu kelub körıştilär,
Täñrigä šükir äsxab köb kyldylar.

Ol kesik baş keldi Rasul katyna,
Rasul aldy oldäm any elinä.

Du`ä kyldy ol kesik başka Rasul,
Xak Tä`ala du`äsin kyldy kabul.

Ol kesik baş bir igit boldy һänä,
El-azay žumläsi keldi һänä.

Düryst boldy žumlä äsxab kördilär,
Xak iziniň sun`inä tañlandylar.

Rüxsat tiu xatunyn asmarladylar,
Küb kürü süngägläri kauyšdylar.

Üylynyň etin diňu emiš edi,
Kürmyš süngägläri kalmyš edi.

Xak Tä`ala aña žan bayyšlady,
Zähi xil`ät ke zarafät äñlädi.

Mäulänä Šäms Tarazi һaryna,
Sen tegürgil `ažizlar müradyna.

Fä`ilätun fä`ilätun fä`ilätun,
Peškädäm üstadymyznyň ruxy šad.

Tämam

ФАКСИМИЛЕСІ

(۲)

باشلا علی سوزی بسم الله ایله
 دورشالم تونی یعونی الله ایله
 اوستیزده حقنی حاضر کیمیم
 مصطفی ننگ جمعیتینه ایرالم
 سورلاگانم بر خوب ایتدگو داستان
 کم کونکلار شادی قیلان دوستان
 دنیاده خوب خوب اشلار کوی ایزد
 هیچ مونلک تیلک بری تقی یوق هرور
 تنگری ایتور آرسلانم دور اوله علی
 اول علی اول سخی اول حوی
 اول علی ننگ ایرلحق سنالم
 نظم برک بر خوب شرحین قیلالم

(۳۶)

رجا لهدك رديله تيلاسي
 رجا مسيا رعليه رقه وئالاكانيس
 رلاكانيس وئيلتو مسلية رجا رقه
 رلاكانيا وئش نة انجعه ركنن رقصمه
 لانك الكيلغاله بمتشيا مان رقه
 لانآ الكيلانديا بيبي تامله رشوه
 دايلاي تارة رديا رشومتا نامس
 دايب دامه هبلجه ركنه وئا نمتوا
 هنيبو ردا ركنن نامس ياردي يالقب
 هنيبو ياردي يالكنن بومتا ركاوه
 رنشل وئا رنلسيبي يلبورده
 رنشل نومه ردمه ردي يالقب
 سايا رشل بيلجوي رنمين ساهيا
 سيارشلي رنومه رجا ساهيا بيوش
 رئا ه رئا آ ه رساهيا ه
 رلكاكانيس نلمه رشل رنلسيبي
 رلقو رنمين نبيديبو وه رئا رلق
 رلق هنيبو وه رمشله نومه
 رجان رعليه مغايفه رديان نينبو

(۴)

زاری پنداری ، یغلا دی پیغمبری
 پیغمبر آتی کوروب قورقتی جانی
 تورا گلدی تنگری ننگ آرسلائی
 نیلار ایردی اول باشی کوتارمکا
 مصطفی ننگ قاتینه کیلتورمکا
 نچکم زور ایلیدی کوتارمدی
 ذره مثقال یرندنین تبرتمادی
 خیران قالدی علی ننگ اوصی کیمار
 اول باش ایتور یارسول علی ننگار 46
 قوتین مو سنا یور علی منکا
 ایتمک اینکل بیرمسون زحمت بنکا
 علی تیک هم منک علی بولور ایرسه
 بارچه بربولوب منکا گلور ایرسه
 بارچه بربولوب منسی کوتارمکای
 ذره مثقال یرمندنین تبرتمکای
 زیراکم الله دیدارین کورمشم
 مرادیم مقصودیمه هم ایرمشم
 بی گمان الله ترور منم بیله
 سوزلاشورمن تونی کونی الله ایله

ایلی

(۵)

ایلی گزین بارمش ایردیم من هجه
 غیر قیلیم کوب آچه یالانچاچه
 چقار ایردوم یر یوزینه آط ایله
 چقار ایردوم کوککا معجزان ایله
 چقار ایردوم فرشتهلار قاتینه
 کاه کرار ایردوم آدم صورتینه
 اسم اعظم دعاسین اوقور ایدیم
 موسی برله من نماز قیلور ایدیم
 قلعه نوری منم شوریم لودی
 خضر الیاس مونس هم یاریم ایدی
 یوروز ایردیم من خضر الیاس ایله
 کورار ایردیم باشقه نه یازمش اوله
 بر حلالم بر خوب اوغلم بار ایدی
 اول ایکسی مونس هم یارم ایدی
 گوده م ایله اوغلو منی دیو یدی
 یارسول الله شفاعت قیل دیدی
 هم حلالم آلدی کردی قیوغه
 قندغو قویهاز کوزلار منی اویقوغه
 گر شفاعت قیلماسانک موندە منکا

(۶)

يارين آندە دعواچى من من سنكا
 على ايتور يارسول من باراين
 ذوالفقار ايله جكارين باراين
 يامن اولام ياديو باشين كيسام
 حق عناييت قيلور ايرسه من باسم
 قورتقاراين ديو الندين عورق
 يوق ايرسه من مناين دلدل آق
 هم يارانلار مجلسنده تورماين
 هم تقى لير دعواسنى قيلمائين
 رسول ايتور يا على بلمه آنكا
 بلهاس سن كم برزوال كلكاى سنكا
 على ايتور يارسول باريسرم
 باشه نه يازمشين كوريسرم
 مندى دلدل يغلادى ذوالفقارى
 حسن بره حسين قىلبى زارى
 على اورتايدىلار بر منزل
 اوتوز اوج منك محابه جمل بيله
 على كيتاز اول كيسلش باش ايله
 محابهلار قايتدىلار كوز باشيله

«СИРАЖУЛ-ҚУЛУБ»

Алтын Орда тұсында дүниеге келген діни-дидактикалық жәдігерлердің бірі – «Сиражул-қулуб» («Көңілдер шырағы»). Таухид пен ақидаға қатысты мәселелер сұрақ-жауап түрінде берілген бұл жазба ескерткіштің авторы туралы нақты дерек жоқ. Түркі жазба тілінде жазылған бұл жәдігердің араб және ұйғыр әріптерімен көшірілген нұсқалары сақталған. Араб әріпімен жазылған нұсқасында (Мәскеу нұсқасы) еңбектің һижри жыл санағы бойынша 961 жылы (1554 ж.) жумадил-ахир айында көшіріліп жазылғандығы айтылған. Алайда, осы қолжазбаны алғаш рет ғылым әлеміне таныстырған Ә.Нәжіп шығармадағы сөздер мен сөз тіркестерінің қолданылу ерекшеліктеріне талдау жасай отырып, ескерткіштің XIII ғасырдың соңы мен XIV ғасырдың басында жазылу мүмкін екендігін алға тартқан. Бұл нұсқаның Алтын Орда тұсында дүниеге келген Махмуд Кердерінің «Жұмақтардың ашық жолы», Рабғұзидың «Пайғамбарлар қиссасы» секілді Хорезмдік ескерткіштердің жазылу мәнеріне сай келетіндігі көптеген ғалымдар да атап өткен. Сондықтан да ең ескі нұсқалардың бірі ретінде саналатын Мәсуке нұсқасындағы 1554 жыл деген (һижри жыл санағы бойынша 961 ж.) еңбектің жазылған уақытын емес, қайта көшірілген уақытын көрсетеді деген дұрыс пікір.

Түркі жазба тілінде жазылған бұл еңбекті әр жылдары Ә.Нәжіп, А.Щербак, М.Глаусон, З.У.Тоған, Е.Фазилов, М.Гайнетдинов, Р.Топарлы секілді ғалымдар зерттеп, өзі пікірлерін білдірген.

Шығыс мұсылман дүниесінде «Сиражул-қулуб» деген бірнеше еңбек кездеседі. Әбул-Мұхаммед Ахмед ибн Мұхаммед Әбдулмәлік әл-Әшар Тәбризидің араб тіліндегі еңбегімен қатар, Әбу Мансур Саид ибн Мұхаммед әл-Кәттан әл-Ғазнауи, Әбу Бәкір ибн Абдулла ибн Мұхаммед ибн Шамур әл-Әсәди әр-Рази секілді ғалымдар парсы тілінде де қалам тербеген. Сондай-ақ Ахмед Дағидың османлы түркішесімен жазған осы аттас шығармасы да бар. Сонымен бірге «Қырық сұрақ кітабы» деген атпен белгілі бірнеше қолжазба да кездеседі. Әуел баста араб тілінде жазылған еңбек бертін келе ажам (парсы, түркі) халықтарының тілдеріне аударыла бастаған. Орта ғасырда бір еңбекке бірнеше ғалымның қатар қалам тартқанын ескерсек, онда бұл еңбектің сол заманда қандай сұранысқа ие болғандығын аңғаруға болады. Әрі Ахмет Жүйнекидің «Ақиқат сыйы», Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» шығармалары секілді түркі жазба тілінде араб һәм түркі-соғды (ұйғыр) әріптерімен қатар көшірілгендігі соны меңзейді.

Сондай-ақ, бұл шығарма XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында түркі дүниесінде алғашқы баспаханалар ашылған уақытта баспагерлердің на-

зарын өзіне аудартқан болатын. Себебі исламның негізгі ұстындарындарын көркем тілмен сұрақ-жауап тәсілімен әдемі жеткізе білген бұл жәдігерге деген оқырмандардың қызығушылығы жоғары еді. Тіпті сол кездегі дәстүрлі діни оқу орындарында да бұл шығарма кеңінен оқытылған деуге толық негіз бар. Себебі бұл шығарма 1875 жылы Қазан университетінің баспаханасынан бірнеше тиражбен жарық көрген. «Бұ кітаб басмасына рұхсат берілді 13-інші феврал 1875-інші жылда» деп, кітапқа қол қою уақыты ашып көрсетілген бұл жәдігер «Сиражул-қулуб» деген атпен жарық көрген¹.

Десек те Алтын Орда тұсында жазылған көне жәдігер мен ХІХ ғасырдың соңында жарық көрген тасбаспалардың арасында айтарлықтай айырмашылықтар кездеседі. Тілдік жағын айтпағанның өзінде, кейінгі баспагерлер тарапынан да бірқатар мазмұндық «түзетулер» енгізілгені жасырын емес. Сондықтан да антологияға 1554 жылы көшірілген ең көне нұсқаның тең жартысы, яғни «он тоғыз сұрағы» аударылып берілді.

¹ Сиражул-қулуб. Қазан: Университет баспаханасы, 1875. – 100 б.

АУДАРМАСЫ

Аса камқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын!

Әлемдердің Жаратушысы Аллаға мадақ болсын, иман келтіргендердің ақиреті абат және елшісі Мұхаммед пен оның отбасына салауат болсын!

Бұл кітапта бұрынғы өткен адамдардың бастан өткен киссалары туралы сөз болады. Әлемнің патшасы (Аса құдіретті) көкті жаратты, батыстан шығысқа дейін, ең биіктен ең жақынға дейін жаратты. Бұл кітаптың бәрі сұрақтан тұрады. Жауаптары сауапқа лайық. Жауаптарды, негізінен, Жебірейіл Тәңірінің (Аса құдіретті) әмірімен түсіп, Расулға (Алланың оған сәлемі болсын) үйреткені еді. Көп ғажайыптарды баяндап берді. Бұл сұрақтарды сахабалардан сұрады, бірақ мұсылмандар әмірі Әли (Алла одан разы болсын) ғана жауап берді.

Бұл кітаптың аты «Сирәжул-кулуб». Мағынасы – «Көңілдер шырағы». Оқығанға, естігенге пайдасы өте көп. Араб тілінде еді. Үйренуге оңай болсын деп, түркі тіліне тәржімаладық. Араб тілін білген өзі оқып пайда алғанымен де, арабша білмейтіндер бұдан үлессіз қалатын еді.

Кімде-кім бұл «Сирәжул-кулубты» оқыса, дүниеден бас тартып, ақиретке бет бұрады, неше түрлі ілім үйреніп, ғалым болады және қиямет күнінде ғалымдар қатарында болып, құрметке бөленеді екен. Сондықтан да оқыған кезде бізді жақсы дұғамен еске алар деген үмітпен осы кітапты жаздық.

Үшінші сұрақ

Және сұрақ қойды. Жөйт: «Мына көктерді кім жаратты? Әрбірінің аты қандай? Сипаты қандай? Көктегі періштелердің құлшылығы не? Аттары кім, айтып бер?», – деді.

Жауап: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Алғашқы қабатты жасыл зүбәржаттан жаратты. Аты – Барқиға. Барлық періштелер онда сәждеде жатады және тәспілері мынау: «*Субханә зил-мулки уәл-мәләкут*». Олардың үлкендерінің аты – Исмайыл. Тағы бір періште бар. Аты – Рағд. Жаңбыр мен бұлтқа жауапты.

Екінші қабат көкті нұрдан жаратқан. Оның аты – Ұлқұн. Ондағы періштелердің бәрі руқуғта тұрады. Оның тәспісі мынау: «*Субханә зил-’иззәти уәл-жәбәрут*». Олардың үлкенінің аты – Арқайыл. Тағы бір періште жаратты. Ол періштенің жартысы қардан, жартысы оттан. Қар отты өшірмейді. Оның аты – Хабиб. Олардың тәспісі мынау: «*Субханә мән әлләфә бәйнәл-бәлхи уән-нәри уәл-ләфә бәйнә қулубил-’ибади*».

Үшінші қабат көкті қызыл жақұттан жаратқан. Оның аты – Қайтум. Ондағы періштелер намазда тұр. Олардың тәспісі мынау: «*Субханә зил-мулкіл-құддуси*». Олардың үлкендерінің аты – Көкбайыл.

Төртінші қабат көкті жасыл моншақтан жаратқан. Оның аты – Тағун. Барлық періштелер ташаһудта тұрады. Олардың тәспісі мынау: «*Субханәл-мәликіл-құддуси раббул-мәләикәти уәр-рух*». Олардың үлкендерінің аты Мусбәйіл.

Бесінші қабат көкті жасыл жақұттан жаратқан. Олардың аты – Матфафил. Періштелерінің тәспісі мынау: «*Субханә раббикә шәйин уә субханәһу уә Тә'ала*». Үлкендерінің аты – Әсбәйіл.

Алтыншы қабат көкті сары жақұттан жаратқан. Оның аты – Рабиба. Ішінде періштелер жаратқан. Олардың ісі Жаратушының мадағы. Тәспісі мынау: «*Субханә халиқән-нури субханаллаһи уә бихәмдиһи*». Олардың үлкендерінің аты – Рухайыл.

Жетінші қабат көкті аппақ моншақтан жаратқан. Оны аты – Урина. Оның ішіндегі періштелердің бәрі қолдарын көтеріп тұрады. Тәңірге (Аса құдіретті әрі ұлы) тәспі айтады. Тәспілері мынау: «*Субханаллаһи 'әдәдә хәлқиһи уә 'әзәмәти 'әршиһи уә 'әдәдә кәлимәтиһи*». Үлкендерінің аты – Нурбайыл.

Және сол жетінші қабат көктегі періштелерді Кәррубийан деп атайды. Олардың көптігін Тәңіріден басқа ешкім білмейді. Әрқайсысы әр бейнеде болады. Бір-біріне ұқсамайды. Бір-бірімен сөйлеспейді. Бастарын жоғары көтеріп әсте жерге қарамайды. Тәңірі (Аса құдіретті әрі ұлы) оларды жаратқалы бері күндіз-түні еңіреп жылауда. Ешқашан тоқтамайды. Қияметке дейін солай болады. Егер олардың еңіреп жылағанын адамдар есітсе, баршасы жан тапсырар еді. Алла елшісі Мұхаммед (Алланың оған сәлемі болсын): «Мені Мигражға алып шыққан уақытта олардың ыңырсып жылағанын есітіп: «Ей, Жебірейіл досым, мынау не қылған ыңырсу?», – деп сұрағанымда, Жебірейіл: «Кәррубийан деген періштелердің еңіреп жылағаны ғой. Сенің үмметің үшін жылап жатыр», – деді.

Әбу Һурайра (Алла одан разы болсын) Алла елшісінен (Алланың оған сәлемі болсын) баяндайды. Хабарда әрбір қабат көктің қалыңдығы бес жүз жылдық жер екендігі, ортадағы қашықтығы бес жүз жылдық жер екендігі айтылады.

Жетінші қабат көкте Жаратушы (Аса құдіретті әрі ұлы) бір теңіз жаратқан. Сол теңіздің тереңдігі жеті қабат жерден Аршыға дейін жетеді. Бір періште жаратқан. Теңіз ішінде тік тұрып, Жаратушыға (Аса құдіретті әрі ұлы) құлшылық қылады. Ол теңіз соншалықты терең болса да ол періштенің тобығынан да келмейді.

Төртінші сұрақ

Сұрақ сұрады: «Тәңірі Тәбәрәк уә Тағала жеті қабат жерді жаратты. Әрқайсысының аты қандай? Сол жерлерде қандай халықтар бар? Сипаттары қандай?».

Жауап: Пайғамбар: «Тәңірі (Аса құдіретті) жеті қабат жерді жаратты. Әрқайсысының арасы бес жүз жылдық еді. Алғашқы қабат жер – адамдар мекені.

Екінші қабат жер – желдер мекені. Сол желдерді Тәңірі (Субханаһу уә Тә’ала) жиған. Құлдарына қалауынша жібереді. Ад қауымын сол желмен опат еткен.

Үшінші қабат жерде Тәңірі (Субханаһу уә Тә’ала) халық жаратқан. Түрлері адам түріндей, аяқтары ит аяғындай, қолдары адамның қолындай, аяқтары сиыр аяқтарындай, түктері қой түгіндей. Қияметке дейін күнә жасайды. Намаздарына түйірдей де сауап жоқ. Бізде түн болған уақытта оларда күндіз болады. Оларға түн болса, бізге күндіз болады. Себебі періште солай қайтады.

Төртінші қабат көкте күкірт тасы бар. Алла Тағала тамұқтықтар үшін жаратқан. Әрбір тастың үлкендігі Қап тауындай. Құранда былай хабар берілген: «Уә кудуһән-нас уәл-һижарату» яғни «Тамұқтың тамызығы адамдар мен тастар». Сол үшін де күкірт тасы жағылмаған. Жағылса өшпейді. Пайғамбар: «Тамұқ ішінде Тәңірі (Аса құдіретті әрі ұлы) күкірт жаратқан. Егер дүние тауларын соған салар болса, қамырдай еритін еді», – деген.

Шайқы Мансур Аммар (Алла одан разы болсын) айтады: «Қажыға бара жатыр едім. Куфаға жеттім. Кеш болды. Бір қақпадан: «Йә, Раббым! Сені сонда жазғырдым. Өкінішті-ақ. Менің мұратым сені жазғыру емес еді, Саған қарсы шығу мақсатым емес еді, бірақ білместіктен қылдым. Мені азаптайтын болсаң маған арашашы жоқ. Енді алдына келдім. Сен жолатпасаң, қайда барайын, барар жерім жоқ», – деп зарлаған дауыс келетін еді. Шайқы Мансур Аммар: «Оның жылағанын көріп өзімді ұстай алмай мен де жыладым. Құлағымды есік саңылауына тосып: «*Ә’узу биллаһи минәш-шәйтанир-ражим. Бисмиллаһир-рахмәнир-рахим. ...уә кудуһән-нәсу уәл-һижәрәту ’әләйһә мәләикәтун гиләзун шидәдун ла йә’суналлаһа мә әмәрәһум уә йәф’әлунә мә’иу мәрун*». Мағынасы мынау: «...отыны адамдар мен күкірт тасынан болған оттан қорғаныңдар, періштелерге қандай әмір болса, соны орындайды». Осы аятты оқыған уақытымда, қатты жылап жатыр еді, біраздан кейін дауысы шықпады. Дауысы еш шықпайтын болды. Есікке белгі қойдым да, ол есіктен кеттім. Ерте тұрып, сұрайын деп, сол есікке (қайта) келдім. Есікте бір жаназа тұр екен. Бір қарияны көрдім. «Көзімнің жарығы, көңілімнің жемісі», деп зар еңіреп жылап жатыр. Сұрап едім, (ол): «Бұл жігіт менің ұлым еді. Алла елшісінің ұрпағынан еді. Түнде намаз оқып, күндіз ораза ұстайтын еді», – деп айтты. Шайқы Мансур

Аммар Анасынан: «Ауырды ма?», – деп сұрадым дейді. (Ол): «Жок, осы түні есік жарығынан Құранның бір аятын оқып еді, аятты есітіп ұлым жан тапсырды», – деді. Шайқы Мансур Аммар: «Ойбай, шаһзаданы мен өлтіріппін. Қиямет күні бұл маған үлкен дұшпан болады», – деп зар илеп, Куфа шаһарынан шықты.

Бесінші қабат жерде тамұқ жыландары бар. Әрқайсысының үлкендігі түйедей. Әрбір жыланның үш жүз алпыс құйрығы бар. Әрбір құйрығының ішінде үш жүз алпыс заһары бар. Егер бір тамшы заһарын дүниеге шығарса, дүние жануарларының бәрі өлетін еді. Дүниедегі тамақтың бәрі уланар еді, барша сулар у секілді болар еді. Ешкім де жолымен жүре алмас еді.

Алтыншы қабат жерде ағып жатқан дариялар бар. Оның іші толған жыландар. Тәңірі (Аса құдіретті әрі ұлы) жыландармен сормаңдай құлдарды азаптайды. Егер жыландардың біреуін дүниеге жіберсе, дүниедегі үлкен тауларды аузымен қысар еді. (Содан) таулардың бәрі құм секілді болар еді. Егер тамұқтықтарды көрсе, одан қорыққан мүшелерінің бәрі порша-порша болатын еді.

Жетінші қабат жер ішінде тамұқтықтардың, кәпірлердің жаны бар. Бұл туралы Жаратушы (Аса құдіретті әрі ұлы) Құранда хабар берген: «Кәллә иннә китәбәл-фужжәри ләфи сижжин» («Олай емес. Негізінен бұзықтардың дәптері төменгі орында болады»).

Сондай-ақ жетінші қабат жерде тағы Ібіліс орны бар. Және оған ергендердің жері. Сонда тақ орнатылған. Оң жағында сәмум, сол жағында сәмһани бар. Оған ергендер шүкір етіп тұрады.

Уәһб ибн Мунәббих айтады: Алғашқы қабат жердің аты – Арима. Екінші қабат жердің аты – Рәсидә. Үшінші қабат жердің аты – Ағила. Төртінші қабат жердің аты – Натиха. Бесінші қабат жердің аты – Сакила. Алтыншы қабат жердің аты – Мәшиғаһ. Жетінші қабат жердің аты – Сара. (Уәл-лаһу ә’ләм) («Алла біледі»).

Бесінші сұрақ

Сұрақ: Жәйт: «Тәңірі Тәбәрәк уә Тағала жұмақты неден жаратты? Басқа қандай сипаттары бар? Аттары қандай?», – деп сұрады.

Жауап: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, жәйт! Біл және хабардар бол, Тәңірі Тәбәрәк уә Тағала жұмақты нұрдан жаратты. Жетінші қабат көкте. Бір-біріне ілініп тұр.

Біріншінің аты – Дәрус-сәлам. Екіншінің аты – Дәрул-ухдуд. Үшіншінің аты – Дәрул-хулд. Төртіншінің аты – Дәрул-қарар. Бесіншінің аты – Жәннәт-адн. Алтыншының аты – Жәннәт нәғим. Жетіншінің аты – Жәннәтул-мәуа. Сегізінші бәрінен жоғары. Аты – Жәннәт фирдаус.

Уәһб ибн Мунәббих Йумин айтады: «Тәңірі Тағала әрбір жұмақты жаратқанда әрқайсысын әр нәрседен жаратқан. Дәрус-сәламды қызыл жақұттан, Жәннәт-аднды зүбәржаттан жаратты. Дәрул-хулдты ақ күмістен, Жәннәтул-мәуаны қызыл алтыннан жаратты. Жәннәтул-фирдаусты ақ інжуден, Жәннәтул-нәғимді зүбәржаттан жаратты. Дәрул-қарарды нұрдан жаратты. Әрбір жұмақтың есігі басқа. Кендігі Шығыстан Батысқа дейін жетеді. Әрбір қақпада: *«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَن لَّا يُدْرِكُهُ الْبَصَرُ وَلَا يَحْصِيهِ الْحِسَابُ»*. Мағынасы мынау: «Мен соны жаратқан Иемін. Менен өзге ешқандай Тәңірі жоқ». Осы сөзді кім айтса, мен оны азаптамаймын».

Алтыншы сұрақ

Сұрақ: Жөйт: «Ей, Мұхаммед, Тәңірі тамұқты неден жаратты? Қай жерде орналасқан? Аттары қандай? Ішінде қандай халықтар бар?», – деді.

Жауап: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Тәңірі Тағала кәпірлерді қинау үшін тамұқты өз азабынан жаратты. Тамұқ жеті қабат жер астында орналасқан. Бір-біріне ілініп тұр. Көкті сипаттап өткеніміздей, әрбір тамұқтан келесі біріне дейін бес жүз жылдық жер. Және әрқайсысының азабы жетпіс мың жолдан қаттырақ. Әрбір тамұқтың аты өзгеше. Бірінші тамұқтың аты – Жаһаннам. Екінші тамұқтың аты – Ләза. Үшінші тамұқтың аты – Һутама. Төртінші тамұқтың аты – Жахим. Бесінші тамұқтың аты – Сақар. Алтыншы тамұқтың аты – Заһир. Жетінші тамұқтың аты – Һауийа. Қай жері биік болса, сол жердің азабы азырақ болады.

Жаһаннамда бір жазық жер бар. Сол жерде жетпіс мың үй бар. Әрбір үй ішінде жетпіс мың қалашық бар. Әрбір қалашық ішінде жетпіс мың сарай бар. Әрбір сарай ішінде жетпіс мың бөлме бар. Әрбір бөлме ішінде жетпіс мың сандық бар. Әрбір сандық ішінде жетпіс мың оттан азап бар. Әрқайсысы бір-біріне ұқсамайды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) осыларды айтып еді, Айша (Алла одан разы болсын) есінен танып, құлап қалды. Есін жиған уақытта пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) (оған): «Ей, Айша! Бұл айтқанымның бәрі тамұқтың ең жеңілі әрі ең оңайы болатын», – деді де: Тәңірім, барша құлдарыңды ол азаптан Сен сақтай көр!», – деді.

Жетінші сұрақ

Сұрақ: Жөйт: «Қиямет күні құлдардың құлшылығы мен күнәсін тартағын таразы қандай? Және сипаты қандай? Айтып бер», – деді.

Жауап: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, жөйт, біл және хабардар бол! Тәңірі Тағала бір таразы жаратқан. Қиямет күні болғанда

(Сендік және жүрекпен бекіттік) құлдардың сауабы мен күнәсін сол таразымен өлшейді. Бұл туралы Алла Тағала Құранда былай деп хабар берген: *«Уәл-уәзну йәумәзин әл-хәққу фәмән сәқүләт мәуәзинуһу фә уләикә һумүл-муфлихун. Уә мән хәффәт мәуәзинуһу фә уләикәл-ләзинә хәсиру әнфусәһум бимә кәну би әйәтинә йәзлимун»*. («Ол күнгі таразылау шындық. Сонда кімнің таразысы (жақсылықта) ауыр тартса, міне солар құтылушылар. Және кімнің таразысы жеңіл тартса, аяттарымызға орынсыздық еткендіктері себепті зиян кылды»).

Абдулла ибн Аббас пайғамбардан (Алланың оған сәлемі болсын) былай деп баяндайды: (Ол): «Қиямет күні болғанда (Сендік және жүрекпен бекіттік) сол таразы Микәйілдің қолында болады. Алып келеді. Оның бір жағы нұрдан, келесі жағы қараңғылықтан болады. Сауаптарды нұр жағына, күнәлерді қараңғылық жағына қояды. Ұзындығы Шығыстан Батысқа дейін жетеді. Әрбір сауап пен күнәні бір-бірлеп тартады. Егер біреудің сауабы күнәден қыша түйіріндей ауыр келсе, Аршы мен Күрсінің барша періштелері оған қарсы келеді. (Сонда) бір періште айқайлап: «Пәленше ұлы пәленшенің сауабы болды», – дейді. Ғарасаттың барлық халқы бұл дауысты есітеді.

Хабарда тағы былай баяндалады: Қиямет күні болғанда (Сендік және жүрекпен бекіттік) ол жерде үш түрлі халық бір-бірін танымайды. Ұл-қыз ата-ананы, ата-ана ұл-қызын, ерлі-зайыпты (бір-бірін) танымайды екен.

(Амалдар жазылған) хаттар қар, жаңбырдай жауа бастағанда біреуге оңынан, енді біреуге солынан келеді. Содан тамұқты дайындайды. Тамұқ бір сілкінеді. Барша халық бір-бірімен араласады. Біреудің сауабы ауыр келсе, енді біреудің күнәсі ауыр келеді.

Пайғамбардан (Алланың оған сәлемі мен амандығы болсын) жеткен тағы хабарда былай баяндалады: Бір құлдың хатын алып келеді. Ұзындығы Шығыстан Батысқа дейін жетеді. Ол құл хатының бастан-аяқ қара болғанын көреді. Ол құл шарасыз қалады. Содан кейін сол күнәлар (жазылған) хатын таразыға салады. Күнәсі ауыр келеді. Және ақ қағаз береді. Және бір жағына қойғанда, бәрінен ауыр келеді. Ол құл аң-таң қалып: «Тәңірім! Барша күнәден ауыр келетін бұл қандай қағаз еді?», – деп сұрайды. (Сонда): *«Йә 'ибәди фәдхули жәннәти»* (яғни) «Ей, құлым, жұмаққа кір!», – деген дауыс келеді. Ол құл аң-таң қалып: «Тәңірім, бұл не қағаз еді?», – дейді. Тәңіріден: «Ей, құлым! Сен ана дүниеде шын көңіліңмен: *«Лә иләһә иллаллаһу Мұхаммадун расуллаһи»* («Алладан басқа Тәңірі жоқ, Мұхаммед Алланың елшісі») деген сөзді айтып едің. Бұл осы сөзді айтқан құлдың сауабы», – деген әмір келеді. Ол құл қуанып жұмаққа кіреді.

Сегізінші сұрақ

Сұрақ: Жөйт: «Қиямет күні құлдар өтетін сираттың сипаты қандай? Айтып бер», – деді.

Жауап: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) айтты: «Ей, жөйт! Біл және хабардар бол, сират тамұқтың үстіне орналасқан бір көпір. Барлық халық содан өтеді. Сираттың ұзындығы үш мың жылдық (жол). Ол сират қылдан жінішке, қылыштан өткір. Әрқайсысы қолдарында күрзі ұстап тұратын періштелер бар. Шопанның қойды айдағанындай (олар) халықты сиратқа қарай айдайды. Бәрінің өтетін жері сол. Содан кейін пайғамбар сират басына (Алланың оған сәлемі болсын) мейірім періштелерімен бірге келіп, екі қолын жайып дұға жасайды. Періштелер: «Әмин, әмин!», – дейді. Дұғасы мынау: «Аллаһумма ихфәз уммәти һәзәс-сиратә» (яғни) «Тәңірім! Үмметімді мына сираттан сақта». Құл аяғын сираттың үстіне қойған уақытта мұсылман құлдар сауап мөлшеріндей ғана өтеді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) былай деген: «Найзағай секілді өтетін бір топ адам болады. Және желдей өте шығатын тағы бір топ адам болады. Құстай ұшып өтетін тағы бір топ адам болады. Аттай шауып өтетін тағы бір топ адам болады. Жаяу жүргіншідей өтетін тағы бір топ адам болады. Нәрестедей еңбектеп өтетін тағы бір топ адам болады. Бір тәулік бойына өтетін біраз құлдар болады. Бір ай бойына өтетіндер болады. Біразы бір жыл бойына өтеді. Біразы жиырма бес мың жыл бойы қалады. Қияметтің бір күні дүниенің елу мың жылына тең. Бұл туралы Алла Тағала (Құранда) былай деп хабар берген: «...*في يومئذ ينزل المائدة*» («...мөлшері елу мың жылдық бір күнде ұшып шығады»).

Әбу Һурайра (Алла одан разы болсын) пайғамбардан (Алланың оған сәлемі болсын) былай деп баяндайды: «Сираттан өтіп тамұққа жақындағанда (олар): «Ей, Құдайым! Тамұқтан құтқардың», – деп Тәңірге мадақ-мақтаулар айтады. Біразы отқа құлайды.

Сонда (олар): «Тәңірім! Біз барлық денелерімізді пида қылдық. Тек жүзімізді сақта!», – дейді де: «Тәңірім! Сен білерсің», – дейді.

(Сонда): «Ей, құлдарым! Менен басқа тілек сұрамаймыз деп, маған уәде беріңдер», – деген жарлық келеді. Бұл тамұқтан өткендер: «Уәде бердік, басқа ешнәрсе сұрамаймыз», – дейді. «Бұлардың жүзін күйдірмендер!», – деген отқа жарлық келеді. Сонда бір сағат қалады. Алыстан бір көленкелі ағаш көрінеді.

(Олар): «Тәңірім! Бізді ана ағаш көлеңкесіне жеткізсең болды, басқа ешнәрсе сұрамаймыз», – дейді.

(Сонда): «Ей, құлдарым! Маған уәде бермедіңдер ме? Уәделерінді қалай бұзасындар?! Сол ағаш көленкесіне, барыңдар!», – деген жарлық келеді. Барды. Бір сағат ағаш көленкесінде қалады. Содан кейін жұмақты көреді. Жұмақтың хош иісі мұрындарына жетеді.

(Олар): «Тәңірім! Жұмаққа қарауымызға рұқсат бер», – дейді.

Және: «Ей, құлдарым! Маған неше рет уәде бердіңдер. Тағы уәделерінді бұзып тұрсындар», – деді.

Бұл құлдар: «Тәңірім! Тағы бір тілегімізді орында. Басқа тілек сұрамаймыз», – дейді.

(Сонда): «Тілектерің не?», – деген жарлық келеді.

Күнәһарлар: «Жұмақтың какпасына алып бар. Жұмаққа және сарайларына, хор қыздары мен қызметшілеріне қарайықшы. Басқа тілек сұрамаймыз», – дейді.

(Сонда): «Барыңдар», – деген жарлық келеді.

Бәрін көреді. Бастарын төмен салбыратып, аң-таң болып, шарасыз қалады. Тағы тілек сұрауға қатты ұялады.

(Сонда): «Ей, құлдарым! Неге тілек сұрамайсындар?», – деген жарлық келеді.

Олар: «Тәңірім! Ұяламыз. Себебі бірнеше рет уәде беріп, (уәдемізді) бұздық. Енді артық тілек тілемейміз», – дейді.

(Сонда) Тәңіріден (Жәллә уә жәлалуһу): «Ей, күнәһар құлдарым! Сендер әлсіз болсандар, мен мейірімдімін. Менің бергеніме разы боласындар ма?», – деген жарлық келеді.

(Олар): «Тәңірім! Разымыз», – дейді.

(Сонда): «Ей, құлдарым! Барыңдар, жұмақта дүниеден он есе мүлік бердім», – деген жарлық болады да, періштелерге қарата: «Ей, періштелерім! Мына құлдарымды Сауан деген хауызға алып барып, жуындырыңдар! Содан кейін жұмаққа алып келіңдер», – дейді.

Ол періштелер солай жасайды. Содан кейін киім кигізіп жұмаққа кіргізеді. Сауап жасағандар сарайларға кіреді. Ол сарайлардың үлкендігі алты мың жылдық жол. Ол құлдар сонда қалады.

Тоғызыншы сұрақ

Сұрақ: Жөйт: «Тәңірі (Аса күдіретті әрі ұлы) көкте бір құс жаратыпты. Ол қандай құс? Оның сипаты қандай?», – деді.

Жауап: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, жөйт! Біл және хабардар бол, Тәңірі (Аса күдіретті әрі ұлы) Аршы түбінде бір бағана жаратқан. Оның үстіне бір күмбез жаратқан. Оның үстіне қораз секілді құс жаратқан. Ол құстың басы ақ інжуден, көздері жақұттан. Мың төрт жүз қанаты бар. Жеті жүзі

он жақта, жеті жүзі сол жақта. Әрбір қанатында жеті жүз мың қауырсыны бар. Және зүбәржаттан жеті жүз мың қауырсыны бар. Тағы жеті жүз мың қауырсыны зафраннан, жеті жүз мың (қауырсыны) амбрадан, жеті жүз мыңы камфарадан, жеті жүз мыңы жұпардан. Әрбір қауырсынында төрт жазу жазылған. Бірінші жазуы: «*Бисмилләһир-рахмәһир-рәһим*» («Аса камқор, ерекше мейірімді Алланың атымен»), екінші жазуы: «*Лә иләһә иллаллаһу Мухәммәдун расулуллаһи*» («Алладан басқа Тәңірі жоқ, Мұхаммед Алла елшісі»), үшінші жазуы: «*Қулли шәйһиһалиқин лә иләһә иллаллаһул-уахидул-қаһһару*» («Барлық әр нәрсе жоқ болады. Қаһарлы жалғыз Алладан басқа Тәңірі жоқ»).

Ол құстың үлкендігі Аршыдан жеті қабат жерге дейін жетеді. Күн сайын ол құсқа көктен жаңбыр жауғанындай, жұмақтан үш рет жұпар, зафран, інжу, камфара жауады. Әрқайсысы тәспі айтып ерекшеленсе, жүз мың маржан, жұпар мен камфара жұмақтықтардың басына жауады. Күн сайын бес рет азаншы азан айтса, оның дауысын есітіп қанаттарын бір-біріне соғады. Әр қанатынан тәспі айтып жатқандай дауыс шығады. Ол құстың тәспісі мынау: «*Субханаллаһил-’әзим уә бихәмдиһи*» («Ұлы болған Аллаға тәспі айтып, Оны мадақтаймын»).

Жердегі тауықтар олардың дауысын есітіп шақырады. Қанаттарын қақса, әр қанатынан жетпіс мың түрлі дауыс шығады. Олардың дауысын есітсе, жұмақтағы жапырақтар бір-біріне қауышады. Хор қыздары сарайлардан бастарын шығарып: «Дүниедегі біздің жұптарымыз намазға тұрды», – деп бір-бірлерінен сүйінші сұрайды. Егер ол құс қозғалатын болса, астындағы күмбез бен бағана да қозғалады. Содан кейін ол құсқа: «Ей, құс! Не үшін қозғалып жатырсың?», – деген жарлық келеді. Ол құс көркем тілмен: «Тәңірім! Менің қозғалғанымда дүниедегі мұсылман құлдарың саған құлшылық етіп жатыр. Сен оларды жарылқамайынша мен тынышталмаймын», – дейді. (Сонда) Жаратушы Иеден (Аса құдіретті әрі ұлы): «*Әләһ қуддира уәжсәбә ’әләйһимур-рәхмәту*» («Қазір оларға мейірім болатыны уәжіп болды»), – деген дауыс келеді. Жаратушы (Аса құдіретті әрі ұлы) сол күні намаз оқыған адамға мейірім назарын салады. Тәңірінің назары кімге түссе, тамұқ ол үшін харам болады.

Оныншы сұрақ

Сұрақ: Жөйт: «Туба ағашы неден жаратылған? Кәусәр хауызы неден жаратылған? Сипаттарын баяндап бер», – деді.

Жауап: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) былай деді: «(Ей, жөйт!) Біл және хабардар бол, Тәңірі (Аса құдіретті әрі ұлы) жұмақта бір арық жаратқан.

Оның аты – Кәусәр. Алла Тағала бұл туралы Құранда былай деп хабар берген: «*Инна ә'тайна қал-кәусәр*» (108/1) («(Мұхаммед ғ.с.) шын мәнінде саған Кәусәрді бердік»). Ол арықтың үлкендігін Тәңіріден басқа ешкім білмейді.

Оның суы гүл суынан раушанырақ, мұздан суығырақ, шекерден тәттірек. Ол арықтың үлкен тастары қызыл жақұттан, кішкентай тастары маржаннан, айналасында өскен өсімдіктері зафраннан. Ол арықтың суы Аршы астынан келіп, тура жұмаққа кіреді. Жұмақтың кеңдігі соншалық оның мөлшерін ешкім білмейді. Қай жерге жетсе де, еш арықсыз болмас. Ол арыққа түскен адам ешқашан батпайды, бір жұтым су ішсе, әсте қартаймайды, өлмейді, шөлдемейді және (тіптен) су ішпейді.

Ол арық ішінде бір құс жаратқан. Оның сипатын Тәңіріден өзге ешкім білмейді.

Ол арық жағасында күмбездер жаратқан. Әрбірінің үлкендігі түйедей. Ол күмбездер арық жағасында бастан-аяқ інжуден жаратылған. Әрбір күмбез ішінде жүз мың кесе бар. Сол арық жағасында бір шатыр құрылған. Жұлдыз санындай пиялалар толтырылған. Қиямет күні барша халық қарны ашып, шөлдеп тұрған уақытта пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) мұбарак қолымен су ішкізеді, «*Иншаллаһу Тә'ала* («Алла қаласа»). Ол хауыздан шарап ішкен адамдар Мұхаммед үмметінің дәруіштері болады.

Және Туба ағашы жұмақ ішінде орналасқан. Ол ағаш алтыннан жасалған. Бұтақтары Аршыда. Әрбір бұтақтары тәспі мен тәхлил айтады. Әрбір жапырағына бір періште отырып Жаратушыға (Аса құдіретті әрі ұлы) тәспі айтады. Ол ағаштың үлкендігін айтар болсақ, құс бір бұтағынан екінші бұтағына ұшатын болса, он рет жүні түсіп, қайта шығатынын Тәңірінің жарлығымен білмейді. Егер оның жапырағынан бір жапырағын дүниеге түсірер болса, бәрін жауып, ешқашан күн түспейтін еді. Жұмақта оның жапырағы түспеген бірде-бір сарай жоқ. Ол ағаштың аты – Туба.

Оның түбінен екі бұтақ жаратқан. Бірінің аты – Кафур, бірінің (аты) – Лиуати Кәусәр. Және соның түбінен екі жасыл алқап жаратқан. Бірі – жақұттан, тағы бірі – зафраннан. Жұмақтықтар онда уақыт-уақытымен жиналып, тамашалайды. Содан кейін әрбіріне Тәңірі жарлығымен ерттеулі бір-бір пырақ келеді. Әр пырақпен бір қызметші келеді. Ол қызметші дегеніміз – періштелер. Сол періштелер Тәңірінің сәлемін ол құлдарға жеткізіп: «(Алла Тағала) сендерді қонаққа шақырып жатыр», – дейді. Содан кейін мұсылман құлдар пыраққа отырып, құстай ұшады. Қамшылаудың қажеті жоқ. Ол періштелер басында тұрып неше түрлі жұпар, зафран гүлдерді басына жауғызады. Жұмақта құлдар Тәңірге қонақ болу үшін жиналады. Жеп-ішу сонда болады. Сосын Тәңірінің сәлемін тыңдайды. Бәрі Дәрус-сәләмда жиналады, – деді.

Он бірінші сұрақ

Сұрақ: Жөйт: «Аршты Тәңірі неден жаратты? Қайда орнатты? Баяндап бер», – деді.

Жауап: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «(Ей), жөйт! Біл және хабардар бол, Аршыны періштелердің үстіне орнатты. Ол періштелерді Аршты көтерушілер дейді. Тәңірі Тағала жаратқандарының ішінде солардан абзалы жоқ. Бәрінен биік солар тұрады. Әрқайсысының төрт жүзі бар: бірі оннан, бірі солдан, бірі алдынан, бірі артынан. Әрбір жүзі әртүрлі, бір-біріне ұқсамайды. Олар Арштың астында, Аршы солардың үстіне орналасқан. Аяқтары жеті қабат жерден өтіп, балықтан да өтіп тұрады», – деді.

Уәһб ибн Мунәббих Йумин айтады: «Ол періштелердің бастарынан аяқтарына дейін екі мың екі жүз жылдық жер. Тәңірі оларды жаратқаннан бүгінге дейін олар бастарын төмен салбыратып, Тәңірге (Аса құдіретті әрі ұлы) тәспі айтып жатыр. Тәңірі Тағала періштелерге әмір береді. Періштелер күн сайын Аршты көтерушілерге құрмет көрсетіп, сәлем жолдайды. Кезегімен бір сағат Тәңірі Тағаланың құдіретіне назар салып, тәхлил айтады. Және Аршты көтерушілердің екі қолы мен екі аяғы бар. Тәңірі айбатынан тәспі айтып, мұсылмандарды жарылқауын сұрайды. Бұл туралы Құранда былай деп хабар берілген: *«Әлләзинә йәхмилинал-’әршә уә мән хәуләһу йусәббихунә би хәмди раббихим уә йуминунә биһи уә йәстәғфирунә лил-ләзинә әмәнү»* («Ғафыр» сүресі, 7-ші аят) («Сондай ғаршыны көтерген және оның маңындағы періштелер, Раббыларын мактаумен дәріптейді, Оған сенеді. Сондай-ақ, иман келтіргендер үшін»).

Он екінші сұрақ

Сұрақ: Жөйт: «Тәңірі (Аса құдіретті әрі ұлы) жер бетіне қанша пайғамбар жіберді? Олардың қаншасы мурсәл еді? Нәбилері қанша еді?», – деді.

Жауап: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, жөйт! Біл және хабардар бол, Тәңірі Тағала жүз жиырма төрт мың пайғамбар жіберді. Олардың үш жүз он үші мурсәл еді. Басқалары нәби еді. Мурсәл дегеніміз – оған Жебірейіл уахи алып келген, ал нәби дегеніміз – біреу түсінде көрді, біреу көктен дауыс естіді және періштелерді көрмеді. Үш жүз он үш пайғамбардың жиырма сегізін мақтап, Құранда атап өтті. Және жиырма пайғамбарды махаббатпен атап өтті. Барлық пайғамбарлардың ішіндегі үлкені он сегіз. «Әнғам» сүресінде атап өтті. Алла Тағала: *«...уәжтәбәйнәһум уә һәдәйнәһум илә сиратин мустәқимин»* («Әнғам» сүресі, 87-ші аят) («... туыстарынан да таңдап алып тура жолға

салдык»). Он тоғызыншы етіп Адамды атап өтті. «*Суммәж-тәбәһу раббуһу фәтәбә 'әләйһи уәһәдә*» («Таһа» сүресі, 122-ші аят) («Сонан кейін Раббы оны есіркеп, тәубесін қабыл етіп, тура жолға салды»). Жиырмасыншы етіп Расулды атап өтті. Алла Тағала: «*Уәләкин Аллаһу йүәжтәби мин русулиһи мән йәшәу*» («Бірақ елшілерінен қалағанын тандап, соған білдіреді»).

Жиырма сегіз пайғамбардың жетеуіне кітап түсті: бірінші – Шиш пайғамбар, екінші – Ыдырыс, үшінші – Ибраһим, төртінші – Мұса, бесінші – Дәуіт, алтыншы – Иса, жетінші – Мұхаммед Мұстафаға (Барлықтарына Алланың сәлемі болсын).

Барлық парактар пайғамбарларға көктен түсті. Саны жүз он төрт парак түсті. Елу парак Шишқа түсті. Отыз парак Ыдырысқа түсті. Он парак Ибраһимге түсті. Және Тәурат Мұсаға, Інжіл Исаға, Забур Дәуітке, ал Фурқан Мұхаммед Мұстафаға түсті². Және бес пайғамбар шарифат иесі еді, әрқайсысы шарифат ұстайтын. Нух, Ибраһим, Мұса, Иса, Алла елшісі Мұхаммед.

Барлық кітаптардың ішіндегі жақсырағы, оңайырағы, әдемісі – Құран. Мұхаммед шарифаты тәспі. Барлық шарифаттар мен пайғамбарлар арасында одан шарифаттырақ әрі Тәңірге жақынырағы жоқ. Және ешбір үммет оның үмметінен артық болмайды.

(Көктен) қандай кітап түссе де, бәрі де рамазан айында түсті. Ибраһимге айдың он төртінде түсті. Содан кейін жеті жүз жыл өтті. Айдың алтыншы күні Тәурат Мұсаға түсті. Содан кейін және бес жүз жыл өтті. Айдың он екінші күні болғанда Забур Дәуітке түсті. Және одан мың жыл өтті. Айдың он сегізінші күні болғанда Інжіл Исаға түсті. Және одан алты жүз жиырма жыл өтті. Осы айда Фурқан Мұхаммед Мұстафаға енді. Бұл туралы Құранда Алла Тағала: «*Шәһру рәмәзанәл-ләзи унзилә фиһил-Қурән һудән лин-нәси уә бәйинәтин минәл-һудә уәл-фурқан*» («Рамазан айы сондай бір ай, ол айда адам баласына тура жол және (ақ пен қараны) айыратын дәлел түрінде Құран түсірілді»).

Он үшінші сұрақ

Сұрақ: Жәйт: «Мүңкүр-Нәңкүр деген қандай періштелер? Сипаты қандай?», – деді.

Жауап: Пайғамбар: «Мүңкүр мен Нәңкүр екі періште. Тәңірі Тағала оларды көрге жауапты өкіл етіп жаратқан», – деді.

Мұсылман не кәпірден біреу өліп, оны қабірге қойса, ол екі періште көздерінен от шашып, ауыздарынан жалын атып, айбат шегіп келеді. Әрқайсысы қолында бір күрзі алып кіреді. Ол күрзінің ауырлығын айтар

² қалған пайғамбар жайында мәлімет бермеген.

болсақ, барша өліктер жиылса да ол күрзіні көтере алмайды. Олар Алланың бірлігі туралы сұрақ қояды. Егер жауап бере алмаса, сол күрзімен ұрады. Егер ол күрзімен тауды ұрса, құм секілді болатын еді.

Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) былай баяндайды: Егер мұсылманнан біреу қайтыс болса, мейірім періштелері көрікті бейнедегі хош иіспен келеді. Ол періштенің жарығынан мұсылманның көңілі нұрға толады. Қолдарында жұмақ киімін алып келеді. Содан кейін өлім періштесі: «Ей, таза жан! Мына таза тәннен шық!», – дейді. Жаратушы жарлығымен жан бұл дауысты естіген уақытта хош иістен бір тамшы су тамғанындай немесе ұннан (қамырдан) қыл суырып алғанындай ол нұрдан табаққа салып, жұмақ жібегіне орап, хош иістермен көтеріп, көкке алып шығады. Көк періштелері ол иісті иіскеп: «Бұл кімнің жаны?», – дейді. (Періштелер): «Пәленше ұлы пәленшенің жаны», – деп жауап береді. (Сонда) Тәңірі Тағаладан: «Бұл құлымның жанын көкке алып шығындар!», – деген жарлық болады. Әр қабат көкке жеткенінде, көктер есігі ашылады. Жетінші қабат көкке жеткенінде, Тәңіріден: «Ей, бақытты пендемнің атын жұмақ төріне жазындар!», – дейді де, содан: «Жанын денесіне алып барындар!», – деген жарлық келеді. Және періштелер ол жанды алып келеді.

Ол екі періште Мүнкүр мен Нәнкүр оған сұрақ қояды: «*Мән раббук?*» яғни «Тәңірің кім?», «*Мә динук?*» яғни «Дінің не?», «*Мән нәбийук?*» яғни «Пайғамбарың кім?». Ол жан денесімен бірге айтады: «Жаратушым – Алла Тағала, пайғамбарым – Алла елшісі Мұхаммед, дінім – мұсылман». Және: «Ілімің не?», – деп сұрағанда, (ол): «Ілімім – Құран», – деп жауап береді. (Сонда) Алла Тағаладан: «Ей, періштелерім, бұл құлым дұрыс айтып жатыр. Құлыма жұмақтан бір дәреже үлес беріндер!», – деген жарлық келеді. Періштелер айтқанындай жасайды. Содан кейін сұлу бейнелі, хош иісті біреу келеді. Ол құлға: «Ей, пәленше, саған сүйінші болсын!», – дейді. Ол құл: «Сен кімсің?», – дейді. Ол: «Ей, Тәңірінің пендесі! Біл, мен сенің дүниедегі шынайы сенімің мен ізгі амалдарыңмын. Жаратушының жарлығымен келдім. Қияметке дейін сенімен бірге тұрамын. Сені жұбатамын», – дейді.

Егер ол құл сормандай болса, «*Нә 'узубиллаһ мин залик*» («Мұндайдан Алла сақтасын»), оған бір сұрықсыз бейнеде, айбаттанып қара киім киген (біреу) келеді. Ол құлдың басына келіп тұрады. Содан кейін өлім періштесі: «Ей, таза жан, мына жаман тәннен шық!», – дейді. Мұндай дауысты естіген уақытта жан тән ішіне жасырына бастайды. Өлім періштесі шенгел сұғады. Барлық ағзасын жапырақты қой жүнінен тартқанындай немесе жүнге жабысқан тікенді күштеп жұлғанындай күшпен тартады. Сонда барлық тамырлары үзіліп, ағзаларының порша-поршасы шығады. Содан кейін өлім періштесі қолынан ол жанды алып бір қара матаға орап, көкке алып шығады. Оның сасық

ісінен періштелер бір-біріне кашады. «Бұл пәленшенің ұлы пәлен сормандай еді. Мынау соның жаны», – дейді. Періштелер оған лағынет айтады. Алғашқы кабат көкке жеткенінде аспан қақпасы жабылады. Періштелер жол бермейді. Тәңірі Тағаладан: «*Иннәл-ләзинә кәззәбу би әйәтинә уәстәкбәру әнһә лә туфәттәһу ләһум әбуабус-сәмаи*» («Күдіксіз аяттарымызды жасынға айналдырып, одан өздерін жоғары көргендерге көктің есіктері ашылмайды»), – деген жарлық келеді. Содан кейін: «Оның атын жеті кабат жер астындағы Сижжинге жазындар», – деген жарлық келеді. Періштелер Тәңірінің жарлығымен Сижжинға түсіріп, жазады. Содан тәніне жанын алып келеді. Мүнкүр мен Нәнкүр шыдай алмастан, айбаттанып: «*Мән раббук?*» яғни «Тәңірің кім?», «*Мә динук?*» яғни «Дінің не?», «*Мән нәбийук?*» яғни «Пайғамбарың кім?», – деп сұрай бастайды. Бұл ешқандай жауап бере алмастан: «Мен білмеймін», – дейді. Сонда ол періштелер отты күрзімен оны ұрады. Денесінің быт-шыты шығып, сүйектері мен буындары бір-бірінен ажырайды. Тәңірден жарлық келеді. Ол құлға оттан төсек салып береді. Оның қабірінде тамұқтан бір саңылау ашып, көрін тар етіп береді. Екі періште азаптайды. Тәңірінің қалауымен көрінін қысатыны соншалық, бір сүйегі екіншісін тесіп, сүйектерінің быт-шыты шығады. Содан кейін бір сұрықсыз жүзді, шағыр көзді біреу пайда болып: «Ей, пәленше! Тәңірінің азабынан қорық!», – дейді. Ол құл: «Сен кімсің?», – дейді. Ол бейне: «Сенің дүниедегі сормандай жаман амалдарыңмын», – дейді. Ол құл қияметке дейін азап ішінде қалады.

Он төртінші сұрақ

Сұрақ: Жөйт: «Хабар бер, Бәйтул-мағмур дегеніміз не? Сипаты қандай?», – деді.

Жауап: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, жөйт! Біл және хабардар бол, Бәйтул-мағмур төртінші кабат көкте орналасқан. Бір нұрлы үй. Тәңірі Тағала Құранда бұл туралы хабар беріп былай деген: «*Уәт-тури, уә китәбин мәстури, фи раққин мәншури, уәл-бәйтил-мә'мури*» («Тұр тауына, жазулы кітапқа, теріге жазулыға, Толықсыған үйге (Көктегі қыблаға»).

Ол үйдің кеңдігі мен ұзындығы бес жүз жылдық жер. Төрт бұрышы бар. Бір бұрышы қызыл жақұттан, тағы бір бұрышы жасыл зүбәржаттан, тағы бір бұрышы қызыл алтыннан, тағы бір бұрышы ақ күмістен. Сол үй ішінде Тәңірі Тағала жақұттан бір мінбер жаратқан. Сол үйдің әр қорғанында мұнара бар. Ол үй Қағба тұсында орналасқан.

Жұма күні болғанда дүниедегі мұсылмандардың азаншысы намазға шақырып азан айтқанында Тәңірі Тағала Жебірейілге әмір береді. (Содан) ол

мұнараға шығып азан айтады. Жеті қабат періштелері оны есітіп, Аршы астынан періштелер Бәйтул-мағмурға жиналады. Микәйіл (Алланың оған сәлемі болсын) сол мінберге шығып, құтба оқиды. Тәңірге сансыз мадақ-мақтаулар, пайғамбарға мадақ-салауат айтады. Исрафил имамдыққа өтеді. Екі ракағат жұма намазын оқиды.

Жебірейіл тұрып: «Ей, Микәйіл! Ей, Исрафил! Бүгін менің азан айтқаныма періштелердің бәрі куә болыңдар! Сауабын Мұхаммед үмметінің азаншыларына бағыштадым», – дейді.

Микәйіл михрабтан тұрып: «Ей, періштелер! Бәрің куә болыңдар, бүгін менің құтба оқыған сауабымды Мұхаммед үмметінің құтба оқушыларына бағыштадым», – дейді.

Және Исрафил тұрып: «Ей, Жебірейіл, Микәйіл! Ей, періштелер! Бәрің куә болыңдар, мен бүгін имамдық қылған сауабымды Мұхаммед үмметінің имамдарына бағыштадым», – дейді.

Және жеті қабат көк періштелері тұрып: «Ей, Жебірейіл! Ей, Микәйіл! Ей, Исрафил! Ей, барша періштелер! Куә болыңдар, біз бүгін жамағатпен оқыған намазымыздың сауабын Мұхаммед үмметінің күнәһарларына бағыштадық», – деп айтады.

Содан кейін Тәңірі Тағаладан: «Ей, періштелер, Сендер куә болыңдар, мен Мұхаммед үмметінің барша күнәһарларын кешірдім, орындарын жұмақта қылдым», – деген дауыс келеді.

Он бесінші сұрақ

Сұрақ: Жөйт: «Қап тауы деген не? Одан ары не бар? Сипаты қандай?», – деді.

Жауап: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, жөйт! Біл және хабардар бол, Кап бір тау. Дүниені қоршап тұр. Мына дүние соның ішінде. Ол таудың ұзындығы көкке дейін жетеді. Тәңірі (Аса құдіретті әрі ұлы) ол тауды жасыл зүбәржаттан жаратқан.

Мұсылмандар әмірі Әли баяндайды: Тәңірі Тағала жеті қабат жерді жаратқан уақытта біраз уақыт қозғалып тұрды. Тәңірі Тағалаға мінәжат қылып: «Менің үстімде адам балалары қан төгеді, зина жасайды, күнәлар қылады. Мен шыдай алмаймын», – деп еді, (Алла Тағаладан): «*Қаф уәл-Қурәнил-мәжиди, бәл 'әжйбу ән әсәә әһум мунзирун минһум*» (50/1-2) («Қаф және биік дәрежелі Құранға серт. Керісінше кәпірлер өздеріне араларынан бір ескертуші келуін...»).

Уәһб ибн Мунәббих, пайғамбардан (Алланың оған сәлемі болсын) былайша жеткізеді: Қаптан ары бір нәрсе жаратыпты. Кеңдігі бес жүз жылдық (жер). Ол жердің ауасының бәрі мұз әрі қар екен. Тағы біраздан кейін тағы жер бар.

Содан кейін Исафилға «Сүрінді үрле!», – деген жарлық болады. Исафил сүрін үрлеген уақытта адамзаттын бәрі өліп, тек Тәңірі қалағандар ғана (тірі) қалады.

Муфәссирлер былай дейді: «Илла машаллаһу» («Алла қаламайынша») яғни Жебірейіл, Микәйіл, Исафил, Өзірейіл, жұмақ періштелері, Аршты көтерген періштелер, олардан басқа он сегіз мың әлем адамдарының бәрі өледі. Тәңірі Тағала (Аса құдіретті) Өзірейілге: «Жебірейіл, Микәйіл және Исафилдің және баршаның жанын, сондай-ақ Арштың жанын ал!», – деп жарлық береді. Өзірейіл олардың жанын алады. Содан кейін: «Енді сен өзіңнің жаныңды өзің ал!» – дейді. Өзірейіл сонда пұшайман болып: «Тәңірім! Егер жан ащысы осындай боларын білгенімде еш жан алмас едім», – дейді. Содан кейін өз жанын алады. Тәңірі Тағаланың өзі ғана қалады. Содан кейін: «*Уәтәуәкқалу 'әләл-хәййәл-ләзи лә йәмут*» (25/58) («Сондай еш өлмейтін тірі Аллаға тәуекел ет»), «*Лимәнил-мулқул-йәумә лиллаһил-уахидул-қаһһару*» (40/16) («Бүгін патшалық кімдікі? Тек қана жалғыз тым өктем Алланыкі» делінеді»).

Одан кейін қырық жыл осылай тұрады. Жер мен көкте бір тіршілік иесі болмайды. Тәңірі Тағала қашан халықты тірілтуді қаласа, Аршы аяғында бір дария жаратқан. Оның аты – Бәхрул-хәйуан. Сол дариядан дүниеге ақ су ағады. Шығыстан Батысқа дейін жаһан суға толады. Жанды заттың бәрі, адамзаттан мұсылман демей, кәпір демей, шірігені бар, қурағаны бар бәрі өз денесінде Алланың қалауымен (қайта) тіріледі. Ер топырағы әйел топырағымен араласпайды. Бейнелер қайта болғанда Тәңірі Тағала өз құдіретімен Жебірейіл, Микәйіл, Исафил және Өзірейілді қайта тірілтеді. Исафилге: «Арштың астына бар!», – деген жарлық болады. Исафил Аршы аяғына барып, сүрін қайта үрлейді. Бұл сүрдің жеті бұтағы болады. Әрбір бұтағы жеті мың жылдық. Барлық жандарды сол сүрдің ішіне салады. Әуелгі бұтағында періштелер жаны, екінші бұтағында пайғамбарлар жаны, үшінші бұтағында сыддықтар жаны, төртінші бұтағында шейіттер жаны, бесінші бұтағында құстар, киіктер және перілер жаны болады.

Содан кейін Исафил сүрін қайта үрлейді. Барлық жандар бұтақтардың асты-үстінен, оң-солынан топырлап шығады. Тәңірі Тағала мұсылмандар жанын шырақ секілді жарық қылады, кәпірлер жанын қара қылады. Тәңірі (Аса құдіретті): «*Фә би'иззәти уә жәләли йәржи'ун кулли рухин илә жәсәдиһә*» мағынасы «Өз ізетім мен құдіретімді ортаға қойып айтамын, барлық жандар өз орындарыңа кіріңдер», – дейді. Жаратушының жарлығымен көзді ашып-жұмғанша бірде-бір жан адаспастан өз орындарына кіреді. Содан кейін періштелерге жарлық болып, халықты әділ сотқа қарай бағыттайды. «*Субханәл-қәмилу фил-'әмәлиһи әл-қәдиру 'әлә хәлқиһи уә һуәл-'әзизул-хәким*» («Ісін толық орындаған, жаратуға күші жеткен, әзіз де дана болған Аллаға тәспі айтамын»).

Он жетінші сұрақ

Сұрақ: Жөйт: «Көктін құлпы туралы хабар бер. Кілті не? Немен байланады? Немен ашылады?», – деді.

Жауап: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, жөйт! Біл және хабардар бол, көктін құлпы мынау – егер бір кәпір дүниеден өтсе, *«Нә’узу биллаһ мин залик»* («Бұлай болудан Аллаға сыйынамын»), көк қақпасы ол үшін байланады. Және екі сұрақ, яғни кәпірлік бір сұрақ, иман және басқа сұрақ. Көктін кілті таухид иманы болар. Егер бір мұсылман шынайы сеніммен, көркем тілмен иман сөзін айтса, көк қақпасы ашылады», – деді.

Пайғамбардан (Алланың оған сәлемі болсын) бұл жауапты естіген уақытта жөйттер: «Расында да, Ей, Мұхаммед, біз бұл жауапты Тәурат пен Інжілден тура осылай көріп едік», – деп, «Пайғамбарымыздың пайғамбарлығы ақиқат деп», – деп, бәрі иман келтірді.

Он сегізінші сұрақ

Сұрақ: Жөйт: Хабар бер, ей, Мұхаммед! Ғибадатхана балығы деген не? Дарияда ма ол?», – деді.

Жауап: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, жөйт! Біл және хабардар бол, ол Жүніс пайғамбарды жұтқан балық. Жаратушы Тағала Жүністі сынауды қалаған уақытта ол балыққа: «Ей, балық! Аузыңды аш!», – деп әмір берді. Балық аузын ашып еді, Жүністі балықтың аузына салды. Балыққа және: «Ей, балық! Жүністі саған азық үшін бермедік, ол Менің пайғамбарым. Пайғамбар етін құс-құрттың жеуін харам еткенмін. Бірақ сенің ішінді Жүніске зындан жасадым. Қинама», – деп жарлық берді. Ол балық Жүністі жұтқанымен де, бұл жарлықты есітіп жемеді, жұбымен шағылыспады. Намаз уақыты болған уақытта Жүніс балық ішінде намаз оқуға кіріскенде, балықтың іші кеңейді. Содан соң қырық күн өткенде Жаратушы (*Аса құдіретті әрі ұлы*) балықтың қарнын сарымсақ қабығынан да жұқа қылды. Жүніс пайғамбар балық ішінен жеті дария тұрғындарын көрді. Жүніс пайғамбар тәспі айтар еді. Дария тұрғындары бұл тәспіні есітетін еді. Жүніс пайғамбар тәспі айтқанында Аршы астындағы періштелердің бәрі есітетін еді. (Олар) Тәңірі Тағалаға мінәжат етіп: «Тәңірім! Мына не қылған тәспі дауысы? Қайда?», – деп сұрады. Тәңірі Тағаланың қалауымен шығыстан батысқа дейін есітілетін еді. Және періштелер: «Оны не үшін сынап жатқаныңды бізге білдір», – деп сұрап еді, «Ей, періштелерім! Одан бір ағаттық кетті. Сол үшін осы зынданда ұстап отырмын», – деген дауыс келді. Содан кейін періштелер зар еңіреп, Тәңірі Тағаладан шапағат етуін

сұрады. Тәңірі Тағала олардың тілегін қабылдады. Балыққа: «Дария жағасына шық, аузыңды аш!», – деген жарлық келді. Балық шығып, аузын ашты. Жүніс пайғамбар балық ішінен шығып, құтылды. Тәңірі (*Аса құдіретті әрі ұлы*) періштелердің шапағатынан дүниеге шықты. Дария ішіндегі ғибадатхана сол еді.

Он тоғызыншы сұрақ

Сұрақ: Жөйт: Хабар бер, ей, Мұхаммед! Бір рет күн түсіп, енді қияметке дейін қайта күн түспейтін ол қандай жер?», – деді.

Жауап: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ей, жөйт! Біл және хабардар бол, ол Мысыр дариясы болатын. Мұса пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) Бәни Исрайил қауымынан қашқан кезде Ферғауын әскерімен қуып келді. Мұсаның қауымы қатты қорықты. Ферғауынның он жеті мың жаяу әскері болатын. Және мың салт атты шоқпарлы әскері бар еді. Тағы жүз ғалым, төрт жүз іріктелген еді. Мысырдан сол күні қашып, ертесіне күн шығарда жетті. Мұса әскері олардың қылыш, қалқан, найза секілді жасақтарымен әлемді жаулағанын көрді. (Олар): «Ей, Тәңірінің елшісі! Мына дұшпан әскері қуып жетті. Біздің бұлармен шайқаспаққа шамамыз жоқ», – деп шағымданып еді, Мұса пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) дұға жасап еді, дұғасын Хақ Тағала қабылдады. Дұғасы мынау еді: *«Аллаһумма ләкәл-хәмд уә иләйкә әл-муштәқа уә бикәл-муштәуат уә әнтәл-муштә’ан уә лә хәулә уә лә қууәтә иллә бмләһил-’әзим»*. Осы дұғаны оқыған уақытта Тәңірі Тағаладан: «Ей, Мұса! Таяғыңмен мына дарияны ұр!», – деген жарлық келді. Мұса пайғамбар Тәңірі қалауымен дарияны ұрып еді, дария он екі жол болды. Оң мен солдан әрбір жолдың кеңдігі екі йағаштай бар еді. Су бөгеліп, таудай болды. Алла Тағала бұл туралы былай деді: *«Фә әухәйнә илә Мусә әнидриб би ’әсәкәл-бәхрә фәнфәләқә фә кәнә кулли фирқин кәт-таудил-’әзим»* («Мұса (ғ.с.)ға: «Таяғыңмен теңізді ұр!», – деп уахи еттік. Сонда (теңіз) жарылып, әр бөлімі асқар таудай болды»).

Мұса (Алланың оған сәлемі болсын) Бәни Исрайилға: «Енді дарияға кіріңдер!», – деді. (Олар): «Ей, Мұса! Тәңірі Тағала білер, қашаннан бері бұл су ағып жатыр, аттарымыздың аяғы батады, қалай кіреміз? Қайта Тәңіріден сұрасаң күнге жарлық болып, мына жерді құрғатса», – деді. Тәңіріден күнге жарлық болды. Ол жерге түсті. Дария түбі құрғады. Мұса қауымына: «Енді кіріңдер!», – деді. Теңізге он екі топ болып кірді. Және: «Ей, Алланың елшісі! Енді жақсы кірдік. Бірақ бір-бірімізді көріп өтейік», – деп еді, Мұса (Алланың оған сәлемі болсын) дұға жасап еді, ол су тұнықталды. Бір-бірін көріп өтті. Ешкімнің де аяғы су болмады. Бәни Исрайил өтті. «Ей, Мұса! Таяғыңмен ұрмағын, қарғыс

атқыр Ферғауынды онда опат етермін», – деген жарлық келді. Бұл туралы Алла Тағала Құранда былай деген: «*Уәтрукил-бәхрә рәһуән иннәһум әсундун муғрәқун*» («(Теңізден өтіп алғаннан кейін) теңізді ашық қойып қой. Өйткені олар суға бататын ләшкер!»).

Қарғыс атқыр Ферғауын дарияға жетті. Он екі жол түскенін көріп қауымына: «Мұса суға менін жарлығымды айтып кіріпті. Дария оларға жол беріпті. Егер менін жарлығымды айтпаса, дария оларға қашан жол беріп еді?», – деп айтып еді, қауымы бірден сәжде жасады. Қарғыс атқыр Ферғауын: «Енді кіріңдер!», – деді. «*Әнә раббикумул-ә'лә*» (79/24) («Мен сендердің ең ұлы раббыларың» – деді), – деп сонда өкінді. Содан кейін дарияға кірді. Қорқып тұр еді, Жебірейіл (Алланың оған сәлемі болсын) бір бие мініп келді. Қарғыс атқыр Ферғауын мінген айғыр ат ерді. Жебірейіл кіріп еді, Ферғауынның аты найза бойы ғана кірді. Ферғауын бірнеше рет оқталды. Атын жүргізе алмады. Ферғауын теңізге кіріп еді, барша әскері де кірді. Періштелер арқадан демеп отырды. Ферғауын әскерінен бір адам да қалмастан кірді. Ана жағаға ешкім де шықпап еді. Тәңіріден дарияға: «Ферғауынды әскерімен опат қыл!», – деген жарлық болды. Кенет дариядан дауыс келді. Қорқыныштан әскері сарсан болды. Кенет су жарылып, әскері суға батты. «*Әдрәкәһул-ғәрәқу қалә әмәнту иннәһу лә шләһә иллалләзи әмәнәт биһи бәни исрайилә*» («Ақыр ол суға батар сәтте: «Исраил ұрпақтары иман келтірген Тәңірден басқа Тәңір жоқтығына иман келтірдім. Мен де бойұсынушылардан болдым» деді»). Сол жерде Ферғауын иман келтірді.

ТРАНСКРИПЦИЯСЫ

Bismillāhir-raxmānir-raxim. Āl-xāmdu lillāhi rabbil 'ālāmin uāl-'ākibātu lil-muttākin uās-salātu 'āla rasulihī Muxummādin uā alihi āzmā'in

Bū kītab ičinde ĩad kylūr ozaky xālahīklarnyñ sōzlerini kečmiš kišilerniñ kissālirini. Padišah-e 'alām žällä žäläluhu ĩaratty, köknī ĩaratty, karadyn kürüğa tegü ä'lādin 'illiyuğa tegü. Bū kītab žumlāsī su'al tūrūr. Žāuablary sāuab üzä žāuab aйдүгү bü erdi kīm Žābraīilniñ Täñrgi žällä žäläluhu färmany birlän enib Rasul 'älāihis-sālamğa ögretti berdī. Neteg 'āžaiıblarny bāıan kylū berdī taky bü su'allarny sāxabylyğa büıürdylyr ämma ämirul-mu'minin 'Āli raziallahu 'ānhu žāuab berdī.

Bū kītabnyñ aty Sirāžul-kulub tūrūr. Mä'nisi köñüller čiraγy temek bolūr. Okūγly eštiglige mänfä'ät ülγ tūrūr. 'Ārāb tiliče erdi. Türk tiliğe öuürdük kīm ögrengē asan bolsün teb. 'Ārāb tili bilgen kēndü okuyay mänfä'ät aγay. Ämma 'ārābčā bilmegenler mündyn ülüşsüz kalaylar. Кайу kīm erse bü Sirāžul-kulubny okysa, duniädyn ĩüz ögürüb axirätke ĩüz ĩüz ũγay temiš. Türlüg 'ilm ögrengēi, 'alim bolay; kiāmāt künde 'alimler žumlāsindin bolay teb. Axirättä 'āziz bolay. Ämma andak kerek kīm okymyšda bižni izgü du'a birlä ĩad kysalar teb ol umizdin täsnif kyldymyz.

Üčünüči su'al

Īana su'al kyldy. Žuhud aidy: Bū köklerni kīm ĩaratty? Tegme birniñ aty ne tūrūr? Sifāi neteg tūrūr? Kök ičindeki färıştälärniñ ta'ātlari neteg tūrūr Atlary ne tūrūr? Bāıan kylū bergil, teb aidy.

Žāuab: Päıγāmbär 'älāihis-sālam ĩarylkady: İlik kat köknī ĩašyl zumurrudtyn ĩaratty. Aty - Barki'a tūrūr. Žumlä färıştälär anyñ ičinde säzdä birlä tūrürler. Täsbixläri bü tūrūr: Subxānä zil-mälākut. Anlarnyñ ülüklarynyñ aty Ismä'il tūrūr. Taky bir färıştä bar. Anyñ aty - Rā'dxiıa tūrūr. Īamγuγa, bülütka erklık tūrūr.

Ekinčkat köknī nurdyn ĩaratmyš tūrūr. Anyñ aty – Uklun tūrūr. Anyñ ičindeki färıştälär žumlāsī rukū' ičinde tūrürler. Anyñ täsbixi bü tūrūr: Subxānä zil-'izzāti uäl-žābārut tūrūr. Alarnyñ ülüγyñ aty – Ārkaıil tūrūr. Taky bir färıştä ĩaratmyš tūrūr. Ol färıştäniñ ĩarymy kardyn, ĩarymy ottyn tūrūr. Kar otny öčürmes. Anyñ aty Xābib tūrūr. Alarnyñ täsbixi bü tūrūr: Subxānä män ällāfä bāınāl-bālxi uān-nari uā äl-lāfä bāınä kulubul-'ibadi.

Üčünč kat köknī kyzył ĩakutdyn ĩaratmyš tūrūr. Anyñ aty – Kaitum tūrūr. Anyñ ičindeki färıştälär nämazğa kobüb tūrürler. Alarnyñ täsbixi bü tūrūr: Subxānä zil-mulki-kuddusi. Alarnyñ ülüγlaryñ aty – Kükbāıil tūrūr.

Üçünç kat йерде Тәңрi subxanāhu uā Tā'ala хәлklar йаратыb түрүр. Йүзleri adāmi йүzi тек, ағyzlary it ағzy тек, елiкleri adāmi еligi тек, азакlary syғyr азaky тек, түкleri кой түki тек. Тәңрi 'azzā uā žällāke көz йүmүb ағyғnча mä'si'iat kylmaslar, ta kiйāmatke tekrü. Nāmazlarynҗa zārrā axir sāuab йок. Kaçan бiзge түn bolsa, alaryҗa күndüz болүр. Alaryҗa түn bolsa, бiзge күndüz болүр. Anyҗ үчүн fälāk mundak йoryйur.

Törtünç kat йерде күkurd таsy бар. Allahu Tā'ala tämuyuklar үчүн йаратыb түрүр. Tekme бiр таşnyҗ үлүклүky Kaf таy meңizlik түрүр. Netek kīm kälamy içinde хәbär берүр uā kuduhān-nas uäl-hižarātu, tamүknүҗ tamdüyу adāmi түрүр taky таş түрүр. Anyҗ үчүн kīm күkurd таsy tärk йакyлыан түрүр. Йакylsa өçmeki болmas. Pāйyāmbār йарlykar: Tamүҗ içinde Тәңрi 'azzā uā žällā күkurd йаратыb түрүр. Eger duniйa таylaryny аҗa salsalar erdi mum тек еrigeй erdi.

Šāйx Mansur-i 'Ämmar айтүр, räxmätullahi 'älāйhi: Хаžka барүр erdim. Kufägä йettim. Kež boldy. Бiр kapүkdyn ün kelүр. Andak айтүр: Йа, rab! Seni anda azarlatym. Ah, Meniҗ muradym seni azarlatmak ermes erdi. Saҗa xilaf kylmak mäxsud ermes erdi. Amma nadanlyktyн kyldym, teйü zar-zar йyулайүр erdi. Ilāhi, men йызdym. Meni kinaйүр erseҗ maҗa ara kīrgүçi йок. Emdī kabүküҗa keldim. Sen йauütmas erseҗ kayda barайyn. Baғrү йегim йок der erdi. Šāйx Mānsur-i 'Ämmar айтүр: Anyҗ йyуlamakyndyn өзүmnī tūta бiлмедim. Men йеме йyуладym. Kүlakymny kabүk йарүkyнда түtүb айдym: Ä'uzu billāhi mināš-šāйтani räžim. Bismillāhir-raxmānir-raxim. Uät-tā'un-nar ällāti uā kuduhān-nasu uäl-hižaratu 'älāйhā äл mätaikātu yilazun šidādun lä йä'sunallahā ma āmarahum uā uäf'alunā ma'й-u mārun. Mā'nisi ol болүр: Korkүңlar ol tamүk tamdüyүdyn adām oylanlary түрүр күkurd таsy бiлә muäkkil kylmyš түрүр. Kayü färištälärni färmanlasa any kylүrlar. Bү äйätni okүdüm erse, zarlyky көp erdi. Бiр ançada kežin ünī kelmedi. Heç ünī çyкmas boldy. Kabүk nišanā kyldym. Taky ol kabүkdyn kettim. Erte kobүb. Ol kabүkka keldim süрайyn teйu. Kapүkda бiр žanazā түрүр. Бiр күrtkany көрermīn. Zar-zar йyулайur. Kөzüm йарүky, көңlüm miuäsi. Süрдүm erse, айтүр: Bү йiғit meniҗ oylüm erdi. Räsulnүҗ ählī säйidzadā erdi. Tүнle nämaz kylүr erdi. Kүndüz ruzā tütar erdi. Šāйx Mānsur-i 'Ämmar айтүр: Anasyҗa süрдүm. Aғydy mü?, teb. Айтүр: Йок. Äйäti ešitti taky oylüm žan täslim kyldy, teb айdy. Šāйx Mānsur-i 'Ämmar айтүр: Ah. Säйidzadāni men öltүrmišmīn. Kiйāmat күn бү maҗa үлүy хäsim болmyš teb йyулайu Kufā šährindin çykty.

Bešinç kat йерде tamүk йylanlary бар. Tekme бiрniҗ үлүкlyky деue тек түрүр. Här бiр йylannыҗ үç йüz altmyš күйrүky бар. Tekme күйrүky içinde үç йüz altmyš zāhrī бар түрүр. Eger бiр kätärä zāhrin duniйaҗa çyкarsa erdi, duniйa žanuärläri žumläsi öлкей erdiler. Dunйia içindeki tä'amлар žumläsi аyу болyай erdiler. Žumlä suar zähär тек болyай erdi. Heç kimerse ma йölünча йögүйü бiлmegeй erdiler.

Altynç kat йерде akar дәriйalar бар түрүр. Anyҗ içinde žumlä йylanlar түрүр. Тәңрi 'azzā uā žällā йylanlar бiрlä bädbäxt күllaryny 'ukubät kylүр. Eger йylanlardy бiринi

duniyagä yïsa erdï, duniyadaky ùlük taylarny azyyqa kysyay erdï. Žumlä taylar kum meñizlik bolıyay erdï. Eger tamùklùklarny kïrse erdï, andyn korùkmyşda ne kïm ändamlary bar erse, parä-parä bolıyay erdï.

Ïedi kat ñer içinde tamùklùklarny kãfirlerniñ žany tûrûr. Netek kïm Mäula 'azzä uä žällä kälamy içinde xäbär berür ñarlykar: Källä innä kitäbäl-fužžari läfi sizžin.

Ämma ñetinç kat ñer içinde taky äuuäl Iblis ñeri tûrûr. Taky anyñ tabükçysynuyñ ñeri tûrûr. Anda täxt ürüüb tûrûr. Say ñanynda Sämum tûrûr. Sol ñanynda Sämhani tûrûr. Anyñ tabükçylary şukr ede tûrûr.

Uähb ibn Munäbbih äytür kïm: İlk kat ñerniñ aty – Ägima tûrûr. Ekïnç kat ñerniñ aty – Räsida tûrûr. Üçünç kat ñerniñ aty – Äyila tûrûr. Törtünç kat ñerniñ aty – Nätiha tûrûr. Bešinç kat ñerniñ aty – Säkila tûrûr. Altynç kat ñerniñ aty – Mäşigah tûrûr. Ïetinç kat ñerniñ aty – Sara tûrûr. Uallahu ä'läm.

Bešinç su'al

Su'al: Žuhud äytty: Täñri Täbäräkä uä Tä'ala užmaxny nedïn ñaratty? Taky sifäti neteg tûrür? Atlary ne tûrür?

Žauab: Päñyambät 'äläñhis-sälam äydy: Eñ, žuhud! Bilgïl uä agah bolıyl. Uçmaxny nurdyn ñaratty. Ïetinç kat kïkte tûrür. Biri-biri üze mu'alläk tûrür.

Ikiniñ ady – Därus-sälam tûrür. Ekinciniñ ady – Däru-l-uxdud tûrür. Üçünçiniñ ady – Däru-l-xuld tûrür. Törtinçiniñ aty – Däru-l-kärar tûrür. Bešinçiniñ aty – Žännät-i 'ädn tûrür. Altynçynuyñ aty – Žännät-i nä'im tûrür. Sekinçi kamükynuyñ üstün tûrür. Aty – Žännät-i firdaus tûrür.

Uähb ibn Munäbbih ñumn äytür: Täñri Tä'ala tekme bir užmaxny ñaratty erse, här biriñ bir türlük närsedin ñaratty. Därus-sälamny kyzyl ñakütyn, žännät-i 'ädniñ zäbärdin ñaratty. Däru-l-xuldnï ak kümüştin ñaratty. Žännätul-mä'uäniñ kyzyl altündyn ñaratty. Žännätul-firdäusniñ ak inžudin ñaratty. Žännät-i nä'imniñ zumuruddtin ñaratty. Däru-l-kararny nurdyn ñaratty. Tegme bir užmaxnyñ kabıyuy baska tûrür. Keñlikï Mäşriktyn Mäyribka tegi tûrür. Tegme kapıyta bitilmiş tûrür. Lä ilähä illallahu lä u'azzibu män kalä ämma mä'ni andak temek bolür: Men ol ñaratkan Izi tûrürmyn. Mendin ögïn Täñri ñok kïm maña büşa. Bù kälimäni äйтса, men aña 'äzab kylmasmyn.

Altynžy su'al

Su'al: Žuhud äydy: Ïä, Muxämmäd! Täñri tamükny nedïn ñaratty? Ne ñerde tûrür? Atlary ne tûrür? Içinde ne türlüg xälklar bar tûrür?

Žauab: Päñyambär äydy, 'äläñhis-sälam. Täñri Tä'ala tamüyny öz yäzäbidin ñaratty. Kãfirlerniñ kynamak üçün. Ïana tamük ñedi kat ñer astyda tûrür. Biri-biri üzä

mu'alläk tūrūr. Neteg kīm kökī sifāt kyldük, tegme bīr tamūdyň ýana bīriňe tegrü beş ýüz ýylyk ýer tūrūr. Ýana här bīriňiň 'azaby ýetmiş myň ýoly katykrak tūrūr. Tegme tamūnyň ady azyn tūrūr. Äuuäl tamūnyň aty – Žähännäm tūrūr. Ekīnč tamūnyň aty – Läza tūrūr. Üčünč tamūnyň aty – Tutmah tūrūr. Törtinč tamūnyň aty – Žäxim tūrūr. Bešinč tamūnyň aty – Säkär tūrūr. Altynč tamūnyň aty – Zahir tūrūr. Ýetinč tamūnyň aty – Hauiä tūrūr. Kaýu ýerī üstün tūrūr. Anyň 'azaby asanrak tūrūr.

Žähännäm bīr ýazy ýer bar tūrūr. Anyň ičinde ýetmiş myň eu bar tūrūr. Här bīr eu ičinde ýetmiş myň šähristan bar. Härbīr šähristan ičinde ýetmiş myň säraý bar. Härbīr säraý ičinde ýetmiş myň xuzrä bar. Härbīr xuzrä ičinde ýetmiş myň sänduk bar. Härbīr sänduk ičinde ýetmiş myň otdyn 'azab bar. Tegme bīri-bīriňe meňzemes. Kačan kīm päýgämbär 'äläýhis-sälam bü söznī aýtty erse, 'Äisä raziallahu 'änhä ah kyldy. Bixun boldy. Kačan 'aklīya keldī erse, päýgämbär 'äläýhis-sälam aytūr: Eý, 'Äisä! Bü sifāt kī kyldym, žumlä tamūkdyn ýeňilrek tūrūr. Taky kamük asanrak tūrūr, teb. Aýdy: Illähi, kamük kullaryňny ol 'azäbdyn sen saklaýu bergil!

Йедінжі су'ал

Su'al: Žuhud aýdy: Kiýamät kün küllaryňny ta'ätī uä mä'siñätini tartūyū tärazu neteg tūrūr? Ýeme sifāti neteg tūrūr? Bāñan kylū bergil.

Žauab: Päýgämbär 'äläýhis-sälam aýdy: Eý, žuhud! Bilgil uä agah bolyy! Täñri Tä'ala bīr tärazu ñaratyb tūrūr. Kačan kiýamät kün bolsa, ämännä uä säddäknä küllaryňny ta'ätī uä mä'siñäti birlän tartar. Neteg kīm kelami ičinde xäbär berür ñarlykar: Kaulähu Tä'ala uäl-uäznä ñaumäzinul-xäkku fä män säkulät mäuazinuhu fäuläikä humul-mufihunä uä män xäffät mäuazinuhu fä ulä ikälläzinä xasiru änfusähum fähum lä ñazlimun.

'Äbdullah ibn 'Äbbas riuaýät kylür. Aytūr: Päýgämbärdin 'äläýhis-sälam, kačan kiýamät künī bolsa, ämännä uä säddäknä, ol tärazu Mikäýil eligide bolay. Keltürgeýler. Anyň bīr bilesi nurdyn taky bīr bilesi karaňyülükdyn bolay. Ta'ätlärimī nur bilesige üryaylar. Mä'siñätlerni karaňyülük bilesige üryaylar. Üzünlūky Mäşriktin Mäyribka tegi bolay. Tegme bīr ta'ät uä mä'siñätni ögün-ögün tartaylar. Eger kīm erseniň ta'ätī mä'siñätidin äsfandanä öýinče ayyr gelse, žumlä 'ärš-u kursi färištäleri aña utru kelgeýler. Bīr färištä munadi kylaý. Aýay: Filan oýly filanyňny ta'ätī boldy, teb. Kaýu külnüň mä'siñätini äsfandanä öýinče ayyr kelse, ýana bīr färištä munadi kylaý kīm, filan oýly filan bädbäxt boldy, teb aýay. Kamük 'arasät xälki ol nidany ešitgeýler kī xäbärdä andak kelib tūrür kīm kiýamät künī bolsa, ämännä uä säddäknä, ol ýerde üç türlüg xäläyiklar bīri-bīriñi nüntkaylar. Oýül-kyz ata-anany ünütkaý. Ata-ana oýül-kyzny ünütkaý. Žuft-žuftni ünütkaý. Kačan bitigler kar-ñaymur teg üçä başlasa kīm oňdyn kīm soldyn kelgeý. Ýana tamūny xazir kylaýlar. Tamūy

бір күкргеһей. Камүк хәлайиклар бiрi-бiрге үрүнүшкайлар. Кiмнiң та'әтi аяр келгеһей, кiмнiң мә'сiһәт аяр келгеһей.

Хәбәрдә андак келiб тiрүр кiм, пәйғәмбәрдиң, сәлләһу 'әләйһис-сәләм, бiр күлнүң бiтiгiнi келтүргеһейлер. Үзүнлүкү Мәшрикдiн Мәҗрибкә тегрү болҗай. Ол күл көргеһей бiтiгi баһтын азакка тегрү кара болмыш. Бү күл 'әзиз болҗай. Анда кезiн ол мә'сiһәтнамәсiнi таразу бiлесiге үрҗайлар. Мә'сiһәт аяр келгеһей. Йана ак каяыз бергеһейлер. Йана бiр бiлесiге койҗайлар камүддiн аяр келгеһей. Бү муtäхәһир күл айҗай: Йәһи, бү не каяыз ердi кiм, камүҗ мә'сiһәттiн аяр келдi? Хитаб келгеһей: Йә, 'ибәди фәдхули зәннти. Ей, күлүм, үзмакка кiргiл! Бүл күл 'әзиз калкай. Йәһи, бү не каяыз ердi, теб. Тәҗридiн йарлыҗ келгеһей кiм, ей, күлүм, сен ол дунйада аяр i'tикаддун бiрлә бү кәлимәни аймыш ердiң. Кiм лә иләһә илләһу Мухәммәдун рәсулллаһи. Бү ол күл аймыш кәлимә сәуабы тiрүр. Бү күл шадманлык бiрлән үхмакка кiргеһей.

Секізiнзи су'әл

Су'әл: Зүһуд айтты: Кийәмәт күни күллар кеҗгү сиратнун сифәти нетег тiрүр? Бәйән кылыл!

Зәуаб: Пәйғәмбәр 'әләйһис-сәләм аиды: Ей, зүһуд! Бiлгiл уә агаһ болҗыл! Сирәт бiр көфрүг тiрүр. Тамүҗ үзә еркiлiг. Зүмлә хәлайик андун кеҗгүсi тiрүр. Сирәтнiң үзүнлүкү үч муң йыллык тiрүр. Ол сирәт кылдун йиңке кылыҗдун йитiг тiрүр. Фәристәләр бар кiм тегме бiрлерi елигерiнде отдан 'әмудлар алыб тiрүрлар. Хәлкларны сирәтка сүерлер. Нетег кiм чобан койны сүер мензилк. Зүмләнiң кеҗгүсi ол тiрүр. Анда кезiн пәйғәмбәр 'әләйһис-сәләм рәхмәт фәристәләри бiрлә келiб сирәт баһында тiрүр. Екi елгiн көтерiб ду'а кылыҗай. Фәристәләр амин-амин тегеһейлер. Ду'асы бү болай: Алһуммә иxfаз уммәти һәзас-сирәтә иләһи уммәтiмi бү сирәт үзә саклаыл, тегеһей. Каҗан күл сирәт үзә азакуну койҗай. Му'min күллар тегме та'әтi әндәзасыча кеҗгеһейлер кiм пәйғәмбәр аиды 'әләйһис-сәләм кiм: Бiр гуруһ хәлайиклар болҗай, йаһын тег кеҗкеһейлер. Йана бiр гуруһ болҗай, йелтег кеҗкеһейлер. Йана бiр гуруһ болҗайлар, күштег кеҗкеһейлер йана бiр гуруһ болҗайлар. Ат илә чәбыб кеҗер тег кеҗкеһейлер. Йана бiр гуруһ болҗайлар йазак йiрүр тег кеҗкеһейлер. Йана бiр гуруһ болҗайлар йаһ оҗлан емеклер тек емеклеуи кеҗкеһейлер. Бiр аңа му'minләр бiр тiн-күн әндәзәсiчә кеҗкеһейлер. Бiр аңасы бiр ай әндәзасыча кеҗкеһейлер. Бiр аңасы бiр йыл кылыҗайлар. Бiр аңасы йiгiрми беһ муң йыл кылкайлар. Кийәмәтнiң бiр күни дунйанун елiг муң йулыча болҗай. Еетег кiм хәбәр берүр, кәүләһә тә'әлә фи йәәмин канә миқдаруһу хәмсинә әлфә сәнәтин.

Әбу Нурәйрә рәзиәллаһу 'әнһу риуәйәт кылүр. Пәйғәмбәр 'әләйһис-сәләм андак йарлыкар: Каҗан кiм сирәт кеҗселер тамүккә йакун тiрсалар, айҗайлар кiм: Бар Худаһа, тамүкдун күткардун, теб Тәҗриҗа хәмд-у сәнә айҗайлар. Бiр аңалары отҗа тiшкеһейлер. Андак айҗайлар: Йәһи, бизлер згiн әндамларымызны фидә кылдүк. Йүзлеримизни

saklayyl, teb айғайлар. Anda kezın айғайлар: Pāhi, sen bılırsın, teb айғайлар. Ўarlyk kelgeı: Eı, küllarym, menıñ birlä 'ähd kylyñlar. Ögın xazät tılemeñler. Bı tamüdyndy keçkenler 'ähd kyldük. Özge heç nerse tılemes bız, teb. Färman kelgeı otka: Bülarnyñ üzlerın küıdürmeñ, teb. Anda bır sa'ät karar kylyaylar. Ўyrakdyndy bır kölgelik йууаç körüñgeı. Айғайлар: Pāhi, ol йууаç kölegesıne bızñı hetküreseñ özge heç xazät tılemesmız, teb. Ўarlyk kelgeı: Eı, küllarym. Menıñ birlä 'ähd kylymadyñyzmü erdı. 'Ähdñı neçük büzarsyz? Baryñ, ol йууаç kölegesıge, teb йarlyk bolıyay. Baryaylar. Bır sa'ät ol йууаç kölegesıde karar kylyaylar. Anda kezın üzmaxny körgейler. Üzmaxnyñ йaxşy usylary bülarnyñ бүрүнларыуа kelgeı. Айғайлар: Pāhi, bızge дәstur bergıl! Üzmaxka näzär kylaly, teb. Ўana йarlyk kelgeı: Eı, küllarym! Menıñ bır neçe йолу 'ähd kyldyñyz. Ўana 'ähdñı büzarsyz. Bı küllar айғай: Pāhi, bı bır xazätmızñı taky räua kylyy! Ögın xazät kolmasbyz, tegeıler. Ўarlyk bolıyay: Xazätıñız ne türür? 'Asılär айғайлар: Üzmax kabüyyuа hetkürgıl! Üzmaxka taky küşklerıge taky xur uä kasurılarya näzzerä kylaly. Ögın xazät tılemesmız. Baryñ, teb йarlyk kelgeı. Üzmax kabüyyuа kelgeıler. Kabüdyndy bakkaılar. Žumläsın körgейler. Başlaryndy küzy kylyaylar. 'Azız mutāxāıir bolıyaylar. Ögın xazät külmakka uftanaylar. Täñrıdın йarlyk kelgeı. Eı, küllarym, neçün xazät külmaz bız. Täñrı žällä žäläluhudan йarlyk kelgeı: Eı, 'asi küllarym, siz 'azız erseñız men räxim türürmyn. Menıñ bermışımge razi bolıyımü sizler? Айғайлар: Pāhi, razi türürmyz, tegeıler. Ўarlyk bolıyay: Eı, küllarym, baryñlar! Üzmax içınde on kata dunıyaça mulk berdım, teb. Айғай: йana färiştälärgä йarlyk bolıyay: Eı, färiştälärım, bı küllarymny ol säuan atlyk xäuzya eltıñ! Anda yusl kyldürüñ! Anda kezın üzmaxka kegürüñ, teb. Bı färiştälär anday ok kylyaylar. Anda kezın xullälär keıdürüb uzmaxka kegürgäıllär. Ol ta'ät kylymş küşklärgä kırgeıler. Ol küşknüñ ülüylüyyu alty myñ йylyk йol bolıyay. Bı küllar anda karar kylyaylar.

Doküzünžü su'al

Su'al: Žuhud айты: Täñrı 'äzzä uä žällä kökte bır küş йaratyp türür. Ol ne küş türür? Anyñ sıfätı neteg türür?

Žäwab: Päıyāmbır айды, 'älāıhis-sālam: Eı, žuhud! Bılgıl uä agah bolıyıkım, Täñrı 'äzzä uä žällä 'arş sakynda bır 'amud йaratmyş türür. Anyñ üzä bır kubba йaratmyş türür. Anyñ üzä küş йaratmyş türür. Erkek tauuk meñzılık. Ol küsnüñ başy ak йıncüdın, közlerı йaküttyn türür. Myñ taky tört йüz kanaty bar. Йetı йüz myñ päri bar. Ўana bır neçede йetı йüz myñ päri uar. Zumurudtın. Йetı йüz myñ päri zä'firandyndy, йetı йüz myñ 'ānbärdın, йetı йüz myñ kafurdyndy, йetı йüz myñ йypardyndy, tegme päride tört daxy bıtıg türür. Äuuäl xättı: Bismillāhir-rahmānir-rahim. Ekıncı xättı: La ilāhā illallahu Muxāmmādun rāsulullahı. Üçünçı xättı: Külli

šāh'in xalikun lä ilähä illallahul-uaxidul-kahharu. Ol küšnüj ülüylüky 'ärštīn ietī kat ierge tegrü türür. Tegme künde ol küška üçmaxtyn üç kata iypar, zä'firan, iñcü, kafur iayar. Anday kīm köktin iamyür iayar señizlik. Tegme täsbix etib beligelese, iüz myñ märžan, iypar, kafur üçmaxlyklarnyñ başyğa iayar. Här künde beş näubät mu'äzzin bang-e nämaz okusa, alarnyñ ünin eštib kanatlaryn biri-biriğe kanatydyn täsbix kylür meñizlik ünler çykar. Ol küšnüj täsbixi bü türür: Subxänallahil-'äzim uä bil-xämdixi. İerdeki tauuklar anyñ ünin eštib auaz kylürlar. Kačan kīm kanatlaryn tokuştürsa, tegme kanatydyn ietmiš myñ türlüg ün çykar. Kaça münüj ünin eštise, ol üçmax içinde iaprak biri-biriğe tokuştürlar. Xurlar kuşklardıñ başlaryn çykaryb biri-birge muždä berürler. Andak aytürlar kīm: Duniña içindeki bizñ zuflärimiz nämazyä türdylar, teb seuünüürler. Kačan ol küš tebrense, altydayy kubbä taky 'ämud tebrenür. Anda kezīn ol küška iarlyk bolur: Eñ, küš. Ne üçün tebrenürsīn? Ol küš fäsix til birlän andak aytür. İahi, meñ tebrenmeiñ duniña içindeki mu'min küllaryñ saña ta'ät kylürlar. Sen alarny iarlyklamayünča men karar kylmasmyn. Izi 'äzzä uä žällädin xitab kelür: Älan kuddirä uäžäbä 'äläihimur-räxmätu. Mäula 'äzzä uä žällä ol kün näzär-i räxmätini ol nämaz kylyan küllar üzä nisar kylür. Kačan kīm Täñriñiñ näzäri, ol kül üzä bolsa, tamük anyñ üzä xäram bolür.

Onünžü su'al

Su'al: Žuhud aidy: Tubä iyyačy neden türür? Käusär xäuz neden türür? Sifätläriñi bäian kylü bergil?

Žauab: Päiyämbir 'äläihis-sälam aidy: Bilgi uä agah bolıyl kīm, Täñri 'äzzä uä žällä üçmax içinde bir aryk iaratyb türür. Anyñ ady Käusär türür. Neteg kīm Kur'anda xəbär berür kauluhu Tä'ala: Innä ä'tainä käl-käusär. Ol aryknyñ ülüklükyny Täñridin özge heč kiši bilmez.

Anyñ süuy gulabtyn räušänrak, büzdyn souukrak, šäkärdin tatlykrak. Ol aryknyñ ülük taşlary kyzyl iaküttyn, kičig taşlary märžandyn, tegresinde önen otlary zä'firandyn. Ol aryk süuy 'ärš altyndan kelib. Tüz üçmaxya kirür. Üçmax andak ändazä keñ türür. Heč kīm erse bilmez. Kaiu ierge tegse heč aryksyz bolmaz. Anda ol arykka kirse, yärk bolmas. Bir içim süu içse, heč karymaz. Heč iglig bolmaz. Häm ölmez. Häm susamas. Häm içmez.

Ol aryk içinde bir küš iaratmyš türür. Anyñ sifätini heč kīm erse bilmes, mägar Täñridin özge.

Ol aryk kyrlyyynda kubbälär iaratmyš türür. Här biriniñ ülüylüky teueče bar türür. Ol kubbälär aryk kyryyynda särasär türür iñcüdün. Tegme bir kubbä içinde iüz myñ piñalä bar türür. Ol aryk içinde bir çadär tikib türürlar. İyldyz sanynča piñaläriniñ toldürüb türürlar. Kačan kīm kiñamät küni bolsa, žumlä xälaiiklar 'arasätta

—

karny azyb susamyş bolsalar, pəyyəmbər 'äləyhis-səlam ummətləriyə mubarak elgi birlən süü içürgey, inşallahu Tə'ala. Ol kişilər ol xəuzdın sarəb içkenler Muxəmməd ummətlərinin dəruisləri bolay.

İänə Tubə İyuaçy üçmax içinde türür. Ol İyuaçny tənəsi altındyn türür. Bütaylary 'äršta türür. Tegme bir bütaklary təsbix uə təxlil kylürlar. Tegme bir İapraky üzə bir fərištə oltürüb Məula 'əzzə uə zəlləyə kım ol küş bir bütakındyn üçsa, İana bir bütayya tegi on kata İny tüşkeİ kım İana oney kım İänə bilmegey, Təgrİ fərmany birlə. Eger anyı İaprakındyn bir İaprakny duniyağa endürse erdi žumləsi örtülgey erdi. Heç kün tüşmegey erdi. Üçmax içinde heç kuş İok anyı İapraky tüsmemİş bolsa. Ol İyuaçny ady – Tuba türür.

Anyı túbінде ekİ bülak İaratmyş türür. Biriniı ady – Kafur taky biriniı Liuat-i Kəusär türür. İana anyı túbінде ekİ məryzar İaratmyş türür. Birİ İakutdın taky birİ zə'firandyn. Üçmaxlyklar anda uəkt uəktəda žami' bolürlar. Təmaša kylürlar. Anda kezın hər birİge bir bürak kelür. Təgrİ fərmany birlə, egerliĝ İyugenliĝ. Tegmə bürak birlə birer xadım kelür. Ol xadım teĝenimiz fərištälär türür. Ol fərištälär Təgriniı səlamyny ol küllaryə tegürürlär. Aıtür: sizlerni konüklükka ündeür teb aйдür: Anda kezın mu'min küllar burakka münerler. Küş meıjzlik üçarlar Kamçylamak xəzät İok. Ol fərištälär başy üzə türüb türlüĝ İybar zə'firan çiçäklär anda başyğa İaydürürlar. Üçmax içinde küllar Təgriniı konüklükyya anda žam' bolürlar. İçmek-İemekleri anda bolürlar. Anda kezın Təgriniı səlamyn ündäşı türürlar. Kamüklaryny Dərus-səlamda žam' kylyb tütarlar, tedİ.

On birinzi su'al

Su'al: Žuhud: 'Ärsni Təgrİ nedın İarat ne üzə ornady? Bəİan kylyl!

Žauab: Pəyyəmbər 'äləyhis-səlam aıdy: Žuhud, bilĝil uə agah bolıyl kım, 'ärşni fərištälär boıny üzə ornady. Ol fərištälärni xəməlätu 'ärş teıyürler. Təgrİ Tə'ala İaratkanlarda alardın fəzilrak İok türür. Žumlädin üstün alar türürlar. Alar fərištälär türür. Tegmə biriniı tört İüzi bar türür. Birİ – saydın, birİ – soldın, birİ – öıdın, birİ – artyndın. Tegmə bir İüzi öĝin surätlik birİ-birİge meıjzemes. Anlar 'ärş altynda türür. 'Ärš alarny boıny üzə türür. Azaklary İeti kat İerdin ötüb balyktyn tayy keçib türür, deb.

Uəhb ibn Munəbbix-i İumn ruuäät kylür: Ol fərištälärniı başlaryndın azaklaryə tegrü ekİ myı ekİ İüz İylyk İer türür. Təgrİ ol uəxtđin berİ alarny İaratyb türür. Bū küngə tegrü başlaryn küzy İĝşib türürlar. Təgrİ 'əzzə uə zəlləyə təsbix kylürlar. Təgrİ Tə'ala fərištälərgə nida kylürlar. Tə'zim üçün. Nəubät birlə bir sa'ät Təgrİ Tə'alanyı kudrätıya nəzär kylürlar, təxlil kylürlar. İänə xəməlätul-'ärşniı ekİ eliĝläri ekİ külaklaryda türür. Təgrİ häİbätdä təsbix kylürlar. Taky

mu'minlärni ħarlykaıu tilerler. Neteg kım Kur'anda xäbär berür ħarlykar: Älläzinä ħäxmilunäl-'ärşä uä män xäulähu ħusäbbihunä bixämdi rabbihim ħästäyfrunä lil-läzinä ämänu.

On ekınzı su'al

Su'al: Žuhud aıdy: Täñri 'äzzä uä zällä ħer ħüzıje neçe päyğämbär edı? Alarda mursälläri neçe erdı? Näbilerı neçe erdı?

Žauab: Päyğämbär 'äläıhis-sälam aıdy: Eı, žuhud! Bılgıl uä agah bolıyl kım, Täñri Tä'ala ħüz ħıgırmı tört muğ päyğämbär edı. Alarda üç ħüz on üçı mursäl erdı. Özgäläri näbi erdılar. Mursäl ol bolır kım aға Žäbraııl uäxi keltürmiş bolsa, taky näbi ol bolır kım tüsdä kördı, kımıge häuadyn ün keldı. İänä färıştälärni körmädılar uä üç ħüz on üç päyğämbärlärdä ħıgırmı sekızın özürdı uä Kur'an içinde ħad kyldy. İänä ħıgırmı päyğämbär türılar. Alarny muxäbbättä ħetrırlär. Kamük päyğämbärlärdä özüründisı on sekızı türır. Än'am suräsı dä ħad kyldy. Kauluhu Tä'ala: Uäztänibunähum uä hädäıñnähum ilä sirätin mustäkim. On toküzünçesy admnı ħad kyldy. Summäztäbähu rabbuhu uät-tabä 'äläıhi uä hädä ħıgırmınçı räsulni ħad kyldy. Kauluhu Tä'ala: Uäläkinullahu uäztäbi min räsulihı min ħäsä'u min 'ibädihi.

İänä ħıgırmı sekızide ħetı päyğämbärgä kitäb endı. Biri – Šit päyğämbär erdı. Ekınç – İdris, üçünçı – İbrahim, törtünçı – Musa, beşinçı – Daud, altynçy - 'Isä, ħetinçı – Muxämmäd Mustäfa säläuätullahi 'äläıhim äzmä'in erdılar.

Kamük kitäblär päyğämbärläryä köktin endı. Sany ħüz on tört kitäb endı. Elıg kitäb Šitgä endı. Otüz kitäb İdrisgä endı. On kitäb İbrahimya endı. Taky on säxibah Musaya endı. İnzil 'Isaya endı. Zäbur Daudya endı. Furkan Muxämmäd Mustäfaya endı. İänä beş päyğämbär šäri'ät izäsı erdıler. Tegmä biri šäri'ät tütar erdılar.

Nux, İbrahim, Musa, 'Isä, Muxämmäd räsulullah. Kamük kitäblarda ħaxşyraky, asanraky, körklükrekı Kur'an türır. Muxämmäd šäri'ätı täsbix türır. Kamük šäri'ätlär uä heç päyğämbär andyn šäri'ätrak Täñrige ħakynrak ħok türır. Taky heç ummät anyğ ummätidin ħaxşyrak bolmayay.

Härne kitäb kım kökdin endı erse, ramazan aıynda endı. İbrahimya aınyğ on törtinde endı. İänä andyn ħedı ħüz ħyl keçti. Aınyğ altynçy küni Täurät Musaya endı. Andyn ħänä beş ħüz ħyl keçti. Aınyğ on ekınçı küni erdı kım, Zäbur Daudka endı. İänä andyn muğ ħyl keçdi. Aınyğ on sekızınç küni erdı İnzil 'Isaya endı. İänä andyn alty ħüz ħıgırmı ħyl keçti. Aınyğ törtide erdı Furkan Muxämmäd Mustäfaya endı. Neteg kım ħarlykar. Kauluhu Tä'ala: Šähru ramazanäl-läzi unzilä fıhil-Kur'an...

On üçünzü su'al

Su'al: Žuhud aıdy: Munkär-Näkir tegen ne färištälär türür? Sifätı neteg türür?

Žauab: Päyğämbär aıdy: Munkär uä Näkir ekı färištä türür. Täğrı Tä'ala alarny guristanlar üzä muäkkäl kylyb türür.

Кайү-кım erse mu'mindın ıa kafırdın ölse, kaçan alarny gurda koıysalar, bñ ekı färištä häybät birlä kelürler. Kózleridın ot saçrab, ayyzларыdyn ot çykar. Bñ sifät birlän kırürler. Här birinıñ elginde birer 'ämud alyb kırürler. Eger ol 'ämudnñ ayyrlyky ol ändazä türür-kım, žumlä ölügler ol 'ämudny kótürı bılmegeyler. Alar Täğrı birlıkidın süual kyılurlar. Eger žauab säuab üzä birmesler ol 'ämudlan ürürlar. Eger ol 'ämud birlä tağny ürsa, kım teg bolğay.

Päyğämbär 'äläyhıs-sälam andak ruuäät kylür: Кайү mu'minıñ äžälı ıetse, räxmät färištäläri körklüg surätler birlä xuş ıyzlar xazır bolürlar. Ol färištänıñ ıarüklükıdyn ol mu'minnıñ köñlı nur bilen tolar. Elıglerinde üçmax xulläsini alyb kelürler. Anda kezın mäläkul-mäüt äytür: Eñ, aryk žan. Bñ aryk tändin çykğyl!. Mäulä färmany birlä ol žan kaçan bñ nidany ešitse, muškın bir kätıra su tamar teg ıa taky ündyn kyl tartar meñizlig ol žanny nurdyn tabakğa ürüb, üçmax xäririni örtüb, tatlyk ıyzlar birlän köterib, kökke ağarlar. Kök färištäläri ol ıyzny äslär äytürlar: Bñ kımniñ žany türür? Žauab äytürlar: Fälan oğly fälannıñ žany türür. Täğrı Tä'aladın ıarlyk bolür: Bñ külmünñ žannı kökke ašurıñ teb. Här kat kökke ıetse, kökler kapğky açylür. Kaçan ıetinç kat kökke ıetse, Täğridin xıtab kelür: Bñ nikbäxt bändämnıñ atyny ä'lähi 'illinde bitıñ, tegey. İänä žanny kälbutige eltıñler, tegey. İänä färištälär ol žany alyb kelürler.

Ol ekı färištä ki Munkir uä Näkir türürlar. Ağa su'al kyılurlar. Män rabbukä? İä'ni, Täğrin kım? Uä Mä dinukä? İä'ni, Dinıñ ne türür? Uä Män näbiukä? İä'ni, Päyğämbäriñ kım türür? Bñ žan kälbuti birlä ağğay: İaratğannı Allahu Tä'ala türür. Päyğämbärim Muxämmäd Rasulullah türür. Dinim musulmanlyk türür. İänä äytür: Uä 'ilmıñ ne türür? Ağğay: 'İlmim Kur'an türür, tegey. Mäula Tä'aladın ıarlyk kelgey-kım: «Eñ, färištälärim, bñ külm rast äytür. Külmğa üçmaxdyn bir därežä aça berıñ! Ol färištälär andak ok kyılğay. Anda kezın bir körklüg surätlik xuş ıyzlyk kım erse kelür. Bñ külğa äytür: Eñ, fälan! Muždä sağa! Bñ kül äytür: Eñ, Täğrinıñ bändäsi! Bılgıl kım, men seniñ duanıadaky izğü i'tikadın körklüg ta'ätıñ türürmyn. Mäula färmany birlä keldim. Kıyamätka tegı seniñ birlän türürmyn. Seni auütürmyn, tegey.

Eger bñ kül bädbäxt bolsa, nä'uzu billäh min zalık, ağa bir körsüz surätlik häybät birlän kara pälas keñib kelür. Bñ kül başında xazır bolür. Anda kezın mäläkul-mäüt äytür: Eñ, aryk žan! Bñ aryksyz tändin çykğyl, teb äytür. Kaçan ol žan bñnda nidany ešitse, ol žan tän ändamlary içinde kizlenür. Anda kezın mäläkul-mäüt ıryaklar yzar. Kamük ändamlary syñu tartar. Neteg-kım ıafurakny koı tügidin tartmyš meñizlik,

Һа taky бiр аңса тiкенi йiң içiңдiн толыр тартар теҗ, йiң тiкенке йарышмыш теҗ камүк тamarлары бүзүлүб äндамлары парä-парä болүб çыкар. Anda кезiн фäриштälär mäләкүл-mäüt elgидiн ol žanny аlyb бiр кара пälaska бүргеб көккe ашүрүрлар. Anyң наһуш йызыдн фäриштälär бiрiгä теҗер. Айтүрлар: Бү фäлан оҗлы фäлан бädbäxt түрүр. Anyң žаны түрүр теҗейлер. Фäриштälär аҗа lä'nät кылаһайлар. Каçан ilk kat көккe йетишмiште көк капүкы байланыһай. Фäриштälär йол бермеҗейлер. Тәҗрi Тә'aladyn йарлык болыһай: Innäl-läzinä kazzäbu bi айтiнä lä tufättäһу läһum äбуabus-sälami. Anda кезiн йарлык келҗей: Anyң atyny йети kat йер алтыда Sižžinža битiң, теһү. Ol фäриштälär Тәҗрi färmany бiрlä Sižžinya endүрүрлер anda битiрлер. Йänä ol täniya žanny кетүрүрлер. Munkir uä Näkir һäйбät бiрlä келүрлер-кiм йети kat йерлернiң һäйбätiya takat түтмаһайлар. Su'al кылаһайлар: Män rabbukä? йä'ni, Тәҗрiң кiм? Uä mä dinukä? йä'ni, Diniң ne? Uä män näbiһukä? йä'ni, Rasuluң кiм түрүр? Teб сүрарлар. Бү-кiм erсе һeç žäуab бiре билmez. Men билmesmиn, теҗей. Anda кезiн бү фäриштälär ottyn 'äмud бiрlä үҗаһайлар. Äндам парä-парä болыһай. Sүңäkлеринiң боуңлары бiри-бiрдiн айрылаһай. Тәҗридiн йарлык келҗей. Ol күлү ottyn төшäk төшеүi бергеһайлер. Anyң гурyna тамүдн бiр дәриžä аса бергеһайлер. Йänä гурдн tar кылаһайлар. Eкi фäриштä 'äzab кылаһайлар. Тәҗрi färmany бiрlä гурy andak кыскай-кiм бiр йегүсi бiридiн öте кеçкей. Kamүк сүңäkлерi парä-парä болыһай. Anda кезiн бiр көрүксүз йүзлүк surätlik кара йүзлүк çакыр көзлүк кiм erсе, хазир болыһай. Andak айһай-кiм: Eй, фäлан! Тәҗрiнiң 'äzabyдн коркыул! Бү күл айһай: Sen kimsиn? Ol surät айһай-кiм: Seniң дuniһadaкы бädbäxt йaman кылыкүң түрүрмн, теҗей. Ol күл кийамätka теҗi 'äzab içiнде калаһай.

On dördүнžü su'al

Su'al: Žuhud айды: Xäbär бергил! Bäйtul-mä'mur ne түрүр? Sifäti neteg түрүр?

Žäуab: Päйҗämbär айды, 'äläйhis-sälam: Eй, žuhud! Bилгил uä аҗаһ болыул! Bäйtul-mä'mur төртүнç kat көкте түрүр. Бiр nur түрүр. Тәҗрi Тә'ala кäлам içiнде хäбär берүр, кauluhu Тә'ala: Uät-turi uä kitäbin mästurин fi rakkin mänsүr uäl-bäйtil-mä'mur.

Ol eunüң кеҗликi taky үзүнлыкы беš йүз йыллык йер түрүр. Төрт мукушi бар түрүр. Бiр тамы кызыл йакуттн. Taky бiр тамы йаšыл зäбäržädtиң түрүр. Taky бiр тамы кызыл altүдн. Taky бiр тамы ак күмиš-дiн түрүр. Ol eu içiнде Тәҗрi Тämalа бiр minbär йаратыб түрүр йакутдн. Ol eunüң һär бурžында мunarä бар түрүр. Ol eu kä'bä түšында түрүр.

Каçан азинä күн болса, дuniа içiндекi му'minläрнiң му'äzzinläри bang-e nämaz okүсалар, Тәҗрi Тә'ala Žäбрайилге xitab кылүр. Ol мunaräya мүнүб bang-e näмазы okүр. Йети kat көктекi фäриштälär ünиң ešitүрлер. 'Äрš astыдн фäриштälär bäйtul-mä'muryа хазир болүрлар. Mikäйil 'äläйhis-sälam ol minbäryа ашүб xutbä okүр. Тәҗрiya үкүš хämd-u säналар айтүр. Päйҗämbарya durud säläuat айтүр. Israfiil imамлык

kylür. Ekī rāk'āt azinā nāmazy kylürlar. Žäbraïil kopüp boluñlar men bü kün bang-e nāmazy kyldym. Säuabyny Muxämmäd ummätläriñiñ mu'azzäinläriñya baýýşladym. Mikäýil mixrabdyn kopüp aýtür: Eý, färiştälär! Žumlä tanük boluñ! Bü-kim men xutdä kylyşym säuabyny Muxämmäd ummätläriñiñ ...laryya baýýşladym. Ýänä Israfil kopüp aýtür: Eý, Žäbraïil! Mikäýil! Eý, färiştälär! Barça tanük boluñlar! Men ü kün imamätlyk kylmyşymnyñ säuabyny Muxämmäd ummätlik kylmyşymnyñ säuabyny Muxämmäd ummätñiñ imamlaryya baýýşladym. Ýänä ñeti kat kök färiştäläri koparlar. Aýtürlar: Eý, Žäbraïil! Eý, Mikäýil! Eý, Israfil! Eý, žumlä färiştälär! Tanük boluñlar! Biz bü kün žama'ät birlä nāmaz kylmyşymyznyñ säuabyny Muxämmäd ummätñiñ ñazüklüklaryya baýýşladük, teb aýtürlar. Anda kezin Täñri Tä'aladyn nida kelür: Eý, färiştälär! Sizler tanük boluñlar-kim, men Muxämmäd ummätñiñ žumlä ñazüklaryn ñarlykadym. Oruñlaryn üçmaxda kyldym, teb ñarlyk bolür.

On beşinži su'al

Su'al: Žuhud aýdy: Kaf taýy ne türür? Andyn nary neler bar? Sifäti neteg türür?

Žäuab: Päýğämbär 'äläýhis-sälam aýdy: Eý, žuhud! Bilgil uä agah bolyl! Kaf bir taý türür. Duniñany kabsab türür. Bü duniña anyñ içinde türür. Ol taýnyñ üzünlüky kökke tegrü türür. Täñri 'azzä uä žällä ol taýny ñaşyl zumurrudün ñaratyb türür.

Ämirul-mu'minin 'Älidin riuaýät kylürlar: Kačan-kim Täñri Tä'ala ñeti kat ñerni ñaratty erse, birer uäkta tebrenür erdi. Täñri Tä'alaya munažat kyldy. Aýdy: Meniñ üzä Adäm oýlanlary kan tökkeñler. Zina kylyañlar. Mä'siñät kylyañ. Men täxämmud kylü bilmegeýmin, tedi erse, xitab keldi-kim: Kaf uäl-Kur'änil-mäzid. Bäl-'äziбу äñžaähum munzirum minhum.

Uähb ibn Munäbbih aýtür, päýğämbär 'äläýhis-sälamdyn: Xäbärdä andak kelür-kim, Kafdyn nary bir ñer ñaratmyş türür. Keñlik i biş ñüz ñylyk türür. Ol ñerniñ häuasy kamüky büz taky kar türür. Taky bir neçede bir ñer bar türür. Keñlik i ñüz ñylyk ñer türür. Ol ñer kamüky dolydyn türür. Eger ol kar büz dolyñnyñ sauüklüky bolmasa erdi, yssykka ñer ñüzi heç kim erse türü bilmegeý erdi. Kamük žihan küýgeý erdi.

Mäkatil ibnu Suläyman aýtür: Päýğämbär 'äläýhis-sälam aýdy: Täñri 'azzä uä žällä Kaf taýyndyn nary bir ñer ñaratyb türür ak kümüşdin. Keñlik i ñeti ñoly bü žihanya türür. Anyñ içi tolu färiştälär bar türür. Eliglerinde här biriniñ birer 'älämläri bar türür. Här biriniñ üzünlüky kyryk ñyğaç ñer türür. Tegme bir 'äläm üzä ñaşyl xät bitiglik türür-kim, Lä ilähä illallahu Muxämmädän rasulullahi. Kačan azinä küni bolsa, ol färiştälär 'älämläriñ köterib Kaf taýynyñ tübinde ñyğylürlar. Zar-zar ñyğylaşürlar. Tañda azinä kün kiñamät bolğay teb, tañ alyñca Täñri adyña xämd-u säna aýtürlar. Täsbix aýtürlar. Gusl kylürlar. Azinä nāmazy kylürlar. Katyk ün birlä aýtürlar. Ilähi, Muxämmäd ämmätläriñiñ ñazüklüklaryny ñarlykayyl, teb. Täñri Tä'alaya munažat

алмайай ердим. Anda kezİN öz žanyn алайай. Täңrİ Tă'ala bar ok ердİ. Bar ok болыай. Anda kezİN nida кылайай. Innäl-xäййälläzi läйämuti li mänil-mulkul-йäumällahil-uaxidul-kähhari.

Anda kezİN kyrk йыл мündak түрүай. Йерде-kökте бİр тİрг kалмайай. Kačan-kİM, Täңrİ Tă'ala хäлknİ тİргүзmek тіlese, 'ärš azakyda бİр дәriйа йарatyb түрү. Anyң ady бäxr-e хäйуан түрү. Ol дәriйадyn duniйage ak su akkaй. MäšrİkdİN Mäyribka tegİ žihan su бİrlä yärk болыай. Ne-kİM, žanlyk bar erse, adämisi бİrlän musulmany kafirni ne-kİM, чүrimiš öträ tökülmiš žumläsi Xäk Tă'ala färmany бİrlä özgä läbutİndä rast бойай. Er topraky xatunya xatun topraky erge katylмайай. Kačan-kİM surätлär tämam bolsa, Täңrİ Tă'ala өз kudrätİ бİrlä Žäbraйil, Mikäйil, Israfil, 'Äzraйilni йänä тİргүзгäй. Israfilya йарlyk болыай, 'ärš altyya баруyl, teb. Israfil 'ärš azakyya баруай. Surni йänä үргей. Bү surniң йетİ butaуу болыай. Tegme бİр бүtaky йетİ miң йылlyk түрү. Kamük žanlaryn ol sur içinde salyай. Äuuäl бүtakynda färİštälär žany болыай. Ekİnç бүtakynda päйyämbärlär žany болыай. Üçүнç бүtakynda siddiklar žany болыай. Törtүнç бүtakynda šahidlar žany болыай. Bešinç бүtakynda küšlar žany болыай häm кейikler žany болыай häm pärilär žany болыай.

'Älä häzä anda kezİN Israfil йänä surni үргей. Kamük žanlar бүtaylardyn чykкай. Astydyn-üstİdİN, saydyn-soldyn andak чykкайлар-kİM, кyly kİM žur kar meñizlik bidaйalar йakasydyn Kafdyn Kafka žihanya tolayай. Täңrİ Tă'ala mu'minlär žanyn räuiš кyлайай-kİM, çeraу meñizlik kafirlär žanyn kara кyлайай.

Täңrİ žällä žälaluhu йарlykar: Fä bi 'izzäti uä žälali йärzi'un kulli ruxin ilä žäsädihä. Mä'nisi andak болүр: Öz 'izzätim uä žälalimni tüta anda йad кyлүrmyn. Kamük žanlar өз orүrlaryңызga kiriңler! teb. Mäulä färmany бİrlä бİр žan yälätsiz өз orүnlaryya köz йүmüb açуyңza kİRgeй. Anda kezİN йänä färİštälärgä färman болыай хäлknİ zukmgah йerige сүргейler. Subxänäl-kämilu fil-'ämälihi äл-kad iru 'älä хäлкиhi uä huäl-'äzizul-xäkim.

On йedİNzi su'al

Su'al: Žuhud aйdy: Xäbär bergil, kök bayу ne түрүр? Kälidİ ne түрүр? Ne бİlen baylanүр? Ne бİlen açylүр?

Žäuab: Päйyämbär 'äläйhis-sälam: «Eй, žuhud! Bİlgil uä agah болуyl! Köknüң bayу ol түрү kİM, kaйu kİši kafirlyk бİrlä duniйадyn чykса, nä'uzu billäh min zalik, kök kabуу aяa baylanүр. Taky ekİ su'al бİр su'al түрү, йä'ni kafirlyk бİр su'al түрү. Iman taky бİр su'al түрү. Taky kök kälidİ iman, täuxid түрү. Kačan-kİM, бİр mu'min аруу i'tikad бİrlän, fäsix til бİrlän, iman kälimäsinİ aйтса, kök kabуylary açylүр, dedİ. Kačan-kİM päйyämbär 'äläйhis-sälamdyn бү žäuabny ešittiIer erse, žuhudlar aйty: Siddik, йä, Muxämmäd! Bizler бү žäuablarny Täurät uä Inžilde müнтау көрүb ердүk. Päйyämbärlärimizniң päйyamlyky хäkikät түрү, teb žumlä iman keltүrdiler.

On sekizinži su'al

Su'al: Žuhud айды: Xäbär bergil, йä, Muxämmäd! O säumä'ä balyky ne türür, däriña ičinde türür?

Žauab: Päjyambär айды, 'äläihis-sälam: Eй, žuhud! Bilgil uä agah bolıyl! Ol İunus päjyambärni йütkan balyk türür. Kačan-kim, Mäulä Tä'ala İunusny 'äzab kylmak tiledi erse, ol balykka färman keldi: Eй, balyk! Ažyžny ačky! Balyk ažzyn ačty erse, İunusny balykny ažžy saldy. Taky balykka йänä nida kyldy-kim: eй, balyk! İunusny saña йemek үčün bermedim-kim, İunus meniң päjyambärim türür. Päjyambärlär etiñi күrtka, küška xäram kylyb түрүрмүн. Ämma seniң karnyžny İunuska zindan kyldym. Ažyrtmayyl! Bū balyk İunusny йedi erse, bū nidany eštiti erse, йemedi, žufti bärli suxbät kylmady. Kačan nämaz uäkti boldy erse, İunus balyk karnyda nämazğa šuru' kyldy erse, balykny karny keң boldy. Anda kezin kyrk күn tämam boldy erme, Mäulä 'äzzä uä žällä balykny karny sarymsak kabūydydн йüka kyldy. İunus päjyambär balyk karnydyn йeti däriña xälaiyklarny kördi. İunus päjyambär täsbix kylür erdi. Däriña xälaiyklary bū täsbixni ešitür erdiler. Kačan-kim, İunus päjyambär täsbix kylür, 'arš azakydayy färıştälär žumlä ešitür erdiler. Täñri Tä'alaya munažat kylür erdiler. İlähi, bū ne täsbix ünü türür? Kайda түрүр-kim Mäšriktin Mäyribka tegrü Täñri Tä'ala йarlyky birlän bildürür erdi. İänä färıştälär därxost kylür erdiler-kim, bizge bildürgil-kim, any ne үčün 'äzab kylürsyn? Йarlyk keldi: Eй, färıştälärim! Andyn bir yullät keldi. Anyž үčün bū zindanda түрarmyn. Anda kezin färıştälär zarilyk kyldylar. Täñri Tä'aladyn šäfa'ät koldylar. Täñri Tä'ala alarnyž šäfa'ätini käbul kyldylar. Balykka uäxi keldi: Däriña kyžyžny ačky! Ažyžny ačy! teb. Balyk čyky. Ažzyn ačdy. İunus päjyambär balyk karnydyn čyky. Xälas boldy. Täñri 'äzzä uä žällä färıştälär šäfa'ätidin duniyaga čykardy. Däriña ičindeki säumä'ä ol erdi.

On doküzünžü su'al

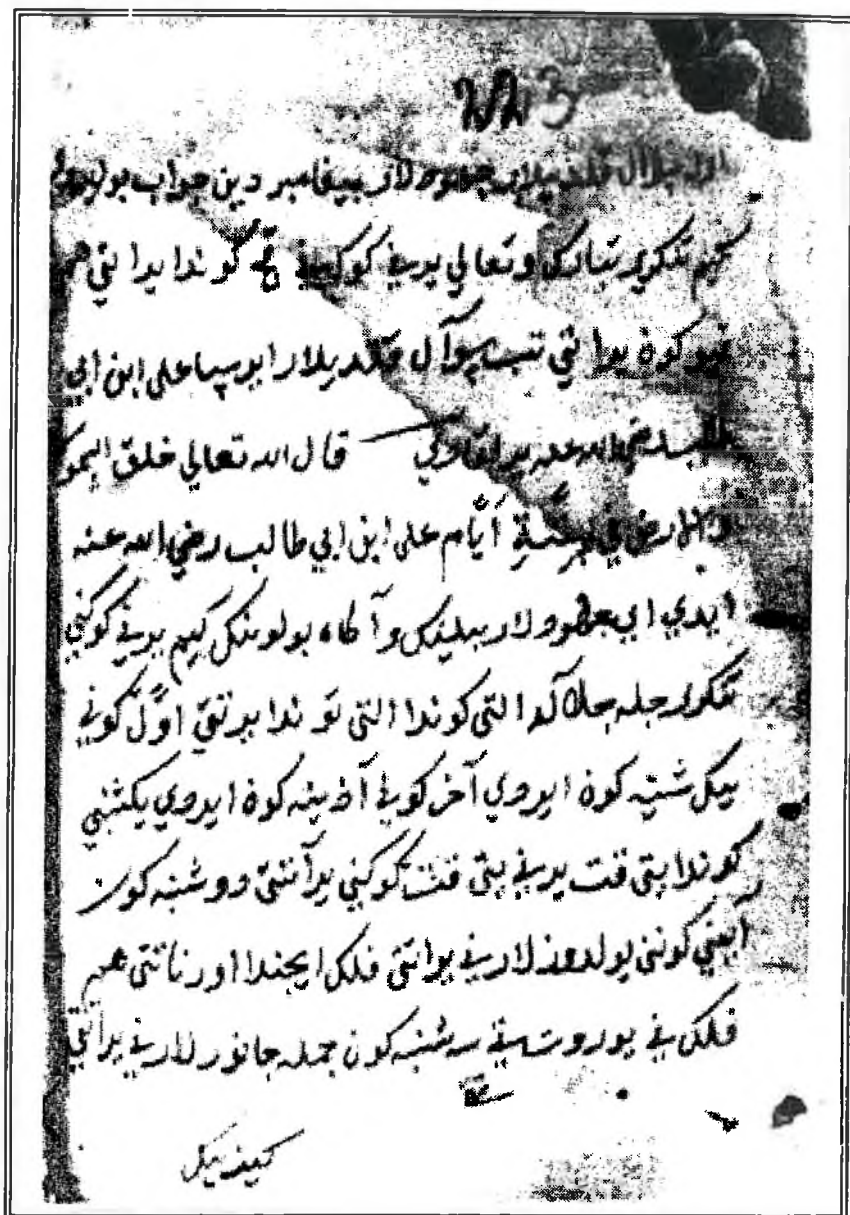
Su'al: Žuhud айды: Xäbär bergil, йä, Muxämmäd! Ol ne йer erdi-kim, aña bir kata күn tüšti, taky kiñamätka tegi күn tüšmegeй?

Žauab: Päjyambär айды, 'äläihis-sälam: Eй, žuhud! Bilgil uä agah bolıyl-kim, ol Misr däriñasy türür. Musa päjyambär, 'äläihis-sälam, bäni Israйil хälk Misrdyn kačtylar erse, Fir'aun čärikü birlä küuüb йettiiler erse, Musanyž käumi korktylar. Fir'aunnüž ony eti myž йайak čärikü bar erdi. Taky myž tazi atlyk 'ämuđluk čärikü bar erdi. Taky йüz bilge tört йüz 'айar müner erdi. Misrdyn ol күn kačtylar. Tañlasy күn түyарда йettiiler. Musa čärikü būlarny körüb бакты. Kylyč, kalkan, süngü йašnayy žihanny түтүb erdiler. Eй, Täñriñiң räsulü! Bū dušmän čärikü йettiiler. Biziy takätimiz

Һок бүлар бirlä munazärä kylyaly, teb färһad kyldylar erse, Musa päyғambär, 'äläһhis-sälam, du'a kyldy erse, dumasyny Хäk Tä'ala izabät kyldy. Du'asy bü erdi: Allahummä läkäl-xämd uä iläһkäl-muštäkä uä bikäl-mustäuat uä äntäl-mäštä'an uä lä хәulä uä lä kuuätä illa billahil-'äläһiul-'äzim. Kačan bü du'any oküdy erse, Täһrә Tä'aladyn һarlyk boldy: Йä, Musa, тайакыһ birlä bü дәriһany үгүyl, teb. Musa päyғambär Täһrә färmany birlä дәriһany үrdy. Dәriһa on ekі һol boldy. Saydyn-soldyn tegme һolnүһ keһlikі ekі һyуaç һerče bar erdi. Su бүyyldy. Таһ meһzilіk boldy. Neteg-kім хәbär berür, Kauluhu Tämalä: Fä әuhäһnä ilä Musä әnidrib bi'äsäkäl-bäxr fänfäläkä fä känä kulli firkin kät-täudil-'äzim. Musa аһdy, 'äläһhis-sälam, Bäni israһilҫa аһdy: Emdі дәriһaya kіrіһ! teb. Аһdylar: Ей, Musa! Täһrә Tä'ala bilür. Kačandyn berü su дәriһada akҫan түrür atларымызны әһауу batҫай. Neteg-kім kіrelі? Kerek Täһridin тіlesеһ, күңge färman kylsa, čүyak bolüb bü һernі түštі. Dәriһa tegі күrydy. Musa käumіҫa аһdy: Emdі kіrіһler! Teһizlerke kirdiler. On ekі guruh bolüb. Йänä аһdy: Ей, Rasulullah! Emdі хud kirdük. Әmma birі-birimіznі köre kečeli, dediler erse, musa, 'äläһhis-sälam, du'a kyldy erse, ol su mušäbbaх boldy. Birі-birinі köre kečtiler. Kim ersenіһ azaky үl болmady. Bäni Israһil kečtiler. Йarlyk boldy: Ей, Musa! Тайаууһ birlä үrmaууһ! Fir'әun lä'innі anda һälak kyлürmyn. Neteg-kім, хәbär berür, Kauluhu Tä'ala: Uätrikul-bäxrä räxuän innäһum žundun муҫrakun.

Fir'әun lä'in čarikі дәriһaya һetti. Kördiler on ekі һol болmyš. Fir'әun käumіҫa аһtür: Musa суҫa меніһ һarlyкымны аһту kelmіš. Dәriһa alarҫa һol bermіš. Eger меніһ һarlyкым аһtmasa, alarҫa дәriһa kačan һol berür erdi? teb, аһdy erse, käumі birzä säzdä kyldylar. Fir'әun lä'in аһtür: Emdі kіrіһler! teb. Änä rabbukumul-ä'lä, teһü anda үkündі. Anda kezin дәriһaya kіrgeһ. Korküb түrür erdi. Žäbraһil, 'äläһhis-sälam, bir kysrak münib keldi. Fir'әun lä'in mingen аһууr at erdi. Žäbraһil kirdi erse, Fir'әunnүһ aty sһiče kirdi. Fir'әun bir neče katlandy. Atyn һete bilmedi. Fir'әun teһizge kirdi erse, čarikі barča kirdiler. Fәrištälär arkadyn čaydauul bolüb sürdiler. Fir'әun čarikidin bir kіši kalmady kirdi. Ol һakarҫa һeč kіši čyкmaһdür erdi. Täһridin дәriһaya xitab keldi-kім, Fir'әunni čarikі birlä һälak kylyyl, teb. Nagah дәriһadyn үn keldi. Häһbät birlä čarikі хәһran boldy. Nagah süu һaryldy. Čarikі ҫärk boldy. Fädrakäһul-ҫäräkä kalä әmäntu һä әһһuhälläzinä әmänät bihi bäni Israһilä һerdi Fir'әun iman keltürdi.

بو کتاب شکی آیت سراج الفلکوب نور و نور موعود بی
 جراحی سماک بولور اوستی ایشکی یا کاشفیت اولور
 نور حرب تیجه اوردی نور کندی کاشفیت اولور
 کاشفیت اولور تیجه حرب تیجه کندی کاشفیت اولور
 منفعت الفای اما حربی بهلکه لار سراج اولور
 سوز قالفای لار قایو کیم ایرها بوسراج الفلکوب بی افص
 روسیا مین یوز او کوروس آخت قایوز اورغای یقیشی
 نور کیم اور کان کای عالم بولغای قیامت کون و عالم
 لار جمله سیندین بولغای تیجه آخت تاغری بولغای
 اما انداق کیم او قمش و ایندی از کوروس لار ای قیامت
 لار تیجه اول او میزدین تصنیف قیلدیلمز اول سوال

3

كيزيكلار يازده هوا او وجدان جانوملار يازده يرايىق هر قوشته
 لار يازده يرايىق جهانيشنه كون سولار يازده اوريا لار يازده شينگه
 لار يازده يرايىق ميم اکتور قلم يما نيباشت لار يازده اولور
 يما بيلم بيلو قات لار نيکه ر شين ي سني يرايىق هر قوشته
 قيلو يروي بيشيننه كون او جها يازده نيم يرايىق
 او جها چور لار يازده نيموخ جان ي عذاب ايور نيکه هر قوشته
 لار يازده يرايىق آذينه كوني آدم بيغمبر يازده نيم او يازده
 كون او جها و كا تا چوا يازده يرايىق آذينه كوه قرشته لار
 آدم طه سجده قلدور ويك هم آذينه كون آدم في او جها
 قاکتور وي آذينه كوه ايروي كيم او جها نين جفا
 روعير و نيا كا ايندور وي قناه كيم سنبه كوني

۲۲۰

برادی ایریا جملہ دنیا کی برادری لاریت برادی لاری
 نیک کی کیم کیم کلامی ایچندا خبر برادی برلیقار ولقد
 خلیلہ السموات و الارض وما بینہما فی ہفتہ ایام
 اسی پندرہ دنوں میں ہی پچھلے دنوں کی برادری
 ہفت بری پچھلے دنوں کی برادری جو ہفتہ کی برادری
 ہے جو کہ لاریت برادی لاریت ناغلا ریت تکیز لاریت
 لاریت جملہ پچھلے دنوں کی کو ہندالقی تو ہندالقی میں ہی
 کیم ایریا کا ایچکا کہ نکور ما دیم تبس برلیقار کیم اگر
 تھلا ہا ایریا میں ہی قات بری پچھلے دنوں کی کو کہ ہے عرضی
 و کہ پچھلے دنوں کی پچھلے دنوں کی و تو فراق میں بیکور کا ہے اور
 قافہ میں آدم بری پچھلے دنوں کی برلا طرفہ العین ایچندا ہر اتنی

ایریم

«КИТӘБИ МУҚӘДДИМӘИ ӘБУ ЛӘЙС-СӘМӘРҚАНДИ» («ӘБУ ЛӘЙС САМАРҚАНДИДЫҢ КІРІСПЕ КІТАБЫ»)

Мәмлүк-қыпшақтар жазба ескерткіштерінің бірі – «Китәби муқәддимәи Әбә Ләйс Сәмәрқанди» («Әбу Ләйс Самарқандидың кіріспе кітабы»). Әбу Ханифа фиқһтық мектебінің ғалымы, фақиһ Әбу Ләйс Самарқандидың дәрет пен намазға қатысты еңбегі түркі жазба тіліне тәржімаланып, мәмлүктердің соңғы сұлтаны Әбу Нәсір Кансу әл-Гауриге (1500–1517 жж.) тарту ретінде ұсынылған. Дәрет пен намаздың парыз, уәжібінен бастап, сүннет, әдептеріне дейін толық қамтыған бұл еңбектің Имам Ағзам мәзһабында алатын орны ерекше. Сондықтан да Ханафи құқықтық мектебін берік ұстанған мәмлүк-қыпшақтары араб тіліндегі бұл еңбекті өз тілдеріне аударып, ел бірлігі мен тұрақтылығының кепілі ретінде сұлтан әл-Гауриге ұсынған.

Бұл ескерткіштің ғылымға белгілі бірнеше нұсқалары бар (Париж, Стамбул). Сол қолжазбалардың бірінде кәтіптің (қолжазбаны көшіруші) Есенбай ибн Садун екендігі айтылған. Алайда, бұл тек қана көшірушінің аты ма, әлде аудармашының өзі ме, ол жағғы белгісіз.

Мәмлүктер билігі тұсында дүниеге келген бұл еңбекті әр жылдары А.Заянчковский, К.Менгес, Я.Экман, Х.Кун, Р.Топарлы, Ә.Құрышжанов, М.Сабыр секілді ғалымдар зерттеп, шығарманың тілдік ерекшелігі мен рухани-мәдени құндылығына қатысты өз пікірлерін білдірген.

«Китәби муқәддимәи Әбә Ләйс Сәмәрқанди» – араб тілінен жолма-жол аударылған. 47 беттен тұратын қолжазбаның әр бетінде 12 жол орын алған. Әуелі арабшасы жазылып, астына түркі тілінде беріліп, жоласты тәржімаланған. Еңбекте намаз бен дәретке қатысты мәселелер ғана қамтылған (Ислам дінінің шарттары және намаз; Парыздың түрлері; Намаздың пайдасы; Дәретсіздіктің түрлері; Тазалық; Судың түрлері; Намаздың шарттары; Намаздың уәжіптері; Намаздың сүннеттері; Дәреттің парыздары; Дәреттің сүннеттері; Истинжа; Дәретті алу жолы және дәрет алғанда оқылатын дұғалар; Дәреттің түрлері; Сүннеттің түрлері; Фиқһқа қатысты кейбір мәселелер).

Мәмлүк-қыпшақтар билігі тұсында жазылған бұл жәдігердің ғылымға жалғыз нұсқасы белгілі. Ол қолжазба бүгінде Сүлеймания кітапханасында (Түркия) сақталған. Антологияға сол қолжазбаның алғашқы беттері аударылып берілді.

АУДАРМАСЫ

Дүниеде мұсылмандар мен кәпірлерге мейірім еткен, акиретте мұсылмандарға мейірімділік танытатын Тәңірінің атымен бастадым.

Әлемдердің жаратушысы болған Тәңірге мадақ болсын. Жұмақ жақсылар үшін. Дұшпандық тек залымдар үстіне бар. Тәңірінің мейірімі мен амандығы адамзат ардақтысы Мұхаммедтің отбасы мен барлық жарандарына болсын. Және факиһ Ләйс әкесі (Алла рахмет қылсын оны): «Намаздың анық парыз екенін біл. Берік тура жол. Парыз екендігі Құран мен пайғамбар хадисінде (айтылған – ауд.), сондай-ақ, ғалымдар пікірімен (бекітілген – ауд.).»

Құран сөзі. Тәңірі Тағаланың кітабы Құранда: «Намазға тұрындар, зекет беріндер», – делінген. Хақ Тәңірі, пәк Тәңірі, ұлы Тәңірі бізге намаз оқуды, зекет беруді әмір етті. Уәжіптермен Тәңірі Тағаладан жол көрсетеді. Тәңірі Тағала: «Сақтандар намаздарды және орта намазды», – деген. Хақ Тәңірі, пәк Тәңірі, ұлы Тәңірі бізге бес уақыт намазды сақтауымызды және Тәңірі Тағаладан жол көрсетер уәжіптерді ұстануымызды әмір етті. Тәңірі Тағала: «Расында намаз мұсылмандарға уақытымен жазылды, уақытымен парыз болды», – деген.

Пайғамбар хадисі. Пайғамбар хадисі Абдулла Омар ұлынан, Жәрир Абдулла ұлы Бәжәллиден (Тәңірі ол екеуінен разы болсын) жеткізілген. (Онда – ауд.) пайғамбар (Тәңірінің оған сәлемі болсын): «Ислам бес негізге құрылды: «Тәңіріден өзге Тәңірі жоқ екендігін және Мұхаммед Оның құлы әрі елшісі», екендігін айғақтау, намаз оқу, зекет беру, рамазанда ораза ұстау, кімнің шамасы келсе қажылық жасау», – деген. Пайғамбардан (Тәңірінің оған сәлемі болсын) келген тағы бір хадисте былай делінген: Пайғамбар (Тәңірінің оған сәлемі болсын) соңғы қажылығында: «Ей, адамдар, бес намазды оқындар, ұстандар айларыңды (оразаны – ауд.), малдарыңның зекетін беріндер, тазарсын, Тәңіріне үйіне қажылық жасаңдар. Тәңірінің жұмағына есепсіз және азапсыз кіресіндер».

Пайғамбардан (Тәңірінің оған сәлемі болсын) келген тағы бір хабарда, пайғамбар: «Намаз – діннің тірегі. Кімде-кім намазды оқыса дінді тұрғызғаны, кімде-кім тастаса, Хақ дінді құлатқаны», – деген.

Үмметтің ижмағы. Пайғамбардан (Тәңірінің оған сәлемі болсын) кейін үммет жиылып, бүгінге дейін намаздың парыздығы, зекеттің парыздығы туралы терістеуші теріске шығармады, қайтарушы қайтармады. Үмметтің ижмағы айғақтардың ең күштісі. Бұған дәлел – пайғамбар (Тәңірінің оған сәлемі болсын): «Үмметім жамандыққа жиналмайды», – деген болатын.

Түсінікті болды. Парыздың екі түрлі екенін, біл. Бірі – парыз айн. Тағы бірі – парыз кифая.

Парыз айн дегеніміз – бірнеше адам істесе де, өзгесінен түспейді. (Мысалы – ауд.) намаз, ораза, қажылық, зекет, намаз үшін дәрет алу, жүніптен, хайыз-нифастан тазару үшін ғұсыл алу, кәпір көп келе жатса ғазуат ету секілділер жатады.

Парыз кифая дегеніміз – бірнеше адам істесе, басқалардан түседі. (Мысалы – ауд.) сәлемге жауап беру, түшкіргенде «Йәрхәмукаллаһ» деп айту, аурудың көнілін сұрау, пайғамбарға «Тәңірінің оған сәлемі болсын» деп салауат айту, жаназа намазын оқу, жақсылыққа шақырып, жамандықтан қайтару, кәпір көп келмеген уақытта ғазуатқа бармау секілділер жатады.

Бөлім

Содан кейін, біл, расында да намаз – Алладан мейірім мен кешірім, періштелерден истиғфар, мұсылмандардан дұға. Араб тілінде дұға деген мағына береді, ал, шарифатта рүкіндер мен өзіне тән істерден тұратын амал.

Бөлім

Дәретсіздік екі түрлі болатынын біл. Бірі – нағыз дәретсіздік, бірі – үкімдегі дәретсіздік.

Нағыз дәретсіздік дегеніміз – кіші дәрет шығу, үлкен дәретке отыру, мұрыннан қан кету, қан ағу, ірін ағу, сары су секілді және т.б.

Үкімдегі дәретсіздік дегеніміз – ұйықтау, естен тану, делқұл болу, намаздағы руқуға, сәждеде қарқылдап күлу секілді және т.б.

Бөлім

Тазаланудың екі түрі болатынын біл. Бірі – үлкен дәрет, (тағы – ауд.) бірі – кіші дәрет.

Үлкен дәрет дегеніміз – жүніптіктен, хайыз-нифастан жуыну.

Кіші дәрет дегеніміз – намаз үшін дәрет алу секілді.

Бөлім

Расында да судың екі түрлі болатынын біл. Бірі – мутлақ су, бірі – мукәй-йәд су.

Мутлақ су дегеніміз – ол барлық су, егер қараған адам оған тек таза су деп атайды, басқа ат қоспайды. (Мысалы – ауд.) жаңбыр суы, көз жасы, құдықтар суы, теңіздер суы, көл суы, жылғалар суы, хәуіздер суы секілді сулар. Мұның үкімі – бұл су таза әрі тазартушы. Денеден, киімнен нағыз дәретсіздік пен үкімдегі дәретсіздікті тазартады. Бұл сумен дәрет те алынады, ғұсыл да құйылады.

Мукәййәд су дегеніміз – бұл сығумен шығатын су. (Мысалы – ауд.) кияр суы, қарбыз суы, сабын суы, қабак суы, шөп суы секілді сулар.

Мұның үкімі – бұл су таза, бірақ тазартушы емес. Нағыз дәретсіздікті киімнен және денеден тазартады. Бірақ мұнымен дәрет алынбайды, ғұсыл құйылмайды.

Кәрхи «Мұхтасар» атты кітабында және Тахауи кітабында: «Мұхаммед Хасан ұлы (Алла одан разы болсын): «Ол муқәйәд су – таза. Бірақ денеден және киімнен нағыз дәретсіздік пен үкімдегі дәретсіздікті тазартпайды. Барлық деректерде онымен дәрет алып, ғұсыл құйыну дұрыс еместігі айтылған. Бұл Шафиғидың (Тәңірінің оған мейірімі болсын) шешімі», – деген.

Фақиһ Ләйс әкесі (Тәңірінің оған мейірімі болсын) «Мухтәләф» деген кітабында және «'Уйун» деген кітабында: «Ол муқәйәд су таза. Денедегі нағыз нәжіс пен үкімдегі нәжісті тазартушы емес. Киімдегі мәселеге қатысты тартыс бар, Әбу Ханифа мен Әбу Жүсіп шешімдерінде тазартады. Ал, Мұхаммедтің шешімінде тазартпайды.

Әбу Жүсіп «Әмәли» деген кітабында: «Егер киім нәжіспен былғанса, оның үкімі – сыққанда сығылатын әр нәрсемен жуса тазартады. (Мысалы – ауд.) сірке секілді, айран секілді, гүл суы секілді және т.б. Сыққанда сығылмайтын нәрсе нәжісті тазартпайды. (Мысалы – ауд.) бал секілді, іш май секілді, сары май секілді, бекмез¹ секілді және т.б.», – деген.

Бөлім

Енді намаздың шарттары, рүкіндері, уәжіптері, сүннеттері, әдептері бар екенін, біл. Намазға кірудің дұрыс болуы үшін намаздың алты шарты бар: дәретсіздіктен дәрет алу, нәжістен тазару, ұятты жерін жабу, қыблаға қарап тұру, уақытында қылу, ниет жасау.

Намаздың рүкіндері де шарттары секілді алтау: Бірі – әуелі «Аллаһу әкбәр» деу, аяқта тұру, Құран оқу, рукуғ жасау, сәжде қылу және соңғы отырыс.

Намаз оқушының өз ойымен намаздан шығуы Әбу Ханифа (Тәңірінің оған мейірімі болсын) шешімінде парыз. Әбу Жүсіп пен Мұхаммед (Тәңірінің ол екеуіне мейірімі болсын) шешімдерінде парыз емес.

Бөлім

Содан кейін, әуелі – «Аллаһу әкбәр» деп айту Әбу Ханифа шешімі бойынша намаздың ішінен емес. Әбу Жүсіп пен Мұхаммед қасында намаздың іші болып есептеледі.

¹ жүзім, тұт жемістерінің қайнатылған шырыны.

Бөлім

Құран және хадис бойынша дәретсіздіктен дәрет алудың шарт екенін жоғарыда айтып өттік. Алла Тағала: «Ей, иман келтіргендер, намазға тұрғандарыңда беттеріңді, қолдарыңды шынтақтарға дейін жуыңдар, бастарына мәсі тартыңдар және аяқтарыңды тобықтарыңа дейін жуыңдар. Хак Тәңірі, пәк Тәңірі, ұлы Тәңірі бізге үш ағзаны жуып, басқа мәсі тартуды бұйырды. Бұл – Алла Тағаладан келген бұйрық, сондықтан да уәжіп. Пайғамбар: «Әр нәрсенің кілті бар, намаздың кілті – дәрет», – деген.

Бөлім

Құран және пайғамбар хадисі бойынша нәжістіктен шынайы тазару шарт екенін айтып өттік. Тәңірі Тағаланың сөзінде киімнің тазарт деп айтылған. Тәпсірде қысқаша берілген.

Хадисте былай деп хабар берілген, пайғамбар (Тәңірінің оған сәлемі болсын): «Алла Тағала намазды дәретсіз қабылдамайды, садақаны ғулул малынан қабылдамайды», – деген. Ғулул деп олжа малынан ұрлауды айтады.

Бөлім

Құран және пайғамбар хадисімен әуретті жабудың шарт екенін айтып өттік.

Тәңірі Тағала: «Ей, Адам ұлы, әр намаз оқығанда киімдеріңді (зейнеттеріңді – ауд.) алыңдар», – деген. Зинет дегені ұятты жерді жабу.

Пайғамбар хадисінен мысал: Әбу Һурайра (Тәңірі одан разы болсын): «Пайғамбардан (Тәңірінің оған сәлемі болсын): «Намаздан бір киіммен бе?», – деп сұрадым. Пайғамбар (Тәңірінің оған сәлемі болсын): «Бәрің екі киім табасыңдар ма?», – деді. Тағы бір деректе «Бәріңде екі киім бе», – делінген.

Бөлім

Құран мен пайғамбар хадисімен қыблаға қараудың шарт екенін айтып өттік.

Тәңірі Тағала: «Бетіңді Мекке (Харам мешітіне – ауд.) жаққа бұр, қайда болсаңдар да беттеріңді Мекке (Харам мешіті – ауд.) жаққа бұрыңдар», – деген болатын.

Пайғамбар (Тәңірінің оған сәлемі болсын) хадисінен мысал: «Пайғамбар сонда арабқа намаз рүкіндерін үйретіп тұрып, қыблаға қарауды айтты».

Бөлім

Құран және пайғамбар хадисі бойынша уақыттың шарт екенін айтып өттік.

Тәңірі Тағала: «Тәңірге құлшылық қылыңдар түн болғанда және таң атқанда. Көктерде және жерде, кешкі мезгіл болғанда және түс болғанда шүкіршілік

Аллаға тән», – деген. Бұл аяттан намаздың уақыттарын түсінеміз. Тәпсір кітаптарда солай жазылды.

Пайғамбар хадисінен мысал: Пайғамбар (Тәңірінің оған сәлемі болсын): «Қағбаның есігінде Жебірейіл маған екі күн имам болды. Бамдатты бірінші күнде, сол уақыт болғанда екінші ерте болғанда тағы қылды, бесінді күн ауғанда, екінтіні әр нәрсенің көлеңкесі өзіндей болғанда, ақшамды күн батқанда, құптанды шапақ ғайып болғанда оқыды. Шапақ дегеніміз – аспан көгінде қызылдан кейінгі ақтық (ақ түс – ауд.) деген Әбу Ханифа (Тәңірі одан разы болсын), ал, Әбу Жүсіп, (Имам – ауд.) Мұхаммед және Шафиғи (Тәңірінің оларға мейірімі болсын) қызылдық (қызыл түс – ауд.) деген.

Екінші күні бамдатты жақсы ашылғанда оқыды, бесінді әр нәрсенің көлеңкесі өзіндей болғанда оқыды, асырды әр нәрсенің көлеңкесі екі есе болғанда оқыды, ақшамды ораза ашқанда оқыды, құптанды түннің үштен бірі өткенде оқыды. Содан кейін маған қарап: «Ей, Мұхаммед, мынау сенің уақытың, сенен бұрынғы пайғамбарлардың уақыты және үмметіңнің уақыты осы екі уақыттың ортасы», – деді.

Бөлім

Құран және хадис бойынша ниеттің шарт екенін айтып өттік.

Тәңірі Тағала: «Тәңірге шын көңілмен құлшылық етіндер», – деген. Дін соныкі, ықылас ниетсіз қабыл болмайды.

Пайғамбар хадисінен мысал: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Амалдар ниетке жараса болады», - деген. Әр адамның ниетіндей болады. Ниет пен шынайы көңіл болмайынша, намаз кемел болмайды. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Кімде-кім Алла және пайғамбар үшін нижрет еткен болса, ниеті болды, кімде-кім дүние үшін және әйел алу үшін болған болса, ниет еткеніндей болды», – деген.

Бөлім

Құран және хадис бойынша әуелгі «Аллаһу әкбәр» деудің рүкін екенін айтып өттік.

Пайғамбар хадисінен мысал: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Әр нәрсенің кілті бар. Намаздың кілті – дәрет. Харам болмақ дүние ісі «Аллаһу әкбәр» демек, адал болмақ дүние ісі сәлем беру», – деген.

Бөлім

Құран және пайғамбар хадисінің негізінде аяқта тұрудың рүкін екенін айтып өттік.

Тәңірі Тағала: «Алладан қорқып тұрыңдар», – деген.

Пайғамбар хадисінен мысал: Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын): «Ауру адам түрегеп тұрып намаз оқысын. Егер шамасы жетпесе, отырып оқысын. Егер шамасы жетпесе, арқасымен жатып ишарамен оқысын. Егер шамасы жетпесе, Тәңірі пәк, Тәңірі ұлы».

Бөлім

Құран және пайғамбар хадисінің негізінде Құран оқудың рүкін екенін айтып өттік.

Тәңірі Тағала Құранның ыңғайлысын оқындар деген болатын.

Пайғамбар хадисінен мысал: Пайғамбар (Тәңірінің оған сәлемі болсын): «Оқусыз намаз жоқ», – деген.

Бөлім

Құран және пайғамбар хадисімен руқуғ және сәжде жасаудың рүкін екенін айтып өттік.

Құран дегеніміз Тәңірі Тағаланың сөзі: «Ей, иман келтіргендер, руқуғ жасаңдар, сәжде қылыңдар, құлшылық етіндер Жаратушыларыңа жақсылық қылыңдар, мүмкін құтыларсыңдар».

Пайғамбар хадисінен мысал: Пайғамбар (Тәңірінің оған салауаты мен сәлемі болсын) арабқа намаздың рүкіндерін үйреткен уақытта оған руқуғ жасауды, сәжде қылуды үйретті.

Бөлім

Құран және пайғамбар хадисі негізінде соңғы отырыстың рүкін екені белгілі болды.

Құран дегеніміз Тәңірі Тағаланың сөзі: «Олар тіке тұрған, отырған және жамбастап жатқан халде Тәңіріні еске алады», – деген.

Пайғамбар хадисінен мысал: Пайғамбар (Тәңірінің оған сәлемі болсын): «Егер имамның ташаһудқа отырғаннан кейін дәреті бұзылса, имамның намазы аяқталып қалып еді, ал артына ұйып тұрғандардың жағдайы имам жағдайындай», – деген.

Бөлім

Намаздың уәжіптері мынау:

«Фатиха» сүресін оқу;

алғашқы екі рақағатта Құраннан бірер сүре оқу;

алғашқы отырыста отыру;

соңғы отырыста «тәхийатты» оқу;
үтір намазында күнт (дұғасын – ауд.) оқу;
тә'дил әркән;

дауыстап оқитынды дауыстап, жасырын оқитынды жасырын оқу.

Кейбіреулер соңғы екеуін уәжіп деген. Ал, кейбіреулер ол екеуін сүннет деген. Тартысудағы мақсат, уәжіп болған жағдайда әдейі ұмытылса, сәһу сәждесін жасайды, егер ұмытып қалдырып кетсе, уәжіп болмайды. Кейбіреулер ұмытқан жағдайда оған сәһу сәждесі уәжіп болады десе, ендігі біреулер ұмытқан жағдайда оған сәһу сәждесі уәжіп болмайды деген.

Бөлім

Намаздың сүннеттері мынау:

Екі қолын екі құлағының жұмсағына тигізу;

оң қолын сол қолының үстіне, кіндік астына қойып, «Субхәнәкәні» оқу;

«Ә'узу билләһ минәш-шәйтанир-ражимді» оқу;

«Бисмилләһир-рахмәнир-рахимді» оқу;

«Әмин» деу;

«Сәми'аллаһу лимән хәмидә» деу;

«Раббәнәләкәл-хәмд» деу;

«Субханә раббил-'әзим» деу рукуғда;

«Субханә рабийәл-ә'лә» деу сәждеде;

алғашқы отырыста «тәхийәтті» оқу;

соңғы екі рақәғатта «Фатиханың» өзін оқу;

алғашқы тәкбірден басқа намаз ішіндегі тәкбірлерді айтып, соңында сәлем беру.

Бұлардан басқасы әдеп болады.

Мәселе

Егер «Иман не, Ислам не, ихсан не?», – деп сұраса, айт: Иман дегеніміз – жүрекпен мойындап, көңілмен сену. Ислам дегеніміз – Тәңірінің бұйрығына мойынсұну, ихсан дегеніміз – Тәңірі жаратқан құлдарға игілік жасап, мейірімділік таныту. Оның тағы бір жауабы: Ихсан деген – сен Оны көріп тұрғанындай Аллаға құлшылық қылу, сен оны көрмегеніңмен, ол Сені көріп тұр.

Мәселе

Шафиқ Балхидан: «Иман, мағрифат, таухид, шарифат және дін туралы», – сұралғанда, (ол): «Иман деген – Тәңірі Тағаланың бірлігін мойындау, мағрифат деген – Алла Тағаланы бейнесіз және (біреуге – ауд.) ұқсатусыз тану, таухид

деген – ежелден бірлігін шынайы көңілмен бекітіп, Ол Алла жалғыз, серігі һәм теңдесі жоқ, кіршіксіз екеніне сену, шарифат дегеніміз – Тәңірінің әмірлеріне мойынсұнып, тыйым салғандарынан қайту, дін дегеніміз – ол дәйім болу және осы төрт нәрсеге берік болу», – деп жауап беріпті.

Бөлім

Расында иман мен шарифаттың жиырма түрлі екенін біл. Бесеуі оның жүрек-те және бесеуі ділде, оның бесеуі денеде, тағы бесеуі денеден тысқарыда.

Жүректегі бесеу дегеніміз:

- Алла Тағаланы бір;
- халықты жаратушы;
- ризықтарын беруші,
- оларды сақтаушы;
- бір хәлден бір хәлге қайтарушы деп білу.

Ділдегі бесеу дегеніміз:

- Аллаға;
- періштелеріне;
- кітаптарына;
- елшілеріне;
- қиямет күніне сену.

Денедегі бесеу дегеніміз:

- ораза
- намаз
- дәрет;
- жүніптіктен жуыну,
- хайыз-нифастан жуыну;

Денеден тысқарыдағы бесеу дегеніміз:

- бектерге;
- сұлтандарға;
- имамдарға;
- азаншыларға мойынсұну;
- және екі етік үстіне мәсі тарту.

Егер «Иман жаратылған ба, жаратылмаған ба?», – деп сұраса, айт: «Иман – сенім және һидаят. Сену дегеніміз – құлдың істейтіні, ол жаратылған, ал һидаят дегеніміз – Алланың ісі. Аты ұлы болғандықтан да ол жаратылмаған».

ТРАНСКРИПЦИЯСЫ

Başladüm Täñri ady birlä duniñada räxmät ediži-dür, mu'minlere, kafirlere, axirätde ediži-dür mu'minlere

Şukr Täñriñä sabit-dür besleiži-dür 'ämlärñ žännät ñaxşylar üçün duşmanlyk ñok illä zalimlar üstine uar Täñri räxmätñ sälamätlygy ñaradylmyş ñaxşy üstine Muxämmädün ahlñ üstine ñaranlary üstine barçasy üstine olsün. Aıtdy fäkih Läis Atasy Täñri räxmät kylsün aña. Bñl, Xäk nämaz färz-dür dürmak-dür doqru ñol-dür.

Sabit-dür bilindi nämaz färzlygy Kur'an dedügümüz Täñri Tä'alanñ käulñ-dür: Düryüzñ nämazy uerñüz zäkaty Xäk Täñri ary Täñri ñüze Täñri büñürdy bize nämaz kylmaýy zäkat uermegñ Täñri Tä'aladan ñol kösterür uazıbylygy üstine daxy Täñri Tä'alanñ käulñ-dür saklanñz nämazlary daxy orta nämazy. Xäk Täñri ary Täñri ñüze Täñri büñürdy bize saklamaýy beş uakt nämazy. Büñrük Täñri Tä'aladan ñol kösterür uazıbylygy üçün Täñri Täalanñ käulñ-dür xäk nämaz oldy mu'minler üstine ñazyldy uakt birlä färz oldy birlä Xäk Täñri ary Täñri.

Näbi xadisñ. Dedügümüz xäbär uerildi 'Äbdullahdan 'Umär oýly Žärirdan 'Äduillah oýly Bāzāl ñerinden Täñri razi olsün ol ekñsinden näbiden. Täñri räxmätñ näbi üstine. Ol näbi aıtdy: Islam ñapyldy beş üstine tanüklük uermek Täñriden özge Täñri ñok xäk Muxämmäd häm 'äbdi-dür häm rasuly-dür nämaz kylmak daxy zäkat uermek, daxy rāmazanda oruç dütmak, daxy xaž äñlemek här kñmüñ küžñ ñetse euge uarmaya.

Keldñ bir xadisda daxy näbiden Täñri räxmätñ näbi üstine ol näbi aıytdy axir xažzynda ña xäklar kylñüz beş nämazyñz dostümüz aıññüz uerñüz malynñzñ zäkaty ary bolñay näfsünñz xaž äñleñz Täñriñzñ euñe kñresiz Täñriñzñ žännatyna xisabsüz, daxy 'āzabsüz.

Keldñ bir xäbärdä näbiden Täñri räxmätñ näbi üstine ol näbi aıytdy nämaz dññüñ dñreğñ-dür, kñm-kñ kylsa nämazy xäk din dñryüzmyş-dür, kñm-kñ tärk etse, xäk din ñykmyş-dür ümmät ñylyşmak dedügümüz xäk ümmät ñylyşdylar näbiden soñra näbiden räxmätñ näbi üstine büküne degñn nämazñ färzlygy üstine zäkatñ färzlygy üstine inkär ediži inkär edmedñ daxy kañtarzy kañtarmady.

Ümmet ñylyşmak xuzžätlärñ kuuätlñsñ-dür bñ dälil birlä xäbär uerildi näbiden Täñri räxmätñ näbi üstine, ol näbi aıytdy: Žām' olmaz menüm ümmetüm ñamanlygy üstine söz kesildi andan.

Bñl, xäk färz ekñ dürlü-dür, bñrñ färz-e 'äñn-dür, bñrñ färz-e kifañä-dür. Färz-e 'äñn dedügümüz sol-dür, kačan bir neçe kñši ññlese dñşmez özgesinden nämaz kñbñ, daxy oruç kñbñ, daxy xaž äñlemek kñbñ, daxy zäkat kñbñ, daxy audaz kñbñ, nämaz üçün daxy ññnmak kñbñ žunublıkden, daxy xäñzdan, daxy nifāsdan, daxy yazalyğa uarmak kñbñ kačan kafir çok kelse.

Färz-e kifaihä dedügümüz sol-dür, kaçan bir neçe kışi işlese, düşer özgelerden sälam kaitarmak kibî, daxy aşurana (ñärxamukallah) demek kibî, daxy xasta sürmak kibî, daxy näbige säläuat uermek kibî Täñriñüñ räxmätî näbi üstine, daxy ölü nämazy üylmak kibî, daxy ñaxşylygy büñürmak kibî, daxy ñamanlykdan kaitarmak kibî, daxy yäzalyğa uarmak kibî, kaçan kafir çok kelmese. Söz kesildi.

Andan soñra bil, xäk nämaz demek Allah Tä'aladan räxmät-dür bağyşlamak-dür, mälaiklerden istiğfar-dür, mu'minlerden du'a-dur. 'Ärâb tilinde 'ibarät-dür du'adan säri'atda 'ibarät-dür bellü rukunlerdin xaç işlerden. Söz kesildi.

Andan soñra, bil, äudazsyzyk ekî dürlü-dür: birî – xäk äudazsyzyk-dür, birî – xukmî äudazsyzyk-dür. Xäk äudazsyzyk dedügümüz – simek kibî, zybyllamak kibî, bürün kany kibî, kan kibî, irin kibî, saru su kibî. Ne-ki bünlara üxşasa xukmî äudazsüz dedügümüz üñklämak kibî, daxy üssy ketmek kibî, daxy delü olmak kibî, katy-katy külmek kibî här nämazda-ke ruku' olsa, daxy suzud olsa. Söz kesildi.

Andan soñra, bil, xäk arylyk ekî dürlü-dür: birî – ülü täharät-dür, birî – kizi täharät-dür. Ülü täharät dedügümüz ñünmak kibî žunublîkdin, xäñzdan, nifasdan. Kizi täharät dedügümüz äudaz kibî nämaz için. Söz kesildi.

Andan soñra, bil, xäk su ekî dürlü-dür: birî – mutläk su-dür, birî – mukäññäd su-dür. Mutläk su dedügümüz ol su – här su-dür. Eger baksa aña bakyzy kishi ad uerür aña su mutläk su özge ad koşmas ñaymür suy kibî, közler suy kibî, küñular suy kibî, deñizler suy kibî, bürkeler suy kibî, dereler suy kibî, xäuzlar suy kibî. Ne-ki bünlara beñzerse, anüñ xukmî ol su ary-dür, daxy arydyzy-dür, kederür xäk näžasätî daxy, xukmî näžasätî, kumaşdan, tändin, barça käulda äudaz kiçer. Anüñla daxy ñünmak keçer.

Mukäññäd su dedügümüz ol här su-dür, çykar sykmay ilä kysa süuy kibî, xiyar sury kibî, karbus süuy kibî, sabun süuy kibî, üşnan süuy kibî, kabak süuy kibî, gulaf süuy kibî.

Ne-ki bünlara üxşasa, anüñ xukmî ol su ary-dür, arydyzy degül-dür. Kederür xäk näžasätî kümaşdan, daxy tänden, äudaz keçmez anüñ ilä ñünmak keçmez.

Bünüñ kibî andy «Kärxi Muxtäsär» adlû kitabynda daxy Täxäui añtydy kitaby içinde añtydy Muxämmud Xäsän oylû, Alla razi olsun andan: Ol mukäññäd su – ary-dür, ary daxy degül-dür xäk näžasätî kedermez, xukmî näžasätî kedermez kümaşdan, daxy tänden. Barça käulinde žañiz degül-dür anüñ ilä äudaz almak, daxy ñünmak keçmez. Ol Şafi'i käulî-dür. Täñri räxmätî aña zikr äñledi. Fakix Läñs atasy Täñri räxmätî aña «Muxtäläf» adlû kitabynda, «'Uñun» adlû kitabynda ol mukäññäd su ary-dür, arydyzy degül-dür, xäk näžasätî kedermez, daxy xukmî näžasätî kedermez

tänden. Barça käulinde çekişmek kumaşda-dür. Äbu Xanifa katynda, daxy Äbu Ýusuf katynda kedürür. Muxämmäd katynda kedermez. Ol Zufär käulī-dür, daxy Şäfi'ī käulī-dür, Täñrī räxmätī ol ekīsine, daxy aңdy Muxämmäd, Täñrī räxmätī aңa, bül mäś'älä bīr gīhuaiñtda daxy Kärxi aıytkan kibī, daxy Täxauı degen kibī, Täñrī räxmätī ol ekīsine, ñaxşysy ol ekīsı aıytkan-dur.

Xäbär uerildi Äbu Ýusufdan, Täñrī räxmätī aңa. Ol Äbu Ýusuf aңdy «Ämalı» adlı kitabında: Kūmaşa kaçan bülyaşsa, näzasät xukm anda här nese sykylsa, sykmaq ilä ol kederür näzasätī. Andan sırke kibī, ñoyürt kibī, gulaf süü kibī, ne-ki bñnlara beñzerse här nese sykylmasa, sykmaq ilä ol kedermez näzasätī andan. Bal kibī, iç ñay kibī, sarñay kibī, bekmez kibī, ne-ki bñnlara beñzerse. Söz kesildi.

Andan soңra, bīl, häk nämazñ şärtlärī uar, daxy rukunlarī uar, daxy uažıblary uar, daxy sunnätlarī uar, daxy ädäblärī uar kirmek säxix olmaq içün nämazä. Nämazñ şärtlary alty-dür: äudaz almak äudazsüzlykdan, daxy arynmak näzasätđin, daxy üñatlyğyn ñabmak, kibläñä karşü dürmak, uakt ilä kylmak, niñät äñlemek.

Nämazñ ärkanlary alty-dür şärtlär kibī. Biri – äuuäl «Allahu äkbär» demek-dür, daxy añak üstine dürmak, daxy Kur'an okymak, daxy ruku' äñlemek, sužud äñlemek, axir täxiñata otürmak täxiñat kadaryñza.

Çykmaq nämazdan nämaz kylyžy kändü xatiry bile färz-dür Äbu Xanifa katynda, Täñrī razi olsün andan. Äbu Xanifa katynda, daxy Muxämmäd katynda, Täñrī räxmätī ol ekīsine, färz degül-dür. Söz kesildi.

Andan soңra, bīl, äuuäl «Allahu äkbär» demek, nämazñ içindñ degül-dür Äbu Xanifa katynda, daxy Äbu Ýusuf, Täñrī räxmätī ol ekīsine, Muxammed katynda ol nämazdan-dür. Söz kesildi.

Biz aıytdük häk äudaz almak äudazsüzlykdan šärt-dür Kur'an ilä näbi xädisi bilä. Kur'an dedügümüz Täñrī käulī-dür: Äñ sol kişiler iman keltürñüz kaçan dürsañüz nämazä ñññüz ñüzññüz, daxy kolññüz dñrsekler kadaryñza, silññüz başññüza, daxy añaklarññüzy ñññüz eki tabuk kadaryñza häk Täñrī, ary Täñrī, ñññe Täñrī büññurdy bize ññmağ üç ä'zaiy daxy başa mäsx äñlemek büññruk Alla Tä'aladan-dür, uažıblyğy içün näbi xädisi dedügümüz. Xäbär uerildi näbiden Täñrī räxmätī näbi üstine ol näbi aıytdy här nesnenñ miftaxy uar-dür, nämazñ miftaxy – äudaz-dür. Xäram olmaq – duniña işi. «Allahu äkbär» demäk – xälal olmaq sälam ilä-dür. Söz kesildi.

Biz aıytdük, häk arynmak, näzasätđin šärt-dür Kur'an ilä näbi xädisi ilä Kur'an dedügümüz Täñrī Tä'alannñ käulī-dür kumaşñny aıyt aıdyldy. Täfsir içinde ñä'ni kysa et.

Näbi xädisi dedügümüz xäbär uerildi. Näbiden Täñri räxmätı näbi üstıne, ol aıytdy: Käbul äılemez Allah Tä'ala nämazy arysüz daxy sädäkäıı käbul äılemez yulul malyndyn. Gulul dedügümüz ol – oıırlamak-dür yazalyk malyndan. Söz kesildi.

Kur'an ilä näbi xädisi birlä Kur'an dedügümüz Täñri Tä'alanıñ käulı-dür: İä, Adäm oıly, alıñüz kumaşınüz här nämaz kylıanda diledügümüz zinätdin üıytlyıyın ĩapmak-dür.

Näbi xädisi dedügümüz xäbär uerildi Äbu Huräıradan, Täñri razi olsün andan, ol aıytdy: Sordüm näbiden Täñri räxmätı näbi üstıne nämazdan bır kumaş ilä aıytdy. Näbi Täñri räxmätı näbi üstıne taparmısüz barçanıyz ekı kumaş bır ruuäıäde daxy barçanıız ekı müdür kumaşy. Söz kesildi.

Bır aıytdük kiblähä karşü dürmak şart-dür Kur'an ilä näbi xädisi ilä Kur'an dedügümüz Täñri Tä'alanıñ käulı-dür: Döner ĩüzünı Mäkkä sary här kanda olsañüz döndäriñiz ĩüzünüzı Mäkkä sary.

Näbi xädisi dedügümüz xäbär ĩerildi näbiden Täñri räxmätı näbi üstıne, ol näbi: Şol uäkt ögretdi ä rabiähä nämaz ärkanlary büıurdy aña anda kiblähä karşü dürmak. Söz kesildi.

Bız aıytdük häk uäkt şart-dür. Kur'an ilä näbi xädisi bilä Kur'an dedügümüz Täñri Tä'alanıñ käulı-dür: Täñriähä küllük kylıñ şol uäkt mäyrib olıanda daxy şol uäkt säbäh olıanda. Şukr aña köklerde daxy ĩerde daxy ĩatsü olıanda daxy şol uäkt öıle olıanda diledügümüz äıätdin uäktlar-dür nämazıñ bünıñ kibı uarid oldy täfsirde.

Näbi xädisi dedügümüz xäbär uerildi näbiden Täñri räxmätı näbi üstıne, ol näbi aıytdy: İman oldy daxy Žäbriıäl Kä'ba eşığinde ekı kün kyldy erteıı äuuäl künde şol uäkt ekınzi erte çykdykda daxy kyldy öıleıı şol uäkt küneş keçkende nä'lun tasmasy kadar daxy kyldy ekındı şol uäkt här nesnenıñ kölegesı özi kadarynza daxy kyldy mäyrib şol uäkt küneş batıanda daxy kyldy ĩatsüıy şol uäkt şäfäk ĩäııb olıanda. Şäfäk dedügümüz ol aklyk-dür-kım, köküñ kyraıynda kyzylykdan soıra Äbu Xänifa katynda, Täñri razi olsün andan aıytdy Äbu İıusuf katynda Muxämmäd katynda daxy Şäfi'ı katynda, Täñri räxmätı anlara, ol – kyzylyk-dür daxy kyldy erteıı ekınzi kün şol uäkt ĩaxşy açylyanda daxy kyldy öıleıı şol uäkt oldy här nesnenıñ kölegesı özi kadarynza daxy kyldy 'äsri şol uäkt oldy här nesnenıñ kölegesı ekı kadarynza daxy kyldy mäyrib şol uäkt oruç açyanda daxy kyldy ĩatsüıy şol uäkt kezenıñ sulusı keçkenden soıra. Andan soıra bakdy baıa aıytdy: İä, Muxämmäd, dedi bü senıñ uäktün-dür, daxy näbilerıñ uäkti-dür senden bürün daxy ümmetün uäkti-dür şol ekı uäktün ortasy-dür. Söz kesildi.

Biz айытдук хак нијат шарт-дүр Кур'ан илә дахы хәдис илә Кур'ан dedүгүмүз Тәһри Тә'аланүң кәүли-дүр: 'Ibadät edүң Тәһриһә ары көңүл бirlä, din anүң-дүр ixlas degen xasil olmaz illa niјät birlä.

Näbi хәdisi dedүгүмүз хәбәр uerildi näbiden Тәһри рәхмәтә näbi үstine, ol näbi айытды: 'Ämällar niјätlär илә olür. Här kishi niјät әйлегеñ kibi olür, xasil olmaz nämaz fäziläti illa niјät илә керчек көңүлле айытды. Тәһри рәхмәти anүң үstine şol kishilerüң oldy anүң säfäri Allah iчün дахы näbi iчün anүң säfäri Allah iчün-дүр дахы näbi iчün-дүр дахы şol kishilerüң oldy anүң säfäri duniһa iчün йетиşür һә әbzi әulenmege oldy anүң säfäri nifät әйлегеñ kibi olür. Söz kesildi.

Biz айытдук әuуäl «Allahu әkbär» demek rukun-дүр Кур'ан илә näbi хәdisi bilä Kur'ан dedүгүмүз Тәһри Тә'аланүң кәүли-дүр, näbi хәdisi dedүгүмүз хәбәр uerildi näbiden, Тәһри рәхмәти näbi үstine, ol näbi айытды: Här nesnenüң miftaxy uar-дүр, nämaz miftaxy – әudaz-дүр, хәрам olmak duniһa işi «Allahu әkbär» demek-дүр хälal olmak duniһa işi sälam uermek-дүр. Söz kesildi.

Biz айытдук әйәк үstine дүрмәк rukun-дүр Кур'ан илә näbi хәdisi bilä Kur'ан dedүгүмүз Тәһри Тә'аланүң кәүли-дүр: Дүрүңүз Allah iчün korku birlä korkүzylar.

Näbi хәdisi dedүгүмүз хәбәр uerildi näbiden Тәһри рәхмәти näbi үstine, ol näbi айытды: Nämaz kylsün хәstä kishi дүрүркен, eger күzi йetmese otүрүркен, eger күzi йetmese дүшүб arkasy үstine işarät әйлеһе başy birlä eger күzi йetmese Тәһри ары Тәһри һүзе Тәһри әula-дүр керчекден. Söz kesildi.

Biz айытдук Кур'ан okymak rukun-дүр Кур'ан илә näbi хәdisi ile, Kur'ан dedүгүмүз Тәһри Тә'аланүң кәүли-дүр: Okүңүз şol nesne-kim kolaһ-дүр Кур'андан.

Näbi хәdisi dedүгүмүз хәбәр uerildi näbiden, Тәһри рәхмәти näbi үstine, ol näbi айытды: Nämaz йok-tür illa okymay илә. Söz kesildi.

Biz айытдук, ruku' әйlemek дахы сузуд әйlemek rukun-дүр Кур'ан илә näbi хәdisi илә Kur'ан dedүгүмүз Тәһри Тә'аланүң кәүли-дүр, һә ni iman кeltүрген kishi ler ruku' әйлеңүз, сузуд әулеңүз, олаһ-кim күртүлаһсыз.

Näbi хәdisi dedүгүмүз хәбәр uerildi näbiden, Тәһри рәхмәти näbi үstine, ol näbi айытды şol uәkt ögretdi ә rabiһә nämazüң әrkanlary ögretdi аһа anda ruku' әйlemek, сузуд әйlemek. Söz kesildi.

Biz айытдук, axir täxiһata otүрмәк rukun-дүр Кур'ан илә näbi хәdisi bilä, Kur'ан dedүгүмүз Тәһри Тә'аланүң кәүли-дүр: Anlar-kim zikr ederler Allaha дүрүркен дахы otүрүркен һanlary үstine.

Näbi xädisi dedügümüz xəbär uerildi näbiden Täñri raxmätii näbi üstine, ol näbi aıytdy: Kačan imamıñ äudazy büzülsa otıryandan soñra täxiyat kadarynža täxkik tämam oldy imam nämazy daxy ol kışilerüñ nämazy-ki imamıñ arlynda ediler. Eger olsa, xalları imam xali kibi söz kesildi.

Namazıñ uazıblary ñedi-dür:

Fätixä suräsın okımak;

Daxy anıñ ilä bir nesne okımak Kur'ändin äuuäl ekı räk'ätdä;

Äuuäl täxiyata otırmak, daxy okımak täxiyaty axir täxiyata otıryanda;

Daxy kunud okımak uitrde

Daxy arkanlary ñyryşdürmek katy okıñazak ñerde arkün okuyñazak ñerde.

Aıytdy bä'zilär ol ekisi sunnätler-dür çekışmek bellü olür uazib olğanda ünütkan içün säzdä äñlemek, eger tärk äñlese käsd birlä uazib olmaz anıñ üstine ünütkan içün säzdä äñlemek ittifaq ilä, eger ünüdüb tärk äñlese, aıytdy bä'zilär uazib olür anıñ üstine säzdä-i sähu, aıytdy bä'zilär uazib olmas säzdä-i sähuı. Söz kesildi.

Namaz sunnätleri on ekı-dür:

Ekı elin kaldürmek-dür;

Ekı külağ ñımşayğyna degin komak;

Sak elini sol eli üstine köbek altyna «Subxänäkä» okımak;

«Ä'uzu billähi minäş-şäñtanir-rañim» okımak;

«Bismillähir-raxmänir-raxim» okımak;

«Ämin» demek;

«Sämi'allahu limän xämidä» demek;

«Rabbänäläkäl-xämd» demek;

«Subxäna rabbiäl-'äzim» demek ruku'da;

«Subxänä rabbiäl-'älä» demek suzudda;

Daxy täxiyat okımak äuuäl täxiyat otıryanda;

Fätixä ñalağuz okımak axir ekı räk'ätdä;

Daxy ol täkbirlär-kim kederler nämaz içinde äuuäl täkbirden başka ñetiştirmeğ sälam läfzini.

Andan başkay ädäb olür tärk äñlemek bilä nesne olmaz. Söz kesildi.

...Eger äydylsa, iman ne-dür? Daxy Islam ne-dür daxy ixsan ne-dür? Aıyt: Iman degen ikrar-dür dil birlä daxy inanmak-dür köñül birlä. Islam dedügümüz muti' olmağ-dür Täñrinüñ büñrüyğyna. Ixsan dedügümüz ol ixsan-dür Täñri ñaratğan küllara, daxy şäfkät äñlemek-dür anlara. Bir zäuab daxy ixsan demek Allaha külliğ kylmak-dür, sen any körer kibi. Eger sen any körmeseñ Ol seni körer.

Bū mäs'älä soryldy Šäfik Bälxidan Täñrī rämätī aña, imandan, daxy mä'rifätdän, daxy täuxidtan, daxy šäri'ätan, daxy dīnden. Añytdy: Iman degen ikrar-dür Täñrī Tä'alanür Birligine, mä'rifät degen Allah Tä'ala bilmek-dür kähfiätsüz, daxy beñzetmeksüz. Täuxid degen ikrar-dür Birligidin äuuäldin ary köñül birlä Ol Allah Bır-dür, ortayy ñok-dür, beñzemeksüz batallyksüz-dür. Šäri'ät dedügümüz muti' olmak-dür Täñrinüñ büñrüyü ñyğlynmak-dür Täñrī nähi äñlegendin. Din dedügümüz ol dañim olmak-dür daxy sabit olmak-dür bñ dört üstine ölinze. Söz kesildi.

Andan bñl, häk iman, daxy šäri'ät äñlenür ñğirmñ dürlü-dür. Beš andan ñürekde-dür, daxy beš andan dñlde-dür, beš andan tände-dür, daxy beš andan tänden dyškary-dür, ol beš dedügümüz ñürek üstinde-dür, ol bilmek-dür:

Allah Tä'ala bñr-dür, ekñnzisñ ñok-dür;

Xälk ñaradyžy-dür;

Daxy rizklaryn uerizñ-dür;

Daxy anlary saklañyžy-dür;

Daxy dönderizñ-dür bñ xalden bñr xale.

Ol beš dedügümüz dñlde-dür:

Ol inanmak-dür Allaha;

Daxy mälaiklerine;

Daxy kitabларына;

Daxy räsullaryna;

Daxy kiñamät küñine;

Daxy häñri-šärrñ Täñridin edüyyuna.

Ol beš dedügümüz tändä-dür:

Ol oruç kibñ;

Daxy nämaz kibñ;

Daxy äudaz kibñ;

Daxy ññnmak kibñ žunublñkden;

Daxy häñzdan, daxy nifasdan.

Ol beš dedügümüz tänden dyškary-dür:

Ol muti' olmak-dür beklere;

Daxy sultanlara;

Daxy imamlara;

Daxy mu'äzzinlärä;

Daxy mäsx äñlemek ekñ uduk üstine.

Bū mäs'älä eger äñdylsa iman ñaradylmyšmy-dür, ñä ñaradylmamyš-dür? Añyt iman ikrar-dür, daxy hidañät-dür. Ikrar dedügümüz küññ iñledügü-dür, ol ñaradylmyš-dür. Hidañät dedügümüz Allahñ iñi-dür, ady üñ oldy ol ñaradylmamyš-dür.

ФАКСИМИЛЕСІ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

وَلَا عُذْوَانَ الْأَعْلَى الظَّالِمِينَ وَالصَّلَاةُ

وَالسَّلَامُ عَلَى خَيْرِ الْبَرِيَّةِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ

أَجْمَعِينَ قَالَ الْفَقِيهُ أَبُو اللَّيْثِ رَحِمَهُ اللَّهُ

أَعْلَمُ بِأَنَّ الصَّلَاةَ فَرِيضَةٌ قَائِمَةٌ وَشَرِيعَةٌ

ثَابِتَةٌ عَرَفَتْ فَرِيضَتَهَا بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ
وَاجْتِمَاعِ الْأُمَّةِ أَمَا الْكِتَابُ فَقَوْلُهُ تَعَالَى
اقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَاللَّهُ سُبْحَانَهُ
وَتَعَالَى أَمْرًا يَا فِئْتَمَةَ الصَّلَاةِ وَإِنَاءَ الزَّكَاةِ
وَالْأَمْرُ مِنْ اللَّهِ تَعَالَى يَدُلُّ عَلَى الْوُجُوبِ وَقَوْلُهُ
تَعَالَى حَافِظُوا عَلَيَّ الصَّلَاةَ وَالصَّلَاةَ الْوَسْطَى

فَاللّٰهُ سُبْحٰنَهُ وَتَعَالٰى اَمْرًا يُخَافُظَةً خَمْسٍ صَلٰوَاتٍ
 خوتنگرى بىرنگرى بىنانگرى بىرغورى سىغلى بىرغورى سىغلى
 وَالْاَمْرُ مِنْ اِلٰهِ تَعَالٰى يَدُكَ عَلَى الْوَجُوْبِ وَقَوْلُهُ
 بىرغى تىكمانلىق بىرگىر بىرگىر بىرگىر
 تَعَالٰى اِذَا الصَّلَاةُ قَامَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ كِتَابًا
 تىكمانلىق قىلانغى قىلانغى خوتان اولدى سۇنلارنى
 مُوقُوْتًا لِّىْ فَرَضًا مُوقُوْتًا ۞ فَاللّٰهُ سُبْحٰنَهُ
 وقت بىرله قىلانغى اولدى وقت بىرله خوتان بىرگىر
 وَتَعَالٰى جَلَّ الصَّلَاةَ فَرَضًا مُوقُوْتًا ۞ وَامَّا
 السُّنَّةُ فَمَارُوْى عَزَبِ اللّٰهِ بِنُوعِمٍ وَجَزِيْرٍ

خوتان بىرگىر خوتان بىرگىر خوتان بىرگىر خوتان بىرگىر خوتان بىرگىر

ابن عبد الله الجلي رضي الله عنهما عن رسول
 مدنا على خايرتت بكون الحى السون اولد اكيندن نبي دن
 الله صلى الله عليه وسلم انه قال بنى الاسلام
 نكر صحتي اشته اولغى ايندى اسلام بيلدى
 على خمسين شهادة ان لا اله الا الله وان
 برانسته طفق ورتاك بكون اركه تكريم حتى
 محمدا عبده ورسوله واقام الصلاة واتيى
 عتدهم عبد درهم رسولدار نمازلىق دى
 الزكاه وصوم شهر رمضان وحج البيت
 نكاه ورتاك دى رمضانك ايج دىق دى حج الملك
 من استطاع اليه سبيلا وجا في خبر اخر

بجوت ده دى

كلدى

نكاه ورتاك

هركون كى رت

КЕЙБІР ДІНИ ТЕРМИНДЕР МЕН ҰҒЫМДАРДЫҢ СӨЗДІГІ

А

Аббас әулеті – Араб халифаттық династиясы (750–1258 жж.). Мұхаммед пайғамбардың немере ағасы Аббас әулетінен болғандықтан да, аббасидтер деп аталған. Әбу Муслим бастаған көтерілістің нәтижесінде билік басына келген. «Саффах» (Қанішер) деген атпен танымал болған Әбу Аббас Абдулла бұл әулеттің бірінші халифы болған. Астана ретінде Бағдат шаһарын арнайы салып, тандалған. Ислам әлемін бес ғасырға жуық билеген бұл әулеттен отыз жеті адам таққа отырған. 1258 жылы Моңғол қолбасшысы Хулагу тарапынан бұл әулет тақтан ығыстырылған.

Абдулла – Мұхаммед пайғамбардың әкесі (?-570 жж.). Құрайыш тайпасының атақты ақсүйектерінің бірі әрі Меккедегі Қағбаның қожайыны болған Әбді Мүтәліптің ұлы. Пайғамбар дүниеге келместен бұрын әкесі Абдулла алыс жол сапардан келе жатып дүниеден өткен. Содан пайғамбар әкесіз ержеткен. 2. Мұхаммед пайғамбардың ұлы. Кішкентай кезінде қайтыс болған.

Абдулла ибн Әбу Бәкір – Мұхаммед пайғамбардың ардақты сахабаларынан. Әрі Мұхаммед пайғамбардың қайын інісі. Хазірет Әбу Бәкір Сыддықтың ұлы. Исламның алғашқы жылдарында дінді қабылдаған. Мәдинаға hijрет еткен мұһажирлерден. Өз пайғамбар мен Хазірет Әбу Бәкір ең соңынан Мәдинаға hijрет еткен уақытта үш күн Сәуір үңгірінде жасырынып қалғанында осы Абдулла оларға тамақ тасып беріп тұрған әрі мүшіріктердің іс-әрекеті туралы мәлімет жеткізіп берген. Ислам тарихында орны бар Хунәйін және Тайф соғыстарына қатысқан. Сол Тайфта өткен соғыста жараланған.

Абдулла ибн Масғұд – Мұхаммед пайғамбардың жарандарының бірі. Толық аты-жөні – Абдулла ибн Масғұд ибн Рафия ибн Хабиб әл-Хузали (590–653 жж.). Лақабы – Әбу Әбдірахман. Пайғамбардың қызметінде көп болған. Алла аяттарының мағынасы мен түсу себебін жетік білген ғалым болған. Сондықтан да Мұхаммед пайғамбар: «Кімде-кім Құран ілімін үйренемін десе, Абдулла ибн Масғұдқа барсын, кімде-кім хадис ілімін үйренемін десе, Хұзайфа ибн Йаманға барсын», – деп, Ибн Масғұдқа ерекше құрмет көрсеткен. Ең алғаш рет Меккеде кәпірлердің алдында Алланың аяттарын жария оқыған сахаба. Қағбадағы Ибраһим мақамының алдында «Рахман» сүресін жария оқыған. Ислам тарихында болған Ұхұд, Бәдір секілді қазауаттарға қатысқан ұлық сахабалардың қатарынан. Пайғамбар дүниеден өткеннен кейін Куфада қазына бастығы қызметін атқарған. Хазірет Оспанның халифалық кезінде Мәдинаде 63 жасында дүниеден өткен.

Абдулла ибн Мубарак – Екінші дәрежелі атақты табииндерден. Толық аты-жөні – Әбу Әбдірахман Абдулла ибн әл-Мубарак әл-Ханзали әл-Маруази

(736–797 жж.). Хадис ілімінің білгірі. Хорезм түркілерінен болған Мубарак ибн Уазихтың ұлы. Хорасанның мәдени орталығы Марыда дүниеге келген. Көптеген жерлерге саяхат жасаған. Сондай саяхаттарының бірінде Әбу Ханифамен кездескен және оған шәкірт тұтынған. Сопылық, фикһ, хадистану, тарих, филология бойынша бірнеше еңбектер жазған. Жиырма мың хадистен тұратын жиырма кітапты Әбу Ханифаның фикһы негізінде түзген. Жиһад туралы алғаш еңбек жазған. Және ең алғаш «Арбағин» яғни «Қырық хадис» түзген. Абдулла ибн Мубарактан разы болғандардың бірі Ахмет ибн Ханбал болған. Имам Бұхаридың әкесі – Исмайыл, Абдулла ибн Мубарактың шәкірттерінен болған. Сириядан қайтып келе жатқанда қайтыс болған, Ефрат өзенінің бойындағы Хишта жерленген. Оның «Китәбуз-зуһд уаррақайк» деген он алты баптан тұратын кітабы біздің заманымызға дейін жетіп келген.

Абдулла ибн Омар – Мұхаммед пайғамбардың сахабаларының бірі. Мұсылмандар әмірі болған Хазірет Омардың ұлы. Толық аты-жөні – Абдулла ибн Омар ибн әл-Хаттаб әл-Адауи (612–692 жж.). Әбу Әбдірахман атымен де танымал болған. Фикһ ілімінің білгірі. Алпыс жыл бойына фәтуа берумен айналысқан. Ислам әлемінде Әбу Һурайрадан кейін ең көп хадис жеткізген сахаба. Алла елшісінен 2630 хадис риуаят еткен. Әкесі Хазірет Омармен бірге Меккеден Мәдинаға һижрет еткен.

Абдулла ибн Убай – Пайғамбар заманында Мәдинада жасаған мұнапықтардың бастығы. Толық аты-жөні – Әбул Хубаб Абдулла ибн Убай ибн әл-Харис (?-631 жж.). Бәдір соғысынан кейін Исламды сөз жүзінде қабылдағанымен де, шынайы жүрегімен бекітпеген болатын. Оның мұнапықтығы ифк оқиғасында білінді. Ол алғашқылардан болып Айшаны ойнастықта айыптап, өсек таратқан. Алайда, бұл өсектің жалған екендігі Қасиетті аяттармен әшкереленген.

Адам ата – Діни сенім бойынша ең алғаш жаратылған адам және барша адамзат баласының түп атасы. Алла оны топырақтан жаратып, оған Өзінің рухынан үрлеген. Содан барша періштелерге оған сәжде жасауға бұйырған. Сонда Ібіліс тәкаппарланып Адамға сәжде жасаудан бас тартқан. Сол күннен бастап, Адам мен Ібілістің арасындағы дұшпандық пайда болған. Адам атаның қабырғасынан Хауа ананы жаратқан. Басында екеуі жұмақта өмір сүрген, алайда Ібілістің арбауына ілігіп, жұмақтан қуылған һәм жер бетіне түсірілген. Қабыл, Әбіл деген екі ұлы болған. Сондай-ақ Адам ата ең алғашқы пайғамбар.

Ажам – араб емес Шығыс халықтары. Арабтар басқа халықтарды ажам деп атаған. Бұл атау негізінен парсылар мен түркілерге қарата айтылған. Бертін келе ирандықтарды осы атаумен атаған.

Азан – Исламдағы бес шарттың бірі болған намаз құлшылығына шақыру. Намаз үшін азан айту сүннет амалы. Алғаш рет 622–623 жылдары пайғамбар тарапынан белгіленген. Басында мұсылмандар намазға қалай шақыру керектігі туралы ойласқанда, бірнеше сахабаның түсіне бүгінгі азан айту дәстүрі енген. Оны

Мұхаммед пайғамбар коштаған. Содан бастап азан айту сүннет болып қалған. Алғаш азан айтқан Біләл Хабаши болған. Азан бар дауыспен белгілі бір әуенмен оқылады. Мәтіні арабша айтылады.

Айт – діни мереке. Мұсылмандарда дәстүрлі екі айт, яғни мереке күні бар. Біріншісі – Зулхижжа айының оны күні болатын Құрбан айты. Оны «Идул-эдха» деп атайды. Екіншісі – Рамазан оразасынан кейін келетін Шәууал айының бірінші күні. Мұны көбінесе Ораза айты деп атайды.

Айша – Мұхаммед пайғамбардың сүйікті жары. Хуләфәи рашидин аталған төрт әділ халифтың алғашқысы Хазірет Әбу Бәкір Сыддықтың қызы. Мұхаммед пайғамбар оған һижреттің екінші жылы үйленген. Деректерде оның жастайынан араб әдебиетін жетік білгендігі айтылады. Хазірет Айша (613–678 жж.) Алла елшісінен көптеген хадистер жеткізген. Сахабалар кейбір шариғат мәселелерін келіп сұрап тұрған. Хазірет Әбу Бәкір, Омар және Оспанның халифалық кездерінде кейде фәтуа да беріп отырған. Өте қарапайым өмір сүрген. Айша анамыз туралы арнайы аят та түскен. Хазірет Айша өткен күнін есіне алғанда: «Мұхаммед пайғамбарға қыздай қосылдым, Алланың мен туралы арнайы аят түсірген және пайғамбардың соңғы жаны менің алдымда шықты», – деп мақтанатын болған.

Ақирет – Діни сенім бойынша ақырғы күн, соңғы уақыт. Бұл күні жер бетінің астан-кестені шығып, таулар жүндей түтіледі, теңіздер тасып, алай-дүлей болады. Ақиретте ұлы сұрақ-жауап болады, сырат көпірі тартылады. Ақирет фәни дүниенің бүтіндей тоқтап, бақи дүниенің шынайы басталуы.

Ақса мешіті – Құддыс (бүгінгі Йерусалимде) шаһарында орналасқан қасиетті мешіт. Құранда Ақса мешіті деп аталған. Діни көзқарас бойынша, оны Сүлеймен пайғамбар салғызған деп есептеледі. Меккедегі Қағбаға дейін мұсылмандар сол мешітке қарап намаз оқыған. 624 жылы қыбла Алланың қаулысымен Қағба болып өзгертілген. Ақса мешіті мұсылмандар үшін Меккедегі Харам мешіті мен Мәдинадегі пайғамбар мешітінен кейінгі үшінші орында қасиетті болып саналады. Мұхаммед пайғамбар Миғраж оқиғасында осы Ақса мешітіне кіріп намаз оқып, содан кейін көкке көтерілгендігі айтылады. VII ғасырдың соңы мен VIII ғасырдың басына халифалық еткен Әбдімәлік тұсында бұл жер «Харам Шәриф» деп аталып, Ислам ғибадатханасы ретінде қарастырылған.

Ақшам – Ислам шариғаты бойынша күнде оқылатын бес уақыт намаздың төртіншісі. Уақыты күн батқаннан қараңғы түскенше жалғасады. 3 бас парыз және 2 бас сүннеттен тұрады.

Аллаһу әкбәр – Алла ұлық. Исламдағы негізгі зікірлердің бірі. Сондай-ақ мұсылмандар қуанғанда Аллаға шүкіршілік ретінде айтады. Намаздағы көшу тәкбірлері кезінде де осы сөз қолданылады.

Анас ибн Мәлік – Мұхаммед пайғамбардың атақты сахабаларының бірі. Толық аты-жөні – Анас ибн Мәлік ибн Нәзір ән-Нажжари әл-Хазражи әл-Ансари. Әбу Сумама лақабымен де танымал болған. 610 жылы Мәдинада туы-

лып, 712 жылы Басрада 102 жасында дүниеден өткен. Фикһ іліміне жетік болған. Мұхаммед пайғамбардың Мәдинаға hijрет еткен күнінен бастап Алла елшісінің қызметінде он жыл болған. Пайғамбардың қасында ұзақ жыл болғандықтан да оның айтқан сөздері мен істеген амалдарын жетік білген. Кейін Алла елшісінен 2630 хадис риуаят еткен.

Ансар – Мұхаммед пайғамбар мен мұһажирлер Меккеден Мәдинаға көшіп келген уақытта оларды қарсы алған мұсылмандар. Сондықтан да олар «ансар» яғни «көмектесуші», «қол ұшын созушы» деп аталған. Ансарлар Меккеден қудаланып, қоныс аударып келген меккеліктерді жылы шыраймен күтіп, өз қастарынан орын берген. Бар мал-мүлкін, үй-жайын қалдырып келген мұһажирлерге үйлерінен орын беріп, артық мал дүниесін соларға сыйлаған. Ансар мен мұһажирдің арасындағы рухани байланыстың берік орнағандығы соншалық бір туған бауырдай болып кеткен.

Арафа – сөздікте білу, тану деген мағына береді. Діни термин ретінде hijри-ай санағы бойынша он екінші, яғни Зулхижа айының тоғызыншы күніне қарата қолданылады. Себебі діни түсінік бойынша, Ибраһим пайғамбарға Жебірейіл періште қажылықтың шарттарын осы күні үйреткен деп есептеледі. Қажылыққа барғандар осы күні Арафат тауына шығып, күн батқанша құлшылық қылады. Ал қажылыққа бармай қалған үйдегі жандардың ертеңгі айт күніне дайындық жасайтын күні де арафа күні деп аталады.

Арафат – Мекке қаласынан 20 км. қашықтықта орналасқан, ұзындығы – 11-12 км, ал кеңдігі – 6,5 км. келетін таудың аты. Қажылыққа барғандар Зулхижа айының тоғызы күні осы Арафат тауына шығып, күн батқанша Аллаға дұға жасап, Жаратқанға жалбарынады. Діни түсінік бойынша, жәннаттан қуылған Адам ата мен Науа ана осы жерде қайта табысқан делінеді. Сондай-ақ Ибраһим пайғамбарға қажылықтың шарттарын үйретіп жүрген Жебірейіл періште: «Мына жер – Арафат. Қажылық амалдарының осы жерде кемелдікке келетінін біліп алындар, осы жерде күнәларыңның кешірілуін сұраңдар», – деп айтқан. Осы Арафат төбесінде «Жәбәлир рахмә» яғни «Мейірім тауы» деген жер бар. Мұхаммед пайғамбар дүниеден өтерінен 81 күн бұрын, hijреттің оныншы жылы Мәдинадан Меккеге қажылыққа келіп, арафа күні сол жерде өзінің «Қоштасу уағыздарын» айтқан. Қоштасу уағызы айтылған жер бұл күнде ақ түске боялып қойылған.

Аршы – Аршыны періштелер көтеріп тұрады. Алла Тағала Аршыға мұқтаж емес, бірақ өз құдіретімен жартқан ең үлкен жаратылысы. Алла одан да ұлық әрі теңдессіз. Аршы туралы аят Қасиетті Құранның 23 жерінде кездеседі.

Асыр – бес уақыт намаздың үшіншісі. Күн батардан екі-үш сағат алдын басталып, күн батқанша жалғасады. Төрт рақағат парыз намазы бар.

Атаба – 1. Ислам тарихында орны бар Ұһд соғысында Мұхаммед пайғамбардың тісін таспен ұрып сындырған кәпір. 2. Мекке мүшрігі Әбу

Ләһәбтің ұлы. Алғашында Әбу Ләһәбтің ұлы Атаба Мұхаммед пайғамбардың қызы Рүкияға үйленген болатын. Алайда, әкесі Әбу Ләһәбтің сөзіне еріп, пайғамбарға жәбір көрсету үшін, қызымен ажырасқан. Сонда пайғамбардың қарғысына ұшыраған. Меккеден Шамға келе жатқан жолда опат болған.

Аюб әл-Ансари – Мұхаммед пайғамбардың сахабаларынан. Алла елшісі Меккеден Мәдинаға һижрет еткен уақытта жергілікті ансарлар әрқайсысы өз үйлеріне түсуін сұраған. Сонда олардың ешқайсысының көңілін қалдырмауды ойлаған пайғамбар астындағы Қасуа түйесі қай жерге шөксе, сол үйге түсетінін айтқан. Қасуа түйесі көшемен жүріп отырып, Аюб Ансаридың үйінің алдына шөккен. Пайғамбар Мәдинада алғаш Аюбтың үйіне түскен.

Ә

Әбдірахман (ибн Әбу Бәкір) – Мұхаммед пайғамбардың сахабаларынан. Хуләфәи рашидин деген атпен танымал болған төрт әділ халифтың алғашқысы Хазірет Әбу Бәкірдің ұлы. Толық аты-жөні – Әбу Мұхаммед Әбдірахман ибн Әбу Бәкір Сыддық (?-673 жж.). Исламнан алдыңғы аты Әбді Қағба (Қағбаның құлы) болған, кейін пайғамбар оны Әбдірахман деп өзгерткен. Алғашында Исламға қарсы шығып, мұсылмандармен соғысқан. Тіпті Бәдір және Ұһуд ғазуаттарында мүшіріктер жағында болған деседі. Худайбия келісімінде (кейбір деректерде Мекке фатх етілген жылы) дінді қабылдаған. Хайбар ғазуатынан кейінгі соғыстарға мұсылмандар сапында қатысты. Пайғамбар қайтыс боларынан алдын ауырған сәтінде Әбдірахман оның қызметінде болған. Кейінгі қоғамдық-саяси оқиғаларға жиі қатысқан. Меккеге жақын жердегі Хубшрда дүниеден өткен. Алла елшісінен сегіз хадис риуаят еткен.

Әбдірахман ибн Әбу Ләйл – Сахабаларды көрген табиндерден. Мұхаддис, факих. Толық аты-жөні – Әбу Иса Әбдірахман ибн Әбу Ләйлә Йасар ибн Біләл әл-Ансари (638–702 жж.). Мәдинада дүниеге келген. Әкесі Әбу Ләйлә пайғамбардың бірнеше ғазуаттарына қатысқан сахаба. Әбдірахман кейіннен әкесімен бірге Куфаға қоныс аударған. Өмірінде 120-ға тарта сахабамен кездесіп, олардан хадис үйренген. Хазірет Әлидің тұсында бірнеше ғазуаттарға қатысқан. Жетпіске қараған шағында Басрада қайтыс болған.

Әбу Куһафа – Мұхаммед пайғамбардың сахабаларынан. Хуләфәи рашидин деген атпен танымал болған төрт әділ халифтың алғашқысы Хазірет Әбу Бәкірдің әкесі. Толық аты-жөні – Әбу Куһафа Оспан ибн Әмір әт-Тәймия әл-Құрайыши (?-635 жж.). Исламның алғашқы жылдары ұлы Әбу Бәкірдің дінді қабылдағанына наразы болған. Кейін Мекке фатх етілгенде өзі дінді қабылдаған. Тоқсан жасына қараған шағында Меккеде (кейбір деректе Мәдинада) дүниеден өткен.

Әбраһа – Жәһилиет дәуіріндегі Йемен патшасы. Деректерде оның Санға қаласында Қулайыс деген үлкен шіркеу салып, халықты соған зиярат етуге

шақырған. Алайда, халық Меккеге қажылық етуін тоқтатпаған. Оған ашуланған Әбраһа Меккедегі Қағбаны қиратпақшы болады. Алпыс мың кол жасақтап, өзі Махмуд деген піліне мініп, жолға шығады. Алайда, Меккеге жақындай бергенінде Алла Тағаланың құдіретімен көкте белгісіз құстар пайда болап, «сижжил» деген таспен олардың әскерін атқылай бастаған. Содан Әбраһа да опат болған. Бұл оқиға Қасиетті Құранның 105-ші яғни «Піл» сүресінде қысқаша баяндалған.

Әбу Бәкір – Мұхаммед пайғамбардың ең жақын жарандарының бірі. Ең алғашқы халифы (Әмирул-муминин). Толық аты-жөні – Әбу Бәкір Сыддық Абдулла ибн Әбу Қуһафа ибн Амир (573–634 жж.). Исламда әділдігімен ел басқарған «Хуләфәи рашидин» (Дұрыс жолмен жүруші халифалар) немесе түркі мұсылман жұртында «шәдіяр» (Төрт дос) деген атпен танымал болған атақты төрт халифтың алғашқысы. Пайғамбардан кейін Ислам әлеміне халифа болған Әбу Бәкір 632–634 жж. ел басқарған. Мұхаммед пайғамбардың қайын атасы. Мұсылмандар анасы Хазірет Айшаның әкесі. Меккедегі Құрайыш тайпасынан шыққан. Ең алғаш Исламды қабылдаған мұсылман. Сауда-саттықпен айналысқан. Миграж оқиғасына ең алғаш сенгендіктен де «Сыддық» яғни иманы күшті деген атқа ие болған. Өмірінің соңына дейін Әбу Бәкір Сыддық атымен танымал болды. Мұсылмандар Меккеден Мәдинаға қоныс аударғанында Мұхаммед пайғамбардың қасында болған «үңгірлес досы». Ислам тарихында Бәдір, Ұхұд, Хәндек, Хұдайбия секілді үлкен қазауаттарға қатысқан. Бар мал-мүлкін Алла жолына арнаған. Ең алғашқы азаншы Біләл Хабашиді құлдықтан сатып алып, азаттық алып берген. Оның халифалық кезінде Ирак пен Сирия фатх етілген. Рим патшасы Геракл жіберген отыз мың әскерге қарсы күйрете соққы берген. Ең алғаш рет Құранды жинап, кітап қалпына түсіруге кіріскен. Пайғамбардан 142 хадис жеткізген. Халиф болып тұрған кезінде ел басқару үшін Ақылдастар алқасын құру, әрбір уәлаятқа әкім тағайындау, Бәйтул-мал (қазына) ашу секілді жұмыстарды бір негізге салған. 634 жылы Мәдинада дүниеден өткен. Мұхаммед пайғамбардың қасына жерленген.

Әбу Жағфар – Аббасидтер әулетінен шыққан халифа (754–775 жж.). Толық аты-жөні – Әбу Жағфар әл-Мансур Абдулла ибн Мұхаммед ибн Әли әл-Хашими әл-Аббаси (714–775 жж.).

Әбу Жәһіл – Меккенің ақсүйектерінен. Толық аты - Әмір ибн Хишам. Мұхаммед пайғамбардың үгіт-насихатына бар жан-тәнімен қарсы шыққан, сол үшін пайғамбар тарапынан лағынеттелген. Сондықтан да оны мұсылмандар «Әбу Жәһіл» яғни жаһілдіктің әкесі деп атап кеткен. 624 жылы Бәдір соғысында қайтыс болған.

Әбу Жүсіп әл-Қази – Исламдағы алғаш қазылардың қазысы (қазииул-қуззат), фикһ ілімінің білгірі. Толық аты-жөні – Жақып ибн Ибраһим әл-Куфи әл-Ансари (731–798 немесе 804 жж.). Куфада дүниеге келген. 13 жасында Куфа қазысы Әбу Ләйладан фикһтан сабақ алған, тоғыз жылдан кейін Әбу Ханифаға

шәкірт тұтынып, Ұлы Имамның құзырында он бес жылдай қызмет еткен. Әбу Ханифаның тағы бір шәкірті Зүфар әл-Хузаилмен бірге фикһ ілімінің теориясын жасап шыққан. Әбу Ханифа дүниеден өткеннен кейін, Бағдатта ғұламалардың арасында ұстазының ісін жалғастырған. Халифа Мәһди (775–785 жж.) оны Бағдаттың казысы етіп тағайындаған, ал халифа Харун әр-Рашид болса, оның қызметін одан әрі жоғарылатып, казылардың казысы деген атақ беріп, барша казыларды тағайындау әрі басқару құқығын берген. Оның мұндай амалға отыруы ұстазы Әбу Ханифа мәзһабының кең таралуына жол ашқан. Ол сол кездегі халифа Харун әр-Рашидтің жер, су және мал-мүліктен қандай салық алу керек деген сұрақтарына жауап ретінде «Китәбул-хираж» (Салық туралы кітап) еңбегін жазған. Бірнеше шәкірттер тәрбиелеген. Солардың ішінде Мұхаммед әш-Шайбани мен Ахмет ибн Ханбалдың есімдері зор құрметпен аталады. Әбу Жүсіптің көзқарастары Мұхаммед әш-Шафиғиға қатты әсер еткен.

Әбу Зар Ғифари – Мұхаммед пайғамбардың ұлық сахабаларынан. Толық аты-жөні – Жундуб ибн Жунада ибн Суфийан ибн Убайд әл-Ғифари (? – 652/653ж). Ғифар тайпасынан. Исламға жастайынан кірген. Халифалық дәрежеге Хазірет Әлидің ұрпағы құқылы деп есептеген. Оның бұл көзқарасы шиға ағымындағы имаматтық түсінігіне негіз болған. Пайғамбар дүниеден өткеннен кейін Шам бетпағында өмір сүрген. Хазірет Оспанның халифалық кезінде Дамаскіде жасаған. Өте қарапайым өмір сүрген. Қашан да кедейлердің жақтаушысы болған. әр-Рабада деген жерде қайтыс болған. Алла елшісінен 281 хадис риуаят еткен.

Әбу Дарда – Мұхаммед пайғамбардың сахабаларының бірі. Шын аты – Уаймир, алайда Әбу Дарда лақабымен танымал болған. Сахабалардың ішіндегі ғалым-ғұламаларынан. Фикһ ілімінің білгірі. Хазірет Әбу Бәкірдің тұсында Шам фатх етілгеннен кейін сонда әкім болып тағайындалған. Алла елшісінен 179 хадис жеткізген.

Әбу Ләһәб – Меккелік мүшіріктерден. Толық аты-жөні – Әбдулғузза ибн Әбді Мүтәліп (?-624 ж.). Мұхаммед пайғамбардың немере ағасы және Ислам дінінің қас дұшпаны. Хақ дінге көрсеткен озбырлықтары нәтижесінде «Әбу Ләһәб» яғни «Отқа күйші», «өртенуші» деген лақабымен танымал болған. Оның өзі мен әйелінің жалындап тұрған отқа түсетіндігі туралы Қасиетті Құранның 111-ші сүресінде ашып айтылған. Осылайша Құранда аты аталып, лағынеттелген Ислам дұшпандарының бірі. Оның Атаба және Утайба деген екі ұлы пайғамбардың екі қызына үйленген. Әбу Тәліп дүниеден өткеннен кейін Бәну Хашим руының көсемі болған. Алғашында Әбу Тәліп секілді пайғамбарға көмектескен, кейін Хақ дінді мойындамастан, Алла елшісіне көп жәбір көрсеткен.

Әбу Мұса әл-Ашғари – Мұхаммед пайғамбардың ұлық сахабаларынан. Толық аты-жөні – Абдулла ибн Қайыс әл-Ашғари (601–665 жж.). Мұсылмандар Мәдинаға һижрет етерден бұрын өз қауымымен келіп, Хақ дінді қабылдаған.

Зеректігі мен ілімге деген құштарлығының арқасында пайғамбардың сеніміне ие болған. Оның діндарлығына көзі жеткен Алла елшісі оны кейін Адан және Забит аймақтарына өкіл етіп жіберген. Ал, Хазірет Омардың халифалық кезінде Басраға әкім етіп тағайындалған. Әскери қолбасшы болған кезінде мұсылмандар Аһуаз бен Исфаканды фатх еткен. Құранды өте әдемі дауыспен оқығанда тыңдаушыларды үйіріп алып кететін қасиеті болған. Алла елшісінен 360 хадис риуаят еткен.

Әбу Суфийан – Құрайыш ақсүйектерінен, ірі саудагер. Толық аты-жөні – Әбу Суфийан Сахр ибн Харб ибн Умайиа ибн Әбді Шәмс (567–652 жж.). Исламның алғашқы жылдарында Алла елшісіне қарсы шығып, мүшіріктерді Исламға қарсы бастаған. Ислам тарихында орны бар Бәдір, Хәндәк секілді ғазуаттарда мұсылмандарға қарсы соғысқан. Мекке ашылатын жылы яғни 630 жылы Хак дінді қабылдап, Меккені соғыссыз тапсырған. Исламды қабылдағаннан кейін Хунәйн, Тайф соғыстарына қатысып, бір көзінен айырылған. Ярмук ғазуатына да қатысып, екінші көзінен айырылған. Пайғамбар оны көзі тірісінде Нажран аймағына әкім етіп тағайындаған. Пайғамбардан кейін Шамды фатх етуге қатысқан. Хазірет Оспанның халифалық кезінде Әбу Суфийанның ұлы Мұғауия Сирияға әкім етіп тағайындалған. «Хуләфәи рашидин» яғни атақты төрт әділ халифтан кейін билікке келген Әбу Суфийанның ұлы Мұғауия Омайдтар династиясының (661 жылы) негізін қалаған.

Әбу Тәліп – Мұхаммед пайғамбардың немере ағасы. Төрт әділ халифтың соңғысы Хазірет Әлидің әкесі. Толық аты-жөні – Әбу Тәліп Әбді Маннаф бин Әбді Мүтәліп бин Хашим әл-Құрайши Хашими (535–619 жж.). Мұхаммед пайғамбар алты жасында анасынан айырылғаннан кейін атасы Әбді Мүтәліптің қарауында болады. Атасы қайтыс болған соң, әкесінің бауыры Әбу Тәліптің қолында ер жетеді. Мұхаммед пайғамбар алғаш дінді тарата бастаған уақытта Мекке мүшіріктерінің оған жәбір көрсетпеуі үшін Әбу Тәліп Мұхаммед пайғамбарды қашан да қанатының астына алып, оған көп көмектесіп отырған. Алайда, өз аталарының сенімінен бас тартпастан, Хак дінді қабылдамастан дүниеден өткен.

Әбу Һурайра – Мұхаммед пайғамбардың атақты сахабаларының бірі. Толық аты-жөні – Әбдірахман ибн Сахр әл-Дауси Әбдішәмс (607–679 жж.). Пайғамбар оны Әбдірахман деп атаған. Мысықтарды жақсы көрген. Оның етегінде мысық баласының ұйықтап жатқанын көрген пайғамбар оны «Әбу Һурайра» яғни «Мысық баласының әкесі» деп атаған. Содан бастап Ислам әлеміне осы атпен танымал болған. Кедей тұрғандықтан да «Әсхабул-суффа» қатарында болған. Пайғамбардың қасынан бір елі де қалмаған. Пайғамбардың айтқан сөздері мен істеген амалдарын жатқа білген. Сондықтан да ол Алла елшісінен 5374 хадис риуаят еткен. Бұл хадистердің 335 Имам Бұхари мен Имам Муслимнің хадис жинақтарына кіргізілсе, 93 хадис тек Имам Бұхариде кездеседі. Ал 189 ха-

ген, кейіннен Нежефке көшірілген. Хазірет Әли заманында көптеген жерлер фатх етілген. Оның дін тарату жолындағы ерліктері мен құлшылық-ғибадатта орындаудағы діндарлығы тарихи кітаптарда кеңінен камтылған. Пайғамбардың тәрбиесінде болғандықтан да, Алла елшісінен 586 хадис риуаят еткен.

Әмина – Мұхаммед пайғамбардың анасы. Әминаның әкесінің аты Уәһб болып, Құрайыш тайпасының Бәни Зуһра руынан. Шешесі Бәрра бинт Әбдулузза осы тайпаның Бәни Әбдуддар руынан. Пайғамбар алты жасқа келген уақытта анасы Әмина Мәдинадан Меккеге келе жатып, Әбуа деген жерде қайтыс болады (577 ж.). Содан пайғамбар атасы Әбді Мүтәліптің қолында тәрбиеленеді.

Әмирул-муминин – Мұсылмандар әмірі. Халифат кезіндегі халифтардың атағы. Діни түсінік бойынша Мұхаммед пайғамбар болса, халифалар пайғамбарлардың орынбасарлары деп есептеледі. Әмирул-муминин атағы алғаш рет Хазірет Омарға берілген, одан кейін билікке келген Хазірет Оспан мен Хазірет Әлиге де колданылған.

Әмір мағруф – жақсылыққа шақыру. Қырық парыздың бірі болып, халықты тура жолға, әдемі мінез-құлыққа, қайыр-ихсанға, қайырымды һәм мейірімді болуға шақыру және жамандықтан қайтару. Кезкелген мұсылман баласына әуелі отбасын, көршісін, сондай-ақ мұсылман бауырын қашан да жақсылыққа шақырып отыруы міндет саналған. Бұл туралы Қасиетті Құранда Алла Тағала: «Сендерден жақсылыққа шақыратын, әмір мағруф және нәһи мункәр қылатын бір топ адам болсын. Міне солар құтылушылар», – деген (Әли Ғимран, 104 аят).

Әсмәул-хуснә – Алла Тағаланың көркем есімдері. Тоқсан тоғыз есімнен тұратын бұл атауларда, негізінен, Алла Тағаланың өзіне тән сипаттары мен ерекшеліктері айтылады. Алланың есімдері әртүрлі дұғаларға қосылып айтылады. Алла Тағала бұл туралы Қасиетті Құранда: «Алланың көркем есімдері бар. Енді, Оны осы есімдермен еске алындар», – деген («Ағраф», 180). Қолға ұстайтын тәспі саны да тоқсан тоғыз болып, осы Алланың көркем есімдерімен тікелей байланысты. Алланың есімдері Құранның әр жерінде кездеседі. Жалпы саны – тоқсан тоғыз.

Әһлі бәйт – Мұхаммед пайғамбардың отбасы, отбасы мүшелері. Ислам ғұламалары «әһлі бәйт» ұғымына бірнеше түсінік берген. Кейбір ғұламалар бұл ұғымның аясына пайғамбарға жақын болған барша туыстарын да кіргізсе, келесі бір ғалымдар пайғамбардың әһлі бәйті деп, тек қана оның отбасын ғана атаған.

Әһлі кітап – кітап иелері. Мұсылмандардан алдын Жаратушының кітабына ие болған үмметтер. Олар: Мұса пайғамбарға түскен – Тәурат, Дәуіт пайғамбарға түскен – Забур және Иса пайғамбарға түскен – Інжіл кітаптарын ұстанып, сол жолмен жүрушілер. Алайда уақыт өтісімен, сондағы Жаратушының қаулыларын өзгертіп, өздерінше бұрмалап алған. Әсіресе, құлшылық-ғибадаттарға қатысты қаулылар мен Мұхаммед пайғамбардың шығатындығы туралы сүйінші хабарды

жойған. Әллі кітап дегенде, бұл күнде Забурді ұстанушылар болмағандықтан да, негізінен йәһудилер мен христиандар түсініледі. Мұсылмандар басқа отқа табынушылар мен пұтқа табынушыларға қарағанда әллі кітап иелеріне түсіністікпен қараған.

Б

Бамдат – бес уақыт намаздың алғашқысы. Оны арабша «Салату фәжір» деп атайды. Уақыты таң рауандап атқаннан бастап, күн ұясынан шыға бастағанша жалғасады. Екі бас сүннет пен екі бас парыздан тұрады.

Барсиса – Діни хикаяларда кездесетін діндар. Қасиетті Құрандағы «Хашыр» сүресінің 16-17-ші аяттарында осы Барсиса тағдыры сөз болады. Діни түсінікке қарағанда, Барсиса әуел баста күндіз-түні Бір Жаратушыға ғана жалбарынып, құлшылық қылатын діндар болған. Алайда, шайтанның арбауына түсіп, діннен шыққан. Оның осал тұсын іздеген Ібіліс сол елдегі бір қызды ауруға шалдыртып, оны ағаларының көмегімен Барсисаның алдына емдету үшін алып келеді. Алайда, Барсиса онымен зина жасап, ақыр соңында қызды өлтіріп тынады. Сол кезде қыздың ағалары келіп, оны қазының алдына алып барады. Дар басына келген уақытта шайтан келіп, өзіне сәжде жасауын, сонда оны өлімнен құтқарып қалуын сұрайды. Сонда Барсиса шайтанға сәжде жасайды. Қасиетті Құранда бұл туралы: «Олар шайтанның мысалы сияқты, адамдарға: «Қарсы бол!» деп айтып, адам баласы қарсы болған кезде: «Шынында сенен бездім. Расында әлемдердің Раббы Алладан қорқамын» деген еді», – деп (Хашыр, 16) қысқаша баяндалған. Барсиса хикаясы біраз ақындардың шығармаларында жырланған. XIX–XX ғғ. жасаған Шәді төре Жәңгірұлының «Барсиса» деген шығармасы бар.

Басра – Оңтүстік Иракта Хазірет Омардың халифалық кезінде салынған шаһар. Бағдаттың Оңтүстік-Шығысында 420 км. қашықтықта Ефрат пен Тигр өзендерінің түйісетін жерден Оңтүстік-Батысқа қарай 50 км. қашықтықта орналасқан.

Бәдір – Ислам тарихында орын алған үлкен соғыс. Бәдір негізі Мәдинадан 150 км. оңтүстік-батыстағы бір құдықтың аты болып, сол жерде пайғамбар бастаған мұсылмандар мен Мекке мүшріктері арасында кескілескен ұрыс болған. Бұл соғыс 624 жылы 17 қарашада болған. Меккеден Палестина мен Сирияға қарай жол алған керуен Мәдина жолы арқылы өтетін. Бұл жол Мекке ақсүйектері мен саудагерлері үшін үлкен табыс көзі болатын. Мұсылмандар сол керуенді қолға түсіруге талпынған. Содан Бәдір құдығының жанында Әбу Жәһіл бастаған 850 мүшрік пен пайғамбардың қасына топтасқан 80 мұһажир мен 230 ансар бетпе-бет келген. Бұл соғыста мүшріктер жеңіліс тапқан, олардан елу адам қайтыс болып, және соншасы тұтқынға түскен. Мұсылмандардан 14 шейіт болған. Саны жағынан аз болғандықтарына қарамастан жеңіске жеткен бұл соғыста мұсылмандар

үлкен олжаға (30 ат, 150 түйе, көптеген қару-жарак және т.б.) қол жеткізген. Сондай-ақ бұл соғыс мұсылмандардың басқа да жорықтарына жол ашып берді.

Бәйтул-Мақдис (Бәйтул-Мұхаддас) – Құддыс шаһарында ежелден киелі саналған құлшылық үйі. Мұны кейде Бәйтул Мұқаддас (Қасиетті үй) деп те атайды. Себебі бұл ғибадатхана христиан, йәһуди және мұсылмандар үшін де қасиетті саналады. Орта ғасырларда ол жерлер «Харам шәриф» деп аталып, оның құрамына Ақса мешіті, Құббатус-сахра секілді және т.б. құлшылық үйлері соның құрамына кірген. Қасиетті Құранда Мұхаммед пайғамбардың Мигражға көтерілерде осы Бәйтул Мақдиста болғандығы айтылған. Исламның алғашқы жылдарында яғни Мәдинаға һижрет еткеннен кейін екі жылдай шамасында мұсылмандар Бәйтул Мақдиске қарап намаз оқыған. Кейін Алланың қалауымен қыбла Қағба болып өзгертілген. Бәйтул Мақдис Хазірет Омардың халифалық кезінде мұсылмандардың қолына өткен. 705–715 жж. Ақса мешітінің қайта жөнделуі, сондай-ақ Құббатус-сахра мешітінің салынуы бұл жерлерді діни орталыққа айналдыра білді. Сол кезден бастап бұл жер бұрынғы аты Илия деп емес, арабша Құддыс деп атала бастады. Құддыс шаһары XI–XIII ғғ. ірі діни-саяси ұрыстардың ортасына айналды. Бағыстан келген крестшілер мен мұсылмандар арасында кескілескен соғыстар болған. 1517 жылдан бастап Осман империясының қарамағына өткен. Бәйтул Мақдис бұл күнде Израил мемлекетінің қарамағында.

Бәйтулла – Меккедегі Қағба. Мұны кейде Бәйтулатик, Харам мешіті, Қыбла және Қағба үйі деп те атайды. «Алланың үйі» дегенде Алланың тұрақ-мекені емес, қайта Аллаға сыйынатын жер деп қабылдаған орынды. Сондай-ақ жер бетіндегі мешіттің бәрі де «Алланың үйі» деп есептеледі.

Бәйтул-мал – Ислам елдеріндегі үкіметтің қарамағындағы мал-мүлікті атайды. Бұл дәстүр Хазрет Омардың халифалық кезінде қолға алынған. Онда хараж, жизия, зекет, хумстан түскен мал-мүлік сақталады. Сол ортақ қазынадан елдің қажеттілігіне жұмсалып, тағы бір бөлігі кедей-кепшіктерге, міскін-кембағалдарға үлестірілетін болған.

Бәйтул-Мәғмур – Періштелердің көктегі ғибадат ететін орны. Оның жетінші (кейбір риуаяттарда төртінші және алтыншы) қат көкте орналасқандығы айтылады. Оны әр күні жетпіс мың періште зиярат етеді. Деректерде бүгінгі Меккедегі Қағба осы Бәйтул Мәғмурдың дәл астына салынғандығы айтылады.

Бәну Құрайза – Мұхаммед пайғамбардың заманында Мәдинада өмір сүрген йәһуди тайпасы. Пайғамбар Меккеден Мәдинаға һижрет еткенге дейін Мәдинада Бәну Құрайза, Бәну Қайнука және Бәну Нәдір деген үш йәһуди тайпасы өмір сүрген. Алайда, олар пайғамбарға қарсы шыққаннан кейін ол жерлерден қуылған.

Бесін – Бес уақыт намаздың екіншісі. Күн қиямнан ауа бастағаннан бастап, асыр намазына дейін жалғасады. Бекітілген 4 рақағат сүннет, 4 рақағат парыз және 2 рақағат сүннет.

Біләл Хабаши – Мұхаммед пайғамбардың ардақты сахабаларынан. Ислам тарихындағы алғашқы азаншы. Толық аты-жөні – Әбу Абдулла Біләл ибн Рабах әл-Хабаши (? – 641 ж.). Исламды алғашқылардан болып қабылдаған құл. Иесі Умайя ибн Халаф оны Хақ діннен қайтуын сұраған. Ол бас тартқан. Егесі қатты азаптаған. Содан оны Хазірет Әбу Бәкір сатып алып, оған бостандық алып берген. Мұсылмандармен бірге Мәдинаға хижрет еткен. 622 жылы алғаш азан айту мүмкіндігі Біләлға нәсіп болған, содан пайғамбардың азаншысына айналған. Пайғамбар дүниеден өткеннен кейін қайта азан айтпаған, Шамда өмір сүрген. Бір рет Мәдинаға келгенінде Хазірет Хусейннің өтінішімен азан айтқан деген дерек бар. Қабірі Дамаскіде.

Бір және Бар (Бір-у Бар) – Алла Тағала. Алланың Бірлігі мен Барлығын білдіретін бұл ұғым орта ғасырлық түркі жазба әдебиетінде кеңінен қолданылған.

Ғ

Ғазауат – соғыс, ұрыс. Көбінесе Алла жолында дін тарату үшін ұрысқа шығуды айтады. Соғысқа шығушыны ғазауатшы деп атайды.

Ғази – Алла жолында ғазауатқа, жиһадқа шығушы мұсылман.

Ғарасат – Қиямет қайым болған уақытта барша адамзат баласы тұратын жер. Діни сенім бойынша, ақырзаманда Адам атадан бастап, жер бетінде өмір сүрген адамның бәрі қайта тіріледі. Сонда олар осы Ғарасат алаңына жиналып, өздерінің фәни дүниеде істеген амалдары бойынша жауап береді. Кімнің жұмаққа, ал кімнің тамұққа кететіні сонда белгілі болады.

Ғибадат – Ислам дініндегі Алла үшін жасалатын құлшылық.

Ғиддет – Шарифат бойынша, ерінен ажырасқан әйелдің күтетін уақыты. Күйеуі талақ берген әйел жүкті не жүкті еместігі анық байқалғанша 4 ай 10 күн күтеді.

Ғұмра – Кіші қажылық. Ғұмра қажылығын жыл он екі ай өтей беруге болады.

Ғұсыл – Ислам діні бойынша, бастан-аяқ жуынуды айтады. Ерлі-зайыпты қосылғанда, еркектен мәни аққанда, әйел кісінің етеккірі келіп біткенде ғұсыл құйынады. Себебі ғұсылсыз құлшылық-ғибадат етуге қатаң тыйым салынған. Ғұсылдың үш парызы бар. Олар: ауыз шаю, мұрынды шаю және барлық денесін жуу.

Д

Дәрет – Ислам дініндегі намаз, Құран секілді және т.б. құлшылықтардан бұрын тазалану. Дәреті жоқ адамның намаз, Құран оқуға құқы жоқ. Пайғамбар хадистерінің бірінде: «Дәрет – намаздың кілті», – деген. Сондай-ақ дәреті жоқ адамның Алланың кітабын ұстауға болмайтындығы Құранда ашып айтылған.

Дәреттің төрт парызы бар. Олар: Бетін, колын жуу, басына мәсіх тарту және аяғын тобығына дейін жуу.

Дәруіш – Алла жолына кадам басып, өзін-өзі кемелдікке жеткізуге талпынған сопы. Алайда, Орта Азия мен Хорасан аймағында дәруіш дегенде ешнәрсесі жоқ, кедей адам түсініліп, кезбе қаландармен қатар қойылады.

Дәуіт пайғамбар – Қасиетті Құранда аты аталған пайғамбарлардың бірі. Бәни Исраил қауымына түсірілген. Ол әрі пайғамбар, әрі патша болған. Дәуіт пайғамбарға Забур кітабы түскен. Алланың бұл кітабы, негізінен, өлең түрінде түсіріліп, Жаратушыны мадақтайтын бәйіттер мен діни құлшылық-ғибадаттар қамтылған. Дәуіт пайғамбар Талут әскерлерінің қатарында қызмет етіп жүргенінде Жалутты жекпе-жекте жеңіп, ел арасына атағы тараған. Дәуіт пайғамбар патша бола тұра өте қарапайым өмір сүрген. Күндерді төртке бөліп, бірінші күні Аллаға құлшылық-ғибадат етумен өткізсе, келесі күні халық арасына шығып, үкім шығарумен айналысқан. Тағы бір күні халыққа үгіт-насихат айтса, тағы бір күнді өзінің жеке істеріне арнаған. Алла Тағала Дәуіт пайғамбарға ұсталықты берген. Бұл туралы «Саба» сүресінің 10-11-ші аяттарында және «Әнбия» сүресінің 80-ші аятында баяндалған. Құранда Дәуіт пайғамбардың есімі он алты жерде кездеседі. Онда Дәуіт пайғамбарға құлшылық еткенде айналадағы аң-құстар да бірге тәспі айтатын болған. Дәуіт пайғамбардан кейін бар патшалық Сүлеймен пайғамбарға мирас болып қалған.

Дихия – Мұхаммед пайғамбардың сахабаларынан. Толық аты-жөні – Дихия ибн Халифа ибн Фәруа әл-Кәлби (?-670 ж.). Мұхаммед пайғамбардың тапсырмасымен Византия императоры Гераклға елші болып барған. Дінді жастай қабылдаған. Ұнұд соғысынан басқа қазауаттардың бәріне қатысқан. Мұхаммед пайғамбар Худайбия келісімінен кейін көрші елдің патшаларына хат жазған. 628 жылы Гераклға жазылған хатты Дихия ибн Халифа алып барған. Пайғамбар дүниеден өткеннен кейін Ярмук қазауатына қатысқан және Сирияны фатх етуге атсалысқан.

Дүлдүл – Мұхаммед пайғамбардың мінген аты (не хашыры). Оны пайғамбарға Мұқауқыс патша сыйлаған болатын. Оны кейін пайғамбар Хазірет Әлиге тарту еткен. Хазірет Әлидің сол Дүлдүлге мініп, талай ерлік көрсеткені діни қисса-дастандарда көп жырланған.

Ж

Жақып пайғамбар – Қасиетті Құранда аты аталған пайғамбарлардың бірі. Исхақ пайғамбардың ұлы, ал Жүсіп пайғамбардың әкесі. Алланың хақ дінін насихаттаған. Он екі ұлы болған. Солардың ішінен Жүсіп пайғамбарды жақсы көрген. Барша йәһудилер Жақып пайғамбардан он екі ұлынан тарайды деген дерек бар.

Жаназа – Исламдағы жерлеу рәсімі. Дүниеден өткен адамға тірі пенденін төрт қарызы болады. Бірінші – ғұсыл құйындыру, яғни жуу, екінші – кебіндеу, үшіншісі – жаназа намазын оқу, соңғысы – жерге көму. Жаназа негізгі осы төрт мәселені қамтығанымен де, әр халық өзінің салт-дәстүрі бойынша түрліше қолдануы мүмкін. Адамды жерлеудегі мәселелер Қасиетті Құран аяттары мен пайғамбар хадистеріне қайшы келмесе, жергілікті дәстүрлерге тыйым салынбаған. Мысалы: марқұмның жетісін, қыркын, жылын беру секілді.

Жаран – қараңыз. Сахаба.

Жағфар Садық – Жағфари фикһының негізін қалаушы. Толық аты-жөні – Әбу Абдулла Жағфар ибн Мұхаммед әл-Бакир ибн Әли Зейнелабиндин (702–765 жж.). Мәдинада туылған. Шежіре бойынша әкесі жағынан Хазірет Әлиге барса, анасы жағынан Хазірет Әбу Бәкірге барып тіреледі. Таухид пен фикһқа қатысты он шақты еңбек жазған.

Жағфар Таяр – Мұхаммед пайғамбардың сахабаларынан. Толық аты-жөні – Әбу Абдулла Жағфар ибн Әбу Тәліп ибн Әбді Мүтәліп әл-Хашими (590–629 жж.). Пайғамбардың немере ағасы Әбу Тәліптің ұлы, Хазірет Әлидің ағасы. Мутә соғысына қолбасшы ретінде қатысқан. Меккеде туылған. Исламды алғашқылардан болып қабылдаған. Хабашистанға hijрет еткен. Мутә соғысында Ислам туын ұстаған. Сонда мүшіріктер оның екі қолын кесіп тастаған. Сол жерде шейіт болған. Оның қолы шабылған қалпы қайтыс болғанын көрген пайғамбар: «Жұмақта Жағфардың екі қанаты болады», – деген. Содан бастап Жағфар «Таяр» яғни «қанат бар» деп атала бастаған.

Жаһаннам – Алланы мойындамаушылар мен күнәһарлардың жататын жері. Оны кейде тамұк, тозак, от деп те атайды.

Жебірейіл – Алла Тағаланың уахиін пайғамбарларға жеткізуші періште. Періштелердің ішіндегі үлкені саналады. Қасиетті Құранда Жебірейілді Рух, Рухул-құдыс, Рухул-әмин және Расул деген аттармен атаған. Мұхаммед пайғамбарға ең алғаш рет Хира тауында шынайы бейнесінде таққа отырған қалпы көрінген. Содан пайғамбар дүниеден өткенше Алланың аяттары мен үкімдерін жеткізіп тұрған. Мұхаммед пайғамбар Миғражға шыққанда да қасында Жебірейіл періште болған. Хадистерде Жебірейіл періштенің кейде Мұхаммед пайғамбарға Дихия ибн Халифа деген сахабаның бейнесінде де келгендігі айтылады.

Жиһад – Алла жолында, дін тарату мақсатындағы қасиетті соғыс. Жиһадқа қатысушыны мүжаһид деп атайды.

Жуди – Нұх пайғамбардың кемесі тоқтаған тау. Жуди тауы Түркияның Оңтүстік-Шығыс жағында, Түркия – Ирак шекарасынан 15 км. қашықтықта, Тигр өзені сағасындағы Жизрадан Солтүстік-Шығысқа қарай 32 км. қашықтықта орналасқан. Қасиетті Құранда Нұх пайғамбардың кемесі осы Жуди тауына тоқтағандығы айтылған.

Жүсіп пайғамбар – Қасиетті Құранда аты аталатын пайғамбарлардың бірі. Жакып пайғамбардың ұлы. Адамзат баласының ішіндегі ең сұлуы болған. Алла Тағала оған түс жору қасиетін берген. Жас кезінде бауырлары құдыққа тастап кеткен. Мысырға бара жатқан керуен оны алып кетіп, құл ретінде сатқан. Содан Мысырдың бас уәзіріне дейін көтерілген. Түс жору қасиетінің арқасында Мысыр халқын аштықтан сақтап қалған. Қасиетті Құранның 12-ші сүресі «Жүсіп» деп аталып, оның ең әдемі қисса екендігі айтылған.

3

Забур – Алла Тағала тарапынан Дәуіт пайғамбарға түсірілген қасиетті кітап. Онда Дәуіт пайғамбардың Алланы мадақтауы, жалынып-жалбарынуы, дұғамінажаттары діни әнмен берілген.

Зәйд ибн Сәбит – Мұхаммед пайғамбардың ардақты сахабаларынан. Толық аты-жөні – Әбу Харижа Зәйд ибн Сәбит ибн әз-Заххак әл-Ансари әл-Хазражи (615–665 жж.). Мұхаммед пайғамбардың хатшысы болған әрі Құран кітабы жинастырыла бастағанда мәтінін түзген. Он бір жасында дінге кіріп, пайғамбардың алдында Құранды үйренген. Арамей және йәһуди тілі мен жазуын білген. Пайғамбар дүниеден өткеннен кейін Хазірет Әбу Бәкір оған Қасиетті Құран аяттарын жинастыруды тапсырған. Хазірет Оспанның халифалық кезінде Абдулла ибн әз-Зубейір, Сағд ибн әл-Асам және Әбдірахман ибн әл-Хариспен бірге Құран аяттарын топтастырған. Және үшінші халиф тұсында Мәдинада бас қазынашы әрі қазы болған.

Зәйд ибн Харис – Мұхаммед пайғамбардың ардақты сахабаларынан. Пайғамбар оны құлдықтан азат етіп, бостандыққа жіберген. Алайда, ол қайтып кетуді қаламағандықтан да, Алла елшісіне ұл тұтынған. Қасиетті Құранда аты аталған жалғыз сахаба («Ахзаб», 37). Бәдір соғысынан бастап, Мута соғысына дейінгі барлық ғазуатқа қатысқан. Пайғамбар айнала-төңірекке қосын жіберерде қашан да Зәйдті әмір етіп тағайындаған. Мута ғазуатын бастап барған әрі сол соғыста шейіт болған.

Зәкәрия пайғамбар – Қасиетті Құранда аты аталатын пайғамбарлардан. Хазірет Иса пайғамбардың анасы Мәриямның анасының туған апасының күйеуі. Хазірет Мәриям Зәкәрияның қолында тәрбиеленген. Зәкәрия йәһудилерді Хақ дінге шақырған. Қасиетті Құранның 8 жерінде Зәкәрия туралы мәлімет берілген.

Зәмзәм – Меккеде Харам мешітінің ішіндегі қасиетті бұлақ. Қағбаның жанында. Деректерде зәмзәмнің шығуы Ибраһим пайғамбардың ұлы Исмайылдың дүниеге келуімен байланыстырылады. Ибраһим пайғамбар әйелі Хажар босанған уақытта жас сәбиімен бірге бүгінгі Харам мешітінің орнына алып келеді. Күн ыстық болғаннан кейін бала шөлдейді, анасы су іздеп шарқ ұрып жүрген уақытта, Исмайыл өкшесімен жерді теуіп қалғанда, зәмзәм суы шыға

келеді. Сондықтан да зәмзәм суы мұсылмандар үшін қасиетті саналады. Зәмзәм суы асқазан-ішек, қан тамыры және басқа ауруларға ем екендігі анықталған.

Зейнеп – 1. Мұхаммед пайғамбардың сүйікті жары. Мұхаммед пайғамбар оған һижреттің алтыншы жылы үйленген. Жахштың қызы Зейнеп пайғамбарға дейін Зәйд ибн Хариске тұрмысқа шыққан болатын. Кейіннен Қасиетті аяттардың қаулысымен пайғамбарға тұрмысқа шыққан. Зейнеп Алла елшісінен жиырма хадис риуаят еткен. 2. Мұхаммед пайғамбардың төрт қызының бірі. Анасының аты – Хазірет Хадиша. Бойжеткенде Әбул Асқа тұрмысқа шыққан.

Зекет – Ислам дінінің бес рүкінінің бірі. Мал-дүниеден жетім-жесірлерге, кедей-кепшіктерге берілетін садақа. Әр мұсылманның байлығы белгілі бір есепке жетсе, оған малынан зекет беру парыз саналады. Зекет малдан, қаражаттан және егіннен беріледі. Олардың мөлшері шариғатпен белгіленген. Жылына бір рет беріледі. Алайда, жер-судың зекеті өніміне қарай болады.

Зина – Шариғат бойынша, ер мен әйелдің некесіз жақындасуы, ойнас. Шариғат бойынша, зина жасағандардың жазасы қатаң белгіленген. Егер зина жасаушылар үйленбеген болса, екі жаққа да жүз дүре соғылады. Ал үйленген болса, таспен ұрып өлтіру жазасы кесіледі.

Зиннурейін – Ислам әлеміне Хуләфәи рашидин деген атпен танымал болған Хазірет Оспанның лақабы. Хазірет Оспан Мұхаммед пайғамбардың Рүкия деген қызына үйленген, ол қайтыс болғаннан кейін Умму Күлсім деген қызын алған. Содан «Зиннурейін» яғни «Екі нұрдың иесі» деген атпен танымал болған.

Зікір – Алланы еске алу. Алла Тағала тарапынан тағайындалған кезкелген құлшылық зікір болып есептеледі. Сопылықта белгілі бір тәспілерден құралған Алланы ұлықтауға арналған сөздерді зікір деп атайды. Зікірдің орындалуына байланысты «жария зікір» және «құпия зікір» болып екіге бөлінеді.

И

Ибн Аббас – Мұхаммед пайғамбардың немере ағасы. Әл-Аббас, Әбул Аббас аттарымен де танымал болған. 619–686 жылдары өмір сүрген. Мұхаммед пайғамбар мен оның сахабалары туралы мәліметтер мен олардың айтқан сөздерін топтастыруды ең алғаш қолға алған. Құран ілімі мен Ислам тарихын жетік бігендіктен де заманында «Хәрбул-умма» яғни «Үмметтің данышпаны» деген лақап атқа ие болған.

Ибраһим – Қасиетті Құранда аты аталған пайғамбарлардың бірі, өзінен кейін шыққан барша пайғамбарлардың бабасы. Атақты пайғамбарлар Исхақ пен Исмайылдың әкелері. Деректер бойынша, бүгінгі араб пен йәһуди халқының түп атасы. «Халилулла» (Алланың досы), «Хәниф» (Жалғыз Алланың жолын ұстанушы) деген аттармен танымал болған. Ежелгі Бабылда дүниеге келген. Отқа, жұлдызға, күнге табынушыларға қарсы шығып, Жалғыз Аллаға

құлшылық етуге шақырған. Әкесі мен басқа да халықтар сыйынып жүрген пұттарды сындырған. Сол үшін де оны жазаламақ мақсатымен отқа тастаған, алайда Алланың құдіретімен оттан аман-есен шыққан. Исламдағы құрбандық шалу, қажылық жасау, сүндетке отыру секілді амалдардың бәрі осы Ибраһим пайғамбардан қалған. Меккедегі Бәйтулланы яғни Алланың үйін тұрғызған. Бүгінде сол Харам мешітінде «Ибраһим мақамы» деген жер бар, деректерге қарағанда, сол жер Ибраһим пайғамбардың құлшылық ететін орны болған. Сондай-ақ, оның 175 жыл өмір сүріп, Мәдинәтул Халилға (Палестина) жерленгендігі айтылады. Ибраһим пайғамбар туралы мәлімет Қасиетті Құранның 24 жерінде кездеседі.

Ижмағ – Исламдағы фикһ қайнар көздерінің бірі болып, белгілі бір мәселе бойынша ғалым-ғұламалардың бір пікірге келуі, тоқтауы. Пайғамбар өзінің хадистерінің бірінде: «Ғалымдар – пайғамбарлардың мирасқорлары», – деген. Сондықтан да шарифаттағы даулы мәселелерді ғұламалар қарап шығып, белгілі дәрежеде тоқтамға келеді. Ижмағтың басты шарттарының бірі – мұндай құқыққа тек шынайы діндар ғалымдар ғана ие болып, олардың келген тоқтамы не шығарған қорытындылары Қасиетті Құран аяттары мен пайғамбар хадистеріне қайшы келмеуі тиіс. Ижмағ алғаш рет VII ғасырдың екінші жартысында пайда болған. Сол заманның атақты ғалымдары, яғни «Мәдинаның жеті фақиһы» – Сағид ибн әл-Мусаиб, Уруа ибн әз-Зубәйір, Әбу Бәкір ибн Убәйід, әл-Қасым ибн Мұхаммед, Убайдулла ибн Абдулла, Сүлеймен ибн Йасар және Хариж ибн Зәйід бірлесіп бір мәселе туралы бір тоқтамға келген. Содан бері Құранда не хадисте ашық айтылмаған замана мәселелерін ғалым-ғұламалар ижмағпен шешіп келеді.

Иззи – Ие, яғни Жаратушы.

Икрима ибн Әбу Жәһіл – Мұхаммед пайғамбардың сахабаларынан. Толық аты-жөні – Әбу Оспан Икрима ибн Әбу Жәһіл әл-Құрайыши әл-Махзуми (573–636 жж.). Алғашында әкесімен бірге Исламға қарсы шыққан. Бәдір және Үһүд ғазуаттарында мұсылмандарға қарсы соғысқан. Мұсылмандар Меккені фатх еткен уақытта Йеменге қарай қашқан. Алайда, әйелі дінді қабылдағаннан кейін ол да келіп, иман келтірген. Исламды қабылдағаннан кейін көптеген ғазуаттарға қатысып, бірнеше елдерді фатх еткен. Соңғы рет Ярмук соғысына қатысып, сонда шейіт болған. Сол ғазуатта жетпістен артық жараланған.

Иләһи – Тәңірлік, Жаратушылық.

Имам Ағзам Әбу Ханифа Куфи – Ислам әлеміне аты кеңінен танылған фикһ және хадис ілімдерінің білгірі, Имам Ағзам фикһтық мектебінің (мәзһабының) негізін салушы. Толық аты-жөні – Нұғман ибн Сәбит әл-Куфи (699–767 жж.). Куфада бай дәулетті, оқымысты отбасында дүниеге келген. Өзінің білімінің арқасында «Имам Ағзам» яғни «Ұлы Имам» деген атаққа ие болған. Әкесінен қалған бар байлықты ілім үйренуге жұмсаған. Жастайынан Құранды жатқа

білген. Кәләм мен Мантық ілімдерін үйренген. 22 жасында ирактық атақты ғалым Хаммад ибн Әбу Сүлейменнен дәріс алған. Кейін өзі де Куфа мен Басраның ең атақты ғалымы ретінде танылып, көптеген шәкірттер тәрбиелей бастаған. Өте қарпайым және аса діндар болған. Қырық жыл бойына құптан намазының дәретімен таң намазын оқығаны, өмірінде елу бес рет қажылық жасағаны туралы деректер бар. 747–748 жылдары Ирак әкімі ибн Хубайраның қуғындауынан Меккеге кеткен. Кейін билік басына Аббасидтер династиясы келгеннен кейін Иракқа қайта келіп, ғалымдық ісін жалғастырған. Халифа Мансур (754–775 жж.) Бағдатта қазы болуы өтінген, алайда ол бас тартқан. Содан халифқа қарсы шыққаны үшін түрмеге тасталған. Сонда дүниеден өткен.

Әбу Ханифа бірінші болып фикһ ілімінің негізін қалап, оны баптарға ажыратып, ретке келтірген және кітап ретінде дайындаған. Бірнеше еңбектер жазған. Солардың негізгілері – «Китәбус-салат» (Намаз туралы кітап), «Китәбул-Мәнасик» (Қажылық туралы кітап), «Китәбуш-шурут» (Шарттар туралы кітап), «Китәбул-фәраиз» (Мирас ілімі туралы кітап), «Китәбул-әлим уә мутәғәллим» (Ұстаз бен шәкірт туралы кітап), «Китәбул-фикһул-әкбәр» (Үлкен фикһ кітабы) және «Китәбул-уәсиға» (Өсиетнама кітабы).

Бірнеше шәкірт тәрбиелеген. Олардың басым бөлігі Ислам әлеміне кеңінен тараған. Солардың қатарында Имам Шафиғиға дәріс берген Мұхаммед ибн Хасан, «Қазылардың қазысы» деген лақабка ие болған Әбу Жүсіп, атақты фикһ және хадис ілімдерінің білгірі Зұфар ибн Хузаил, бірнеше діни еңбектердің авторы Хасан ибн Зийад және т.б. ғалымдардың есімдері зор құрметпен аталады.

Имам Ахмет ибн Ханбал – Әһлі сүннеттегі Ханбали мәзһабының негізін қалаушы, діндар ғалым. Ислам әлеміне Имам Ханбал атымен танымал болған (780–855 жж.). Жастайынан дін ілімдеріне қанық болып, фикһ, хадис ілімдерін терең үйренген. Сол заманның атақты ғалымдары Әбу Жүсіп пен Имам Шафиғидан дәріс алған. Әһлі сүннет жолын жақтап, мұғтазилиттерге қарсы шыққан. 816–833 жж. Бағдатта дәріс беріп, фикһ ілімімен айналысқан. Аббаситтік халифтар Мағмун (813–833 жж.), Муғтасим (833–842 жж.) және Уасиктар (842–847 жж.) тұсында мұғтазилиттер пікірі ресми көзқарас ретінде қабылданған кезде, көптеген ғалымдар қудаланған. Солардың қатарында Ахмет ибн Ханбал да болған. Өз пікірінен қайтпағандықтан да екі жыл түрмеде отырған. Түрмеден шыққаннан кейін өзінің діни ұстанымын жалғастыра берген. Ислам ақидасы, құлшылық-ғибадаты туралы бірнеше шығармалар жазған. Солардың ішіндегі ең танымалы – Алла елшісінің отыз мың хадисін ішіне жинақтаған «Муснад» деген еңбегі.

Имам Әбу Ләйс Самарқанди – Ислам әлеміне танымал фикһ ілімінің білгірі, Қасиетті Құран аяттарын кеңінен талдайтын муфәссир ғалым. Толық аты-жөні – Әбу Ләйс Нәсір ибн Мұхаммед ибн Ахмет ибн Ибраһим әс-Самарқанди (?-1003 ж.). Хикметті сөздерімен халық арасына кеңінен танымал

болған. Бірнеше дін іліміне қатысты көптеген шығармалар жазған. Солардың ішінде «Хизанатул-фикһ» (Фикһ қазынасы), «Бустанул-арифин» (Ғаріптердің бакшасы), «Тәнбиһул-ғафилин» (Ғапілдерге ескерту) секілді еңбектері ел ішіне кең тараған. Сондай-ақ Құран аяттарының мағынасын ашуға арналған «Бәхрул-улум» (Ілімдер теңізі) деген еңбегі де бар.

Имам Бағауи – Ислам әлеміне аты шыққан мұхаддис, тәпсірші. Шафиғи мәзһабының ірі өкілі. Толық аты-жөні – Әбу Мұхаммед Мухисуннә әл-Хусейн ибн Масғұд ибн Мұхаммед әл-Фәрра әл-Бағауи (?-1112 ж.). Кейде оны ибн әл-Фәрра деп те атайды. Жас кезінде шафиғи фақиһы Қаузы Хусейн ибн Мұхамед әл-Мәруариззи, Әбу Омар Әбдулуахид әл-Мәлихи, Әбул Хасан Әли әл-Жуеини, Әбу Бәкір Жақып әс-Сайрафилардан дәріс тыңдаған. Имам Бағауи тәпсір мен хадис іліміне қатысты «Шәрхус-суннә», «Мәсабихус-суннә», «Әл-Жами бәйнәс-сахихан», «Шәрху жәмиғут-Термизи», «Әт-Тәхзиб», «Мәләимәтут-тәнзил» деген еңбектер жазған. Сексен жасына таяған уақытта Мәруәриззда дүниеден өткен.

Имам Ғазали – Ислам жұртының атақты ойшыл-ғалымы. Толық аты-жөні – Әбу Хамид Мұхаммед ибн Мұхаммед әл-Ғазали. 1058 жылы Хорасандағы Тус шаһарында дүниеге келген. Ұзақ жылдар бойына Низамия медресесінде ұстаздық еткен. Өмірінің көп бөлігін Бағдат, Дамаск секілді қалаларда өткізген. Өз заманында «Хужжәтул-Ислам» яғни «Исламның дәлелі» деген атак алған ғалымның артында бірнеше шығарма қалған. Солардың негізгілері – «Таһафутул-фәләсифа» (Философтарды жоққа шығару), «Ихийәул-’улум әд-дин» (Діни ілімдерді тірілту) және «Кимийәи сағадат» (Бақыт шарабы). Әһлі сүннет уәл-жамағат ақидасы мен сопылық ілімді ғылыми тұрғыдан ұштастырған ғалым ретінде мойындалады. Шығармаларында негізінен мұсылман философтарымен, Аристотельдің Шығыстағы шәкірттерімен (Фараби, Ибн Сина және т.б.) әлемнің жаратылысы, рухтың мәселелері және т.б. мәселелер бойынша сөз жарыстырған. 1111 жылы дүниеден өткен.

Имам Мәлік – Әһлі сүннет уәл жамағаттағы Мәлики мәзһабының негізін қалаушы, атақты фақиһ, мұхаддис ғалым. Толық аты-жөні – Мәлік ибн Анас Әбу Абдулла (713–795 жж.). Мәдинада дүниеге келген. Ислам дінінің ілімдерін жетік меңгерген, сондықтан да «Мәдина имамы» деген атқа ие болған. Шәкірттер тәрбиелеген. Оның шәкірттерінің арасында шәфиғи мәзһабының негізін салушы Мұхаммед ибн Ыдырыс Шафиғи (?-820 ж.) және атақты мұхаддис Мұхаммед Шайбанилар болған. Имам Мәлік Мұхамед пайғамбардың өсиеттерін қырық жыл жинақтап, кейін «әл-Муаттағ» деген хадистер жинағын жазған.

Имам Исмайыл Бұхари – Ислам әлемінің үлкен ғалымы, хадис ілімінің білгірі. «Мұхаддистер имамы», «Хадис ілімінің сұлтаны» деген аттармен таны- мал болған. Толық аты-жөні – Әбу Абдулла Мұхаммед ибн Исмайыл әл-Бұхари. 810 жылы шілде айының 21-ші жұлдызында Бұхарада туылып, 870 жылдың

31-ші қыркүйегінде Самарқандтын жанындағы Харған қыстағында дүниеден өткен. Әкесі өз заманының мұхаддистарынан болып, Мәлік ибн Анастың шәкірті болған. Сауда-саттықпен айналысқан. Имам Бұхари 5-6 жасынан бастап, дін ілімдерін, соның ішінде пайғамбардың хадистерін үйрене бастаған. Атақты хадистанушылар – әл-Дахили, Мұхаммед ибн Сәлем әл-Бәйкенди, Мұхаммед ибн Жүсіп әл-Бәйкенди, Абдулла ибн Мұхаммед әл-Мәснәдилерден дәріс алған. Он алты жасына дейін өз аймағындағы хадистерді жазып алып, содан кейін алыс өлкелерге аттанады. 825 жылы анасы және ағасымен бірге Меккеге келіп, қажылық құлшылығын өтеген. Содан ағасы мен анасын еліне қайтарып, өзі Меккеде қалған. Сондағы ғалымдардан сабақ алады. 827 жылы Мәдинаға барып, Ибраһим ибн әл-Мунзир, Ибраһим ибн Хамза, Мутриф ибн Абдулла секілді хадис ілімінің ғалымдарынан дәріс тыңдаған. Алла елшісінің айтқан сөздерін жинау және топтастыру мақсатымен сол замандағы ірі өлкелері саналған Хижаз, Мекке, Мәдина, Тайф, Жидда, Басра, Куфа, Бағдат, Шам, Мысыр, Герат, Нишапур, Рей, Хорасан, Балх, Мары секілді жерлерде болған. Алла елшісінің өсиеттерін жинастырып, оларды сахих және сахих емес деп екіге бөлген. Пайғамбардың алты жүз мың хадисін жинап, содан жүз мың сахих хадисті, екі жүз сахих емес хадисті жатқа білген. Деректерде оның жиырмадан артық еңбек жазғандығы айтылады. Солардың кейбірі біздің заманымызға дейін жетіп келген. Олар: «Әл-жәмиғус-сахих», «Әл-әдәб әл-муфрәд», «Китәбул-кунийә», «Әт-тарихул-кәбир», «Әт-тарихус-сағир», «Китәбул-фәуaid», «Әл-муснәдул-кәбир», «Әл-жәмиғул-кәбир», «Әт-тәфсирул-кәбир», «Китәбул-хибә» және т.б.

Имам Муслим Нишапури – Ислам әлеміне аты шыққан атақты мұхаддис (хадис ілімінің маманы). Толық аты-жөні – Әбул Хусейн Мәслим ибн әл-Хажжаж ибн Уарад ибн Қушаз әл-Қушайри ән-Нишапури (821–875 жж.). Хадис ілімінің білгірі ретінде Имам Бұхаридан кейін екінші тұрады. Фикһ ілімін де жетік меңгерген. Он екі жасынан хадис іліміне ден қойып, Сирия, Хижаз, Мысыр және Ирак елдерінде болып, Алла елшісінің өсиеттерін топтастырған. Өмірінде пайғамбардың үш жүз мың хадисін жинап, соның ішінен он екі мыңын хадис деп атаған және өзінің «Сахих» жинағына кіргізген. Сондай-ақ ол «Әл-Муснәдул-кәбир», «Әл-Әсмәул-кунә» және «Китәб әуләду сахаба» деген еңбектер жазған.

Имам Хасан Басри – Ислам әлеміндегі ұлық имамдардан. Толық аты-жөні – Әбу Сағид ибн Абил Хасан Йасар (642–728 жж.). Басрада өмір сүріп, сол жерден қайтыс болған. Омар ибн Әбдуләзиздің халифалық (681–720 жж.) тұсында Басраның қазысы болған. Айналасына ғұламалар топтасқан. Заманында оның беделінің жоғары болғаны соншалық, оны барлық мәзһаб иелері ұстаз ретінде қадірлеген. Қашан да мұсылмандар арасындағы даулы әрі тартысты мәселелерді бейбітшілік жолымен шешуге шақырған.

Имам Шафиғи – Әһли сүннеттегі Шафиғи мәзһабының негізін қалаушы, діндар ғалым, фақиһ. Толық аты-жөні – Әбу Абдулла Мұхаммед ибн Ыдырыс

ибн Аббас әш-Шафиғи (767–820 жж.). Екі жасында анасы Меккеге алып келген. Сонда Құран жаттаған. Меккенің муфтиі муслим Халид әз-Занжи мен Мәдинада Имам Ханбалдан тәлім алған. Көп жерлерге сапар шеккен. Имам Ағзамның шәкірті Мұхаммед ибн Хасанмен Бағдатта жақын араласып, сол жерде өзінің жолын салған. Имам Шафиғидың «Әр-Рисала» және «Әл-Умм» деген еңбектері бар.

Иса – Қасиетті Құранда аты аталатын пайғамбарлардың бірі. Оны кейде «Иса Мәсіх», «Ибн Мәриям» деп те атайды. Пайғамбарлықтың енуі жағынан Мұхаммед пайғамбардан алдын өмір сүрген. Отыз жасқа жеткенінде Бәни Исраил қауымына пайғамбар етіп жіберілген. Қасында он екі жараны (хауари) болған. Алла Тағала оған алапес ауруын жазатын, соқырдың көзін ашатын және т.б. мұғжизалар берген. Мұсылмандар Иса пайғамбардың Алланың ұлы емес, қайта Алланың елшісі екендігіне, қыз Мәриямнан дүниеге келгендігіне, оған Інжіл кітабының түскендігіне және оның көкке ұшып кеткендігіне сенеді.

Исмайыл пайғамбар – Қасиетті Құранда аты аталатын жиырма бес пайғамбардың бірі. Ибраһим пайғамбардың ұлы. Ибраһим пайғамбардың Хажар деген әйелінен дүниеге келген. Деректерде Ибраһим пайғамбардың Сара деген бәйбішесінен туылған Исхақ пайғамбардан йәһудилер тара-са, осы Исмайыл деген ұлынан бүгінгі арабтардың тарағандығы айтылады. Пайғамбарлар тарихына қатысты қиссаларда Исмайыл пайғамбардың өмірі туралы қызықты хикаялар баяндалған. Исламның бесінші шарты – қажылықта өтелетін амал-құлшылықтардың басым бөлігі дерлік осы Ибраһим мен Исмайыл пайғамбарлардың өмірімен тікелей байланысты. Қасиетті Құран аяттары мен қиссаларда баяндалуынша Ибраһим пайғамбар Хажарға үйленгеннен кейін Исмайыл пайғамбар дүниеге келеді. Бәйбішесі Сараның айтуымен сәбилі ананы бүгінгі Араб түбегіне алып келіп тастайды. Жапан далаға қалдырылған ана кішкентай сәбиіне су тауып беремін деп, Сафа мен Маруа тауларының арасында сағым қуып жеті рет жүгіреді. Сол кезде қатты шөліркеген Исмайыл жерді өкшесімен тепкенде, Алланың қалауымен Зәмзәм суы шығады. Сондай-ақ малды құрбандыққа шалу дәстүрі де осы Ибраһим пайғамбар мен Исмайыл пайғамбардан қалғандығы айтылады. Бұл туралы көптеген шайырлар қалам тербеген. Солардың бірі – XII-XIII ғғ. өмір сүрген Сүлеймен Бақырғанидың «Исмайыл қиссасы» деген дастаны бар. Деректерде Исмайыл пайғамбардың 137 жыл өмір сүргендігі, өмірінің соңында Меккеде дүниеден өтіп, анасы Хажардың қасына жерленгендігі айтылады.

Иснад – Әрбір хадистің құжаттық құрылымы. Айтылған сөзді айтушымен байланыстыру. Хадисті айтар алдында сол хадисті айтқан, естіген адамнан бастап, хадистерді топтастыруға дейінгі барша адамдардың аттары бір-бірлеп аталады және бұл сол хадистің негізгі құжаты болып есептеледі. Ғалымдар сол өсиеттің пайғамбарға қаншалықты тиесілі екендігін осы адам аттарына

қарап анықтаған. Хадисті айтқан адамдардың өмір сүрген жылдары мен имани қасиеттері шарттарға сәйкес келсе, иснәді дұрыс, яғни хадис те дұрыс деп есептеледі.

Исра – Мұхаммед пайғамбардың Миғражға яғни көкке шығардан алдын Құдысқа келуі. Бір түннің ішінде Меккеден шығып, Құдыстағы Ақса мешітінде нәпіл намазын оқығаннан кейін ұшқан.

Исрафил – атакты төрт періштенің бірі (Жебірейіл, Микәйіл және Әзірейілден кейін). Жаратушы Алла бұл періштеге негізі екі міндетті жүктеген. Екі рет сүр үрлеу. Бірінші рет үрлегенінде жер бетіндегі барша жан-жануар, адамзат баласының бәрі жан тапсырады. Екінші рет үрлегенде Адам атадан бастап барша адамзат баласы қайта тіріледі. Содан Ұлы сұрақ-жауап басталады.

Исхақ пайғамбар – Қасиетті Құранда аты аталған пайғамбарлардың бірі. Үлкен пайғамбар Ибраһимнің бәйбішесі Сарадан туылған ұлы. Риуаяттардың оның бүгінгі йәһудилердің түп атасы екендігі айтылады. Деректерде Сара тоқсанға кегенде босанған делінеді. Содан атын «Йазхақ» (күледі деген мағына береді) яғни, жасы келген кемпірдің босанғанына күледі деп қойған. Исхақ пайғамбар Рифқа деген қызға үйленіп, одан Йусу және Жақып деген екі ұл сүйген. Жақып кейін аталары секілді пайғамбар болған. Исхақ пайғамбардың 180 жыл өмір сүргендігі, қабірі бүгінгі Мәдинәтул Халилда (Палестина) екендігі айтылады. Қасиетті Құранның төрт жерінде Исхақ пайғамбардың есімі зор құрметпен аталған.

Ихийәул-'улум – Әбу Хамид Мұхаммед ибн Мұхаммед әл-Ғазалидің еңбегі. Имам Ғазалидың «Ихийәул-'улум әд-дин» (Діни ілімдерді тірілту) деп аталатын бұл еңбегінде дін ілімінің теориялық мәселелері кеңінен қарастырылып, Исламдағы сопылық дүниетанымға кеңінен түсінік берілген.

Ихрам – Мұсылмандардың қажылық құлшылығын өтеу кезінде киетін арнайы киімі. Ихрамды киген адам Мухрим деп аталып, ол кезде барлық күнәлардан сақтанып, қажылық шарттарын толық орындауға міндетті. Ихрам киімі екі бөліктен тұрып, бірімен сол иық жабыса, келесі бөлігі белге оралады. Қажылықты толық орындап болғаннан кейін шешіледі.

Ихтилаф – Діндегі пікір талас, қарама-қайшылық.

Й

Йағаш – шамамен 9 км. келетін қашықтық бірлігі.

Йәжүж-Мәжүж – Қасиетті Құранда аты аталатын бұзық қауым. Деректерде Ескендір Зұлқарнайынның сол қауым шығып кетпесін деп, үлкен қорған салғандығы айтылады. Ал қиямет қайым жақындағанда Йәжүж-Мәжүж қауымының жер бетін жаулап алатындығы айтылады.

К

Кәләм – Алла Тағаланың сөзі, яғни Құран.

Кәусар – Жәннәттағы бұлақ немесе хәуіздің аты. Мұхаммед пайғамбарға берілген. Діни көзқарасқа қарағанда, бұл судың түсі сүттен ақ, дәмі балдан тәтті. Ішкен адам қайта шөлдемейді. Қасиетті Құранда «Кәусар» (108-ші сүре) деген арнайы сүре де бар. Онда Мұхаммед пайғамбарға Кәусардың берілгендігі, сол үшін де Жаратушыға намаз оқып, тәспі айту керектігі баяндалған.

Кәффарат – Шариғат бойынша, орындалмай не оқылмай қалған құлшылықтың жазамен қайта өтелуі.

Кебін – мұсылман дүниеден өткенде үстіне жабылатын (оралатын) мата. Ер адамдардың кебіні 3, ал әйелдердікі 5 болады. Мәйітті кебінмен жерлеу мұсылмандар үшін парыз қиғая саналады. Алла жолында шейіт болғандар кебінделмейді, үстіндегі киімімен жерленеді.

Кербала – Ирактағы қала. Астанасы Бағдаттан оңтүстік-батысқа қарай 85 км. қашықтықта орналасқан. Бұл жерде пайғамбардың немересі Хазірет Хусейннің мазары бар. 680 жылы осы Кербала маңында Меккеден келе жатқан Хазірет Хусейн шейіт болған.

Куфа – Ортағасырлық шаһардың аты. Ол жерден Ислам әлеміне белгілі көптеген ғалымдар шыққан. Бүгінгі Ирактың территориясында орналасқан.

Күнә – шариғат шарттарына қайшы амал немесе ақидаға қарсы жасалған іс-әрекет. Ислам түсінігі бойынша, ең үлкен күнә – Аллаға серік қосу. Бұл күнә кешірілмейді. Бұдан басқа да ата-анаға қарсы шығу, адам өлтіру, ұрлық, сиқырлықпен айналысу секілді үлкен күнәлар да бар. Алайда, бұлар Аллаға истиғфар етумен кешірілуі мүмкін. Себебі Алланың бір сипаты – күнәларды кешіруші. Ислам ғұламалары үлкен күнәларды үш жүзге дейін жеткізген. Ал кіші күнәлардың есебі жоқ десе де болады.

Қ

Қабыл – Адам атаның үлкен ұлы. Адам ата мен Хауа анадан алғаш бір ұл, бір қыз дүниеге келеді. Ұлдың аты – Қабыл, қыздың аты – Ақлима. Хауа ана екінші рет босанғанда тағы егіз босанып, олардың атын Әбіл және Ләбуза деп атайды. Адам ата Алланың қалауымен Қабылды Ләбузаға, ал Әбілді Қабылдың сыңары Ақлимаға үйлендірмекші болады. Алайда, Ләбуза сұрықсыздау болғаны үшін Қабыл оған үйленуден бас тартып, өзінің сыңары Ақлиманы таңдайды. Адам ата онда Аллаға құрбандық беруін сұрайды. Кімнің құрбандығы қабыл болса, сол Ақлимаға үйленеді дейді. Қабыл егінші болғандықтан, өз егінінің жаманын алып келеді, ал Әбіл малдарының ішіндегі семізін таңдайды. Алла Әбілдің құрбандығын қабылдайды. Содан Қабыл мен Әбілдің арасындағы дұшпандық

басталып, Қабыл інісі Әбілді өлтіреді. Адамзат тарихында ең алғаш Қабыл адам өлтіргендіктен де, жер бетіндегі барша адам өлтірудің күнәсі соған тиеді деген сөз бар.

Қабір азабы – адам баласының дүниеден өте салысымен қабірде алғаш кездесетін кіші сынағы. Оны кейде «Азабул-қабр» немесе «Азабул-бәрзах» деп те атайды. Адам баласын қабірге көмгеннен кейін Мәңкүр-Нәңкүр екі періште келіп, алғашқы сұрақтарды қояды. Содан кейін ол пенденің қайда баратындығы белгілі болып, қиямет қайымға дейін өзінің амал-әрекетіне байланысты жаза-сын алып жатады. Сондықтан да пайғамбар: «Қабір – жәннаттан бір бақша немесе тозақтан бір шұңқыр», – деген.

Қағба – Ислам дініндегі ең киелі жер. Кейде оны «Бәйтулла» яғни «Алланың үйі» деп те атайды. Әлемдегі ең үлкен мешіт саналатын Харам мешітінің қақ ортасында орналасқан. Ұзындығы – 15 метр, ені – 10х12. Қағбаның сырты қара матамен (кисуа) оралып, оған Қасиетті Құранның Мекке және қажылыққа қатысты аяттары жазылып қойылады. Қағбаның сыртқы батыс жағында көктен түскен қара тас бар. Оны «Хәжәрул-әсуад» деп атайды. Солтүстік-шығыс жағында жерден екі метрдей биіктікте есік орналасқан. Діни риуаяттарға қарағанда, Қағба Шис пайғамбар тұсында құрылған, Ибраһим пайғамбар тарапынан жөнделген және Мұхаммед пайғамбар арқылы кәпірлерден тазартылған. 624 жылдан бері әлемнің барша мұсымандары осы Қағбаға қарап намаз оқып келеді.

Қадыр түні – Рамазан айының соңғы он күндігінде, соның ішінде тақ күндері (21, 23, 25, 27, 29) келетін қасиетті түн. Ислам ғұламаларының көбісі оның Рамазан айының 26-нан 27-не қараған түн деп білген. Қасиетті Құранның 97-ші сүресі «Қадыр» деп аталып, тікелей осы қасиетті түнге арналған. Қадыр түні алғашқы Құран аяттары түскен. Сондықтан да Рамазан айын кейде Құран айы деп жатады. Қадыр түні мұсылмандар таң атқанша ұйықтамастан құлшылықпен өткізуге тырысады. Себебі сол түні көктен Жебірейіл періште бастаған сан мыңдаған періштелер түсетіндігі айтылған. Әрі сол түнде өтеген құлшылық мың айдың сауабына тең деп есептеледі.

Қажылық – Ислам дініндегі мұсылманға міндетті болып саналатын бесінші рүкін. Алайда, бұл парыз барша мұсылманға қатысты емес, мал-мүлкі, қаражаты бар бақуат мұсымандарға қатысты. Шамасы келген адам өмірінде бір рет қажылық жасауға міндетті. Қажылықтағы басты құлшылықтар – Алланың үйі болып есептелетін Қағбаны зиярат ету, Сафа мен Маруа тауларының арасында жүгіру, шайтанға тас ату, Арафатта тұру. Қажылықтың негізгі шарттары 632 жылы Мұхаммед пайғамбардың «Қоштасу қажылығында» белгіленіп берілген. Бүгінгі зияратшылар сол дәстүрдің негізінде құлшылық етеді.

Қиямет – Бұл дүниенің соңы, ақыры. Оны кейде ақирет деп те атайды. Ақиретте халықтың бәрі тік тұрып сұрақ-жауапқа тартылатындықтан да оны кейде «қиямет» яғни тік тұру, орнынан тұру деп атайды. Қияметте бүкіл адам-

зат баласының тағдыры шешіліп, әркім өз амалына қарай жұмак не жаһаннамға қарай жол тартады.

Құптан – Ислам шариғаты бойынша, күнде оқылатын бес уақыт намаздың соңғысы. Уақыты қараңғы түскеннен бастап, бамдат намазына, яғни таң атқанша жалғасады. 4 бас парыз, 2 бас сүннет және 3 бас уәжіптен тұрады.

Құрайыш – Араб түбегін мекендеген тайпа. Ежелде жаз маусымында Шам, қыста Йемен жұртында көшіп-қонып жүрген. Мұхаммед пайғамбар осы Құрайыш тайпасының Хашим руының өкілі. Қасиетті Құранның 106-шы сүресі «Құрайыш» деп аталады. Онда бұл тайпаның қысы-жазы көшу бейбітшілігі болғандығы, Алланың өзі оларды аштықтан тамақтандырып, қауіп-қатерден өзі аман сақтағандығы айтылады. Сондай-ақ Құрайыш тайпасы Исламның саяси тарихында да көп рөл ойнағандығы тарихи деректерде кеңінен жазылған.

Құтба – Мешіттерде жұма намазынан бұрын және айт намазынан кейін айтылатын үгіт-насихат.

Қыбла – Мұсылмандар намаз оқыған уақыттарда жүзін бұрып тұратын бағыт. Мұсылмандар үшін қыбла Меккедегі Қағба болып есептеледі. Исламның алғашқы жылдары Құддыс (Йерусалим) жаққа қарап оқыған, кейін 624 жылы арнайы Құран аятымен («Бақара», 144) қылба Қағба болып өзгертілген. Орта Азия халқының қыбласы – батыс тарап. Себебі Мекке сол жақта орналасқан. Алайда, мұсылмандар қай жерде болмасын, бәрі Меккеге қарап намаз оқиды.

Қырағат – Қасиетті Құран аяттарын тәжүидпен, белгілі бір мақаммен оқу. Тіләуәттең айырмашылығы – Құран аяттарынан басқа өлең-жырларды да өз әуенімен оқуды қырағат десе, ал тіләуәт деп тек Құран аяттарын ғана мақаммен оқуды айтады.

Л

Ләбуза – Адам атаның екінші ұлы Әбілдің сыңары. Адам ата мен Хауа анадан алғаш бір ұл, бір қыз дүниеге келеді. Ұлдың аты – Қабыл, қыздың аты – Ақлима. Хауа ана екінші рет босанғанда тағы егіз босанып, олардың атын Әбіл және Ләбуза деп атайды.

Ләухул-мәхфуз – Адамзат баласының тағдыры жазылған үлкен кітап. Діни риуаяттарда оның ақ дүрден жасалып, ұзындығы жер мен көктің аралығындай, ені шығыс пен батыстың ара қашықтығындай, екі беттен тұратындығы айтылады. Оның қасында жазу қаламы болып, оның да үлкендігі Ләухке сай келетіндей. Ол үлкен бір періштенің көкірегіне орнатылған болып, үстіңгі жағы Аршыға байланған. Алла Тағала Ләух пен қаламды жаратып, қияметке дейінгі болатын барша нәрсені, тағдырды жазып қойған.

Лұқман хакім – Қасиетті Құранда аты аталатын ойшыл-данышпан. Оның әулие не пайғамбар екендігі туралы талас бар. Деректерде оның Ад қауымында

өмір сүргендігі, сонда мың жыл жасағандығы айтылады. «Лұқман хакім айтты» деген өнегелі өсиеттер халық ауыз әдебиетінде жиі кездеседі. Қасиетті Құранда «Лұқман» деген сүреде Лұқман хакімнің ұлына айтқан өсиеттері кеңінен қамтылған.

Лұт – Қасиетті Құранда аты аталатын пайғамбарлардың бірі. Хазірет Ибраһим пайғамбармен бір заманда жасаған. Месопатамияда туылған, кейіннен Палестинаға келген. Өз қауымын Хақ дінге шақырған, алайда халық оны қабылдамаған. Деректерде Лұт қауымының бұзылғандығы соншалық, жаман істердің кең етек алғандығы айтылады. Сонда Алла Тағаладан Лұтқа қаланы тастап шығу туралы қаулы келеді. Лұт пайғамбар қаланы тастап шыққанда ондағы халықтың бәрі апатқа ұшырайды. Лұт пайғамбар туралы мәлімет Қасиетті Құранның 17 жерінде кездеседі.

М

Махмуд – Ежелгі Йемен патшасы Әбраһаның жорыққа шыққанда мінетін пілі. Деректерде Йемен патшасы Әбраһа Санға қаласына Қулайыс деген үлкен шіркеу тұрғызады. Алайда, оның салған шіркеуіне ешкім де зиярат етіп келмейді. Ол Қағбаны қиратсам, сонда барып тауап етіп жүрген халық менің шіркеуіме зиярат етіп келетін болады деп ойлап, үлкен әскермен жолға шығады. Алайда, Меккеге жақындай бергенінде Алланың қалауымен көктен белгісіз құстар пайда болып, оның үлкен қосынын опат етеді. Өзі де сонда қайтыс болады. Бұл оқиға Қасиетті Құранның 105-ші яғни «Піл» сүресінде қысқаша баяндалған.

Махшар – Қиямет қайымда барша адамзат баласының жиналатын күні. Ақыр заманда Исрафил періште сүрін алғаш үрлегенде жер бетіндегі барша адамзат қайтыс болады. Екінші рет үрлегенде Адам атадан бастап қияметке дейінгі адамның бәрі қайта тіріледі. Сол кезде үлкен сұрақ-жауап басталып, әркімнің бұл дүниедегі істеген амал іс-әрекетіне байланысты жаза тағайындалады. Сол күнді махшар күні деп атайды.

Мәзһаб – Исламдағы шариғат яғни діни-құқықтық мектептері. Бұл діни-құқықтық мектептер 8-9 ғасырлардан бастап қалыптаса бастады. Әһлі сүннет уәл жамағат жолында атақты төрт мәзһаб бар. Олар: Ханафилік, Шафиғилық, Ханбалилік және Мәлікилік. Ислам ғұламалары тарапынан бұл мәзһабтардың бәрі де дұрыс жол деп бекітілген. Бұл мәзһабтар шариғат мәселелері төңірегінде, онда да құлшылықтағы сүннеттер мен әдептерде ғана айырмашылық болғанымен де, ақида жағынан бәрі де бір пікірге тоқтайды. Ал ақида жағынан алшақтық болған ағымдарды фирқа (секта) деп атайды.

Мәймуна – Мұхаммед пайғамбардың соңғы үйленген әйелі. Толық аты-жөні – Мәймуна (Бәрра) бинт әл-Харис бинт Хазн әл-Хилалие (590–659 не

669 жж.). Алғашқы аты Бәрра болатын, алайда пайғамбар оны Мәймуна деп өзгерткен. Алла елшісінен жетпіс алты хадис риуаят еткен.

Мәкрүһ – шариғат үкімдерінің бірі. Дін тарапынан қатты істеуге тыйым салынбаса да, мұсылманның істеуі орынсыз, әдепсіз саналады. Дәрежесі жағынан харамнан кейін тұрады. Күнәсінен қорқып орындамаған адам сауапты, ал істеген адам күнәһар болады.

Мәләкут – Алланың иләһи сырларының, сондай-ақ идея мен шешімдерінің жоғарғы әлемі. Құранда мәләкут сөзі Алланың ұлық билігі мағынасына да келген және жердегі биліктен тіптен өзгеше екендігі айтылған.

Мәриям – Қасиетті Құранда аты аталатын киелі аналардың бірі. Иса пайғамбардың анасы. Әкесі Имран, анасы Ханна болған. Олар ерте қайтыс болғаннан кейін әпкесінің күйеуі Зәкәрияның қолында тәрбиеленген. Алла Тағаланың құдіретімен Иса деген ұл тапқан. Қасиетті Құранның 19-ші сүресі «Мәриям» деп аталады. Ислами әдебиеттегі басты кейіпкерлердің бірі. Сүлеймен Бақырғанидың (XII ғ.) «Бибі Мәриям» деген дастаны бар.

Мәһір – Неке қиылған кезде ер адамның әйеліне алып беретін сыйлығы. Мәһір діни некенің басты шарты болып есептеледі. Ондағы мақсат, егер әйелдің күйеуі қайтыс болып, жесір қалатын болса немесе жолдасы талақ ететін болса, сол уақытта әйелі сол мәһірді материалдық қажеттілігіне жұмсайды. Көлемі мен құнына қарамастан күйеуі тарапынан берілген кезкелген сыйлық мәһір болып табылады. Алайда, ең аз мөлшері 30 гр. күмістің құнынан кем болмауы тиіс.

Мәшәрикул-әнұар – Атақты мұхаддис Радиуддин Сағанидың (?-1252 ж.) пайғамбардың саих хадистері негізінде жазған еңбегі. Толық атауы – «Мәшәрикул-әнұарин-нәбәуия».

Мәдина – Бүгінгі Сауд Арабиясының солтүстік-батыс жағында орналасқан қала. Оны кейде «Мәдинәтун-нәбәуия» яғни «Пайғамбар қаласы», «Мәдинәту мунәууэрә» яғни «Нұрлы Мәдина» деп те атайды. Ежелгі атауы – Йәсриб. 622 жылы мұсылмандар Меккеден Мәдинаға һижрет еткен күннен бастап, Мәдина діни орталық ретінде мойындалған. Мұхаммед пайғамбардың қабірі сонда. Мұсылмандар үшін ардақты болып есептелетін «Мәсжидун-нәбәуи» яғни «Пайғамбар мешіті» де сол қалада. Қажыға барған мұсылмандар Меккеде қажылық шарттарын орындап болғаннан кейін, көбінесе осы Пайғамбар мешітіне соғып, Алла елшісін зиярат етеді.

Мекке – Бүгінгі Сауд Арабиясының батысында, Қызыл теңізден 80 км. қашықтықта орналасқан мұсылмандардың қасиетті қаласы. Оны кейде «Уммул-Құрра», «Уммул-мәдәйн» яғни «Қалалар анасы» деп те атайды. Құранда бұл ата «Бәккә» болып кездеседі. Мұхаммед пайғамбарға түскен сүрелердің басым бөлігі (114 сүренің 86-сы) осы шаһарда түскен. «Бәйтулла» яғни «Аланың үйі» делінетін Қағба осы қаладағы Харам мешітінде. Мұхаммед пайғамбар осы қалада туылған және өзінің алғашқы үгіт-насихаттарын осында бастаған. 622 жылы

пайғамбарға заманына лайықты мұғжизалар беріп отырған. Олар халықты Хақ дінге шақыруда мұғжизаны кеңінен қолданған. Мысалы, Мұса пайғамбарға аса таяқ берген, ол таяғын тастағанда ол аждаһаға айналып шыға келген. Иса пайғамбар алапес, соқыр ауруларды жазса, Жүсіп пайғамбарға түс жору қасиетін берген. Мұхаммед пайғамбардың айды екіге бөлуі (шақкул-камар), қасиетті Құранның түсуі секілді т.б. ерекше қасиеттері де мұғжиза деп аталған.

Мұнапық – Иман куәлігін тілімен айтқанымен де, жүрекпен бекітпеген екі жүзді. Жұрттың көзінше діндар болып көрінгенімен де, шын мәнісінде Алланың Барлығы мен Бірлігіне, Мұхаммедтің шынайы пайғамбар екеніне күдікпен қарайды. Сондықтан да мұнапықтар Қасиетті Құранда сыналған. Пайғамбар өз хадистерінде мұнапықтың үш белгісін ашып айтқан: жалған сөйлеу, уәдеде тұрмау және аманатқа қиянат жасау.

Мұнара – Мешіт пен медреселердің жанына салынатын үлкен құрылыс. Муаззин сол мұнараға шығып, азан айтып, халықты бес уақыт намазға шақыратын болған.

Мұса – Қасиетті Құранда аты аталған үлкен пайғамбарлардың бірі. Мұса пайғамбарға көктен «Тәурат» кітабы түскен. Алла Тағаламен сөйлескендіктен де, Мұса «Кәлимулла» (Алламен сөйлесуші) деп те атайды. Мысырда дүниеге келген. Сол заманның ең жауыз патшасы Ферғауынды Хақ дінге шақырған. Алла Тағала Мұса пайғамбарға бірнеше мұғжиза берген. Сол Алла берген мұғжизаның арқасында қалтасынан қолын шығарғанда жалтырайтын, қолындағы аса таяғы аждаһаға айналатын болған. Хазірет Шұғайып пайғамбардың екі қызына үйленген. Алла Тағала Хақ дінді насихаттауда Мұса пайғамбарға ағасы Харунды көмекші етіп берген. Алайда Ферғауын оның үгіт-насихатына құлақ аспастан, оны қудалаған. Сонда Мұса пайғамбар йәһудилерді ертіп, Ніл өзенін кешіп өтіп, бүгінгі Таяу Шығысқа алып келіп қоныстандырған. Ізінен қуып келе жатқан Ферғауын мен оның қалың қолы Ніл өзеніне шөгіп, ғарық болған.

Мұсхаф – Беттелген (жазылған) Құран. Хазірет Әбу Бәкірдің халифалық кезінде Құран алғаш рет киік терісінен жасалған беттерге жазылған. Осы Мұсхафтың негізінде Хазірет Оспанның көшірткен Құран нұсқалары Мұсхафтар деп аталған. Бұл күнде де Мұсхаф Құранның синонимі ретінде қолданыла береді.

Мұхаддис – пайғамбардың айтқан сөздерін, істеген істерін және жасаған амалдарын, яғни хадистерін жинаған, топтастырған және сол өсиеттерге түсінік берген ғалымға қарата айтылады. Пайғамбардың өсиеттерін тереңінен зерттеп, оны жеткізушілер туралы (рауиларын, иснадтарын анықтап) мәліметтер қарастырып, сол хадистің шын мәнісінде пайғамбарға қатыстылығын анықтап (сахих, заиф, хасан), сондай-ақ пайғамбар өсиеттеріне кең көлемде түсінік берген ғалымдар шоғырын мұхаддистер деп атаған. Ислам әлемінде мұхаддистер көптеп саналады. Солардың ішінде Имам Бұхари, Имам Муслим, Имам Термизи, Әбу Дәуіт, Ибн Мажа секілді ғалымдардың есімдері зор құрметпен аталады.

Мұхаммед ибн Абдулла – Алла Тағала тарапынан барша әлемге жіберілген соңғы елші, Ислам дінінің ардақты пайғамбары. 571 жылы Меккеде туылып, 632 жылы Мәдинаде дүниеден өткен. Құрайыш тайпасының Хашим руынан. Әлеуметтік жағынан орташа отбасыда туылғанымен де, Мекке ақсүйектеріне жақын әулеттен болған. Әкесінің аты – Абдулла, пайғамбар дүниеге келместен бұрын дүниеден өткен. Алты жасқа келгенінде анасы Әмина қайтыс болған. Содан атасы Әбдімүтәліптің қолында тәрбиеленген. Атасы дүниеден өткеннен бастап немере ағасы Әбу Тәліптің қолында ержеткен. Жиырма бес жасқа келгенінде Хадишаға үйленген. Одан Абдулла, Қасым деген екі ұл және Зейнеп, Рұқайя, Үммү Күлсім, Фатима деген төрт қыз сүйген. Ұлдарының бәрі жастай шетінеген.

Қасым бірінші туылған баласы. Меккеде туылған. Пайғамбарлық келмей тұрғанда 2 жаста қайтыс болған.

Абдулла пайғамбарлық келгеннен кейін дүниеге келген.

Үшінші ұлы – Ибраһим Мариям анамыздан дүниеге келді. Хижраның 8 жылында туылып, сол жылы қайтыс болады.

Фатимадан өзге 3 қызы Пайғамбарымыздан алдын қайтыс болған. Зейнеп – қыздардың үлкені. Ол дүниеге келгенде Пайғамбарымыз 30 жасында еді. Хадиша анамыздың сіңлісінің баласы Әбу әл-Аса ибн Рабиға тұрмысқа шыққан.

Рұқия – екінші қызы. Ол дүниеге келгенде Пайғамбарымыз 33 жасында болатын. Оспан ибн Афғанға тұрмысқа шығып, Бәдр соғысы кезінде қайтыс болған.

Фатима – үшінші қызы. Ол дүниеге келгенде Пайғамбарымыз 41 жасында болатын. 15 жасында Әлиге тұрмысқа шыққан.

Үммү Күлсім – төртінші қызы.

Мұхаммед (Алланың оған сәлемі болсын) 63 жыл ғұмыр кешіп, соның 23 жылында хақ дінді насихаттаған. Оған Алланың кітабы Құран үзік-үзік қалпында 23 жыл бойына түскен. 622 жылы Меккеден Мәдинаға һижрет еткен. Сонда алғашқы ислами мемлекеттің негізі қаланған. Дін тарату жолында бірнеше қазауаттарға қатысқан. Мұхаммед (Алланың оған сәлемі болсын) барша адамзат баласына мейірім пайғамбары болып жіберілгендіктен де, барша халықты Бір Алланың хақ, ал өзін Алланың құлы әрі елшісі деп иман келтіруге, Жаратушыға құлшылық-ғибадат етуге, жамандық істерден аулақ болып, игі істер мен жақсы амалдарды жасауға бұйырған. Сондай-ақ қайырымды, мейірімді болуға, кісі ақысын жемеуге, жалған, өтірік айтпауға және т.б. адами қасиеттерді аяқ асты етпеуге шақырған. Оның атырапына жиналған жарандары сахабалар деп аталған. Олар пайғамбар дүниеден өткеннен кейін де Хақ дінді насихаттап, пайғамбар өсиетіне берік болған. Мұхаммед пайғамбар араға он жыл салып, қасына 100 мыңға тарта жарандарын ертіп, соңғы қажылығын өтеу үшін Меккеге келді. Сонда Ислам тарихында ерекше орны бар «Қоштасу қажылығын» жасады. Бұл қажылықта пайғамбар өзінің 23 жыл бойына Алланың үкімін жеткізгенін,

мұсылмандар Алланың кітабы мен пайғамбардың өсиетіне берік болса, тура жолдан таймайтынын нықтап жеткізді. Меккеде біраз күн болып, Мәдинаға келді. Сол жылы алпыс үш жасына қараған шағында 632 жылы Мәдина шаһарында дүниеден өтті. Пайғамбар дүниеден өткенімен де онын жеткізген Ислам діні күн сайын айнала-төңірекке тарала бастады. Алғашқы төрт әділ халиф тұсында көктен енген Қасиетті Құранды біріктіру жағы қолға алынды. Көп уақыт өтпестен пайғамбардың айтқан өсиеттері мен жасаған амалдарын жинау жағына баса назар аударылып, мұхаддистер хадис ілімінің негізін қалады. Мұхаммед пайғамбардың уағыздаған Хақ дінін бұл күнде бір жарым миллиардтан артық адам ұстанады. Бұл да болса, соңғы діннің мәңгілік өміршеңдігінен хабар берсе керек.

Мұхаммед ибн Әбу Бәкір – Мұхаммед пайғамбардың сахабаларынан. Алғашқы мұсылмандар халифы Хазірет Әбу Бәкірдің ұлы. Толық аты-жөні – Әбул Қасым Мұхаммед ибн Әб Бәкір әс-Сыддық Абдулла ибн Оспан әл-Құрайыши әт-Тайми (?-658 ж.). Кейіннен Мысыр әкімі болған.

Мұхаммед ибн Әт-Термизи – Ислам әлеміне белгілі мұхаддис. Толық аты-жөні – Әбу Иса Мұхаммед ибн Иса ибн Саура ибн Мұса ибн Заххак Суләми Буғи Термизи (824–892 жж.). Термиздің қасындағы Буғ қыстағында дүниеге келген. Жастайынан ілім үйренген. Самарқанд, Бұхара және Мары шаһарларында көптеген ғалымдардан дәріс алған. Нишапурда Имам Бұхаримен кездесіп, сұхбаттасқан. Сондай-ақ Имам Муслим мен Имам Әбу Дәуітпен де пікір алысқан. Хадис іліміне «хасан» (жақсы) хадис деген анықтама кіргізген. Бұған дейінгі хадистер рауиы мен иснадына байланысты «сахих» (дұрыс) және «заиф» (әлсіз) болып классификацияланған болса, осы Имам Термизи «сахих» пен «заиф» тың ортасындағы хадистерге «хасан» деп анықтама берген. Оның «Әж-Жәмиғу сахих» (немесе «Сунәни Термизи») еңбегі хадистану іліміндегі шоқтығы биік еңбектерден саналады. Сондай-ақ Имам Термизидің «Шәмәили нәбәуия», «Китәбуз-зуад», «Әсмәус-сахаба», «Әл-әсмәул-кунә», «Китәбул-иләл» деген еңбектері бар.

Мұһажир – Мұхаммед пайғамбарға еріп Меккеден Мәдинаға көшіп барған мұсылмандар. Сондай-ақ Меккеден Хабашистанға көшіп, одан қайтып Мәдинаға келген сахабаларды да мұһажир деп атаған. Олар хақ дінге шынайы иман келтіргендіктен де, барша мал-мүлкін, үй-жайын, тіпті отбасын тастап, Мәдинаға келген. Сонда жергілікті халық яғни ансарлар олармен өздерінің мал-мүлкімен бөліскен. Халифаттық дәуірлерде мұһажирлердің дін тарату мен Алланың дінін насихаттаудағы ерліктері ескеріліп, көптеген жеңілдіктер берілген.

Мүмін – Исламның алғашқы жылдарындағы Мәдина үмметінің өкілі. Шариғат шарттарын толық орындаған пенде мұсылман деп аталған. Алғашқы жылдары екі атау екі мағынада қолданылғанымен де, кейіннен мұсылман

мен мүмін сөздері сінісіп, иман келтіруші деген мағынаға ие болған. Ислам ғұламалары бұл атауға бірнеше анықтама берген. Әлі сүннет уәл жамағат ғұламалары мүмін дегенде шынайы жүреппен сенетін, шариғат шарттарын шын бқыласымен жасайтын пендені атаған.

Мүңкір-Нәңкүр – Адамзат баласы дүниеден өткенде қабірде сұрақ-жауап алатын екі періштелер. Қабірге кірген пендеден дінін, кітабын, қыбласын сұрап, алғашқы сынақты алады. Осы сұрақтарға жауап берген пенденің қабірі қияметке дейін кең болып тұрады, ал сұрақтарға жауап бере алмаған күнәһар пенденің қабірі, керісінше, тар болып, мәйітті қиямет қайымға дейін қысып тұрады. Мүңкір-Нәңкүр аттары Қасиетті Құран аяттарында кездеспегенімен де, пайғамбар хадистерінде аталады.

Мүфти – Шариғат саласының білімпазы, діни-құқықтық мәселелер бойынша үкім шығарушы. Оның шығарған үкімдері фәтуаларда баяндалып, мұсылмандар үшін кеңінен қолданылады. Ең алғаш муфтилер Хазірет Оспанның халифалық кезінде Мысырда тағайындалған. Содан бері муфтилер діни-құқықтық мәселелер бойынша фәтуа құқықына ие болған. Бұл күнде әр елдің өзінің муфтиі болып, сол елдегі зекет, пітір садақаға қатысты мәселелерге үкім шығарады.

Мүшрік – Алланың Жалғыздығын мойындамастан, Оған серік қосушы. Таухид іліміне қарсы шығушы. Қасиетті Құранда Алланың серігі жоқ, жалғыз екендігі бірнеше жерде айтылған.

Мысыр – Бүгінгі Мысыр Араб Республикасы.

Мінбер – Мешітте имамның шығып (не мініп) уағыз-насихат айтатын орны. Алғашқы мінбер орындық секілді болып, 628 жылы Мұхаммед пайғамбар жарандарына уағыз айтқанда соған отырған. Пайғамбардың осы мінберінен Хазірет Әбу Бәкір, Хазірет Омар және Хазірет Оспан пайдаланған. Ал, Хазірет Әлидің дәуірінде Куфада екінші мінбер пайда болған. Мұғауияның халифалық кезінде Дамаскіде де мінбер жасалған. 748 жылы Марыда Әбу Муслим жеңіске жеткеннен кейін мінберлер кафедра секілді бола бастаған.

Н

Намаз – Исламдағы бес рүкіннің екіншісі болып, мұсылмандар үшін орындалуы шарт болған құлшылық. Күніне бес рет намаз оқу парыз саналған. Олар: бамдат (таң намазы), бесін, асыр, шам және құптан. Намаз пайғамбардың Миғражқа шыққанында парыз етілген. Намаздың парыз, уәжіп және сүннет деген түрлері бар. Бес уақыттан басқа және жұма намазы да парыз деп есептелген. Екі айт намазы уәжіп саналады. Сондай-ақ пайғамбардың оқыған намаздары сүннет деп оқылады.

Намруд – Ибраһим пайғамбар тұсындағы патша. Ибраһим пайғамбар қауымын хақ дінге шақырмақшы болғанда Намруд оған қарсы шыққан. Оны

тірідей отқа тастамақшы болған. Алайда, Алланың құдіретімен Ибраһим пайғамбар оттан аман-есен шыққан.

Нәжәф – Бүгінгі Ирактағы қаланың аты, Куфадан батысқа қарай 10 км. қашықтықта орналасқан жердің аты. Деректерде Хазірет Әлидің қабірі сонда екендігі айтылады.

Нәжәши – Ежелгі Хабаш жұртының патшасы. Деректерде Мұхаммед пайғамбар дүниеге келерден біраз уақыт бұрын Нажаши карамағындағы Санға шаһарының әкімі Әбраһаның кеңесімен Санғада Қулайыс деген үлкен ғибадатхана тұрғызған. Қулайысты ешкім де зиярат етіп келмеген. Оған ашуланған Әбараһа Нажашидан Меккедегі Қағбаны талқандау үшін әскер сұрағанда, ол жорыққа рұқсат берген. Алайда, бұл жорық сәтсіз аяқталып, жеңіліске ұшыраған.

Нұх пайғамбар – Қасиетті Құранда аты аталатын ұлық пайғамбарлардан. 950 жыл өмір сүрген. Өз қауымын Хақ дінге шақырған, алайда қауымы оның үгіт-насихатына құлақ аспастан, оған қарсы шыққан. Сонда Алла Тағалаға жалбарынып, имансыздарды жазалауын сұраған. Алла оған үлкен кеме жасауға бұйырған. Кеме дайын болғанда Алла Нұх пайғамбарға әр жануардан бір жұптан салуды және өзіне ерген имандыларды да кемеге отырғызуды бұйырған. Жер бетін топан су қаптаған. Имансыздың бәрі опат болған. Бірнеше айдан кейін кеме Жуди тауына тоқтаған. Қасиетті Құранда «Нұх» деген сүре де бар. Сондай-ақ Қасиетті кітаптың 43 жерінде Нұх пайғамбар туралы мәлімет берілген.

0

О дүние – акирет, мәңгілік дүние. Кейде «Дәрул-бәқа» яғни мәңгі бақилық дүние деп те атайды. Діни сенім бойынша бұл дүние фәни яғни өткінші болып, о дүние мәңгілік тұрақ мекен болып есептеледі. Сондықтан да ертеңгі күнін ойлаған пенде бұл сынақ дүниеде барынша жақсы іс-әрекеттер жасауға талпынады.

Омар ибн Хаттаб – Ислам әлеміне Хуләфәи рашидин деген атпен танымал болған төрт әділ халифтың бірі. Мұхаммед пайғамбардың ардақты сахабаларынан. Тірі кезінде жұмақпен сүйіншіленген он сахабаның бірі. Дін жолындағы барша ғазуаттарға қатысқан. Хазірет Әбу Бәкірден кейін халифалық таққа отырған. Оның халифалық кезінде Ирак, Сирия, Мысыр, Ливия, Иранның біраз бөлігі фатх етілген. Оның басшылық кезінде көптеген саяси-әлеуметтік өзгерістер болған. Сахабалар мен ғазуатшыларға арнайы айлық тағайындалған, оларға азық-түлік үлестіріліп тұрған. «Мұсылмандар әмірі» деген лауазымды бірінші болып иеленген. Сол кезде мұсылмандар жыл санағы хижри болып бекітілген. Деректерде оның әділ, батыр әрі көреген басшы болғандығы айтылады. Оның дәуірін Ислам тарихшылары «Алтын дәуір» деп есептейді. 644 жылы Басра әмірі Мұғира ибн Шұғбаның мәжуси құлы Әбу Лулуат тарапы-

нан өлтірілген. Денесі Мұхаммед пайғамбар мен Хазірет Әбу Бәкірдің қасына қойылған.

Ораза – Ислам дініндегі негізгі бес рүкіннің үшіншісі. Әрбір дені сау, балиғат жасына жеткен және сапарда болмаған адам Рамазан айында бір ай бойы ораза ұстауы шарт. Бұл негізгі міндеттердің (парыз ай) бірі болып саналады.

Оспан ибн Аффан – Ислам әлемінде Хуләфәи рашидин деген атпен танымал болған төрт әділ халифтың үшіншісі (575–656 жж.). Исламды алғаш қабылдаған пайғамбар сахабаларынан. Тірі кезінде жәннатпен сүйіншіленген он сахабаның бірі. Алғашында пайғамбардың Рұқия деген қызына үйленген, кейін о қайтыс болғаннан кейін екінші қызы Умм Кулсімге үйленген. Сондықтан да «Зиннурейн» яғни «Екі нұрдың иесі» деген атқа ие болған. Хазірет Омардан кейін мұсылмандар тарапынан халиф етіп сайланған. Оның билігі кезінде Сасанидтер билігі түгелімен фатх етілді, оның бұйрығымен Қасиетті Құран кітап қалпына келтіріліп, жеті нұсқаға көшіріліп, жан-жаққа жіберілген, Мәдинадағы пайғамбар мешіті кеңейтілген, Рума арығы қазылған. Ислам дұшпандары оған қарсы шыққан. Мәдинада Құран оқып отырған жерінде шейіт етілген.

П

Парыз – Алла Тағаланың пенделеріне жіберген әрі орындалуы шарт болған амалдары. Парыз діндегі негізгі міндеттің бірі саналып, оны орындамаған пенде күнәһар деп есептеледі. Шарифатта парыз – «Парыз ай» және «Парыз кифая» болып екіге бөлінеді. Парыз айнды әрбір мұсылманның орындауы міндетті (намаз, ораза, зекет және т.б. секілді), ал парыз кифаяны сол қауымнан не ортадан бірнеше адам орындаса, басқалардың мойнынан түсетін амал (жаназа намазы, жамағатқа біреу сәлем бергенде, арасынан біреу жауап берсе, басқалардың жапа-тармағай сәлем беруі шарт емес секілді т.б.). Шарифатта «Қырық парыз» түсінігі бар. Балиғат жасына жеткен, дені сау әрбір мұсылманның осы қырық парызды біліп, соған амал етуі бұйырылған. Онда негізінен Аллаға құлшылық-ғибадат міндеттері ашып айтылған.

Періште – Діни түсінік бойынша, Алланың әмірін орындайтын жаратылыс. Араб тілінде «мәләк» деп аталады. Олардың нақты санын Алла біледі. Қасиетті кітаптарда Жебірейіл, Микәйіл, Исрафил және Әзірейіл секілді үлкен төрт періштенің аты аталады. Сондай-ақ бұлардан басқа жәннат пен тозақ періштелері, қабірдегі періштелер секілді періштелер де бар. Алланың періштелерінің барлығына иман келтіру әрбір мұсылманға міндет болып есептеледі.

Пырақ – Мұхаммед пайғамбарды көкке алып ұшқан жануар. Діни риуаяттарда пырақтың аттан кіші, хашырдан үлкен екендігі, ұшқанда желдей есетіндігі айтылады. Қасиетті Құранның «Исра» сүресінің алғашқы аятында Мұхаммед пайғамбарды пырақ аттың, әуелі Акса мешітіне алып барғандығы, содан кейін

жеті қат көкке алып ұшқандығы айтылған. Миғраж тақырыбын көтерген ақын-шайырлардың бәрі пырақ атты өздерінше суреттеп берген. Сүлеймен Бақырғанидың «Миғражнама» дастанында пырақ мейлінше баяндалған.

Р

Раббани – Тәңірлік, Жаратушылық.

Раббы – Жаратушы, яғни Алла.

Рамазан – Мұсылманша һижри жыл санауындағы тоғызыншы ай. Мұсылмандар үшін қасиетті деп есептеліп, осы айда ораза ұсталады. Себебі бұл айда ең алғаш бес аят түскен. Сондықтан да бұл айды кейде Құран айы деп те атайды. Осы айда Қадыр түні бар. Сол бір түнде орындалған құлшылықтың сауабы мың айдан да артық деп есептеледі. Ғалымдар Қадыр түнінің Рамазан айының соңғы он күндігінде, соның ішінде тақ күндерде кездесетіндігін айтқан. Көптеген ғалымдар со түнді 26-нан 27-не қараған түн деп есептеген.

Рауза – Мұхаммед пайғамбардың жатқан жері. Мәдинадағы Пайғамбар мешітінің ішінде. Пайғамбардың қасында Хазірет Әбу Бәкір мен Хазірет Омар жатыр.

Рауи – Хабаршы. Алла елшісінің хадистерін жеткізуші.

Рахим – Алла Тағаланың өзіне тән тоқсан тоғыз есімінің бірі. Қайырымды, мейірімді деген мағына береді. Ислам ғалымдары «Рахим» деген ұғымға «Алла Тағаланың о дүниеде тек мұсылмандарға ғана мейіріммен қараушы», – деп анықтама берген.

Рахман – Алла Тағаланың өзіне тән тоқсан тоғыз есімінің бірі. Қайырымды, мейірімді деген мағына береді. Ислам ғалымдары «Рахман» деген ұғымға «Алла Тағаланың бұл дүниеде мұсылман не кәпір, иманды не имансыз болсын, бәріне де мейіріммен қарап, ризық-несібе беруші», – деп анықтама берген.

Рәбиғул-әууәл – Мұсылманша һижри жыл санауының үшінші айы. Осы айдың он екісі дүйсенбі күні Алла елшісі Мұхаммед дүниеге келген.

Риуаят – Сөздікте хабарлау, әңгімелеу деген мағына бергенімен де, діни термин ретінде пайғамбар өсиеттерін жеткізуші рауидің айтқан хадистеріне қарата қолданылады.

Рия – Құлшылықты шынайы Алла үшін емес, халыққа көрсету, атақ-абырой жинау үшін жасау. Екіжүзділік.

Рүкін – Исламда ең қажет саналған бес міндет, яғни діннің негізі. Олар: иман куәлігін айту, намаз оқу, ораза ұстау, дүниесі болса, зекет беру және байлығы жетсе, қажылыққа бару. Бұл бес парыз әрбір мұсылман үшін басты міндет болып саналады. Мұсылмандар Мәдинаға һижрет еткеннен кейін 18 айдан соң парыз етілген. Шарифатта оразаның парыз, уәжіп, нәпіл және мәкрүһ секілді түрлері бар. Парыз ораза Рамазан айының оразасы болса, уәжіп оразаға ұсталған нәпіл

оразаның қайта тұтылуы жатады. Ал нәпіл ораза деп, Шәууал айында алты күн ораза тұту, әр аптаның дүйсенбі және бейсенбі күндері ауыз бекіту саналады. Мәкрүһ деп айт күндері ораза ұстауды айтады.

С

Сағд ибн Әбу Уакқас – Мұхаммед пайғамбардың ардақты сахабаларынан. Толық аты-жөні – Мәлік ибн Уәһіб ибн Әбді Манаф әл-Кураиши Заһри (590–674 жж.). Алғаш дінді қабылдаған. Тірі кезінде жұмақпен сүйіншіленген он сахабаның бірі. Мұхаммед пайғамбардың сақшысы. Мәдинаға қоныс аударған мұһажирлерден. Батыр, өте мерген болған. Ұһүд соғысында пайғамбардың қасында тұрып мыңнан аса оқ атқан. Иранға жіберілген әскерге қолбасшы етіп тағайындалған. Сол соғыста Рүстем қолбасшылығындағы 40 мың ирандықты жеңген. Хазірет Омардың халифалық кезінде Куфаны құрған. Хазірет Оспанның өлімінен кейін саяси істерге араласпаған, халифалықтан дәметпеген. Мәдинаның сыртындағы үйінде 84 жасында дүниеден өткен. Өсиеті бойынша Бәдір соғысында киген және елу бес жылдан бері сақтап келген жүннен тоқылған киімімен жерленген.

Сағи – Қажылықта өтелетін шарттардың бірі болып, Сафа мен Маруа төбелерінің арасында жүгіру. Қағбаны тауап еткеннен кейін орындалады. Діни деректер бойынша, Ибраһим пайғамбар әйелі Хажар мен ұлы Исмайылды жапан далаға тастап кеткен уақытта Хажар анамыз су іздеп осы екі төбенің арасында жеті рет жүгірген делінеді. Содан бері қажылықта осы екі төбенің арасында жеті рет жүгіру міндет болып қалған.

Салауат – Алла елшісі Мұхаммедке мақтау мен мадақ айту. Намазда қағдатул әхирада (соңғы отырыс) отырғанда тәшәһһудтан кейін салауат оқылады.

Салман Фарси – Мұхаммед пайғамбардың ұлық сахабаларынан. Толық аты-жөні – Әбу Абдулла Салман әл-Фарси (?-658 ж.). Тегі Исфәһандық. Деректерде оның тоқсан жыл өмір сүргендігі, соның отыз жылында отқа табынған, отыз жылында христиан дінінде болған, соңғы отыз жылында мұсылман болған делінеді. Ислам дінін өзі іздеп тапқан. Сондықтан да пайғамбар: «Ақиқат айда болса да Салман Фарси іздеп табады», – деп оған жоғары баға берген. 627 жылғы Хәндәк соғысында Мәдинаның төңірегіне ор қаздырып, қорғану идеясын ұсынған.

Сара – Қасиетті Құранда аты аталатын Ибраһим пайғамбардың әйелі. Хазірет Исхак пайғамбардың анасы.

Сафа мен Маруа – Қажылықта өтелетін құлшылық орны. Мұсылмандар осы екі төбенің арасында жүгіреді. Оны сағи деп атайды. Сағи Сафа тауынан басталып, Маруада аяқталады. Екі төбенің арасы 450 метр.

Сахаба – Мұхаммед пайғамбармен бірге болған, онымен бірге ғазуаттарға қатысқан мұсылман. Сондай-ақ кейінірек Мұхаммед пайғамбарды өмірінде бір

рет болса да көрген мұсылманды да сахаба деп атай бастаған. Сахабалардың басым бөлігін мұһажирлер мен ансарлар құраған. Олар хақ діннің таралуы жолында барша ғазуаттарға қатысқан. Мұхаммед пайғамбар дүниеден өткеннен кейін де Алла елшісінен көрген-білгендерін кейінгі табиндерге жеткізіп, Хақ діннің одан әрі тарауына көп септігін тигізген.

Сахих – Ең сенімді деп есептелген пайғамбар хадисі. Ислам ғалымдары хадистердің қаншалықты Алла елшісіне қатыстылығын анықтау мақсатында пайғамбар өсиеттерін «сахих» яғни «ең сенімді», «хасан» яғни «жақсы» және «заиф» яғни «әлсіз» деп үшке бөлген. Рауилары мен иснадтарының толық шыққан хадисті «сахих» деп атаған. Сондай-ақ, тар мағынада Имам Бұхари, Имам Муслим және Имам Термизидің хадистер жинағы да «Сахих» деп аталады. Себебі Ислам әлеміне белгілі мұхаддис ғалымдар (Бұхари, Муслим және Термизи) өздерінің бұл жинақтарына пайғамбардың тек сахих хадистерін ғана кіргізген.

Сәжде – Намаз оқығанда маңдайды жерге қою. Сәждеде «Субхәнә раббиул әглә» дұғасы айтылады.

Сүлеймен – Қасиетті Құранда аты аталатын пайғамбарлардың бірі. Дәуіт пайғамбардың ұлы. Он үш жасынан таққа отырып, патша болған. Деректерде Алла Тағала оған жер бетіндегі барша мақұлықтардың тілін білетін қасиет берген. Желді пырақ қылып мінген. Хақ пайғамбар болып, қауымын тура жолға шақырған. Саба елінің күнге табынушы патшайымы Билқисті (кейде Балқис) Хақ дінге үгіттеген. Пайғамбарлардың ішінде оның мал-мүлкі мен патшалығына сай келетін пайғамбар болмаған. Қасиетті Құранның 17 жерінде Сүлеймен пайғамбар туралы мәлімет берілген.

Сүннет – Мұхаммед пайғамбардың айтқан сөздері, істеген амалдары мен іс-әрекеттері. Пайғамбар сүннеті Қасиетті Алла кітабынан кейін тұрады. Ғалымдар пайғамбардың айтқан сөздерін, істеген іс-әрекетін, дене-бітімін (халқи), мінез-құлқын, өмір сүру дәстүрін сүннет деп атаған. Сондай-ақ сахабалардың істеген іс-әрекеті мен амалын пайғамбар мақұлдаған, немесе оған тыйым салмаған болса, оны да сүннеттің аясында қарастырған. Сүннет VII ғасырдың ортасынан бастап жинала бастаған. IX ғасырда сүннетті жинаудың дамығаны соншалық, бұл ғасыр «Хадистанудың алтын ғасыры» аталған. Осы дәуірде Имам Бұхари, Имам Термизи, Имам Муслим секілді атақты мұхаддистер шығып, Алла елшісінің өсиеттерін бір жүйеге түсірген.

Сүре – Құранның ішкі бөлімдері. Сүре Құранның бір бабы болып, кем дегенде үш аяттан тұрады. Құранда 114 сүре бар. Сүрелер Меккелік және Мәдиналық болып екіге бөлінеді. Ең қысқа сүре «Кәусар» үш аяттан тұрса, ең ұзыны «Бақара» болып, 286 аятты өз ішіне алған.

Сыддық – Хазірет Әбу Бәкірдің лақабы. «Шынайы жүрегімен иланушы» деген мағына береді. Мұхаммед пайғамбардың Миғражға шыққанын ең бірінші коштаған Хазірет Әбу Бәкір болған. Сондықтан да оған осы лақап берілген.

Т

Табин – Ислам тарихында сахабалардан кейін тұратын мұсылмандар. Сахабалардың көзін көріп, олармен сұхбаттас болғандарды табин (ізбасар) деп, ал табиндердің тәлімінде болғандарды таба табин деп атайды. Табиндердің Ислам тарихында алар орны ерекше. Олардың арасынан көптеген ғалымдар шыққан. Табиндер дәрежесіне қарай кубра (ұлық), уста (орта) және суғра (кіші) болып үшке бөлінеді. Сахабалардан көп тәлім алған Сағид ибн әл-Мусаиб, Уруа ибн Зубәйр, Алқама ибн Қайс – кубраға, Хасан Басри, Мұхаммед ибн Сири, Мұжаһид, Икрима, Қатада, Омар ибн Әбдуләзиз – устаға, сондай-ақ Ибраһим ән-Нахаилар суғраға жатқан.

Тақуа – Алланың азабынан қорқушы, дініне берік діндар. Дінге қатты берілген тақуа қашан да харам мен күмәнді нәрселерден бойын аулақ ұстайды. Жүрсе-тұрса Жаратушыны ойлап, сауапты амалдарды көптеп жасауға тырысады.

Талак – Шариғат бойынша некені бұзу. Ер адамның осы сөзді айтуымен белгілі бір уақыт өткенде әйелімен ажырасады. Онда да әйелдің ғиддеті (уақыты) біткенше күйеуінің үйінде тұрады. Шариғат бойынша, екі талақтан кейін де ер мен әйелді қайтадан қосуға болады. Алайда, үшінші талақтан кейін әйел басқа бір ер адамға тұрмысқа шығуы тиіс болады. Мұның бәрі ажырасуды барынша тыюдан туған мақсат.

Тауап – Қажылықтың басты шарттарының бірі болып, Қағбаны айналу құлшылығы. Қажылыққа барғандар үш рет тауап амалын жасайды. Сондай-ақ Меккенің айналасында тұратын мұсылмандардың қажылықтан басқа күндері де Қағбаны айналып құлшылық етуі тауап деп аталады. Тауап еткенде қара тастың тұсынан басталып, сағаттың тіліне қарсы жеті рет айналады.

Таухид – Алланың Бірлігі, ешқандай да серігі не жолдасы жоқ екендігі туралы ілім. Ислам монотеистік дін болғандықтан да, таухид ілімі Ислам дінінің негізгі тірегі болып саналады. Сондықтан да Алланың Барлығына, Бірлігіне, Оның зати һәм субути сипаттарына, көркем есімдеріне (әсмәу хуснә) күдік келтірген адамның діннен шығу қаупі бар. Қасиетті Құранның 112-ші сүресі «Ықылас» аталып, сонда таухид ілімінің негізгі шарттары қамтылған. Онда Алланың жалғыздығы, ешкімге мұқтаж еместігі, тумағандығы және туылмағандығы, сондай-ақ жаратылыста ешкімге де ұқсамағандығы ашып айтылған.

Таяммум – Дәреттің бір түрі. Әдетте су болмаған жағдайда шариғат топырақпен дәрет алуға бұйырады. Таяммум Құран мен хадисте ашып айтылған. Негізгі төрт парызы бар. Олар: Ниет ету, таза топырақты жерді табу, екі қолын жерге ұрып, жүзіне сұрту және ұрып, екі қолының білегіне дейін сұрту.

Тәжуид – Құранды қырағатпен, өзіне тән мақаммен оқу. Құранды жанадан үйренушілерге тәжуид үйретіледі. Тәжуид акырын (тәртил), орташа (хадр) және тез (тәдуир) деп үшке бөлінеді.

Тәнбиһул-ғафилин – Әбу Ләйс Нәсір ибн Мұхаммед ибн Ахмет ибн Ибраһим әс-Самарқандидың (?-1003 ж.) ақида мен фикһқа қатысты еңбегі. «Ғапілдарға ескерту» деп аталатын бұл еңбекте Исламның негізгі шарттары мен құндылықтары жеке-жеке баптарға бөлініп, жүйелі түрде берілген.

Тәпсір – Адам баласының шамасы келгенше Алланың кітабына түсінік беруі. Құранға тәпсір жасау Мұхаммед пайғамбар тұсында бастау алған. Пайғамбар Қасиетті Құран аяттарындағы түсініксіз жерлерді сахабаларға түсіндіріп берген. Кейіннен сахабалар да табиндерге үйреткен. Кейіннен жеке ғылым ретінде қалыптасты. Мұхаммед пайғамбардан кейінгі тәпсіршілер ретінде Әбу Бәкір Сыддық, Омар ибн Хаттаб, Оспан ибн Аффан, Әли ибн Әбу Тәліп, Абдулла ибн Аббас, Абдулла ибн Аббас, Убәй ибн Кағбтардың есімі зор құрметпен аталады. Тәпсірден ең алғаш кітап жазған ғалым Әбдімәлік ибн Журайж. Бүгінде тәпсір кітаптары көптеп саналады.

Тәспі – Алланы ұлықтау, пәктеу. Намаздан кейін әр мұсылман «Субханалла» сөзін 33 рет, «Әлхәмду лилләһ» сөзін 33 рет және «Аллаһу әкбәр» сөзін 33 рет айтып, тәспі тартады.

Тәурат – Алла Тағаланың Мұса пайғамбарға жіберген кітабы. Қасиетті Құранда Тәурат туралы: «Күдіксіз Тәуратты түсірдік, онда тура жол және нұр бар. Аллаға бой ұсынған пайғамбарлар, Яһудилерге онымен үкім етер еді» (Мәид, 44), – деп анықтама берген. VIII–X ғғ. бастап Тәурат грек, көне йәһуди және латын тілінен арабшаға тәржімаланған. Содан бастап Ислам ғұламалары ондағы Мұхаммед пайғамбарға қатысты жерді айғақ ретінде пайдалана бастаған. Ислами көзқарас бойынша, бұрынғы Тәурат пен бүгінгі Тәураттың арасында жер мен көктей айырмашылық болып, көптеген өзгерістерге ұшыраған. Соның нәтижесінде бүгінгі йәһудилердің кітабы Талмуд дүниеге келген.

Тіләуәт – Құран аяттарын тәжуидпен, белгілі бір мақаммен оқу. Қырағаттан айырмашылығы – Құран аяттарынан басқа өлең-жырларды да өз әуенімен оқуды қырағат десе, ал тіләуәт деп тек Құран аяттарын ғана мақаммен оқуды айтады.

У

Уарақа ибн Нәуфал – Мұхаммед пайғамбардың алғашқы әйелі Хазірет Хадишаның немере бауыры. Инжілді көп оқитын болған. Мұхаммед пайғамбарға алғаш уахи келе бастағанда Хазірет Хадиша оны Уараканың алдына ертіп барған. Сонда Уарақа пайғамбарға келіп жүрген Алланың барша елшілеріне келетін Жебірейіл періште екенін айтқан.

Уахи – Алла Тағаланың өз пайғамбарларына періштелер арқылы жеткізген қаулы-үкімдері. Уахи анық етіп жіберілген. Кейде кейбір уахилар түс арқылы да түскен. Мысалы Хазірет Ибраһимға «Ұлың Исмайылды құрбандыққа шал» деген бұйрық түсте келгенімен де, уахи деп есептеледі. Соңғы пайғамбар Мұхаммедке қырық жасқа келген уақытта уахи түсе бастаған. Соның нәтижесінде Қасиетті Құран аяттары түсіп, Ислам діні жайылды.

Уәжіп – Исламда орындалуы шарт болған амалдың бірі. Орындалуы жағынан парыздан кейін, сүннеттен алдын тұрады. Деректерде пайғамбарларға парыз болған амал, үмметке уәжіп болады делінеді. Уәжіп амалын орындамаған адам діннен шықпаса да, үлкен күнә болып есептеледі.

Умаия ұлдары – Омаядтар династиясының өкілдері. Хазірет Әли қайтыс болғаннан кейін атақты сахаба Әбу Суфиянның ұлы Мұғауия Омаядтар династиясының негізін қалаған. Орталығы Дамаск болған. 661–750 жылдар аралығында билік басында болған бұл әулеттің кезінде Солтүстік Африка, Мәураннаһр, Табаристан секілді ірі аймақтар фатх етілген. Халифалықтың соңғы жылдарында халық наразылығы күшейген. Әбу Муслим бастаған көтерілісшілер 750 жылы Умаия ұлдарын биліктен қуып, орнына Аббас әулетін алып келді.

Ұ

Ұһүд соғысы – 625 жылы 23 мартта Мәдинаның жанындағы Ұһүд тауында мұсылмандар мен мүшіріктер арасында болып өткен соғыс. Бәдір соғысында жеңіліс тапқан меккеліктер мұсылмандардан өш алу үшін жолға шыққан. Мекке мүшіріктері 3000 тарта адам болып, оның 200 атты әскер және 800 тарта адам сауыт-сайман киген. Ал мұсылмандар 700 адам болып, оның 100 ғана сауыт асынған. Екі жақта да әскери айла-тәсілдер жасалған. Пайғамбардың әмірін орындамаған садақшы сахабалардың өз міндеттерін толық орындамауынан мұсылмандар жеңілуге мәжбүр болды. Мұхаммед пайғамбар қоршауда қалып қойып, жараланған, қасиетті тісі осы соғыста сынған, 70-тен артық мұсылман шейіт болған, ал мүшіріктерден 19 адам қайтыс болған.

Ү

Үммет (үмбет) – Мәдинада Мұхаммед пайғамбардың артынан барып, Ислам дінін қабылдаған адамдар тобы. Алғашында соларды ғана үммет деп атаған. Алайда, кейіннен мұсылмандардың синонимі ретінде қолданылған.

Үммү Күлсім – Мұхаммед пайғамбардың төрт қызының бірі. Анасының аты – Хазірет Хадиша. Хазірет Оспан алғашында Пайғамбардың қызы Рұқияға үйленген. Ол қайтыс болғаннан кейін Үммү Күлсімді алған. Пайғамбардан бұрын қайтыс болған.

Ф

Фақиһ – фих ілімінің маманы. Исламдағы шариғат шарттарын жетік білген ғалымдарды айтады. Ислам әлемінде фақиһтар мыңдап саналады. Солардың негізгілері қатарында Имам Ағзам, Имам Шафиғи, Имам Ханбал және Имам Мәліктердің аттары зор құрметпен аталады.

Фатима – 1. Мұхаммед пайғамбардың төрт қызының бірі. Анасының аты – Хазірет Хадиша. Толық аты-жөні – Фатима бинт Мұхаммед әз-Заһра (605–632 жж.). Меккеде туылған. Мұсылмандар әмірі Хазірет Әлиге тұрмысқа шыққан. Пайғамбардың немерелері Хазірет Хасан мен Хазірет Хусейннің анасы. Пайғамбардың ұрпағы Фатимадан тарайды. Пайғамбар қайтыс болғаннан кейін алты айдан соң дүниеден өткен. 2. Мұхаммед пайғамбардың ұлық сахабаларынан болған Әбу Зар Фифаридың қызы.

Ферғауын – Ежелгі Мысыр патшаларының аты (не титулы). Тарихта Ферғауындардың отыз бір династиясы белгілі. Ал Құранда аты аталған Ферғауын Мұса пайғамбардың заманында өмір сүрген. Залымдығымен аты шыққан патшаға Алла Мұса пайғамбарды жібереді. Алайда, ол Хақты танудан бас тартып, өзін Құдаймын деп жариялайды. Хаққа мойынсұнғандарды қудалайды. Мұса пайғамбар өз қауымымен Мысырды тастап шығуға бел байлайды. Алланың құдіретімен Ніл өзенін кешіп өткен уақытта артынан қуып келе жатқан Ферғауын мен оның әскері суға батып өледі. Ферғауын аты Қасиетті Құранның 74 жерінде кездеседі.

Фих – Мұсылмандардың жүріп-тұру, өмір сүру қағидалары туралы мұсылман құқығы. Кең мағынада шариғат деп те қолданылады.

Х

Хадис – Сөздікте «хабар», «жаңалық» деген мағына береді. Діни термин ретінде Мұхаммед пайғамбардың айтқан сөздері, істеген істері және көрсеткен амалдары. Хадис келіп түсуі жағынан екіге бөлінеді: мағынасы Алла Тағаланыкі болып, пайғамбар тарапынан айтылған хадистерді – Құдси хадис, ал пайғамбардың өзінің айтқан сөздері мен істеген амалдарын Нәбәуи хадис дейді. Сондай-ақ хадистер мазмұны жағынан үшке бөлінеді. 1. Сахих хадис; 2. Хасан хадис; 3. Заиф хадис.

Пайғамбар заманында хадистерді топтастыруға тыйым салынған болатын. Ондағы мақсат Қасиетті Құран аяттары мен пайғамбардың хадистерін араластырып жіберуден сақтанғандық болатын. Алайда, пайғамбар дүниеден өткеннен кейін Алла елшісінің өсиеттерінің бұрмаланып кетуінен қорқып, ғұламалар хадистерді жинауды қолға алды. Бұл үрдіс, әсіресе, VIII ғасырдан бастап мықтап қолға алынды. Ислам әлемінде хадис ілімдерінің білгірлері көптеп саналады.

Солардың ішінде ең танымалдылары – Имам Бұхари, Имам Муслим, Имам Термизи, Әбу Дәуіт және т.б.

Хайбар – Мәдинаның солтүстігінде орналасқан өлке. VI–VII ғғ. ол жерлерде негізінен йәһудилер мен солардың дінін қабылдаған арабтар тұрған. Жері шалғын, егінге ыңғайлы, құрма ағаштары көп өсетін мекен болған. Ислам дұшпаны саналатын Хайбар йәһудилерін жазалау үшін мұсылмандар сол жерлерді фатх еткен, содан бастап Хайбар мұсылмандар қарамағына өткен.

Хаммад ибн Әбу Сүлеймен – Ислам әлеміне танымал факих. Толық аты-жөні – Әбу Исмайыл Хаммад ибн Әбу Сүлеймен Муслим ибн Йәзид әл-Исфәһани әл-Куфи (641–738 жж.). Куфада фикһ мәселесімен айналысқан. Ханафи мәзһабының негізін қалаушы Имам Ағзам Хаммад ибн Сүлейменнен дәріс алған.

Харам мешіті – Меккедегі Қағба орналасқан мешіт. Құранда «Мәсжидул-харам» яғни «Қасиетті мешіт» деп аталған. Бұл жер Исламнан алдыңғы Жәһилиет дәуірінде де көшпелі араб тайпаларының табынатын орны болған. 630 жылы мұсылмандар Меккені фатх еткеннен кейін, ол жер қасиетті деп саналған. Харам мешітінің ортасында Қағба, ауласында Зәмзәм бұлағы, төңірегінде Сафа мен Маруа таулары бар. Мұсылмандар үшін құлшылық орны. Алайда өзге діндегілер мен имансыздар үшін онда кіруге қатаң тыйым салынған. Бұл мешіт әлемде ең үлкен мешіт деп саналып, онда бір мезетте 1 миллионнан артық адам құлшылық ете алады.

Харун – Қасиетті Құранда аты аталған пайғамбарлардың бірі. Мұса пайғамбардың бауыры. Алла Тағала Мұсаға пайғамбарлықты беріп, оған сол заманның залым патшасы Ферғауынды дінге шақыруды бұйырады. Мұса пайғамбар тез әрі сәл сақауланып сөйлейтіндіктен де, ағасы Харунды өзіне көмекші етіп беруін Алладан сұраған. Тілге шешен әрі көркем сөйлейтін Харун Мұса пайғамбарға көмекші бола білген. Екеуі Ферғауынды Хақ дінге үгіттеген. Алайда, залым патша оларға құлақ аспаған, ақырында Алла оны опат еткен.

Харун әр-Рашид – Аббасидтер династиясының халифы (786–809 жж.). Толық аты-жөні – Әбу Жағфар Харун әр-Рашид ибн Мұхаммед әл-Мәһди Билләһ ибн Абдулла әл-Мансұр (763–809 жж.). Деректерде оның халифалық кезінде ғылым мен білімге көңіл бөлініп, сарай маңына ғалымдар мен шайырлар көптеп топталғандығы айтылады.

Хасан – Мұсылмандар әмірі болған Хазірет Әлидің (Хазірет Фатимадан туылған) ұлы. Мұхаммед пайғамбардың немересі. Толық аты-жөні – Хасан ибн Әли (625–669 жж.). Мәдинаде дүниеден өткен.

Хашим – Араб түбегін мекендеген араб руларының бірі. Мұхаммед пайғамбар Құрайыш тайпасының осы Хашим руынан шыққан. Исламнан алдыңғы дәуірде Меккедегі беделді рулардың бірі болған. Бұл рудан Исламның белгілі көптеген

ғалымдар мен оқымыстылар шыққан. X ғасырдан бастап Хижаз, Ирактағы саяси биліктерге кеңінен араласқан. Бүгінде Йордания мен Марокко корольдіктерінде осы Хашим әулеті басқарып келеді.

Хәндәк – 627 жылы Мәдинаның төңірегінде болған соғыс. Меккеден Әбу Суфиян бастаған он мың әскер мұсылмандарды жеңу үшін Мәдинаға қарай жолға шыққан. Сонда мұсылмандар Мәдинада тұрып, қорғану жағын камдастырған. Салман Фарсидың кеңесімен Мәдинаның төңірегіне ор (Хәндәк) қазылған. Үш апта бойы Мәдинаны қоршап алған мүшіріктер еш нәрсе істей алмастан қайтуға мәжбүр болған.

Хор – Жәннәттағы қыздар. Діни деректерде жәннәтқа түскен иманды жанның қасында хор қыздары қызмет ететіндігі туралы айтылған. Қасиетті Құранда хор қыздарының бүкіл кемшіліктен ада, сұлу, адам баласы тұрмақ, жындардың да қолы тимеген таза екендігі айтылған.

Хуләфәи рашидин – Мұхаммед пайғамбар дүниеден өткеннен кейін (632 ж.) билік басына келген төрт әділ халифке берілген жалпы атау. Ислам әлемін отыз жыл басқарған Хазірет Әбу Бәкір, Хазірет Омар, Хазірет Оспан және Хазірет Әли халифтардың заманында әділдік, туралық орнаған әрі өздері де елді әділ басқаруға тырысқан. Сондықтан да оларды «әділ халифтер» деп атаған.

Хусейн – Мұсылмандар әмірі болған Хазірет Әлидің (Хазірет Фатимадан туылған) екінші ұлы. Толық аты-жөні – Хусейн ибн Әли (626–680 жж.). Мұхаммед пайғамбардың немересі. Омаядтар династиясы билік басына келген уақытта Куфа халқы одан басшы болуын сұраған. Содан жетпіс адаммен Меккеден Куфаға қарай жолға шыққан. Алайда, оның халық арасындағы беделінен қорыққан Язид оны төрт мың әскермен қоршап алған. 680 жылы Хазірет Хусейн Кербалада шейіт болған.

Худайбия – Меккенің батыс жағында 17 км. қашықтықта орналасқан жер. Ескі Жидданың жолында. Мекке мүшіріктері мен Мәдина мұсылмандарының арасындағы келісім шарт осында жасалғандықтан да Ислам тарихында Худайбия келісімі деген атпен қалған.

h

Һәдие – сыйлық, тарту.

Һижрет – Мұхаммед пайғамбар мен оның жарандарының Меккеден Мәдинаға қоныс аударуы. Мекке мүшіріктерінен көп зәбір көрген мұсылмандар 622 жылы Мәдинаға қоныс аударуға мәжбүр болған. Қоныс бірнеше айға созылған. 638 жылы Хазірет Омардың халифалық кезінде мұсылмандар күнтізбесі ретінде һижри жыл санағы енгізіліп, 622 жыл мұсылмандар жыл санағының басы деп жарияланған.

Ш

Шағбан – Мұсылманша һижри жыл санағы бойынша сегізінші айдың аты. Исламдағы қасиетті төрт айдың бірі. Мұсылмандар осы айдың 13-15 күндері сүннет ораза ұсталады. Деректерде шағбан айының 3-күні пайғамбардың немересі Хазірет Хусейн, 5-күні екінші немересі Хазірет Хасан дүниеге келген делінеді. Сондай-ақ осы айдың 15-күні қыбла Құдыстан Меккеге қарай өзгертілген.

Шайқы – қараңыз: Шейх

Шайтан – Аланың қаһарына ұшыраған жынның аты. Алла оны оттан жаратқан, алайда әміріне мойынсұнбағаны үшін кейін лағынеттеген. Алла адамзат баласын сынап көру үшін шайтанға уақыт берген.

Шариғат – Алла Тағаланың үкімдерінің жиынтығы. Оны кейде фикһ деп те атайды. Шариғат үкімдері Құран, сүннет, ижмағ және қиястан тұрады. Орта ғасырлық Шығыс мұсылман елдерінде шариғат үкімдері қатаң орындалып, негізгі саяси-құқыққа ие болған. Бүгінде де кейбір Ислами елдерде шариғат шарттары негізгі ата заңның орнында қолданылады.

Шейіт – Алла Тағаланың разылығы үшін дін тарату жолында жан тапсыру. Шейіттікті Ислам ғұламалары орындалуы жағынан «Дүние шейіті», «Ақирет шейіті» және «Алла жолында шейіт» болып үшке бөледі. «Дүние шейіті» деген соғыста Алла разылығы үшін емес, дүние табу, олжалы болу, атакқа қол жеткізу үшін шығып, жан тапсырғанға қарата айтылады. Ғазауатшының қай ниетпен шыққаны белгісіз болғандықтан да, ол да нағыз шейіттер секілді жерленеді. Бірақ оның шынайы ниеті ақиретте белгілі болады. Ал, ақирет шейіттері тек қана Алланың құзырында шейіт болып есептеледі. Дүниеде кәдімгі адамдар секілді жерленуі мүмкін. Олар қырғын аурудан қайтыс болғандар, суға кеткендер, жығылған үйдің астында басылып өлгендер, өртеніп өлгендер, жүкті кезде жан тапсырғандар, мал-жанын қорғаймын деп көз жұмғандар және т.б. Шынайы Алла жолында ғазауатқа шығып, жан тапсырғандар шейіт болып есептеледі. Олар жуылмайды, қанды киімімен жерленеді. Пайғамбар (Алланың оған сәлемі болсын) бір хадисінде: «Тозақтың отын үш нәрсе өшіреді. Шейіттің қаны, ғалымның қаламының сиясы және Алладан қорыққан жанның көзжасы», – деген. Шейіттер туралы Қасиетті Құранда «Бақара» сүресінің 154, «Әли Ғымран» сүресінің 69-шы аяттарында да баяндалған.

Шейх – Ислам діні тараған елдердегі білімді адамдар, ғалымдар, діндарлар, ғұламалар және фақиһтар. Кейіннен сопылық тариқаттар пайда болғаннан кейін сол сүліктің (жолдың) рухани жетекшісі де шейх деп атала бастаған.

Шейх Әбу Йәзид Бистами – Тайфурия сопылық ағымының негізін қалаушы. Толық аты-жөні – Баязид Тайфур ибн Иса Әбу Йәзид Бистами (? – 875 жж.). Арғы-тегі отқа табынушылардан болған. Кейін Исламды қабылдаған. Өмірін Бистамда өткізген. Дүниеден өткеннен кейін оны «Султанул-арифин» яғни «Ғаріптердің

сұлтаны» деп атай бастаған. Ол сопылықтың теориясын жасап, иләһи (лахут) мен адами (насутты) рухты біріктіруге әрекет жасаған. Сол үшін де қатты қудаланған.

Шейх Жунейд Бағдади – атақты сопы-ғалым. Толық аты-жөні – Әбул Қасым әл-Жунейд ибн Мұхаммед әл-Қауарири әл-Хаззаз әл-Бағдади (?-910 ж.). Бағдадта дүниеге келген, әкесінен жастай айырылып, нағашысының қолында тәрбиеленген. Шафиғи мәзхабының фикһи мен хадис ілімін Әбу Саруа Ибраһим әл-Бағдадидан үйренген. Сопылық ілімнің қыр-сырын нағашысы Сари әс-Сақати мен әл-Харис әл-Мұхасибиден үйренген. Жунейд Бағдадидың «Рисала» деген шығармасы сақталған.

I

Ібіліс – Алланың қаһарына ұшыраған жындар қауымының басшысы. Шайтандардың үлкені. Өзәзілде Аллаға мойынсұнған, Жаратушы Адамды жаратқаннан кейін барша періштелерге оған сәжде жасауын бұйырған. Алайда, оттан жаратылған Ібіліс тәкаппарланып, Адамға сәжде жасаудан бас тартқан. Содан Алланың қаһарына ұшыраған. Алла адамзат баласын сынап көру үшін Ібіліске белгілі бір ақытқа дейін уақыт берген.

Інжіл – Иса пайғамбарға көктен түскен кітаптың аты. Алла Тағала Қасиетті Құранда Мәриям ұлы Исаға Інжіл түсіргендігін бірнеше жерде айтып өтеді. Інжіл кітабы алғашында дұрыс болған. Алайда, бергін келе адамдар тарапынан өзгертілген. Себебі Иса пайғамбардың тұсында Інжіл бір кітап етіп жиналмаған әрі оны жазып алушылар да болмаған. Иса пайғамбар көкке ұшып кеткеннен кейін бізге уахи келді бірнеше адам Інжілдің нұсқаларын жазып шыққан. Уақыт өтісімен Інжілдің нұсқалары көбейе берген. Христиан дінін ұстанушылар арасында қайшылықтар көбейген. Содан 325 жылы император Константин Никеяда үлкен мәжіліс шақырып, сонда Інжілдің барлық нұсқаларын жинатқан. Бұл мәжіліске 2048 патриарх қатысқан. Сонда 2000 аса пірадар Інжілдің ондаған нұсқасын алып келген. Сол жерде Інжілдің асыл нұсқасын анықтау мәселесін күн тәртібіне қойған. Ұзақ айтыс-тартыстардан төрт нұсқаны қалдырып, басқаларды жою керектігіне тоқталған. Сол төрт нұсқа мыналар: 1. Мұтта немесе Матфей нұсқасы; 2. Маркос (Марк); 3. Лука; 4. Йуханна. Алайда, мұсылмандар бұл нұсқалардың бәріне де күмәнмен қарайды. Себебі мұны жазушылардың бәрі де Иса пайғамбардан кейін өмір сүрген. Ең бастысы – Иса пайғамбар арамей тілінде сөйлеген болса, аталмыш нұсқаның бәрі де латын тілінде жазылған. Інжілдің арамей тіліндегі нұсқасының болмауы жаңағы нұсқаларға деген күдікті арттыра түскен. Сондай-ақ кейінгі кездегі зерттеулерде Інжілдің Варнава жазған нұсқасы да бар екені анықталып отыр. Ғалымдардың пікіріне қарағанда, бұл нұсқа басқа нұсқаларға қарағанда түпнұсқаға ең жақын болып есептеледі. Алайда, мұның өзінде де ауытқушылықтар жетіп-артылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Айдаров Ғ., Құрышжанов Ә., Томанов М. Көне түркі жазба ескерткіштерінің тілі. Алматы: Мектеп, 1971.
2. Аджи М. Полюнь половецкого поля. - М., 1994.
3. Argunşah M. Kirdecı Ali Kesikbaş kitabı. Ankara, 2002.
4. Ахметгалеева Я.С. Исследование тюркоязычного памятника «Кисекбаш китабы». – М.: Наука, 1979.
5. Ахметов З. Казахское стихосложение. - Алматы, 1964.
6. Әдеби жәдігерлер. 20 томдық. Насируддин Бурхануддин Рабғұзи. Пайғамбарлар қиссасы. 8 том. Алматы: Таймас, 2008.
7. Әуезов М. Әдебиет тарихы. - Алматы, 1991.
8. Әбілғазы. Түрік шежіресі. Ауд. Б. Әбілқасымов. - Алматы, 1992.
9. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. Шығармалары. - Алматы, 1989.
10. Бартольд В.В. История культурной жизни Туркестана. - М., 1963.
11. Баскаков Н.А. Тюркские языки. - М., 1960.
12. Бердібай Р. Дәстүр қуаты. - Алматы, 2005.
13. Бертельс Е.Э. Суфизм и суфийская литература. Избранные труды. - М., 1965.
14. Васильев Л.С. История религии Востока. - М., 1983.
15. Грюнебаум Г.Э. Классический ислам. - М., 1986.
16. Госман Х. Жәмжәмә солтан. Татар әдебиаты тарихынан студентларның практик дәресләре өчен уқу материаллары. – Казан: КДУ нәшр, 1970.
17. Гумилев Л. Көне түріктер. Ауд. Ә.Жұмабаев, П.Бейсенов. - Алматы, 1994.
18. Ғабдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. - Алматы, 1974.
19. Дербісәлі Ә. Ислам және заман. - Алматы, 2003.
20. Ежелгі дәуір әдебиеті. Екінші кітап. Хрестоматия. - Алматы, 1991.
21. Eckmann J. Nehcül-Feradis. Uştmahlarning açuq yolu /Cennetlerin açık yolu/. Ankara, 2004.
22. Ескі түркі жазба ескерткіштері туралы зерттеулер. - Алматы, 1983.
23. Егеубаев А. Ежелгі дәуірдегі қазақ әдебиетінің көркемдік жүйесі. - Алматы, 1999.
24. Екі мың жылдық дала жыры. - Алматы, 2000.
25. Исламова А.И. Исследование языка тюрко-татарского памятника XIV века «Дастан-и Джумджума султан» Хисама Кятиба: автореф. дис....канд. филолог. наук: 10.02.06 / Каз. гос. ун-т. – Казань: [б.и.], 1998.

26. Жолдасбеков М. Асыл арналар. - Алматы, 1986.
27. Закиров С. Дипломатические отношения Золотой Орды с Египтом. - М., 1966.
28. Каскабасов С.А. Золотая жила. Избранные исследования. - Астана, 2000.
29. Кенжебаев Б. Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері. - Алматы, 1973.
30. Кенжебаев Б. Әдебиет белестері. Алматы: Жазушы, 1986.
31. Келімбетов Н. Көркемдік дәстүр жалғастығы. - Астана, 2000.
32. Кесікбас кітабы. Қазан: Черков хатун, 1895.
33. Китәбун мустәтаб рәунәкул исләм. Қазан: Университет баспаханасы, 1883.
34. Конрад Н.И. Запад и Восток. - М., 1972.
35. Короглы Х.Г. Взаимосвязи эпоса народов Средней Азии, Ирана и Азербайджана. - М., 1983.
36. Қасқабасов С. Абай және фольклор. - Алматы, 1995.
37. Қиссә-е Жумжумә. Казань: Типография В.Л.Домбровского, 1910.
38. Қыраубаева А. Ғасырлар мұрасы. - Алматы, 1988.
39. Қоңыратбаев Ә. Түркітану және шығыстану мәселелері. // Шығармалар жинағы. 2-том. - Алматы, 2004.
40. Малов С.Е. Памятники древнетюркской письменности (тексты и исследования). - М.-Л., 1951.
41. Малов С.Е. Памятники древнетюркской письменности Монголии и Киргизии. - М.-Л., 1959.
42. Мәхмүд әл-Болғари. Нәһжел-Фәрадис. Казан, 2002.
43. Оғыз-наме. Мұхаббат-наме. - Алматы, 1986.
44. Өмірәлиев Қ. VIII—XII ғасырлардағы көне түркі әдеби ескерткіштері. - Алматы, 1985.
45. Наджип Э.Н. Тюркоязычный памятник XIV в. «Гулистан» С.Сараи. Часть I и II, - Алматы, 1975.
46. Наджип Э. Культура и тюркоязычная литература мамлюкского Египта XIY века. Туркестан: Туран, 2004.
47. Наджип Э. Регионы и этапы формирования тюркских письменных языков и литератур. Туркестан, 2007.
48. Нуриева Ф. Исторические и лингвистические условия формирования тюрко-татарского литературного языка золотоордынского периода. Казань: Казанский государственный университет, 2004. – 375 б.
49. Памятники древнетюркской письменности Монголии и Киргизии. - М.-Л., 1959.

50. Поспелов Г.П. Проблемы исторического развития литературы. - М., 1972.
51. Самойлович А. Тюркские языковедение. Филология. Руника. М.: Вост. лит., 2005.
52. Сартқожаұлы Қ. Орхон мұралары. Т.І. - Астана, 2003.
53. Севортян Э.Ю. Этимологический словарь тюркских языков. - М., 1974.
54. Сиражул-кулуб. Қазан: Университет баспаханасы, 1875.
55. Стеблева И.В. Поэзия тюрков VI—VIII вв. - М., 1965.
56. Стеблева И.В. Поэтика древнетюркской литературы и ее трансформация в раннеклассической период.-М., 1976.
57. Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы. - Алматы, 1997.
58. Толстое С.П. По следом древнехорезмской цивилизации. - М., 1948.
59. Тизенгаузен В.Г. Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. Том II.-М.-Л., 1941.
60. Тюркологический сборник. - М., 1973.
61. Тюркоязычный мир. - Алматы, 1997.
62. Тугушева Л.Ю. Раннесредневековый тюркский литературный язык. СПб., 2001.
63. Федоров-Давыдов Г.А. Искусство кочевников и Золотой Орды. - М., 1970.
64. Федоров-Давыдов Г.А. Кочевники Восточной Европы под властью золотоордынских ханов. - М., 1966.
65. Хорезми. Мухаббат-наме. (Перевод Э.Н. Наджиба), - М., 1969.
66. Чалоянов.К. Восток-Запад. - М., 1968.
67. Şeyh Şeref Nace. Mu'inü'l-mürid. /hazırlayan Doç.dr. Ali Fehmi Karamanlıoğlu. İstanbul: Beşir kitabevi, 2006.
68. Щербак А.М. Огуз-наме. Мухаббат-наме. - М., 1959.

РЕЗЮМЕ

Институт литературы и искусства имени М.О.Ауэзова продолжает работу по подготовке и изданию очередных томов пятитомной «Антологии древней литературы» серии «Сокровища Великой степи» в рамках государственного задания «Разработка и изучение письменных литературных памятников древнего, средневекового периодов и подготовка антологии древней литературы» Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Основная цель настоящей антологии, впервые системно осуществляемое в нашей стране, – издание литературных памятников, вышедших отдельными книгами; 2) издание всех текстов, хранящиеся в рукописях; 3) издание текстов литературных памятников средневековья в первоначальном виде, в том, в каком они дошли до нас.

Третий том серии «Сокровища Великой степи» включает в себя памятники тюркской религиозно-дидактической литературы периода Золотой Орды.

Том открывает произведение «Киссас ул-анбия» («История пророков») видного тюркского писателя XIV века Насируддина Бурхануддина Рабгузи.

На рубеже XIII–XIV веков, особенно в период государства Золотой Орды, литература тюрков пережила возрожденческий расцвет. На литературный процесс золотоордынского периода активно повлияли тюрки всех регионов, входивших в состав Золотой Орды, кипчаки, жившие в центральных районах империи, тюрки Белой Орды, Хорезма, Крыма и Азербайджана.

Одно из таких замечательных произведений эпохи Золотой Орды – труд «Киссас ул-анбия» Насириддина Бурхануддина Рабгузи. Это произведение широко распространено в народе под названиями «Киссас ул-анбия», «Киссас ул-анбие Рабгузи», «Киссас ул-анбие алайхи ас-салем» и «Кисса и Рабгузи». Поэтому что этот письменный памятник под этими же названиями в XIX–XX веках несколько раз был переиздан в типографиях Казани и Ташкента.

Это произведение, посвященное появлению вселенной и жизнеописанию пророков до Хазрета Хусейна, было написано в 709 году по мусульманскому летоисчислению хижры (1309–1310 гг.). В нем широко представлены словесное искусство и фольклор тюрков средневековья.

В разные годы это произведение исследовали видные тюркологи П.М.Мелиоранский, А.В.Ерофеев, С.Е.Малов, Н.П.Остроумов, Н.Ф.Катанов, В.В.Радлов, Н.И.Ильминский, В.Р.Розен, М.М.Габдерахимов, Ф.Х.Арифган, А.Н.Наджиб, Ә.Р.Тенишев, Г.Г.Фитрат, Н.Маллаев, Э.Фазылов а также западные ориенталисты и турецкие ученые I. Jalil, S. Cagatay, K. Gronbech, J. Schinkewitsch, J. Thuri, F. Koprulu, H. E. Boeschoten, M. V. Damme, Существенный вклад в дело

изучения памятника внесли и казахские ученые-филологи Б.Кенжебаев, Х.Суюншалиев, А.Кыраубаева, Н.Келимбетов, Г.Айдаров, А.Курышжанов, Н.Сагындыков, исследовавшие наследие Рабгузи с литературных и языковых позиций. В этом отношении особо следует отметить труд А.Кыраубаевой, которая исследовала это произведение и защитила кандидатскую диссертацию по этому памятнику.

Самая древняя рукопись «Киссас ул анбия» Рабгузи, которая написана в XV веке и считается в науке самым полным и древним вариантом, хранится в библиотеке музея Британии в Лондоне. Есть и вариант памятника, переписанный в XVI веке, он хранится в государственной публичной библиотеке имени М.Е.Салтыкова-Щедрина в Санкт-Петербурге. По имеющимся сведениям, в этой же библиотеке хранятся 6 рукописей, в Швеции – 2 рукописи и по одной рукописи в Париже и Баку, связанных с произведением Рабгузи. Кроме этого произведение Рабгузи в начале XX века несколько раз было переиздано в типографиях Шамсуддина Хусаинова в Казани и Хасана Арифджанова в Ташкенте. Следует принять к сведению некоторые изменения и исправления в этих литографических вариантах, сделанные со стороны типографий.

Отдельные отрывки из «Киссас ул-анбия», переведенные кандидатом филологических наук Н.Сагындыковым, были включены во вторую книгу хрестоматии «Литература древнего периода» (Алматы, 1991. Составитель А.Кыраубаева), художественный перевод же этого произведения, осуществленный писательницей Р. Мукановой, был издан отдельной книгой в 2001 году под названием «Қисса-сул Өнбия-и Адам-атадан Мұхаммед ғалайһи уәссәләмға дейін».

В дело издания и исследования этого памятника внес большой вклад известной востоковед К.Гренбек. Опубликованная им в 1948 году копия (факсимиле) «Киссас ул-анбия» дала большой толчок делу изучения произведения. В 1991 году Институт рукописей имени Х.Сулейманова Академии наук Узбекистана на основе этого издания опубликовал текст памятника, в 1997 году Центр языка имени Ататюрка в Турции издал транскрипцию и копию текста «Киссас ул-анбия».

Сочинение «Нахдж аль-Фарадис» («Открытая дорога в райские сады») Махмуда ибн Гали ал-Булгари ас-Сараи аль-Кердери, которое является письменным наследием эпохи Золотой Орды, написано в 1358 году.

В разные годы в исследование этого уникального литературного памятника внесли свой вклад такие тюркологи как А.Самойлович, Ш.Марджани, Ш.Абилов, Э.Наджиб, Б.Яфаров, Я.Кемаль, Э.Фазылов, Ф.Нуриева, С.Вахиди, а также европейские и турецкие ученые Я.Экман, З.Уалиди, Е.Блоше, Ф.Копрулу, У.Киуаметдин.

До нас дошли несколько вариантов этого произведения, написанного в XIV веке, точнее в 1358 году. Сегодня его рукописи хранятся в библиотеках городов Санкт-Петербурга (одна), Уфы (одна), Ульяновска (одна), Астрахани (одна), Казани (семь), Стамбула.

Учёные и исследователи называют сочинение «Нахдж аль-фарадис» кодексом жизни правоверного мусульманина, соблюдение которого должно обеспечить ему попадание в рай. Это своеобразная настольная книга, регламентирующая взаимоотношения мусульманина в семье, обществе и государстве. «Нахдж аль-фарадис» состоит из 4 частей, каждая из которых в свою очередь делится на 10 глав. В книге содержится сорок хадисов Пророка Мухаммеда. Каждая часть произведения открывается одним из хадисов Заключительного Посланника Всевышнего. Первая часть описывает жизнь и благие деяния Пророка Мухаммеда, вторая часть описывает жизнь четверых халифов и четверых имамов, третья часть рассказывает о благих деяниях, приближающих ко Всевышнему, четвертая – о злодеяниях, отдаляющих от Его милости.

Особый акцент в произведении уделяется проблеме человека, его роли и месту в обществе, обстоятельствам достижения человеком счастья. Для лучшего понимания пропагандируемых им ценностей Махмуд аль-Кердери постоянно пользуется разного рода рассказами и притчами. Созидательное и доброе начало здесь несомненно превалирует над разрушительным. И путеводной звездой для человека здесь выступают исламские нормы этического поведения. В процессе работы над книгой автор широко использовал труды известных исламскому миру ученых-мухаддисов. И в конце произведения он приводит несколько трудов, рассмотренных им.

Значимость исследования тюркоязычной арабографической рукописи «Нахдж аль-фарадис» обусловлена тем, что в ней нашли отражение практически все стороны духовной жизни тюрков XIV века. Создание религиозно-дидактического характера произведения является большим достижением письменной культуры эпохи средневековья. Исследование культурно-исторических предпосылок создания «Нахдж аль-фарадис» Махмуда аль-Кердери позволило определить характер религиозно-дидактических произведений золотоордынского периода.

«Мугинул-мурид» – произведение эпохи Золотой Орды написано в Хорезме в XIV веке. В нем в стихотворной форме изложены основные каноны ислама, нравственные ценности и таинственный мир суфизма. Об авторстве этого произведения до сих пор продолжают споры. В первых строках поэт заявляет, что произведение написано человеком, которого зовут Ислам. Однако неизвестно, что это его настоящее имя или псевдоним и нет точных биографических сведе-

ний о нем. Известная науке единственный вариант «Мугинулі-мурид» хранится в библиотеке древних письменных произведений г. Бурсы. В разные годы произведение исследовали и выразили свои мнения ученые З.В.Тоган, Ф.Копрулу, Ж.Екман, А.Бодроглети, А.Караманоглы, Н.Халимов, Ч.Гокленов, Р. Топарлы, М.Аргуншах.

Автор завершил свое произведение в 1313 году, которое написано в стихотворной форме рубаи. Состоит их 407 четверостиший и основных четырех разделов: в первом разделе восхваляется величие Аллаха, во втором разделе говорится об условиях шариата, в третьем разделе воспевается таинственный мир суфизма, в четвертом разделе раскрываются причина и история написания книги.

Назидательный характер носит и поэма Хусам Катиба «Жумжума», созданная в период правления Золотой Орды. Это произведение написано в 1370 г. Каких-либо точных сведений об авторе до нас, к сожалению, не дошло. По содержанию данного памятника можно предположить, что Хусам Катиб был образованным человеком, знал историю, религию, восточную литературу.

Поэма имеет форму маснави. В основе сюжета – поучительная судьба Жумжумы-султана, через тяжкие испытания пришедшего к принятию ислама. Только человечность, доброта могли спасти человека, погрязшего в грехе, сделавший в жизни много зла обрекает себя на муки ада – основная идея поэмы Катиба.

Данное произведение дошло до нас в нескольких рукописях (Казань, Санкт-Петербург и т.д.). Немало было поэтов, затронувших тему черепа (слово «жумжума» на персидском языке означает «череп»), так как интересным был сюжет этой поэмы. И тюркскими поэтами Средней, так и Малой Азии того времени было написано несколько поэм такого характера. Усилиями Мауликеев Юмашева эта поэма впервые была издана в 1881 году в Казани.

В разные годы исследовали эту широко распространенную в тюркской степи поэму такие ученые как Ш.Маржани, А.Наджиб, Х.Курбатова, Э.Тенишев, Ф.Яхин, Р.Исламов, Х.Гусман, А.Кыраубаева, Я.Ахметгалиева, которые выразили свои мнения о сходствах и различиях поэм «Жумжума» и «Кесикбас».

«Кесикбас китаби» («Книга об отсеченной голове») – памятник тюркской религиозно-дидактической литературы XIV–XV вв. Автор и время написания неизвестны. Книга написана в период золотоордынского правления. В науке известны некоторые письменные варианты этого произведения, которые были переписаны в свое время целым рядом видных поэтов мусульманского востока. Несмотря на свое народное происхождение, еще в дореволюционную эпоху это произведение широко использовалась в качестве учебного пособия в российских медресе. Что и неудивительно, учитывая что «Кесикбас китаби» умело

сочетало в себе доступность изложения, согласованность с менталитетом и мироощущениям всех тюркских народов и дополнялось ярко выраженным исламским подтекстом самого произведения.

С 1846 года эта книга многократно издавалась и пользовалась большой популярностью среди тюркских народов. Многочисленные рукописные списки произведения хранятся в Москве, Санкт-Петербурге, Казани, Анкаре и Баку. Эту книгу обстоятельно исследовали такие известные ученые как Ш.Маржани, А. Наджип, Э.Тенишев, Н.Аслан, С.Елчин, С.Ахметгалиева, Х.Миннегулов, Ф.Нуриева, Р.Ашимов.

Произведение написано в форме маснави. Состоит из 134 бейтов (двустихий). Это произведение подготовлено на основе казанского 1895 года издания и сопоставления с рукописью произведения из национальной библиотеки Анкары.

Следующий религиозный памятник, написанный в период Золотой Орды – «Сиражул-кулуб» («Светоч истины»). Об авторе нет конкретных сведений. Жанр произведения можно определить как «вопрос-ответ» по проблемам таухида и акиды, который был очень популярен в свое время.

Это сочинение целиком пронизано исламской идеологией и философией. Его можно рассматривать как настоящее религиозное произведение, потому что источником данного текста являются Коран и хадисы. Есть версии этого тюркоязычного памятника, переписанного арабским и уйгурским письмом. В арабской версии (Московский вариант) упоминается о том, что произведение написано и переписано в 961 году по мусульманскому леточислению (1554 г.). Однако ученый-тюрколог А.Наджип, впервые ознакомивший эту рукопись научному миру, на основе анализа особенностей употребления слов и словосочетаний этого произведения предполагает, что вероятно данный памятник написан в конце XIII – начала XIV века. Многими учеными признано, что этот вариант соответствует манере написания золотоордынских памятников типа «Киссас ул-анбия» Рабгузи и «Нахдж аль-фарadis» Махмуда аль-Кердери. Поэтому правильным будет то, что 1554 год в Московской версии, одной из древних вариантов, указывает не время написания труда, а время переписания.

Это произведение в свое время исследовали такие известные ученые как

А.Наджип, А.Щербак, М.Глаусон, З.У.Тоган, Е.Фазилов, М.Гайнетдинов, Р.Топарлы.

В мусульманском мире Востока встречаются несколько трудов под названием «Сиражул-кулуб». Так например, есть такие труды Абул-Мухаммеда Ахмеда ибн Мухаммеда Абдулмалика аль-Ашара Табризи на арабском языке, а ученые Абу Мансур Саид ибн Мухаммед аль-Катган аль-Газнауи, Абу Бакр ибн Абдулла ибн Мухаммед ибн Шамур аль-Асади ар-Рази по этой теме писали на персид-

ском языке. Также есть и одноименное произведение Ахмеда Даги на османском турецком языке. Существует и несколько известных рукописей под названием «Книга сорока вопросов». Этот труд, написанный сперва на арабском языке, затем был переведен на персидский, тюркские языки. Если учесть, что в средневековье по одному только труду писали несколько ученых, то можно заметить, что каким спросом пользовалось это произведение в то время.

Один из уникальных письменных памятников эпохи Золотой Орды – «Китаби мукаддимаи Абу Лайс Самарканди» («Вводная книга Абу Лайс Самарканди»). Этот труд исламского богослова, ученого фикхской школы Абу Ханифы, факиха Абу Лайса Самарканди, посвященный исламским заповедям, был переведен на тюркский письменный язык и представлен в виде подарка последнему султану мамлюков Абу Наср Кансу аль-Гаури (1500–1517 гг.). Настоящий труд, описавший мусульманские правила и обычаи, занимает особое место мазхаба имама Агзама. Поэтому-то верные последователи ханафийской правовой школы – кыпчаки-мамлюки перевели этот труд на свой язык и преподнесли султану аль-Гаури как гарантия народного единства и стабильности.

Есть несколько известных науке вариантов этого памятника (Париж, Стамбул). В одном из этих рукописей говорится, что катибом (переписчиком рукописи) является Есенбай ибн Садун. Однако неизвестно, это имя переписчика или же переводчика.

Этот труд стал объектом исследования ученых А.Заянчковского, К.Менгеса, Я.Экмана, Х.Куна, Р.Топарлы, А.Курышжанова, М.Сабыра, которые выразили свои мнения по поводу языка и культурной ценности данного произведения.

«Китаби мукаддимаи Абу Лайс Самарканди» подстрочно переведен с арабского языка. На каждой странице рукописи, состоящей из 47 страниц, есть 12 строк. Сперва написан арабский текст, затем представлен текст на тюркском языке.

Настоящий том к изданию подготовил, осуществил перевод и написал комментарии кандидат филологических наук Торали Кыдыр.

Том снабжен научными приложениями, которые включают в себя: сведения о публикуемых текстах; краткий историко-литературоведческий и текстологический анализ письменных памятников; список использованной литературы; резюме на русском и английском языках.

Издание в равной мере адресовано как специалистам – историкам и филологам, так и массовому читателю.

Объем – 576 стр.

А B S T R A C T

The M.O.Auezov Institute of Literature and Art continues the work on preparation and publication of the next volumes of the five-volume «Anthology of Ancient Literature» of the series «Treasures of the Great Steppe» in the frame of the State assignment «Development and study of written literary monuments of the ancient, medieval periods and preparation of anthology of ancient literature», Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

The main goal of this anthology, which is being systematically implemented for the first time in our country, is the publication of literary monuments that have been published in separate books; 2) publication of all texts stored in manuscripts; 3) publication of the texts of literary monuments of the Middle Ages in their original form, in the form in which they have preserved to this day.

The third volume of the series "Treasures of the Great Steppe" includes monuments of the Turkic religious and didactic literature of the Golden Horde period.

The volume opens with the work «Kissas ul-anbiya» («History of the Prophets») by the prominent Turkic writer of the XIV century Nasiruddin Burkhanuddin Rabguzi.

At the turn of the XIII-XIX centuries, especially during the period of the Golden Horde State, literature of the Turks experienced revival and flourishing period. The literary process of the Golden Horde period was actively influenced by the Turks of all regions that were part of the Golden Horde, the Kipchaks who lived in the central regions of the empire, the Turks of the White Horde, Khorezm, Crimea and Azerbaijan.

One of such remarkable works of the Golden Horde era is the work "Kissas ul-anbiya" by Nasiriddin Burkhanuddin Rabguzi. This work is widely spread among the people under the names "Kissas ul-anbiya", "Kissas ul-anbiye Rabguzi", "Kissas ul-anbiye alaihi as-salem" and "Kissa and Rabguzi". Since this written monument under the same names was republished several times in the printing houses of Kazan and Tashkent in the XIX-XX centuries.

This work, dedicated to the appearance of the universe and biography of the prophets before Hazret Hussein, was written in 709 according to the Muslim chronology of the hijra (1309-1310). It widely presents the verbal art and folklore of the Turks of the Middle Ages.

In different periods, this work was studied by prominent Turkologists such as P.M. Melioransky, A.V. Erofeev, S.E. Malov, N.P. Ostroumov, N.F.Katanov, V.V. Radlov, N.I. Ilminsky, V.R.Rosen, M.M. Gabderakhimov, N.H. Arifgan, A.N. Najip, E.R.Tenishev, G.G. Fitrat, N.Mallaev, E.Fazylov as well as Western Orientalists and Turkish scientists I.Jalil, S.Cagatay, K.Gronbech, J.Schinkewitsch, J.Thuri, F.Koprulu, H.E.Boeschoten, M.V.Damme. The Kazakh scholars-philologists B.Kenzhebaev, H.Suyunshaliyev, A. Kyraubaeva, N. Kelimbetov, G. Aidarov, A. Kuryshzhanov, N. Sagyndykov, who studied the heritage of Rabguzi from literary and linguistic aspects, made a significant contribution to the study of the monument. In this regard, the work

of A. Kyraubaeva, who researched this work and defended her Ph.D. thesis on this monument, should be especially noted.

The oldest manuscript "Kissas ul anbiya" by Rabguzi, which was written in the XY century and is considered in science as the most complete and ancient version, is kept in the library of the British Museum in London. There is also a variant of the monument, rewritten in the XYI century; it is kept in the State Public Library M.E. Saltykov-Shchedrin in St. Petersburg. According to available information, the same library contains 6 manuscripts, in Sweden - 2 manuscripts and one manuscript in Paris and Baku, related to the work of Rabguzi. In addition, Rabguzi's work was reprinted several times in the printing houses of Shamsuddin Khusainov in Kazan and Khasan Arifdzhanov in Tashkent at the beginning of the XX century. Some changes and corrections in these lithographic versions made by the printers should be noted.

Certain excerpts from "Kissas ul-anbiya", translated by the Candidate of philological sciences N. Sagyndykov, were included into the second book of the anthology "Literature of the Ancient Period" (Almaty, 1991. Compiled by A. Kyraubaeva), the literary translation of this work by the writer R. Mukanova, was published as a separate book in 2001 under the title "Qissa-sul Anbiya-i Adam-atadan Muhammed galayhi uassalamga deyin".

The famous orientalist K. Grenbek made a great contribution to the publication and research of this monument. The copy (facsimile) of "Kissas ul-anbiya" published by him in 1948 gave a great impetus to the study of the work. In 1991, the Institute of Manuscripts named after Kh. Suleymanov of the Academy of Sciences of Uzbekistan, on the basis of this publication, published the text of the monument; in 1997, the Ataturk Language Center in Turkey published a transcription and a copy of the text "Kissas ul-anbiya".

The work "Nahj al-Faradis" ("Open road to the Gardens of Eden") by Mahmud ibn Gali al-Bulgari as-Sarai al-Kerderi, which is a written heritage of the Golden Horde era, was written in 1358.

Over the years, such Türkologists as A. Samoilovich, S. Mardzhani, S. Abilov, E. Nadjip, B. Yafarov, J. Kemal, E. Fazylov, F. Nurieva, S. Vakhidi contributed to the study of this unique literary monument, as well as European and Turkish scientists J. Ekman, Z. Oualidi, E. Bloche, F. Koprulu, U. Kiuametdin.

Several versions of this work, written in the XIV century, more precisely in 1358, have reached nowadays. Today his manuscripts are kept in the libraries of the cities of St. Petersburg (one), Ufa (one), Ulyanovsk (one), Astrakhan (one), Kazan (seven), Istanbul.

Scientists and researchers call the composition "Nahj al-Faradis" the code of life of the faithful Muslim, the observance of which should ensure his entry to heaven. This is a kind of a book that regulates the relationship of a Muslim in the family, society and State. "Nahj al-faradis" consists of 4 parts, each of which in turn is divided into 10 chapters. The book contains forty Hadiths of the Prophet Muhammad. Each part of the work opens with one of the Hadiths of the Final Messenger of the Almighty. The first part describes the life and good deeds of the Prophet Muhammad, the second part describes the life of

four caliphs and four imams, the third part tells about good deeds that bring one closer to the Almighty, the fourth - about atrocities that distance from His Mercy.

Special emphasis in the work is paid to the issue of a person, his role and place in society, the circumstances of person's achievement of happiness. To better understand the values he promoted, Mahmoud al-Kerderi constantly uses various kinds of stories and parables. The creative and good beginning here undoubtedly prevails over the destructive one. And the guiding star for a person here are Islamic norms of ethical behavior. In the process of working on the book, the author made extensive use of the works of scholars- muhadiths, known to the Islamic world. And at the end of the work, he cites several works that he reviewed.

The significance of the study of the Turkic-language Arabic manuscript "Nahj al-Faradis" is due to the fact that practically all aspects of the spiritual life of the Turks in the XIV century. The creation of the religious and didactic character of the work is a great achievement of the written culture of the Middle Ages. The study of the cultural and historical prerequisites for the creation of "Nahj al-Faradis" by Mahmoud al-Kerderi made it possible to determine the nature of the religious and didactic works of the Golden Horde period.

"Muginul-murid" is a work of the Golden Horde era, written in Khorezm in the XIV century. It expounds the basic canons of Islam, moral values and mysterious world of Sufism in poetic form. Disputes about the authorship of this work are still ongoing. In the first lines, the poet declares that the work was written by the man whose name was Islam. However, it is unknown if this is his real name or pseudonym, and there is no exact biographical information about him. The only version of "Muginul-murid" known to science is kept in the library of ancient written works in Bursa. Over the years, the work was studied by the researchers Z.V. Togan, F. Koprulu, J. Ekman, A. Bodrogleti, A. Karamanogly, N. Halimov, C. Goklenov, R. Toparly, M. Argunshah.

The author completed his work in 1313, which is written in the poetic form of rubai. It consists of 407 quatrains and four main sections: the first section praises the greatness of Allah, the second section tells about the conditions of Sharia, the third section glorifies the mysterious world of Sufism, the fourth section reveals the reason and history of writing the book.

Husam Katib's poem "Zhumzhuma", created during the reign of the Golden Horde, is also instructive. This work was written in 1370. Unfortunately, no precise information about the author has been preserved. According to the content of this monument, it can be assumed that Husam Katib was an educated person, he knew history, religion, and oriental literature.

The poem has the form of a masnavi. The plot is based on the instructive fate of Zhumzhuma-Sultan, who accepted Islam by undergoing difficult trials. Only humanity, kindness could save a person who was mired in sin, who did a lot of evil in life, doom himself to the torments of hell - the main idea of Katib's poem.

This work reached nowadays in several manuscripts (Kazan, St. Petersburg, etc.). There were many poets who touched upon the theme of the skull (the word "zhumzhuma" in Persian means "skull"), since the plot of this poem was interesting. Both the Turkic poets of Central and Asia Minor of that time wrote several poems of this nature. Through the efforts of Maulikey Yumashev, this poem was first published in 1881 in Kazan.

In different periods, scholars such as Sh. Marzhani, A. Najip, H. Kurbatova, E. Tenishev, F. Yakhin, R. Islamov, H. Gusman, A. Kyraubaeva, J. Akhmetgalieva, conducted researches on this poem which was widely spread in Turkic steppe, who and expressed their views on the similarities and differences between the poems "Zhumzhuma" and "Kesikbas".

"Kesikbas kitabi" ("The book about the cut off head") is a monument of the Turkic religious and didactic literature of the XIV-XV centuries. The author and the period of writing are unknown. The book was written during the period of the Golden Horde rule. Some written versions of this work are known in science, which were rewritten at time by a number of prominent poets of the Muslim East. Despite its folk origin, even in the pre-revolutionary era, this work was widely used as a teaching manual in Russian madrasahs. This is not surprising, taking into account that "Kesikbas Kitabi" skillfully combined the accessibility of presentation, consistency with mentality and attitudes of all Turkic peoples, and was supplemented by the pronounced Islamic subtext of the work itself.

Since 1846, this book has been published many times and was very popular among the Turkic peoples. Numerous handwritten lists of the work are kept in Moscow, St. Petersburg, Kazan, Ankara and Baku. This book was thoroughly studied by such famous scientists as Sh. Marzhani, A. Najip, E. Tenishev, N. Aslan, S. Yelchin, S. Akhmetgalieva, H. Minnegulov, F. Nurieva, R. Ashimov.

The work is written in the form of masnavi. Consists of 134 beits (couplets). This work was prepared on the basis of the Kazan edition of 1895 and comparison with the manuscript of the work from the Ankara National Library.

The next religious monument, written during the period of the Golden Horde, is "Sirazhul-kulub" ("Light of Truth"). There is no specific information about the author. The genre of the work can be defined as a "question-answer" on the issues of tauhid and akida, which was very popular at the time.

This essay is completely imbued with Islamic ideology and philosophy. It can be considered as a real religious work, because the source of this text is the Koran and hadith. There are versions of this Turkic-language monument rewritten in Arabic and Uighur scripts. The Arabic version (Moscow version) mentions that the work was written and rewritten in 961 according to Muslim chronology (1554). However, the Turkic scholar A. Najip, who first introduced this manuscript to the scientific world, based on the analysis of the peculiarities of the use of words and phrases of this work, suggests that this monument was probably written in the late XIII - early XIV centuries. It is recognized by many scholars that this version corresponds to the style of writing of the Golden Horde monuments such as «Kissas ul-anbiya» by Rabguzi

and «Nahj al-Faradis» by Mahmud al-Kerderi. Therefore, it will be correct that the year 1554 in the Moscow version, one of the ancient versions, indicates not the time of writing the work, but the time of rewriting.

This work at time was studied by such famous scientists as

A. Najip, A. Shcherbak, M. Glason, Z.U. Togan, E. Fazilov, M. Gainetdinov, R. Toparly.

In the Muslim world of the East, there are several works called "Sirazhul-kulub". For example, there are such works by Abul-Muhammad Ahmed ibn Muhammad Abdulmalik al-Ashar Tabrizi in Arabic, and scholars Abu Mansur Said ibn Muhammad al-Kattan al-Ghaznawi, Abu Bakr ibn Abdullah ibn Muhammad ibn Shamur al-Asadi ar-Razi, wrote about this topic in Persian. There is also the work of the same name by Ahmed Dagi in Ottoman Turkish. There are also several famous manuscripts called "The Book of Forty Questions". This work, was first written in Arabic, and then was translated into Persian, Turkic languages. If we take into account that in the Middle Ages, several scientists wrote one work, then we can see in what demand this work was at that time.

One of the unique written monuments of the Golden Horde era -is "Kitabi mukaddimai Abu Lays Samarkandi" ("Introductory book of Abu Lays Samarkandi"). This work of the Islamic theologian, scholar of the fiqh school Abu Hanifa, fakikh Abu Lays Samarkandi, dedicated to Islamic commandments, was translated into written Turkic language and presented as a gift to the last Mamluk sultan, Abu Nasr Kansu al-Gauri (1500-1517). This work, describing Muslim rules and customs, occupies a special place in the madhhab of Imam Agzam. That is why the faithful followers of the Hanafi legal school- the Kypchaks- Mamluks translated this work into their own language and presented it to Sultan al-Gauri as a guarantee of national unity and stability.

There are several variants of this monument known to science (Paris, Istanbul). One of these manuscripts says that the qatib (scribe of the manuscript) is Yessenbay ibn Sadun. However, it is unknown whether this is the name of the scribe or the translator.

This work became the object of research of the scientists A. Zayanchkovsky, K. Menges, J. Ekman, H. Kun, R. Toparly, A. Kuryshzhanov, M. Sabyr, who expressed their views on the language and cultural value of this work.

"Kitabi mukaddimai Abu Lays Samarkandi" is translated from the Arabic. There are 12 lines on each page of the 47-page manuscript. First, the Arabic text is written, then the text in the Turkic language is presented.

This volume was prepared for publication, translated and written by the Candidate of philological sciences Torali Kydyr.

The volume is supplied with scientific annexes, which include: information about published texts; brief historical, literary and textual analysis of written monuments; list of used literature; abstracts in Russian and English.

The publication is equally addressed to the specialists - historians and philologists, as well as to the wide circle of the readers.

Volume - 576 pages.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Ғылым комитеті
М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты

Ежелгі дәуір әдебиетінің антологиясы
Бес томдық

**Алтын Орда дәуіріндегі
әдеби жәдігерлер
(діни-дидактикалық
шығармалар)**

III - том

Редакторы: А. Жұматаева
Корректор: Ж. Нұрғожина
Дизайн, беттеу: С. Кириллова
Дизайнері: А. Садвакасов

Басуға 12.11.2019 ж. қол қойылды
Пішімі 70x100 ¹/₁₆. Көлемі 36 б.т.
Офсеттік басылым.
Гарнитура: Times New Roman.
Таралымы 10 000 дана. Тапсырыс № 5679.

«Evo Press» баспаханасы
Алматы қ., Халиуллин к-сі, 32
Тел.: 8 (727) 352-82-02

9 786012 155218 8